

**İHMAL EDİLEN BEDENDEN İMAL EDİLEN BEDENE: ESKİŞEHİR'DE
AYRIŞAN 'FİTNESS' 'ALAN'LARINDA BEDEN VE KİMLİK**

Kadir BERK

DOKTORA TEZİ

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Sosyoloji Programı

Danışman: Prof. Dr. Emre GÖKALP

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Mart 2025

Eskişehir

Bu tez çalışması Anadolu Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi Koordinatörlüğü tarafından 1806E232 proje numarası ile desteklenmiştir.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Kadir Berk'in "İhmal Edilen Bedenden İmal Edilen Bedene: Eskişehir'de Ayrışan 'Fitness' 'Alan'larında Beden ve Kimlik" başlıklı tezi 11/02/2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca, Sosyoloji Ana Bilim dalında Sosyoloji Programında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

		<u>Ünvanı Adı Soyadı</u>	<u>İmza</u>
Üye (Danışman)	:	Prof. Dr. Emre GÖKALP	
Üye	:	Prof. Dr. Temmuz GÖNÇ ŞAVRAN	
Üye	:	Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR	
Üye	:	Prof. Dr. Gönül DEMEZ	
Üye	:	Doç. Dr. Cihan ERTAN	

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖZET

İHMAL EDİLEN BEDENDEN İMAL EDİLEN BEDENE: ESKİŞEHİR’DE AYRIŞAN ‘FİTNESS’ ‘ALAN’LARINDA BEDEN VE KİMLİK

Kadir Berk

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Sosyoloji Programı

Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mart 2025

Danışman: Prof. Dr. Emre GÖKALP

Bu çalışma, çeşitli dönemlerde farklı değerler atfedilen, kolektif kimliğin bir parçası olan, tekil, tektipleştirilen ve ihmal edildiği öne sürülen bedenin; değer yüklü, bireysel kimliğin bir parçası, çoklu, değişken, mesaj ileten ve imal edilen bedene dönüşümünü tüketim, kimlik, statü, alan, sermaye, habitus kavramlarıyla anlamayı amaçlamaktadır. Eskişehir’de fitness faaliyetine katılan bireylerin toplumsal konumlarını koruma ve/veya iyileştirme süreçleri fenomenolojik yaklaşımla incelemiş; bedensel dönüşüm amacıyla geliştirdikleri stratejileri, deneyimleri, bedenlerine verdikleri değer ve fitness faaliyetini üzerinde mücadele etmeye değer bir alan olarak görüp görmedikleri araştırılmıştır.

Bu amaçla fitness salonları akılcılaşmış, akılcılaşmaya direnen ve akılcılaşma sürecinde ilerleyen salonlar olarak 3 kategoride incelenmiştir. Bu kapsamında, Eskişehir kent merkezinde 14 mahallede bu kategorilere uyan 2 fitness salonunda 42 ay boyunca katılımcı gözlem yapılmış; 15 fitness salonunda ise alt sosyo-ekonomik statüye sahip 14, orta sosyo-ekonomik statüye sahip 13 erkek üye ile toplumsal konumlarından bağımsız 2 kadın ve 5 erkek uzmanın yer aldığı toplam 34 katılımcıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler, fitness salonlarının yalnızca fiziksel mekânlar olmalarının ötesinde, toplumsal mücadelelerin yaşandığı alanlar olarak sosyolojik açıdan ayrıştıklarını; salonlara devam eden erkeklerin bedensel sermaye oluşturma ve bunu farklı türde sermayelere dönüştürme stratejilerinde farklılıklar olduğuna işaret etmektedir. Bu çalışma, beden sosyolojisi alanyazınına özgün bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Beden, Bedensel Sermaye, Fitness, Alan, Mücadele, Habitus, Tüketim, Kimlik, McDonalddlaşma

ABSTRACT

FROM THE NEGLECTED BODY TO THE CONSTRUCTED BODY: BODY AND IDENTITY IN THE DIVERGING FITNESS ‘FIELDS’ IN ESKİŞEHİR

Kadir Berk

Department of Sociology

Programme in Sociology

Graduate School of Anadolu University, March 2025

Supervisor: Prof. Dr. Emre GÖKALP

This study aims to understand the transformation of the body from being singular, standardized, and considered a neglected part of collective identity to a value-laden, multiple, variable, and message-conveying part of individual identity. It examines this shift through concepts such as consumption, identity, status, field, capital, and habitus. Conducted with a phenomenological approach, the study investigates how individuals participating in fitness activities in Eskişehir maintain and/or improve their social positions. It focuses on their bodily transformation strategies, experiences, the value they assign to their bodies, and whether they perceive fitness as a field of struggle.

Fitness centers in this study were categorized into three groups: rationalized, resisting rationalization, and progressing in rationalization. Participant observation was conducted for 42 months in 2 fitness centers fitting these categories in 14 neighborhoods of Eskişehir urban center. Additionally, in-depth interviews were held in 15 fitness centers with 34 participants, including 14 male gym members from lower socio-economic status and 13 male gym members from middle socio-economic, as well as two female and five male experts regardless of their social positions.

Findings indicate that fitness centers are not merely physical spaces but fields of social struggle. Differences in strategies for constructing bodily capital and converting it into other forms of capital were observed among male participants. This study contributes to the sociology of the body by offering a novel perspective.

Keywords: Body, Bodily Capital, Fitness, Field, Struggle, Habitus, Consumption, Identity, McDonaldization

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “Bilimsel İntihal Tespit Programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Kadir Berk

STATEMENT OF COMPLIANCE WITH ETHICAL PRINCIPLES AND RULES

I hereby truthfully declare that this thesis/dissertation is an original work prepared by me; that I have behaved in accordance with the scientific ethical principles and rules throughout the stages of preparation, data collection, analysis and presentation of my work; that I have cited the sources of all the data and information that could be obtained within the scope of this study, and included these sources in the references section; and that this study has been scanned for plagiarism with “Scientific Plagiarism Detection Program” used by Anadolu University, and that “it does not have any plagiarism” whatsoever. I also declare that, if a case contrary to my declaration is detected in my work at any time, I hereby express my consent to all the ethical and legal consequences that are involved.

Kadir Berk

Evimizin neşesi, oğlumuz Uraz'ın annesi, biricik ve ilk öğretmeni, canım Nurten,
sevgili eşime

TEŞEKKÜR

Bir meselenin toplumsal boyutunu ‘keyif aldığım’ vesaitle yani ‘kelimelerle’ anlamaya ve anlatmaya çalışmak benim için çok değerliydi. Bu çalışmanın çeşitli yerlerinde Türkçe dışında birçok yabancı kökenli kelimeler yer buldu: Latince, İngilizce, Fransızca, Almanca, Farsça... Nitel bir araştırma olmasının sağladığı özgürlük ve gönül rahatlığıyla bu kısımda ‘bence’ konuşabileceğimi düşünüyorum.

Dünyada var olmanın ve yaşamanın bir aracı olan beden ile ilgili doktora tezi yazmak ve beden sosyolojisi alanına dahil olmak oldukça heyecan verici. İnsanların bedenlerini şekillendirmeleri sayesinde kimliklerini dönüştürmelerini ele alırken, bir takım bedensel güçlükler yaşamak ve neticesinde kendi kimliğimin dönüşmüş olduğunu görmek bu zorlu sürecin en büyük armağanı.

İlk teşekkürü, bana inanarak danışmanlığımı üstlenen ve sürecin her aşamasında desteğini hissettiğim kıymetli danışmanım Prof. Dr. Emre Gökalp’e iletmek isterim. Akademik rehberliğiniz, değerli katkılarınız, sabrınız, tökezlediğimde koluma girdiğiniz ve dahası ‘vazgeçirmediğiniz’ için minnettarım. Tez izleme toplantılarında yer almayı kabul ederek beden sosyolojisine ilginin şekillenmesine olanak tanıyan, tezin açmazlarını aşmamı sağlayan, güzel sözleriyle beni yüreklendiren Tez İzleme Jüri’sindeki değerli hocalarım Prof. Dr. Gönül Demez ve Prof. Dr. Temmuz Göncü-Şavran’a teşekkür ederim, bilgi ve deneyimleriniz her zaman yol gösterici oldu. Tez savunma sınavıma katılarak ufuk açıcı önerileriyle tezin mevcut halini almasında katkı sağlayan, yol gösteren kıymetli hocam Prof. Dr. Fuat Güllüoğlu’na teşekkürlerimi sunarım. Tez savunma sınavıyla birlikte tanışma fırsatına sahip olduğum, metni titizlikle okuyup kıymetli görüşlerini ileterek tezin son halini almasına katkı sağlayan Doç. Dr. Cihan Ertan hocama teşekkür ederim.

Tüm eğitim hayatım boyunca üzerimde katkıları bulunan değerli öğretmenlerimi, sosyoloji formasyonu edinmemde emeği olan Anadolu Üniversitesi, Sosyoloji bölümündeki kıymetli hocalarımı anmak isterim, hepinize sonsuz teşekkürler.

Araştırmanın olgunlaşmasında emeği olan saygıdeğer hocalarım Doç. Dr. Ufuk Küçükcan’a, Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Nurullah Çakmak’a, Mehmet Can Çarpar’a, enerji ve destekleri için değerli arkadaşlarım Başak Kart ve Emine Kapar’a, sabır ve

katkıları için mesai arkadaşlarım Dr. Öğr. Serhat Ay ve Öğr. Gör. Fatma Güney'e şükranlarımı sunarım.

Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Spor Faaliyetleri Şube Müdürü Ebru Tomsuk hanıma ve mesai arkadaşlarına, Odunpazarı Gençlik ve Spor İlçe Müdürü Nihal Diker hanıma, çalışma kapsamında görüşlerini içtenlikle ifade ederek çalışmanın bulgularını zenginleştiren tüm uzman ve katılımcılara ilgi, sabır ve emekleri için teşekkür ederim.

Kıymetli dostlarım, sevgili Arif, Aycan, Ayça, Çağrı, Hasan Tevfik, Hasan, Raif, Özge bu sürecin her anında birlikteydik, güler yüzünüz, desteğiniz, varlığınız için ne kadar teşekkür etsem az, bu mutluluğu sizlerle paylaşmak büyük onur.

Ailem; annem, babam, abim Erman, kardeşim Gül, eşim tarafından ailem, bugünlere gelmemizdeki emeğiniz, katkınız çok büyük, sonsuz teşekkürler, var olun.

Hayatımın en güzel yıllarını birlikte geçiriyor olduğum, desteğini her an hissettiğim ve bu zorlu süreci her bakımdan kolaylaştıran sevgili eşim Nurten ve can oğlum Uraz, iyi ki varsınız. Sizi çok seviyorum.

ETİK KURUL BELGESİ BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

13/03/2025

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI

Bu tezi hazırlarken (örneğin ChatGPT) üretken yapay zekâ programlarından destek aldığımı/almadığımı beyan ederim. Tezin hazırlığı aşamasında üretken yapay zekâ programlarından (örneğin çeviri, bilimsel makale vb.) desteği aldım. Üretken yapay zekâ programlarından aldığım bilgilerin doğruluğunu kontrol ettiğimi bildiririm.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Kadir BERK

DECLARATION OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE USAGE

I declare that I received support from generative artificial intelligence programs (for example ChatGPT) while preparing this thesis/dissertation. I have received support from generative artificial intelligence programs (e.g. language translation, access to scientific articles, etc.) during the preparation of the thesis/dissertation. I declare that I have checked the accuracy of the information I received from generative artificial intelligence programs.

I also declare that, if a case contrary to my declaration is detected in my work at any time, I hereby express my consent to all the ethical and legal consequences that are involved.

Kadir BERK

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	v
STATEMENT OF COMPLIANCE WITH ETHICAL PRINCIPLES AND RULES.....	vi
TEŞEKKÜR	vii
İTHAF	vii
ETİK KURUL BELGESİ BEYANNAMESİ.....	x
ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI.....	xi
DECLARATION OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE USAGE.....	xii
İÇİNDEKİLER	xiii
TABLolar DİZİNİ	xvii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xix
GÖRSELLER DİZİNİ	xx
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xxi
1 GİRİŞ	1
1.1 Amaç	4
1.2 Çalışmanın Arka Planı ve Önemi	6
1.2.1 Arka Plan	6
1.2.1.1 Uluslararası Alanyazın	7
1.2.1.1.1 <i>Beden Sosyolojisini Şekillendiren Eserler (1939-1991) ve (1992-2016)</i>	8
1.2.1.1.2 <i>Teorik Arkaplan (1970-2007)</i>	12
1.2.1.1.3 <i>Diğer Uluslararası Çalışmalar (1989-2018)</i>	13
1.2.1.2 Türkiye’de Yürütülen Beden Sosyolojisi Çalışmaları	18
1.2.1.2.1 <i>Türkiye’de Beden Sosyolojisini Şekillendiren Temel Eserler</i>	18
1.2.1.2.2 <i>Türkiye’de Beden Sosyolojisi ile İlgili Yürütülmüş Nitel Çalışmalar</i>	20
1.2.1.2.3 <i>Beden ile İlgili Nicel, İmge ve Algı Çalışmaları</i>	23
1.2.2 Çalışmanın Önemi.....	24

1.3 Problem.....	26
1.4 Kapsam ve Sınırlılıklar.....	28
2 ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL TEMELLERİ.....	33
2.1 Tüketim.....	38
2.2 Kimlik.....	45
2.3 Fitness.....	49
2.3.1 Jimnastik'ten Fitness'a Bedenin Kısa Bir Tarihçesi.....	50
2.3.1.1 İlkel Topluluklar: (Fit) Olmak ya da (Var) Olmamak.....	51
2.3.1.2 Antik Medeniyetler: Beden İçin Jimnastik, Ruh İçin Müzik.....	52
2.3.1.3 Orta Çağ: Ruh, güçsüz ve zayıf bedende daha güçlü serpilir	56
2.3.1.4 Rönesans ve Reform: (Bedenin) Yeniden Doğuş(u)	59
2.3.1.5 Aydınlanma: Sağlam Kafa Sağlam Vücutta Bulunur	64
2.3.1.6 Endüstri Toplumu: Güçlü Olan Hayatta Kalır	66
2.3.1.7 Yirminci Yüzyılın İlk Yılları: Jimnastikten Kültürfiziğe	73
2.3.1.8 Erken Cumhuriyette Beden ve Beden Terbiyesi Politikaları	77
2.3.1.9 McDonalddlaştırılmaya Doğru Bodybuilding	82
2.3.2 Fitness: Küresel Bir Endüstri.....	85
2.3.2.1 İyi Oluş ve Düzenli Yaşam	88
2.3.2.2 Fiziksel Aktivite	91
2.3.2.3 Küresel Fitness Ekonomisi	93
2.3.2.4 Amerikan Fitness Ekonomisi	96
2.3.2.5 Avrupa Fitness Ekonomisi.....	98
2.3.2.6 Türkiye'de Fitness Ekonomisi	99
2.3.3 McFitness: Artık Yiyecek Görmüyorum, Tek Gördüğüm Protein, Karb, Yağ	103
2.3.3.1 Verimlilik, Kim İçin?	108
2.3.3.2 Homo Mensura.....	109
2.3.3.3 Neden Kendi Tepsimi Kaldırmalıyım.....	113
2.3.3.4 İtaatkâr Bedenler	116
2.3.3.5 Spor Rutinine Geri Dönmenin Tam Zamanı	118
2.4 Beden.....	123
2.4.1 Klasik Sosyolojide Beden.....	124
2.4.2 İhmal Edilen Bedenden İmal Edilen Bedene İlk Adımlar	126
2.4.3 Biyo-Psiko-Sosyal Beden.....	128
2.4.5 Biçimlendirilen Beden.....	130

2.4.6 hem [o] hem de [öbürü]: İkili Karşıtlıkları Uzlaştırmak.....	133
2.5 [(habitus) * (sermaye)] + alan = pratikler	135
2.5.1 Alan.....	136
2.5.2 Sermaye.....	139
2.5.2.1 Sosyal Sermaye.....	140
2.5.2.2 Kültürel Sermaye	141
2.5.2.3 Simgesel Sermaye.....	142
2.5.2.4 Bedensel Sermaye.....	143
2.5.3 Habitus	146
3 YÖNTEM.....	157
3.1 Araştırmanın Yaklaşımı	157
3.2 Güven Duyulabilirlik ve Düşünümsellik.....	160
3.2.1 Araştırmanın Seyir Defteri.....	165
3.3 Örneklem Seçimi.....	170
3.3.1 Eskişehir İlinde Bulunan Spor Tesisleri.....	172
3.3.2. Özel Teşebbüse Ait Spor Salonlarına Dair Bilgiler.....	173
3.3.3 Gözlem ve Görüşme Yapılan Salonlara Dair Tanımlayıcı Bilgiler.....	178
3.4 Verilerin Toplanması.....	185
3.5 Verilerin Çözümlemesi.....	187
3.5.1 Tema, Kategori, Kod, Alt Kod Özet Cetveli	190
4 BULGULAR.....	195
4.1 Dil	196
4.2 Toplumsal Cinsiyet	201
4.3 Fitness	204
4.3.1 Olgu'nun Algısı: Fitness Pratiğine Yüklenen Anlam.....	205
4.3.2 Aile Geçmişi: Beden, Beslenme ve Spor	208
4.3.3 Birbirine Bağlı ama Farklı İki Kültür: Fitness ve Vücut Geliştirme	213
4.3.4 Bedene Yatırımın Maliyeti	215
4.3.5 Almak ya da Almamak: Besin Takviyesi/Protein Tozu.....	219
4.3.6 Toplumsal Konumun Göstergesi olarak Fitness'ın İkamesi	221
4.3.7 Buddy'm Olmadan Asla	223
4.3.8 Fitness Yapmanın Cazibesi	226
4.4 Salon.....	230
4.4.1 Salon İçi Hiyerarşi, Ayrım, Kontrol	231
4.4.2 Sosyal Çevre ve Etkileşim – 2.....	240

4.4.3 Salon Salamanje	246
4.4.4 Tabakalaşan Salonlar	248
4.5 Sermaye.....	251
4.5.1 Dönüştürülen Sermaye	252
4.5.2 Kimliği Sergilemenin Aracı: Simgesel Sermaye	256
4.5.3 Bedeni Biriktirmek: Bedensel Sermaye	257
4.5.4 Bedene Yapılan Yatırım	260
4.6. Beden.....	261
4.6.1 Bedenin İmalatı, Görünüş ve Albeni	262
4.6.2 Salon, Hammade, İşçilik = Beden	270
4.6.3 Bedeni Kontrol Altına Alma.....	271
4.7 Habitus	275
4.7.1 Bir Alan Olarak Salon	276
4.7.2 Beden ve Meydan Okuma.....	277
4.7.3 Kültürel Sermayenin Bir Unsuru Olarak Bilgi Stoğu	278
4.8 Toplumsal Konum	280
4.9 Düşünümsellik ve Ayna	288
5 SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	293
KAYNAKÇA	305
EKLER	
ÖZ GEÇMİŞ	

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 3.1	Görüşmeciler ve devam ettikleri salonlarla ilgili bilgiler.....	180
Tablo 3.2	Alt SES grubuna ait görüşmecilere dair bilgiler.....	181
Tablo 3.3	Orta-Alt SES grubuna ait görüşmecilere dair bilgiler.....	182
Tablo 3.4	Uzman grubuna ait görüşmecilere dair bilgiler.....	182
Tablo 3.5	Dil Tema Cetveli.....	190
Tablo 3.6	Toplumsal Cinsiyet Tema Cetveli.....	190
Tablo 3.7	Fitness Tema Cetveli.....	190
Tablo 3.8	Salon Tema Cetveli.....	191
Tablo 3.9	Sermaye Tema Cetveli.....	192
Tablo 3.10	Beden Tema Cetveli.....	193
Tablo 3.11	Habitus Tema Cetveli.....	193
Tablo 3.12	Toplumsal Konum Tema Cetveli.....	194
Tablo 3.13	Düşünümsellik ve Ayna Tema Cetveli.....	194
Tablo 4.1	Dil Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler.....	197
Tablo 4.2	Toplumsal Cinsiyet Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler.....	201
Tablo 4.3	Fitness Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler - 1.....	205
Tablo 4.4	Fitness Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler - 2.....	212
Tablo 4.5	Fitness Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler - 3.....	218
Tablo 4.6	Salon Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler - 1.....	230
Tablo 4.7	Salon Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler - 2.....	245
Tablo 4.8	Sermaye Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler.....	251
Tablo 4.9	Beden Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler - 1.....	261
Tablo 4.10	Beden Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler - 2.....	269
Tablo 4.11	Beden Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler – 3.....	271

Tablo 4.12 Habitus Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler.....	276
Tablo 4.13 Toplumsal Konum Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler.....	281
Tablo 4.14 Düşünümsellik ve Ayna Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler.....	289

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 1.1 Uluslararası Alanyazında Beden.....	7
Şekil 1.2 Türkiye’de Beden Sosyolojisi ile İlgili Çalışmalar.....	18
Şekil 2.1 National Wellness Institute (2025)’e Göre Wellness Kavramının 6 Boyut.....	88
Şekil 2.2 Wellness, Fiziksel Aktivite ve Fitness İlişkisi.....	90
Şekil 2.3 Küresel Wellness Ekonomisi ve Diğer Ana Sektörlerin Pazar Büyüklükleri (2023).....	90
Şekil 2.4 Wellness, Sağlık ve İlaç Sektörü ile Üretim Sektörünün Küresel Ekonomideki Oranları	91
Şekil 2.5 Küresel En Büyük 20 Fiziksel Aktivite Ekonomisi: 2019 ve 2023 Karşılaştırması.....	92
Şekil 2.6 Küresel En Büyük 20 Fiziksel Aktivite Ekonomisi: 2019-2023 Büyüme Oranları	93
Şekil 2.7 Küresel Fitness Gelirleri ve Üye Sayıları.....	94
Şekil 2.8 Küresel En Büyük 20 Fitness Ekonomisi ve Nüfus Katılım Oranları (2018).....	95
Şekil 2.9 Bölgesel Fitness Ekonomisi ve Kişi Başı Yıllık Harcama (2018).....	96
Şekil 2.10 Amerika Birleşik Devletleri Fitness Gelirleri ve Üye Sayıları.....	97
Şekil 2.11 Avrupa Fitness Gelirleri ve Üye Sayıları.....	98
Şekil 2.12 Avrupa Fitness Salon Sayıları.....	99
Şekil 2.13 Avrupanın En Büyük 10 Fitness Ekonomisi.....	100
Şekil 2.14 Bourdieu’nun Kavramsal Seti.....	136
Şekil 2.15 Sınıf ve Alanı Oluşturan Unsurlar.....	137
Şekil 2.16 Toplumu Oluşturan Alanlar.....	138
Şekil 2.17 Sermaye Türleri.....	145
Şekil 3.1 Araştırma Takvimi	166
Şekil 4.1 Elde Edilen Temalar.....	195

GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Görsel 2.1 Narcissus Çizimi (Caravaggio).....	41
Görsel 2.2 Vitruvius Adamı	60
Görsel 2.3 Davut Heykeli.....	61
Görsel 2.4 Gymnasticon.....	69
Görsel 2.5 Profesör Attila (Ludwig Durlacher).....	71
Görsel 2.6 Eugen Sandow.....	71
Görsel 2.7 Charles Atlas.....	72
Görsel 2.8 Arnold Schwarzenegger	83
Görsel 2.9 Neden Kendi Tepsimi Kaldırmalıyım?.....	115
Görsel 2.10 Biçimlendirilen Beden (V́ctor Hugo Yáñez).....	131
Görsel 3.1 Kent Merkezindeki Özel Salonlarının Sayısı, Konumu ve Mahallelerin Eğitim Durumu.....	174
Görsel 3.2 Kent Merkezindeki Salonların Kampus ve Öğrenci Yurtlarına Göre Konumu	175
Görsel 3.3 Görüşme yapılan salonların kent merkezinde bulunan tüm salonlar içerisindeki dağılım	176
Görsel 3.4 Katılımcı gözlem ve görüşme yapılan salonların salon türü bakımından kent merkezindeki dağılımı	177

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

\$	: Dolar
€	: Avro
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Alm.	: Almanca
BESYO	: Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
CCTV	: Closed Circuit Television (Kapalı Devre Kamera Sistemi)
COVID-19	: Corona Virus Disease 2019 (Kovid-19 Hastalığı)
CRM	: Customer Relationship Management (Müşteri İlişkileri Yönetimi)
EBB	: Eskişehir Büyükşehir Belediyesi
EHFMR	: European Health & Fitness Market Report
ERP	: Enterprise Resource Planning (Kurumsal/İşletme Kaynak Planlaması)
ESTÜ	: Eskişehir Teknik Üniversitesi
GSYH	: Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
GWI	: Global Wellness Institute
HFA	: Health & Fitness Association
HIIT	: High-Intensity Interval Training (Yüksek Şiddetli Aralıklı Antrenman)
HİS	: Türkiye Herkes İçin Spor Federasyonu
IHRSA	: International Health Racquet & Sportsclub Association
İng.	: İngilizce
İt.	: İtalyanca
Lat.	: Latince
MMA	: Mixed Martial Arts (Karma Dövüş Sanatları)
NFC	: Near Field Communication (Yakın Alan İletişimi)
NWI	: National Wellness Institute

OECD	: The Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
PT	: Personal Trainer
SES	: Sosyo-ekonomik statü
t.y.	: Tarih yok
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TVGFBB	: Türkiye Vücut Geliştirme Fitness ve Bilek Güreşi Federasyonu
USB	: Universal Serial Bus (Evrensel Seri Veriyolu)
VAR	: Video Assistant Referee (Video Yardımcı Hakem)
VIP	: Very Important Person (Önemli İnsan)
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu

1 GİRİŞ

Günümüz tüketim toplumunda dolaşımda olan nesneler değişim değeri ya da kullanım değerinden ziyade gösterge değeri ile tanımlanmaktadır. Bu biçimiyle anlamı ve kimliği oluşturan simgesel değere sahiptirler. İnsanın ilk ve doğal aleti olan beden de bu anlamda mesajlar alıp gönderen, kimliklerin oluşturulduğu, değiştirildiği, dönüştürüldüğü bir platform olarak birtakım performansların sergilenmesine olanak sağlar. Tüketim toplumunun ve ‘yeni’ iş piyasasının ihtiyaç duyduğu esnek, akışkan, geçici, uçucu, değişken kimlikler beden vasıtasıyla inşa edilir. Bedenin toplumsal konumun belirleyicisi olan kimliğin oluşumundaki önemi ise tüketim kavramından bağımsız anlaşılamaz. Tüketim piyasasında kimlik oluşumundaki rolünden hareketle bedeni konu edinmekte olan bu tez çalışması kuramsal açıdan sermaye, alan, habitus gibi kavramlardan faydalanmıştır.

Bu çalışma beden aracılığıyla inşa edilen kimlikler meselesine odaklanarak bedensel dönüşüm amacıyla fitness faaliyeti yürütenlerin toplumsal konumlarını koruma ve/veya iyileştirme süreçlerini incelemektedir. Bu bağlamda, bireylerin geliştirdikleri stratejileri, uyguladıkları metotları ve tüm bu süreçteki sosyal ve sembolik etkileşimi anlamayı amaçlamaktadır. Bu çalışma fitness faaliyetleri bağlamında bedensel dönüşümü anlamayı amaçlamakta olup Eskişehir’de “fitness” salonlarına devam eden erkekleri kapsamaktadır.

Tarih boyunca çeşitli dönemlerde farklı biçimlere bürünmüş bedene kimi zaman değer atfedilmiş, kimi zaman değersizleştirilmiş, kimi zaman zihnin ötekisi, ruhun hapishanesi, acıların kaynağı, günahların sebebi kimi zamanda gücün ve iktidarın sembolü, varoluşun kaynağı, üretimin aracı olarak görülmüştür. Varoluş açısından önem arz eden beden gerek kişisel gerekse bilimsel açıdan merak edilen, sorgulanan ve incelenen bir alan olagelmıştır. Uzunca süre felsefenin ve teolojinin ilgi alanına giren beden, modern bilim tarihi içerisinde güzel sanatların, biyolojinin, anatominin, fizyolojinin konusu olmuştur (Foucault, 2001: 62-63). Son zamanlardaki tartışmalar ise bedenin sosyal bilimlerde ihmal edildiği yönündedir. Örneğin, klasik sosyoloji varlığını kabul ettiği bedene ‘görünmez’ bir nitelik atfetmiştir; beden vardır ama görünmüyordur (Nazlı, 2009: 61). Tarihin büyük bir kısmında akıl, zihin ve ruhun ötekisi olarak görülen bedene olan sosyolojik ilginin 1980’lerin başından beri artmakta olduğu öne sürülür (Synnott, 1995; Aktay, 2003; Özcan, 2007; Shilling, 2007; Erden, 2008; Gülkaya Timurturkan, 2008;

Demez, 2009; Himam Er, 2009; akı, 2011; Atkinson, 2012; Turner, 2012; Kaya, 2013; Andreasson & Johansson, 2014a; Tekin, 2016). Bu tespit büyük oranda doğrudur ancak klasik sosyolojide bedene hiç yer verilmediğini öne sürmek ya da bedene yönelik ilginin 1980’li yıllarda birden bire oluştuğunu söylemek sosyolojik düşüncenin kurucu figürleri (Karl Marx [1818-1883], Friedrich Engels [1820-1895], Georg Simmel [1858-1918], Émile Durkheim [1858-1917], Max Weber (1864-1920) ve onların beden ile ilgili dolaylı da olsa fikirlerin ve 1930’lardan itibaren beden ile ilgili doğrudan ya da dolaylı eserler üreterek klasik sosyolojinin beden ile ilgili mirasını çağdaş sosyolojiye taşıyanlara (Marcel Mauss, Norbert Elias, Maurice Merleau-Pont, Simone de Beauvoir, Erving Goffman) haksızlıktır.

Çalışmanın takip eden bölümlerinde 1970’ler ve 1980’lerde beden ile ilgili üretilen eserlere ve bu dönemde yoğunlaşan ilgiye değinilecektir. Bu yıllardan itibaren tüketim kültürü, sosyal hareketler, kamu sağlığı politikaları ve tıbbi teknolojilerdeki gelişmelerin yansımaları olarak beden 1980’lerin başından beri akademik düzlemde oldukça çok tartışılan ve popüler konulardan bir tanesi olmuştur (Shilling, 2007: 1). Benzer şekilde bedensel konularla ilgili mücadeleyi içeren ikinci dalga feminizm; Batı nüfusunun yaşlanması ve neticesinde bedene karşı özen göstermenin gerekliliği; bedene geçmişe oranla daha fazla özenin gösterildiği yeni tüketim kültürü; son olarak bedenlerimiz ile ilgili deneyimlediğimiz ‘anlam krizi’ bu ilginin kaynaklarından (Synnott, 1995: 368).

Sosyal bilimlerde bedene yönelik ilginin kaynaklarından olan toplumsal cinsiyet temelli tartışmalar genellikle birtakım eril/dışıl, güçlü/zayıf, iç/dış, zihin/beden, siyah/beyaz, sağlam/kırılgan, ezen/ezilen, özne/nesne, yapı/fail, arzulayan/arzulanan, üreten/tüketen gibi dikotomiler (Jenkins, 2006; Shilling, 2004; Balkız, 2004) etrafında yoğunlaşmıştır. Toplumsal cinsiyet bağlamında beden, erkek aklın ötekisi olarak kurgulanmıştır. Aydınlanma geleneğinde aklın gerisinde kalan beden, günümüzde erkeğin arasında sıkışmış kalan kadınla aynı konuma yerleştirilmektedir (Çatalcalı, 2014: 11).

Toplumsal bir form olmanın yanında beden, sürekli iktidar ilişkileriyle iç içe olmuştur. İktidar (ilişkileri) bedeni kuşatmakta, damgalamakta, terbiye etmekte, ona azap çektirmekte, onu işe koşmakta ve törenlere zorlamaktadır. Foucault’nun (2001: 62-63) bu şekilde nitelendirdiği bedenin (iktidar tarafından) ekonomik kullanımı, büyük ölçüde üretim gücü olmasından kaynaklanmaktadır. Beden hem üretken hem de tabi kılınmış beden olduğunda, iktidar tarafından yararlı güç haline gelebilmektedir. Buradan hareketle

bu tez çalışması, bireylerin bedenlerini toplumsal konum ve kimlik oluşturma amacıyla “dönüştürme” gayretlerinin aslında Foucault’nun tanımladığı kuşatma, damgalama, işe koşma, terbiye etme biçiminde iktidara tabi olma meselesinden çok da farklı olmadığını öne sürmektedir. Bu açıdan hem endüstri hem de kültür olarak fitness, söz konusu iktidar ilişkilerinin kurulduğu, uygulandığı ve yeniden üretildiği alanlar olması nedeniyle bu tez çalışmasının merkezi konularındandır.

Üretim sektörü gelişimini 19. yüzyılda büyük ölçüde tamamlamış, 20. ve 21. yüzyıllarda ise üretim merkezli toplumsal yapı tüketim merkezli toplumsal yapıya dönüşmüştür. Bununla beraber tartışma, üretim araçlarının mülkiyetinden, tüketim ve tüketim araçlarına kaymıştır. İlk dönem kapitalist etik, boş zaman hakkını hoş karşılamazken, zamanla artı değer oluşması ve üretim için tüketime duyulan gereksinim hem boş zamanı kabullenen hem de bu zamanı bir tüketim alanı olarak düzenlemek isteyen iktidar çevrelerinin boş zaman üzerinde etkinlik kurmalarına yol açmıştır (Aytaç, 2002: 234). Bedensel dönüşümün özellikle iş zamanı dışındaki boş zamanda (ancak neredeyse bir işmiş gibi) gerçekleşiyor olması itibarıyla, bedenin tüketimin bir nesnesi haline gelmesi bu tez çalışmasının merkezine yerleştirdiği bir diğer önemli konudur. İşletme, pazarlama, reklamcılık, moda gibi birçok sektörün odağında olan ve boş zamandan ayrı düşünülemeyecek tüketim kavramını Baudrillard (2013), Bauman (1999), Veblen (1899), ve Bocock (2005) gibi birçok sosyal bilimci farklı biçimlerde tanımlamış olsa da hepsi tüketim olgusunu eleştirel bir perspektiften değerlendirmiştir.

Alanyazında birçok çalışma, bedeni cisimleşen bir arzu nesnesi olarak ve tüketim açısından incelemektedir. Bu tez çalışması ise bedeni bir arzu nesnesi olduğu kadar, saygınlık, statü, prestij, iş ve gelir ilişkileri ve benzeri açılardan toplumsal konumun belirleyiciliği odağından incelemeyi amaçlamıştır. Tüketim yoluyla kimliğin inşasında anlam ileten bir nesne olarak bedeni fitness pratiklerini sürdüren erkek üyeler kapsamında ele almayı hedefleyen bu araştırma bedeni mesaj ileten, kimlik oluşumunda önemli rol oynayan, akışkan ve tüketim nesnesi olarak incelemiştir. Bu bağlamda, çalışma bir beden sosyolojisi çalışması olarak değerlendirilebilir.

Giriş başlıklı bu bölümün devamında tezin amacı, arka planı, önemi, problemleri, kapsam ve sınırlılıklarına yer verilmiştir.

Araştırmanın kavramsal ve kuramsal temellerinin bulunduğu ikinci bölümde tüketim, kimlik kavramlarına değinilmiş, takip eden bölümde tarihsel süreçte ve toplumsal açıdan

fitness ve beden ele alınmıştır. Bu bölüm çağlar boyunca bedenın toplum ile ilişkisine ve ona atfedilen değere odaklanmıştır. Bugün fitness diye adlandırılan faaliyetin ilkel çağlarda, Antik uygarlıklarda, Orta Çağ Avrupası'nda, Rönesans, Reform, Aydınlanma Dönemlerinde, endüstri ve sonrası toplumda, ulus devlet anlayışının hakim olduğu 20. yüzyılda jimnastik, kültürfizik, beden eğitimi/terbiyesi, vücut geliştirme şeklindeki gelişimi incelenmiş ve günümüzde büyük bir sektöre dönüşmüş olan küresel wellness/fitness endüstrisine yer verilmiştir. Fitness endüstrinin Amerika Bileşik Devletleri, Avrupa kıtası ve Türkiye'deki mevcut durumu tespit edilmiştir. Çalışmanın kavramsal çerçevesinin bir alt başlığı olan 'fitness' bölümünün son kısmında ise George Ritzer'in *Toplumun Mcdonaldlaştırılması* adlı kitabı ışığında çalışmanın kapsamının bir kısmını oluşturan fitness salonları Mcdonaldlaşma kavramı ve onun ilkeleri doğrultusunda kategorize edilmiştir.

Kavramsal metnin dördüncü alt başlığı ise bedendir. Beden ile ilgili bölümden bir önceki bölümde tarihsel süreçte fitness kavramı ile birlikte ele alınan bedenın bu kısımda klasik sosyolojide ve çağdaş sosyolojideki gelişimine odaklanılmış, günümüzdeki toplumsal anlamı ele alınmıştır. Sonraki başlıkta bedeni sosyolojik olarak daha derinlikli olarak anlayabilmek adına Pierre Bourdieu'nun kavramsal setinin alan, sermaye, habitus ve pratikler bileşenlerine yer verilmiştir.

Yöntem başlıklı üçüncü bölümde araştırmanın yaklaşımı, güven duyulabilirlik ve düşünömsellik boyutları ile örneklem seçimi, verilerin toplanma ve çözömlenme süreçleri açıklanmıştır. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise toplanan verilerden elde edilen bulgular nitel yaklaşımlarla ifade edilmiştir. Sonuç bölümü olan beşinci bölümde ise araştırmanın bulguları tartışılmış, bu bölüm ve çalışma önerilerle sona ermiştir.

1.1 Amaç

Zamandan, mekândan, kültürden bağımsız olarak, aktörlerin etkileşimi yoluyla yaratılan toplumsal gerçeklik akıcı ve değışkendir. İnsanların olguları deneyimleme ve algılama biçimleri farklılık gösterir. Bu farklılıkları anlamak, toplumsal gerçekliği anlamak açısından önemlidir. Dolayısıyla, bir olguyu aktörün gözünden görmek ve bunu doğal ortamında ve bağlamında incelemek gerekir. Bu doğrultuda, bu çalışmanın amacı bedeni merkeze alarak "fit" olma durumunu, sıhhat/zindelik ya da bugünkü yaygın kullanımı ile "fitness" olgusunu kimlik ile sorunsallaştırarak ele almak ve bu olguyu deneyimleyen aktörlerin gözünden, etkileşimleri üzerinden incelemektir. Bu hedef doğrultusunda,

çalışmanın kavramsal çerçevesini tüketim, kimlik, fitness, beden, sermaye, alan, habitus, pratikler gibi kavramlar oluşturmaktadır Fitness faaliyetleri sırasında kimlik oluşturmada kullanılan stratejilerin fitness salonlarının farklılığına ve üyelerin toplumsal konumlarına göre farklılık gösterip göstermediğini anlamaya çalışan bu çalışma, toplumsal konumları farklı bireylerin devam ettikleri üç farklı tip fitness salonunda yürütülmüştür. Bu çalışmanın amacı bedensel dönüşüm amacıyla fitness faaliyeti yapan benzer toplumsal konumlara sahip bireylerin toplumsal konumlarını koruyabilmek ve/veya iyileştirebilmek için giriştikleri mücadeleyi, geliştirdikleri stratejileri ve uyguladıkları metotları anlamaktır. Bir diğer deyişle, Goffman'ın günlük yaşamda insanların gerçek toplumsal durumlarını sürdürmek için başvurdukları teknikler (2016a: 237) olarak adlandırdığı performansları ile bu süreçteki sosyal ve sembolik etkileşimi anlamayı amaçlamaktadır.

Fenomenolojik bir araştırma niteliğindeki bu çalışmada fitness olgusu ile ilgili önemli ifadeler, anlam birimleri, metinsel ve yapısal betimlemeler ile birlikte “öz”ün (Creswell, 2016: 105) betimlenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada, fitness olgusunu deneyimleyen bireylerin bu deneyimlerini nasıl anlamlandırdıkları incelenmiştir. Özellikle erkeklerin fitness faaliyetleri esnasında bu deneyimleri nasıl yorumladıkları ve onlara hangi anlamları yükledikleri ortaya konulmak istenmiştir. Bu doğrultuda genelleme yapma, tahmin üretme ve nedensellik ilişkilerini açıklama gibi amaçları olan nicel araştırmalardan farklı bir yaklaşım benimsenmiştir. Çalışma, fitness olgusunu derinlemesine betimleyerek salonlara devam etmekte olan erkek üyelerin bu deneyimi nasıl algıladıklarını, ona ne gibi anlamlar atfettiklerini ve fitness aracılığıyla geliştirdikleri kimlik oluşturma stratejilerini anlamaya odaklanmıştır. Bu süreçte, aktörlerin bakış açılarını yorumlamak ve deneyimlerini anlamlandırma biçimlerini analiz etmek temel amaç olmuştur.

Bireyler artan bir şekilde kendilerini yalnızca ekonomik etkenler üzerinden değil, aynı zamanda eğitim, sanat, tüketim ve boş zaman uğraşlarını içeren kültürel sermaye temelinde de farklılaştırmaktadır (Bourdieu, 1986'dan aktaran Giddens, 2008a: 366). Bu varsayım ile hareket eden bu çalışma, spor salonlarını bir yaşam biçimi haline dönüştürmüş olan aktörlerin zihinlerinde oluşturdukları kimlik geliştirme stratejilerini onların perspektifinden anlamayı amaçlamaktadır. Söz konusu stratejiler önemlidir çünkü günümüzde bireyler toplumsal konumlarını belirlemek, korumak ve hatta yeni kimlikler oluşturmak için beğenileri ve yaşam tarzları aracılığıyla bu stratejileri aktif olarak

kullanılmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmanın temel amacı çeşitli dönemlerde farklı değerler atfedilen, kolektif yapının bir parçası olan, tekil, tektipleştirilen ve sıklıkla ihmal edildiği öne sürülen bedenin değer yüklü, bireysel kimliğin bir parçası olan, çoklu, değişken, mesaj ileten, imal edilen bedene dönüşümünü tüketim, kimlik, statü gibi sosyolojik kavramlarla anlamaya çalışmaktır. Öte taraftan, sağlam, mukavemetli vücuttan, formda, estetik, idmanlı, yağsız, belirgin hatları olan, ince vücuda beden ve fitness tarihini kısaca ele almak da amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, bu araştırma bedeni merkeze koyarak “fit” olma durumunu, sıhhat/zindelik, ya da bugünkü yaygın kullanımı ile “fitness” olgusunu kimlik ile sorunsallaştırarak onu deneyimleyen aktörlerin gözünden görmeyi, sergiledikleri performansları ve tüm bu süreçteki sosyal ve sembolik etkileşimi anlamayı amaçlamıştır. Türkiye’de gelişmekte olan beden sosyolojisine katkıda bulunmak amacıyla, Eskişehir’de bedensel dönüşüme yönelik fitness faaliyeti yapan benzer toplumsal konumlara sahip erkeklerin toplumsal konumlarını koruyabilmek ve/veya iyileştirebilmek için giriştikleri mücadeleyi, geliştirdikleri stratejileri, metotları, bu süreci nasıl deneyimlediklerini, bedenlerine verdikleri değeri ve fitness faaliyetini üzerinde mücadele etmeye değer (illusio) bir alan olarak bulup bulmadıklarını anlamak ve açıklamak bu çalışmanın temel amaçları arasındadır.

1.2 Çalışmanın Arka Planı ve Önemi

Bu bölümde anılan çalışmalar aynı zamanda beden sosyolojisi ile ilgili alanyazının özeti niteliğindedir. Bölümün son kısmında ise söz konusu alanyazınla ilişkili olarak bu çalışmanın önemine değinilmiştir.

1.2.1 Arka Plan

Bölümün ilk alt başlığında bu çalışma kapsamında faydalanılan kaynaklara yer verilmektedir. Kaynaklar, uluslararası alanyazın ve Türkiye’de yapılan çalışmalar olarak iki kategoride sunulmaktadır.

Bu sınıflandırmaya göre, ilk olarak uluslararası alanyazında beden sosyolojisini şekillendiren eserler (1939-1991 ve 1992-2016) sunulmuş, ardından doğrudan beden sosyolojisiyle ilişkili olmayan ancak bu çalışmanın kuramsal olarak faydalandığı eserlere yer verilmiş ve son olarak beden sosyolojisinde üretilmiş diğer uluslararası çalışmalar özetlenmiştir.

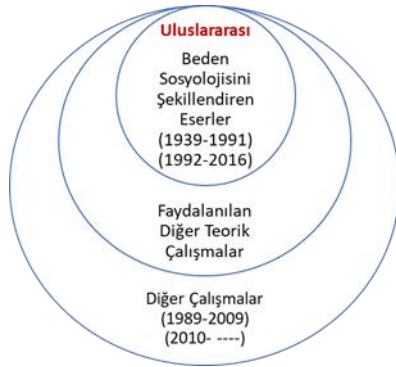
Alanyazın özetinin ikinci kısmında ise öncelikli olarak Türkiye’de beden sosyolojisini şekillendiren kitap ve dergilere, ardından beden sosyolojisi ile ilgili güncel, nitel çalışmalara ve son olarak nicel çalışmalara yer verilmiştir.

1.2.1.1 Uluslararası Alanyazın

Bedene verilen değer tarihin farklı dönemlerinde farklılaşmaktadır. İlerleyen bölümlerde bu tarihsel farklılaşma detaylı biçimde ele alınacaktır. Bedenin tarih boyunca değişen değeri ve son yıllara kadar yoğunlukla ihmal edilmesinin (günahların sebebi sayılması, ruhu hapsedtiği düşünülmesi, aklın ötekisi olarak görülmesi) yanında sosyal bilimlerde de ihmal edildiği iddia edilmekte ve sosyolojinin alanına 1980’li yıllardan sonra girdiği öne sürülmektedir. Büyük oranda doğru olan bu yaklaşımda göz ardı edilen husus bedenın klasik sosyolojide yoğun bir şekilde yer almamış olmasına karşın, bu süreçte toplumsal anlarken ve anlatırken bedenın hiç olmadığına söylenemeyeceğidir. Bu meseleye de ilerleyen kısımlarda değinilecektir. Diğer yandan ‘beden sosyolojinin odağına 1980’lerle birlikte doğrudan girmiştir’ önermesi de yerinde ve fakat eksiktir. Bu kısımdaki uluslararası alanyazının özetine dair şema aşağıda sunulmuştur.

Şekil 1. 1

Uluslararası Alanyazında Beden

Buna göre, bu bölümün ilk alt başlığında klasik sosyolojide (Marx, Engels, Simmel, Weber, Durkheim’da) çok keskin hatlarla yer almasa da beden ile ilgili mevcut düşünsel mirası 1980’li yıllara taşıyan eserlere, yani bugünkü manada beden sosyolojisini şekillendiren eserlere yer verilecek, ardından bu çalışma kapsamında faydalanılan kimlik, statü, tüketim, akılcılaşma, küreselleşme gibi kavramların yer aldığı çalışmalar sunulacak, uluslararası alanyazının özetine dair son kısımda ise güncel çalışmalar yer alacaktır.

1.2.1.1.1 Beden Sosyolojisini Şekillendiren Eserler (1939-1991) ve (1992-2016)

Bu kategorideki ilk eserler Mauss [1934] ve Elias [1939] tarafından yazılmıştır. Mauss, *Techniques of the body* [1934] (1973) adlı makalesinde insanın ilk ve en doğal aleti olarak tanımladığı beden ile ilgili teknikleri farklı ülkeler ve kültürlerle göre sınıflayarak etnografik bir yaklaşımla beden, habitus, ikilikler, denetim, kontrol, disiplin ve kimlik konularına odaklanmaktadır. Mauss'a göre beden sadece toplumsal olarak üretilmiş değildir, aynı zamanda üretildiği toplumsal yapıya ayna tutar ve onu yeniden üretir.

Elias'ın süreç sosyolojisi çalışması *The civilizing process: The history of manners* [Alm. 1939] [İng. 1978] (Tr. *Uygarlık süreci*, 2004) beden, habitus, ikilikler, denetim, kontrol ve disiplin konularını 600 yıllık süreçte ele almakta, Bourdieu ve Giddens'in refleksivite ve habitus kavramları, yapılaşma/yapının ikiliği olarak adlandırılan teorik girişimleri için önemli bir temel oluşturmaktadır. Çalışma aynı zamanda bedenın fizyolojik işlevleri üzerindeki toplumsal denetim ve kontrolü süreçsel olarak akılcılaştırmaya çalışmasıyla Foucault'nun denetim, kontrol, disiplin üzerine fikirlerini de şekillendirmiştir. Elias uygarlık sürecini tarihsel açıdan incelediği eserinde, görgü kuralları, muaşeret adabı, davranış biçimleri, dövüş sanatları vs. yoluyla bedenın terbiye edilmesine yer vermiştir (Atkinson, 2012: 49). Elias'ın bedeni görgü ve adap kuralları vasıtasıyla dış güçlerin kontrolü altındaki toplumsal bir varlık olarak ele aldığı eserinde beden toplumsal bir nesnedir (Cregan, 2006: 10). Söz konusu kitap bedenın nesnelleştirilmesi ile ilgili alanyazına oldukça büyük katkı sağlamıştır. Elias, bedenleşmeyi ve bedenın algılanışındaki 600 yıllık dönüşümü bedensel kontrol, davranış biçimleri, örfler ve görgü kurallarındaki değişimler üzerinden anlattığı eserinde bedenleşmenin davranışlar ve görgü kuralları yoluyla soyutlanmasını tasvir ederek (Cregan, 2006: 185- 186) geleneksel bedenden, modern bedene bir çizgi çizmiş olur. Bedeni toplumsal ilişkilerin ve uzun vadeli tarihsel süreçlerin bir barometresi olarak gören Elias, beden, ruh, toplum ve insanlık tarihinin tartışılmaz bir şekilde birbirini bütünleyen yapılar olduğunu ve sadece birbirleriyle bağlantılı olarak incelenebileceğini savunmaktaydı (Atkinson, 2012: 49-52). Elias'ın çalışmasını beden sosyolojisindeki çalışmalar arasında önemli bir konuma yerleştiren ve bu tez çalışması için anlamlı kılan çalışmanın sadece tarihsel bağlamdaki bedene değil, aynı zamanda sosyal olarak yapılandırılmış bedene de eğilmesidir. Elias'ın

eseri, bu bağlamda Foucault'nun, Bourdieu'nun ve Giddens'in¹ beden meselesine yaklaşımlarını etkilemiştir. Bedeni, tarihi ve kültürel olarak özel bir varlık olarak görmesinden ötürü beden sosyolojisi açısından oldukça yararlı (Bandy, 2009: 131) çalışmaları olan Foucault Elias'ın izinden ilerleyerek tıbbi, hukuki, dini kurum ve mekanizmalarla beden üzerinde yaratılan denetim ve kontrolü ele alırken, Cregan'ın ifade ettiği üzere (2006: 75 – 76) tutum, tavır, davranış biçimleri ve kültürel sermayenin sınıfı belirlediğini (ya da tam tersi biçimde sınıfsal konumun, tutum, tavır, davranış biçimleri ve kültürel sermayeyi belirlediğini) öne süren Bourdieu ise görgü kurallarının sadece insanları bir araya getirmekle kalmayıp toplumsal tabakalaşmayı da doğurduğunu hatırlatır.

Benzer yıllarda fenomenolojik yaklaşım çizgisinde yer alan Merleau-Ponty ve *Phenomenology of perception* [1945] (2012) adlı eseri kartezyen anlayış çerçevesinde fiziksel bir nesne olarak görülen bedenin esasen insanın dünyada var olmasındaki ve dünyayı deneyimlemesindeki önemine eğilir. Ponty'ye göre insan bedeni sayesinde dünyanın farkında olur. De Beauvoir'ın *The second sex* [1949] (1989) adlı eseri tarihsel, feminist ve eleştirel bir yaklaşımla ihmal edilen kadın bedeni, güç ilişkileri, toplumsal cinsiyet, ikilikler, denetim, kontrol, disiplin, toplumsal eşitsizlikler, sınıf, statü ve kimlik konularına odaklanmaktadır. Çalışma kadın bedeninin tarihsel süreçte erkek bedeninin ötekisi olarak kurgulandığına dikkat çekmesi itibarıyla feminist alanyazının başlıca çalışmalarından birisidir. Goffman'ın *The presentation of self in everyday life* [1959] (Tr. *Günlük yaşamda benliğin sunumu*, 2016a) adlı eserinde sembolik etkileşimci yaklaşımla günlük yaşamda insanların gerçek toplumsal durumlarını sürdürmek için başvurdukları

¹Özellikle Foucault ve Bourdieu'nun Weber'den de etkilendiği söylenebilir. Bedenin akılcı kullanımı Foucault'nun eserlerinde görülürken (White, 2012: 265), yaşam şanslarına Bourdieu'nun eserlerinde rastlanabilir (Garratt, 2016: 83-84). Öte yandan, Martin Heidegger'in (1889-1976) 'orada oluş' (Alm. *Dasein*, İng. *there-being*) kavramı Foucault, Bourdieu ve Giddens için entelektüel bir köprü niteliğindedir. Foucault'nun tıbbi bilgi ve kurumsal güç ile ilgili tarihsel analizi de Heidegger gibi yaşanmış beden (*lived body*) deneyimini reddeder. Yani, her iki düşünür de bireylerin dünyayı öznel olarak nasıl tecrübe ettikleri ile ilgilenmezler (Turner, 2012b: 64). Kartezyen bakış açısının zihin-beden ikili karşıtlığı böylelikle aşılamaz. Öte yandan, Bourdieu, Heidegger ile ilgili eleştirel yazmasına rağmen en nihayetinde habitus ve pratik kavramlarında Heidegger'in felsefesinin izlerine rastlanmaktadır (Turner, 2012b: 63). *Dasein*'deki bireyin, hem nesnel biçimde var edilen olması, hem de var edildiği dünyayı da var eden olması bu bölümün ilerleyen kısımlarında değinileceği biçimde Bourdieu'da pratiklerin, sağlam, dönüştürülebilir eğilimler sistemi, yapılandırıcı yapılar olarak işlev görmeye meyilli yapılandırılmış yapıların ve yapılandıran yapıların (*structured structures / structuring structures*) ürettiği habitus (Bourdieu, 1992, 53) ve Giddens'taki 'yapı'nın eylemleri aynı zamanda hem sınırlandıran hem de aynı eylemlere olanak veren, yapının pratikleri üretmesi ve yeniden üretmesi sebebiyle hem araç hem de sonuç olduğu yapılaşma (*structuration*) teorisi (Guy, 2019: 30; 197) benzerlik göstermektedir.

teknikler (2016a: 237) olarak adlandırdığı performansları, beden, alan/sahne/oyun, kültürel sermaye, benlik, sınıf, statü ve kimlik konularını ele almaktadır.

Goffman'ın çalışmasından yaklaşık on beş yıl sonra Foucault *Discipline and punish: The birth of the prison* [Fr. 1975] [İng. 1977] [Tr. *Hapishanenin doğuşu* (2001)] adlı eserinde 300 yıllık süreçte bedenin nasıl ve hangi koşullarda disiplin altına alındığını eleştirel bir yaklaşımla ele almış ve eseri genelde beden sosyolojisine ve daha özelde biyo-politika ile ilgili çalışmalara ışık tutmaktadır. Benzer yıllarda Bourdieu'nun *Sport and social class* (1978), *Distinction: A social critique of the judgement of taste* [1979] (1996) ve *Outline of a theory of practice* [1979] (2013) adlı eleştirel, etnografik, antropolojik çalışmaları beden, yatkınlıklar, habitus, alan/sahne/oyun, spor, beğeniler, kültürel sermaye, sınıf ve toplumsal eşitsizlikler konularına odaklanmıştır.

Featherstone'un *The body in consumer culture* (1983) başlığı altında eleştirel, tarihsel ve karşılaştırmalı yaklaşımla kaleme aldığı makalesi bedeni tüketimin odağına alarak beden imgesi, performans, çilecilik, estetik/incelik, denetim, kontrol ve disiplin gibi konuları tartışmıştır. Benzer yıllarda Bourdieu'nun *How Can One Be a Sportsman?* [1984] (1991) adlı çalışması eleştirel ve etnografik bir yaklaşımla beden, habitus, spor, sermaye, toplumsal eşitsizlikler, sınıf, statü ve kimlik gibi konuları ele almıştır. Turner'ın *The body & society. Explorations in social theory* (1984) (Tr. *Beden ve toplum: Sosyal teoride arayışlar*, 2019) adlı kitabı tarihsel ve fenomenolojik bir yaklaşımla beden, habitus, toplumsal cinsiyet, bedenin metalaşması, denetim, kontrol ve disiplin konularına değinmiştir. Bourdieu'nun *The forms of capital* (1986) adlı makalesi beden, alan/sahne/oyun ve toplumsal eşitsizlikler konularını tartışmış, bu tezin de önemli bir bileşeni olan sermaye kavramını detaylı olarak bu makalesinde tanımlamıştır. Bourdieu'nun *Choses dites* [1987] (Tr. *Seçilmiş Metinler*, 2013) adlı kitabı alan (*champ*), sermaye, *doxa*, yatkınlık/eğilim ve dönüşümsellik konularını ele almıştır. Aynı yıl Fiske, *Understanding popular culture* [1987] (Tr. *Popüler kültürü anlamak*, 1999) adlı kitabı yayınlamış, kitap eleştirel, post-yapısal ve göstergebilimsel bir yaklaşımla bedenin estetik değil sosyo-politik ve araçsal boyutunu, tüketim kültürünü, alan/sahne/oyun, toplumsal eşitsizlikler, sınıf, statü ve kimlik gibi konuları incelemiştir. Beden sosyolojisi ile ilgili 1970 ve 1980'li yıllarda yazılan eserler bu yılların beden sosyolojisi adına oldukça üretken yıllar olmasını sağlamıştır.

Shilling'in *Educating the body: Physical capital and the production of social inequalities* (1991) adlı makalesi eleştirel bir yaklaşımla beden, ikilikler, sermaye, fiziksel sermaye, toplumsal eşitsizlikler, özne-nesne ilişkisi ve kimlik konularını ele almaktadır. Aynı yıl, Giddens, *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age* (1991) adlı çalışmasında dönüşümsel sosyoloji perspektifinden proje beden/benlik, refleksivite, ikilikler, kültürel sermaye, benlik, özne-nesne ilişkisi ve kimlik konularını tartışmıştır. Bourdieu'nun *The logic of practice* (1992) adlı kitabı eleştirel bir yaklaşımla beden, alan/sahne/oyun, kültürel sermaye ve toplumsal eşitsizlikler konularını ele almışken aynı yıl Bourdieu ve Wacquant'ın yayımladıkları *An invitation to reflexive sociology* (1992) başlıklı eserlerinde dönüşümsel sosyoloji perspektifinden beden, habitus, alan/sahne/oyun, ikilikler, sermaye, toplumsal eşitsizlikler ve özne-nesne ilişkisini incelemişlerdir. Richard Sennett *Flesh and stone: The body and the city in Western Civilization* [1994] (Tr. *Ten ve taş: Batı Uygarlığında beden ve şehir*, 2008) adlı kitabında tarihsel bir yaklaşımla beden, jimnastik, toplumsal cinsiyet ve şehir konularını ele almıştır. Breton'un *Adieu au corps* [1999] (*Bedene veda*, 2016) adlı eseri fenomenolojik, eleştirel, postmodern ve antropolojik yaklaşımla beden-toplum ilişkisini, tüketim ve moderniteyi, bedeni biçimlendirme, sağlık, denetim, kontrol, disiplin, biyo-politika, sınıf, statü ve kimlik konularını tartışmıştır.

Shilling *Physical capital and situated Action: A new direction for corporeal sociology* (2004) adlı çalışmasında Bourdieu'nun teorisine eleştirel bir biçimde yaklaşarak habitus kavramının toplumsal meseleleri açıklamakta yetersiz olduğunu öne sürerek yerleşik eylem kavramını önermiştir. Aynı yıl Wacquant *Body & soul: Notebooks of an apprentice boxer* [2004] (Tr. *Ruh ve beden: Acemi bir boksörün defterleri*, 2018) adlı etnografik ve fenomenolojik eserinde beden, habitus, alan/sahne/oyun, spor, sermaye, sınıf, statü ve kimlik konularına boks alanı üzerinden değinmiştir. Featherstone, *Body modification: An introduction* (2005) adlı çalışmasında tarihsel, antropolojik, feminist ve göstergebilimsel bir yaklaşımla bedenin biçimlendirilmesini, toplumsal cinsiyeti, bedensel aksesuarlar, dövme ve kimlik konularını incelemiştir. Cregan'ın *The sociology of the body* (2006) adlı kitabı tarihsel, eleştirel, fenomenolojik ve postmodern bir yaklaşımla beden, habitus, güç ilişkileri, toplumsal cinsiyet, alan/sahne/oyun, kültürel sermaye, denetim, kontrol, disiplin, toplumsal eşitsizlikler ve biyo-politika konularını tartışmaktadır. Aynı yıl Featherstone *Body image/Body without image* (2006) adlı makalesinde eleştirel ve fenomenolojik bir yaklaşımla beden imgesi, refleksivite, tüketim, kültür ve kimlik

konularını ele almıştır. Shilling'in *Sociology and the body: Classical traditions and new agendas* (2007) adlı çalışması tarihsel bir perspektifle beden, refleksivite, toplumsal cinsiyet, tüketim, bedenselleşme, denetim, kontrol, disiplin ve biyo-politika konularını incelemiştir.

Turner, *Embodied practice: Martin Heidegger, Pierre Bourdieu and Michel Foucault* (2012) adlı çalışmasında eleştirel ve fenomenolojik bir yaklaşımla beden, habitus, *Dasein*, refleksivite, bedensel sermaye, denetim, kontrol ve disiplin konularını ele almıştır. Aynı kitapta Turner'ın kaleme aldığı *Introduction: the turn of the body* (2012) adlı çalışması eleştirel ve fenomenolojik bir bakış açısıyla beden, habitus, bedenselleşme, denetim, kontrol, disiplin, biyo-politika ve kimlik konularına değinmektedir. Shilling, Low ve Malacrida'nın derlediği *Sociology of the body: A reader* (2016) adlı kitapta yayımladığı *The body and physical capital* (2016) adlı bölümde eleştirel bir yaklaşımla beden, habitus, beğeniler, fiziksel ve kültürel sermaye, sınıf ve statü konularına odaklanmıştır.

1.2.1.1.2 Teorik Arkaplan (1970-2007)

Alanyazın ile ilgili bölümün bu alt başlığında bu çalışma kapsamında, bedenle doğrudan bağlantılı olmayan ancak tüketim, akılcılık, özne-nesne, ikilikler, kültür, güç, statü, kimlik, küreselleşme gibi kavramları ele alan çalışmalar ve beden sosyolojisi kapsamında Bourdieu'ya ilişkin yazılmış ve/veya teorisine eleştirel yaklaşmış çalışmalar özetlenmiştir.

Baudrillard'ın *The consumer society: Myths and structures* [Fr. 1970] (İng. 1998) adlı kitabından tüketim açısından faydalanılmıştır. Ritzer'in *The McDonaldization of society* [1993] (Tr. *Toplumun McDonaldlaştırılması. Çağdaş toplum yaşamının değişen karakteri üzerine bir inceleme*, 2011) adlı eserinde yer alan ilkeler bu tez çalışmasının kapsamını oluşturan fitness salonlarının kategorizasyonunda metodolojik olarak kullanılmıştır. Bocoock'a ait *Consumption* [1993] (Tr. *Tüketim*, 2005) ve Urry'ye ait *Consuming places* [1995] (Tr. *Mekanları tüketmek*, 1999) adlı eserlere tüketim kavramı açısından yer verilmiştir.

Bourdieu'nun *Akademik aklın eleştirisi: Pascalca düşünme çabaları* [Fr. 1997, İng. 2000] (2016) zihin-beden, özne-nesne ve benzeri ikilikler bakımından bu çalışmada yer almıştır. Swartz'ın *Culture and power: The sociology of Pierre Bourdieu* (1997) adlı kitabı Bourdieu sosyolojisindeki kültür ve güç ilişkilerini anlamaya çalışırken, Noble ve

Watkins'in *So, how did Bourdieu learn to play yennis? Habitus, consciousness and habituation* (2003) adlı makaleleri Bourdieu'nun habitus kavramına eleştirel bir açıdan yaklaşmıştır. Richard Jenkins'in *Key sociologists: Pierre Bourdieu* (2006) kitabı ve Calhoun'un *Bourdieu sosyolojisinin ana hatları* (2007) başlıklı kitap bölümü ile Bourdieu'nun kavramsal seti açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma fitness pratiklerinin küresel bir endüstriye dönüştüğünü açıklarken Ritzer'in *Rethinking globalization: Glocalization/Globalization and something/nothing* (2003) ve *Küresel dünya* [2004] (2011) başlıklı çalışmalarından faydalanmıştır.

1.2.1.1.3 Diğer Uluslararası Çalışmalar (1989-2018)

Bu kısımda uluslararası alanyazında yer alan spor, beden, beden modifikasyonu, fitness, vücut geliştirme, estetik, dövme, kimlik ve benzeri konularla ilgili çalışmalar özetlenmiştir. Buna göre ilk olarak beden ve spor (jimnastik, kültürfizik, vücut geliştirme, fitness) konularını tarihsel perspektifte ele alan çalışmalara yer verilmiş, ardından cinsiyet temalı çalışmalar ve toplumsal konum ile ilişkili beden temalı çalışmalara yer verilmiştir.

1.2.1.1.3.1 Tarihsel Sürece Dair Çalışmalar

Synnott, çalışmasında bedenin kavramsallaştırılması ile ilgili sorunların kaynaklarından birisinin gerçekliği, özellikle zihin/beden, doğa/kültür, erkek/kadın, siyah/beyaz, fizik bilimi/sosyal bilim olmak üzere kutuplaştırmak ve ikili karşıtıklara ayırma eğilimi olarak tanımlayarak 1980'lerden itibaren bedene yönelik ilginin artmasını ele almıştır (1995). Buna göre, 1980'lerden itibaren bedene yönelik ilginin artmasının başlıca sebepleri arasında feminist hareketlerin ivme kazanması ve kadına yönelik ilginin artması, nüfusun yaşlanmaya başlaması, tüketim kültürünün palazlanmasına paralel olarak egzersiz, diyet ve moda gibi alanlarda bedene bakımına olan ilginin artması, teknolojik yeniliklerin hızlanması yer almaktadır. Guttmann (2004) spor, beden ve toplum gibi meselelerin beş bin yıllık tarihine oldukça detaylı bir şekilde değinen bir başka araştırmacıdır. Guttmann çalışmasında tüm dünyadaki spor ve beden faaliyetlerine yer verirken Anadolu coğrafyasına da hayli detaylı değinmiştir. Spor tarihine ve sporun toplumsal yaşamdaki yerine dair çalışmalardan McComb (1999; 2004) özellikle erkek bedeninin algılanışını tarihsel olarak incelemiştir. Young (2005) çalışmasında Antik Yunan'da beden ve zihni, Miller (2006) ise Antik Yunan'da beden ve jimnastiği ele almıştır.

Featherstone, (2005; 2006) ve Shilling (2007) de çalışmalarında bedenın sosyoloji alanına girişini, tarihsel ve felsefi boyutlarıyla ele alarak beden algısındaki değışimleri ve bedenın arzu nesnesi olma durumunu incelemişlerdir. Amara (2009) Ortadoğı ve Kuzey Afrika’da beden ve spor tarihini ele alırken Baker (2009) dinin spor ile ilişkisini tarihsel olarak incelemiştir. Benzer biçimde Booth (2009) spor tarihi ve din ile ilgilenmiş, özellikle endüstri toplumuyla birlikte sekülerleşen, demokratikleşen, bürokratikleşen, uzmanlaşan, rasyonelleştirilen, ölçme ve kaydetme takıntısına dayanan temelde yer alan modern spora odaklanmıştır. Eichberg (2009) özellikle Aydınlanma Çağı ve endüstri toplumunda beden ve spor tarihini ele almıştır. Gems (2009) çalışmasında bedenın tarihini, beden ve şehir ilişkisini, modern spora geçişı incelemiştir. Kyle (2009) Antik Yunan’da beden, bedenın vatandaşlar arasında bir ayrıştırma biçimi olması, vatandaşlık, jimnastik, çıplaklık, estetik, erkeklik gibi konulara değinmiştir. Möller (2009) çalışmasında beden eğitimi ve erkekliğin tarihini incelemiştir. Mechikoff (2010) Antik Yunan, Roma, Doğı Uygarlıklarında, Orta çağ Avrupası ve Aydınlanma Dönemlerinde spor ve beden eğitimini tarihsel olarak ve detaylı bir biçimde incelemiştir. Sassatelli (2010) çalışmasında vücut geliştirmenin tarihine ve vücut geliştirme ile fitness faaliyetlerinin kavramsal farklılıklarına odaklanmıştır. Crossley (2012) fenomenolojiden yararlandığı çalışmasında aynı zamanda bedeni tarihsel süreç içinde anlamaya çalışmış, ikilikler ve habitus kavramlarıyla, White ise (2012) bedenın tarihi, beden, kontrolü ve toplumsal düzen, toplumsal eşitsizlikler, habitus, sağlık, kimlik, bedenın gösterge olması gibi konularla ilgilenmiştir. Andreasson ve Johansson (2014a; 2014b) çalışmalarında beden ve sporun tarihi, küresel fitness endüstrisinin gelişimine, vücut geliştirme ve fitness pratikleri ile bu iki faaliyetinin ayrışmasına ve sporun tabakalaşmayla ilişkisine yer vermiştir. Becic (2016) tarihsel süreçte beden, güç, jimnastik, kültürfizik ve fitness faaliyetlerini ve gelişimini incelemiştir. Synnott (2016) çalışmasında beden, benlik, kimlik meselelerini tarihsel perspektif ile incelemiştir. Shephard (2015; 2018) çalışmalarında beden, jimnastik, sağlık ve fitness faaliyetlerinin tarihine detaylı bir biçimde odaklanmıştır.

1.2.1.1.3.2 Toplumsal Cinsiyet ile İlgili Beden ve Spor Çalışmaları

Holmlund (1989) vücut geliştirme ve cinsiyet meselesini, eril bir faaliyet olan vücut geliştirmenin kadınların da ilgi alanına girdiğı yıllarda incelemiştir. Amerika Birleşik Devletleri’nde 1970’li yıllarda fitness kültürünün ‘patlama’sına yol açan Arnold

Schwarzenegger ve 'Pumping Iron' filminin devamı niteliğindeki *Pumping Iron II: The Women* (1984) isimli film Holmlund'a göre bu dönüşümün dönüm noktalarından birisidir.

Wiegers, 1998 yılında yayımladığı çalışmasında vücut geliştirme uygulamalarının ve söylemlerinin, erkeklerin benlik temsillerini ve erkeklik algılarını nasıl şekillendirdiğini incelemiştir. Hristiyanlıkta iyi bir kul olmayla eş tutulan güçlü ve disiplin altına alınmış vücudun geliştirilmesinin tarihini ele almış, bu bağlamda vücut geliştirmeyi ve bedeni bir metin olarak tartışan akademik çalışmaları beden sosyolojisi perspektifinden değerlendirmiştir. Sonuç olarak, erilliğin de dişilik gibi doğal ve homojen bir kimlik olmadığını belirterek, vücut geliştirmeyi Batı kültüründeki güç, otorite ve üstünlük gibi ideallerin temeline dayanan bir öz kimlik oluşturma süreci olarak tanımlamıştır.

Denzin, çalışmasında, 1980'lerin sonunda bu on yılın başındaki evin içine ait kadın imgesinin değiştiğini, ağırlıklı olarak medyanın etkisiyle gerçekleşen bu değişimin bedenine, ailesine ve cinsiyetine önem veren yeni geleneksel kadını ön plana çıkardığını tespit etmiştir. Denzin'e göre bu yeni, geleneksel ve kültürel değerler formda, doğal, sağlıklı, otantik bir bedene sahip olmayı, aile ve kişisel özgürlüğü ön plana çıkarıyordu. Bu dönüşüm de erkeğin kadının bir sureti gibi bedenine değer vermesine ve ona bakmasına sebep olmuştur (1999). Aynı yıl, Jary spor ve boş zaman faaliyetlerinin Mcdonaldlaştığına işaret ettiği çalışmasında (1999) vücut geliştirmenin fitness faaliyetlerinden ayrıldığını ve fitness pratiklerinin küresel bir endüstriye dönüştüğünü aktarmıştır.

Monaghan (2007) tıp, sağlık, estetik, erkek bedeni ve Mcdonaldlaşma konularına odaklanmıştır. Barber çalışmasında (2008) erkeklerin sınıfsal ve cinsiyet konumlarını pekiştirmek için gittikleri güzellik salonlarını ele almıştır. Barber'e göre, erkekler orta sınıf statülerini pekiştirmek için güzellik salonlarını tercih etmekte, böylece kendilerini klasik berber dükkanlarını kullanan işçi sınıfı erkeklerinden farklılaştırmaktadır. Çalışma, erkeklerin güzellik salonlarına gitme motivasyonlarını sınıfsal, etnik ve toplumsal konumlarıyla ilişkili olarak değerlendirmekte ve özellikle şık saç biçimlerine sahip olmanın statü göstergesi olarak önemini göstermektedir. Bridges (2009) çalışmasında kültürel sermaye, kimlik, bedensel sermaye, erkek bedeni ve vücut geliştirme konularını ele almış, Bourdieu'nun kültürel sermaye kavramından hareketle *cinsiyet sermayesi* adı altında hibrit bir kavrama üretmiştir. Hearn (2012) çalışmasında erillik ve beden

konularıyla ilgilenmiştir. Wagner 2016 ve 2017 yıllarında yürüttüğü çalışmalarında kimliği ve fitness alanlarında üretilen hegemonik erilliği incelemiştir. Buna göre ABD’de fitness faaliyeti yapan 24 erkek ile derinlemesine mülakatlar gerçekleştirdiği çalışmasında (2016), beden gelişiminin hegemonik erkekliğin bir ürünü ve sürükleyicisi olduğunu ortaya koymuştur. Diğer çalışması (2017) ise erkeklerin kimliklerini fitness bağlamında nasıl oluşturdukları ve eril fitness kimliğinin inşasında karşılaşılan kimlik boşluklarını aşmak adına başvurdıkları iletişimsel süreçler üzerinedir. Gözlem ve mülakatlara dayanarak, ‘erkek fitness’ının kimlik oluşumunda oldukça önemli ve özgün bir kültürel alan olduğu sonucuna varmıştır.

1.2.1.1.3.3 Beden, Spor ve Toplumsal Konum ile İlgili Çalışmalar

Maguire (1992) çalışmasında modern sporların sınıfsallığını uygarlık süreci perspektifinden ele almıştır. Polley çalışmasında boş zaman faaliyetlerine ve spora erişimin zaman, mekân ve gelir ile ilişkili olduğunu, bunun da sporun tarihsel olarak sınıf temelli geliştiğine, yani belli birtakım sporların belirli gruplarla ilişkili olduğuna işaret ettiğini ileri sürmüştür (1998). Sassatelli (1999) çalışmasında fitness ve jimnastik salonlarını ve burada (herhangi bir cinsiyete odaklanmadan) gerçekleştirilen bedensel faaliyetleri tüketim kültürü, sınıf gibi kavramlar çerçevesinde incelemiştir. Sassatelli, bu salonları tüketim kültürünün bir parçası olarak görmenin yanı sıra, bireylerin bedenleri adeta plastik bir malzeme gibi şekil vererek benlik inşa ettikleri ve bedenlerine yatırım yaptıkları mekanlar olarak tanımlıyor. Bu salonlar sadece ideal beden inşası edildiği yerler değil, aynı zamanda kendine özgü kuralları olan, anlam ve kimliklerin üretildiği yerlerdir. Çalışma, bu salonların iç örgütlenmelerinin müşterilerine hangi anlamları edindirdiğini etnografik yöntemle (katılımcı gözlem, yarı yapılandırılmış mülakatlar, antrenör ve yöneticilerle görüşmeler ve fitness dergilerinin incelenmesi) incelemiştir. Sassatelli, fitness-jimnastik salonlarını belirli ekonomik sermaye ve kültürel yeterliliğe sahip herkese açık ticari birer kurum olarak tanımlıyor. Ancak fitness salonlarının gündelik yaşamın gerçekliğinden uzaklaşan özel alanlar olması nedeniyle burada gerçekleştirilen pratiklerin dış dünyadakilerden farklılaştığını vurgulamaktadır. Dışarıda garip karşılanabilecek bazı davranışların, fitness salonlarında olağan kabul edilmesi bu farklılığa örnek olarak gösterilmektedir (1999).

Sweetman, (2012) bedenin modifikasyonu, dövme, kimlik, ‘proje beden’ gibi konulara değinmişken aynı yılda Weinberg bedenin toplumsal olarak inşasını ele almıştır (2012).

Hutson, (2015) korunaklı spor mekanların üyeleri arasındaki etkileşimlerin fiziksel, sosyal ve cinsiyetçi dinamiklerle yapılandırılarak ayrıştırıcı alanlar oluşturduğunu belirtmektedir. Bu alanlar, doğaları gereği hiyerarşik bir yapıya sahip olduğundan, bedenleri ve statüleri farklı bireyler arasında çeşitli çelişkiler barındırmaktadır. Hutson bedensel sermayenin bireylerin bedenlerine neden zaman, enerji ve kaynak ayırdıklarını anlamak için anahtar bir kavram olduğundan hareketle, bireylerin belli alanlarda statülerini iyileştirmek üzere bedensel sermayelerine yatırım yaptıklarını ileri sürmektedir. ABD’de yürüttüğü araştırmada fitness yapan 25 kişiyle mülakatlar gerçekleştirmiş ve bir yıl boyunca katılımcı gözlem yapmıştır. Çalışmada, fitness faaliyeti yürüten bireylerin bedensel sermayelerini cinsiyet, ırk ve yaş gibi statü farklılıklarını aşmak için kullandıklarını gözlemlemiştir. Örneğin, kadın antrenörler bedensel sermayelerini erkek müşterileri üzerinde otorite kurmak için kullanırken, daha genç antrenörler ise yüksek statülü müşterileri karşısında otoritelerini pekiştirmek amacıyla bedensel sermayelerine başvurmuştur. Böylece antrenörler, bedensel sermayelerini belirli bir düzeyde statü ve otorite ile değiş-tokuş ederken, müşteriler de bu otoriteye maruz kalmanın karşılığında statülerinin bir kısmından vaz geçerek bedensel sermayeye yatırım yapmaktadır. Hutson’a göre, erkekler ve kadınlar bedenlerini farklı şekillerde çalıştırsalar da modern toplumda erkeklerin giderek daha fazla eril görünüm normlarını benimsemeleri gerektiği savunulmaktadır.

Garratt (2016) beden, alan, sermaye, habitus, kültürel sermaye kavramlarını incelemiş, Gill ve diğerleri (2016) zihin-beden ikiliğini, bir proje olarak bedeni, kimliği ve erilliği ele almışlardır. Malacrida ve Low (2016) beden sosyolojisi ile ilgili derleme kitaplarında beden, bedensel sermaye, kültürel ve sembolik sermaye gibi kavramların bireylerin toplumsal hareketlilik şanslarına ne oranda etki ettiğini araştırmışlardır. Atkinson (2012; 2016) habitus, ikilikler, insan eylemi ve bir sosyal sermaye biçimi olarak bedenini incelemiştir.

Pedersen ve Thomsen (2017), gençlerin egzersiz ve diyet uygulamalarının anlamını keşfetmek için vücut çalıştırma kavramını inceledikleri çalışmalarında, gençlerin beden ile ilgili pratiklerini bedensel sermaye oluşturma süreci olarak değerlendirmişlerdir. Çalışma, gençlerin sık ve yoğun egzersiz yaparak ve beslenmelerini kontrol ederek bedenlerini şekillendirme süreçlerine neden ve nasıl bu denli zaman ve enerji harcadıklarını araştırmayı amaçlamıştır. Bunun yanı sıra, vücut çalıştırmanın sosyal

etkilerini inceleyerek, gençlerin bedensel sermayelerini sosyal ilişkiler, bağlılık duygusu; bilgi, uzmanlık, gelecek planları gibi unsurlarla nasıl şekillendirdiklerini ve bunu kendini tanıma, öz değer, kimlik gibi sermaye biçimlerine nasıl dönüştürdüklerini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Tüm bu çalışmaların yanında bedeni konu edinen görece az sayıda nicel çalışmalar da alanyazında anılabilir. Avalos ve diğerleri (2005) beden beğeni ölçeği geliştirme çalışması yürütmüşlerken Swami ve diğerleri (2014) beden imgesi ve ölçümü ile ilgilenmişlerdir.

1.2.1.2 Türkiye’de Yürütülen Beden Sosyolojisi Çalışmaları

Türkiye’de beden sosyolojisine yönelik ilgi uluslararası alanyazına göre daha geç başlamış olsa da son yıllarda ilgi bir hayli artmaktadır. Bu kısımda aşağıdaki şemanın özeti sunulmuştur.

Şekil 1.2

Türkiye’de Beden Sosyolojisi ile İlgili Çalışmalar

Buna göre Türkiye’de beden sosyolojisine dair alanyazının özeti üç temel alt başlıkla sunulacaktır: Türkiye’de beden sosyolojisini şekillendiren öncü eserlere; ardından beden sosyolojisi ile ilgili yürütülen güncel, nitel çalışmalara ve son olarak beden ile ilgili yürütülmüş olan nicel çalışmalara yer verilmiştir.

1.2.1.2.1 Türkiye’de Beden Sosyolojisini Şekillendiren Temel Eserler

Türkiye’de ilginin daha geç yoğunlaştığı beden sosyolojisini şekillendiren az sayıdaki kıymetli ve temel eserleri bu kısımda anmadan önce beden sosyolojisine dolaylı olarak katkı sağlayan spor tarihine dair iki çalışmadan kısaca bahsetmekte fayda var. Fişek (1985) *100 soruda Türkiye spor tarihi* kitabında öncelikle bedenin ve sporun tüm

dünyadaki tarihsel gelişimine yer vermiş ardından Türkiye’de spor ve beden politikalarına değinmiştir. Benzer biçimde Akın (2014) *Gürbüz ve yavuz evlatlar: Erken Cumhuriyet’te beden terbiyesi ve spor* adlı kitabında geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerinde Avrupa’daki beden ve spor hareketlerine ve Türkiye’deki beden terbiyesi politikalarına, bu politikaların ulus devlet ve dönemin savaşlarıyla ilişkili olarak sıhhatli ve zinde vatandaşlardan oluşan bir ulus yaratma çabalarına yer vermiştir. Her iki çalışma da bugünün Türkiye’sindeki beden faaliyetlerini tarihsel perspektiften anlamak adına önemlidir.

Işık (1998) *Beden ve toplum kuramı* adlı kitabında birey ve toplum arasındaki ilişkiyi sosyolojinin tarihsel gelişimi çerçevesinde inceleyerek, sosyolojik analizin bir nesnesi olarak bedenin gelişimini ele almıştır. Kitapta modern toplumun bireyi ve bedenin sosyolojik anlamını nasıl şekillendirdiğini tartışırken Marx, Weber, Durkheim, Foucault, Bourdieu, Simmel gibi düşünürlerin yaklaşımlarına yer vermiştir. Bedenin kimlik, iktidar ve toplumsal yapıdaki rolünü incelediği kitapta bireyin (dolayısıyla bedenin) disiplin altına alınma süreçlerini, modern toplumun ve postmodernizmin beden anlayışını ele almıştır.

Demez’in editörlüğünde derlenen *Toplumbilim, Beden Sosyolojisi Özel Sayısı* (2009) bedeni, felsefi, tarihsel, sosyolojik açıdan ve toplumsal cinsiyet açısından ele almakta, Demez’e ait sınıf ve birey kimliğinin oluşumunda habitus kavramı, Haşlakoğlu’nun mitolojik unsurlarla ve ayna kavramı çerçevesinde tartıştığı beden, Nazlı’nın ele aldığı sosyolojik bakışın eşiğindeki beden gibi ilgi çekici bölümlerden oluşmaktadır.

Canatan’ın editörlüğünde yayımlanan *Beden sosyolojisi* (2011) başlıklı derleme kitap beden sosyolojisini ölüm, din, teoloji, felsefe, inanç, ideoloji, cinsellik, yaşlılık, beden terbiyesi, tıp, sağlık, refleksivite, benlik, intihar, ötenazi, toplumsal cinsiyet, politik beden gibi oldukça geniş bir yelpazede sunmaktadır.

Ertan’ın kaleme aldığı *Dövmeli bedenler. Bir beden sosyolojisi kitabı* adlı eseri (2017) tüketim ve beden sosyolojisi çerçevesinde bedeni bir alan, dövmeyi ise sadece estetik bir unsur, bireysel kimliğin değil aynı zamanda kültürel aidiyetin de unsuru olan bir fenomen olarak tarihsel süreçte değişen anlamlarıyla ele almıştır.

Demez ve diğerlerinin yayına hazırladığı *Bedenin sosyolojisi. Gündelik hayatın cisimleşme deneyimleri, tıbbileştirme ve dijital gözetim* (2020) başlıklı kitap, beden ve gözetim, biyo-iktidar, bedenin cezalandırılması, tıp, beden modifikasyonu, yoga,

bedensel bozukluklar, bedensel sermaye, bedenin eril tarihi, habitus, kimlik, spor, beslenme ve beden gibi oldukça zengin içeriği okurlarına sunmaktadır.

1.2.1.2.2 Türkiye’de Beden Sosyolojisi ile İlgili Yürütülmüş Nitel Çalışmalar

1.2.1.2.2.1 Beden ile İlgili Sosyolojik ve Tarihsel Çalışmalar

Çabuklu (2004) çalışmasında beden ve kimlik meselelerini ele almış, beden kimlikleri barındıran bir metin, göstergeler toplamı olduğunu belirtmiştir. Özcan (2007) geç kapitalist tüketim toplumunda kimliği barındıran bedene ve üzerinde çalışılması gereken bir proje olarak beden sınıfsallığına değinmiştir. Buna göre bireyler toplumda iyi bir imaj oluşturabilmek için kendilerine uygun olan kimlikleri inşa etmek zorunda olduklarını ve bunun ancak metaların tüketimiyle mümkün olduğunu düşünmektedirler. Erden (2008) beden ikili zıtlıklar çerçevesinde eril bir biçime bürünmesini tarihsel, sosyolojik bakış açısıyla incelemiştir. Timurturkan (2008) kartezyen yapının eleştirilebilmesinin beden başta felsefe ve sosyoloji olmak üzere birçok farklı disiplince tartışmaya açıldığından bahsetmiştir. Haşlakoğlu (2009) benlik, beden, ayna gibi kavramlarla narsistik duyguları psikoanalitik, mitolojik ve felsefi yaklaşımla ele almıştır. Nazlı (2009) bedeni tüketim, kültürel sermaye, habitus gibi sosyolojik kavramlar ve tarihsellik içinde anlamaya çalışmıştır.

Boş zaman (ve beraberinde spor, tüketim ve tabakalaşma) meselelerini ele alan çalışmalardan başlıcaları Aytaç (2002), Kaplan ve Akkaya (2013), Toruk vd. (2013) ve Ünal (2017) tarafından kaleme alınmıştır. Bingöl (2017) beden neden değerli olduğu ve beden değerinin nasıl belirlendiği, tarihsel ve toplumsal bağlamda nasıl değiştiği ve bu değişimin hangi gelişmelerle şekillendiği gibi soruların, beden sosyolojisinin çerçevesini çizdiğini vurgulamaktadır. Çil de benzer biçimde beden toplumsal açıklamada önemli olduğunu tarihsel süreç içinde aktarmıştır (2017).

1.2.1.2.2.2 Türkiye ile İlgili Beden Terbiyesi ve Spor Tarihi Çalışmaları

Bu kısmın başında anılan Fişek (1985) ve Akın’ın (2014) kitaplarına ilave olarak Türkmen (2012; 2013) çalışmalarında Türkiye’de beden eğitimi, spor, sporun ideolojik temelleri ve sınıfsallığına tarihsel perspektiften bakan çalışmalardır. Benzer biçimde Lüküslü ve Dinçşahin (2013) Türkiye’de beden eğitimi politikaları ve modern beden eğitimi tarihsel yaklaşımla incelemiştir. Koçak ve diğerleri (2018) Türkiye Cumhuriyeti’nin erken dönem ulus devlet ve beden terbiyesi politikalarını tarihsel bir

yaklaşım ile inceleyen çalışmalardandır. Mutlu çalışmasında (2020) benzer biçimde Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinden Cumhuriyet'e uzanan tarihsel süreçte Türkiye'deki beden terbiyesi ve beden terbiyesi politikalarını incelemiştir.

1.2.1.2.2.3 Herhangi bir Cinsiyete Odaklanmayan Çalışmalar

Kalan (2014) herhangi bir cinsiyete yoğunlaşmadan beden, biyopolitika, moda kavramları ile ilgili söylem analizi yapmıştır. Tekin de çalışmasında herhangi bir cinsiyete odaklanmadan tarihsel süreçte bedene verilen değerin değişmesini incelemiştir (2016). Ertan (2020a) çalışmasında herhangi bir cinsiyete ağırlık vermeksizin geç modern toplumlarda zaman, beden ve teknolojinin karşılıklı etkileşimini inceleyerek, enformasyon teknolojilerinin bedenin deneyimlenme biçimlerini nasıl dönüştürdüğünü tartışmış, benlik, refleksivite gibi konulara değinmiştir. Ertan (2020b) çalışmasında (kadınların erkek giysileri, saç stilleri vs. ile toplumsal cinsiyet normlarına karşı durmalarının yanında) herhangi bir cinsiyete yoğunlaşmadan toplumsal ve kültürel bir fenomen olarak moda, beden, direniş ilişkisini incelemiştir.

1.2.1.2.2.4 Kadın Bedeni ile İlgili Çalışmalar

Himam Er (2009) bir toplumsal proje olarak kadın bedenini moda, tüketim, giyim, kimlik gibi kavramlarla sorunsallaştırmıştır. Hepşen de çalışmasında (2010) dini metinlerde kadın bedeni ele almıştır. Köse (2010) kadın bedeninin tüketim ekseninde incelemiş, Özbolat (2011) postmodern dönemde tüketim ve beden meselesine eğilmiştir. Demez (2012) çalışmasında sağlık ve kadın bedeninin medyadaki temsiline odaklanırken, Çatalcalı (2014) kadın bedeninin spor, beslenme, cilt ve beden güzelliği gibi konularda nasıl konumlandırıldığını iki fitness dergisi üzerinden incelemiştir. Ersöz kadın bedenini tüketim ile sorunsallaştırarak incelemiştir (2014). Bilgin (2015; 2016) çalışmalarında kadın bedeninin arzu nesnesi olarak kurgulanmasını incelemiş, toplumların modernleşmesiyle birlikte kadın, beden ve cinsellik üzerindeki tahakkümün tümüyle yok olmadığını; aksine modern tüketim toplumunda kadın bedeni üzerinde yeni tahakküm biçimlerinin inşa edildiğini öne sürmüştür. Özdemir (2016) televizyonlardaki moda programlarının kadın bedeninin nasıl metalaştırdığını incelemiş ve ideal bedene ulaşmak için sürekli olarak metaları satın alarak tüketimin önerildiğini belirtmiştir. Benzer biçimde Sehlikoğlu çalışmasında kadın, beden ve spor gibi unsurları milliyetçilik perspektifinden tanımlamıştır (2017).

1.2.1.2.2.5 Erkek Bedeni ile İlgili Sosyolojik Çalışmalar

Karaçam ve Koca (2014) erkek vücut geliştirmecilerin besin desteği kullanımını sosyolojik açıdan ele almıştır. Çalışmaya katılan erkekler, vücut geliştirme yoluyla ideal bedene ulaşmak amacıyla besin desteği kullanmakta ve bu sayede edindikleri bedensel sermayeden toplumsal alanlarda çeşitli şekillerde faydalanmaktadırlar. Araştırmada vurgulanan ideal erkek bedeni, erkeklere bedenlerinin ölçüsü, iriliği ve görünüşüyle sermaye kazandırmakta; bu sermaye ise bilinçli veya bilinçsiz olarak vücut geliştirme alanındaki erkeklere avantaj sağlamaktadır. Örneğin, beden sermayesi yüksek olan erkekler, salon içi hiyerarşik ilişkilerde üst konumlara yükselmekte ve topluluk içinde “salonun abisi” olarak görülmektedir. Buna karşılık, bedensel sermayeden yoksun olan erkekler ise alanın daha kenarlarında, daha pasif pozisyonlarda yer almaktadırlar. Beden sermayesi, kültürel olarak ideal kabul edilen erkek bedeniyle örtüştüğü için yalnızca salon içindeki hiyerarşik ilişkileri değil, diğer toplumsal alanlardaki konumları da şekillendirmektedir. Araştırmaya göre, kaslı bir bedene sahip olmak erkeklerin toplumsal statüsünü ve özgüvenini artırmaktadır. Çalışma, toplumda ideal kabul edilen bir bedene sahip olmanın, erkeklerin özgüvenini artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Salon içinde erkekler arasındaki ilişkilerde rol oynayan beden sermayesi, kültürel olarak ideal kabul edilen erkek bedeni tanımıyla örtüşmesi nedeniyle diğer toplumsal alanlarda da değer görmektedir. Araştırmacılara göre, beden sermayesi erkeklerin toplumsal alandaki konumlarını gözle görülebilir bir şekilde etkilemiştir. Çalışma toplum tarafından değer verilen ideal bir bedene sahip olmanın, erkeklerin özgüvenlerini de arttırmakta olduğu sonucuna ulaşmıştır (Karaçam ve Koca, 2014). Çarpar ve Gönç Şavran’ın çalışması (2019) vücut geliştirmenin erkeklik kimliğiyle nasıl ilişkilendirildiğini ve bu alanın hegemonik eril değerler tarafından nasıl korunduğunu incelemiştir. Çalışma, öte yandan vücut geliştirme pratiğini biyolojik ve kültürel stratejilerle kadınları dışlayan, ataerkil yapıları pekiştiren bir spor dalı olarak tanımlamıştır.

1.2.1.2.2.6 Erkek ve Kadın Bedeni ile İlgili Sosyolojik Çalışmalar

Berk (2020) çalışmasında erkek bedeninin tarihsel olarak kadın bedeninin üstü konumda kurgulanmasını ele almış, buradaki en büyük sorunun kadının bedeni üzerinden gerçekleşen tarihsel mağlubiyet ve maduniyeti yaratan kanunlara körü körüne bağlı olması ve boyun eğmesi olduğunu özetlemiştir. Çakmak ve Güllüpınar (2023) çalışmalarında fitness ve vücut geliştirme faaliyeti yürüten kadın ve erkeklerin bedensel

pratikleri esnasında bedenın göstergeleştirme deneyimlerini etnografik yöntemle incelemişler ve katılımcıların ideal bedene ulaşmak için çileci eğilimler sergilediklerini ve bu süreci akılcılaşma ilkeleriyle uyum içinde yürüttüklerini tespit etmişlerdir.

1.2.1.2.3 Beden ile İlgili Nicel, İmge ve Algı Çalışmaları

şu ana kadar değinilen çalışmaların büyük çoğunluğu nitel yöntemlerle yürütölen çalışmalardır. Alanyazında beden olgusunu imge ve algı açısından inceleyen, nicel yöntemle yürütölmüş çalışmalar da bulunmaktadır (Çok, 1990; Çetin, 2009; Özdağ vd., 2009; Doğan, 2010; Akdemir vd., 2012; Atık ve Örtten 2014; Swami vd., 2014; Anlı vd., 2015; Öngören, 2015; Hacıoğlu, 2017). Türkiye dışında geliştirilen ölçeklerin² Türkçeye tercüme edilerek, geçerlik ve güvenilirliğin test edilmesi biçiminde yürütölen çalışmalarda ölçekler genellikle ergenlere, ağırlıklı olarak kadın ergenlere uygulanmaktadır.

Burada bedeni konu edinen ulusal ve uluslararası sosyal bilim çalışmaları kısaca özetlenmiştir. Bu bölümü bu araştırmanın beden sosyolojisi ile ilgili alanyazındaki konumunu gösteren bir şemayla özetleyerek bitirmekte fayda vardır.

şekil 1.3

Çalışmanın Beden İle İlgili Çalışmalar Arasındaki Konumu

²Beden İmge Doyum Anketi (Body Image Satisfaction Questionnaire - BISQ), Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği (Social Appearance Anxiety Scale - SAAS), Beden Biçim Anketi (Body Shape Questionnaire - BSQ), Beden Beğeni Ölçeği (Body Appreciation Scale - BAS), Photographic Figure Rating Scale (PFRS), Sosyo-Kültürel Tutumlar Ölçeği (the Sociocultural Attitudes Toward Appearance Questionnaire-3 - SATAQ-3).

Bedenin kimlik oluşumundaki rolü yalnızca aksesuar, giyim, piercing, takı, makyaj, saç ve peruk, tırnak, kirpik ve benzeri estetik protezler gibi somut ve geçici metalarla değil, bu çalışmada ve benzeri çalışmalarda vurgulandığı gibi dövme, estetik cerrahi gibi (kısmen) kalıcı bedensel-simgesel donatımlarla ve fitness ve benzeri bedensel dönüşüm pratikleri gibi simgesel anlamlar taşıyan unsurlarla da açıklanabilir.

Bedenin kalıcı donatım ürünleriyle dönüştürülmesi kimlik üretim sürecinde oldukça önemlidir. Ancak bu tür deneyimlerde beden nesne ve yazar cerrah, dövme sanatçısı gibi başkasıyken fitness ve benzeri biçimlendirme pratiklerinde beden söz konusu dönüşümün hem faili hem de ürünüdür.

Dövme ve estetik cerrahi türünden donatımların kalıcılığı veya korunması çok büyük çabalar gerektirmezken biçimlendirme pratiğinin neticesinde elde edilen ürünü korumak ve sürdürmek bir hayli zordur. Bu çalışma beden sosyolojisi çalışmaları arasında, bedeni biçimlendirme pratiğine yüklenen anlamın inşa süreci ile birlikte sürekli olarak üretilmesi deneyimini anlamaya çalışan bir konumda yer almaktadır.

1.2.2 Çalışmanın Önemi

Beden sosyolojisi kapsamında nitel bir araştırma olan bu çalışma için bu bölüme kadar özetlenen alanyazındaki nitel çalışmalar önem taşımaktadır. Söz konusu çalışmaların birçoğuyla bu çalışmanın ortak noktaları bulunmaktadır. Beden bu ortak noktaların birincisi ve en önemlisidir.

Bu çalışmanın başlıca önemi genelde beden sosyolojisi ile ilgili alanyazına özgünlüğü çerçevesinde sağlaması ümit edilen katkı, daha özelde ise ilginin gün geçtikçe arttığı Türkiye’deki beden sosyolojisinin gelişimine sunacağı katkıdır. Bu çalışmanın söz konusu potansiyel katkıyı nasıl sağlayacağına dair argümanlar bu kısımda özetle sunulmuştur.

Türkiye’deki beden sosyolojisi ile ilişkili eserler incelendiğinde oldukça değerli nitel çalışmaların yanı sıra nicel çalışmaların da alanyazında hatırı sayılır ölçüde yer aldığı anlaşılabılır. Bu noktada metodolojik bir tartışmaya yol açmamaya özen göstererek beden gibi tarihsel astlığını açmış, toplumsalı açıklama bakımından önem kazanmış ve en önemlisi sınırları olmayan bir olgunun (psikoloji, fen ve sağlık bilimlerinin dışında) sayılarla anlaşılabilmesi ve izah edilebilmesi çok mümkün değildir. Diğer taraftan, burada da bir kısmına yer verilen nicel, beden imge doyum, kaygı, biçim, beğeni ve algı

alışmaları iddialarının odağındaki kavramları ‘ölçmeye’ yönelik ve uluslararası alanyazındaki ölçek çalışmalarının Türkçe ‘uyarlama’sı biçiminde çalışmalardır. Bu gerekçeyle, bu tez çalışması ve benzeri yöntemlerle bedeni anlamaya ve açıklamaya çalışan araştırmalar Türkiye’de beden ile ilgili özgün ve nitel çalışmaların daha fazla yer bulabilmesi bakımından hayli önemlidir.

Uluslararası alanyazında beden ile ilgili yürütölen çalışmaların geneline bakıldığı zaman herhangi bir cinsiyete odaklanmayan tarihsel, çeşitli nitel yaklaşımlarla ve sosyolojik kavramlarla yürütölmüş beden sosyolojisi eserlerine rastlamak mümkündür. Bunun yanında toplumsal cinsiyet merkezli beden araştırmaları ve benzeri çalışmaların odaklandıkları cinsiyetlerin heterojen olduğu öne sürölebilir. Bir başka ifadeyle kadın bedenine yoğunlaşan çalışmalar kadar erkek bedenine de yoğunlaşan çalışmalar da uluslararası alanyazında yer bulmaktadır. Türkiye’deki alanyazınında ise kadın bedeni ve onun arzu nesnesi olmasına yönelik çalışmaların oranı erkek bedenini konu edinen çalışmalara göre daha fazladır. Bu alışma bir erkeklik çalışması değildir ve kavramsal olarak erkeklik ile ilgili çalışmalardan farklılaşmaktadır, ancak erkekler bu çalışmanın kapsamını oluştırmaktadır ve dolayısıyla erkek bedeni merkezi konumdadır. Buradan hareketle, Türkiye’de, kadın ve bedenine, bedenin metalaşmasına, onun arzu, cinsellik, tüketim nesnesi olmasına daha büyük oranda yoğunlaşan beden sosyolojisi çalışmalarının iddialarına ek olarak, bu çalışma, erkek bedeninin de toplumsalı anlamak ve açıklamak adına değerli olduğunu gösterebilmesi itibariyle önemlidir.

Bu alışma tüketimin bir unsuru olarak erkek bedenini eyleyen, gündelik yaşamın önemli mekanları haline dönuşmekte olan fitness salonlarını alan, burada yürütölen pratikleri mücadele olarak ele alması ve bunu tüketim, sermaye, kimlik, statü gibi kavramlarla sorunsallaştırması bakımından önemlidir. Ayrıca bu problemler bütününe ‘ayna’yı hem bir metafor hem de bir araç olarak dahil etmesi sebebiyle özgündür. Bu çalışmada ayna, bir metafor olarak bireyin bedenini nesnelleştirerek, özenin nesnel bedene bakışını temsil eder. Ayna bu şekilde sağladığı dönuşümsellik ile zihin ve beden arasında bir köprü kurar. Bu çalışmada aynı zamanda pedagojik ve performatif araç olan ayna panoptik bir denetim ve kontrol mekanizması oluştırur. Bu mekanizma bir yandan bireyin özdenetimi için işlerken diğer yandan alandaki diğer rakiplerle mücadelede kullandığı gözetim aracıdır.

Beden yüzyıllar boyunca disiplin, denetim ve kontrolün nesnesi olmuş ve otoritenin uyguladığı biyo-iktidar politikaları ile kontrol altında tutulabilmiş, uysal ve itaatkâr bedenler üzerlerinde uygulanan bu mekanizmalar sayesinde çalışan, işe yarar bireylere dönüştürülmüştür. Bu çalışma söz konusu denetim mekanizmalarının artık biçim değiştirdiğini, içinde bulunduğumuz dönemde bedenin bireyin kendisi tarafından disiplin altına alındığını öne sürmektedir. Birey bedeni üzerinde kurduğu öz-disiplini ölçme, tartma, görme, bakma gibi bir takım kontrol ile acı ve çile gibi ceza mekanizmalarıyla sağlamaktadır. Bu çalışmanın bedenin disiplin, denetim ve kontrolün sadece nesnesi değil aynı zamanda öznesi olduğuna yönelik iddiası ve neticesindeki bulgular çalışmanın beden sosyolojisi içerisindeki bir başka önemli boyutuna işaret etmektedir.

Sosyolojide yürütülen çalışmaların son dönemlerde karşılaştıkları sınırlıklardan bir tanesi bireylerin toplumsal konumlarını belirleme güçlüğüdür. İç içe geçmiş olan mesleki yapı ve prekarizasyon, beğenilerin, yaşam tarzlarının çeşitliliği ve belirsizliği, eğitim sisteminin nicelik kaygısı ile nüfusun büyük çoğunluğuna diploma verme derdi ve benzeri birçok unsur bu güçlüğüň sebeplerindendir. Bu çalışmada da toplumsal konumlara dair benzeri güçlükler bulunmaktadır. George Ritzer'in Mcdonaldlaşma kavramı ve onun ilkeleri bu güçlükleri aşabilmede oldukça işe yaramıştır. Bu çalışma Mcdonaldlaşma kavramının sadece toplumsal kurumları içeren bir mesele değil aynı zamanda o toplumsal kurumların içerdiği alanların ve alt alanların (spor→fitness→salon) da sınırlarını belirlediği gerçeğinin farkına vararak Mcdonaldlaşmayı çalışmanın kapsamının belirlenmesinde metodolojik olarak kullanmıştır. İleride detaylı olarak görülebileceği üzere çalışmanın kapsamını oluşturan fitness salonlarının 3 farklı tipte (Mcdonaldlaşmış, Mcdonaldlaşma yönünde ilerleyen ve Mcdonaldlaşmamış veya Mcdonaldlaşmaya direnen biçimindeki) kategorizasyonunun elverişli bir yöntem olarak sadece bu araştırmaya ve ilişkili beden sosyolojisine değil, benzer sosyal bilim çalışmalarına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Özetle, bedenin çeşitli nesnelerle donatılması kadar bedenin kendisinin de nesne olduğu fitness pratiklerine odaklanması dolayısıyla bu çalışma alanyazına mütevazı bir katkı sunma çabasıdır.

1.3 Problem

Belli bir grup ya da kişinin tecrübe etmiş olduğu fenomenin anlamı, yapısı ve özü nedir (Patton, 2002: 105) sorularına yanıt arayan fenomenolojik desende yapılmış olan bu

çalışmanın temel araştırma problemi, fitness faaliyetini yürüten erkeklerin bu deneyimlerine ne gibi anlamlar yüklediklerini anlamaktır.

Yaşam tarzı ve beğeniler toplumsal konumun sınırlarını çizen, kimliği belirleyen ve sürdüren unsurlar olarak işlev görmektedirler. Kültürel alanda yaşam tarzına ilişkin stratejiler bireylerin konumlarına göre mi şekillenir? Yoksa toplumsal yapı ve kişilerarası etkileşimler mi bedeni biçimlendirerek dış görünüşünü değiştirir? Ya da tam tersi, değişen beden mi toplumsalı dönüştürür? İşte bu çalışma, fitness “alanında” mücadele eden bireylerin kimlik inşa stratejilerinin aile artalanların ve toplumsal konumlarına göre nasıl farklılık göstermekte olduğunu anlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca çalışma, spor salonlarının Foucault’nun tanımladığı anlamda disiplin edici mekanlar olup olmadığını da tartışmaktadır. Spor salonları, bireyleri itaatkâr bedenlere dönüştüren disiplin edici üretim mekanları mıdır? Bunun yanı sıra, Ritzer’in toplumsal kurumların McDonaldlaştırıldığı fikrinden hareketle, spor salonlarının giderek birbirine daha çok benzeyen, standartlaştırılmış alanlara dönüşüp dönüşmediği sorusu da bu araştırmanın odak noktalarından biridir.

Kimlik oluşumunda beden ve bedene yapılan yatırım Bourdieu tarafından bireylerin toplumsal konumlarını koruma ya da iyileştirme aracı olarak bedensel sermaye olarak kavramsallaştırılmıştır. Söz konusu bedensel sermaye, erkek ya da kadın fark etmeksizin, bir manken, profesyonel bir sporcu, boksör veya güvenlik görevlisi gibi meslek gruplarında yer alan bireyler için toplumsal konum açısından fayda sağlayabilmektedir (Hutson, 2015: 54). Bu çalışma, fitness faaliyetleri kapsamında şekillenen bedensel sermayenin erkek üyelerin toplumsal konumları üzerindeki etkilerini şu sorular çerçevesinde incelemektedir:

- Bedenine yatırım yapan erkekler için beden hangi gerekçelerle değerlidir?
- Fitness, mücadele etmeye değer bir alan mıdır?
- Erkekler, toplumsal konumlarını korumak ve/veya iyileştirmek adına salonda mücadele sergilerler mi, bedenlerine yönelik ne gibi stratejiler geliştirirler?
- Bedensel sermaye, diğer sermaye türlerine dönüştürülebilir mi? Dönüştürülebiliyorsa bu nasıl ve hangi yollarla gerçekleşir?
- Fitness salonları birbirlerinden farklılaşmakta mı, yoksa giderek birbirine mi benzemektedir?

- Erkekler, bedenlerine ve fitness gibi bedensel faaliyetlere ne tür anlamlar yüklerler?
- Erkekler, bedensel sermaye oluşturma süreçlerini nasıl deneyimlerler?

Bu bağlamda çalışma, fitness faaliyetlerinin kimlik, statü ve bedensel sermaye ilişkisini nasıl şekillendirdiğini anlamaya yönelik özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1.4 Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu araştırma günümüzde giderek popülerleşen ve gündelik hayatın bir parçası haline gelen, eski adıyla “vücut geliştirme”, yeni adıyla ise “gym” ya da “fitness” olarak bilinen pratiği ele almaktadır. Bireylerin kimlik geliştirme stratejilerini, deneyimlerini, vücut geliştirmenin, bedene değer vermenin kültürel ve simgesel yönlerini anlamak amacıyla Eskişehir’deki iki farklı türde “fitness” salonuna devam etmekte olan erkek üyelerle görüşmeler yapılmıştır. Görüşmecilerin tespitinde gelir düzeyi bir kota olarak kullanılmamış, ancak analiz sürecinde gelir faktöründen yararlanılmıştır. Veri toplanan salonlar seçilirken; konum, erişim imkanları (toplu taşıma ve özel araç kullanımı), üyelik ücretleri ve salonun fiziksel özellikleri dikkate alınmıştır. Bu farklılaşma, görüşmecilerin toplumsal konumlarını belirlemeye yardımcı olan bir kriter niteliği taşımıştır. Böylece, üç farklı tipte fitness salonunda sosyo-ekonomik statü bakımından alt gruba daha yakın veya bu gruba dahil (Alt SES) erkek üyeler ile sosyo-ekonomik statü bakımından orta gruba daha yakın veya bu gruba dahil (Orta-alt SES) erkek üyeler ve bu alanda uzmanlaşmış kadın ve erkek profesyonellerle görüşülmüştür. Görüşmeciler, analiz sürecinde devam ettikleri salonlar, meslek, eğitim seviyesi, gelir gibi farklı kategorilere ayrılmıştır. Böylece, farklı toplumsal konumlara sahip erkek üyeler ev ve iş yaşamları dışında, özellikle fitness salonlarında gerçekleştirdikleri boş zaman etkinlikleri sırasındaki etkileşimleri ve bu etkileşimler esnasında kullandıkları “sıradan fakat ustaca metotlar” (Bal, 2015: 281) ile bedenlerini ‘imal’ etme süreçlerine yönelik deneyimlerini nasıl anlamlandırdıkları analiz edilmiştir.

Bir bireyin başkalarının karşısına çıktığında sergilediği davranışların karşı taraf için bir durum tanımı oluşturduğunu belirten Goffman’ın bu konudaki şu tanımı, yukarıda bahsedilen ‘sıradan fakat ustaca metotları’ daha iyi anlamaya yardımcı olabilir: Birey bazen bilinçli olarak karşı taraftan almak istediği tepkiyi harekete geçirmek için belirli davranışlar sergiler. Bazen de davranışları hesaplıdır ancak bu durumun farkında olmayabilir. Kimi zaman ise kasıtlı ve bilinçli şekilde kendini belirli bir şekilde ifade

eder; fakat bunun asıl nedeni, ait olduğu grup ya da statünün geleneklerinin böyle bir ifadeyi gerektirmesidir (1959: 6). Spor söz konusu olduğunda, oyunun kuralları ve anlamı birbirine uyum sağladığında oyuncu arkaplanının gerektirdiği davranış sergiler. Yani ne yapması gerektiğini tam olarak bilmeden, tam da istenen şeyi yapar (Bourdieu, 1997: 70'den aktaran Demez, 2009: 18). İşte söz konusu “sıradanlık” ve “ustalık” “habitus”ta birleşmektedir. Bu tez çalışmasında habitus kavramı ‘insanın ilk ve doğal bir aleti’ (Nazlı, 2009: 62) olan bedende cisimleşmektedir. Bu kavramsal yaklaşımdan hareketle araştırmanın ilk aşamasında Eskişehir ilinde sayısı gün geçtikçe artan fitness salonları coğrafi konum, fiyat, hizmet türü, mekân ve üye profilleri açısından incelenmiş ve bu kriterlere göre farklılaşan üç tip salon çalışma kapsamına alınmıştır. Çalışma, sosyo-ekonomik statüleri farklı (Alt ve Orta SES) erkek üyelerin devam ettiği fitness salonlarında yürütülmüştür. Goffman’ın (2016a: 80) da belirttiği üzere, toplumsal gruplar yaş, cinsiyet, bölge ve statü gibi nitelikleri farklı biçimlerde ifade eder. Üstelik bu nitelikler, her durumda kültürel açıdan farklılaşarak karmaşık bir davranış konfigürasyonu içinde incelikli hale gelir. Bu nedenle, tez çalışmasının kapsamı da benzer titizlikle belirlenmiştir. Bu doğrultuda, birbirinden farklılaşan salon tiplerinin araştırma kapsamına alınması ve analizlerinde Ritzer’in *Toplunun Mcdonaldlaştırılması* kuramından faydalanılmıştır. Böylelikle, fitness salonları akılcılaşmış (veya akılcılaşma sürecinde olan) ve henüz akılcılaşmamış (ya da bu eğilimde bulunmayan) olarak kategorize edilmiştir. Bu kategorizasyon çalışmanın kapsamı ve amacıyla da örtüşmektedir. Araştırmaya dahil edilecek üyeler belirlenirken, sağlık sorunları nedeniyle veya doktor tavsiyesiyle fitness salonlarına gidenler ile herhangi bir meslek ve gelir sahibi olmayanlar çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Bu çalışmanın bazı sınırlılık ve güçlükleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki Türkiye’de ve Eskişehir’de bulunan ve araştırmanın kapsamına giren salonların tespit edilmesiyle ilişkilidir. Bu hususta Türkiye’de ve Eskişehir’de 2016-2023 yıllarını kapsayan zaman aralığında, bu çalışmanın kapsamına giren, fitness ve vücut geliştirme salonlarının sayı bilgisi resmi yollarla sırasıyla Eskişehir Sanayi ve Ticaret Odasından, Eskişehir Gençlik ve Spor İl Müdürlüğünden, Türkiye Vücut Geliştirme Fitness ve Bilek Güreşi Federasyonundan, T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğünden talep edilmiştir. Eskişehir Gençlik ve Spor İl Müdürlüğünden gelen veriler bu çalışmada öngörülen sayıların çok altında çıkmıştır. Vücut geliştirme ve benzeri spor salonlarının düzenlenmesinden ve yeterliliklerinin verilmesi konusunda

yetkili olan tek kurum Türkiye Vücut Geliştirme Fitness ve Bilek Güreşi Federasyonundan (TVGFBBG) ise hiç veri elde edilememiştir. Bunun üzerine çalışmanın kendi beşeri imkanlarıyla Eskişehir’de bulunan ve bu çalışmanın kapsamına girebilecek tüm salonlar tespit edilmiştir.

Bir diğer sınırlılık tespit edilen salonlardan araştırmanın yapılacağı mekanların ve bireylerin seçilmesiyle ilgilidir. Son yıllarda özel grupları incelerken farklı toplumsal konumlar temelinde analizlere yönelme ve bu farklılıkları ölçülebilir kılmaya ilişkin çabaların arttığı söylenebilse de bu alandaki çalışmalar hâlâ yetersizdir (Kalaycıoğlu vd., 2010: 191). Araştırma sahasının belirlenmesinde önemli bir faktör olan bireylerin sosyo-ekonomik statülerini ölçmek için çok çeşitli SES ölçüm aracının bulunmaması bu çalışmanın sınırlılıkları arasında yer almaktadır. Türkiye’de üniversite sayısının ve üniversitede eğitimi gören bireylerin sayısının artmasıyla birlikte, toplumsal konumların eğitim seviyesiyle tanımlanabilmesi güçleşmiştir. Örneğin, görüşmecilerden birisi iki yıllık meslek yüksekokul (önlisans) mezunu olup uçak teknisyenliği eğitimi almış ancak açıcılık yapmaktadır. Ayrıca, yine bu katılımcı McDonaldlaşma eğiliminde olan ancak hâlâ "old school" özellikleri taşıyan bir fitness salonuna gitmektedir ve salonun farklı toplumsal konumlardakilere de hitap eden bir yönü de vardır. Dolayısıyla, bu ve bunun gibi katılımcıların toplumsal konumunun net bir şekilde belirlenebilmesi güçtür. Eğer çalışma yalnızca üst ve alt SES gruplarına odaklanmış olsaydı, bu tür sınırlandırma zorlukları büyük ölçüde ortadan kalkardı ancak birbirine yakın, sınırları belirsiz ve aralarında geçişlilik bulunan gruplar arasında sınır belirlemek bir miktar güçtür.

Bununla beraber, gündelik yaşam pratiklerinin şekillendiği kent mekanlarının yapısal farklılıklarını göz önünde bulundurarak, farklı kültür katmanları ve iletişim ağlarını betimlemek oldukça güç bir meseledir. Mekansallığın değişkenliği, bağlamsallığı ve dinamizmi bu süreci daha karmaşık bir hale getirmektedir (Güven, 2016: 287-288). Araştırmanın yürütüldüğü salonların sınırlarını belirsizleştiren diğer bir unsur ise, 2019 yılı Covid-19 pandemisinin beraberinde getirdiği toplumsal değişimler ve ekonomik dalgalanmalardır.

Bu çalışmanın bir diğer sınırlılığı, temel veri toplama yöntemlerinden biri olan katılımcı gözlem ile ilgilidir. Katılımcı gözlem, böylesi bir araştırma için oldukça önemli bir veri toplama yöntemi olmakla birlikte, araştırmacının incelediği olguya olan mesafesi açısından belirli zorluklar barındırmaktadır. Pozitivist gelenekte, araştırmacı ile

araştırılan olgu arasına giren bazı araçlar, araştırmacıyı araştırdığı konudan uzaklaştırabileceği için sorunlu görülmektedir. Araştırmacının incelediği grubun içine fazlasıyla dahil olması, onun kendi bakış açısını kaybetmesine ve yansızlıktan uzaklaşmasına yol açabilir. Bu durum gözlemlerin kişisel bir nitelik kazanmasına sebep olabilir (Gönç Şavran, 2009: 88). Bu çerçevede, katılımcı gözlem yöntemi bağlamında güven duyulabilirlik ve düşünümsellik gibi konular, bu çalışmanın metodolojik sınırlılıkları arasında değerlendirilmektedir. Araştırmacının gözlem yaptığı aktörlerle aşırı bütünleşmesi ve araştırdığı olguya fazlasıyla gömülmesi, çalışmanın bir diğer sınırlılığıdır. Bundan kaçınmak için araştırmacı kendi deneyimlerini “paranteze almalı” ve o konuda önceden sahip olduğu yargılarının analiz sürecine müdahale etmesini engellemelidir. Böylece, araştırma sahasındaki olgular ilk kez karşılaşılıyormuş gibi algılanarak yorumlanabilir (Bal, 2016: 113). Toplumsal dünyanın özünü anlamayı amaçlayan sosyologların, bu hedef doğrultusunda kendi tutumlarını paranteze almaları ve hiçbir şeyi verili kabul etmemeleri gerekir. Fenomenolojik araştırmalarda, araştırmacının dünyayı ya da çeşitli toplumsal durumları yaşayanların, yani içeridekilerin bakış açısından görmeye çalışması esastır (Gönç Şavran, 2011: 121). Given (2008: 617) bu durumu “indirgeme” (*reduction*) ya da “paranteze alma” (*bracketing*) olarak tanımlarken, Creswell (2016: 79) ise “önyargılardan sıyrılma” olarak adlandırır. Burada söz konusu olan, araştırmacının önceki deneyimlerini tamamen unutulması değil, geçmiş bilgilerin mevcut analiz sürecine yön vermesine izin vermemektir. Ancak, araştırmacının alana girdikten sonra kişisel deneyimlerini tam anlamıyla paranteze alması güç olabilir. Bu bağlamda, araştırmacının sahaya fazlasıyla gömülmesi, bakış açısını kaybetmesine ya da meseleye dar bir bakış açısıyla yaklaşabilmesine sebep olabilecek bir başka sınırlılık olarak değerlendirilmektedir. Burada anılan güven duyulabilirlik ve düşünümsellik konuları araştırma süreçlerinin detaylandırıldığı yöntem kısmında ele alınmıştır.

Son olarak, araştırmacının bu süreçte yaşadığı sağlık sorunları ile bedensel güçlükler araştırmanın süreçlerini etkilemiş, bu sebeple, araştırmada izlenen yol ile ilgili çalışmanın fenomenolojik yaklaşımına dair sınırları aşmadan bir dizi değişiklik gerçekleştirilmiştir. Bununla ilgili detay da benzer biçimde çalışmanın yönteminin ve süreçlerinin anlatıldığı üçüncü bölümde verilmiştir.

2 ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL TEMELLERİ

Teoriden kopuk araştırma kör, araştırmadan kopuk teori boştur.

Kant

Bourdieu ve Wacquant, Kant'tan mealen alıntıladığı (1992: 162) bu ifadenin ardından modern sosyolojide (o günün sosyolojisinde) hâkim düşüncenin teori ile [ampirik] araştırma arasında keskin bir kopuş ve ayırım yaratması hususunu eleştiriyor. Sadece veriye dayalı –bilim insansız bilim– kamuoyu araştırmalarının teorik çerçeveden kopuk oluşu bilimsel yöntemi salt uygulamaya indirgemekte, öte yandan ‘nesnesiz teori’ olarak adlandırdığı, ampirik dayanağı olmayan çalışmaların ise toplumsal gerçeklikten kopuk araştırmalar oluşu sosyal bilimlerin önemli bir sorunudur. Ona göre, sosyal bilimlerde esas maharet, oldukça kesin (hatasız) ve sıklıkla alelade görünen ampirik nesneler aracılığıyla yüksek ‘teorik’ bahislerle uğraşabilme yeteneğidir (1992: 220). Berktaş’a göre teoriler, dünyayı anlayıp yorumlamamızı mümkün kılan kavramsal merceklemler olarak dünyayı daha kapsamlı ve derinlemesine anlamamızı sağlar. Daha derin bir kavrayış sağladıkları için de yüzeysel olanın ardında yatana ulaşmamıza yol açabilirler (2003: 10).

Bu iki yaklaşımdan hareketle, bu tez çalışması tarih boyunca ikincil konuma atılmış, ‘alelade’ ve ‘sıradan’laştırılmış beden olgusunu, hem onu deneyimleyen aktörlerin gözünden görmeye çalışarak hem de kimlik, sınıf, statü, tüketim, fitness, sermaye, hexis, pratikler, alan, habitus gibi kimi zaman bulanık, kimi zaman berrak ama son tahlilde anlaşılması bir miktar güç teorik kavramlarla anlamaya ve anlatmaya gayret etmiştir. Çalışmanın bu bölümünde bir önceki bölümün sonlarına doğru formüle edilen araştırma problemlerinin ışığında kuramsal bir çerçeve oluşturmak adına söz konusu kavramlar ele alınacaktır.

Geçmişe kıyasla, içerisinde bulunduğumuz toplumda tekil, katı, durağan, kalıcı kimliklerden bahsetmek olanaksızdır. Üretimin esas mesele olduğu toplumdan tüketimin değer kazandığı topluma geçiş, teknolojinin ilerlemesi ve mesleki yapıdaki değişikliklerle birlikte artık bireyler kim olduklarını, kimliklerini sadece ırk, meslek, toplumsal konum ve hatta fikrinsel inanışlar üzerinden tanımlamamaktadırlar. Artık daha çoklu³, daha esnek, daha akışkan ve geçici kimliklerden bahsedilebilir. Bugünün bireyleri artık kim olduklarından ziyade ne tükettiklerine ya da yaşam biçimlerine göre kendilerini

³Burada kasıt ‘kolektif’ değildir.

tanımlarlar. Söz konusu tüketim toplumunda aktörlerin kimliklerinin akışkanlığı içerisinde kimlikler gibi beden de esnek, akışkan ve değişkendir. Bu haliyle beden kimliğin inşasında, üretilmesinde, yeniden üretilmesinde, dönüştürülmesinde önemlidir. Bu sebeplerle, bugünün bireyi bedenine eskiye oranla daha çok değer verir, dikkat eder, yatırım yapmaktan çekinmez. Çünkü sağlıklı, esnek, estetik ve fit beden iş piyasasında geçer akçedir.

Günümüzde dolaşımda olan tüm ürünlerin kullanım değeri ve değişim değerinin yanında Baudrillard'ın (2010; 2013) gösterge değeri olarak adlandırdığı üçüncü bir değer de söz konusudur. Kimlik ve kimliğe atfedilen bu tür değer günümüzde önemlidir. Çağdaş insan kimliğini diğer dönemlere oranla daha fazla arama telaşı içindedir (Demez, 2005: 42). Araştırma konusu beden olan bu tez çalışması da bedenin tüketim vasıtasıyla cisimleşmesinin onu kimlik oluşumunda “değer” taşıyan önemli bir sermaye haline dönüştürüldüğü öne sürmektedir. Bu türden bedensel sermaye toplumsal konumun belirleyicisi özelliğine sahiptir. Beden ayrıca bu kimlik oluşumu sürecinde sembolik anlamlar içermesi itibarıyla dilsel karakteristiğe sahiptir: mesaj alır, mesaj iletir, konuşur, etkileşime girer vs. Bu alma ve verme sürecinde birey bedeni sayesinde kendisini toplumsal yapıda konumlandırır. Yani, Kalan'ın (2014: 152) ifadesiyle benliğine, kimliğinin yeniden inşasında kullandığı araçlar yoluyla simgesel bir görünürlük kazandırır.

Yüzyıllarca felsefenin, teolojinin, güzel sanatların, biyolojinin, anatominin, fizyolojinin alanına giren beden özellikle tüketim kültürü ile sosyo-kültürel bir mevcudiyet biçimi olarak kabul edilmeye başlamıştır. Son zamanlarda beden ile ilgili olan tartışmaların çoğunluğu bedenin biyolojik var oluşundan ziyade bir ifadenin aracı, estetik düşüncenin bir nesnesi ya da kişilik inşasının modeli olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla bedenin etrafında şekillenen, yüzeyini donatan, çıplaklığını örten her türlü nesne bireyin sosyalleşen kimliğini ortaya koyan birer dil şeklinde hizmet etmektedirler. Bu sessiz dil sayesinde birey, kelimelerle ifade edilemeyen bedensel birçok özelliğini ve kimliğini diğerlerine gösterebilmektedir (Özcan, 2007: 223).

Bir iletişim biçimi olan bedensel dönüşümler çeşitli hallerde (giyim-kuşam, aksesuar, dövme, kozmetik, estetik ameliyatlar, vücut geliştirme) birtakım anlamlar sergilemektedirler. Geçicilik veya süreklilik taşıyan bu bedensel tasarımlar tüketiciler tarafından cinsiyeti, statüyü, yaşam biçimlerini, ilgilerini, rollerini ve diğer kimlik

özelliklerini ortaya koymak için kullanılmaktadır (Velliquette, 2000:30'dan aktaran Özcan, 2007: 222).

Modern dönem, bedenleri üretim için canlı tutmayı hedeflerken, postmodern dönem, tüketim yönünde kullanılmaktadır (Özbolat, 2011: 331). Tüketim kültüründe beden bedensel bakım, gösteriş, kimlik ve sağlık boyutlarıyla öne çıkarak adeta bir özel mülk olmuştur. Beden ile ilgili postmodern kültürün anlayışı ne geleneksel ne de modern döneminkine benzer. Bu kültürde beden, dinin ve devletin nesnesi olmaktan ziyade tüketimin, hazzın ve gösterişin nesnesi olmuştur (Tekin, 2016: 1153). Tüketim kültürünün hızlanması ile birlikte, bireyler bedenlerini nesnel pazardan sağlamış oldukları metalarla donatmaya başlamışlardır. Beden, böylelikle bir dil şeklinde bireyin kimliğini ortaya koymanın bir aracı haline gelmiştir. (Özcan, 2007: 218).

Önceleri, belli bir topluluk içerisinde, o topluluğa has bedensel göstergeler aidiyeti temsil edip benzerlik göstermekteydi. Bu homojenlik postmodern bireyin bedeni ile yaptığı dönüşümlerde görülmemekte ve aksine, artık beden ile ilgili dönüşümler bireysellik ve farklılık aramaya yöneliktir. Ancak söz konusu bireysellik ve farklılık arayışı kimlik oluşturma sürecinin izole bir biçimde gerçekleştiği anlamına da gelmez. Böylesine bir çaba toplumsal süreç ve toplumsal etkileşim içerisinde, sembollere verilen anlamlar, uygulamalar yoluyla ve mekanlarda gerçekleşir (Pedersen ve Thomsen, 2017: 431).

Önceleri hem üretken hem de tabi kılınmış olduğunda yararlı bir güç olan beden günümüzde tüketim açısından önem ifade etmektedir. Yani bedene her dönemde farklı biçimlerde kimlik edindirilmektedir. Üretimden tüketime doğru kayış beraberinde mesleki yapının da değişmesini ve hizmet sektörünün büyümesini getirmiştir. Hizmet sektöründeki pozisyonlarla ilgili olan yaşam tarzları ise boş zaman kavramının öneminin artmasına sebep olmuştur. Baudrillard'a göre hemen hemen her şeyin metalaştığı ve meta değeriyle dolaşımda olan günümüz tüketim toplumunda boş vakit de kapitalist pazar açısından bir 'meta değeri'ne sahiptir. Ona göre, boş vakit birey için bir statü/kimlik üretimi anı olduğundan işlevseldir (Baudrillard, 1997: 193'ten aktaran Aytaç, 2002: 249).

Nazlı'ya göre bu gelişmeler beden ve bedenin kullanımına ilişkin çok değişik alanları toplumsal yaşama sunmuştur. Tüketim kavramı ise bu alanlarda bireysel kimliklerin ve bu kimlikleri destekleyen unsurların öneminin artmasını beraberinde getirmiştir (2009: 64). Şüphesiz beden bu unsurlardan bir tanesidir. İmajların konuştuğu günümüzde, hizmet sektörü hem estetik hem de sağlık açısından fit olan bireylere ihtiyaç duymaktadır.

Bugünün iş yaşamında başarıya ulaşmanın anahtarı olan esneklik, bir başka tabirle esnekliğe dayalı “yeni iş”, esnek çalışma koşullarına uyabilecek bireylerin bedensel esnekliğine de değer verir olmuştur. Dolayısıyla yer yer bireylerin bedensel dönüşüm çabaları boş zamanın da ötesinde bir gerekliliğin sonucu olmaktadır. Öyle bir zorunluluktur ki, bugünün bireyi boş zaman faaliyetlerini (beden için yapılanlar bu faaliyetlerin arasında en önemlilerindendir) işe yani ofislerine geri dönebilmek için iş dışı işçilik biçiminde gerçekleştirirler. Bu çalışma şunu iddia etmektedir, bugün yeni iş piyasasının bireyi fitness salonlarında adeta montaj bandında mamul işler gibi makinadan makinaya koşarak, ağırlık kaldırarak, yerlerde sürünerek, terleyerek, yorularak hammaddesi olan bedenini piyasada gösterge değeri olan eşsiz bir mamule dönüştürmek için çabalıyor. Bu işçilikle beraber birey aynı zamanda teknik bilgi birikimine de sahip olmak durumunda. Bu iddia ilerleyen bölümlerde kültürel sermaye kavramı ile daha çok anlam bulacaktır. Bu emeğin mamul dışındaki bir başka artı değeri ise bu süreçte kişinin kazandığı disiplini toplumsal hayatta ve iş hayatında saygınlık ve başarı anahtarı olarak kullanıyor olmasıdır. Bu mesele de bu araştırmanın açığa çıkarmaya çalıştığı sorunsallarından birisidir.

Tüketimin bireyin özgür bir etkinliği olmaktan çıkarak bir gereklilik haline dönüştüğü bugünün toplumunda moda ve medya aracılığıyla insanlara düzenli olarak ideal birey, dolayısıyla ideal bedene dair mesajlar iletilir. Bu söyleme göre bugünün ideal bedeni genç, sağlıklı, ince, moda olan güzelliğe sahip bedendir. Bu haliyle beden ve yüzeyi “çoklu piyasa kimliklerini yansıtan bir metne, sayfaya, ekrana, göstergeler toplamına” (Çabuklu, 2004: 102) dönüşmüştür. İdeal bedenlere ulaşmak artık neredeyse üzerinde toplumsal olarak uzlaşılan bir hal almıştır. Dolayısıyla beden kendisine yüklenen anlam ve değerler sayesinde, tüketim için kültürel bir sermaye halini almıştır (Nazlı, 2009: 65’ten aktaran Tekin, 2016: 1169). Tüketim kavramı toplumda değiştirdiği birçok şey gibi kimliğin anlamını da değiştirmektedir. Özcan’a göre tüketim kültüründe artık yeni bir kimlik türü söz konusudur: Performansta bulunan kimlik (*performing self*). Bu kimlik türü görünüme, gösteriye ve izlenimlerin yönetimine çok fazla önem vermektedir (2007: 221).

Giddens'in, öz kimliği güçlendirmek için beden projelerine yatırım yapan aktörlerin dönüşümselliği ile ilgili varsayımları, özellikle bedeni nesneleştiren ve birey tarafından hükmedilebilir olarak gören tüketim kültürü reklamları ve kendi kendine dönüşüm ile

ilgili yayınların beden sunumuyla benzeşmektedir (Featherstone, 2006: 233). Gittikçe dönüşümsel olarak inşa edilir bir hal alan ve sorgulanır hale gelen kimlik, beraberinde ontolojik güvensizliği de getirmiştir. Bireyler, bu güvensizlikten sıyrılmak için ise bedenleri yolu ile kimliklerini inşa etmeye yönelmektedirler. Narsistik kimlik türü şeklinde ifade olunan, tüketim kültürünün ve kapitalizminin ortaya koymuş olduğu kimlik şekli işte bu ontolojik güvensizliği yok etmek için tasarımlanmıştır. Birey, nesnelleşen kültür ortamının, ruhunda yarattığı boşluktan kurtulmak için meta pazarına daha da bağlanmakta ve bu boşluğu tüketim yolu ile doyurmaya çalışmaktadır (Özcan, 2007: 231).

Tüketim yoluyla göstergelerin dolaşımında olduğu, kimliklerin oluşturulduğu, değiştirildiği, dönüştürüldüğü bir platform olan beden “insanın ilk ve en doğal aleti” (Mauss, [1934]; (1973): 75) ve kimliğin belirleyicisi olması itibarıyla önemlidir. Bedenin söz konusu önemine binaen tez çalışmasının kuramsal temeli ile ilgili bu bölümünde öncelikle *tüketim* ve *kimlik* kavramları genel hatlarıyla ele alınarak bu kavramların beden ve bedensel pratiklerle ilişkisine değinilmiştir. Bu bölümün *fitness* alt başlığında ise fitness ve beden olguları tarihsel süreçte ve sosyolojik bağlamda ele alınmış ve günümüzde büyük bir sektöre dönüşmüş olan küresel fitness endüstrisine değinilmiştir. Bu endüstrinin ABD, Avrupa kıtası ve Türkiye’deki mevcut durumu analiz edilmiş ve çalışma için önemli bir kavram ve yöntemsel araç olan Ritzer’in Mcdonaldlaşma kavramı fitness alt başlığının son kısmını oluşturmuştur.

Ardından sosyal bilimlerde *beden* kavramına değinilmiş, bugün kimliklerin oluşumunda, dönüştürülmesinde ve tabakalaşmada, kısacası toplumu açıklamadaki önemine yer verilmiştir. Bourdieu’nun bu çalışmanın teorik olarak temellendiği kuramsal setini oluşturan *alan*, *sermaye*, *habitus* kavramları beden ile ilişkili biçimde son kısımda yer almıştır. Böylelikle çalışmanın kuramsal dayanağı büyük oranda tesis edilmiştir.

2.1 Tüketim

Tüketimin nesneleri içinde diğer tüm nesnelerden daha zarif, daha ince, daha değerli, [otomobilden bile] daha göz kamaştırıcı ve yan anlam yüklü bir nesne vardır. Bu nesne 'beden'dir.

Baudrillard, 2017: 148

Bedenin, dolayısıyla kimliğin ve toplumsal konumun oluşumunda önemli bir role sahip olan tüketim kavramı bu çalışmanın önemli kavramlarından. Günümüzde metaların kullanım ve değişim değerlerinin yerini "gösterge değerinin" aldığı (Baudrillard, 2010; 2013), yine benzer bir şekilde üretim ilişkilerinin yerini tüketim ilişkilerinin aldığı (Bauman, 1999; 2012) öne sürülmektedir. Bu kısımda sosyoloji açısından oldukça güncel olan bu tartışmaların ekseninde bugünün toplumunda kimliklerin oluşumunda üretimden daha etkin olan tüketim ve boş zaman beden merkezli olarak incelenecektir.

Tüketim kültürü yoluyla insanların kimlik meselesini merkeze yerleştirmeleri sebebiyle beden önemli bir araç niteliğine bürünmüştür. Üretimin önem kazandığı ve çoğunlukla çalışma toplumu olarak ifade edilen 19. yüzyılda kimlik mesleğe ve çalışmaya dayalı olarak inşa edilirken; tüketimin önem kazandığı 20. yüzyılda ise tüketim deneyimlerine bağlı olarak inşa edilmektedir (Özcan, 2007: 221). Bireyden üretim adına sağlıklı olmasını bekleyen modern toplum bireyden tüketim adına sağlıklı olmasını talep eden postmodern toplum haline gelmiştir (Nazlı, 2009: 67). Shilling bu durumun 20. yüzyılın ikinci yarısında ileri kapitalist toplumların kültüründe üretim alanında sıkı çalışmanın karşılığı olan çileciliğin reddine ve yerini gösterişçi tüketimin almasına sebep olduğunu ileri sürer (2007: 7-8).

İnsanlar artık gelişmiş toplumlarda yalnızca yaşamlarını sürdürebilmek için değil, aynı zamanda tüketim mallarını almaya güçleri yetsin diye de çalışmaktadırlar (Bocock, 2005: 57). İçinde bulunduğumuz toplumda yaşamak ile yakın geçmişteki toplumda yaşamak arasındaki farkın bir rolü terk edip, yerine başka bir rol üstlenmek kadar köklü bir fark olmadığını belirten Bauman'a göre (2012: 84) her iki evresinde de modern toplum, üyelerinin tüketilecek şeyleri üretmesine muhtaçtır ve tabii ki iki toplumun üyeleri de tüketirler. Böyle bir düzende bireyin işlevi lojistiktir. Yani, birey sisteme tasarruflarını yatırırlar ve sistemi sermayesiyle besleyerek değil, ama sistemin ürünlerini tüketerek hizmet eder. Çünkü tüketim toplumu var olmak için nesnelere ihtiyaç duyar, daha doğrusu onları yok etmeye ihtiyaç duyar (Baudrillard, 2013: 11). Sistem insanlara emekçiler

(ücretli emek), tasarrufçular (vergiler, ödünç almalar) olarak değil, ama gitgide daha çok tüketiciler olarak ihtiyaç duymaktadır (Baudrillard, 2013: 89-90).

İnsan, kendisini toplumsal düzlemde ifade ederek var olur. Üretimin doğrudan ve güçlü bir şekilde toplumsallaşma ağlarını dokuyamadığı bir ortamda, onun ikamesi olarak tüketim devreye girecektir. Günümüzde tüketimin, gereksinim giderme işlevinden büyük oranda uzaklaşıp gösterge değeri üzerinden bir toplumsal tanınma aracına dönüşmüş olması, onu bir toplumsallaşma bileşeni olarak yeniden tanımlar (Baudrillard 1968: 2-63'den aktaran Ergur, 2016: 28-29). Tüketim süreci ve nesneleri kendi araçsal işlevsellikleri üzerinden değil, toplum bağı tesis etmedeki anlam taşıyıcı simgesellikleri üzerinden değer kazanmaktadırlar. Herhangi bir tüketim nesnesinin değeri, bireye sağladığı haz ve onu toplumsallaştırma alanında sağladığı zihinsel imgenin gücüyle ölçülecektir.

Geleneksel düzende – örneğin köylü söz konusu olduğunda – bede[ni]ne yönelik narsistik bir yatırım ya da bedenin görkemli bir algısı söz konusu değildi; bunun yerine köylünün emek süreci ve doğayla ilişkisi tarafından şekillendirilen araçsal bir bakış açısı hakimdi. Öte yandan, kapitalist bir toplumda, özel mülkiyetin genel hali bedeni, onu toplumsal olarak nasıl kullandığımızı ve ona dair sahip olduğumuz zihinsel temsillerimizi de kapsar (Baudrillard, 2017: 148). Baudrillard'ın yaklaşımında hem üretim hem de tüketim yapıları öznenin bedeninin hem sermaye hem de fetiş (veyahut tüketim nesnesi) olarak bölünmüş (ayrık) pratiğini telkin eder. Her iki durumda da (bedenin üretimin ve tüketimin nesnesi olması) bedene yönelik bilinçli ekonomik ve zihni yatırım söz konusudur. Baudrillard'ın Elle dergisinde yer alan beden ile ilgili örneği dikkate değer. Söz konusu örnek, Elle dergisindeki kadın bedeni ile ilgili yazılara mukabil erkeklere yönelik 'Yöneticilere acımak yok mu?' başlıklı bir reklam. Metni kendi analizlerindeki narsisizm, ihmal edilen bedeninin intikamı, işlevsel 'geri dönüşüm' ve benzeri temaları içermesi nedeniyle etkileyici bulan Baudrillard, kadın ve erkek ile ilgili metinler arasındaki temel farka dikkat çekiyor. Derginin kadın merkezli yazılarındaki odak 'güzellik' ve 'baştan çıkarma'ya odaklanmışken aşağıda doğrudan alıntılanan reklam metnindeki erkek imgesi 'fiziksel zindelik' ve 'sosyal başarıya' odaklanıyor. Buna göre:

Kırk yaşında. Modern uygarlık, ondan genç olmasını buyuruyor.

Bir zamanlar sosyal başarının sembolü olan göbek, artık çöküş ve değersizlik ile eş anlamlıdır. Üstleri, astları, karısı, sekreteri, metresi, çocukları ve kafede sohbet ettiği mini

etekli kız (aklında ne olduğu kim bilir), hepsi onu kıyafetlerinin kalitesi, tarzı, kravat ve parfüm seçimi, bedeninin esnekliğı ve inceliğı üzerinden değerlendiriyor. Her şeye dikkat etmesi gerekir: pantolonunun ütö izi, yakası, yaptığı espriler, dans ederken ayakları, yediğı-içtiğı [diyeti], merdiven çıkarken atikliğı, ağır kaldırırken beli. Daha düne kadar işindeki verimlilik yeterliyken, bugün kendisinden hem *fiziksel zindelik* hem de *zarafet* beklenmektedir.

Sağlıklı Amerikan iş adamı miti, bir yanda James Bond, diğeri yanda Henry Ford karışımı bir figür, kendinden emin, fiziksel ve psikolojik olarak dengeli bir birey olarak uygarlığımızda yerini almıştır. Dinamik, enerjik çalışanlar⁴ bulmak ve onları elde tutmak her yöneticinin belli başlı meselelerindendir.

Kırk yaşındaki erkek bu imaja ayak uydurabilir.

Modern zamanların bu *neo-Narkissos*'u⁵ kendine bakmayı, göstermeyi sever ve kendinden keyif almaya çalışır. Beslenmesin, tedavisinin, antrenmanının ve sigarayı bırakma zorluğunun tadını çıkarır.

Toplumsal başarısının tamamen başkalarının kendisi hakkında sahip olduğu imaja bağlı olduğunun farkında olan, zindeliğin koz olduğunu bilen kırk yaşındaki erkek, ikinci baharı ve ikinci gençliğini aramaktadır.

Reklam metnine esasen fiziksel zindelik hakimdir: yönetim kurulu başkanları, üst düzey yöneticiler, gazeteciler ve doktorların 'klimalı, korunaklı bir mekanda' ve 'pedallar, tekerlekler, ağırlıklar, kollar ve çelik kablolar içeren sayısız aletler kullanarak peşinde koştukları sihirli kelime: zindelik (Baudrillard, 2017: 218).

Beden özgürleşme söylemi altında aslında kapitalist sistemin ihtiyaçlarına hizmet etmek üzere yeniden yapılandırılıyor, yatırım aracı olarak görülüyor, statü ve ekonomik kazanç elde etmek için kullanılıyor. Baudrillard'a göre [bir zamanlar yok sayılıp] 'yeniden sahiplenilen' beden 'kapitalist' hedefleri karşılamak adına, getiri sağlaması için 'yeniden sahiplenilmiştir'. Bu yeniden sahiplenme [...] üretim ve tüketim toplumunun koduna ve normlarına endekslenmiş zorunlu bir araçsalcılık açısından gerçekleşir. Diğeri bir deyişle, kişi bedenini toplumsal statünün birçok göstergesinden biri olarak yönetir (Baudrillard, 2017: 150).

⁴Metnin aslında *co-worker* kelimesinin meslektaş, ya da iş arkadaşı değil, başarılı bir erkek yönetici için 'çalışanlar' anlamında kullanıldığı malumdur.

⁵Yunan mitolojisinde sudan yansıyan kendi hayaline hayran kalarak ırmağın sularına kapılıp [nergis çiçeğı] *Narcissos* aslında Haşlakoğlu'nun bilincin "kendi içine çökmesi" olarak ifade etmeye çalıştığı durumdur ve gerçekte Nergis'in düştüğü ırmağın kendi öz bilinci olduğunu gösterir. Bu anlamda, Nergis kendi hayaline kapılarak aslında benliğe düşer (Haşlakoğlu, 2009: 16). Narsist, narsizm, narkoz, narkotik (İng. *narcist/narcisist, narcism/narcissism, narcosis, narcotic*) gibi kelimeler *Narcissos*'tan türemiştir.

Görsel 2.1

Narcissus Çizimi (Caravaggio)

Toplumsal alanda yerimizi tükettiklerimize göre ediniriz. İhtiyaçlardan dolayı değil, diğer insanlardan farklı olmak için tüketiriz; bu farklılıklar neyi nasıl tükettiğimizi tanımlar. Kendimizi başkalarından farklılaştırabilmek için alabileceğimiz sonsuz şey vardır. Bu, tüketimin bir iletişim türü olduğu anlamına gelir. Şeyleri tüketirken, başkalarına sayısız mesaj göndeririz; hangi gruplara ait olduğumuzu iletiriz. Onlar da ne dediğimizi anlar çünkü kodu bildikleri için göstergelerin anlamını anlarlar (Ritzer ve Stepnisky, 2015: 204).

Tüketim kuşkusuz yalnızca nesnelerin maddi varlıklarını edinme anlamına gelmez; onların simgesel varlıkları üzerinden taşınan anlamlar da hızla tüketiciler tarafından soğurulur. Bu noktada nesnelerin anlamlarından ziyade, onların belli bir söylem kalıbı içinde tanımlanmış simgesel değerlerinin daha önemli olduğu ifade edilebilir (Ergur, 2016: 40-41). Bir var olma modu haline gelen tüketim [...] nesneler üzerinden insanlara neyi, nasıl, nerede ve ne zaman tüketeceklerine ilişkin bir bilgi verilir. Artık malların değişim değeri yerine gösterge değeri önemli olmaya başlamıştır (Baudrillard, 1997: 17'den aktaran Görgün Baran ve Olgun, 2011: 103). Nesnelerin tüketimi artık işlevselliklerinden ötürü değil, ifade ettikleri anlamlar üzerinden değer kazanmakta ya da kaybetmektedirler. Anlam sembolik olması dolayısıyla dilseldir. Bir diğer deyişle, birey basitçe ekonomik olarak açıklanabilecek alma-verme terimleriyle söz konusu lojistik

işlevi gerçekleştirilmemektedir. Bu eylem aslında mesaj ileten göstergelerin dolaşımında olduğu dilsel bir alış-veriştir. Bu tezin çalışma nesnesi olan bedenin ‘tüketilmesi’ de simgesel, dilsel bir süreçtir. Bu türden bir tüketim sayesinde birey kim olduğunu, kim olmayı amaçladığını bedeni üzerinden ifade edebilir. Neticede, bu bölümün genelinde ifade edildiği üzere bugün bireyler, kim olduklarını, toplumsal konumlarını üretim sürecindeki ya da mülkiyet ilişkilerindeki pozisyonlarına göre değil, piyasadaki tükettikleri ürünlere göre, hatta o ürünleri ne kadar hızlı ve göstererek tükettiklerine göre belirlemektedirler.

Tüketicinin gerçekleşebilmesi için, diğer bütün ekonomik imkanların yanında boş zamana da ihtiyaç vardır. Endüstri sonrası toplumlarda çalışmanın biçim değiştirmesiyle birlikte boş zaman faaliyetlerine yönelik ilgi de biçim değiştirmiştir. Buradaki kasıt şudur; boş zaman sadece üst sınıfların seçkin meşgalesi değil orta ve alt sınıfların ‘iş ile iş arasındaki’ zamanı tüketim ile doldurabilecekleri bir zorunlu mola olmuştur. Üretimin ve tüketicinin devamlılığı için adeta bir gereklilik haline dönüşen boş zaman faaliyetleri alt ve orta sınıflar için çeşitli fırsatları beraberinde getirmektedir. Söz konusu faaliyetlerin homojenleşmeye başlaması, yani alt ve orta sınıfların üst sınıfların seçkin boş zaman faaliyetlerine yönelmeleri ise seçkinleri sınıfsal konumlarını temsil edebilecek yeni aktiviteler bulmaya zorlamaktadır. Bu durum bu tez çalışması özelinde şöyle sorunsallaştırılmıştır: Fitness faaliyeti ve bedene artan ilginin alt sınıflar arasında yaygınlaşmasıyla orta sınıflar alanı terk ederek kendilerine başka mücadele alanları arıyorlar mı? Toruk ve diğerleri bu meseleyi şöyle ele almışlardır: kapitalist ekonomik sistemin bireyleri inandırdığı, sınıfsal farklılıkların tüketim yoluyla ortadan kalkacağı düşüncesi yeni sınıfları seçkinleri taklit etmeye itmiş ve [...] boş zaman etkinlikleri genellikle seçkinlerle aynı mekânlarda bulunmak için birer araç (2013: 308) olmuştur. Fitness faaliyetleri bağlamında salonun benzer amaçlarla kullanılıp kullanılmadığı bu çalışmada sorgulanan bir başka meseledir.

Boş vaktin önemli bir kısmını dolduran tüketimci aktivitelerinin, kitlelerin birincil görevleri olarak içselleştirilmiş olduğunu öne süren Aytaç, analizine bu eylemlerin birer toplumsal kimlik ögesi ve statüsel temsil alanı olarak kurumsallaşmış olduğunu da ekliyor (2002: 250). Giddens, Bourdieu’nun bu meseleye ilişkin fikirlerini şöyle aktarıyor: bireyler artan bir şekilde kendilerini diğerlerinden ekonomik etkenlere değil ama eğitim, sanat, tüketim ve boş zaman uğraşlarını içeren kültürel sermaye temelinde ayırırlar (2008a: 366). Başta Giddens’ın aktardığı kültürel sermaye olmak üzere Bourdieu’nun

tanımladığı tüm sermaye türleri bu tez çalışmasının amaç ve sorunlarının formüle edilmesi sürecinde dikkate alınmıştır.

Boş zamanın zihinlerde canlandığı ilk anlam bireylerin serbestçe vakit geçirebilecekleri ve diledikleri aktiviteleri diledikleri biçimde yapabilecekleri bir ‘alan’ olsa da vaat ettiği özgürlüğü ‘herkese’ sunduğu bir yanılgıdır. Toruk ve diğerleri ‘özgürlük’ ve ‘eşitlik’ söylemleriyle beslenen boş zamanın bir tahakküm alanı haline geldiğini ve boş zamanı değerlendirmede önemli bir rol oynayan tüketimin ise bireylerin sahip olduğu kültürün göstergesi olarak işlev gördüğünü öne sürmektedirler (2013: 308).

Tüketim, toplumsal kimlik parametrelerinde köklü dönüşümlere kapı açmaktadır (Bauman, 1999: 39-51’den aktaran Aytaç, 2002: 250). Bu husus zaman zaman bu çalışmanın farklı bölümlerinde yer almış, artık tekil, katı, değişmez kimlikten bahsedilemeyeceği, yerini akışkan, esnek ve çoğul kimliklerin aldığı ifade edilmiştir. Bireylerin çoğul kimliklerle dolaştığı bugünün tüketim toplumunda tüketim deyince kast edilen şey hayatta kalabilme adına tüketilen yiyecekler, barınma, sağlık değil kim olduğumuza dair değiş tokuş işaretleri ya da Baudrillard’ın kendi terminolojisindeki kim olduğumuza ait ‘göstergeler’dir (Baudrillard’dan aktaran White, 2012: 271). Tüketimin sosyo-kültürel boyutu, yani sadece fiziki tüketim ürünlerinin tüketilmesi değil bireylerin kültürel ve sembolik ihtiyaçlarını da karşılaması, bireylerin kendilerini tanımlama biçimlerini dönüştürür ve yeni kimlikler oluşturmalarına olanak sunar. Tüketim, sadece nesnelerin kullanım değerlerini değil, onların taşıdığı sembolik anlamları da kapsar. Kullanım değeri olan fiziki malların ya da gösterge değerine sahip sembollerin tüketilmesine dair tercihler bireyin kimliğini inşa etmesi ve toplumdaki yerini belirlemesi açısından oldukça önemli bir rol oynar ve gündelik hayatın merkezindedir. Tüketilen nesnelerin kullanım ve değişim değerinin yanında ve bunlardan daha değerli olan ‘kimlik değeri’nin de olduğunu öne süren Warde (aktaran Özcan, 2007: 220) bunun aynı zamanda tüketicilere belli yollar içinde kimliklerini ifade etme imkânı tanıdığını belirtmektedir. Tüketim ve sunduğu olanaklar ‘daha önemli ve incelikli hale geldikçe yeni bir işçilik türü gelişir ve tüketim işçiliği fiziksel işçiliği alt eder. Tüketim işçiliği, bir kişinin kendisini metalaşmış göstergeler matrisinde kurulmuş ve orada geçerli olan bir kimlik içinde konumlandırmak için çalışmasıdır’ (Görgün Baran ve Olgun, 2011: 101).

Tüketim ile ilişkili bir diğer husus ise mekandır. Bourdieu’nun sahip oldukları söylemler aracılığıyla gövdenin meşrulaştırılması ve gövdenin meşru kullanımının tanımlandığı

mücadele alanları olarak tanımladığı (1997: 173'ten aktaran Demez, 2009: 23) –bu çalışmanın da ilgilendiği– spor, sağlık, güzellik gibi alanlar fiziksel özellikleri itibarıyla tüketim dinamikleri açısından incelemeye değer niteliktedir. Zira, mekân tüketim faaliyeti açısından fiziksel özellikleri itibarıyla hayati alandır, çünkü tüketim hevesini canlı tutar. Parıltılı tüketim mekanları, gece gündüz yanan ışıklar insanda heyecan yaratıp tükettirmeyi hedeflemektedir. Baudrillard bu ortamı şu şekilde betimlemektedir: bir tür zoraki, biçimsel bir şöleni andırmakla birlikte duygusal açıdan insanı nedensiz bir şekilde heyecanlandırıp, ödüllendirir gibi yaparak satın alma ve tüketim sürecini gösterip, insanı buna katılmaya ya da karşı çıkmaya itmektedir (Baudrillard, 2010: 211). Göstergeler ve kodun kontrol ettiği bir toplumda, insanlar diğer insanlarla ilişki kurmaktan daha çok tüketim nesneleri ve satıldıkları ortamlarla ilişki kurarlar. Nesnelerle ve ortamlarla ilişki⁶ insan ilişkilerinin yerine geçer. Bu ortamlarda başka insanlarla ilişkiye girmeden bireyin kendi başına davranması gerekir (ATM'den para çekmek, otomatik yiyecek-içecek makinelerinden bir şeyler almak vs.). Diğer insanlarla ilişkiye girilse bile, bu çok insancıl bir ilişki olmaz (Ritzer ve Stepnisky, 2015: 203-205). Öte yandan, Harvey, zaman ve mekânın tanımının, bireysel ya da toplu kimlik yaratımı açısından temel önem taşıdığını, kim olduğumuzu büyük ölçüde, güvenilir zaman-mekân koordinatlarına dayanarak tanımladığımızı ileri sürmektedir (aktaran Koçak Turhanoğlu, 2011a: 197). Bireylerin toplumsal konumlarını iyileştirmek, korumak, yeni kimlikler kazanmak adına bedenlerini biçimlendirmek üzere boş zamanlarının hatırı sayılır bir kısmını geçirdikleri mekanlar bu çalışma için ayrı anlamlar ifade eder.

Baudrillard'a göre günlük alışverişten lüks tüketime, bedenin inşasından cinselliğe, reklamlardan *pop art*'a, bireylerin spor yapma ve dinlenme biçimlerine varıncaya kadar (aktaran Görgün Baran ve Olgun, 2011: 103-105) günlük yaşamımızın bir parçası haline gelen tüketim ile insanın 'ilk ve doğal' aleti olan bedenin ilişkisi oldukça önemlidir. Buradan hareketle, bu çalışmanın iddialarından bir tanesi bedenin tüketim nesneleri arasında en kıymetlilerinden bir tanesi olduğudur. 'Bedenin etrafını kuşatan sağlık, perhiz, tedavi kültürü, gençlik, zariflik, erillik/dışılık saplantısı, bedenle ilgili bakımlar, rejimler, fedakârca uygulamalar bedenin günümüzde kurtuluş nesnesine dönüştüğünün tanığıdır. Beden bu ahlaki ve ideolojik işlevde tam anlamıyla ruhun yerini almıştır.'

⁶Mekanla teknolojik aygıtlar vasıtasıyla kurulan ilişkiye bu çalışmanın kapsamını oluşturan üç tür fitness salonunun McDonaldlaştırma ilkeleri çerçevesinde analiz edildiği bölümde detaylıca yer verilmiştir.

(Baudrillard, 2013: 149-150). Kitle iletişim araçlarının dört bir yanımızı sarması beden ile ilgili tüketim mecralarını çeşitlendirmiştir. Bedenin tek bir tüketim biçiminden bahsedemeyiz; bedeninin arzu nesnesi olarak tüketilmesi (cinsellik, moda vs.) veya zaruri tedavilerin dışında estetik amaçlı tıbbi müdahaleler de bu çalışmanın odağında olan beden kimlik arayışı çerçevesinde fitness faaliyetleri ile şekillendirilmesine benzer tüketim biçimleridir.

Bu bölüm tüketim toplumunda kimlik oluşumunun beden üzerinden nasıl şekillendiğini incelemiştir. Tüketim sadece ihtiyaçları karşılamanın ötesinde, gösterge değeri taşıyarak statü, saygınlık ve kimlik inşa etme aracı haline gelmiştir. Alt ve orta sınıfların üst sınıfların tüketim pratiklerini ve yaşam biçimlerini taklit ederek kimliklerini yeniden üretmelerine ve toplumsal alanda konumlarını iyileştirmelerine olanak tanıyan boş zaman etkinlikleri ise tüketimin önemli bir boyutudur. Çalışmanın biçim değiştirmesiyle üretimden tüketime kayan kimlik inşası sürecinde bedenin merkezileşmesini, akışkan ve çoğul kimliklerin ortaya çıkışını ve sınıf farklılıklarının tüketim yoluyla yeniden üretilmesini doğurmuştur. Beden bu süreçte, tüketim kültürünün merkezi bir unsuru olarak bireylerin kim olduklarını ifade edebildikleri bir göstergedir. Fitness salonları ise tüketim hevesini canlı tutan ve üzerinde kimlik mücadelelerinin verildiği alanlardır.

Bir sonraki kısım kimliğe biraz daha fazla odaklanarak çalışmanın kuramsal çerçevesine bir derece daha derinlik katmayı amaçlamaktadır.

2.2 Kimlik

Benliğin sosyal etkileşimler aracılığıyla yükselen bir varlık olduğuna dayanan sosyal etkileşimciliğe (Atkinson, 2016: 342) ve Mead, Cooley, Blumer, Goffman gibi sembolik etkileşimcilere (Ritzer ve Stepanisky, 2015: 116-140) göre kim olduğumuzu düşündüğümüz, kim olduğumuzu hayal ettiğimiz ve belki de en önemlisi kim olabildiğimiz ayrılmaz bir şekilde etkileşim halinde olduğumuz kişi türleri ve içinde bulunduğumuz kurumsal bağlamlarla ilişkilidir ve onlar tarafından sağlanır (Atkinson, 2016: 192). Bu türden etkileşimleri dramaturji, sahne, sahne arkası, set, vitrin, rol, oyun, performans gibi sahne diliyle açıklamaya çalışan Goffman (2016a: 236) cinsiyet, yaş ve ırksal özellikler; boy ve görünüş; duruş şekli; konuşma kalıpları; yüz ifadeleri; vücut ifadeleri ve benzerlerini oyuncunun işaret ilettiği, kişisel vitrin parçaları olarak sıralamaktadır. Irk gibi daha sabit olanlar hariç bu işaret araçları hareketli ve geçicidir ve bir performans süresince bir andan diğerine değişebilirler. Goffman'a göre söz konusu

vitrin parçaları ve taşıdıkları bilgi işlevi itibariyle görünüş ve tutum olarak tanımlanabilir (Goffman, 2016a: 34 – 35). Bu tez çalışmasında görünüş ve tutum oyuncunun kimliği ve toplumsal statüsü hakkında bilgi vermesi itibariyle merkezi konumdadır.

Geleneksel toplumda belli bir grubun parçası olan kişinin kimliği grubun diğer üyelerinden bağımsız düşünülemezken endüstri sonrası toplum ile birlikte birey kolektif yapıdan uzaklaşmaya başlamıştır. Bir önceki döneme göre artık daha yalnız, ‘daha hür’ olan insanın etrafında yeni kimliğini donatabileceği sonsuz sayıda nesne vardır. Bu çalışmanın merkezi kavramı olan beden bu donatım süreçlerinin de merkezinde yer alır.

İnsanlık tarihinin tarihselliğini inşa eden üretimin artık bilgi işleyerek kar elde eden bir ekonomik düzen içinde içerdiği soyutluk, ele gelmezlik ve tanımlanamazlık sebebiyle bir kimlik üreticisi olma vasfını bütün büyük ölçüde yitirdiğini belirten Ergur (2016: 28) günümüzde üretimin yerini tek alternatifi olan tüketimin aldığını, bu yüzden de enformasyon toplumunda tüketimin yalnızca bir gereksinim temin etme süreci değil, ondan çok daha öncelikli olarak bir kimlik stratejisi halini aldığını vurgulamıştır.

Enformasyonun gündelik hayatın bu kadar ortasında olmadığı, sınıfsal konumların üretim piyasasına göre belirlendiği zamanlarda birey kimliğini üretim üzerinden kurmaktaydı. Mamul işlemenin yerini veri işlemenin aldığı, tabakaların geçirgen, bireylerin esnek olduğu, mesleklerin buharlaştığı, kısacası üretim biçiminin yerini tüketim biçiminin aldığı toplumda kimliklerin de bedenler gibi esnek, eğilir, bükülür olduğu, moda tabirle akışkan olduğu söylenebilir. Urry’nin sözleriyle, modern dönemin geleneksel olarak sabitlenmiş ve değişmeyen kimlikleriyle karşılaştırıldığında, postmodern dönem çok daha açık ve akışkan toplumsal kimlikleri getirmiştir (1999: 37). Bireyin eskiden sahip olduğu, ona hayat boyu eşlik eden bütünlüklü kimlik yapısı, esnek, duruma göre her an değişebilen, birbiriyle uyuşması zorunlu olmayan parçalardan oluşan yüzergezer bir kimliğe dönüşmüştür (Çabuklu, 2004: 44). Benzer biçimde Bengtsson ve diğerlerinin (2005: 264’ten aktaran Özcan, 2007: 218) ifadesiyle; düşünümsel modern aşamada, kimlikler akışkan hale gelmiştir ve tüketiciler ise sürekli olarak yaşamsal durumları ve arzuladıkları imajsal değişimlere bağlı olarak kimliklerini yeniden oluşturma şansını elde etmişlerdir. Böylelikle, bir kimse artık herhangi hazırdaki bir kimliği kabullenmek yerine, mevcut birçok seçenek arasından istediğini seçme ve her an bu kimliği yenisiyle değiştirebilme şansına da sahip olmuştur. Beden ise burada kimliklerin bildirilmesinde kullanılan bir meta haline dönüşmüştür. Çünkü; bedenlerimiz kimliklerimizin temsilcileri

olduklarından bedensel imajlarımızla kimliğimizin anlatıları tutarlılık göstermelidir. Varlığın dışarıdan algılanması biçiminde tanımlanan imaj (Demez, 2005: 42), bu çalışmada bedensel imaj, bireyin kendi kendisini tanımladığı kimliğin oluşumunda önemli bir ölçüt, gösterge ya da unsurdur.

Benzer bir şekilde endüstriyel kapitalizmin iş yerinde sunduğu durağan kimliklerin yerini iş dışı alanda farklı kimlik edinme biçim ve stratejilerine bırakmıştır. İş hayatının yorucu ortamında bireyler "çalışmalarının dışında başka yerde kimlik ve toplumsal aidiyet kaynakları, kişisel açılım imkanları ve başkalarının saygısını kazanabilecekleri ve kendilerine saygı duyabilecekleri anlam yüklü faaliyetler aramak zorunda" (Gorz, 1995:127'den aktaran Aytaç, 2002: 248) kalmışlardır. Bu faaliyetlerin gerçekleşeceği zaman/alan bir önceki bölümde ele alınan boş zamandır. Baudrillard'a göre, boş vakit birey için bir statü/kimlik üretimi anı olduğundan işlevseldir (1997: 193'ten aktaran Aytaç, 2002: 249). Bu kısımda bir kez daha tekrar etmekte fayda var; 'boş zaman' sadece tüketimin devamlılığı için değil kimlik üretimi için de gereklidir.

Tüketim piyasasında dolaşan her ürün doğrudan kimliği biçimlendirmede eşit nitelikte değildir. Bir ürünün yeni bir kimlik yaratma potansiyeli ne kadar yüksekse, bireyler onu o kadar hızlı tüketirler ve ürün kişinin kendisinin ve etrafındaki kişilerin zihninde oluşturduğu imgeyle örtüştüğü ölçüde arzulanan, ideal kimliğe o ölçüde adım atılmış olur (Çetin, 2009: 77). Bedenin etrafını saran tüm nesneler karşı tarafa bu nesneleri taşıyanın kim olduğuyla ilgili bilgi verir. Bu tez çalışmasının önemli iddialarından birisi de beden birtakım giysiler, aksesuarlar, boyalar, takılar ile donatılsın donatılmasın, başlı başına mesaj ileten, simgesel anlamların üretildiği, toplumsal konumun belirleyicisi, arzu edilen kimlikleri edinebilmek adına mücadelelerin verildiği önemi azımsanmayacak alan olduğudur.

Beden ve beden üzerinde yapılan değişikliklerin artan bir şekilde bireyselleşiyor olması bedenin proje haline dönüştüğü tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bedenin proje olması beden ve kimlik arasındaki gittikçe yaklaşan ilişkinin dışavurumu ve bedene, bilhassa görünüşüne gösterilen özen vasıtasıyla bir kimlik anlayışı inşa etme girişimi olarak tanımlanabilir. Modern öncesi ve modern dönem toplumlarında kimliklerin durağan olması ve sınıf, cinsiyet, ırk ve meslek gibi sosyolojik meselelere atfen tanımlanması kimlik meselesini nispeten daha kolay anlaşılır ve izah edilir hale getirmekteydi. Ancak, geç/yüksek ya da dönüşümsel modernitede kimliğin böylesine

nitelendirilmesi söz konusu değildir ve artık kimlikleri oluşturmak bireylerin kendi sorumluluğundadır. Bunun da önemli yollarından birisi yaşam tarzı tercihleridir ve en dikkat çeken bedenler üzerinde yapılan çalışmalardır (Sweetman, 2012: 348). Benzer biçimde, Giddens modern toplumlarda, bireylerin kendi bedenlerinin tasarımından sorumlu hale geldiklerini ve toplumsal bağlamlar ne kadar gelenekselden uzaklaşırsa, bu sorumluluğun o kadar arttığını ve bu durumun beden ile ilgili kararlar alma zorunluluğunu beraberinde getirdiğini belirtmektedir (2008b: 102). Giddens ayrıca, bedenin artık sadece geleneksel ritüellere göre ‘kabul edilen’, doyurulan ve donatılan bir varlık olmaktan çıktığını; kimliğinin refleksif projesinin temel bir parçası haline geldiğini öne sürer (Giddens, 2008b: 178). Bedeni biçimlendirmeye yönelik böylesine çabalar, ileride Giddens’ta da göreceğimiz ‘kimlik projeleri’ çeşitli biçimlerde (kozmetik, cerrahi, kilo verme, kas yapma, saç stili, giyim-kuşam, dövme, piercing) tezahür eder. Bunlarla ilgili çabalar sadece kimlikle ilgili olmakla kalmaz, saygınlık simgesi olmaları itibarıyla aynı zamanda statü geliştirmenin de araçlarıdır.

Orta sınıf içerisinde bedenin fiziksel aktiviteye bağlı olarak fitliği ve esnekliği bireyin sosyal statüsünü yansıtmaktadır (Schwartz, 1986’dan aktaran Hutson, 2015: 53). Kimlik oluşturmak adına bedeni ‘donatma’nın bir proje olduğunu öne süren Featherstone (2006: 233) eskiden doğanın sabit bir parçası olarak görülen bedenin, geç modernitede plastik cerrahi, vücut bakımı, fitness, diyet gibi çeşitli müdahaleler yoluyla yeniden yapılandırmaya açık olduğunu vurgulamıştır. Zihin-beden şeklindeki ayrımda önceliği bedene (Özcan, 2007: 230) veren yüksek/geç/postmodernitede beden yeni (kimlik) projesi olmuştur (Featherstone, 1991 ve Shilling, 1993’ten aktaran Gill, Henwood, & Mclean, 2016: 131).

Bu bölümü kapatmak ve kimlik bahsine ara vermek üzere burada ele alınanlar şu şekilde özetlenebilir:

Geleneksel toplumda birey, töre ile bağlı bulunduğu toplumsal grubun bir bileşeni olarak nitelenir ve grubuna ilişkin kimliklerle⁷ tanımlanır. Özellikle postmodernitede bunun tam tersi yani bireyin yalnız olduğu ve yalnız olan bu bireyin yeni ‘kimlikler’⁸ oluşturmasının eskiye kıyasla kolektif bir biçimde gerçekleşmediği söylenebilir. Ancak, bugün kimlik üretme sürecinde bireysellikten bahsederken yalnızlıktan bahsedemeyiz. Çünkü günümüz

⁷Kolektivitede tek kimlik

⁸Tekil şahsın çoklu kimlikleri

toplumunda kimlikler etkileşim içinde, gönderilen ve alınan mesajlar yoluyla üretilir. Önceki bölüm ve bu bölümde sıklıkla vurgulandığı üzere tüketim kültürü, yaşam tarzları ve boş zaman faaliyetleri söz konusu etkileşimin gerçekleştiği mecralardır. Bu etkileşim sürecinde üretilen kimliği birey ile toplum arasındaki diyalektikten doğan bir olgu olarak tanımlayan Berger (2008: 251-252) kimliğin, bir dünya içerisine yerleştirilmediği müddetçe, anlaşılmasız olarak kaldığını ifade ediyor. Bu çalışmanın dikkate değer problemlerinden bir tanesi alt ve orta SES gruplarına dahil erkeklerin yeni kimlik arayışı içerisinde sergiledikleri mücadeleyi anlamaktır. Fit, sağlıklı, kaslı olma biçiminde bedenlerine yatırım yapan erkeklerin kimlik üretebilme stratejilerini anlayabilmenin önemli bir koşulu Berger'in de işaret ettiği üzere kimliği bağlamında, üretildiği dünyada, ya da Bourdieu'da sıklıkla karşımıza çıkan 'alan'da anlamak gerekir. Söz konusu alan bu çalışmanın kapsamının bir parçası olan fitness salonlarıdır. Bu manada salonları üstünkörü ele almak yerine fitness salonlarını ve üzerinde gerçekleşen fitness faaliyetini daha derinlikli anlayabilmek için takip eden bölüm 'fitness'a ayrılmıştır. Bölümün amacı, özetle fitness faaliyetinin tarihsel gelişimini kavrayabilmek ve onu (jimnastik, beden eğitimi/terbiyesi, vücut geliştirme, fitness) anlambilimsel ve sosyolojik unsurlarla analiz etmektir.

2.3 Fitness

Tüketim ve kimlik kavramlarını birbirleriyle ilişkileri çerçevesinde inceleyen ilk iki bölümün ardından bu bölümde bu araştırmanın bir diğer önemli kavramı olan fitness faaliyetinin bu çalışmanın ilgilendiği biçimini, yani bugünkü halini alması tarihsel açıdan incelenecektir. Bu çalışmanın temel olarak sorguladığı problem olarak bireylerin kimlik edinme/kimliklerini dönüştürme çabalarının gerekliliği olarak bedenlerini dönüştürme ile ilgili deneyim ve stratejilerini anlamamanın adımlarından bir tanesi bedensel dönüşümün bugünkü yöntemi olan fitness faaliyetini anlamaktan geçer. Zira bedenin bitmeyen bir proje, sürekli inşa edilen bir oluş olarak hayatlarımızın merkezinde yer alması (Wagner, 2017: 588) fikri dikkate alındığında ve toplumun (ve bugünün iş yaşamının) sıhhatli, zinde, sağlıklı bedenlere/bireylere gittikçe artan bir şekilde değer veriyor olmasından dolayı bedensel dönüşüm (fitness, vücut geliştirme) kimlik oluşturma meseleleri açısından önemlidir. Bedensel dönüşümün önemli bir pratiği olan fitness sadece yapılan bir aktivite ya da gidilen bir mekân değil, aynı zamanda olunan (ya da olmak istenilen) bir durum/hal olarak kimliğin önemli bir parçası haline gelmiştir.

Fitness – bu bölümün ilk kısmında detaylı olarak görülebileceği üzere – tarih boyunca (bireylerin, imparatorlukların, devletlerin) sağkalımı/varlıklarını sürdürebilmeleri için hayati önem taşıyan bir faaliyet olagelmıştır. Kimi dönem ruh-zihin-akıl/beden tartışmalarının gölgesinde kalan, kimi dönem sadece imtiyazlı kesimlerin erişebildiği fitness “modern” olarak adlandırabileceğimiz dönemde üretimin gerekliliği olarak bedenleri canlı tutmanın bir aracı olmuştur. İlerleyen kısımlarda yer aldığı üzere Türkiye’de ise Cumhuriyetin kurulmasında (vatanın müdafaası, sanayinin kalkınması ve üretimin verimliliği için) sağlıklı, güçlü, itaatkâr, disiplin ve kontrol altına alınabilen vatandaşlar yaratmak adına yeni rejimin önemli bileşen ve aygıtlarından birisi olmuştur.

Modern dönemden farklı olarak, tüketim kültürünün hâkim olduğu günümüzde ise beden artık dinin ya da devletin odağında ve kontrolünde olmaktan ziyade sorumluluğu bireyin kendisinde olan özel bir mülk olmuştur. Artık beden ile ilgili esas olan sadece güçlülük, dayanıklılık, sağlamlık değil formda ve uygun olmaktır. Bu bölümün son ise kısmında fitness faaliyetinin günümüzde nasıl küresel bir endüstri haline dönüştüğü tartışılacaktır.

2.3.1 Jimnastik’ten Fitness’a Bedenin Kısa Bir Tarihçesi

Hiçbir vatandaş beden eğitimi konusunda amatör olma hakkına sahip değildir. Bir erkeğin, vücudunun güzelliğini ve gücünü görmeden yaşlanması ne kadar utanç verici.

Ksenofon⁹

Bir araştırmada yaşanabilecek güçlüklerden bir tanesi kavramlarla ilgili yaşanan karmaşa/kafa karışıklığıdır. Kavramların adlandırılmasıyla ilgili bir birlikteliğin söz konusu olmaması, kavramın alternatif adlandırmalarının söz konusu olması ya da kültürel veya dilbilimsel farklılıklar bir miktar güçlük yaratır. Bu araştırmada da buna benzer bir durum söz konusudur. Sağlık, sıhhat, zindelik, spor gibi amaçlarla vücudun “formda” olması için yapılan etkinliğe verilen ad, tarihsel açıdan ve toplumdan topluma, kültürden kültüre değişiklik göstermiştir. Bugün *fitness* veya *wellness* şeklinde adlandırdığımız etkinlikten tarih boyunca kültürfizik (*physical culture*), jimnastik (*gymnastics*), aerobik (*aerobics*), jogging, vücut geliştirme (*body building*) idman, antrenman (*work out*), atletizm (*athleticism*), ağırlık kaldırma/halter sporu (*weight lifting*), step, pilates, yoga gibi farklı isimlerle bahsedilmiş, ancak temelde kast edilen ise bedenin kuvvetlenmesi, gelişmesi/incelmesi, formda olması, zayıflamak veya kas yapmak olmuştur. İngilizce bir

⁹Sokrates’in öğrencisi olan filozof Ksenofon milattan önce 5. yüzyılda bu sözleri Sokrates’e söylüyor (Shephard, 2018: 179; “History of Fitness”, t.y.).

kelime olmasına rağmen fitness kelimesinin Türkiye’de beden geliştirme ile ilgili en güncel ve en yaygın kullanılan ifade olması ve Türkçedeki kabulü ve Türkçe karşılığına ihtiyaç duyulmaması¹⁰ sebebiyle bu çalışmanın başlığında ve genelinde fitness olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmada incelenen fenomen ve dolayısıyla merkezi bir kavram olması itibariyle bu kısımda ‘jimnastik’ten fitness’a’ yapılacak kısa, tarihsel bir yolculuk ile bu kavram karmaşasının bir nebze olsun azaltılması planlanmakta. Tabi ki, fitness tarihsel anlamda sadece fiziksel bir aktivite olarak ele alınmamakta, aynı zamanda farklı dönemlerde insanların sıhhat ve zindeliğine verilen önem çerçevesinde değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bedenin (ve algılanışının) tarihsel gelişimini anlamak önemlidir. Bu amaçla, bu bölümün ilk kısmı bedeni tarihin köşe taşlarında anlamaya, böylelikle beden terbiyesinin doğasını, gelişimini ve bugünkü haliyle fitness faaliyetinin kapsamını anlamaya yöneliktir. Kısacası bu kısım sağlam, mukavemetli vücuttan, formda, idmanlı, yağsız, belirgin hatları olan, ince vücuda fitness tarihini kısaca ele almayı amaçlamaktadır.

2.3.1.1 İlkel Topluluklar: (Fit) Olmak ya da (Var) Olmamak

*Her sabah Afrika’da bir ceylan uyanır. Bilir ki en hızlı aslandan daha da hızlı koşmalıdır, yoksa ölecektir. Her sabah (Afrika’da) bir aslan uyanır. Bilir ki en yavaş ceylandan daha da hızlı koşmalıdır, yoksa açlıktan ölecektir. Aslan olman ya da ceylan olman fark etmez. Güneş yükseldiğinde koşmaya başlamalısın.*¹¹

Günümüzde kullanılan haliyle fitness faaliyeti – farklı biçim ve isimlerle – oldukça eski zamanlarda görülmektedir. Bir başka deyişle vücut geliştirmenin (*gym*) tarihi oldukça eskidir (Sassatelli, 2010: 17). Milattan önce 10.000’li yıllarda “fiziksel gelişim” vahşi doğadaki tehditlerden kaçınmak ve hayatta kalmak için hayati bir gerekliliktir. İlkel insan engellerle dolu zorlu bir ortamda hayatta kalmak için sadece nasıl koşulacağını bilmekle kalmamalı, aynı zamanda yürümek, dengede kalmak, zıplamak, sürünmek, tırmanmak, kaldırmak, taşımak, atmak, bir şeyleri yakalamak ve savaştak zorundaydı. Güç, günlük

¹⁰Küreselleşmenin sonuçlarından bir diğeri de dil üzerindeki kültürel etkileridir. Türkçede küreselleşme ve buna bağlı kültürel tüketim neticesinde birçok yabancı kelime ilgili kültüre maruz kalanlar (örneğin gençler) tarafından semantik açıdan Türkçeymiş gibi işlemlenmekte, kelimeyi kullananlar onun yabancı kelime olduğunun dahi farkına varmamaktadır. Bu durum Ritzer’in bir ya da daha fazla kültürün kendisini başka kültürlerle, az çok bilinçli bir şekilde, dayatması; böylece yerel kültürlerin bir bütün olarak ya da çoğu kez kısmen tahrip olması şeklinde tanımladığı (2011a: 277) kültür emperyalizminin bir boyutu olarak da yorumlanabilir

¹¹Bir Afrika atasözü (Majumdar, 2007: 96).

pratikler, içgüdüler ve ihtiyaçlar neticesinde kazanılmaktaydı. Avcı-toplayıcı topluluklarda kadın, erkek, çocuk herkesin güçlü olması gerekmektedir (Le Corre, 2014). Kabileler arasındaki ilkel savaşlar en zor koşullarda fiziksel dayanıklılık için beden eğitilmesini gerektirmekteydi. Aynı şekilde, kabile dansları da grubun hasat veya savaş durumlarına uyum sağlaması için tasarlanan sosyal faaliyetlerdi (Willems, 1957'den aktaran Møller, 2009: 184). Beden ilkel insan için avcılık, toplayıcılık ve hayatta kalmak adına bir aletti (Becic, 2016). Öyle ki, en iyi anladığı aletiydi:

İlkel insan, anladığı tek aleti olan vücudunu, pratik eksikliğinden dolayı bizim vücudumuzun yetersiz olduğu çeşitli amaçlar için kullanır. Bizim faaliyetlerimiz bizi, onun sahip olmak zorunda olduğu güç ve çeviklikten mahrum bırakır. Eğer bir baltası olmuş olsaydı, güçlü kollarıyla o kadar büyük bir dalı ağaçtan kırarak ayırabilir miydi? Eğer bir sapanı olmuş olsaydı, bir taşı bu kadar hızlı fırlatabilir miydi? Bir merdiveni olmuş olsaydı, ağaca tırmanırken bu kadar atik olabilir miydi? Eğer bir atı olmuş olsaydı, koşarken bu kadar hızlı olabilir miydi? Medeni insanın tüm makinelerini etrafına toplamasına zaman tanıyın, şüphesiz ki ilkel insanı kolayca yenebilir; ancak eşit olmayan şartlarda bir çekişme görmek istiyorsanız, onları çıplak ve silahsız olarak bir araya koyun; böylece tüm güçlerin kullanıma hazır biçimde elinizin altında olmasının avantajını çok geçmeden görebilirsiniz (Rousseau, 2003: 32).

Avcı-toplayıcılıktan tarım toplumuna geçiş yoğun, çok fazla tekrar gerektiren ancak hareketli olmayı gerektirmeyen gündelik işleri beraberinde getirdi. Tarımla uğraşan insan önceki dönemlerdeki ilkel insanın hayatta kalmak için yapmak zorunda olduğu fiziksel hareketlerin birçoğuna daha az ihtiyaç duymaktaydı (Le Corre, 2014). İlkel insanın zamanından milattan önce 2500'lere kadar 'atletizm' avcılık ve toplama için gerekli bir araç olarak kullanılırken milattan önce 1. yüzyıla doğru fiziksel güçlülüğe sadece yaşamın sürdürülebilirliği için ihtiyaç duyulmadı, dünyanın en büyük imparatorluklarını askeri güçle korumak için gerekli oldu (Becic, 2016).

2.3.1.2 Antik Medeniyetler: Beden İçin Jimnastik, Ruh İçin Müzik¹²

Roma İmparatorluğu ve Antik Yunan dönemlerinde sağlık bireysel bir yaşam biçimi olarak görülmeye başladı (Shephard, 2018: 58). Milattan önce 4000 ila Roma İmparatorluğunun yıkıldığı 476 (M.Ö.) yılları arasındaki antik dönemlerde birçok uygarlık doğdu ve yok oldu. Yunanlılar ve Romalılar savaşlara hazır olmak için çocuklar

¹²“What shall be their education? [...] gymnastic for the body, and music for the soul” (Plato'dan aktaran, Shephard, 2018: 179).

ve genç erkeklerin beden eğitimine önem vermişlerdir. Bu türden savaş eğitimi ilkel insanın doğada yaptığı hareketlere benzerlik gösterse de daha planlıydı. Aynı zamanda, uygar toplumlar fiziksel faaliyetlere spor olarak da önem vermişlerdir (Le Corre, 2014). Antik Yunan'da milattan önce 776 ve milattan sonra 349 yılları arasında gerçekleştirilen Olimpiyat Oyunları Yunanlıların erkek bedeninin güç-kuvvetine çok önem verdiğini göstermektedir (Synnott, 2016: 41). Öyle ki, beden eğitimi ve iyi bir sağlık Yunan vatandaşlığının bir parçası sayılmaktaydı ("History of Fitness," t.y.). Bir oğlan çocuğunun ebeveynleri çocuğun çıplak bedenindeki güçleri yönlendirmek amacıyla onu *gimnazyuma*¹³ gönderirlerdi. Sennett *Ten ve taş: Batı uygarlığında beden ve şehir* (2008) adlı eserinde "gimnazyum" sözcüğünün, Yunanca'da "çırılçıplak" anlamına gelen *gymnoi*'den geldiğini dile getirir (2008: 36). Jimnastiğin çıplaklığı bir kostüm, özgürlüğün, erkekliğin ve Yunan olmanın bir işaretçisi (Kyle, 2009: 120) olarak görülüşü Antik Yunan'da bedenın vatandaşlıkla eş koşulmasının yanında güzel beden halklar arasında da ayrışmanın sembolüydü. Aristophanes şöyle ifade ediyor: "tertemiz genç erkeklerin bütün bu sağlıklı faaliyetleri soluk benizli, kara kuru, sofistike agora müdavimleri ile tam bir zıtlık oluşturur" (Sennett, 2008: 38). Plato bu dönemdeki spor etkinliklerinde kadın ve erkek arasında bir ayırım görülmediği gibi kadınların da erkeklerin yanında spor yapmalarını vurgulanmaktaydı. *Republic* adlı eserinde kadınların da *gymnasium*da erkeklerle birlikte savaş hazırlığı ve idman yapmaları gerektiğini iletmekteydi. Benzer biçimde Pythagoras da erkek çocukları ve kız çocuklarının işgücü, antrenman ve dayanıklılık açısından eşit yetiştirilmesini vurguluyordu. Sparta'da gimnazyum oğlanların salt başkalarının bedenlerine zarar verme kapasitesini artırmayı amaçlıyordu. Öte yandan, Sparta kızları da birbirleriyle güreşmeye teşvik eden az sayıda şehirden biriydi, ama bu da faydacı amaçlarla yapılmıyordu; egzersiz kızların bedenlerini doğum için güçlendiriyordu (Sennett, 2008: 38). Spartalı kadınlar 18 yaşına geldiklerinde zindelik sınavından (*fitness test*) geçiyorlardı. Şayet başarılı olurlarsa evlenmelerine müsaade ediliyordu, başarısız olurlarsa vatandaş olmayan (*non-citizen*) kademe olan *perioikoi* sınıfına tabi tutuluyorlardı (Shephard, 2018: 51-58).

¹³Bu zamanlardan beri yaygın olarak kullanılan ve birçok dilde karşılığı bulunan jimnastik sözcüğünün kökeni oldukça eskilere, antik Yunana dayanmaktadır. Yunancada çıplak olarak egzersiz yapmak (Miller, 2004: 11; Sennett, 2008: 36) anlamına gelen *gymnastics* (yer anlamında ise *gymnasium*) kelimesinden gelmektedir. Bu, zamanla spor, beden eğitimi, atletizm, güreş anlamlarına gelerek yaygınlaşmıştır (Frederick: 1998).

Bölümün başlığında da anıldığı üzere müzik Antik Yunan'da önemli bir yere sahipti. Sennett bunu şu şekilde ifade ediyor: “Gimnazyumda erkeklerin kasları eğitildiği gibi sesleri de eğitiliyor, oğlanlara şehrin demokrasisine katılmaları için ihtiyaç duyacakları bir beceriyi kazanmaları için birbirleriyle sözlü olarak yarışmak da öğretiliyordu” (2008: 38). Spora, atletizme, güce önem veren Antik Yunan'da beden ile ilgili bütünüyle bir uzlaşma olduğu söylenemez. Bir yandan bedensel zevkleri zihinsel zevklerden çok daha öteye yerleştiren hedonizmi savunan Aristippus (Kyrene okulu), ya da tam tersini, zihinsel zevklerin bedensel zevklerden daha üstün olduğunu savunan Epicurus (Epikürcüler), bedeni ruhun mezarı olarak gören ve et, şarap ve cinsel ilişkiden uzak durmayı öbür dünyaya yatırım olarak gören çileciliği¹⁴ (*asceticism*) savunan Orpheus (Orfizm) bu fikir ayrılığına örnek olarak verilebilir. Benzer biçimde Sokrates de ruhu bedende tutsak olan mahkûm olarak tanımlarken beden ve ruhu birbirinden ayrı, zıt, karşıt olarak nitelendirir. Plato, bu düalizmi ruhun bedene tamamen üstün olduğunu, beden bize eşlik eden bir gölgeden başka bir şey olmadığını söyleyerek savunmuştur. Ruh ancak ölümle birlikte beden arzu ve günahkârlıklarından kurtulabilir. Aristoteles, Platon'un ruhun beden karşısındaki üstünlüğü ve ruhun bedene hükmettiği fikrine katılmakla birlikte ruh ve beden bir bütün olup olmadığı sorusundan vazgeçebileceğimizi belirtmiştir (Synnott, 2016: 41-42). Aristoteles için beden eğitimi önemlidir, çünkü erkekliğe katkısı vardır (Møller, 2009: 184). Erkeğin güçlü, kuvvetli ve sağlıklı yetişmesi tehditlere karşı kendisini savunabilen bir nüfus yetiştirmenin ilk adımıydı. Böylelikle Antik Yunanda beden terbiyesi eğitimin doğal bir parçasını oluşturmaktaydı.

Jimnastik, tarihi açıdan en çok Antik Yunan'da görülse de genel olarak tarih boyunca neredeyse her büyük kültürde yer aldı. Antik Yunan'da olduğu gibi Antik Mısır'da ve Antik Çin'de de atletizm yarışmaları ve olimpiik oyunların olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır (Frederick: 1998). Fişek'in de işaret ettiği üzere “ilk sporların, aynı zamanda insanlık tarihinin ilk devletleri olan Eski Mısır ve Babil'de, bundan 5-6 bin yıl önce, bir tür ‘beceri yarıştırma’ oyunu olarak ortaya çıktıklarını görürüz” (1985: 5). Mısır'ın Büyük İskender tarafından fethedilmesinin ardından, Helenistik dönemde, İskenderiye'de Yunan asıllı atletlerin de katıldığı Olimpiyat Oyunlarının düzenlendiği bilinmektedir. Mısır'dakilere benzer biçimde eski Yunandaki müsabakalar da başlangıçta

¹⁴Bedenle ilgili benzer kavrayış Orta çağda karşımıza çıkacaktır.

soyluların yer aldığı, sıradan insanların ise kenarda izlediği türden spor faaliyetleriydi (McComb, 1999: 30).

Eski Mısır'a, Antik Yunan'a, hatta on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sine uzanan 4-5 bin yıllık bir zaman kesiti içinde, ilk sporcular, üretime katılmaksızın ürün fazlasından pay alan, bu yolla da sınırlı miktardaki toplumsal boş zamana hükmeden soylulardı (Fişek, 1985: 56). Klasik dönemde ise "sıradan insanların kenardan izlediği spor faaliyetlerinin" yerini tüm erkek vatandaşların fiziksel olarak fit ve atletik olarak aktif olmaları gereken Yunan kültürü almıştır. Eski Yunan'da ideal olan harp etmeye, eline kılıcı ve zırhı almaya her an hazır, kaslı erkek bedeni idi. Bu amaçla hemen hemen her Yunan şehrinde spor tesisi bulunmaktaydı (McComb, 1999: 30). Bu tesislerin tek işlevi spor faaliyetleri değildi. Aynı zamanda kültürel, dini ve politik yaşam merkezleriydi. Söz konusu dönemde 126 Yunan şehrinde spor tesisi (*gymnasia*) bulunmaktaydı. Helenistik dönem Bergama'sında en az beş spor tesisi, Atina'nın en parlak döneminde dokuz kamu ve sayısız özel spor tesisi bulunmaktaydı (Guttmann, 2004: 12-18). Bu, antik Yunanı günümüz fitness endüstrisini anlamak adına kayda değer bir başlangıç noktası¹⁵ yapmaktadır. Antik Yunanda bedene, özellikle de genç erkek bedenine verilen değer Hristiyan çileciliğin tene karşı düşman olduğu döneme kadar devam edecektir.

Çin ve Hint imparatorluklarında ise atletik yapı sadece askeri amaçlarla değil, aynı zamanda sağlık için gerekliydi. Yoga ve dövüş sporlarının daha formda olmanın yanında daha sağlıklı yapması fitness faaliyetinin iyileştirici özelliğine dair köklü bir farklılaşmadır (Becic, 2016). Askeri eğitim ve spor dışında, Yunanlılar ve daha sonra Romalılar, vücudun güzelliğini ve gücünü pratik gereksinimlerden öte bir yaşam sanatı (*art de vivre*) olarak saydılar ve beden eğitimini eğitimin önemli bir parçası olarak kabul ettiler.

Antik Uzak Doğu da fitness tarihinde önemli yere sahiptir. Bilinen en eski en eski egzersiz kaydı Hindistan'da milattan önce 6. yüzyılda bir hekim olan Suśruta (veya Sushruta) tarafından reçete edilmiştir. Bu coğrafyada yoga ağırlıklı olarak zihinsel ve/veya ruhsal sağlığa odaklansa da Hatha, yoga gibi bazı farklı biçimlerde fiziksel zindelik (*wellness*) üzerine odaklanılmıştır. İran'da da benzer biçimde hem beden hem de zihinle ilişkili bir

¹⁵Her ne kadar Eski Mısır ve Babil'deki sporların Antik Yunan'daki sporlardan daha eski olduğuna dair bilgiler bulunsa da.

jimnastik türünün (*zurkhaneh*¹⁶) izlerine milattan önce 1. yüzyılda rastlanmaktadır (“History of Fitness,” t.y.). Antik Yunan ve Roma’nın Doğu uygarlıklarından tıp, bilim, mimari ve fikri açıdan etkilenmelerinin yanında spor ve beden eğitimi konusunda da söz konusu etkiden bahsedilebilir (Mechikoff, 2010: 112).

2.3.1.3 Orta Çağ: Ruh, güçsüz ve zayıf bedende daha güçlü serpilir¹⁷

Sporun, gücün, dayanıklılığın, bedenin, çıplaklığın övüldüğü ancak önceki bölümde de değinildiği üzere beden ile ruh üzerinde felsefi bir uzlaşının olmadığı Antik Yunan ve Roma dönemlerinden sonra Hristiyanlığın ilk yıllarında da beden kimi zaman önemsiz, insanı günaha sokan¹⁸ kimi zaman da insanların içinde yaşayan kutsal ruhun tapınağı olarak kabul görmüştür. Antik Yunanda bedeni ruhun mezarı olarak gören Orfizmden farklı olarak Hristiyanlığın ilk dönemlerinde ruhun tapınağı ve Tanrı tarafından bahşedilmiş olarak görülen beden bu gibi gerekçelerle dikkatli kullanılmalıdır (Synnott, 2016: 42).

Ortodoks Hristiyanlıkta da (1054 yılından itibaren) beden üzerinde benzer fikir ayrılığı görülmektedir. Bu dönemde beden, bir yandan –İsa’nın bedeni üzerinden– Tanrının tecessümü olarak görülürken, bir yandan değersiz, kötücül, ıslah olmazdır¹⁹ (Mechikoff, 2010: 112). Bu dönemde “Beden alıştırmaları şeytan işidir”²⁰ diyerek sporun her türlüşüne yüzlerce yıl süreyle ambargo koyan ideolojinin çözüldüğünü bir sonraki bölümde göreceğiz.

Kaotik bir dönem olan 5. Yüzyıl ile 15. Yüzyıl arasındaki Orta Çağ’da Hristiyanlığın insanların esasen öbür dünyayı düşünceleri gerektiğine dair inanışın yaygınlığı bu dönemde insanın tözünü oluşturan ruhun hakikat olarak kabul edilmesine yol açmıştır.

¹⁶İran kültürünün bir parçası olan bu yerlerin benzerleri M.S. 14-15. yüzyıllarda Osmanlı’da da görülmektedir. Sadece Müslüman erkeklere yönelik olan bu yerler (güç evleri) aynı anda spor, ibadet ve edebiyatı bir arada barındıran (günümüzün fitness salonlarının İslam coğrafyasındaki benzeri) yerlerdir (Guttmann, 2004:50). Farsça *zurkhaneh* kelimesinin kökündeki [zür] [زور] öneki Türkçeye zor, zoraki, zorba biçiminde geçmiştir (Özlük, 2019: 26; 45)

¹⁷Orta Çağdaki çilecilik (*ascetism*) felsefesinin beden ile ilgili tezahürü: “*the spirit flourishes more strongly and more actively in an infirm and weak body.*” (Clairvaux’lu Bernard’dan aktaran, Shephard, 2018: 71).

¹⁸Günah ise hastalıkların sebebi (Shephard, 2018: 69).

¹⁹Bedenin günahların kaynağı olarak görülmeye başlamasının en önemli nedeni 14. yüzyıl boyunca Avrupa’yı kasıp kavuran vebadır. Tanrı insanlığı günahkârlığından ötürü cezalandırmıştır. Tanrının gazabı bedensel ıstıraptır (Mechikoff, 2010: 113)

²⁰Lat. *Palastrica diaboli negotium* (Fişek, 1985: 40).

Böylelikle beden ruhun ötekisi olarak kalmıştır²¹. Öbür dünyada ruhun esenliği için peşinen ödenen kefarete olarak dünyevi çilecilik gündelik yaşamın önemli bir unsuru olmuştur. Hristiyanlığın ilk bin yılında Tanrının bahsettiği bedene dair çilecilik bekâret, evlenmeme, inziva, şehitlik biçimlerinde kendiliğin Tanrıya adanması biçimindeyken Hristiyanlığın ilk bin yılından sonraki zamanlarda çilecilik keşilik biçiminde kurumsal bir hal almıştır. Bu dönemdeki çileciliğin bir başka yönü ise bedeni fiziksel ihtiyaçlardan mahrum bırakmak (uyku, konuşma, cinsellik) ve bedene bilinçli çektirilen ıstıraptı. Böylelikle İsa'nın çektiği acılar beden vasıtasıyla daha iyi anlaşılacaktı (Mechikoff, 2010: 109-113; Synnott, 2016: 42-43). Bedenin böylesine ıslah edildiği atmosferde bedenin fiziksel gelişiminden çok fazla bahsedilemez. Kusurlu ve günahkâr bedenin kefaretinin onu dünyevi ihtiyaç ve zevklerden mahrum bırakmak ve ona ıstırap çektirmek olduğu bu dönemde bedeni iyileştirecek kültürel veya jimnastik faaliyetlerine çok fazla rastlanmamaktadır.

Eski Mısır ve Antik Yunan sporcuları sınırlı miktardaki toplumsal boş zamana hükmeden soylulardı (Fişek, 1985: 56). Benzer biçimde sadece soylular ve paralı askerlerin fiziki eğitim gördükleri feodalizmde soylular savaşımlardan arta kalan zamanlarında kondisyonlarını avcılık ve düellolarla korumaktaydılar. Boş zaman feodal dönemden 20. yüzyıla kadar sadece aristokrasi ile özdeşleşmiş bir kavramdı (Mechikoff, 2010: 118). Nüfusun geri kalanını oluşturan çiftçilerin fiziksel faaliyetlerini yaptıkları ağır iş oluşturmaktaydı. Çiftçilik dışındaki meslekler ise sedanter yapıdaydı (Le Corre, 2014; Shephard, 2018: 51-63). Özetle, Orta Çağ Avrupası'nda spor (atletizm, jimnastik) Antik Yunan'a kıyasla daha az önem verilen bir alan olmuştur. Mechikoff'un da aktardığı gibi, bu dönemde Hristiyanların çoğu için atletizm ya da beden eğitimi ruhun içinde barındığı bedeni kirletmek, dolayısıyla ruhu kirletmek anlamına gelmekteydi²² (2010: 109).

Netice itibarıyla Orta Çağın skolastik düşünürlerinin beden, dolayısıyla bu çalışmanın merkezi olgularından birisi olan bedensel faaliyetler ile ilgili düşünceleri temelde önceki dönemin filozofları olan Plato ve öğrencisi Aristoteles tarafından etkilenmiştir. Orta

²¹“Şayet elin ya da ayağın inancını kaybetmene sebep oluyorsa onu kes ve at. Eller ve ayakların olup da sonsuz ateşe atılmaktansa bir elin ve bir ayağının olduğu dünyada olmak daha iyidir” (Matta, 18: 8-9'dan aktaran Synnott, 2016: 42).

²²Orta Çağ'da Antik Yunan felsefesinin tamamen reddi söz konusu değildi. Platon ve Sokrates'e ait (başta Hristiyanlığa temel oluşturan metafizik, ruhun varoluşu, var olmanın doğası gibi) fikirler kabul görürken, o döneme ait beden terbiyesine dair fikirler büyük ölçüde yok sayılmaktaydı (Mechikoff, 2010: 109-111).

Çağ'da kültürfizikten bahseden az sayıdaki dönemin âlimlerinden birisi fiziki uygunluğu toplumsal ve manevi esenliğe katkıda bulunan bir güç olarak ele alan St. Thomas Aquinas'tır (1225-1274). Aquinas, Aristoteles'in insanın beden ve ruhun yekpare bileşimi olduğu ve ruhun bilgiye ulaşmak için bedene ihtiyaç duyduğu fikrini²³ kabul etmiştir. Ortodoks Hristiyanlığının Tanrının her an her yerde olduğu, bedeninin de içinde olduğu düşüncesi de Aquinas gibi Orta Çağ skolastik düşünürlerinin beden ile ilgili görüşlerini etkileyen bir başka etkidir. Böylelikle, dönemin bir kısım düşünürleri bedeni günahların kaynağı olarak gören düalist düşünürlerden farklı olarak fiziksel, zihinsel ve manevi esenlik için bedene ve kültürfiziğe önem vermişlerdir. Aquinas'a benzer biçimde Moses Maimonides (1135-1204), St. Bonaventure de ruhun ve bedeninin bir bütün olduğunu ve sağlığın korunması için beden eğitiminden daha faydalı bir şey olmadığını savunmaktaydılar (Mechikoff, 2010: 114-115).

Bu dönemde Doğu'da da kültürfizik gibi aktiviteler ve yarışmalar çok fazla yaygın değildi (Kyle, 2009: 117). On ikinci ve 13. yüzyıllarda Aristoteles ve Platon'a ait eserlerin Arap ve Yahudi filozofları tarafından Latinceye tercüme edilerek Hristiyan dünyaya aktarılmasına rağmen (Mechikoff, 2010: 112) Arap ve Orta Doğu coğrafyalarında Yunan düşünürlerin beden ile ilgili görüşlerinin beden terbiyesine yönelik çok fazla etki yarattığı söylenemez. İbn-i Sina'nın düzenli ve ölçülü fiziksel aktivite olarak yürümeyi önermesi (Shephard, 2018: 73-74) bu coğrafyada jimnastik faaliyetlerinin günlük yaşamın ancak belirli bir kısmını oluşturduğuna dair bir örnektir.

Takip eden iki bölümde bedeninin ve eğitiminin Rönasans, Reform ve Aydınlanma dönemlerinde algılanışına değinmeden önce bu bölüm dahil geçtiğimiz üç bölümü kısaca özetlemek gerekirse:

İlkel ve avcı-toplayıcı toplumlarda bedensel güç, hayatta kalabilmenin temel gerekliliklerindendi ve beden, doğanın zorlu şartlarına uyum sağlamak için kullanılan en önemli araçtı. Tarım toplumları ile birlikte fiziki hareket azalmış, fakat toprağı korumak adına güç önem kazanmıştır. Bedensel gücün amacı bir önceki döneme kıyasla hayatta kalmak değil toplumun ihtiyaçlarına hizmet etmek olmuştur.

Öte yandan Antik Yunan ve Roma'da beden eğitimi, sağlık, vatandaşlıkla ve savaşla ilişkilendirilmiştir. Bugünkü fitness endüstrisinin temelleri diye adlandırabileceğimiz

²³Öte yandan Plato, tam tersi biçimde insanın ruh ve beden olarak iki ayrı parçadan oluştuğunu, bedeninin ruhu yozlaştırabileceğini ve bilgiye ulaşmak için elverişli olamayacağını düşünmekteydi.

gymnasiumlar işlevsel kurumlar olarak bu dönemde ortaya çıkmıştır. Dönem içerisinde farklı düşünürler eserlerinde beden ve ruha yer vermişler; Platon ruhu yüceltirken, Aristoteles beden ve ruhun bir olduğunu savunmuştur. Antik Mısır, Çin, Babil, Hint imparatorlukları gibi Doğu toplumlarında ise bedensel faaliyetlerin izleri Batı toplumlarına göre daha erken dönemde gözükmese de bu toplumlarda bedene yönelik faaliyetler sağlık, formda kalma, yoga ve benzeri egzersizler bugün büyük bir sektöre dönüşmüş ‘fitness’ faaliyetlerini Batı toplumlarındaki gelişmeler kadar etkileyememiştir.

Bu iki periyoddan sonra beden ve terbiyesine yönelik düşüncelerin keskin bir şekilde dönüştüğünü görürüz. Hristiyanlığın ilk bin yılından itibaren günahların kaynağı ve ruhu tutsaklaştıran beden çıkar karşımıza. Orta Çağ’da çilecilik anlayışıyla beden dünyevi zevklerden arındırılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, dönemin bazı düşünürleri, bedenın fiziksel ve manevi sağlığa katkısını savunmuşlardır. Doğu toplumlarında ise beden eğitimi gündelik yaşama daha az tesir etmiştir.

2.3.1.4 Rönesans ve Reform: (Bedenin) Yeniden Doğuş(u)

Orta Çağ’ın ardından Rönesans ve Reform hareketleri (1300-1600) kültür, bilim, politika, ekonomi alanlarında değişikliklere sebep olmuştur. Bu değişikliklerde Yunan ve Roma dönemlerine ait fikirlere yönelik etkili olmuştur. Önceki dönemde köklü değişiklikler geçiren Hristiyanlığı ilk yıllardaki biçimine döndürme hareketi olarak Reform, Katolik Kilisesinin gücünü azaltmış (Mechikoff, 2010: 126) bu da beden üzerindeki bir önceki bölümde ele alınan olumsuz algıyı değiştirmiştir. Bedenin ruhu barındırdığı, ruhun tapınağı olduğu düşünceleri, günahların ve kötülüklerin kaynağı olarak bedeni gören fikirlerin azalmasına sebep olmuştur. Orta çağ boyunca, güçsüzlük, zayıflık ve hastalık bireyi cennete taşıyacak kefarete olarak görülmekteyken sağlık hizmetleri bu yolculuğun sonuna gelenler için palyatif tedaviler olarak görülmüyordu. Ancak veba gibi feci salgınlar bu felsefeyi ve kilisenin bu tür fikirler ve bireyler üzerindeki kontrolünü büyük ölçüde zayıflattı. Ayrıca, Jan Hus, Martin Luther, VIII. Henry, Huldrych Zwingli ve John Calvin gibi entelektüellerin önderlik ettiği Reform hareketi kilisenin bu türden öğretisi ve ilkelerinin sorgulanmaya başlamasına sebep oldu (Baker, 2009: 220; Shephard, 2015: 350; Shephard, 2018: 79). Bin beş yüz otuz yılında VIII. Henry’nin Katolik Kilisesinden koparak Anglikan Kiliseyi kurması da Katolik Kilisenin gücünü azaltmıştır. Katolik Protestan mezhebinin kilisenin Hristiyanlığın özünden uzaklaştığı inancıyla kendilerini

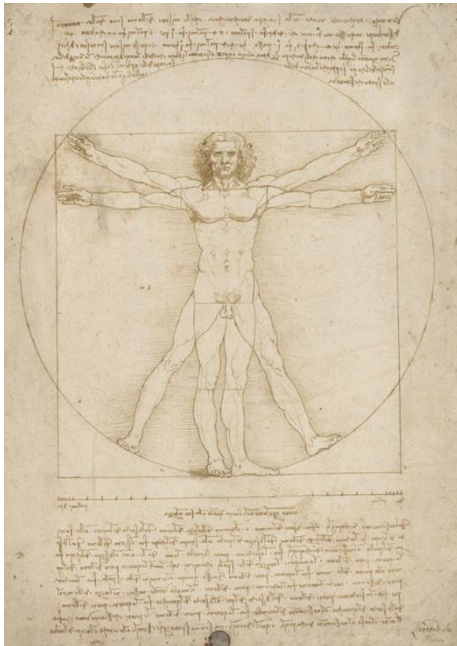
İsa'yı merkeze koyan Hristiyanlar olarak tanımlaması da Katolik Kilisenin otoritesini zayıflatan gelişmelerden bir diğeridir (Mechikoff, 2010: 129).

Genel olarak bütün Batı uygarlığını dini açıdan etkileyen Reform ile paralel olarak daha çok üst sınıf ve soylulara has bir hareket olan Rönesans da Katolik Kilisesinin politik gücünü etkilemiştir. Feodalizm ve tarımsal ekonomi ile nitelenen bir önceki çağa politik ve düşünsel olarak Katolik Kilise hâkimken Rönesans kültür ve düşünce üzerindeki seküler etki ile ulus devletlerin ve ticarete dayalı kent ekonomisinin oluşumu ile karakterize edilmekteydi. Özetle, savaş, entelektüel ilgiler, veba, din, nüfus artışı, kıtlık ve benzeri etkenler Avrupa'nın kültürel dokusunu büyük ölçüde değiştirmiştir. (Mechikoff, 2010: 127-128).

Rönesans Döneminde beden, anatomi, biyoloji, sağlık ve beden eğitime çok daha büyük bir ilgi bulunmaktaydı. Bu dönemde, Orta Çağ'da ayıplanan beden ve çıplaklık Antik Yunan'daki gibi yeniden methedilir, yüceltilir olmuştur. İtalyan filozof, mimar, mucit, matematikçi, ressam Leonardo Da Vinci'nin ünlü *vitruvius adamı* eskiz çizimi (1490), İtalyan heykeltıraş Michelangelo'nun 1501-1504 yılları arasında yaptığı ve şu an Floransa'da bulunan devasa ve olağanüstü gerçekçi (David) heykeli Rönesans Dönemindeki beden ile ilgili olan sayısız başyapıttan sadece iki tanesidir.

Görsel 2.2

Vitruvius Adamı

Görsel 2.3

Davut Heykeli

Öte taraftan, İtalyan hümanist ve ilk modern eğitimcilerden biri olan Vittorino da Feltre 1420 yılında beden eğitimine özel bir vurgu yapılan oldukça popüler bir okul açtı (Le Corre, 2014). Beden eğitimini eğitim müfredatının önemli bir bileşeni olarak gören Rönesans'ın sayılı eğitimcilerinden Feltre Platon'un düşüncelerini bir adım öteye taşıyan ve hümanist düşüncenin ideal vatandaşı oluşturan zihin, beden ve ruh ideallerini etkin bir biçimde bir araya getiren ilk eğitimcilerdendir (Mechikoff, 2010: 132-133).

Öte yandan, Spaniard Cristobal 1553'te fiziksel egzersiz ve faydalarını ele alan ilk kitabı yayınladı. Bundan 16 yıl sonra bir İtalyan doktor olan Mercurialis Yunanlıların ve Romalıların hijyen, diyet ve egzersize dair yaklaşımlarını aktardığı ve spor sağlığı üzerine ilk kitap olarak kabul edilen *De Arte Gymnastica* adlı kitabı yayımladı (Le Corre, 2014; Shephard, 2018: 85). Mercurialis'ın kitabında jimnastik üçe ayrılmıştır (sıhhati artırmak için *gymnastica medica*, insanı savaşa hazırlamak için *gymnastica bellica* ve bireyin kişisel esenliği için *gymnastica atletica*) (Shephard, 2018: 85). Bu dönemdeki entelektüel gelişmelerin yanında fiziksel uygunluk ve bununla ilişkili felsefe de gelişti. John Locke, Martin Luther gibi entelektüel düşünürler zinde olmak ve akıl arasındaki pozitif ilişkiyi savundular (Becic, 2016). Fransız Doktor Pierre Jean Burette (1665-1747) spor tarihi ile ilgili bir kitap yazmış ve jimnastiği eğlence amaçlı, askeri ve tıbbi olarak üçe ayırmıştır.

Jimnastiğin yanında bugünkü futbola benzeyen Calcio, eskrim, okçuluk, badminton, daha çok soyluların ilgilendiği avlanma, yüzme, atlama, koşma, gülle atma ve atlama gibi sporlar bu dönemde görülmekteydi (Shephard, 2018: 79-85).

Kilisenin yeniden düzenlenmesini esas alan Reform hareketleriyle paralel olarak ticaret ve sanayinin gelişmesi kırdan kente yaşanan göç eğitimin faydalarının üst sınıflar tarafından fark edilmesine yol açtı. Dönemin düşünürleri tarafından ise beden eğitimi toplumsal yaşamı dönüştürmekte olan söz konusu eğitimin bir parçası olarak dikkate alınmıştır. Bu dönemdeki eğitimin daha çok zenginlerle ilişkin olduğunu ifade eden Mechikoff, aristokratların çocuklarının orta sınıfların çocuklarından farklı eğitim (at binme, silah atma, avlanma, mızrak dövüşü vb.) aldıklarını vurgulamaktadır. Bu dönemde sportif yaşam soyluları diğerlerinden ayırmaktaydı. Toplumsal düzen orta sınıfların kitaplardan öğrendiklerini soylu sınıfların uygulaması yoluyla korunmaktaydı (2010: 134-135).

Rönesans döneminde etkin bir şahsiyet olan Desiderius Erasmus (1469 – 1517) Katolik Kilisesine karşı eleştirileriyle Reform hareketlerinin gelişmesinde rol oynamıştır. Eğitim ile ilgili fikirleri oldukça önemli ve etkili olmasına rağmen Erasmus beden eğitiminin müfredatın bir parçası olmasına karşı çıkmıştır. Martin Luther bedene hem dini hem de fiziksel gerekçelerle özen gösterilmesi gerektiğine inanmaktaydı. Hristiyanlar bedenlerine dikkat etmeliydiler, böylelikle daha sıkı çalışabileceklerdi. Luther'in bedenle ilgili düşünceleri Orta Çağ'a ait manevi temizlik adına bedenin reddedilmesi düşüncelerinden farklıydı. Luther beden ile ilgili maneviyat ve öteki dünya odaklı fikirlerin bu dünyaya yönelmesinde rol oynamıştır. Erasmus'a benzer biçimde Luther de beden eğitiminin zaman kaybı olduğunu savunmuştur.

John Calvin'in teolojik düşüncesine göre beden eğitimi ve spor gibi aktiviteler Tanrının verdiği kıymetli ve geri dönülemeyecek zamanı boşa harcamaktı. Calvin, spor ile ilgili düşüncelerinin yanı sıra fiziksel uygunluğu çalışmanın²⁴ ve dolayısıyla iyi Hristiyan olmanın gerekliliği olarak görmekteydi. Bir başka hümanist düşünür ve eğitimci Thomas Elyot (1490 – 1546) spor ile ilgili fikirlerinde kısmen Luther ve Calvin'den etkilenmekle birlikte hazzın yer almadığı beden eğitimi savunmuştur. Ona göre jimnastik hazı kolaylaştırır, iştahı artırır, ömrü uzatır, bedeni canlı tutar, metabolizmayı hızlandırır ve

²⁴Protestan iş ahlakı.

bedeni temizler. Jimnastik sayesinde bireyler daha sağlıklı olurlar, böylelikle Tanrı için daha iyi işler yapabilirler (Mechikoff, 2010: 136-141).

Cambridge üniversitesinde bir profesör olan Roger Ascham (1515 – 1568) Latince ve Yunanca eserlere ilgi duymaktaydı. Okuduğu eserler sayesinde beden eğitiminin öneminin farkına varan Ascham jimnastik yapmanın aynı zamanda zihni de dinlendirdiğini savunmaktaydı. Bu fikir yaklaşmakta olan endüstri devrimi (ve sonrası) için boş zaman faaliyetlerine temel oluşturacaktı: İnsanların daha çok çalışmak için dinlenmeye ihtiyaçları vardır (Mechikoff, 2010: 141).

Özetle, Rönesans ve Reform hareketlerinin beraberinde getirdiği sosyo-ekonomik ve kültürel değişiklikler (Kilisenin nüfuzunun azalması, sekülerleşme, nüfus hareketleri, kent yaşamı, mesleki yapıdaki değişiklik) Avrupa’da fiziksel faaliyetlere ve spora olan ilginin tekrar yeşermesine sebep oldu. Ruhaniliğin yerini insaniliğin aldığı hümanist düşüncenin genel olarak eğitime ve Orta Çağ’ın bedeni reddeden düşüncesinden farklı bir şekilde bedene önem vermesi spor ve beden eğitiminin kabul görmeye başlamasına neden olmuştur. Yunan ve Roma dönemlerinden sonra bir kez daha beden hakkında konuşmak, onun işleyişini anlamak, keşfetmek ve işlevlerinin iyileştirilmesi ile ilgili yöntemler üzerinde düşünmek kabul edilebilir olmuştur. Ancak, yine de sınıfsal açıdan kültürfizik faaliyetlerinin sınırlı bir yapısı hala söz konusuydu. Bir başka deyişle boş zaman faaliyetleri için daha çok soyluların imkânı vardı. Dolayısıyla bu kesimin uğraştığı fiziksel faaliyetlerde kaba kuvvetten incelik, nezaket, ustalık ve gösterişe kayma söz konusuydu.

Netice itibariyle, bu dönemde Antik Yunan ve Roma düşünsel yapısına yönelik bedenin tekrar önem kazanmasına neden oldu. Reformun etkisiyle Katolik kilisesi önceki dönemdeki gücünü yitirdi, beden ile ilgili dinsel önyargılar azaldı, öbür dünyaya yönelik çilecilik yerini bu dünyaya ait sekülerizme bırakmaya başladı. Benzer şekilde insanı merkeze yerleştiren hümanizm düşüncesi bedeni yüceltti. Bunun yanında, Bizans İmparatorluğundan sürülen Yunan sanatçı ve bilim insanlarının Batıya yerleşmesi, tıp, anatomi, spor alanlarında basılı kitap sayısının artması, üniversitelerin müfredatlarına sağlık ve spor derslerini katmaları bu dönemde sporun, kültürfiziğin, boş zaman, dinlenme ve eğlence faaliyetlerinin –çok yaygın olmasa da– önceki döneme göre daha fazla gündelik yaşamın bir parçası olduğu söylenebilir.

2.3.1.5 Aydınlanma: Sağlam Kafa Sağlam Vücutta Bulunur²⁵

Aydınlanma Çağı (1560-1789), insanların artık öbür dünya yasaları yerine bu dünyanın kural ve sistemler odaklanmaya başladığı bir dönemdir. Bu döneme ait spor ve beden eğitimiyle ilgili fikirler günümüzde hala geçerliliğini sürdürmektedir. Toplumsal, siyasi ve bilimsel alanlarda köklü değişimlerin yaşandığı bu süreçte, zindelik ve spor adına yaşanan en önemli gelişmenin bilimin insan bedeni ve hareketlerini anlamaya yönelik çalışması olduğunu belirten Mechikoff'a göre (2010: 145-148) bilimin amacı bu dünya üzerinde nitelikli bir yaşam sağlamaktı ve bu yaklaşım Orta Çağ'ın çilecilik, ıstırap çekme, nefise hâkim olma gibi bedeni reddeden görüşten oldukça farklıydı. Dönemin düşünürlerinin fiziksel dünyayı ve bedenin bu dünyadaki yerini kabul etmeleri spor ve beden eğitiminin önceki dönemlere göre daha çok kabul görmesini sağladı. Bilim insanları ve filozoflar, bedenin anlamak ve işleyişini açıklamak için yeni düşünce yöntemleri geliştirdiler.

Dönemin önemli filozoflarından olan Thomas Hobbes (1588 – 1679) zihnin birbiriyle etkileşim halinde olan atomlar ve kimyasalların ürünü olmaktan başka bir şey olmadığını savunmaktaydı. Oldukça sert tepkilere yol açan bu görüşü aslında insanın tek bir şeyden oluştuğunu ileri sürmekteydi: beden. Bedeni, dolayısıyla davranışları zihnin önüne koyan Hobbes'un felsefesi davranışçı psikolojiye temel oluşturmanın yanında performansa dayalı spor, beden eğitimi gibi alanlarda da önemli yer tutmaktadır. Hobbes'tan farklı olarak René Descartes (1596 – 1650) beden ve zihin ikiliğinden bahsetmekteydi. George Berkeley (1685 – 1753) de Hobbes'un bedeni ve davranışları esas alan fikirlerinden farklılaşarak varoluş için bedenin değil zihnin gerekli olduğunu belirtmiştir. Michel de Montaigne (1553 – 1592) Hobbes gibi öğrenmede deneyimlerin ve duyuların önemli olduğunu savunmakta ve düalist düşüncenin beden ve zihnin ayrı olduğu fikrine karşı çıkmaktaydı. Montaigne'e göre ruhu güçlendirmek yeterli değildi, aynı zamanda kasları da güçlendirmek gerekliydi. Zihnin, vücudun duyularının yer aldığı "boş sayfa" (*tabula rasa*) olduğuna inanan John Locke'un (1632 – 1704) felsefesinde beden, ruh veya aklı vurgulayan diğer felsefelerden çok daha önemliydi. Locke, bir insanın deneyimleri kontrol edilebiliyorsa, o zaman aklın oluşumunu, karakteri veya bir insanın olabileceği

²⁵"*Mens sana in corpore sano*". Milattan sonra 1. yüzyılda yaşamış olan Romalı şair Juvenal tarafından söylenen (Young, 2005: 33) bu söz Aydınlanma döneminde John Locke tarafından bu dünya üzerinde mutluluğu sürdürmenin ve başarılı olmanın gerekliliğini vurgulamak için kullanılmıştır (Romanell, 1961: 551; Mechikoff, 2010: 158).

şeylerin herhangi bir yönünün de kontrol edilebileceğini düşünüyordu. Bu akıl yürütme zincirinin sonucunda beden kişinin tüm yönlerini (zihin, beden veya ruh) eğitmek için bir araç haline gelmektedir. Locke, beden eğitiminin eğitimin en önemli bileşenlerinden birisi olduğunu savunmaktaydı: “Bir beyefendi için” (Demirel ve Yıldırım, 2013: 197) en önemli uğraş eğitim olmalı ve eğitim ne zaman dinlenme ihtiyacı doğurursa düşünceyi rahatlatan, sağlık ve kuvveti pekiştiren bir miktar spor yapmalıdır. Locke’un fikirlerinden etkilenen 18. yüzyıl eğitim düşünürleri çocuk eğitiminde çocuklukların bastırılmaması, oyunun engellenmemesi, her türlü özgürlüğün tanınması gerektiği gibi ilkeleri benimsemişlerdi. Bu fikirlerin neticesinde beden eğitimi müfredatın önemli bir parçası haline gelmeye başlıyordu. Öyle ki, her eğitim kurumunun bir jimnastik salonu olması gerekliydi (Demirel ve Yıldırım, 2013: 197). Akıl ile bedenin uyum içinde olduğunu savunan Jean-Jacques Rousseau (1712 – 1788) kişi kendisini ne kadar güçlü, zinde ve dinç yaparsa o ölçüde akıllı ve makul olacağını ifade etmekteydi. Rousseau’ya göre sağlam beden, sağlam ruh demektir. Ona göre bir çocuğun eğitiminin ilk gerekliliği çocuğun sağlığının gelişimiydi. Şayet bu sağlanırsa çocuğun oluşunun diğer veçheleri sağlam temele oturtulmuş olacaktı. Rousseau bedenin eğitim için başat önem taşıdığına inanmaktaydı (Mechikoff, 2010: 151-159). Ancak bedenin gelişimi ve zindeliği sayesinde zihinsel özellikler gelişebilirdi:

Bir çocuğun zekasını geliştirmek mi istiyorsunuz? Onu kuvvetlendirin. Bedenine sürekli idman yaptırın; onu akıllı ve makul kılmak için zinde ve sağlıklı olmasını sağlayın. Bırakın çalışsın, aktif olsun, koşsun, bağırınsın, daima hareket halinde olsun. Dinç bir adam olmasına izin verin, çok geçmeden aklıselim olacaktır (Rousseau, 1979: 37’den aktaran Mechikoff, 2010: 160).

Rousseau erkekler için olduğu kadar kadınlar için de beden gelişiminin önemli olduğunu öne sürmekteydi. Ancak bu gelişimin gerekçesi farklıydı: ruhtan evvel beden gelişmeliydi, bu her iki cinsiyet için geçerliydi, ancak erkek için amaç güçlenmekken kadınlar için cazibeli olmaktır (Mechikoff, 2010: 161).

Aydınlanma Çağı, Katolik bağnazlığın yüzlerce yıl boyunca spora, bilime, sanata ve kültüre koyduğu ambargoyu çözmeye başladı. Bu dönüşümün itici gücü, eğitimin ve beden eğitiminin laikleşmesiydi. Orta Çağ Avrupa’sının ruh ve bedeni sürekli çatışma halinde gören ve bedeni ihmal eden anlayışı, zamanla kırıldı. Eski Yunan gymnasia’larının etkisi tam anlamıyla geri dönmese de beden eğitimi ve spor, insan vücudunu eğiten bir araç, bağımsız bir ders ve laik bir boş zaman etkinliği olarak kabul

görmeye başladı (Fişek, 1985: 40-41). Ruhun, zihnin ya da aklın bedene karşı üstün olduğunu (ya da tam tersi) öne süren tartışmaların yerini bu ikiliklerin birbiri için gerekli olduklarına ve birbirlerini tamamladıklarına dair görüşlere bırakmaya başladığı Aydınlanma dönemi bedenin ve sporun önceki dönemlere göre oldukça farklı anlamlar ifade ettiği, farklı açılardan tartışıldığı ve neticede eğitim ve toplumsal yaşam adına değer kazanmaya başladığı bir dönem olarak görülebilir. Artık bedenin bir şeylerin belirleyicisi olarak kabul görmeye başladığı bu dönem düşünürlerinin bedenin bilim yoluyla anlaşılması yönündeki fikirleri sadece bu dönemi değil, sonraki dönemleri de toplumsal, kültürel, ekonomik²⁶, askeri ve siyasal²⁷ açılardan etkilemiştir.

Dinç olmanın akliselim olmakla eş koşulduğu Aydınlanma döneminin fikirleri günümüzde ise beden ile ilişkili olarak spor bilimleri, eğitim bilimleri, davranışçı psikoloji ve sosyoloji çalışmalarına temel oluşturmaktadır. Bu sebeple bedenin odakta olduğu bu çalışma için “fit” olmanın birçok şey olmanın (kimliğin) belirleyicisi olduğu günümüzün toplumsal yaşamını anlamak adına Aydınlanma dönemi kayda değer bir bakış açısı oluşturmaktadır.

2.3.1.6 Endüstri Toplumu: Güçlü Olan Hayatta Kalır

Endüstri devrimi ile kol gücünün yerini makinaların almasıyla birlikte toplumsal yapıda sosyo-ekonomik ve kültürel değişiklikler gerçekleşti. Geleneksel toplumları durağanlık, yerellik, sosyal roller ve ataerki hiyerarşiler karakterize ediyordu. Endüstri toplumları ise, aksine dinamik, kozmopolit, teknolojik, mobildir ve rasyonel düşünce bu toplumu sürekli değişime uğrattır. Bu farklılık her iki toplum tipinin sportif yapılarında da görülür. Modern öncesi toplumlar sporu dini geleneklerle, tarımla²⁸ ilişkilendirmişlerken, modern spor seküler, demokratik, bürokratikleşmiş, uzmanlaşmış, rasyonelleştirilmiş, ölçme ve kaydetme takıntısına dayanan bir temeldedir (Booth, 2009: 13-14). Endüstriyel büyüme ve kentleşmenin özellikle orta ve üst sınıflar için artan bir şekilde daha fazla paraya ve boş zamana sahip olmak anlamına geldiğini belirten McComb bunun geleneksel spordan modern spora geçiş için bir dönüm noktası oluşturduğunu ifade etmektedir (2004: 32).

²⁶Başta Endüstri Devrimi sonrası toplumdaki spor faaliyetlerini ele alan bir sonraki bölümün konusunu teşkil ettiği üzere.

²⁷Örneğin bu çalışmanın ilerleyen kısımlarında yer alacağı üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında ve erken Cumhuriyette spor (beden terbiyesi) yeni rejimin meşru söylemlerine temel oluşturmuştur.

²⁸Ayrıca bu bölümde zaman zaman vurgulandığı üzere toprak bütünlüğü, müdafaa ve savaşla.

Fişek söz konusu boş zamanın sporu iki açıdan etkilediğini öne sürüyor. İlk olarak, boş zaman üzerindeki kontrolü elinde tutan egemen sınıflar, “spor yapma” ayrıcalıklarını hızla terk ederek tribünlere yönelmiş ve sahalardaki yerlerini sporu meslek haline getiren profesyonellere bırakmıştır. İkinci olarak, spor ve beden eğitimi, giderek ‘toplumsal tutkal’ olarak görülmeye başlanmış ve ulusal birlik arayışlarının önemli unsurlarından biri haline gelmiştir (1985: 15).

Modern sporların 18. yüzyılda ilk olarak neden üst sınıflar, seçkinler ve toprak sahibi soylular arasında ortaya çıktığını sorgulayan Elias ve Dunning (1986’dan aktaran Maguire, 1992: 103) tüm bu kültürel formların insanların kişilik yapısındaki geniş kapsamlı bir değişimin belirtisi olduğu sonucuna varmışlardır. Bu da genel olarak toplumun güç yapısındaki belirgin değişikliklerle ve uygarlık süreci ile yakından ilintilidir. Geleneksel olarak da adlandırılan modern öncesi spordan modern spora geçiş uygarlık sürecinin neticesidir (Guttmann, 2004: 4) ve bu geçişte – özellikle Almanya’da – jimnastiğin futbol gibi sporlara direnç gösterdiği bilinmektedir. Bu dirençte estetik ve hijyenik itirazlar söz konusuydu. Jimnastiğin karşısında modern sporları eleştirenler onların “tek taraflılığını”, “vücudun asimetrik ve sağlıksız olmasına sebep olmasını”, “kaba saba ve sağlıksız bir uğraş olmasını” “kibir ve bencilliği özendirdiğini” “ahlaki gelişimi tehdit ettiğini” öne sürmekteydiler.

Öte yandan mesleki yapıdaki insanların hareketsiz (*sedanter*) olmalarına yol açan (Becic, 2016) değişiklikler insanların amaca yönelik fiziksel egzersizlere yönelmelerine yol açtı. Milliyetçiliğin yükselmesiyle birlikte sağlıklı, formda ve savaşta hizmet vermeye hazır kalmak, vatandaşlık görevi ve gurur kaynağı oldu (Le Corre, 2014). Rousseau’dan etkilenen Johann Bernard Basedow 1774 yılında Almanya’da *Philanthropinum*’u²⁹ açarak güreş, koşma, binme, eskrim ve dans gibi fiziksel egzersiz ve oyunlara ağırlık verdi. Okulda modern jimnastiğin (büyük)babası³⁰ sayılan Johann Christoph Friedrich Guts Muths (Frederick: 1998; Guttmann, 2004: 273; McComb 2004: 98; Mechikoff, 2010: 162, Mutlu, 2020: 143-144) önde gelen öğretmenlerdendi. Muths’un yazdığı “Gençler için Jimnastik” (*Gymnastik für die Jugend*) (1793) adlı kitap beden eğitimi için önemli

²⁹Jean-Jacques Rousseau’nun fikirlerini uygulamak amacıyla kurulan *Philanthropinum* müfredatında tarih, modern diller, anatomi gibi derslerin yanında beden eğitimine de yer vermiştir (Shukla, 2008; Mechikoff, 2010: 162; Lotha, 2011). *Philanthropinum* aynı zamanda *German Gymnasium* olarak da anılmaktadır ve Yunancadan türeyen bu kelimenin Almancadaki kullanımının Türkçe karşılığı “lise” anlamına gelmektedir.

³⁰*Great Grandfather of Gymnastics.*

bir referans kaynağı olmuştur (Mechikoff, 2010: 163; Le Corre, 2014). Muths jimnastik sayesinde Alman ulusunun daha zinde olacağına ve böylelikle yabancı saldırılara karşı daha dirençli olacağına inanmaktaydı (Becic, 2016).

Guttmann'ın Edmund Neuendorff'tan aktardığı şu ifade yukarıda bahsedilen direncin bir miktar milliyetçilik de içerdiğini gösterir: “[Jimnastiğin] *Turnenin*³¹ Goethe, Schiller, Kant, Fichte, Beethoven ve Wagner'in topraklarında doğması bir tesadüf değildir. Müziğin ve metafiziğin olmadığı İngiltere'de doğması şaşırtıcı olurdu. Materyalizmin ülkesinden daha ne beklenebilirdi?” (2004: 275). Friedrich Ludwig Jahn'ın liderliğinde otoriter bir Prusya devletini savunan turnen akımı saldırgan³² Alman milliyetçiliğini yaymak için başlıca bir eğitim aracı haline getirdi. Fişek bu durumun sonucunu şu sözlerle ifade ediyordu: Spor, “spor” olmaktan çıkmış, yoğun ideolojik ve askeri eğitimle göz alıcı giysili kitle jimnastik gösterilerinin saldırgan amaçlı bir harmanı olup çıkmıştı artık (1985: 15-16).

Turnen hareketinin (1811) kurucusu Friedrich Ludwig Jahn (1778-1852) tarafından 19. yüzyılda (1778 – 1852) kurulan bir Alman jimnastik grubunun sloganı olan “cesur, özgür, neşeli, dindar” (*frisch, frei, frolich, fromm*) din ve sporu milliyetçi bir ideoloji ile birleştiriyordu (Baker, 2009: 219). Spor (özellikle jimnastik) ve milliyetçiliğin aynı kapta ergimesi sadece Almanya'da görülen bir durum değildir. 1871 yılında Prusya karşısında aldığı yenilginin sonrasında Jahn'ın öğretisini benimseyen Fransa'da (Fişek, 1985: 19) yeni kurulan birçok jimnastik kulübünün sloganı da milliyetçi öğeler içermektedir.³³ Yüzyılın sonlarına doğru ise 6,000'den fazla jimnastik kulübü dinsel, sınıfsal ve bölgesel farklılıkları bir arada tutan kültürel bir harç işlevini görmektedir. Nihayetinde,

³¹Turnen Alman jimnastiği için, *turner* bu faaliyetle uğraşan kişi için, *turnvater* modern jimnastiğin kurucu “baba”larından Friedrich Ludwig Jahn için, *turnplatz* jimnastik yapılan mekanlar için kullanılırdı (McComb, 1999: 114; McComb: 2004: 98; Guttmann, 2004: 273 – 274; Baker, 2009: 219; Mechikoff, 2010: 181). *Turnen* monarşiden ulus-devlet yapısına geçişle klasik ordudan (profesyonel askerler, lejyonerler) düzenli orduya (vatandaşların yer aldığı) dönüşüm sürecinde gençleri fiziksel olarak savaşa hazırlama sürecinde merkezi bir otoritenin olamamasından ötürü yarı-askeri bir ara kurum olarak Alman jimnastik ekolünü ifade etmekteydi. Birinci Dünya Savaşı'na bir milyondan fazla *Turnen* jimnastikçisinin katıldığı bilinmektedir (Akin, 2014: 126 – 128).

³²Metnin ilerleyen bölümünde görülebileceği üzere erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Selim Sırrı Tarcan bu saldırgan spor türüne (Jahn-Amoros) alternatifi olarak ‘sağlıklı’ ve ‘bilimsel’ jimnastiği İsveç'ten ithal edecek.

³³“İntikam, Vatanseverlik, Yenileştirici, Fransa! (*La Revanche, La Patriote, La Régénératrice, La France!*)”, “Vatan-Cesaret-Ahlak (*Patrie-Courage-Moralité*)”, “Jimnastikçiler Cumhuriyet için, intikam için granit blokları gibi duracaklar” (Guttmann, 2004: 277).

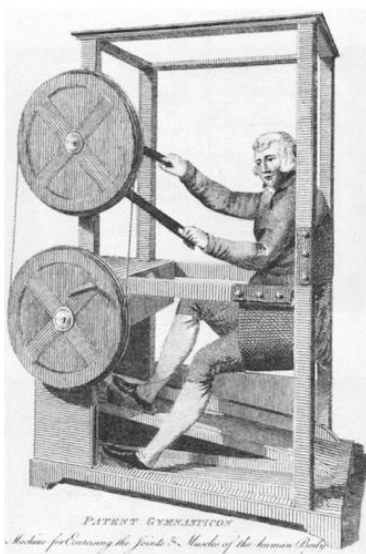
Avrupa'nın genelinde 20. yüzyılın başlarında, I. Dünya Savaşı yaklaşmaktayken din, spor ve vatanseverlik bir araya gelerek çetin bir üçlü oluşturmaktaydı (Baker, 2009: 219).

Alman jimnastik hareketinden etkilenen Çek Sokol hareketi fitness programları yoluyla fiziksel, ahlaki ve entelektüel eğitimler sunmuştur. Bu dönemlerde genellikle Alman ekolünün baskın olduğu jimnastik İsveçli Pehr Henrik Ling (Frederick: 1998; Guttmann, 2004: 280-282; Baker, 2009: 220; Akın, 2014: 130; Becic, 2016) tarafından dört kategoriye bölünmüştür (1840): pedagojik, askeri, tıbbi ve estetik.

Francis Lowndes tarafından 1796 yılında İngiltere'de icat edilen ve günümüz fitness aletlerinin önceli sayılabilecek *gymnasticon* adlı makine jimnastik faaliyetinin fitness faaliyetine dönüşmesinde rol oynamıştır. İngiltere'de, Charles Darwin'in en güçlülerin hayatta kalması kavramı kültürfiziğe olan eğilimi hızlandırdı (Becic, 2016) ve 1858 yılında Oxford Üniversitesinde oldukça iyi donanımlı bir spor salonu (*gymnasium*) açıldı. İngiltere'de 1860'dan sonra özellikle Herbert Spencer ve Thomas Arnold tarafından beden terbiyesi lehine yazılar yazılmış ve Herbert Spencer'ın *Education: Intellectual, Moral, and Physical* (Zihin, Ahlak ve Beden Terbiyesi) adlı eserin bedensel egzersizlerden övgüyle bahsetmiştir (Mutlu, 2020: 144). Archibald Maclaren fitness ve düzenli antrenmanın daha sağlıklı ve daha güçlü bir gençlik yetiştirmek için faydalarını yayarken, Polonya'da Lehler beden eğitimini geleneksel dans ve şarkılarla birleştirerek farklı bir boyut katmıştır (Le Corre, 2014).

Görsel 2.4

Gymnasticon

Benzer yıllarda Madrid’de bir askeri jimnastik okulu açan Spaniard Francisco Amoros 1830 yılında Beden Eğitimi, Jimnastik ve Ahlaki Eğitim adlı kitabını yayınlamıştır. Amoros’un Paris’te sivillere yönelik kurduğu jimnastik salonunun ardından 1847 yılında Fransız kültürfiziğinin öncülerinden *Hippolyte Triat Paris*’te formda kalma (fitness) heveslisi burjuvaların, aristokratların ve gençlerin gittiği devasa bir spor salonu açtı (Le Corre, 2014). Amoros’un Paris’te açtığı bu salon onu Fransa’da jimnastiğin kurucusu yapmıştır (Fişek, 1985: 45; Mutlu, 2020: 132).

Amerika Birleşik Devletleri’nde kültürfiziğe olan ilgi Avrupa’ya kıyasla biraz daha geç başlamıştır. Bunun temel sebebi ABD’de Avrupa’da olduğu kadar savaş unsurlarının tehdit olmaması ve savaşa hazırlanma ihtiyacının Avrupa’da olduğu kadar yoğun olmamasıdır. Catharine Beecher³⁴ Amerika’da fitness bilinci yaratan ilk eğitimcilerden birisiydi (1823) ve çeşitli eğitim kurumlarında hem erkekler hem de kadınlar için beden eğitimi verdi. Almanya’dan Amerika’ya göç eden Charles Beck Avrupa’nın kültürfizik geleneklerini Amerika’yla tanıştırdı ve 1824 yılında Massachusetts’te bu ülkedeki ilk açık alan spor salonunu açtı. Amerika Birleşik Devletleri’nde kültürfiziğin gelişmesine göç ile gelen Avrupalı sporcuların etkisi büyüktür (Le Corre, 2014).

On dokuzuncu yüzyılda hem Avrupa’da hem de ABD’de vücut geliştirme felsefesi daha etkin, üretken, iyi vatandaşlar yaratmaya ve kamu yararına yönelikti (Sassatelli, 2010: 19). Bu yüzyılda spor ve kültürfizik sadece aristokratların değil, aynı zamanda işçilerin de meşgalesi olmaya başladı. Bu dönemdeki kültürfizik hareketleri ve bu dönemin önde gelen vücut geliştiricileri Profesör Attila takma ismini kullanan Ludwig Durlacher (1844-1925), Eugene Sandow (1867-1925), Charles Atlas (1892-1972), bugünkü fitness kültürünün oluşmasına öncülük etmişlerdir. Bu kişilerin fitness faaliyetinin yayılmasına katkıları modern fotoğrafçılıkla paraleldir.

³⁴Profesyonel/kurumsal anlamda girişimlerde bulunan ilk kadın olması tarihsel anlamda önemlidir.

Görsel 2.5

Profesör Attila (Ludwig Durlacher)

Özellikle Eugene Sandow'un (yarı çıplak) resimlerinin birçok kartpostalda yer alması ünlerinin (dolayısıyla fitness faaliyetinin) dünyayı dolaşmasını sağlamıştır. Dolaşımda olan sadece Sandow'un fotoğraflarının olduğu kartpostallar değildir, kendisi de dünyayı dolaşarak bir yaşam tarzı olarak kültürfizik ile ilgili mesajlarını yaymaya ve metotlarını satmaya çabalayarak bir kültürün yayılmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca Sandow tarafından 1901 yılında ilk vücut geliştirme yarışması tertip edilmiştir.

Görsel 2.6

Eugen Sandow

Benzer biçimde vücut geliştirme için önemli bir kişi olan Charles Atlas da kültürfiziğin yaratacağı kusursuz ırkın ulusal kurtuluşun bir parçası olduğuna inanmış ve bu düşüncesini yaymak için geliştirdiği özel programlar sayesinde tanınır olmuştur (Andreasson & Johansson, 2014a: 92-96). Özellikle bu iki önemli şahsiyetin mesajlarını o günün koşullarında (posta yoluyla ya da dünyayı dolaşarak) yaymaya çalışmaları küresel bir fitness kültürünün doğmasındaki ilk ve önemli adımdır.

Görsel 2.7

Charles Atlas

Özetle Avrupa'nın her yerinde insanlar kökleri kendi etnik veya milli kimliklerinde bulunabilen fitness kültürünü geliştirmişler, yayılmasına katkıda bulunmuşlardır (Le Corre, 2014). Bir zamanlar bedenin insanı günaha soktuğu biçimindeki yaygın inanış yerini kültürfiziğin (dolayısıyla bedenin) dinle sıkı bir şekilde ilişkili olduğu düşüncesine bırakmıştır. Bedene dikkat etmek ve onu çalıştırmak Tanrı'nın bahsettiği bedene dikkat etmek anlamına gelmekteydi (Andreasson & Johansson, 2014a: 96).

Geçmiş milattan önceki dönemlere dayanan ve o dönemlerde güzellik, estetik ve sağlık odaklı yapılan jimnastik faaliyetlerinin gelişimi 19. yüzyılla beraber ivme kazanmış ve fakat ulus yurtseverlik, savaş gibi olgular vasıtasıyla militarist ve saldırgan bir veçheye dönüşmüştü.

Bu dönemdeki önemli figürlerin birçoğu (Ling, Jahn, Amoros) Osmanlı İmparatorluğunun son dönemleri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki beden

terbiyesi politikalarının belirlenmesinde öyle ya da böyle etkili olmuşlardır. Bu süreç ilerde ele alınacaktır.

2.3.1.7 Yirminci Yüzyılın İlk Yılları: Jimnastikten Kültürfiziğe

Yirminci yüzyılda 19. yüzyılın geleneksel, sınıf temelli sporundan “modern” spora geçişte I. Dünya Savaşı’nın etkisi büyüktür. On dokuzuncu yüzyılın beden terbiyesi ve sporu sağlıklı ilişkilendiren düşüncesinin yerine beden terbiyesi ve sporu kitlesel bir fenomen haline getiren başlıca etkenin I. Dünya Savaşı olduğunu belirten Akın (2014: 130) Tarcan’dan şöyle aktarıyor: “Bir milletin bugününü ve geleceğini teminat altına alan onun şanlı geçmişi değil, mevcut kuvveti ve zindeliğidir.”

Bin dokuz yüzlü yıllar ile I. Dünya Savaşı arasında Avrupa ve Amerika’da ortaya çıkan ‘yaşam reformu’ (Alm. *Lebensreform*) adı verilen yeni beden hareketi esasen kıyafet ve beslenme ile ilgili reform anlamına gelmekteydi. Yaşam reformu, özellikle 19. yüzyılın yerleşik uygulamaları olan jimnastik ve spor ile birlikte bedensel faaliyetlerle ilgili üçüncü bir türdü. Çıplaklık, ritmik jimnastik, yoga ve vücut geliştirmeyi kapsayan bu türe Almancada *körperkultur*, İngilizcede *physical culture*, Fransızcada *culture physique* ve Dancada *kropskultur* denmekteydi.³⁵ Söz konusu kültürfizik bedeninin sağlıklı ve işlevsel olmasının yanında estetik görünümü ile ilgili unsurları da içermekteydi. Bin dokuz yüz on yedi yılındaki Rus Devrimi ile birlikte, kültürfizik hijyen ve sağlık odaklı bir hareket olarak burjuva sporunun bir alternatifi olmuştur. İlerleyen yıllarda (1945) bu terim Almancada sporu da içerecek bir şekilde ‘spor ve beden kültürü’ olarak biçim değiştirmiştir (Eichberg, 2009: 165-166).

Kültürfiziğin sıklıkla ulusal duygu (ve ihtiyaçlarla) ilişkilendirildiği 20. yüzyılın başlarında, 1913 yılında Fransız beden eğitimcisi Georges Hebert, Reims’te en büyük ve en modern açık/kapalı antrenman sahasını açmıştır (Le Corre, 2014). Benzer biçimde 20. yüzyılın hemen başında Fransız Profesör Edmond Desbonnet (erkek ve kadın atletlerin fotoğraflarını kullanarak) yayımladığı fitness dergileri ve açtığı jimnastik kulübü zincirleriyle beden eğitimi ve güç antrenmanlarına rağbeti artırmayı başarmış, bu da Avrupa’da kültürfiziğin ve dolayısıyla fitness endüstrisinin oluşmasına sağlam zemin oluşturmuştur. Desbonnet’in yöntemi ve sahip olduğu 200’den fazla salon *belle epoque*³⁶

³⁵Bu terimi Türkçede kültürfizik kelimesi karşılayabilir.

³⁶Güzel Çağ. Yirminci yüzyılın başında yaşanan estetik ve güzelliğin ön planda olduğu dönem I. Dünya Savaşı ile sona ermiştir (Arıcıoğlu, 2012: 38; Koca ve Dağlar, 2017: 352)

döneminin sona erdiği ve insanların fiziki ve sağlık durumlarına önem vermeden yaşadığı döneme bir tepkiydi (Nye, 1982: 60). Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Desbonnet'in fitness merkezlerine pahalı olmasından ötürü üst sınıflar sık sık gitmekteyken savaştan sonra işçi sınıfının da kültürfizik faaliyetlerine erişimi olmaya başladı. Ancak Büyük Buhranın getirdiği finansal zorluklar fitness faaliyetine karşı artmış olan ilgiyi azalttı. Bu zamanlarda Amerika'da ise Bernarr Macfadden, Amerikan kültürfiziğinin gurusu olarak kendini göstermiştir. Otuz beş milyona yakın okuyucusu olan dergisi *Kültürfizik* ve düzenlediği yarışmalar Amerika'da bugünkü sağlık ve fitness endüstrisinin temellerinden birisi olmuştur (Le Corre, 2014). Yapısalcı yaklaşıma göre akılcılaştırma, sekülerleşme, nicelleştirme ve uzmanlaşma ile karakterize edilmekte olan modern spor (Gems, 2009: 52) 1940'larda endüstrileşme ve kentleşme sürecinde Amerikan demokrasisinin doruk noktası olarak görülmekteydi. İşlevselci yaklaşıma göre ABD'de spor tüm vatandaşları eritme potasında (*melting pot*) kültürel ve sosyal olarak biçimlendiren yararlı bir faaliyetti.

Bu tez çalışmasının *Antik Medeniyetler: Beden İçin Jimnastik, Ruh İçin Müzik* başlıklı bölümünde görüldüğü üzere geleneksel sporun izlerine Batı coğrafyasının yanında Doğu coğrafyasında da rastlansa da³⁷ modern sporun Batıda filizlendiği tarih araştırmacılarının hemfikir olduğu bir husustur. Bir başka deyişle modern spor tarihinin Avrupa merkezli (*Eurocentric*) olduğu (McComb, 2004: 32) söylenebilir. Ortadoğu ve Arap dünyasında fiziksel faaliyetlere sömürge öncesi dönemlerde, “modern” sporun ilk izlerine ise sömürge sonrası dönemlerde rastlanır. Cezayir'de ilk yüzme okulu 1844'te, ilk spor kulübü 1867'de ve ilk jimnastik topluluğu 1891'de kurulur. Beden terbiyesi, Batı'daki ilk tezahürlerinde olduğu gibi Doğu'da da sömürge okullarında askeri talimin bir biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde ise Bahreyn, Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri gibi körfez ülkelerinde futbol ve motor yarışları gibi yüksek oranda ticarileşmiş sporların oldukça popülerleştiği, Batı'daki bazı spor kulüplerinin buradaki zenginler tarafından satın alındığı bilinmektedir. Bir diğer taraftan bu ülkelerde otantik,

³⁷Hakkında tarihi bilgi sahibi olunan en eski spor faaliyetleri eski Mısır'dadır (McComb, 1999: 23; Guttmann, 2004: 12; McComb 2004: 32). Sümerlere ait mühürler eski Mezopotamya'daki güreşçileri tasvir eder. Benzer bulgular Mısırlı hükümdarların kendilerine tabi olan halkları bu dünyaya ve öbür dünyaya ait tehdit ve düşmanlardan korumak için iyi koşucu, avcı ve okçu olarak donatıldıklarını göstermektedir. Milattan önce 2. ve 3. yüzyıllarda Mısırlı hükümdarların bu güçlerini kanıtlamak üzere çeşitli organizasyonlar düzenleterek bizzat spor faaliyetlerinde bulunduklarına dair betimlemeler bulunmaktadır. Benzer çizimler kadınların spor faaliyetlerinde (koşma, yüzme, güreş vb.) yer aldıklarını gösteren en eski tarihsel kanıtlar olarak değerlendirilmektedir.

geleneksel sporlara (at/deve/şahin yarışları) dönüşten de bahsedilebilir. Genel sosyolojik ve politik atmosferde olduğu gibi sporda da Batı'ya ait modern spor ile buna direnen geleneksel spor arasında bir mücadele söz konusudur (Amara, 2009: 501-508)

Bugünkü manada “modern” sporun kökleri ile ilgili iki temel yaklaşım spor tarihi tartışmalarının merkezinde yer alır. Bir tarafta bugünkü sporun köklerinin Antik Yunan’a dayandığı savunulurken, diğer tarafta modern sporun köklerinin Endüstri devriminin öncesinde aranmayacağı öne sürülmektedir. Gerçekten de endüstri devrimi öncesi bedenin merkezde olduğu fiziksel faaliyetleri çeşitli oyunlar, soyluların yaptığı egzersizler, çeşitli şenlikler, çocuk oyunları ve yarışmaları içermekteydi ve söz konusu dönemde terminolojik olarak modern spordan bahsedilemezdi. Antik Yunandan kalan bu “oyunlar” Endüstri Devrimi ve teknolojik ilerlemenin neticesinde başarı, sonuç, ölçme ve nicelik odaklı modern sporlara dönüşmüşleridir. Önceki dönemde sporun üzerindeki savaşçı, ulusal ve askeri vurgunun tersi biçimde Endüstri Devrimi ve sonrası dönemde spor ile üretkenlik arasında doğrudan ilişki söz konusudur (Eichberg, 2009: 169-171). Bu bölüm, bu tartışmalara çok fazla girmeden Antik Yunandan günümüze spor tarihi kısaca ele almayı amaçlamıştır.³⁸

Dönemsel olarak kapitalizm ve endüstri devrimi modern spor için milat sayılabilir. Geleneksel ile modern sporu kıyaslayan Bonde'ye göre, söz konusu olan “uzamın kolektif kontrolü” biçiminde olan jimnastikten “zamana karşı bireysel mücadele” içeren modern sporların (aktaran Guttmann, 2004: 275–276) yolculuğudur.

Dokuz alt başlıktan oluşan bu bölümün ilk altı alt başlığı ilkel ve avcı toplayıcı toplumlardan başlayarak Antik Yunan ve Roma'dan Orta Çağ'a, Rönesans ve Reform'a, Aydınlanma Çağı'na ve Endüstri Devrimi'ne kadar olan dönemlerde beden ve bedensel faaliyetlerinin (jimnastik, beden eğitimi, kültürfizik) dönüşümünü tarihsel olarak fakat çok detaya girmeden ele almıştır. Her dönemde bedenin toplumsal, kültürel ve siyasi bağlamlara nasıl entegre olduğunu, din, felsefe, milliyetçilik ve ekonomik gelişmelerin bu süreç üzerindeki etkilerini incelemiştir. Buna göre, insanlık tarihinde bedensel güç, hayatta kalma, toplumun ihtiyaçlarına hizmet etme ve savaş gibi farklı amaçlarla kullanılmıştır. İlk insanın doğa şartlarına uyum sağlamak için yaptığı fiziksel aktiviteler,

³⁸Bu yapılırken jimnastik, kültürfizik, beden eğitimi, spor gibi terimler birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Ancak kast edilenin –terminolojik tartışmadan bağımsız şekilde– bu çalışmanın bugün anlamaya çalıştığı olgu olarak bedensel gelişim ya da fitness olduğu akılda tutulmalıdır.

tarım toplumlarında toprağı koruma amacıyla güce verilen önem biçiminde dönüşmüştür. Antik Yunan ve Roma'da ise beden eğitimi sağlık, vatandaşlık ve savaşla ilişkilendirilmiş, (bugünkü manada fitness faaliyetlerinin en eski formel biçimi olarak görülebilecek) *gymnasium* adı verilen spor tesisleri kurumsallaşmıştır. Dönemin düşünürleri beden ve ruh arasındaki ilişkiyi sorgulamışlardır. Doğu uygarlıklarında da yoga, dövüş sanatları ve benzeri faaliyetler sağlık ve güç için kullanılmıştır.

Hristiyanlığın yayıldığı Orta Çağ'da beden günahların kaynağı olarak görülmüş ve çilecilikle cezalandırılmıştır. Ancak beden bilimsel olarak da keşfedildiği Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte beden ve çıplaklık antik Yunan'daki gibi tekrar methedilir olmuş, beden eğitimi müfredatlara eklenmiştir. Aydınlanma Çağı'nda ise akıl ve beden uyumu vurgulanmış, zihin ile beden arasındaki ontolojik ilişkiye dair anlayış hâkim olmuştur. Endüstri Devrimi ile birlikte makineleşme ve kentleşme, insanların daha hareketsiz bir yaşam tarzına yönelmesine sebep olmuş, bu da üretim odaklı, rasyonel fiziksel egzersizlerin ve sporun önem kazanmasına yol açmıştır. On dokuzuncu yüzyılda jimnastik, milliyetçi ideolojilerle ilişkilendirilmiş ve 20. yüzyılın başlarında jimnastik yavaş yavaş kültürfizik hareketlerine dönüşmüş, beden sadece güçlülüğünün değil estetiğinin de değer kazandığı kitlesel bir harekete doğru ilerlemiştir. Sporun bu şekilde biçim değiştirmesindeki etkenlerden en önemlileri teknolojik ilerlemeler³⁹, endüstriyel büyüme, kapitalizm, kentleşme,⁴⁰ değişen estetik ilgiler, yaklaşan I. Dünya Savaşı, milliyetçilik olarak sıralanabilir. Ayrıca sporun bir yandan savaşmaya hazır, vatanperver ve üretken bireyler yaratması, bir taraftan da insanları bir araya getiren ve bir arada tutan bir harç işlevinin olması bu dönemde sporun artan bir şekilde toplumsal bir yapıya bürünmesini de işaret etmektedir.

Jimnastikten beden eğitime ve oradan da kültürfiziğe süregiden bu tarihsel anlatımın bu noktasında tüm bu toplumsal, kültürel, askeri, iktisadi ve politik süreçlerin Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında nasıl seyrettiğine ilişkin gelişmeler kaleme alınacaktır.

Devamında ise 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren jimnastiğin günümüzde yerini alan fitness faaliyetinin önceki biçiminden radikal bir şekilde uzaklaşarak araçsallaşması,

³⁹Fitness ile ilgili birçok kitap ve dergi basılabilmiş, ayrıca fotoğrafçılık ile ilgili gelişmeler bu faaliyetin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur.

⁴⁰Bunlar sayesinde spor artan bir şekilde farklı kitlelerin erişebildiği “boş zaman” faaliyeti olmaya bu dönemde başlamıştır.

nicelleşmesi, metalaşması, tektipleşmesi, bireyselleşmesi, bir başka deyişle küresel fitness endüstrisi olması tartışılacaktır.

2.3.1.8 Erken Cumhuriyette Beden ve Beden Terbiyesi Politikaları

*Diri adam müdafaa-i memleketin olduğu kadar iktisadi hayatın, içtimai hayatın ve her şeyin esasıdır.*⁴¹

Türklerde, Arap dünyasında, Doğu ve Orta Asya'daki İslam bölgelerinde avcılık 'kralların sporu'ydu. Avcılıkla yakından ilişkili olarak okçuluğa da yaygın biçimde rastlanmaktaydı. On beşinci yüzyıl Osmanlısında okçuluk Avrupa okçuluğuyla yarışır düzeydeydi. Öte yandan güreş sporu da bu coğrafya da oldukça popüler bir diğer spordu (Guttmann, 2004: 49; Sehlikoğlu, 2017: 2). Örneğin, Osmanlıda güreşçiler padişahların evlilik törenlerinde ya da oğullarının sünnet törenlerinde mücadele etmek üzere İstanbul'a davet edilirdi. Türk ve Pers güreşçileri Arapları etkilemiş, benzer faaliyetler Arap coğrafyasında da görülmüştür. Atıcılık sporu (*buzkashi*) ise Orta Asya'dan Batıyı etkileyen (polo) bir diğer spordur (Guttmann, 2004: 51). Önceki bölümlerde ele alındığı üzere beden ve sporun farklı biçimleri diğer coğrafyalar için (Antik Yunan, Antik Mısır, Antik Çin) önemli olduğu derecede bu coğrafya için de tarih boyunca önemli yer tutmuştur.

[Hareketli olmanın aksine] Oturmanın insanın sadece doğal değil en saygılı duruşu olarak kabul edildiği 1908 yılına (Berkes, 1964'ten aktaran Tarakçıoğlu, 2014: 1809) kadar Osmanlı İmparatorluğunda spor tarihsel düzlemde sıkça rastlandığı üzere savaşa hazırlık amacıyla kullanılmamıştır. Akın'a göre Osmanlı döneminde sporun tek hedefi kitlelerin kontrolü idi (2014: 34-49). Osmanlı İmparatorluğunda geleneksel spordan modern spora geçiş bir miktar sancılı olmuştur. 1800'li yılların sonu ve 1900'lu yılların başında Olimpiyatlara katılma, futbol takımı kurma gibi girişimler yasaklarla ve zaman zaman hapis gibi çeşitli cezalarla engellenmiştir (Guttmann, 2004: 234). II. Abdülhamid döneminde diğer pek çok toplumsal faaliyet gibi futbol maçlarının da hafiyeler yoluyla takip edildiği ve sık sık yasaklandığı tarihsel bir gerçekliktir (Akın, 2014: 53-54; Tarakçıoğlu, 2014: 1809).

Osmanlı İmparatorluğu'nda modern manada beden terbiyesi ilk defa askeri okullarda jimnastik dersleri biçiminde 1860'lı yılların başından itibaren uygulanmaya başlandı. Bu yıllarda Avrupa'da Alman jimnastiği (*turnen*) üzerine eğitim alan, bilinen ilk Müslüman

⁴¹Ege, 1992'den aktaran Akın, 2014: 90.

jimnastik öğretmenine Faik Ali Bey'e bütün idmancaların hocası anlamına gelen Şeyhülidman unvanı verildi (Akın, 2014: 49-51). Benzer biçimde Selim Sırrı Olimpiyat Komitesine katılan ilk (1908) Asyalıdır (Guttmann, 2004: 238). Selim Sırrı aynı zamanda 1863 yılında Türkiye'ye giren ve adını bir önceki bölümde bahsi geçen *turnen* akımının kurucusu Friedrich Ludwig Jahn ile 1830 yılında *Beden Eğitimi, Jimnastik ve Ahlaki Eğitim* kitabını yazan Spaniard Francisco Amoros'tan alan Jahn-Amoros cimnastiklerine (Mutlu, 2020: 132) karşı jimnastiği pedagojik, askeri, tıbbi ve estetik şeklinde bölen Pehr Henrik Ling'in öncülük ettiği "tehlikeli olmayan sıhhî ve fennî İsveç cimnastiğini"⁴² (Fişek, 1985: 87) yani "Ling Jimnastiğini" (Mutlu, 2020: 50) getiren kişi olarak anılmaktadır. Bin dokuz yüz on dört yılında kurulan Osmanlı Güç Dernekleri 17 yaşından büyük Osmanlı gençlerini kabul ederek ülke çapında teşkilatlanmış, para-militer özellikler gösteren ilk örgütlenmeydi (Akın, 2014: 134) ve yaklaşımakta olan I. Dünya Savaşına gençleri hazırlamayı amaçlamaktaydı (Yorulmazlar, 2017: 64; Mutlu, 2020: 76).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte sporun yeni rejimin önemli bir bileşeni olduğu görülmektedir (Guttmann, 2004: 234). Cumhuriyet döneminin beden ile ilgili politikalarının Avrupa'da 17. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazanan disipline edici çeşitli teknolojiler ile bireysel bedenleri çeşitli özelliklerine göre tasnif etmek, değişik amaçlar için yeniden şekillendirmek, gözetim altında tutmak ve gerektiğinde cezalandırmak gibi pratikleri kapsadığını ifade eden Akın'a göre (2014: 36) disipline etme süreci bedenin işe yarar kabiliyetlerini terbiye ederek geliştirmek ve işe yaramaz özelliklerini törpüleyerek, onu bir makine gibi rasyonel ve verimli bir şekilde işler hale getirme sürecini içermektedir. Erken Cumhuriyet Türkiye'sinin önemli bir politikası haline gelen beden terbiyesinin temel gayesi inkılabın sağlıklı, becerikli, çalışkan, uysal "yeni adamını" yaratmaktı (Akın, 2014: 43; 207). Osmanlı İmparatorluğu için kullanılan "hasta adam" metaforunun karşısında Cumhuriyetin "yeni adamı" rejim değişikliğinde beden terbiyesi politikalarının ne denli önemli rol oynadığını gösterir. İmparatorluğun durağanlığı, zayıflığı ve sağlıksızlığı Cumhuriyetin ise canlılığı, güçlülüğü ve sağlıklılığı yeni rejim için bir meşruiyet aracıdır. Lüküslü ve Dinçşahin (2013: 202) hasta adam karşısında aydınlanmış vatandaş imgesinin kurgulanmasında beden eğitiminin önemli bir etken olduğunu ifade etmektedirler.

⁴²Sporla ilgili 1980'lerde üretilen bazı eserlerde jimnastik değil cimnastik kullanımına rastlanabilir.

Beden terbiyesi ile ilgili politikaların Türkiye Cumhuriyeti temelinde zemin bulabilmesi için Türklerin pek çok modern sporun yaratıcısı olduğunu iddia eden çok sayıda makale ve kitap yayınlanmış (Akın, 2014: 65; Tarakçıoğlu, 2014: 1812). Ancak, Türklerin beden terbiyesi ve spora kabiliyetli olduğu tezlerine rağmen 1930'larda Türk hükümeti Alman Beden terbiyesi sisteminin en önemli isimlerini Türkiye'ye davet etmiş, Beden Terbiyesi Enstitüsü gibi kurumların kurulması için çeşitli raporlar hazırlatmıştır. Benzer biçimde Alman sporunun önde gelen isimlerinden olan ve savaşı sporların en heybetlisi ve tüm sporların kökeni olarak gören (Guttmann, 2004: 7) Carl Diem'i Türkiye'ye davet etmiş ve kendisinden beden terbiyesi ve sporun ıslahı projesi hazırlamasını talep etmiştir (Akın, 2014: 70).

Yurtdışından alanında uzman kişilerin Türkiye'deki durum tespiti ve ıslah çalışmalarına öncülük etmeleri için davet edilmesinin yanında beden terbiyesi ve spor kurucu siyasi partinin programlarında da yer almıştır. CHP'nin 4. programına göre "*bütün Türk gençliğine şevk ve sıhhatlerini, nefse ve ulusa inanlarını besleyecek beden eğitimi verilecek*"ti. Bu metinde ayrıca "*okullarda, devlet kurumlarında ve fabrikalarda bulunanların, yaşlarına göre beden eğitimi ile uğraşmak yükümü altına*" alınması bildiriliyordu. Spor tıpkı maarif ve sıhhat işleri gibi CHP'nin dolayısıyla devletin organizasyon, kontrol ve himayesine alınmış oldu. Böylelikle daha sıkı bir disiplin ve daha yüksek bir verim sağlanabilecekti (Akın, 2014: 72–78).

Mustafa Kemal Atatürk'ün spora ayrı bir önem verdiği bilinmektedir: "Dünya spor hayatı ve spor dünyası çok mühimdir. Bu kadar mühim olan spor hayatı, bizim için daha mühimdir. Çünkü ırk meselesidir, ırkın ıslahı ve kişaiyi⁴³ meselesidir ve hatta biraz da medeniyet meselesidir" (Ünver, 2004: 170). Yirmi dokuz Haziran 1938 yılında yürürlüğe giren Beden Terbiyesi Kanunu (Lüküslü & Dinçşahin, 2013: 204) ile "memleket gençliğinin fizik ve moral bakımından yükselmesi ve bu sayede ırkın gittikçe gürbüzleşmesi ve yavuzlaşması ve bütün gençlere [...] yüksek insanlık ve yurtseverlik vasıflarının inkişaf ettirilmesi" sağlanacaktı (Akın, 2014: 79-81). Beden terbiyesi faaliyetlerini mecburi olanlar (Lüküslü & Dinçşahin, 2013: 204) ve mecburi olmayanlar diye ayıran Beden Terbiyesi Nizamnamesi sporları hiyerarşik olarak sıralamış (Akın, 2014: 164), bu çalışmanın da konusu olan fitness faaliyetinin öncülü olan jimnastik mecburi faaliyetlerde 1. sıraya yerleştirilmiştir. İkinci sırada ise "en ucuz, ilave ekipman

⁴³Küsayış: Açıklık, ferahlık.

ve tesis gerektirmeyen" niteliklere sahip atletizm jimnastiğın ardından gelmektedir (Hızal, 2013: 254). Sporların bu şekilde mecburi olanlar ve mecburi olmayanlar şeklinde ve hiyerarşik olarak sıralanmasının ekonomik gerekçelerle yapıldığı aşikârdır.

Özetle, Cumhuriyetin 1930'ların sonuna kadarki spor politikaları Batıdaki spor anlayışının tarihsel süreçteki hayatta kalma, yaşamı sürdürme, bireysel sağlık, statü göstergesi olma, boş zaman, eğlence amaçlarından farklılaşmaktadır. Temelde askeri ve iktisadi kalkınmayı hedefleyen Cumhuriyet döneminin beden terbiyesinde birçok bakımdan Foucault'cu biyo-politika hâkimdi. Çalışmalarında bedene askeri disiplin ve panoptikonu bir kontrol mekanizması olarak analiz ederek yaklaşan Foucault'nun bedeni "sayısız hapishanelerde" devinir ve gücün biyo-politikası olarak adlandırdığı şeye tabidir. Foucault'nun bu yaklaşımı özellikle disiplin altına alınmış beden, spor ve jimnastik çalışmalarında etkili olmuştur (Eichberg, 2009: 165). Söz konusu biyo-politika bir taraftan iktisadi açıdan üretken, yeri geldiğinde vatani müdafaaya hazır, diğer taraftan kontrol edilebilir, disiplin altına alınabilir, itaatkâr, toplumsal normlara biat eden bireyler yaratmaya yönelikti. Bireyin bir mekanizma tarafından disiplin altına alınması üretim sürecinde verimli olmasını sağlayacaktı. Öte yandan bu mekanizmalar bireylerin toplumsal normlara uymasını sağlamak gibi bir diğer işleve sahipti. Beden terbiyesi ise erken Cumhuriyetin her iki manada ihtiyaç duyduğu disiplin altına alıcı mekanizmaların başında gelmekteydi.

Netice itibariyle Cumhuriyetin ilk yıllarında sağlıklı beden ulus-devlet için önemli bir gösterge olarak kabul edilmiş ve beden ile ilgili politikalar merkeze alınmıştır. Yeni rejimin iktisadi açıdan güçlü olabilmesi sağlıklı bedenlerin üretim çarkında bir an evvel yerini alabilmesiyle mümkündü. Bu da yeni eğitim sisteminin temel bileşenlerinden "beden terbiyesi" ile mümkün olabilecekti. Beden terbiyesi politikaları bir taraftan güçlü, dirençli bir ulus yaratmaktayken, bir taraftan da uysal, disiplin altına alınmış, itaat eden bireyler yaratmaktaydı (Hızal, 2013: 240 – 243).

Ankara'da 18-23 Şubat 1946 tarihlerinde toplanan Birinci Beden Eğitimi ve Spor Şurası beden terbiyesi ve spor alanında otoriter eğilimlerin terk edilerek, büyük ölçüde oyun ve sporlara dayanan Anglo-sakson geleneğine geri dönülmesini simgeliyordu. Spor, özellikle de futbol bu dönemden sonra elit sporcuları merkeze alarak, büyük ölçüde ticarileşmiş, kitlesel tüketime yatkın bir yapıya doğru evrilmiştir (Akın, 2014: 84-86). Kısaca, beden terbiyesi 1950'li yılların ikinci ve 1960'lı yılların ilk yarısına kadar devlet

politikasının önemli bir parçası olmaya devam etmiş, bu dönemden sonra artan bir şekilde kitlesel olarak takip edilen bir biçime bürünmeye başlamıştır (Akın, 2014: 46).

1980’lerden itibaren ekonomide ve teknolojide yaşanan değişimler ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması toplumsal hayatı birçok açıdan etkilemiştir. Erken Cumhuriyet döneminde sağlıklı bedeni beşerî sermayenin ve askeri gücün kaynağı olarak gören beden terbiyesi politikaları terk edilmiş, devlet tarafından organize ve finanse edilen bir sosyal politika olan spor günümüzde boş zaman faaliyeti olarak özel sektörün yatırımlarına bırakılmıştır. Sporu (ve dolayısıyla bedeni) tüketimin bir nesnesi haline getiren bu dönüşüm dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de devasa bir endüstrinin doğmasına sebep olmuştur. Bugün farklı sosyo-ekonomik ve kültürel artalanlardan insanların erişebileceği farklı spor dallarının olması, bunların arasındaki hiyerarşi, bir statü göstergesi olarak bedene ve spora yüklenen simgesel anlamlar sporu sosyolojik açıdan incelemeye değer kılar.

Devlet, kendi kontrolündeki spor faaliyetleri ve beden terbiyesi politikalarıyla bedensel sağlamlığın ve gücün kontrolünü ve ölçülmesini sağlar. Bu da bürokratik yönetimin spor ve beden yoluyla somutlaştırılmasıdır (Eichberg, 2009: 171). Erken Cumhuriyet döneminin spor politikaları üretken, kontrol edilebilir, yeni rejim ve toplumsal yapının normlarına uygun yurttaşlar yaratma gayesindeyken serbest piyasa da bedeni hem tüketim hem de üretim aracı olarak görür. Eichberg’a göre sporda olduğu gibi üretimde de bedensel faaliyetler vasıtasıyla birey santimetre, gram, saniye cinsinden sonuçlar elde eder. Serbest piyasa bedeni bir meta olarak şekleştirecek tüketimin çekim alanına sokar. Böylelikle beden spor ve fitness piyasasında oldukça yaygın bir şekilde gözlenebileceği biçimde kimyasal yöntemler ve protezlerle iyileştirilir, düzeltilir, süslenir, bezenir, donatılır, cerrahi olarak dönüştürülür (2009: 171).

Spor günümüzde bedeni kapitalist toplumun normlarına göre şekillendirilen, yeniden yaratılan ve “işaretleyen” bir pratikler bütününe dönüşmektedir. Baudrillard’a göre “bedenin son dönemlerdeki tarihi onun değişim ilişkileri içerisinde, kültürel göstergelere göre şekillenen bir fiziki nesne haline gelmesinin tarihidir” (Harvey ve Sparks’tan aktaran Akın, 2014: 224). Bugünün bireyi, devletin herhangi bir disiplin, kontrol ve baskısı olmadan spor yaparak bedenini disiplin altına almakta, kendisini toplumsal yaşamda konumlandırmakta, bu konumu muhafaza etmek ve iyileştirmek için çabalamaktadır.

Spor tarihi bu çalışmanın genelinde vurgulandığı üzere birçok açıdan (varlık, kimlik, disiplin, biyo-politika, sağlık, statü, estetik, kültür endüstrisi, tüketim vs.) beden sosyolojisi için önem taşımaktadır. Dönemsel, biçimsel ve kavramsal açıdan değişen spor, bedeni, dolayısıyla beden ile ilgili toplumsal algıyı da değiştirmektedir. Eichberg'in "sportif ayırım" olarak tanımladığı bu durum toplum üzerinde önemli etkiler yaratmıştır⁴⁴ (2009: 170). Sadece içerisinde bulunduğumuz dönem için değil, tarihsel açıdan beden ve sporun toplumsal yaşamın bir parçası olduğu tüm dönemlerde, estetik, moda, makbul, değerli olanın spor vasıtasıyla tersyüz oluşu, sporun sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan yarattığı değişikliklere verilebilecek örneklerdendir. Sporun yarattığı bu köklü değişiklikler önemlidir, Fişek şu şekilde ifade ediyor: sporların tarihin ilk devletlerinde yapıldığı düşünülürse, tarihin en eski dolayısıyla en önemli toplumsal kurumlarından birisidir (1985: 5-6).

Bu metin bu noktaya kadar bedenin farklı dönemler ve toplumlardaki algılanışı ve buna mukabil fitness faaliyetlerinin dönüşümünü tarihsel bir bakış açısıyla irdelemeye çalışmıştır. Buna göre, kimi dönem imparatorlukların, kimi dönem dinin, kimi dönem kapitalizmin etki ve kontrolündeki sporun geçtiğimiz bir-iki yüzyılda ulus-devlet politikalarıyla şekillendiği görülmüştür. Bu bölümde ise Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarındaki beden terbiyesi ile ilgili gelişme ve politikalar kısaca tasvir edilmiştir. Bir sonraki bölümde ise tarihsel kırılma ile modern sporun önemli bileşenlerinden birisi olan fitness faaliyetinin Amerika Birleşik Devletleri’nde küresel bir kültür endüstrisi olarak yeniden üretilmesine yer verilecektir. Böylelikle “fitness” bu araştırmanın konu edindiği manada statü, kimlik, tüketim, sermaye meseleleri açısından ele alınabilecektir.

2.3.1.9 McDonaldlaştırılmaya Doğru Bodybuilding

Fitness endüstrisinin bugünkü halini almasında (fitness salonlarında kullanılan teknikler, aletler, egzersizler ve bunların tüm dünyada benzeşiyor olmasında) 20. yüzyılda gelişen kültürfizik hareketinin büyük etkisi vardır. Bu dönemde spor ortak bir dile ihtiyaç duymayan, oldukça tesirli ‘küresel bir lehçe’ (*global idioms*) haline gelmiş ve ulusal sınırların ötesine geçmiştir (Jary, 1999: 124). Böyle bir dönemde vücut geliştirmenin oldukça popüler olmasında önemli bir simge, 1970’lerin sonunda Arnold Schwarzenegger gibi birçok popüler vücut geliştiricinin yer aldığı tüm dünyada bilinen

⁴⁴Örneğin 1900-1920 arasında ideal olan açık renkli tenden bronzlaşmış tene doğru kayış sporun etkisiyle gerçekleşmiştir.

‘Pumping Iron’⁴⁵ filmi ve kitabıdır. Vücut geliştirme, antrenman teknikleri, aerobik ve fitness bu tarihlerde “patlama” yaşamış ve fitness endüstrisindeki bu dönüşüm ve devasa büyüme 1970’lerden bugüne artan bir şekilde devam etmektedir (Andreasson ve Johansson, 2014a: 99; Andreasson ve Johansson, 2014b: 25).

Görsel 2.8

Arnold Schwarzenegger

Ancak vücut geliştirmenin gün geçtikçe popülerleşen namı 1970’ler ve 1980’lerde daha çok performans ve daha iyi görünüm sağlayan ilaçların kullanımından olumsuz yönde etkilenmiştir. Andreasson ve Johansson bu türden ilaç kullanımı, anabolik steroidlerin ve vücut geliştiricilerin obsesif özelliklerinin ‘vücut geliştirme’ ile ‘fitness’ arasındaki ayırım sebeplerinden bir tanesi olabileceğini öne sürmektedirler. Bu gibi olumsuzluklar sert⁴⁶ sporun kötü bir üne kavuşmasına sebep olmuştur (2014a: 92). Bin dokuz yüz doksanlar ve özellikle 2000’lerin başında steroid ve ilaç kullanımının olumsuz etkileri etraflıca incelenmeye başlanmış, bu da iri, kaslı vücudun durumunu değiştirmiştir.⁴⁷ Günümüzde bir taraftan oldukça iri vücutlara sahip vücut geliştiriciler ile ilgili olumsuz

⁴⁵Filmin ikinci serisi olan *Pumping Iron II: The Women* (1984) ise kadınlara yönelik vücut geliştirmeyi konu alması sebebiyle (Holmlund, 1989: 40) fitness tarihinde bir dönüm noktası sayılabilir. Bu film eril bir faaliyet olan vücut geliştirmenin yeni, modern, her iki cinsiyete de hitap etmeye başlayan bir harekete dönüşmeye başlamasına sebep olmuştur.

⁴⁶*Hardcore*

⁴⁷Fitness salonlarının itibarlarını korumak ve hatta vücut geliştiricileri salonlarından uzak tutabilmek üzere ilaç testi yaptıklarına dair çalışmalar mevcuttur (Andreasson ve Johansson, 2014a: 101).

bakış söz konusuysen, diğer taraftan bu sporun tüm olumsuzluklarına rağmen (sporla ilgili gelişen takıntı ve bağımlılık, katkı maddesi kullanımının riskleri, beslenme alışkanlıkları ile ilgili problemler vs.) bu spora karşı ilgi tamamen bitmiş veya büyük oranda azalmış değildir. Zaman zaman birbirinin yerine kullanabilen vücut geliştirme ve fitness kavramları birbirinden çokça kopuk olmamakla birlikte kullanılan teknikler ve elde edilen biçimler açısından iç içe geçtikleri, kesiştikleri ve benzeştikleri noktaları hala bulunmaktadır. Ancak küreselleşmenin ve popüler kültürün tarihsel açıdan fitness faaliyetini McDonaldlaştırarak muadili vücut geliştirmeden daha da uzaklaştıracağı öngörülebilir bir meseledir. Bu küresel dönüşüm toplumsal ve kültürel yapıdaki dönüşümle eş hızla gerçekleşmektedir.

Vücut geliştirmeye tarihsel süreçte katkıları olan Charles Atlas, Eugene Sandow, Arnold Schwarzenegger, Sylvester Stallone ve diğer kişiler sayesinde gelişen, benimsenen ve çoğunlukla eril⁴⁸ bir meşguliyet⁴⁹ olarak görülen vücut geliştirme popülaritesini günümüzde orta sınıf ve üstü kadın ve erkeğin bir arada yer aldıkları fitness faaliyetine kaptırmış gibi gözüküyor. Buradan salonların genel koşulları itibariyle (ücret, ulaşım, salonların kendilerine has giyim kuşam pratikleri ve kullanılan araç-gereçlerin pahalılığı) gelirler, tarzlar, simgeler, kültürel sermaye vs. üzerinden bir ayırımın söz konusu olduğu öne sürülebilir.

Andreasson ve Johansson, 1980’lerde fitness faaliyetinin kadın, ağırlıklı olarak ev kadını faaliyeti olarak görüldüğünü belirtmekteler. Jane Fonda⁵⁰ gibi aerobikçilerinin videoları (beyaz) ev kadınlarına ev işi yaparken veya çocuk bakarken de aerobik yapılabileceğini göstermektedir. Fitness endüstrisinin siyahi kadınlara da hitap etmesi ise 1990’lara denk gelmektedir (2014a: 102).

Fitness ile ilgili bu bölümün bir sonraki alt başlığında erkek-çağrışimli ulusal kas kültüründen, küresel ortamda faaliyet gösteren, ticarileşen bir endüstriye dönüşen fitness ‘endüstrisinin’ (Andreasson ve Johansson, 2014a) bugünkü haline yer verilmiştir.

⁴⁸Bu, Endüstri Devrimi’nden bu tarihlere kadar olan ve bir ulusun ancak güçlü (erkek) bedenle var olabileceği düşüncesinden var olagelmıştır.

⁴⁹Kimi dönemlerde ağırlıklı olarak askerlerin, kimi dönemlerde soyluların ve aristokratların, kimi dönemlerde ise işçi sınıfının uğraştığı bir meşguliyet.

⁵⁰Amerikalı ünlü aktris Fonda’nın televizyondaki gösterilerinin benzeri 1990’lı yıllarda ilk özel televizyon kanallarından birisi olan İnterstar’da Yasemin Evcim ile ‘Gece Jimnastiği’ olarak yayınlanmaktaydı. Program ev kadınlarının izleyebileceği gündüz kuşağında değil, gece kuşağında olması itibariyle geniş bir izleyici kitlesine hitap etmekteydi.

2.3.2 Fitness: Küresel Bir Endüstri

Bir önceki bölümde vücut geliştirme, egzersiz, aerobik ve fitness'a ilginin 1980'lerde arttığı (Andreasson ve Johansson, 2014a: 99; Andreasson & Johansson, 2014b: 25) ve bu yoğun ilginin arkasında kitle iletişim araçlarıyla büyük kitlelere erişen Schwarzenegger'in *Pumping Iron* filmi, filmin kadınların vücut geliştirmesini merkeze alan ikinci serisi *Pumping Iron II: The Women* ve Jane Fonda gibi figürlerin olduğundan söz edilmişti. Örneğin Jane Fonda sayısız videonun yanında 1980 ve 1990'lı yıllarda 5 adet kitap yazmış ve ilk kitabı Amerika Birleşik Devletleri'nde 17 milyon adet satmıştır (Andreasson ve Johansson, 2014a: 102). Bu gelişmeler cinsiyet rollerinde de birtakım değişikliklere neden olmuştur. Dönüşüm sadece cinsiyet rollerinde gerçekleşmiyordu. Takip eden yıllarda vücut geliştirmenin fitness faaliyetinden giderek ayrışması (Andreasson ve Johansson: 2014b: 26) kısmen estetik algısıyla, kısmen de ilaç, anabolik steroid ve benzeri maddelerin kullanımıyla alakalıydı. Vücut geliştirme kasları büyüten, şişiren ve güç odaklı bir faaliyete dönüşmüşken, fitness ise formu, sağlığı, zindeliği, inceliği çağrıştıran bir hareket olmuştur. Bu tez çalışması bu ayırımın basit, kavramsal ve sadece teknik bir ayırım olmadığını farkında olarak verileri vücut geliştirme salonlarından değil fitness salonlarından⁵¹ toplamış ve hem erkek hem de kadınların ortak faaliyeti olan fitness salonlarındaki 'öteki' cinse yani erkeğe odaklanmıştır.

Çalışmanın yönünü fitnessa çeviren bir başka gelişme yine 1980'lerin sonunda başlayan fitness-vücut geliştirme kopuşuyla ilişkilidir. Çalışmanın çeşitli yerlerinde sporun (elitlerle orta ve alt sınıfları) ayrıştırıcı işlevinden bahsedildi. Örneğin, Bourdieu *How can one be a sportsman?* adlı makalesinde alt sınıfların fiziksel gücü ve dayanıklılığı öne çıkaran sporları (boks, vücut geliştirme, ağırlık kaldırma), alt-orta sınıfların sağlık odaklı sporları (yürüyüş jimnastik), imtiyazlı sınıfların ise daha çok nasıl göründüklerine yönelik ve statülerini pekiştiren, ekonomik sermayeleri sayesinde sosyal ve kültürel

⁵¹Böylesine bir kategorizasyonun fiiliyatı bariz bir şekilde bulunmasa da kendi statüsünü vücut geliştirme olarak gören salonların var olduğu bir gerçektir. Özellikle İstanbul'da bu manada farklılaşan salonlar daha çok görülmektedir. Öte taraftan ulusal çapta türdeş faaliyetler sunan salonların denetleyen, yetkilendiren kurum bizzat böyle bir ayırımı hem unvanında hem de tarihçesinde yapmaktadır: "Türkiye Vücut Geliştirme Fitness ve Bilek Güreşi Federasyonu. Bu federasyon 1970 yılından itibaren Halter ve Jimnastik Federasyonları bünyesinde faaliyetlerini sürdürmüştür. 1991 yılında Vücut Geliştirme Federasyonu olarak kurulmuştur. 1997 yılında da Fitness branşının Federasyona bağlanmasıyla ismi Vücut Geliştirme ve Fitness Federasyonu olarak değiştirilmiştir. 2002 yılında Bilek Güreşi branşının Federasyona bağlanması ile faaliyetlerini Vücut Geliştirme, Fitness, Bilek Güreşi olarak 3 branşta sürdürmektedir" (<https://tvgfbf.gov.tr/>).

sermayelerine katkı sağlayan (golf, binicilik, yelken, atıcılık, polo ve benzeri) spor/faaliyetlerini tercih ettiği ifade etmiştir (1991: 128-130).

Fitness ile vücut geliştirmenin birbirinden uzaklaşmanın (ki bu iki faaliyet tamamen kopmuş değildir) sebeplerinden bir başkası bu toplumsal ayrışmadır. Sassatelli bu çalışmada da kavramsal temelde ayrıştırılan fitness ve vücut geliştirme salonlarındaki farklılaşmayı şu şekilde tanımlıyor: vücut geliştirme salonları ağırlıklı olarak işçi sınıfı erkeklerin devam ettikleri salonlarken, yüzmeden dans etmeye, masajdan kozmetiğe bedensel dönüşüm hizmetleri sunan fitness odaklı boş zaman ve spor merkezlerinin ise orta ve üst-orta sınıfların rağbet ettiği salonlardır (2010: 22-35). Zira, tarih boyunca, işçi sınıfı makinenin kendi yerini aldığı dönemlere kadar bedensel ve ağır işlerin ihtiyaç duyduğu güce, kuvvete önem vermek durumunda kalmıştır. Tüm gün el gücünü kullanan işçiler sağlık ve fitness merkezlerine gitmek için çok az zamana sahip olagelmışlerdir. Böylelikle bedenleriyle araçsal ilişki kurmuşlar, bu da (zorunlu) spor tercihlerine yansımıştır. Benzer biçim de Shilling Bourdieu'nun yukarıda alıntılanan tespitine şöyle katılıyor: bedenlerini bir proje olarak ele alan elit sınıflar ise büyük, güçlü beden üretmek yerine 'ekonomik' dünya için uygun ve formda bedeni tercih etmekteydiler (2016: 18-19). Dolayısıyla elit kesimler saygınlıklarını yine elit sporlar vasıtasıyla üretmiş, göstermiş, yeniden üretmiştir. Tüm bu gerekçelerle alt ve orta sınıfların bedensel sermaye oluşturarak sınıfsal konumlarını iyileştirmek ve/veya koruyabilmek için giriştikleri mücadelelerin gerçekleştiği alan fitness faaliyeti ve fitness salonlarıdır.

Fitness endüstrisinin bugün küresel ve hacimli bir sektör olmasında dünyanın en büyük fitness hacmine (salon, üye sayıları ve harcanan para bakımından) sahip olan Amerika Birleşik Devletleri'nin payının büyüktür. Ancak geçmişi çok eskilere dayanan bu kitlesel faaliyeti anlamak için sadece ABD'ye bakmak yeterli değildir. Özellikle 1970'lerden sonra bir devrim geçirmiş ve küresel bir sektöre dönüşmüş olan fitness ile vücut geliştirme arasındaki temel farklılıkları vücut geliştirmenin genellikle ilaçlar, steroidler, devasa-erkeklik, gösteriş, postmodern benlik ve şiddet gibi şeylerle ilişkiliyken, 'fitness'ın sağlık, güzellik ve gençlik ile bağlantılı hale gelmiş olması olarak tanımlayan Andreasson ve Johansson, bu ayrılan faaliyetin farklı ülkelerde farklı biçimlerde tezahür etmekte olduğunu, örneğin Japonya'da fitness salonlarının 1990'ların başında büyük şehirlerdeki dinlenme ve eğlence yerlerinde açıldığını aktarıyorlar (2014a: 103). Türkiye'de son zamanlarda fitness salonlarının alışveriş merkezlerinde açılması bu

farklılığın ve dönüşümün örneklerinden bir tanesidir. Bu da vücut geliştirmeden kavramsal olarak ayrılan fitness faaliyetinin mekânsal olarak da ayrışmasına ve gündelik yaşamlarının büyük bir kısmını birer tüketim mekanları olarak alışveriş merkezlerinde geçiren orta sınıfların boş zaman faaliyeti olduğuna işaret eder. Bin dokuz yüz doksanların Japonya’ındaki örnekte görülebileceği gibi farklı ülkelerdeki spor salonları arasında farklılıklar olduğu kadar aynı ülkelerde, hatta şehirlerde de fitness salonları arasında farklılıklar söz konusu olabilmektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere bu mekânsal ayırım (Türkiye’de ve bu çalışmanın yürütüldüğü Eskişehir ilinde de gözlemlendiği üzere) farklı sosyo-ekonomik kültürel arka planları olan insanların farklı salonlara gittiği şeklinde ifade edilebilir.

Hem erkek hem de kadınların karma bir şekilde devam ettikleri fitness salonlarının tipik olarak ayrışması ileride McDonaldlaşma kavramı ışığında ele alınacak. Ancak bu noktada fitness faaliyetiyle ilgili bir başka ayrıma kısaca değinmekte fayda var. Farklı sınıflarda yer alan kadın üyelerin fitness faaliyetlerine devam ettikleri salonların türü de farklılaşmakta. Şöyle ki, bu çalışmanın kapsamındaki üç farklı türdeki salonlarda erkeklerle beraber orta sınıf pozisyonunda bulunan kadınlar yer alırken bu tip salonlara alt sınıfta yer alan kadınların devam etmediği, alt sınıflara mensup kadınların bir başka tür olan ve ağırlıklı olarak pilates, yoga, zumba, step, oryantal, dans ve benzeri aerobik faaliyetler sunan ve sadece kadınların devam ettiği daha küçük ölçekli salonlarda bedensel faaliyetlerini sürdürdükleri gözlemlenmiştir. Bir diğer ifadeyle, orta sınıfa mensup kadınların devam ettiği salonlar alt sınıfa mensup kadınlar tarafından tercih edilmemektedir. Bu kategorik ayrışma neticesinde alt ve orta sınıflara mensup kadınlar ‘ortak’ bir alanda bulunmadıkları gerekçesiyle aralarındaki ‘mücadele’yi sosyolojik olarak incelemek mümkün değildir. Kaldı ki, kadınların hemcinsleriyle bu çalışmada tanımlanan türden bir mücadeleye girip girmeyecekleri ayrıca tartışılması gereken şüpheli bir durumdur. Dolayısıyla söz konusu mekânsal ayrışım bu çalışmanın neden kadın ve bedeni ile değil de erkek ve bedeni ile ilgilendiğinin bir başka⁵² gerekçesidir. Bu saptama, ‘kadın bedeni’ ve ‘yatkinlikler, eğilimler, habitus’ gibi beden sosyolojisi için önemli kavramların bir arada düşünülemez olduğu anlamına gelmemelidir.

⁵²Önceki bölümlerde ifade edildiği üzere, bu hususta diğer gerekçeler “beden sosyolojisi çalışmalarının büyük kısmının kadın bedeni ve onun arzu nesnesi olarak görülmesi ile ilgili olması” ve “erkek bedenini sorunsallaştıran çalışmaların var ama az olması”dır.

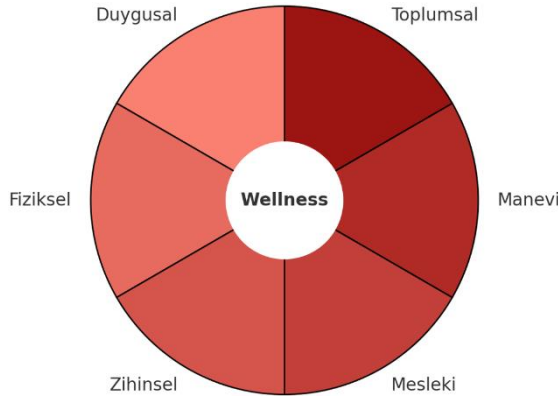
‘Kim’i şimdilik bir kenara bırakıp ‘nerede’ye dönecek olursak kökleri Antik Yunan’da bulunan, günümüzde devasa hacimlere ulaşan fitness endüstrisi üzerinde sayısız konuda zihin yormaya uygun bir mecradır. Bu büyüklüğü gösterebilmek için bir sonraki bölümde *wellness* ve onun bileşenlerinden birisi olan fitness endüstrisinin son yıllardaki gelişimine göz atılacak, her ne kadar nitel yaklaşımla yürütülen bir çalışma olsa da çalışmanın bir sonraki kısmı rakamlarla fitness ‘pazar’ına dair küçük bir tablo çizmeyi hedeflemektedir.

2.3.2.1 İyi Oluş ve Düzenli Yaşam

Dünyada ve Türkiye’de fitness faaliyetine dair bir portre çizmeden önce kavramsal birtakım farklılıklara değinmekte fayda var. Türkçede tam olarak bir karşılığı bulunmadığı için fitness kavramında olduğu gibi İngilizce haliyle kullanılan *wellness* aslında oldukça büyük bir pazarı tanımlamak için kullanılıyor. Çoğu zaman kavram olarak *wellness* ve fitness⁵³ birbirinin alternatifi olarak kullanılıyor olsa da esasen aralarında temel bir farklılık bulunmaktadır. Aslında bu fark bir ilişkiyi barındırıyor. *National Wellness Institute* (2025) *wellness* kavramının 6 boyutundan bahseder: *duygusal, fiziksel, zihinsel, mesleki, manevi ve toplumsal*.

Şekil 2.1

National Wellness Institute (2025)’e Göre Wellness Kavramının 6 Boyutu

Sosyal durum, sınıf, ırk, özür ve engelliliklerine bağlı olmaksızın spor yapmayı arzu eden herkesin serbest zamanlarını spor ile değerlendirmesi ve katılımının mümkün kılınmasını odağına alarak sporu bir yaşam biçimi olarak benimseyen, sağlık, huzur ve mutluluğu ön plana çıkaran bir toplum inşa etmeyi hedefleyen Türkiye Herkes İçin Spor

⁵³Bölümün başlığı aslında “Wellness ve Fitness” ve bu kavramları Türkçeleştirme sorununa dikkat çekmek amacıyla “İyi Oluş ve Düzenli Yaşam” kullanıldı. Bu mesele bulgular kısmında ele alınmıştır.

Federasyonunun (HİS) faaliyet alanlarından bazıları rekreatif spor programları düzenlemek ve yürütmek, sağlıklı yaşam, wellness, yoga ve herkes için spor amaçlı özel spor tesislerinin standartlarını belirlemektir (Türkiye Herkes İçin Spor Federasyonu [HİS], 2019). T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı bünyesinde yer alan HİS wellness'ı esenliği yüksek seviyelere taşıyan, değişik yaşam alanlarında önemli prensipler öğretebilen bir yatkınlık olarak ve beden, beyin ve ruhun birbirine daha da yakınlaştırılması olarak tanımlamıştır (HİS, 2018). HİS wellness için NWI'nın wellness tanımlamasına benzer bir sınıflandırma yapıyor: fiziksel, entelektüel [zihinsel], duygusal, sosyal [toplumsal], spiritüel [manevi], çevresel ve mesleki.

Benzer biçimde ABD menşeli kâr amacı gütmeyen *Global Wellness Institute* (2024) küresel boyutlara ulaşmış olan wellness pazarının bileşenlerini:

- Kişisel Bakım ve Güzellik
- Sağlıklı Beslenme ve Kilo Verme
- Fiziksel Aktivite
- Sağlık Turizmi
- Halk Sağlığı, Korunma ve Kişiselleştirilmiş Tıp
- Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp
- Sağlık Gayrimenkulleri
- Zihinsel Sağlık
- Spalar
- Kaplıcalar

olarak sıralamıştır. Bu sınıflandırmada wellness pazarının 3. büyük bileşeni olan Fiziksel Aktivite fitness salonları ve benzeri (jimnastik salonları, sağlık kulüpleri, fitness merkezleri, kâr amacı gütmeyen/kamusal tıbbi jimnastik salonları, fitness merkezleri, üniversitelerin fitness merkezleri, otellerdeki jimnastik salonları) alanlarda gerçekleşen fitness faaliyetlerini içerir. Dolayısıyla wellness kapsayıcı bir kavram, fitness ise onun altında yer alan Fiziksel Aktivitenin bileşenlerinden bir tanesidir.

Şekil 2.2

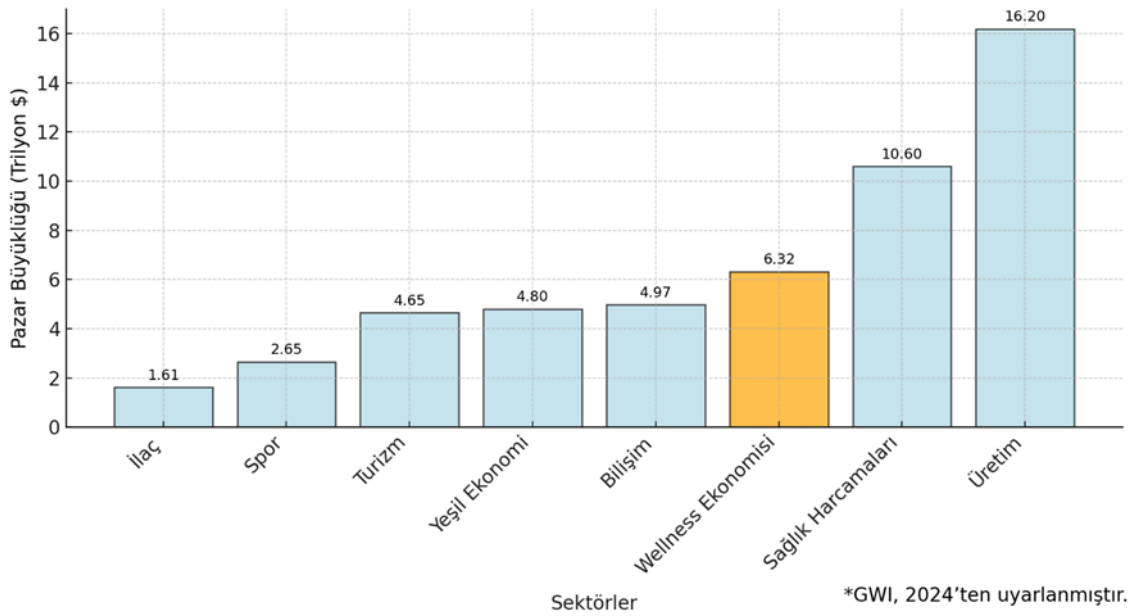
Wellness, Fiziksel Aktivite ve Fitness İlişkisi

GWI, 2023 yılı itibariyle wellness sektörünün pazar hacminin 6,3 trilyon dolara ulaştığını rapor etmiştir (2024). Aşağıdaki grafik fitness faaliyetlerini de içeren wellness sektörünün devasa boyutunu anlayabilmek adına diğer sektörlerle mukayese için incelemeye değerdir.

Şekil 2.3

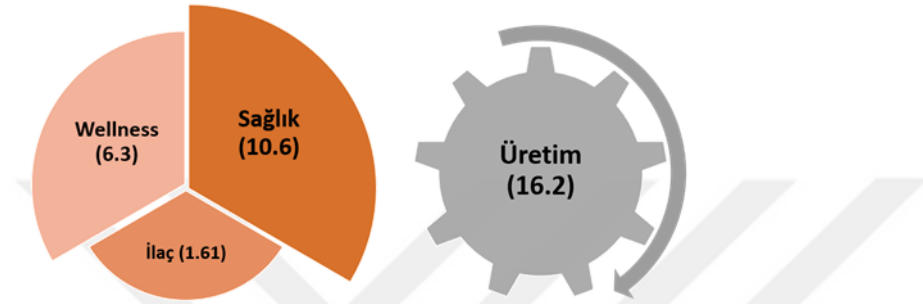
Küresel Wellness Ekonomisi ve Diğer Ana Sektörlerin Pazar Büyüklükleri (2023)

Pazarın boyutunu anlamak adına bu grafikte yer alan ve birbiriyle ilişkili Sağlık Harcamaları, Wellness Ekonomisi ve İlaç Sanayisinin büyüklükleri bir araya getirilirse (18.53 trilyon dolar) küresel Üretim Ekonomisinin tamamından daha büyük bir hacim ortaya çıkar.

Şekil 2.4

Wellness, Sağlık ve İlaç Sektörü ile Üretim Sektörünün Küresel Ekonomideki Oranları

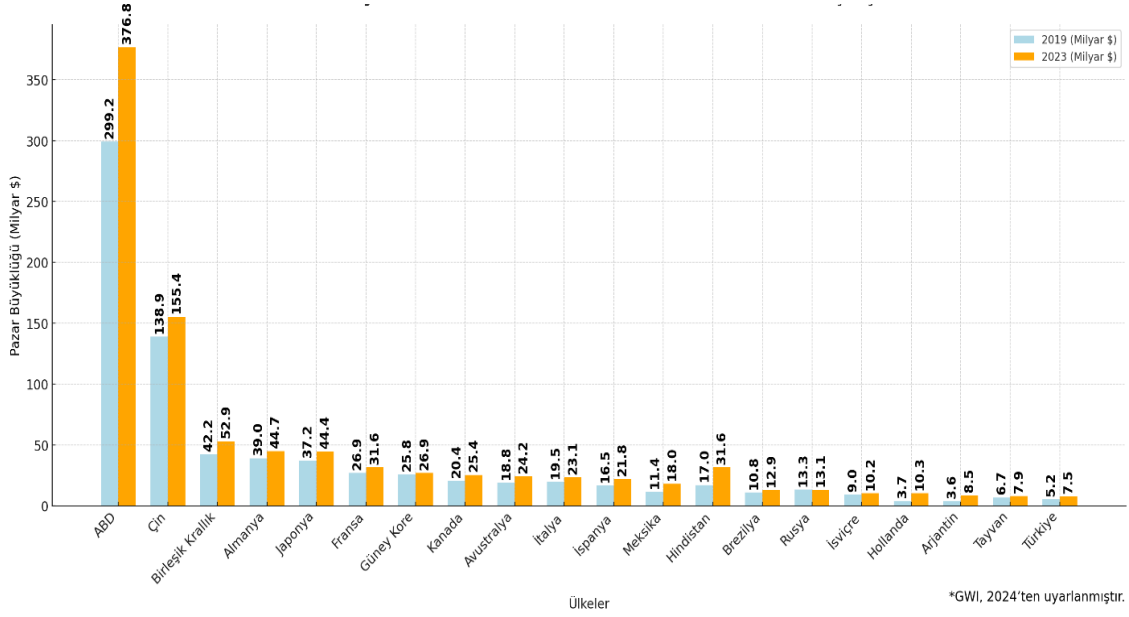
2.3.2.2 Fiziksel Aktivite

GWİ küresel büyüklüğü 6.32 trilyon dolar olan wellness ekonomisi içerisinde fitness faaliyetlerini de kapsayan ‘fiziksel aktivite’nin 2023 yılı itibariyle wellness ekonomisindeki küresel hacmini 1.06 trilyon dolar olarak raporlamıştır (2024). ‘Fiziksel Aktivite’nin kapsamında olan fitness faaliyeti küresel ölçekte, 2023 yılı itibariyle 173 milyar dolarlık üyelik gelirleri, 128.7 milyar dolarlık spor ve fitness ekipmanları büyüklüğünde pazar payı oluşturmaktadır (GWİ, 2024).

Fitness ile ilgili tabloya göz atmadan önce 1.06 trilyon dolar gibi devasa bir ekonomiye sahip olan fiziksel aktivite ile ilgili Türkiye’yi de ilgilendiren detaylara bakmak yerinde olacaktır. Buna ilişkin aşağıdaki tablo Türkiye’nin 2023 yılı itibariyle küresel ölçekteki ‘fiziksel aktivite’ ekonomisini göstermektedir.

Şekil 2.5

Küresel En Büyük 20 Fiziksel Aktivite Ekonomisi: 2019 ve 2023 Karşılaştırması

Buna göre, Türkiye, küresel ölçekte, 2019 yılı itibarıyla 5.2 milyar dolarlık ve 2023 yılı itibarıyla 7.5 milyar dolarlık⁵⁴ (%9.3 büyüme) fiziksel aktivite payı ile en büyük 20. pazar⁵⁵ konumundadır.

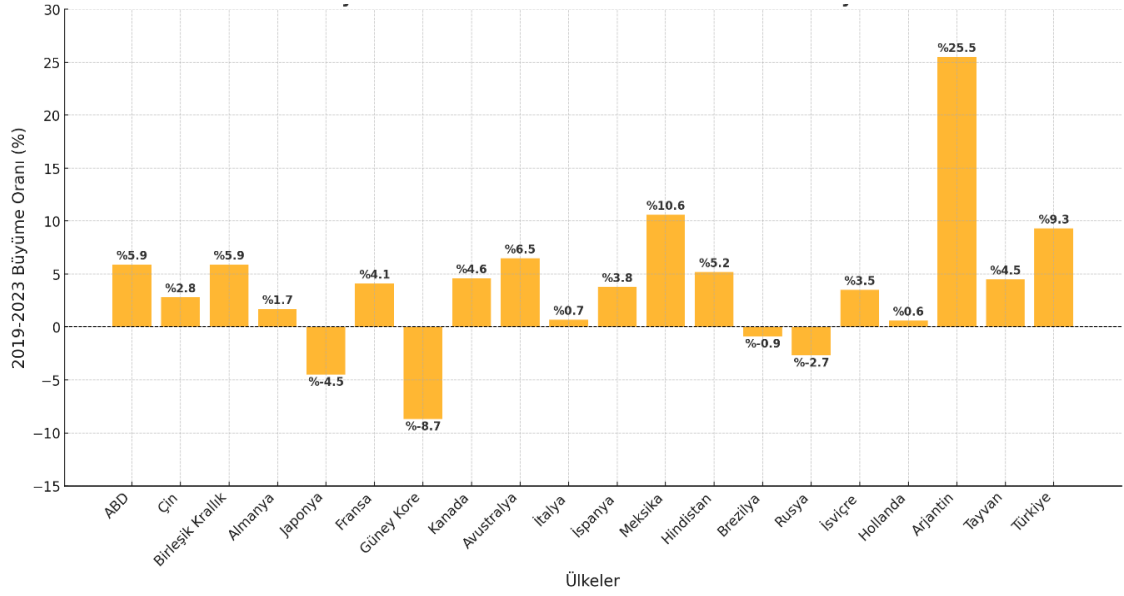
2019-2023 yılları arasında küresel en büyük 20 fiziksel aktivitenin büyüme/küçülme oranlarına bakıldığında; Brezilya (%0.9), Rusya (%2.7), Japonya (%4.5) ve Güney Kore (%8.7) gibi ülkelerin fiziksel aktivite ekonomilerinin küçüldüğü, Türkiye (%9.3), Meksika (%10.6) ve Arjantin (%25.5) gibi ülkelerin büyüme sağladığı ilk bakışta göze çarpmaktadır.

⁵⁴Bu ekonomik büyüklük şu kalemleri içermektedir: Kişisel Bakım ve Güzellik, Sağlıklı Beslenme ve Kilo Verme, Fiziksel Aktivite, Sağlık Turizmi, Halk Sağlığı Korunma ve Kişiselleştirilmiş Tıp, Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp, Sağlık Gayrimenkulleri, Zihinsel Sağlık, Spalar, Kaphıcalar

⁵⁵Türkiye'nin 20. en büyük pazar olmasında termal su kaynaklarının önemli bir etkiye sahip olduğu düşünülebilir.

Şekil 2.6

Küresel En Büyük 20 Fiziksel Aktivite Ekonomisi: 2019-2023 Büyüme Oranları

*GWI, 2024'ten uyarlanmıştır.

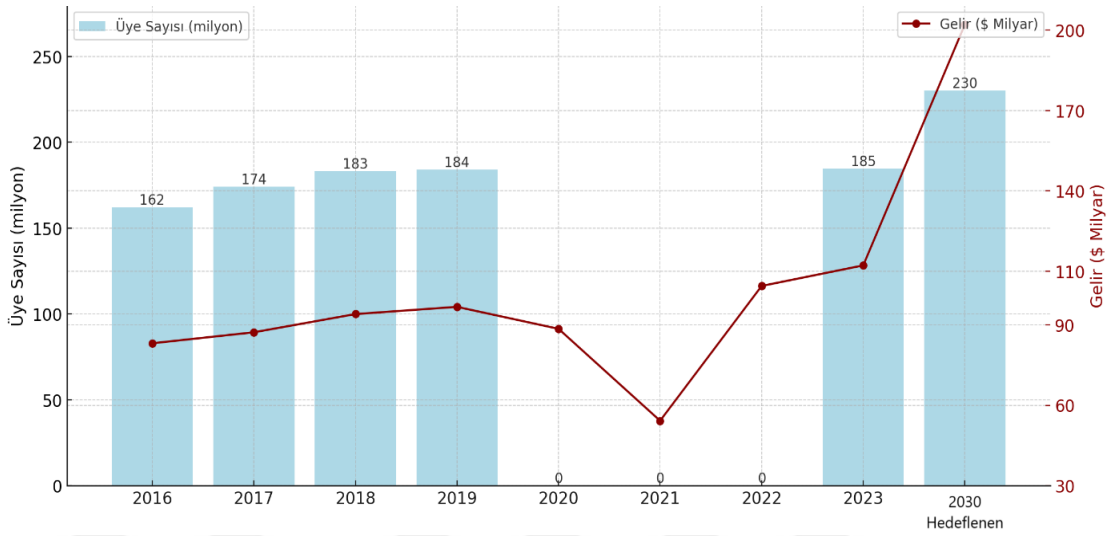
2.3.2.3 Küresel Fitness Ekonomisi

Fitness endüstrisinin 2012 yılı itibarıyla küresel ölçekteki hacmi 131,7 milyon üye, 153.000'den fazla sağlık kulübü ve elde edilen 75,7 milyar dolar gelir (Andreasson & Johansson, 2014a: 92) iken sektörün 2017 yılı itibarıyla ne kadar hızlı geliştiği rakamlarla daha net anlaşılabilir: 174 milyon üye, 200.000'i aşan tesis ve 87,2 milyar dolarlık gelir (International Health, Racquet and Sportsclub Association [IHRSA], 2017)⁵⁶.

⁵⁶International Health, Racquet and Sportsclub Association (IHRSA) 1981 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde kurulmuş ve 1987 yılından beri özellikle fitness sektörü ile ilgili geniş kapsamlı araştırmalar yapmaktadır. Fitness sektöründe otorite kurumların başında IHRSA 6 Mart 2024 itibarıyla ismini *Health & Fitness Association* (HFA) olarak değiştirmiştir. Ancak yıllık raporlarını halen IHRSA adı altında yayınlamaya devam etmektedir.

Şekil 2.7

Küresel Fitness Gelirleri ve Üye Sayıları

IHRSA'nın⁵⁷ 2021 yılında yayımladığı medya raporuna göre Covid-19 pandemisinden sonra gelirlerde olduğu gibi üye sayılarında da düşüş olduğu ancak ABD için 2020 yılı salon ve üye sayılarının elde edilemediğini belirtilmektedir. Benzer şekilde 2020, 2021 ve 2022 küresel fitness verilerinde de salon ve üye sayıları bulunamamaktadır. Ancak Covid-19 pandemisi neticesinde bu yıllarda elde edilen gelir (ya da üyelerin harcadığı rakam) ciddi oranlarda düşüş görülmektedir. Covid-19 pandemisi sadece gündelik yaşamı felç etmemiş, veriye erişimi de engellemiş görünmektedir. Bu bağlamda 2020-2022 yılları kayıp yıllardır. *IHRSA ve EuropeActive & Deloitte'e ait European Health & Fitness Market Report* [EHFMR] başlıklı raporları⁵⁸ incelendiğinde küresel ölçekte, 2023 yılı itibarıyla 184.59 milyon üye ile 2019 yılı üye sayılarına ulaşılmış, 112.17 milyar dolar gelir ile 2019 yılına ait rakamları hayli aşılmıştır⁵⁹. IHRSA 2030 yılı için tüm dünyada

⁵⁷Bu kısımda IHRSA'ya referansla alıntılanan veriler "The 2017 IHRSA Global Report, The 2017 IHRSA Health Club Consumer Report, The 2018 IHRSA Health Club Consumer Report, 2018 IHRSA Global Report, 2019 IHRSA Global Report, 2019 IHRSA Health Club Consumer Report, 2020 IHRSA Global Report, 2021 IHRSA Global Report, 2021 IHRSA Media Report, The 2022 IHRSA Global Report, 2023 IHRSA Global Report, The 2024 IHRSA U.S. Health & Fitness Consumer Report" dokümanlarından uyarlanmıştır.

⁵⁸IHRSA Global, IHRSA Consumer, IHRSA Health Club, The 2024 U.S. Health & Fitness Consumer IHRSA Media raporlarından ve EuropeActive & Deloitte, EHFMR raporlarından uyarlanmıştır.

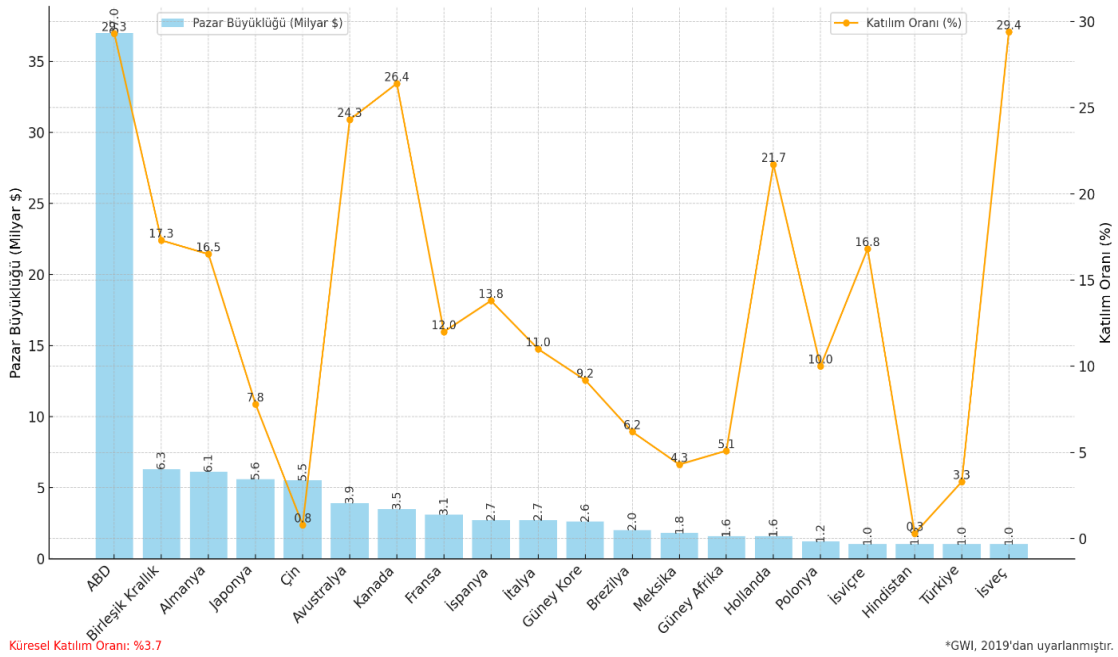
⁵⁹IHRSA ile GWI'nin özellikle ekonomik boyut açısından rakamları farklılık sergileyebilir. Bunun iki sebebi var: Avrupa (Euro) ve ABD (Dolar) arasındaki farklı para birimleri; IHRSA'nın hesaplamaya sadece üyelik ücretlerini değil, özel ders ve fitness merkezlerindeki yiyecek-içecek harcamalarını da dahil etmesidir.

230 milyon üyenin 202 milyar dolarlık bir ekonomik büyüklük oluşturacağını tahmin etmektedir.

Covid-19 Pandemisinin hemen öncesinde, 2018 yılında, küresel ölçekte en büyük fitness ekonomisine sahip 20 ülke ve bu ülke nüfuslarının fitness faaliyetine katılım oranları grafikte sunulmuştur.

Şekil 2.8

Küresel En Büyük 20 Fitness Ekonomisi ve Nüfus Katılım Oranları (2018)

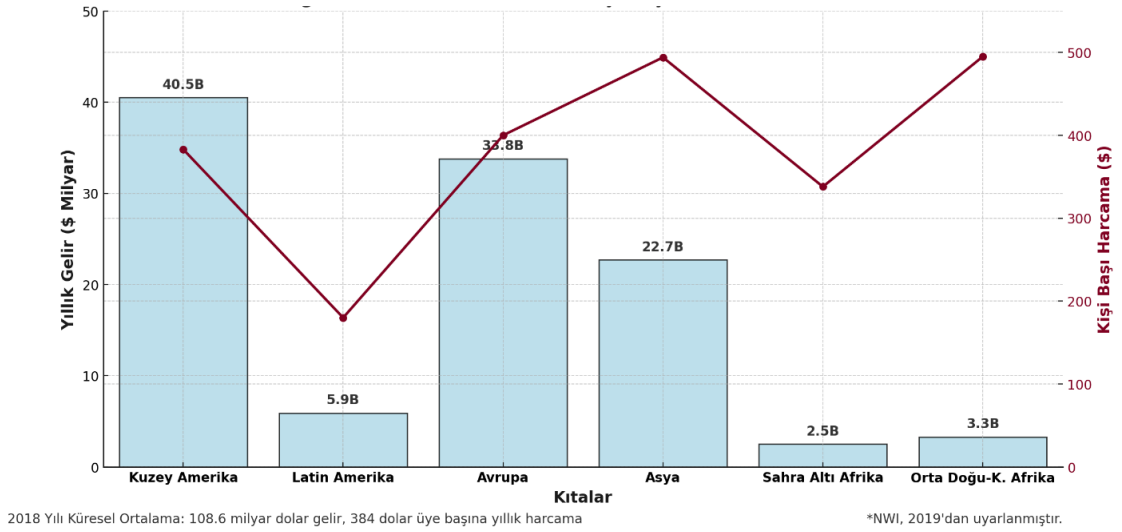

Grafığe göre, 2018 yılında küresel ölçekte, ekonomik pazar büyüklüğü anlamında ilk beş ülkenin ABD (37 milyar dolar) (Kuzey Amerika), Birleşik Krallık (İngiltere, İskoçya, Galler, Kuzey İrlanda), Almanya (Avrupa), Japonya ve Çin'in (Asya) olduğu en büyük 20 fitness ekonomisi listesinde Türkiye 1.01 milyar dolar yıllık fitness hacmi ile en büyük 19. ülke olarak yer almıştır.

GWI'nin raporundan oluşturulan aşağıdaki grafik kıtalar bazında 2019 yılında fitness faaliyetlerinden elde edilen gelir ve kişi başı yıllık fitness harcamasını göstermektedir.

Şekil 2.9

Bölgesel Fitness Ekonomisi ve Kişi Başı Yıllık Harcama (2018)

Veriler 2018 yılına ait bölgesel fitness ekonomisini ve kişi başına düşen yıllık harcamaları karşılaştırmalı olarak sunmaktadır. Kuzey Amerika yıllık 40.5 milyar dolar ile en yüksek gelire sahipken, Sahra Altı Afrika yıllık 2.5 milyar dolar gelirle en düşük fitness ekonomisine sahiptir. Öte yandan kişi başı yıllık fitness harcaması en yüksek Orta Doğu-K. Afrika (495 \$) ve Asya (494 \$) kıtalarında, üyeler açısından fitness maliyetinin en düşük olduğu kıtalar Latin Amerika (180 \$) ve Kuzey Amerika (383 \$) kıtalarıdır. Yıllık ortalama 108.6 milyar dolarlık ekonomi ve ortalama 384 dolar üye maliyetinin olduğu fitness ekonomisinde ABD’de yıllık fitness gelirleri yüksekken fitness faaliyetini gerçekleştirmek 4 kıtadan daha ucuzdur.

2.3.2.4 Amerikan Fitness Ekonomisi

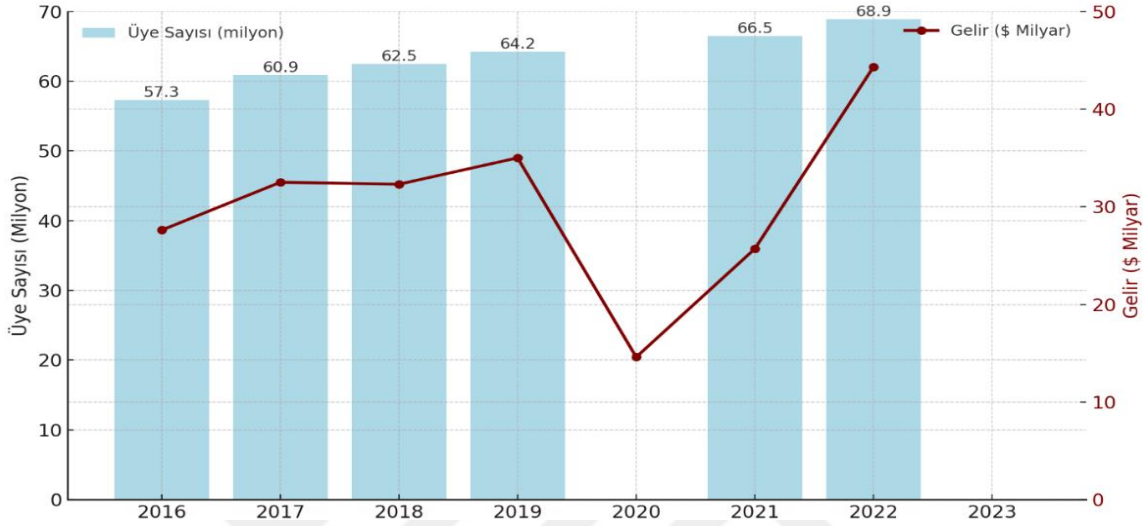
Aynı bölgeler ile ilgili IHRSA’nın 2017 verileriyle üye sayıları incelendiğinde dünya genelindeki 174 milyon üyenin 60,9 milyonu Amerika Birleşik Devletlerindeyken⁶⁰ (Walsh, 2018: 53-56) Kanada’da yaklaşık 6 milyon üye, Latin Amerika’da yaklaşık 9 milyon üye, Avrupa’da yaklaşık 60 milyon üye, Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da yaklaşık 3,4 milyon üye ve Asya’da yaklaşık 22 milyon üye bulunmaktadır (Rodriguez, 2018). Fitness ekonomisi anlamında dünyanın en büyük (Avrupa kıtasından dahi büyük)

⁶⁰ Amerika Birleşik Devletleri’nde üye sayısının 60,9 milyon olduğu 2017 yılında ikinci ve üçüncü sırayı Avrupa’dan iki ülke almıştır. Almanya 10,6 milyon üye ile ikinci sırada ve Birleşik Krallık 9,7 milyon üye ile üçüncü sırada yer almıştır.

ekonomisine sahip olan ABD'ye ait gelirler ve üye sayılarına dair grafik aşağıda sunulmuştur.

Şekil 2.10

Amerika Birleşik Devletleri Fitness Gelirleri ve Üye Sayıları

Daha önce değinildiği üzere 2020 yılı ABD'deki fitness salonları ve üye sayılarının tespit edilemediği yıldır. ABD'nin 2020 yılında Covid-19 Pandemisi sebebiyle fitness ekonomisi oldukça azalma göstermiş olsa da 2021 ve 2022 yıllarında hızlıca toparlanmıştır. ABD verileri önemlidir çünkü fitness faaliyetinin (ve öncül faaliyetlerin) doğduğu topraklar olmasa da bir kültür endüstrisi haline gelerek başta Hollywood (Arnold Schwarzenegger, Hulk Hogan, Sylvester Stallone, Dwayne Johnson vd.) olmak üzere birçok mecrada tüm dünyada fitness faaliyetlerini, eğilimlerini, modasını domine etmesi ABD'yi küresel endüstriyi şekillendiren en önemli aktörlerden⁶¹ biri haline getirir.

IHRSA'nın 2017 raporuna göre ABD ile ilgili temel bulgular şöyle: 2017 yılında altı yaş ve üstü her beş Amerikalıdan birisi bir sağlık kulübüne üyedir. 60 milyonluk bu sayı Amerika nüfusunun %20,3'ü demektir. Üyeler ortalama yılın 98 günü bu kulüplere devam ederken, 35-44 yaş aralığındaki üyelerin devam oranı en yüksektir (113 gün), kulüp üyelerinin kabaca %14'ü kişisel çalıştırıcı (*personal trainer*) ile çalışırken, üyelerin %27'si küçük gruplar halinde çalışmayı tercih etmişler ve ABD'deki tüm üyelerin %23'ü birden fazla kulübe üye olduklarını belirtmişler (Walsh, 2018: 55).

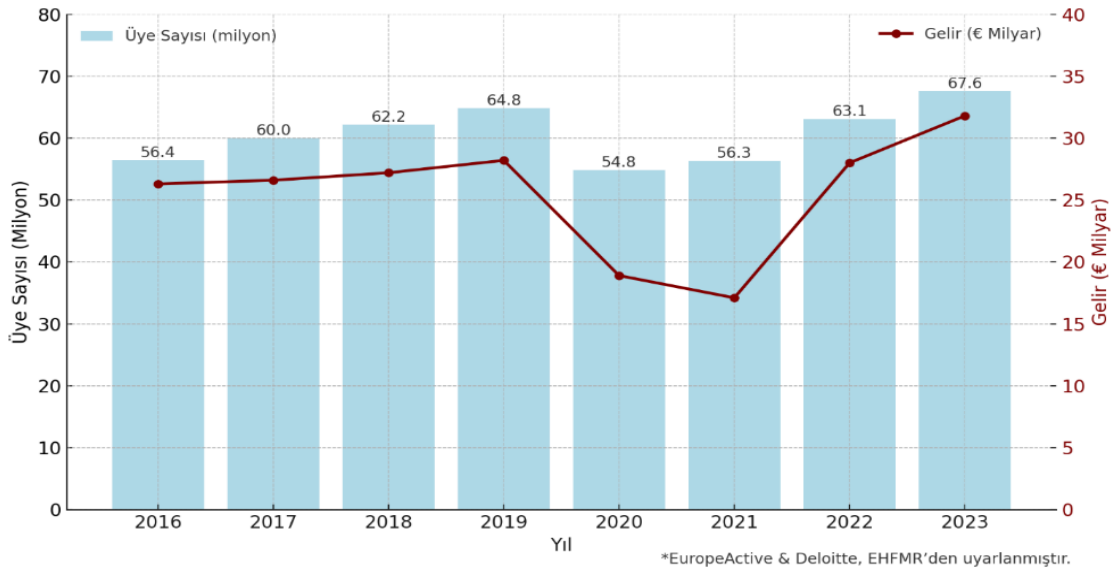
⁶¹Fransız sosyolog Loïc Wacquant'ın *Ruh ve Beden, Acemi Bir Boksörün Defterleri* (İngilizce basım 2004, Türkçe basım 2012) adlı önemli eserinin verilerini Chicago gettolarındaki boks kulübünden toplaması bu önermenin kanıtlarından sadece birisidir.

2.3.2.5 Avrupa Fitness Ekonomisi

Kuzey Amerika'nın ardından en büyük fitness ekonomisine sahip 2. kıta olan Avrupa'da fitness gelirleri, salon ve üye sayıları incelendiğinde Covid-19 pandemisinin etkileri belirgin bir şekilde görülebilir. EHFMR'ye ait yıllık raporlar⁶² incelendiğinde Avrupa'daki fitness pazarına dair tablo aşağıda yer almaktadır.

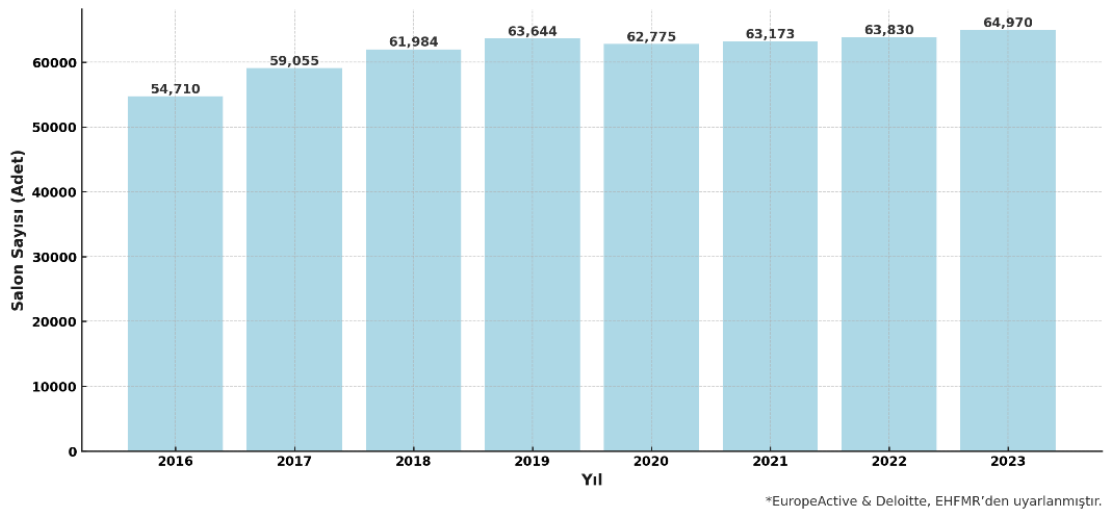
Şekil 2.11

Avrupa Fitness Gelirleri ve Üye Sayıları

Şekil 2.12

Avrupa Fitness Salon Sayıları

⁶²Veriler 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023 ve 2024 yıllarına ait EHFMR raporlarından uyarlanmıştır.

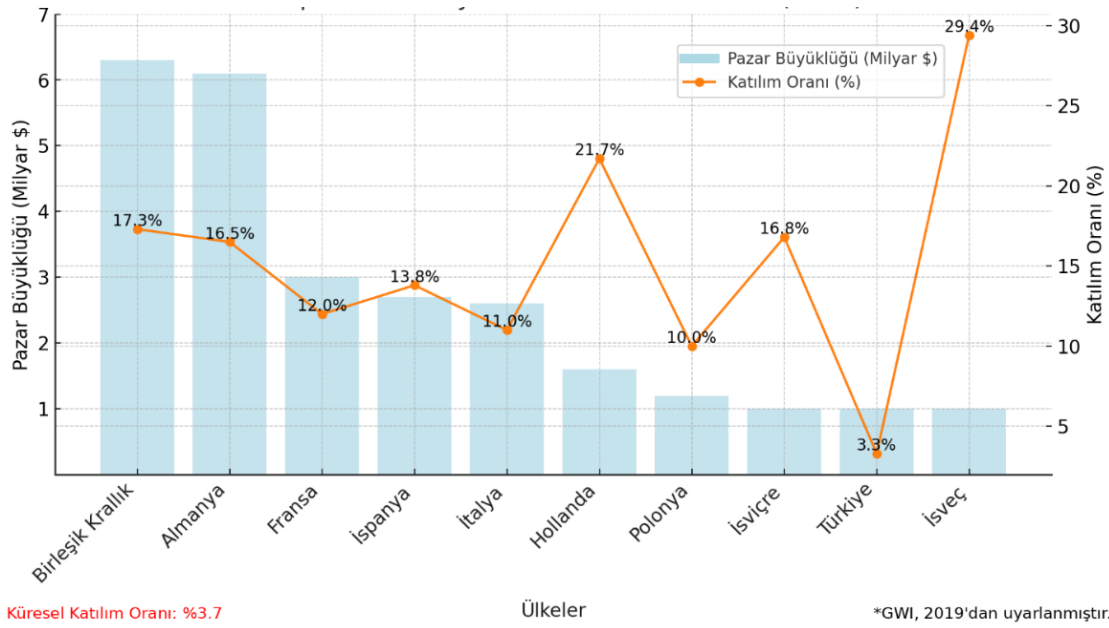
Avrupa'daki fitness sektörü Covid-19 pandemisinden önce, 2019 yılında gelir, salon ve üye sayıları bakımından en yüksek rakamlara ulaşmış, Covid-19 pandemisiyle birlikte bu rakamlarda düşüş yaşanmıştır. Bu iki grafikten bahse konu dönemde gelir ve üye sayılarında çok keskin olmayan düşüş yaşanmasına rağmen fitness salonlarının dönemin ekonomik yoksunluklarına rağmen ayakta kaldığı öne sürülebilir. Avrupa'nın her üç veri için 2023 yılı itibariyle tekrar aynı seviyelere ulaştığı ve hatta bir miktar aştığı görülebilir. Buna göre 2023 yılı itibariyle Avrupa'da 64,970 adet fitness salonunda 67.6 milyon üye fitness faaliyeti için 31.8 milyar Euro değerinde bir ekonomi yaratmıştır. EHFMR, 2030 yılında Avrupa'da fitness faaliyetlerine 100 milyon üyenin katılacağını öngörmektedir (2023).

2.3.2.6 Türkiye'de Fitness Ekonomisi

Covid-19 pandemisinden hemen önce fitness ve ilişkili olduğu sektörlerin çok yüksek rakamlara ulaşmış olduğu 2018 yılı itibariyle dünya nüfusunun %3.7'si fitness faaliyetlerinin bir biçimine (jimnastik salonları, sağlık kulüpleri, fitness merkezleri, kar amacı gütmeyen/kamusal tıbbi jimnastik salonları, fitness merkezleri, üniversitelerin fitness merkezleri, otellerdeki jimnastik salonları vs.) dahil olmaktadır ve bu katılım neticesinde oluşan yıllık pazarın 108.6 milyar dolar ve üye başına yıllık harcamanın 384 dolar olduğundan bahsedilmişti. 2018 yılı itibariyle Türkiye'nin Avrupa'daki fitness faaliyetlerindeki ekonomik payı ve fitness faaliyetlerine nüfusun katılımı ile ilgili grafik aşağıda yer almaktadır.

Şekil 2.13

Avrupanın En Büyük 10 Fitness Ekonomisi

Avrupa'nın en büyük 10 fitness ekonomisinin görselleştirildiği grafikte Türkiye 1.01 milyar dolarlık yıllık fitness harcaması ile listenin 9. sırasında ve fakat fitness faaliyetlerine %3.3'lük katılım oranıyla 10. sırada yer almaktadır. IHRSA'nın 2018 küresel raporu ve GWI'nın 2019 raporuyla paralel verilere sahip ve 2018 yılı verilerini kapsayan EHFMR'nin raporuna göre Avrupa'da Almanya %20 ile en çok üyeye sahip ülkeyken Türkiye'deki fitness sektörü Avrupa'da en çok büyüyen on pazardan⁶³ bir tanesidir (Terry, 2018: 42-50). GWI'nın 2019 raporundan derlenen yukarıdaki grafiğe göre İsveç 1 milyar dolarlık pazar hacmiyle Türkiye'den sonra, yani 10. sırada gelmektedir. İsveç fitness faaliyetlerine %29.4'lük katılım oranıyla ekonomik anlamda en büyük paya sahip olan ABD'nin (İsveç'in 37 katı daha fazla gelir) katılım oranlarını da geçerek hem Avrupa'da hem de tüm dünyada 1. sırada yer almaktadır (GWI, 2019). İsveç, beden, sağlık ve spor açısından sosyolojik olarak incelemeye değer bir coğrafyadır.

Ortalama küresel katılım oranının %3.7 olduğu 2018 yılı itibarıyla Türkiye, nüfusun fitness faaliyetlerine %3.3 katılım oranı ile GWI'nın araştırması kapsamındaki 150 ülke arasında 75. sırada yer almaktadır. Bir başka deyişle küresel ölçekte fitness ekonomisi bakımından 1.1 milyar dolarlık yıllık gelir/harcama ile en büyük 19. ülke olan Türkiye

⁶³Rusya ve Polonya ile birlikte en yüksek büyüme potansiyeli olan üç ülkeden biri (yıllık büyüme oranı: %2,4)

nüfusun fitness faaliyetlerine katılımı bakımından 75. sıradadır. Peki, bu ne demek ve fitness faaliyetleri bakımından Türkiye'nin Avrupa'daki pozisyonu ne ifade ediyor?

Grafikte fitness ekonomisi açısından 9. ve 10. sıralarda yer alan Türkiye ve İsveç yıllık fitness ekonomileri ve katılım oranları bakımından incelenebilir. İlk elden, İsveç nüfusunun fitness faaliyetini sağlıklı bir yaşam biçimi olarak gündelik hayatlarına dahil ettiği, fit bir yaşam tarzı benimsediği varsayılabilir. Ancak, basit demografik ve ekonomik göstergelerle İsveç ve Türkiye'de fitness faaliyetlerinin ekonomik boyutu ve farklılığı daha net anlaşılabilir. Grafikte yer alan ve iki ülkeye ait fitness faaliyetlerine nüfus katılım oranları ile yıllık fitness harcamaları aynı yıla ait ülke nüfuslarıyla mukayese edildiğinde, söz konusu yıl için Türkiye'de yaklaşık olarak 2.71 milyon kişinin fitness faaliyetlerine katıldığı ve fitness faaliyetine katılanların kişi başı harcamasının yaklaşık olarak 372 dolar olduğu, 10 milyon nüfusu (nüfus bakımından 8/1) olan İsveç'te ise yaklaşık olarak 3 milyon İsveçlinin fitness faaliyetlerine katıldığı ve fitness faaliyetine katılanların kişi başı harcamasının yaklaşık 330 dolar dolaylarında olduğu sonucuna ulaşılabılır. Yani Türkiye'de fitness faaliyeti yapmanın kişi başı maliyetinin (372 \$/yıl) İsveç'te fitness faaliyeti yapmanın kişi başı maliyetinden (330 \$/yıl) daha fazladır. Henüz bu çalışmanın katılımcılarından fitness ekonomisi dahilinde beslenmenin pahalı olması ile ilgili yakınmalarına dair elde edilen bulgular dikkate alınmadığı halde dahi, bu verilerle fitness faaliyetinin Türkiye'de küresel ve ulusal açıdan eşitsizlik yaratacak derecede pahalı olduğu sonucuna varılabilir. Böylesine bir kıyaslama yapmak neden gereklidir?

Aynı yıl itibarıyla iki ülkenin gayri safi yurtiçi hasıla rakamları incelendiğinde 'soru/n'un cevabına yaklaşıyoruz. TÜİK verilerine göre "kişi başına GSYH, 2018 yılında cari fiyatlarla 45 bin 750 TL, ABD doları cinsinden 9.693 dolar" iken (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2019), İsveç'te 2018 yılında kişi başına GSYH 54.181 ABD dolarıdır (Dünya Bankası, 2018). Özetle kişi başına düşen yıllık gelirin 54.181 dolar olduğu İsveç'te fitness faaliyetine katılan bireyler bu faaliyet için yıllık 330 dolar ödüyorlarken, kişi başına düşen yıllık gelirin 9.693 dolar olduğu Türkiye'de fitness faaliyetine katılan bireyler bu faaliyet için yıllık 372 dolar ödemişlerdir. Gelir eşitsizliklerinden⁶⁴ bağımsız olarak Türkiye nüfusu sağlık ve zindeliği yaşam tarzı olarak gündelik hayatlarına nasıl dahil edebilir? Bu mesele sonuç kısmında ayrıca tartışılacaktır.

⁶⁴İki ülkenin 2018 yılına ait *gini endeksi* incelendiğinde İsveç'in 0'a daha yakın (0.273) katsayıya, Türkiye'nin ise 1'e daha yakın (0.397) katsayıya sahip olduğu (OECD, 2018) görülebilir.

Bu kısa tarihsel kısımdan ve müteakip rakamlardan da anlaşılabilceği gibi doğuşu ve gelişimi Amerika kıtası (dolayısıyla ABD'nin) dışında gerçekleşen jimnastik, kültürfizik ya da vücut geliştirmenin fitness adı altında bir endüstri olarak dünyaya tekrar yayıldığı yer ABD'dir. Ritzer'in *Küresel Dünyada* belirttiği üzere küreselleşme tek yönlü bir süreç değildir. Çok yönlü akıntılar neticesinde dünyanın her yerine Batı'dan ve ABD'den her türden mal akışı olurken, bir o kadarı da dünyanın her yerinden Batı'ya ve ABD'ye akar (2011a: 27). Bu manada ve bu çalışma özelinde beden ve küresel bir kültür haline dönüşmüş vücut geliştirme ve fitness yaşam tarzının bu akıntılar neticesinde *Amerikalılaştığını* söylemek yerinde olur. İlerleyen bölümlerde "fitness"ın Mcdonaldlaştırılan bir alan olduğunu detaylı bir şekilde iddia edeceğiz. Burada kullanılacak Mcdonaldlaştırma kavramının kökenleri de –tıpkı fitness kavramının kökenlerinin Amerika dışında olması gibi– Alman toplumundaki bürokratikleşme ve rasyonelleşmede ve Max Weber'in bunlara dair çözümlemesinde yatmaktadır (Ritzer, 2011a: 109, Ritzer, 2011b: 48;). Kökleri başka topraklarda olan vücut gelişiminin fitness olarak Amerika'da yeniden imal edilmesi (Amerikalılaştırılması, Mcdonaldlaştırılması) ve ardından tüm dünyaya ihraç edilmesi birbiriyle ilişkili kavramlar olan küreselleşme, küyerelleşme (*glocalization*) (Robertson, 1997: 25; Ritzer, 2003: 193), kültür endüstrisi (Adorno, Horkheimer), tüketim kültürü (Baudrillard) gibi kavramları birbirinden bağımsız düşünmemeyi gerektirir. Bu sebeple bu çalışmanın amaçlarından bir diğeri de küresel tüketim kültürünün fitness faaliyeti vasıtasıyla nasıl tezahür ettiğini, fitness hareketinin Türkiye'deki gelişimi ve gözlem yapılan salonlar çerçevesinde anlamaya çalışmaktır. Bu noktada bir not düşmek gerek: Türkiye'de vücut geliştirmenin tarihi ve fitness faaliyetlerinin güncel durumuyla ilgili çok az akademik çalışma (Akın 2005, Türkmen, 2012, 2013; Gençtürk Hızal, 2013; Koçak, Turan, & Şahan, 2018) bulunmaktadır. Konuyla en ilişkili çalışmalar erken Cumhuriyette beden eğitimi ve spor ile ilgili çalışmalardır. Türkiye spor sosyolojisi ve beden sosyolojisinin olgunlaşabilmesi için güncel çalışmalara ihtiyaç vardır.

Bilinenin aksine insanlık tarihinde hiç de yeni sayılmayacak bir faaliyet olan fitness hareketi⁶⁵ ağırlıklı olarak eril, askeri ve ulusal bütünlüğün teminatı bir yapıdan kadın, erkek, genç, yaşlı kitleleri kapsayan (kitlesele ama bireysel), egzersiz, diyet, yaşam tarzı

⁶⁵Endüstri devriminden 1970'lere kadar kültürfizik, jimnastik, beden terbiyesi, 1980'lerle birlikte vücut geliştirme (*bodybuilding*) ve antrenman (*workout*), 1990'larda step, aerobik ve günümüzde ise wellness'in bir bileşeni olarak fitness diye adlandırılan hareket.

ve zindelik gibi kavramları içeren küresel, kültürel bir endüstriye dönüşmüştür. Avrupa’da ve Asya’da yeşeren ve sonrasında ABD başta olmak üzere dünyanın geri kalanına yayılan fitness, birçok diğer benzeri hareket⁶⁶ gibi popüler kültür sayesinde bir endüstri olarak tekrar ABD’den dünyaya yayılarak küreselleşmektedir. Bu faaliyetin kısa tarihçesini ele alan bu bölümden sonra bir sonraki bölümünde fitness’ın nasıl Mcdonaldlaştırıldığını göstermeyi amacındayız. Böylelikle bedensel dönüşüm amacıyla fitness faaliyeti yapan erkeklerin toplumsal konumlarını koruyabilmek ve/veya iyileştirebilmek için giriştikleri mücadeleyi, geliştirdikleri stratejileri, metotları ve tüm bu süreçteki sosyal ve sembolik etkileşimi katılımcı gözlem ile anlamayı ve keşfetmeyi amaçlayan bu çalışmanın kapsamı olan salonları daha iyi tanımlayıp sınıflandırabileceğiz.

2.3.3 McFitness: Artık Yiyecek Görmüyorum, Tek Gördüğüm Protein, Karb, Yağ⁶⁷

Bu çalışma esas olarak beden vasıtasıyla oluşturulan kimlikleri konu edinmektedir. Bu doğrultuda amaçları bedensel dönüşüm olan erkeklerin fitness faaliyeti esnasında toplumsal konumlarını koruyabilmek ve/veya iyileştirebilmek için giriştikleri mücadeleyi, geliştirdikleri stratejileri, metotları ve tüm bu süreçteki sosyal ve sembolik etkileşimi anlamak ve keşfetmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın kapsamı olarak Eskişehir ilinde “fitness” salonları ve bu salonlara giden farklı toplumsal konumdaki erkekler belirlenmiştir. Önceki bölümde, küresel boyutlara ulaşan ve büyük bir endüstri haline dönüşen fitness kavramı tarihsel açıdan ele alınarak kavramla ilgili belirsizlik bir nebze olsun giderilmeye çalışılmıştır. Buradan hareketle, bu bölümde bu çalışma kapsamında katılımcı gözlem yapılan iki tür salon Ritzer’in *Toplumun Mcdonaldlaştırılması* (2011b) kavramı çerçevesinde ele alınacaktır.

Daha önceki bölümlerde ifade edildiği üzere geleneksel spor kutsal olanla ilgiliyken (Olimpiyatların tanrıların adına yapılması), modern spor dünyevi ve hümanisttir ve her sportif başarıyı ölçülebilen ve nicelleştirilebilen bir başarıya dönüştürme gibi neredeyse kaçınılmaz bir eğilimle karakterize edilir (Ritzer, 2011: 118). Benzer şekilde, modern sporun bir takım biçimsel-yapısal özelliklerle tanımlanabileceğini belirten Guttmann (2004: 4) bunları şöyle sıralıyor: sekülerizm, eşitlik, uzmanlık, bürokratikleşme, akılcılaştırma, nicelleştirme ve kayıt altına alma takıntısı. Günümüzde herhangi bir sporu

⁶⁶Sinema, eğlence, müzik, fastfood, kahve endüstrileri/kültürleri gibi.

⁶⁷@turkkanberkay adlı Men’s Fitness Fit Model 1.si ve kişisel çalıştırıcının Instagram hesabından 10 Ocak 2018 günü erişilmiştir.

yapmak için o spor ile ilgili asgari teknik bilgiye sahip olunmalıdır, tüm bunlar da uzmanlıkla açıklanabilir. Guttmann'ın sözünü ettiği diğer nitelikler (bürokratikleşme, akılcılaştırma, nicelleştirme ve kayıt altına alma takıntısı) ise bu kısımda tartışılan Mcdonaldlaştırma kavramına benzerlik gösterir. Zira modern spor (FIFA, Dünya Kupası, NBA, Formula-1 gibi devasa örgütler) yönetme ve dolayısıyla bürokrasiyle ilişkilidir. Bilimin, ölçme-biçmenin, araç-gereçlerin, standartların, kuralların, düzenlemelerin olduğu her spor (artık bunların bulunmadığı spordan bahsetmek pek mümkün değil) bu çalışmanın ele aldığı fitness faaliyeti ve kapsamını oluşturan salonların bu kısımda analiz edildiği biçimde akılcıdır. Birbiriyle ilişkili olan nicelleştirme ve kayıt altına alma takıntısı ise Ritzer'in tartışmasının odağındaki verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve insansız teknolojilerle denetimin modern spordaki tezahürüdür.

Ritzer Mcdonaldlaştırılmış toplumların (ve kurumların) temel özelliklerini verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve insansız teknolojilerle denetim kavramlarıyla açıklıyor. Bu özelliklerden birisi olan öngörülebilirlik (Ritzer, 2011b: 126) disiplin, düzen, rutin, tutarlılık anlamlarına gelmektedir. Böylesine tasarlanmış toplumlarda beklenmedik (olumsuz) sürprizlerle karşılaşmak yerine, bireyler çoğu zaman neyle karşılaşacaklarını bilmek isterler. Müşterilerde güven yaratan bu türden tutarlılığın çalışanlar için işleri kolaylaştırma gibi, yöneticiler için ise insan kaynakları yönetimi, müşteri ilişkileri yönetimi gibi işlevleri vardır. Tüm bu avantajlarının yanı sıra, rutinin yarattığı yabancılaşma ve körleşme yüzünden öngörülebilirliğin zararları da vardır.

Bu türden öngörülebilirlik araçları kurumlar adına önemlidir. Televizyon kanalları reyting ölçümü sayesinde reklam pastasından daha çok ya da daha az pay alır. Şirketler memnuniyet anketleri, siyasi partiler kamuoyu yoklamaları ile öngörü oluştururlar. Otellerin sahip oldukları yıldızlar ise müşteriler için alacakları hizmetin öngörüsü anlamına gelmektedir. Eğlence yerleri, kafeler, publar, restoranlar, güzellik salonları vb. yerler hakkında bilgi internet vasıtasıyla kolaylıkla edinilebilir. Benzer biçimde, bu çalışma çerçevesinde Eskişehir'deki fitness salonları hakkında internette bulunan puanlar ve yorumlar iki tür salonun belirlenebilmesinde elverişli bir araç olmuştur.

Bu kısımda, bu yöntemle seçilen salonların özellikleri Mcdonaldlaştırılmış toplumun ilkeleri çerçevesinde analiz edilecektir. Mcdonaldlaştır(ıl)ma kavramı bu çalışma için önem arz eden bir diğer kavram olan tüketim kavramı ile oldukça ilişkili ve hatta iç içe geçmiştir. Etrafımızdaki birçok kurumun daha hızlı, daha çok, daha verimli tükettirme

adına tasarlandığı söylenebilir. Bir önceki bölümde değinildiği üzere fitness endüstrisi hem fitness salonlarının zaman zaman astronomik boyutlara ulaşan ücretleri hem de kullanılan ürünleri itibariyle (gıda takviyesi, spor aletleri ve giyim ürünleri) devasa bir tüketim mecrasıdır. Mcdonaldlaştırılmış kurumlar (bu çalışmadaki üç tür fitness salonundan birincisi ve kısmen ikincisi) ise tüketimi akılcılaştırırlar. Böylelikle tüketim çarkı daima işler.

Öte yandan bu kavram yöntemsel açıdan da çalışmaya katkı sağlamaktadır. Fenomenolojik yöntemle yürütülen bu ve bunun gibi çalışmalarda mutlak, net, nicel olmayan veriler çalışmanın – hem kavramsal hem de yöntemsel – sınırını çizmek için zaman zaman yetersiz kalabilir. Belli bir grup ya da kişinin tecrübe etmiş olduğu fenomeni anlamaya yönelik olan bu çalışmanın kapsamı da farklı sosyo-ekonomik ve kültürel artalanlara sahip ve fitness faaliyetinden farklı anlamlar çıkaran erkeklerdir. Mcdonaldlaştırma kavramı böyle bir tasnifleme yapmak açısından elverişli bir kavramdır. Zira, küresel bir endüstri haline dönüşmüş fitness farklı toplumsal konumlara sahip bireyler için farklı şeyler sunar. Bu ayrımı yapabilmek adına gözlem yapılan salonlardan biri Mcdonaldlaşmış, diğeri tam tersi biçimde “Mcdonaldlaşmamış” (ve Mcdonaldlaşma adına bir şey yapmayarak direnç gösteren) bir salondur. Daha sonra her iki salonun özelliğini de taşıyan bir diğer salon tipinin de var olduğu fark edilmiş. Buna göre bu salon tipi kuruluş biçimiyle Mcdonaldlaşmamış iken zamanla ve toplumdaki dönüşüme paralel biçimde yönünü Mcdonaldlaşmaya çevirmiş ve bu yolda ilerlemekte, ancak çok az da olsa *old school* izlerine rastlanıyordur. Böylelikle üç farklı türde salon belirlenmiştir. Bu iki ayrı uçtaki iki salon tipini daha kolay kategorize edebilmek için 1. tip (Mcdonaldlaşmış) ve 3. tip (Mcdonaldlaşmamış) olarak etiketlersek, üçüncü salon tipini 1. ve 3. tip salonun ortasında, henüz Mcdonaldlaşmamış ama yönünü 1 numaralı salona yani Mcdonaldlaşmış salona çeviren, bu amaçla çaba ve ilerleme kaydeden 2. tip salon olarak niteleyebiliriz. İkinci tip salon zihinde ‘yarı-mcdonaldlaşmış’ salon olarak da kodlanabilir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında hem pratiklik sağlaması açısından hem de Mcdonaldlaş(tır/ıl)ma kavramı ile ilgili çok tekrara düşüp anlamını ‘eskitmemek’ adına bu salonlar anılırken 1. tip, 2. tip ve 3. tip salon ifadeleri kullanılmıştır.

Birinci tip salon akılcı (ve aynı zamanda akıldışı), Ritzer’in (2011b) bahsettiği verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve teknikle donanmış bir salondur. Eskişehir’de oldukça popüler olan bu salon nezih ve toplu ulaşımın çok yoğun olmadığı bir semttedir.

Toplum ulaşımın çok olmaması semtin gelir düzeyiyle alakalıyken bu durum 1. tip salon için en öncelikli ayrışma yöntemlerinden birisidir. Bu salonun ayrıca Covid-19 pandemisine kadar şehrin başka bir “nezih” semtinde ikinci bir şubesi bulunmaktaydı. Birinci tip salonun üyeleri salonun üyelik ücretini çok fazla önemsemektedirler. Bu durum salonun ücret politikalarından ve üyelerin profilinden anlaşılmaktadır. Fiziksel olarak oldukça geniş bir alana kurulmuş (6000 m²) olan 1. tip salon aynı zamanda sağlık, güzellik (cilt ve saç bakımı), spa (havuz, sauna, hamam, masaj) hizmetleri sunmaktadır. Salonda yaklaşık olarak 70 kişi çalışmakta ve 3000 civarında üyesi bulunmaktadır. Gözlem yapılan şubenin giriş katında dört adet satış temsilcisinin olduğu bir kısım, idari bir ofis ve resepsiyon bulunmaktadır. Salona giriş üye bilgilerinin kayıtlı olduğu elektronik bileklikle sağlanmaktadır.

Diğer gözlem alanı olan 3. tip salon Mcdonaldlaşma ilkelerini çok fazla benimsememiş ve şehirde daha az bilinen bir salondur. Toplu ulaşım alternatiflerinin görece daha çok olduğu salonun oldukça makul üyelik ücreti vardır. Üyelerinin gelir ve meslek itibarıyla alt sınıf sayılabileceği salon bir apartmanın altında (kira ve yaklaşık 300m²) yer almaktadır. Salonun 1 tam zamanlı çalışanı (aynı zamanda işletmecisi ve 29 yıllık sporcu), 1 yarı zamanlı çalışanı ve yaklaşık 90 üyesi bulunmaktadır.

Salon seçimi yapılırken 1. tip salonu belirlemek zor olmamıştır. Söz konusu salon şehirde oldukça bilinen ve popüler bir salon olup genellikle yüksek gelirli ve eğitim seviyesi yüksek olan insanların tercih ettiği bir yerdir. Ayrıca üye sayısının çok olması sebebiyle gözlem yapmaya ve mülakat yapacak erkek üyelere erişmeye elverişli bir salondur. Salonu elverişli kılan en önemli etmen ise salonun bu bölümde detaylı bir şekilde ele alınacak olan Mcdonaldlaştırılmaya direnmemiş olması ve hatta bunun için çaba sarf etmiş ve yol katetmiş olmasıdır.

Birinci tip salonun karşısına gözlem yapılacak olan Mcdonaldlaştırılmamış ve üye profili farklı bir (3. tip) salon koymak bir miktar daha güç olmuştur. Eskişehir’de sayısı 70’i geçen salonlar arasından bu seçimi yapmak için yine Mcdonaldlaşma ilkelerinin gözlemlendiği (üye sayısı çok olan, ücret politikaları daha esnek olan, verimliliğe önem veren, akılcı teknolojiler kullanan) ve zincir markalara ait salonlar dışarıda bırakılmıştır. Konum itibarıyla dışarda kalan mahallelerde (Kurtuluş, Deliklitaş, Vadişehir, Huzur, 71

Evler, Gökmeşdan, Şirintepede) ilk etapta 11 adet spor salonu⁶⁸ ziyaret edilmiş, fiyat bilgisi alınarak genel gözlem yapılmıştır. Üçüncü tip salonu temsil edebileceğine kanaat getirilen bir salonda üyelik oluşturularak gözleme başlanmıştır.

Ritzer'in Mcdonald's restoranlarının kuruluş ilkelerinden (verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve insansız teknolojilerle denetim) hareketle toplumun hemen hemen tüm kurumlarını sarmış olduğunu ifade ettiği Mcdonaldlaşma kavramı bu çalışmanın kapsamı olan salonları (ve dolayısıyla fitness faaliyetini yürüten üyelerini) anlamak için bu bölümde ele alınmaktadır. Ritzer, ilk olarak verimlilikten bahseder (2011b: 34-35). Bu modelle oluşturan tüm kurumlar birçok konuda benzer verimlilikler sunar. Burada işçiler verimli çalışırken müşteriler de verimli çalışır (müşterinin işe koşulması). Kurallar, uyarılar, yönetmelikler, kısacası bürokrasiler bu verimliliği sağlar. Aslında verimli çalışan sistemin kendisidir.

İkinci ilke ürünlerin niceliklerine vurgu yapan hesaplanabilirliktir. Ritzer'e göre bu sistemde nicelik niteliğe eşit olmuştur. Hızlı alınan, çok olanın iyi olduğu müşterilerce benimsenmiştir (2011b: 35). Bu durumda aynı rakamlar söz konusu olsa da tüketicilerin muhasebesi ile işyeri sahiplerinin muhasebesi farklıdır. Kâr ettiğini sanan müşteri acaba gerçekten kâr ediyor mudur?

Üçüncü olarak McDonald's öngörülebilirlik sunar, yani ürün ve hizmetlerin her zaman ve her yerde aynı olacağını garanti eder (Ritzer, 2011b: 36). Öngörü hem müşteriler hem de çalışanlar için huzur ve güven ortamı inşa eder. Aynı zamanda evrenseldir. Bazen dünyanın neresine giderseniz gidin öngörülebilir bir kurumda (nicelik ve nitelik bakımından) aynı hizmeti ve aynı ürünü alacağınızı hatta aynı gülümsemeyle aynı klişe cümleleri duyacağınızı bilirsiniz.

Son olarak Mcdonaldlaştırılmış kurumlar insansız teknolojiler sayesinde hem çalışanları hem de müşterileri üzerinde denetim kurarlar ve bu öngörülebilirliği, hesaplanabilirliği ve nihayetinde verimliliği dolaylı yoldan etkiler. Ritzer'in tanımladığı tüm ilkeler birbiriyle bağlıdır.

⁶⁸Bu çalışma kapsamında incelenen salonların markaları birçok farklı unvan içermekte: spor merkezi, spor kulübü, spor kulübü derneği, gym spor, jimnastik salonu, sport center, akademi, gym vs. Çalışmanın amaçları doğrultusunda bu mekanlardan bahsederken salon, spor salonu, fitness salonu ifadeleri kullanılacak.

2.3.3.1 Verimlilik, Kim İçin?

Mcdonaldlaşmış ürünler (miktar ve üretim yönünden verimli, daha ucuz, kolay erişilebilir, kolay hazırlanabilir türden hazır yemek ve fast-food ürünleri) ile irileşen bedenleri Mcdonaldlaşmış spor salonlarında verimli, hızlı biçimde, kusursuz (ama benzersiz olmayan) biçimlere dönüştürme çabaları ironiktir⁶⁹. Temelde prensipleri çok benzeşen iki sistemde birinin ürettiği kilolu, sağlıksız, yağ oranı yüksek bedenleri diğeri zinde, sağlam, sağlıklı, formda bedenlere dönüştürmeyi vaat eder. Tıbbın sosyal bir durum olarak daima hastalık yaratması (Illich, 2017: 40) ya da endüstri toplumunun tıplaştırılması (Illich, 2017: 89) ve (şaşırtıcı olmayan bir biçimde) bu hastalıklara tedaviler sunması bu durumun benzer bir tezahürüdür. Monaghan’a göre, tıbbın dolayısıyla sağlığın bir “din” olarak adlandırılabilceği böylesine bir dünyada zayıflama kulübü⁷⁰ kurtuluş ve yeniden doğuş vadeden canlandırıcı bir kült olarak düşünülebilir (2007: 89).

Fitness salonları salonun kendisi için verimli olmanın yanı sıra tasarımları ve teknolojileri itibariyle üyeleri için de verimlidir. Temelde üyelerine bedenleri ile ilgili farklı hizmetler sunabiliyorken (bedensel dönüşüm, sağlık), bir yandan dinlenme imkanları (spa, havuz, sauna, hamam, masaj), diğer yandan estetik imkanlar (solarium, saç ve cilt bakımı), öte yandan eğlenme imkanları da sunmaktadır. Örneğin, gözlem yapılan 1. tip salonun çeşitli yerlerinde ortak yayın yapılan televizyonlar bulunmaktadır. Dahası sayıca salonda en çok bulunan aletlerden olan koşu bantlarının her birinin üzerinde bireysel televizyonlar (45 civarında ulusal kanal sayısı), cep telefonlarının direk ya da kablosuz bağlanabileceği bağlantı aparatı⁷¹ ve *bluetooth*, *NFC* okuyucu⁷² USB girişi, internet bağlantısı, video izlemeye olanak sağlayan YouTube uygulaması bulunmaktadır. Bu teknolojiler sayesinde spor yapıp, dinlenirken eğlenmek, ülke ve dünya gündemini takip etmek, borsada alım-

⁶⁹Türkiye genelinde birçok şubesiyle faaliyet göstermekte olan zincir fitness salonu Macfit, Mcdonalds’ı çağrıştıran markası itibariyle bu ironiye katkı sağlar. Ayrıca 27 yıl önce kurulmuş, 3 ülkede (Almanya, Avusturya, ve İtalya’da) (2019 yılı itibariyle) 250’ye yakın şubesi bulunan, Almanya merkezli, genellikle 24 saat faaliyet gösteren, binlerce çalışanı ve 1.7 milyon üyesi olan McFIT adlı salon fitness faaliyetinin küresel bir endüstri haline dönüşmesine dair bir başka örnektir.

⁷⁰Öte yandan Bauman bu iki terimin (fitness ve sağlık) genellikle eş anlamlı olarak kullanılmasına itiraz eder. İkisi de bedenin bakımına, insanın bedeninin erişmesini istediği duruma ve beden sahibinin bu isteği yerine getirmek için izlemesi gereken rejime atıfta bulunur. Bauman’a göre bu iki terimi eş anlamlı olarak ele almak hatalıdır. Her fitness faaliyetinin (*regime*) kişinin sağlığı için iyi olduğunun söylenemeyeceği gibi, bir insanın sağlıklı kalmasını sağlayan şey aynı zamanda formda (*fit*) yapmaz (Bauman, 2006: 77).

⁷¹Cep telefonu bağlamaya yarayan.

⁷²Yakın Alan İletişimi (*Near Field Communication*)

satım yapmak, e-postaları okuyup cevap yazmak ve daha fazlası mümkün. Birinci tip salonun bir başka verimliliği ise çocuklu üyeler için bir kreş/oyun alanının olması. Koşu bantlarındaki televizyon kanallarından bir tanesi bu çocuk alanını kapalı devre olarak yayınlamakta, böylece bu alanın gözetim ve denetimi bizzat ebeveynler tarafından yapılmaktadır. İnsansız teknolojilerin kullanılması ve beraberinde müşterilerin işe koşulması (Ritzer, 2011b: 76; 87) McDonaldlaşmış kurumların bileşenlerinden verimlilik, öngörülebilirlik ve denetimi sağlamış olur. Mekânın böylesine derli, toplu, güvenli, teknolojik ve steril tasarımı salonun büyük çoğunluğunu oluşturan günümüz iş piyasasının çalışanları için zamansal ve mekânsal açıdan verimlilik yaratmaktadır.

2.3.3.2 *Homo Mensura*⁷³

McDonaldlaştırma, hesap edilebilen, sayılabilen, nicelleştirilebilen şeylere vurgu yapar. Aslında nicelik (özellikle büyük bir miktar) niteliğin yerine geçme eğilimindedir (Ritzer, 2011b: 100). Büyüme de haliyle akılcılaştırmayı zorunlu kılmaktadır. Bugünlerde fitness salonlarında kişi kendisine verilen programı takip ettiği takdirde günlük, haftalık ve aylık olarak kaç kilometre koştuğunu/koşacağını, kaç kalori yakıp, kaç kilo verdiğini/vereceğini takip edebilir. Bu, iki farklı salonda farklı yöntemlerle sağlanmaktadır. Gözlem yapılan 3. tip salonda üyeliğin başlamasıyla birlikte ölçümler klasik yöntemle, yani el ile yapılır, bir karta yazılır ve antrenman programı tek sayfalık bir kâğıtla üyeye verilirken, 1. tip salonda üyelik başlangıcındaki ölçüm⁷⁴ Tanita marka pahalı bir ölçüm/analiz aracı ile yapılır (bu ölçüm için yaklaşık olarak 10 gün önceden

⁷³Sofist filozof Protagoras'ın *man is the measure of all things* (her şeyin ölçüsü insandır) önermesi (Galtung, 2005: 493) bu çalışmada ölçülen, tartılan, hesaplanan bireyin durumuna uygun olduğundan alt başlık olarak kullanılmıştır.

⁷⁴Bu biçimde elde edilen vücut yağ oranı, vücut kitle indeksi gibi değerlere göre bir çalıştırıcı üyeye başlangıç antrenman programı hazırlar. 1. tip salon antrenman programını basılı bir biçimde üyeye vermektense kendi üyelerine özel *Mywellness* adlı cep telefonu uygulamasında oluşturulan bir hesaba yüklenir. Uygulama kişisel tüm verileri saklarken antrenmanda kullanılması gereken aletleri ve yapılması gereken egzersizleri süre ve tekrar cinsinden gösterir. Ayrıca her egzersiz için, egzersizin nasıl yapılacağına dair videolu anlatım da bulunmaktadır. Öte taraftan antrenman kayıtları bu uygulama içerisinde saklanmakta, raporlar özelliği ile kişi antrenman geçmişini takip edebilmektedir. Egzersiz aletlerinin içerisinde bulunan NFC ya da Bluetooth teknolojisi ile cep telefonlarında bulunan *Mywellness* uygulamasının eşleştirilmesi sayesinde ilgili egzersiz için gerekli bilgiler ekranda belirlemekte ve hareketler yapıldıkça bir sonraki adım gösterilmektedir. Hatta koşu bandındaki koşu değerlerine (aralık, süre, hız, mesafe) ait bilgi uygulamadan çekilerek kullanıcının müdahale etmesine gerek kalmadan o antrenmanda kat edilmesi gereken mesafe, hız, eğim otomatik olarak değişebilmektedir. Bu uygulamanın kullanılmadığı durumlarda da koşu bantları koşulan süre, hız, mesafe, eğim, anlık kalori tüketimi, toplam kalori tüketimi, hedefe kalan süre ve mesafe gibi bilgileri vermekte, kişinin avuç içinden nabzını ölçmektedir.

randevu almak gerekmiştir). Tüm bu teknolojilerin sağladığı hesaplanabilirlik 1. tip salonun gözlem yapılan diğer yani 3. tip salona göre McDondaldlaştığını göstermektedir.

Özetle 1. tip salonda çalışan bireyin her şeyi hesaplanabilirlik ilkesine uygundur. Ne kadar mesafeyi, kaç kilometre hızla koşacağı, çalışacağı ağırlık, tekrar sayısı, pozisyon, aç, kaç saniye ara vereceği vs. Bunların hepsi insansız teknolojiler tarafından sunulmaktadır. Çalıştırıcı ya da çalışan rasyonalitenin gereğini yapar, düğmeye basmak. Öte yandan spor öncesinde, esnasında ve sonrasında tüketilecek gıdalar da (ya da gıda takviyeleri⁷⁵) üye tarafından şu birimlerle ölçülür: gram, milimetre, santilitre, kalori.

Birbirine geçmiş tüm bu unsurlar (verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve denetim) 1. tip salon için üye sayısının dolayısıyla karlılığın en üst düzeye çıkarılması anlamına gelirken çalışanlar ve üyelerin yaptıkları işte (bedensel sermayelerine yaptıkları yatırım neticesinde üyeler de iş yapmaktadırlar) yabancılaşması söz konusudur. Bu, işin rutin biçimde yapılmasından kaynaklanmaktadır. Rutinin insan aklını öldürmesi (Adam Smith'ten aktaran Sennett, 2014: 34) söz konusudur. Gözlem yapılan salonda spora başlamadan önce ölçümü yapan ve ilk antrenmanı veren çalıştırıcıyı uzun süre görmedim. Öte taraftan, 3. tip salonda salonun çalışanı (karşılama, çalıştırıcı, ortalığı temizleyen kişi) aynı zamanda salonun sahibi olan kişidir, her defasında orada bulunur ve en sıkışık zamanda dahi biraz sohbet edebilecek vakit ayırmıştır. Bu iki zıt örnek, fitness “endüstrisinin” McDondaldlaştığına dair bir başka örnek olmakla birlikte insani ilişkilerin nasıl değiştiğini gösterir.

McDonaldlaşmanın bir başka boyutu olan yanılsama iki salonun fiyat politikaları karşılaştırıldığında görülebilir. Ücret bakımından 1. tip salon müşterilerine daha uzun sürelik üyeliği avantajlı kılar. Bir ya da 3 aylık gibi paketler bulunmayan (zaman zaman bu sürede üyelikler bulunsun da oldukça pahalı olmaktadır) bu salonda 6 aylık üyeliğin aylık ücreti 2 birim, 12 aylık üyeliğin aylık ücreti 1.5 birimdir (Çeşitli dönemlerde yapılan kampanyalarla 12 aylık üye olanlara 2 ay ilave hediye üyelik vererek aylık ücreti

⁷⁵Bedene yatırım niteliğindeki fitness faaliyetinde gıda takviyeleri tartışmalı bir meseledir. Daha hızlı ve daha çabuk (verimli, hesaplanabilir, öngörülebilir) beden üretmenin önemli bir aracı olması takviye kullanımının klasik manadaki vücut geliştirmenin doğasını değiştirdiği söylenebilir. Benzer bir şekilde, sporda zaman zaman benzer değişiklikler akılcılık (sporun metalaşması) adına yapılmaktadır: basketbolda 24 saniye kuralı, teniste eşitlik bozma seti (*tie-break*), futbolda altın gol kuralı (Jary, 1999: 118-119). Şimdilerde ise passolig ve (bahis sektörü ile ilişkili olabilecek biçimde) VAR (*video assistant referee*) yani video yardımcı hakem.

düşürmüş olmaktadır). Bu salonun ayrıca 5 yıllık üyeliği de bulunmaktadır.⁷⁶ Vadenin uzaması ile ters orantılı olarak toplam ücretin azalıyor olması müşteride az paraya çok şey almış olma hissi yaratır. Ancak toplam üye sayılarının gün geçtikçe arttığı, bununla birlikte salonun kalabalıklaştığı, hijyen koşulların değiştiği, kişi başına düşen çalıştırıcı sayısının azaldığı dolayısıyla bire bir çalışma imkanının neredeyse olmadığı, kısacası verimlilik/karlılık denklemine niteliğe değil niceliğe önem verilmesi nedeniyle müşteriler aslında az paraya çok şey almamaktadırlar. Bu durum kurum adına karlılık sağlamaktadır, ancak nasıl daha da verimli olabilir?

Fastfood restoranlarının çoğunda alınan menüye ödenen paraya ilave ücretler ödeyerek patates ve gazlı içecek –ki Ritzer’in aktardığına göre maliyetleri en düşük, karlılıkları en yüksek olan ürünlerdir bunlar (2011b: 105)– büyük (ya da mega) boya çevrilebilir. Yine bu restoranlarda menülerin yanında verilen ketçap ve mayonez ücrete dâhilken, farklı soslar ilave ücretlidir. Bu noktada niceliğe önem nitelikten ise ödün veren 1. tip salon müşterilerine belli ücretler karşılığında nitelikli sayılabilecek ek ürün ve hizmetleri satmaktadır. Başlangıçta her müşterisine istisnasız, günlük ve sınırsız sayıda havlu veren salonda bunlar muhtemelen özensiz yıkanırken (az ya da hiç deterjan kullanmama) son zamanlarda bu uygulama hijyen koşulları dayanak gösterilerek kaldırılmıştır. Bu salon V.I.P. paket satın alan üyelerine her gün bornoz ve tek kullanımlık terlik veriyor. V.I.P. üyeleri şifreyle girebildikleri özel soyunma odalarından faydalananlar. Yani, Ritzer’in deyimiyle akılcılaştırılmış bir toplumun insan-dışılığına fazladan para ödemeleri gerekiyor (2011b:184). Öte yandan diğer üyeler geniş olmasına (yaklaşık olarak 300 m²) ve dolap sayısının çok (erkek soyunma odasında 260 adet) olmasına rağmen sıkışık ve kısmen havasız alanda, mümkün olduğunca hızlı bir şekilde üstlerini değiştiriyor. Bir taraftan akılcı bir tasarımın ürünü olan bu alanlar, aslında akıldışı biçimde işlev göstermektedir. Bu üyeler de bu sistemin verimsizliğine para ödemiş oluyorlar.

Bu durum bazı fastfood restoranlarının insanlar ellerini çabuk tutsunlar (Ritzer, 2011b: 196), hemen yiyip çıksınlar diye (Ritzer, 2011b: 37) yirmi dakikadan sonra müşterilerini rahatsız etmeye başlayan iskemleler geliştirmesi (Ritzer, 2011b: 159) kadar rasyonel.

⁷⁶Birinci tip salonun ücreti Ankara ve İstanbul’daki muadillerine göre makul. 2024 yılı sonu itibariyle günlüğü yaklaşık 50 Liraya tekabül etmekte. Hiçbir insan yılın 365 günü spor salonuna gidemez. Bu durumda müşterinin gitmediği günler için peşinen ödemiş olduğu ücret haftanın 5 günü salona devam eden üye için dolaylı bir avantaj sağlıyor. Soyunma odasında gerçekleşen bir konuşmada (o an orada bulunmayan) bir üyenin (ve eşinin) 5’er yıllık üyeliklerinin olduğu fakat senede ancak 5-6 kez gidebildikleri bu tespiti bir örnek olabilir.

Benzer durum ücretini ödeyen üyelerin kişisel çalıştırıcı (*personal trainer*) ile çalışabiliyor olmasında da söz konusudur. Ayrıca kişisel çalıştırıcı ile çalışıyor olmak ilettiği mesajlar açısından da “havalı”. Bunları akıldışılık olarak ele alır ve hesaplanabilirliğinden ötürü en azından bir kısım üyelerin bu akıldışılığın farkında olduğunu varsayarsak şu soru sorulabilir: Neden hala insanlar bu kurumlara artan bir şekilde gitme eğilimi gösteriyor? Neden, örneğin Eskişehir’de, yaklaşık olarak 80 adet fitness salonu varken⁷⁷, gün geçtikçe yenileri açılıyor? Buna birkaç açıdan farklı cevaplar verilebilir. Temel sebep, bu kurumların işletmeciler için verimli ve yüksek kar getiren yerler olmasıdır. Ancak bu çalışma için daha önemli olan sebep ise üyelerinin bu salonlarda aidiyet hissetmeleri, kimlik geliştirmeleri, artan bir biçimde bunun bir kültür haline ve yaşam biçimine dönüşmesi, sosyal çevre edinmeleri ve toplumsal konumlarını korumaları ya da geliştirmeleridir. Bu türden sosyalleşme sadece salon içerisinde gerçekleşmez. Salon çeşitli iletişim araçları ile (sosyal medya ve sıklıkla kampanyaları duyurdukları cep telefonlarına gönderilen kısa mesajlar) üyelerini kaynaştırmak ve sosyalleştirmek istemektedir, örneğin: *Duyuru, Uludağ’a Gidiyoruz! 22 Aralık Cumartesi Günü Uludağ Turu Düzenlenecektir. Tur Ayrıntıları ve Katılım Bilgileri İçin:* [Telefon Numarası].

Öte yandan 3. tip salon havlu, terlik, kilitli dolap, kişisel çalıştırıcı ve benzeri ayrıcalıkları ücreti mukabil dahi olsa sunmuyor. Soyunma odası (25-30 m²) ve aynı anda ancak 7-8 kişi bulunabilirken 2 duş ve 1 tuvalet bulunmakta. Ayrıca bu salon uzun vadeli üyeliklerde bir indirim sunmazken, kısa vadeli üyelikleri tercih ediyor olması üyeler için akıldışı iken salon sahibi için akılcı:

Uzun süreli üyeliklerimiz çok avantajlı değil işin açıkçası. Başlangıç olarak 1 aylık üyelikler yapıyoruz. Bu aynı zamanda bizim tercihimiz. Bakalım gelen kişi bizim salonumuza uygun mu? Çalışırken havlusunu aletin üstüne seriyor mu⁷⁸, serserilik yapıyor mu, birilerini rahatsız ediyor mu, alkollü mü? Öyle oldu bir keresinde, adam pavyonda bodyguard, sabah işten çıkıp buraya geliyor, ses çıkarıyor, abartılı bağıriyor, duvarlara tükürüyor. Dedim ki arkadaşım,

⁷⁷Sadece kadınlara hizmet veren fitness salonları bu sayının dışındadır. Bu konuda Eskişehir Sanayi ve Ticaret Odası’ndan ve Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü’nden talep edilen bilginin karşılığında çok sağlıklı veri elde edilememiştir ancak görüşme yapılan salon sahipleri/çalışanlarının verdiği bilgiyle ve diğer gözlemlere dayanarak yaklaşık olarak bu rakam söylenebilir.

⁷⁸Bu tüm salonlarda görülebilecek, evrenselleşmiş bir “ilk” kural. @_anrenman adlı Instagram sayfası salon etiğini şöyle sıralıyor: Ağırıklarını geri yerine koyun, temiz elbiselerle salona gelin, insanlara boşluk bırakın, set aralarında telefonla uğraşmayın, insanların çalışması için rahat verin, egolarınızı şişirmeyin, hızlı bir şekilde ısının, sorulmadığı sürece tavsiye vermeyin, ağırlık çalışırken aşırı sesler çıkarmayın (Erişim: 13 Kasım 2018).

artık gelme. Müşteri bizi deniyor ama biz de onu tanıyoruz bu sürede. Baktık iki taraf da memnun sonra aylık aylık devam ediyor (Ufuk).

Tüketim vasıtasıyla kimliğin inşasında anlam ileten bir nesne olarak bedenin “üretim” esasları akılcılığı da beraberinde getirir. Arzulanan kimliğe daha hızlı ve daha verimli ulaşmak hesaplanabilir olan yöntem, ürün ve araçlardan faydalanmayı gerektirir. Yaşamsal açıdan bireyin var oluşunun önemli bir parçası olan beden artık var olmaktan öte anlamlar ifade etmektedir. Günümüz iş piyasası ve toplumsal alanda kimliğin önemli bir belirleyicisi konumunda olan beden bir hammadde olarak girdiği fitness salonlarında ne kadar incelikli işlenebilirse mamul o kadar kusursuz olacaktır. Fitness alanında gerçekleşen ve bedenin merkezde olduğu bu türden bir kimlik oluşumu ve toplumsal konumlanış ile ilgili mücadele esnasındaki stratejiler sosyal, ekonomik ve kültürel birtakım farklılıklar göstermektedir. Daha az vakti olan ile daha çok vakti olanın, daha az parası olan ile daha çok parası olanın bu bedensel üretim sürecindeki konumlanışının farklılık gösterdiğini öne süren bu çalışmada Ritzer’in Mcdonaldlaşma kavramı çerçevesinde fitness salonları beden kadar merkezi bir konum işgal etmektedir. Söz konusu bu farklılık şu ana kadar verimlilik ve hesaplanabilirlik ilkeleri çerçevesinde ele alınmıştır. Toplumsal konum ve kimlik oluşturma amacıyla yapılan bedensel dönüşümün hesaplanabilir olması verimliliğin ispatıdır. Kişiler satın aldıkları üyeliğin karşılığını aldıklarından emin olmak isterler. Fitness salonları ise üyelerinin ücretini ödedikleri şeyin karşılığını alıyor olduklarını gösterme çabasındadırlar. Her iki taraf için de bunun ölçülebilir olması esastır. Bundan sonraki iki kısımda ise öngörülebilirlik ve insansız teknoloji (ve denetim) ilkeleri aynı amaçlarla iki ayrı tür salonun tanımlanması amacıyla ele alınacaktır.

2.3.3.3 Neden Kendi Tepsimi Kaldırmalıyım

Mcdonaldlaştırmanın bir diğer boyutu da öngörülebilirliktir. Ortamların aynılaştırılması, çalışanların söylediklerini denetlemek üzere klişelerin kullanılması, çalışan davranışlarının aynılaştırılması (Ritzer, 2011b: 152) ile sağlanan öngörülebilirlik bu çalışmanın verilerin toplandığı salonlardan bir tanesinde yüksek düzeyde gözlemleniyorken (1. tip salon), diğer salonda (3. tip salon) öngörülebilirliğe az miktarda rastlanmaktadır. Mcdonaldlaşmış kurumlarda öngörülebilirlik ilkesi hem müşterilere ve çalışanlara hem de kurumun kendisine birtakım avantajlar sağlamaktadır. Müşteriler, öngörülebilirlik ilkesini benimseyen kurumlara gittiklerinde ne ile karşılaşacaklarını

bilirler. Bu manada öngörülebilirlik genellikle alınan hizmetin ücreti, markası, markanın tanınırlık ve popülerliği, zincir olma durumu, sunduğu imkanlar, sağladığı fayda ve toplumsal bir farklılık/ayrıcalık yaratması gibi hesaplanabilirlik ve verimlilik ilkeleriyle ilişkilidir. Bu çerçevede 1. tip salon gerek gözlem yapılan şubesinde gerekse diğer şubesinde⁷⁹ sunduğu hizmetler açısından standartlara sahiptir. Eskişehir’de 1. tip salon kategorisine giren bir başka marka salonun tüm Türkiye’deki şubeleri birbirine çok benzer. Hatta birden fazla şubesi olan bazı şehirlerde ‘ayrıcalıklı’ üyelik satın alanlar o şehirde tüm salonlara giriş hakkına sahiptir. Markanın Eskişehir’de bu tarz imkanlar sunduğu beş kulübü⁸⁰ bulunmaktadır. Bu aynılık sadece marka içi değildir, Türkiye’deki hatta dünyanın birçok yerinde 1. tip salon kategorisinde olan farklı marka salonların sundukları Eskişehir’deki benzer salonlarda da bulunabilir.

Bu tür kurumların kuruluş esasları geçmişten bugüne akılcı ve bilimsel yöntemlerle denenerek teşkil edildiği için sunulan hizmetlerde köklü ve hızlı değişiklikler yapılmaz. Bu yüzden dün alınan hizmet, bugün de alınır, muhtemelen yarın da alınacaktır. Dışarıda hava nasıl olursa olsun bu salonda hep aynı sıcaklığın (ya da serinliğin) bulunabileceği öngörülebilirdir.

Öngörülebilirlik çalışanların da işlerini kolaylaştırır. Çalışma prensipleri, müşterilerle ilişkileri, kuracakları cümleler, kullanacakları formlar vs. bürokratik bir standartlaşma biçimindedir. Öngörülebilirlik ayrıca müşterilerin kendilerini disiplin altına almalarına ve belli bir takım “norm”lara uymalarına sevk eder, bu da yönetsel açıdan sağladığı avantajlardandır. Bunu çeşitli talimatlar, sosyal mesajlarla sağlarlar.

Modern fast food restoranının ortaya çıkışının tüketiciye iş yaptırmak (*türketici* yaratmak) açısından önemli olduğunu öne süren Ritzer ve Stepnisky’ye göre fast food restoranında yemek yiyen biri aynı zamanda bir ölçüde o yemeği üretir. Mesela kendi yemeğini masasına kendi götürür ve sonra masasını kendi temizler (2015: 210). Bu tip restoranlarda müşteriler yemekleri bittikten sonra atıklarını ve boş tepsilerini masalarından atık ve tepsisi

⁷⁹Bu salonun ikinci şubesi Covid-19 pandemisiyle beraber kapanmıştır.

⁸⁰Bu tarz lux kategorideki salonlar gerek web sitesi, sosyal medya hesapları gibi tanıtım mecralarında gerek çalışanlar tarafından salon içi ve/veya müşteri ile olan diyaloglarında salon, fitness gibi adlandırmaları kullanmazlar. Yerine kulüp, wellness club gibi ifadeler ağırlıklı olarak kullanılır. Bu çalışmada yer alan ara-tip diyebileceğimiz 2. tip salonların istikametinin 1. tip salonlara dönmesinin en büyük örneklerinden birisi markalarında kullandıkları ve daha çok 1. tip salonlarda görülen gym, fit, gibi kelimeleri ön ek ya da son ek olarak kullanırlar. Kulüp kelimesinde markalarında kullanan 1. tip salonların fitness, vücut geliştirme gibi kavramları neredeyse hiç kullanmamaları yaratmaya çalıştıkları ayırım ile ilişkilidir. Ayrıcalıklı olmaya işaret eden dil bu yönüyle ayrıştırıcıdır.

toplama yerine götürür, atıklarını atık toplama yerine boşalttıktan sonra tepsilerini koyarlar. Bu durum çoğunlukla herhangi bir yazılı talimat olmasa da⁸¹ böylesine kurumlarda içselleştirilmiş (hatta evrenselleşmiş) ve bireylerin görev edindiği bir durumdur. Verimlilikle ilişkili olan bu durum tüketicilerin (ister fastfood restoranında ister fitness salonunda olsun) sonraki tecrübeleri için öngörü oluşturmalarını sağlar. Müşterilerin bu biçimde işe koşulması akılcılığın akıldışılığına bir başka örnektir.

Görsel 2.9

Neden Kendi Tepsimi Kaldırmalıyım?

Benzer mesajlar katılımcı gözlem yapılan 1. tip salonda kimi zaman küresel ısınma, iklim değişikliği ve su tüketimi ile ilgili afiş ve posterlerle, kimi zaman havluları toplama yerine koymayı rica eden sözlü uyarılarla verilir. Bazı zamanlarda ise dışarıdan bir mesaj olmaksızın, diğer üyelerin uyuyor oldukları “yazılı olmayan kuralları” gözlemleyerek bu ve benzeri kuralları içselleştiririz. Tüm bunlar öngörülebilirlik neticesinde gerçekleşir. Öte yandan 2. tip salonda da bir miktar öngörülebilirlik söz konusudur ancak diğer salona göre daha az kalıplaşmış, standartlaşmış, rutinleşmiş ve klişeleşmiş bir

⁸¹Türkiye’de 2005 yılında ilk büyük mağazasını açan ve ev eşyaları satan IKEA mağazasının restoranında sunulan yemeklerin “makul” fiyatlı olmasının ardındaki akılcılığın mesajı yazılı bir talimatla şu anlamları iletmektedir: “Tepsilerinizi kaldırmanız bizim daha az insan istihdam etmemiz demektir. Buradan elde edeceğimiz tasarrufla da sizlere daha kaliteli ürünleri daha uygun fiyatlara verebileceğiz”. Müşterinin bu şekilde işe koşulması neticesinde sağlanan “istihdam tasarrufu” müşteriye daha ucuz yemek anlamına gelmektedir.

öngörülebilirlikten bahsedebiliriz. Ancak, en azından öngörülebilirliğin olmayışı (ya da daha az oluşu) dahi Mcdonaldlaşmamış kurumlarda öngörülebilir bir durumdur.

2.3.3.4 İtaatkâr Bedenler

İnsansız teknolojilerin daha çok kullanılması Mcdonaldlaşmanın dördüncü boyutu olan denetimi gündeme getirir. Ritzer, insansız teknolojiyi şu şekilde tanımlıyor: Bir insan teknolojisi (örneğin bir tornavida) insanların denetimi altındadır; insansız teknoloji (örneğin montaj masası) ise insanları denetimine alır (2011b: 37). Bu şekilde bahsedilen teknolojiler yalnızca teçhizatları değil aynı zamanda bir takım bürokratik (kurallar, yönetmelikler, tabelalar, sözleşmeler, yazılımlar vb.) araçları da kullanır.

Önceki bölümlerde bu tür salonlarda kullanılan aletlerin ve insansız teknolojilerin büyük ölçüde hesaplanabilirliğe uygun olarak tasarlanmış olduğu yer bulmuştu. Bu türden bir hesaplanabilirlik nicelleştirmeyi doğurur. Nicel olan ise kontrol edilebilir ve denetlenebilirdir, bu da verimlilik için ideal verileri sunmaktadır. 1. tip salonda üyelerin kişisel verilerini de kaydeden antrenman uygulaması, giriş çıkışları sağlayan elektronik bileklik gibi teknolojiler bir taraftan müşterinin işe koşulması anlamında istihdamda azalma (verimlilik → karlılığın artması) sağlarken, diğer taraftan üye profili ve eğilimleri hakkında detaylı bilgi verebilmektedir. Bu tür denetim mekanizmaları üyeleri ayırmakta, çözümlemekte, farklılaştırmakta, bu ayırıştırma süreçlerini gerekli ve yeterli tekilliklere kadar götürmektedir (Foucault, 2001: 255). Jeremy Bentham'ın mimari açıdan tasarladığı (Zureik, 2003: 42) ve Foucault tarafından kavramsallaştırılan *panoptikona* (Foucault, 2001: 296-299) benzeyen, bir taraftan da görmekten bağımsız gerçekleşebilmesi itibarıyla farklılaşan, Lyon'un günümüz bilgi toplumunda "kişisel bilgilerin teknoloji aracılığıyla toplanması"ndan ötürü *dataveillance* (2001: 143) olarak adlandırdığı denetleme mekanizması üyeleri tasnifleyebilmekte, salon kullanımı ile ilgili detayları (giriş-çıkış gün ve saatleri, sıklıkları), üyelerin sosyo-ekonomik art alanlarını, fiziksel durumlarını, ilgilerini, tercihlerini, eğilimlerini kayıt altına alabilmektedir. Gözlem yapılan 1. tip salonda kullanılan teknolojiler vasıtasıyla salonun üye sayısına göre, daha az yoğun olan dönem, gün ve saatlere göre yeni kampanyalar düzenlenmekte, üyelikleri biten müşterilere cep telefonu mesajları iletilmekte ve böylece *panoptik* bir muhasebeleştirme aracı olarak hesaplanabilirlik ve verimlilik sağlamaktır.

Bauman sosyal ilişkilerin daha da sıvı ve akışkan olduğunu söylerken, Urry gözetim bilgisinin ilişkili bir şekilde daha ağlanmış (*networked*) olduğunu ve akış(kanlık)

anlamında görülmesi gerektiğini söylüyor (2000 ve 2000'den aktaran Zureik, 2003: 19). Yani mesele fitness faaliyetini yapan bireylerin fiziksel konum olarak nerede oldukları değil, bu durumlarda kim ile bağlantılı olduklarıdır. Salonların sosyal medya hesapları da bireylerin kimlerle bağlantılı olduklarını göstermesi açısından bilgiler sunması itibariyle bahse konu denetim ve hesaplanabilirliğin parçasıdır. Üçüncü tip salonu Facebook'ta 342 kişi, Instagram'da 751 kişi takip etmekteyken 1. tip salonu Facebook'ta 6,400 kişi, Instagram'da 13,400 kişi takip etmektedir (Aralık, 2024). Takipçi sayıları salonların üye sayıları ile doğru orantılıdır ve üyeler açısından toplumsal konumu işaret etmesi biçiminde bir verimlilik işlevi de sağlamaktadır. Üyelerin sosyal medyada salonu etiketleyerek paylaştıkları resimler hem kim oldukları hem de kimlerle bir arada oldukları ile ilgili mesajlar iletir. Benzer biçimde üyeler tarafından paylaşılan (coğrafi) konum bilgisi toplumsal konumu işaret etmesi itibariyle kimi zaman benzeştiren kimi zaman farklılaştıran ama her iki durumda da belirleyendir. Bedenin bu biçimde gösterilmesi onun simgesel anlamların üretildiği, toplumsal konumun belirleyicisi olduğu, arzu edilen kimlikleri edinebilmek adına mücadelelerin verildiği alan olduğuna işaret eder. Bireylerin kim olduklarının ve toplumsal konumlarının üretim sürecindeki konumlarından ziyade tüketim pratiklerine göre belirlendiği günümüzde tüketilen ürünlerin ne kadar hızlı ve göstererek tüketildikleri ayrıca öneme sahiptir. Bu itibarla, sosyal medya anlık, çoklu, geçici, uçucu mesajların iletildiği mecra olması itibariyle bir alan olan bedenin stratejiler geliştirdiği, konum belirlediği, 'dövüştüğü', mücadele ettiği bir başka alandır. Bu çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan kavramlardan bir diğeri olan *habitus* söz konusu alan ile daima diyalektik bir ilişki içerisinde. Dolayısıyla hem fiziki hem de sanal olarak bu alanlar habitusun bu çalışma için ürettiği anlamı tanımlayabilmek adına önemlidir. Habitus hem faillerin zihinlerinde hem de pratiklerinde yer alır ve gündelik yaşam pratikleri vasıtasıyla bireyi şekillendirir. Habitusun alanda ürettiği stratejiler bireylerin toplumsal konumlarını belirlemesinden ötürü önemlidir. Bu stratejiler gibi beğeniler ve yaşam tarzları da toplumsal konumların sınırlarını belirlemekte, korumakta ve dahası yeni kimlikler oluşturmak için mücadele etmektedir. Bu manada fitness salonlarında oluşturulan bedenlerin, giyim-kuşam, yeme-içme, beğeniler, yaşam tarzları gibi tüketim pratikleri aracılığıyla anlık olarak paylaşılabildiği mecralar olarak salonların sosyal medya hesapları McDonaldlaşmanın insansız teknolojiler ilkesiyle anlaşılabilir.

2.3.3.5 Spor Rutinine Geri Dönmenin Tam Zamanı

Akılcı olan herkes için her daim ucuz, verimli, avantajlı, konforlu olmayabiliyorken, akılcı olma iddiası olmayan tam tersi olabiliyor. Bu çalışmada akılcılığın akıldışılığından birçok örnek ile bahsedilebilir. Örneğin üye ile (istikrarsız bir şekilde de olsa) doğrudan konuşup ona bir hareketin inceliğinden bahseden, o hareketle ilgili bir tüyo veren “salon sahibi”ne karşın üye ile (her an) bir cep telefonu uygulaması vasıtasıyla iletişim kurup ona hareketi nasıl yapmasını mekanik (ve akılcı) yöntemlerle önceden kayıt altına alınmış bir şekilde bildiren “salon” bu durumun iki farklı yönünü ifade edebilir. Çalışmanın verilerinin toplandığı 1. tip salonun bitişiğinde bulunan ve salona ait olan kapalı alan şehrin ‘gözde’/‘bilinen’ mekanlarından birisine kiraya verilmiştir. Bu, fitness salonu için alanın verimli bir şekilde değerlendirilmesinin yanında aynı zamanda salon üyeleri için de antrenman öncesi veya sonrasında bir şeyler yemek ya da içmek adına verimlidir. Ancak restoranın mönüsünde (salata ve benzeri sağlıklı ve diyet ürünleri bulunmasına rağmen) yüksek kalorili ve büyük porsiyonlu yiyeceklerin (elbette gazlı içeceklerin de) bulunması akılcılığın akıldışılığına örnek olmaktadır. Bu türden akılcı akıldışılığın daha büyük biçimi alışveriş merkezlerine kurulan fitness salonlarıdır. Eskişehir il merkezinde bulunan dört büyük alışveriş merkezinden üç tanesinde bu salonlardan bulunmaktadır. Fitness salonlarının böylesine “tüketim katedralleri”nde (Ritzer, 2000: 26; Ritzer, 2011(a): 107; Ritzer, 2011(b): 28) artan bir şekilde açılıyor olması⁸² oldukça cazip görünse de bu, tüketim çarkını işler (Bauman, 1999: 225-228) tutması itibariyle uzun vadede insanlar adına sorunludur. Bu durum akılcıdır, çünkü daha rahat erişilebilen, derli toplu, hepsi bir arada olan kurumlar (giyim mağazaları, mobilya mağazaları, teknoloji mağazaları, marketler, kuru temizleme dükkânları, araba yıkama dükkanları, restoranlar, kafeler, sinemalar, oyun alanları, kreşler, güzellik salonları, fitness salonları ve son zamanlarda açılan okullar) hız, nicelik, güvenlik ve fiyat açısından verimlidir. Alışveriş merkezine çocuğunu okuldan almaya giden ebeveynler beklemek yerine alışveriş yapabilir, yemek yiyip bir şeyler içebilir, vizyona giren bir filmi izleyebilir, ertesi gün giyeceği kıyafetlerini ütlettirebilir, bir yandan arabası yıkanırken bir diğer yandan güzellik hizmetlerinden faydalanabilir, fitness salonuna gidip spor yaptıktan sonra masaj

⁸²Son zamanlarda büyük kentlerdeki alışveriş merkezlerinde kolej türünden eğitim kurumlarının açılması benzer bir durumdur.

yaptırabilir.⁸³ Bu tür alışveriş merkezleri tüketim hevesinin daima canlı tutulması ve insanların bu duruma karşı gelememeleri itibarıyla akıldışıdır.

Özetle insansız teknolojiler verimlilik ve hesaplanabilirliğe yüksek düzeyde katkı sağlaması ve öngörülemezliği azaltmasının yanında –özellikle 1. tip salonda– çalışanların ve üyelerin denetimini de sağlamaktadır bir başka deyişle denetim verimlilik, hesaplanabilirlik ve öngörülebilirlik için esas oluşturur. Çünkü insan faktörü (bu çalışmanın örneğinde ister çalışan ister müşteri olsun) verimsizliğin ve öngörülemezliğin sebebidir ve bir şekilde bu etki denetlenmeli ve kontrol altına alınmalıdır.

Göstergeler ve kodun kontrol ettiği bir toplumda, diğer insanlardan çok tüketim nesneler ve satıldıkları ortamlarla ilişki kurduğumuzu öne süren Ritzer ve Stepnisky, nesnelerle ve ortamlarla ilişkinin insan ilişkilerinin yerine geçtiğini ilave eder. Bu ortamlarda başka insanlarla ilişkiye girmeden kendi başımıza davranmamız gerekir (ATM’den para çekmek). Diğer insanlarla ilişkiye girsek bile, bu çok insancıl bir ilişki olmaz (Ritzer ve Stepnisky, 2015: 203-205) İnsan faktörünün öyle veya böyle devre dışı bırakılması Ritzer’in Mcdonaldlaştırma kavramını üzerine inşa ettiği ve bu tez çalışmasının bir bölümünü oluşturan ilkeleri teminat altına alır. Otomatik yiyecek-içecek otomatları, muhasebe yazılımları, CRM⁸⁴ ve ERP⁸⁵ yazılımları, barkod/karekod okuyucular, otomatik cep telefonu mesajı gönderen ve sesli arama yapan yazılımlar, cep telefonu uygulamaları, elektronik bileklikler, retina okuyucular ve bunlara benzer teknolojiler insandan kaynaklanabilecek bozulmaları, aksamaları, noksanlıkları, hataları, verimsizlikleri, öngörülemezlikleri –en azından şimdilik tamamen yok etmese de– asgari düzeye indirir.

Fordizm ile Mcdonaldlaşmanın bir takım ortak şeyleri paylaştığını belirten Ritzer, bunları türdeş ürünler, katı teknolojiler, standartlaştırılmış iş rutinleri, işten becerinin çıkarılması, işin [ve müşterinin] türdeşleşmesi, işçi ve tüketimin türdeşleşmesi (2011b: 221) biçiminde sıralıyor. Tüm bunları fitness salonlarına gidenler (bu çalışma özelinde erkekler) üzerinden izah etmek mümkündür. Bedensel dönüşüm için salona girenler (işçi) standart, beceri gerektirmeyen, birbirinin türevi rutinleri (seri biçimde) yerine getirerek (iş) simulakr, tornadan çıkmış, taklidin taklidi ürün (beden) elde etmenin gayreti

⁸³Eskişehir’de bir AVM’de bulunan fitness salonunda basketbol sahası dahi bulunmaktadır.

⁸⁴*Customer Relationship Management* (Müşteri İlişkileri Yönetimi)

⁸⁵*Enterprise Resource Planning* (Kurumsal/İşletme Kaynak Planlaması)

içindedirler. Adeta montaj bandındaki bir işçi gibi çalışmak için de ücret ödüyor olmak meselenin çelişkili bir boyutudur. Beden ile ilgili buna benzer üretim biçimi doğum öncesi sürece kadar geri götürülebilir.⁸⁶

Günümüzde insanlar amaçları doğrultusunda hedefe ulaşmak adına hangi araçları, nasıl kullanacaklarını düşünmek zorunda değildirler. Bürokratik araçlar (en küçük uyarı tabelalarından, basit kurallardan, karmaşık yönetmeliklere, yasalara) tüm detayları zaten düşünmüştür. Bu, uzmanlık gerektirmeyen yolculuk oldukça verimlidir, akılcıdır ancak öte taraftan akıldışıdır da. Ritzer'e göre dünya daha az McDonaldlaştırılmış olsa, insanlar potansiyellerinden daha çok yararlanabilirlerdi (2011b: 43). Bunu gerçekleştirebilmek üzere akılcılıktan kaçmak mümkün müdür? Ritzer akılcılıktan kaçış yollarının, büyük ölçüde akılcılaştırıldığını, akılcılığın demir kafesinde yaşayan insanların kaçış yollarının ya az olduğunu ya da hiç olmadığını (2011b: 48-49) ifade ediyor. Spor salonuna giden insanlar da akılcılıktan kaçarlarken (işin stresinden uzaklaşmak, modern dünya sayesinde hantallaşan bedenleri "fit" kılmak, yitirilen sağlığı yeniden kazanmak adına, spor yapma amacıyla salona gelmek), bu kaçış yolları aslında büyük ölçüde akıldışılaşmıştır. Bunun farkında olmadan demir kafesin içinde yaşarlar. Bedeni üretilen bir ürün olarak varsayarsak fitness salonları montaj bantlarına benzerlik gösterirler. Bu bant bilinen bandın tersi biçimde işler. Bant sabittir, makinadan makineye giden ürünün kendisi, yani bedendir. Bu akılcılığın sonucunda ortaya çıkan ürünler tıpkı zincir hamburger restoranlarındaki, araba fabrikalarındaki, inşaat firmalarındaki gibi birbirine benzeyen, kusursuz ürünlerdir.

Şimdilerde insanlar tarafından zaman zaman Mcdonaldlaştırmaya karşı bireysel ya da kolektif direnç (daha sağlıklı beslenmek, lüks tatil köyleri yerine butik otellere ya da çadır kamplarına gitmek, teknolojiye uzak durmak, sezaryen yerine normal doğum yapmak, kendi evlerini inşa etmek, organik tarım yapmak, çoktan seçmeli sorular sormak yerine açık uçlu sorularla sınavlar yapmak, yavaş bir yaşam biçimi benimsemek, bireysel spor yapmak, Mcdonaldlaştırılmış kurumlardan uzak kalmak veya protesto etmek vs.)

⁸⁶Ritzer'in de işaret ettiği üzere bu, akılcı tüketim toplumunun bir ilkesidir ve bu sayede çocuğun cinsiyetini belirlemek otomatik ya da düz vitesli araba sipariş etmek gibidir. Bu süreçle bebek işlenir, üretilir ve metalaştırılacak bir ürüne dönüştürülür (2011: 241). Netice itibarıyla doğum öncesi süreç de (kürtaj, sezaryen, son derece lüks hastanelerde doğum) ölüm, ölüm öncesi ve sonrası süreç de (yaşamı uzatma çabaları, bitkisel hayat, beyin ölümü, gaz odaları, evde yakınların huzurunda ölüm, ötenazi, önceden mezar yeri satın alma, cenaze törenleri, kremasyon) insanlıktan çıkarılmıştır. Ritzer, ölümün yılda (Ritzer'in kitabı ilk yazdığı yıl olan 1993 dolaylarında olsa gerek) 8 milyar dolarlık bir sanayi olduğu tahminini ifade etmiştir (2011: 251).

gösterilse de bu onu durdurmaya yetmiyor. Bazı kurumlar ise kısmen ve geçici olsa da demir kafesi zaman zaman aralayabiliyorlar (Çalışanlarına haftanın belli bir günü serbest kıyafete izin vermek, organik ürünler kullanmak, müşteri ve/veya çalışanları ile sosyal aktiviteler düzenlemek, hayır işleri yapmak, niteliği artırma çabaları vs.). Ama en nihayetinde kurumlar da bu süreçten kaçamıyor.

Netice itibariyle bedenlerine yatırım yapmak üzere fitness salonlarını kullananların, hazır ve hızlı yiyecek sektöründen aldıkları hizmeti, diğer başka toplumsal kurumlardan da alıyor oldukları gibi hızlı, etkin, verimli, hesaplanabilir ve çok alma eğiliminde olmaları günümüz toplumsal yaşamının doğal ve kaçınılmaz parçası haline gelmiştir. Söz konusu hız kurumlar için de verimlilik yani daha az masraf, daha çok “müşteri”, dolayısıyla daha çok kar anlamına gelmektedir. Fitness faaliyeti, tüm bu sebeplerden ötürü, işe gitmek, öğle yemeğine çıkmak, işe geri dönmek, üretmek, daha çok üretmek, mesainin sona ermesi gibi gündelik yaşamın sıradanlaşmış faaliyetlerinin arasına sıkışan bir diğer rutin faaliyete dönüşmüştür. Gözlem yapılacak salonun seçimi esnasında ziyaret ettiğim (ve fakat gözlem için tercih etmediğim) “marka” bir salonda cep telefon numaramı almalarından ötürü zaman zaman gelen mesajlardan bir tanesi yapılan “işin” rutin olduğunu açık açık vurgulamakta: “*Yaz bitti, şimdi spor **rutinine** geri dönmenin tam zamanı! 77 kulübü ile [Marka], uygun fiyatlarla tüm sporseverleri bekliyor. Hemen online üye ol. [Web adresi]*”.

Bu bölümün ilk kısmı ilkel insanın varoluşunun temeli olan fiziksel güç ve bedeninin evrimsel gelişiminin günümüz “modern” insanının toplumsal varoluşunun önemli bir aracı olan sıhhat, zindelik, formda kalma ya da güncel tabirle fitness olgusuna doğru geçirdiği anlamsal ve biçimsel başkalaşımı içermektedir. İkinci kısımda ise kavramın popüler kültür içerisinde küresel bir endüstriye dönüşmesi Ritzer’in Mcdonaldlaştırılma kavramı çerçevesinde ele alınmıştır.

Günümüz kimlikler evreninde insanların uzun süreler taşıyacakları katı, sabit, tekil kimliklerden ziyade geçici, uçucu, akışkan, değişken, esnek ve çoğul kimlikler söz konusudur. Kimlikler gibi esnek olan beden ise toplumsal konumun ve kimliklerin belirlenmesinde önemli bir konum işgal etmektedir. Artık kişinin toplumsal konumunu belirleyen bedeninin üretim sürecine yaptığı katkı değil, yaşam biçimleri ve tüketim pratikleridir. Bu, bedenin değersizleştiği anlamına gelmez. Aksine beden eskisinden daha değerlidir. Çünkü kişiyi toplumsal alanda var eden çeşitli ürünlerin, giysilerin,

aksesuarların, dövmelelerin sergilendiği alandır. Kimi fiziki, kimi simgesel olan bu ürünler farklı anlamlar üretir, bu anlamları ise çeşitli mesajlar ile iletir. Beden, bu manada anlamların sergilendiği alan olmanın yanında bizzat kendisi de hem fiziksel hem de simgesel bir üründür. Dolayısıyla bugünün bireyi toplumsal konumunun belirleyicisi olan, kimliğinin inşasında, üretilmesinde ve yeniden üretilmesinde önemli olan bedenine ve onun formda kalmasına dikkat eder, özen gösterir.

İş piyasasının dayattığı katı, durağan, sıkıcı kimliklerden kurtulabilmenin yolunu iş dışı alanda farklı kimlik edinme biçimlerinde arayan günümüz iş insanı hem özgüven elde edebileceği hem de başkalarının beğeni ve saygısını kazanabileceği anlamların peşinde koşar. İşyerinde edindiği kimlikten kurtulmak için edinmeye çabaladığı yeni kimliğinin yine iş piyasasında bir değeri vardır. İş yerinde gün boyunca uğraştığı rutinden uzaklaşmak için geldiği spor salonunda –büyük ölçüde işyerine benzer biçimde tasarlandığı için– başka rutinlere tabi olur, üstelik bunun için de gelirin bir kısmını ayırmak durumundadır. Bedenin bu ve benzeri biçimlerde tasarlanan, üretilen, dönüştürülen, yatırım yapılan, korunan, değer verilen, gösterge değeri olan bir ürün olması bir takım akılcı üretim ve tüketim süreçlerini de beraberinde getirmiştir. Bedenin imal edildiği akılcı üretim alanlarından birisi de bu çalışmanın anlamayı amaçladığı fitness olgusudur. Eski tabirle kültürfizik ya da jimnastik, yeni ve endüstriyel ifadeyle “fitness”ı fenomenolojik açıdan anlayabilmek söz konusu olguyu deneyimleyen aktörlerin gözünden görerek doğal ortamında ve bağlamında incelemeyi gerekli kılar. Bunun ilk adımı ise fitness faaliyetinin icra edildiği mekanlar olan fitness salonlarının ne açılardan farklılaştığını, hangi ilkeler üzerine ve nasıl inşa edildiğini kavramaktır. Bireylerin toplumsal açıdan konum edinmek ve bu konumları korumak ve/veya iyileştirmek, yeni kimlikler edinmek adına bedenlerini biçimlendirmek üzere hatırı sayılır bir zaman ve para “harcadıkları” mekanlar bu çalışma için önemli bir yere sahiptir.

Çalışmanın bu kısmında bedensel dönüşümün gerçekleştiği mücadele alanları olarak fitness salonları hem kurumsal açıdan onları işletenler hem de üyeleri açısından temelde akılcılaştırmış ve akılcılaştırmamış olarak iki farklı türde tasnif edilmiştir. Daha çok tasnif yapılabilir mi? Evet, daha birçok farklı salon tipi tespit edilebilir. Bu araştırma sürecinin başında görülmeyen bir salon tipi (2. tip salon) birkaç yıla yayılan gözlem, incelenen onca salon ve görüşülen kişilerden elde edilen verilerde tespit edilmiştir. Bu yarı-Macdonaldlaşmış ve/veya bu yolda çabalayan 2. tip salon bulgularında karşımıza çıkacak.

Bu bölümde bahse konu olan Mcdonaldlaşma kavramından sadece sınıflandırma işlevinden değil aynı zamanda çalışmanın kapsamını da belirleyen veya sağlamasını yapan metodolojik bir araç olarak da faydalanılmıştır.

Akılcı biçimde tasarlanan salonu incelemeye değer kılan kavram onun da etrafımızdaki birçok diğer kurum gibi Mcdonaldlaştırılmış olmasıdır. Bu bölümde aktarıldığı üzere Mcdonaldlaşmanın tüm ilkeleri akılcılaştırma üzerine inşa edilmiştir. Bu akılcılaştırma ise büyük oranda akıldışılığı da beraberinde getirir.

Tüketim, kimlik, sermaye, alan, habitus ve beden kavramlarıyla çalışmanın problemlerine cevap bulmaya çalışan bu araştırmada fitness tüm diğer kavramlar gibi önemli, tesirli ve açıklayıcıdır.

Bir sonraki bölüm fitness'ın öznesi bedene dair kuramsal bir kavrayışı amaçlamaktadır.

2.4 Beden

Bu kısımda beden tarihsel süreç içinde nasıl ve neden toplumsal yaşama dair önemli bir mesele haline gelmeye başladığından hareketle kavramsallaştırılmaya çalışılacaktır. Gün geçtikçe beden çeşitli yollardan sosyal bilimlerin ilgi odağına girmektedir. Sosyal bilimlerde kimlik çalışmaları ve kimlik politikaları kapsamında çok çeşitli belirteçler (ırk, sınıf, cinsiyet, cinsellik, beceri) bulunsa da (beden ve onunla ilişkili olarak) fitness pratikleri kimliğin odağının bir miktar dışında kalmıştır.

Beden sosyolojisinde yürütülen çalışmaların büyük çoğunluğu bedenin klasik sosyolojide fazla yer almadığı önermesiyle başlar, ki bu da oldukça doğru bir çıkış noktasıdır. Aydınlanma döneminin düşüncesi akıl ve beden arasında birbirine zıt bir ilişki doğurmuştur (Özcan, 2007; Erden, 2008; Timurturkan, 2008; Himam Er, 2009; Nazlı, 2009). Bu zıtlıkta bedene egemen olan akıllı erkek temsil eder, ötekini, yani bedeni ise kadın. Beden doğal bilimlerin alanına, fakat zihnin ise insan bilimlerinin alanına aittir (Özcan, 2007: 227). Zihin ve beden arasında yapılan bu ayrım kartezyen felsefe ile anılmaktadır. Descartes'in "düşünüyorum, öyle ise varım" ifadesi; "yiyorum, içiyorum, uyuyorum bu yüzden de varım" şeklinde değildir. [Kartezyen düşüncede] İnsan öznesi bedende yer almaz; fakat zihinde yer alır. Beden uzunca bir süre sosyolojide önemli bir yer edinememiştir (Corrigan, 1997; Turner, 1996; Shilling, 2003'ten aktaran Özcan, 2007: 227). Aydınlanmanın bahse konu kartezyen yapısı başta fenomenolojik yaklaşım

olmak üzere birçok postyapısalcı düşünür tarafından eleştirilmiş ve böylelikle beden farklı disiplinlerce tartışmaya açılmıştır (Timurturkan, 2008: 2).

Bedenin ihmal edildiğini düşünen çalışmaların büyük bir kısmı bedenin geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısında, özellikle 1980’li yıllardan itibaren sosyal bilimlerin ilgi alanına girdiğini öne sürmektedir. Ancak beden gerçekten klasik sosyolojide var olmayan bir alan mıdır?

Bütün çabası beyinlerde ve vücudun kıvrımlarında gizlenmiş olan tarihi gizlendiği yerden çıkarmak olan ve bireyin bedenini ait olduğu sınıfın ve toplumsal ve kültürel mirasın görünür kılındığı yer olarak gören Bourdieu’ya göre toplumsal ve tarihsel arkaplan bedende somutlaşmıştır (Bourdieu, 1997: 70’den aktaran Demez, 2009: 18). Beden, toplumsal sınıflandırma için bir konum oluşturmaktadır. Bunun üç temel nedeninden ilki beden, bireyin toplumsal konumuyla olan bağlantısı, ikincisi habitusun cisimleştirilmesi ile olan ilişkisi ve sonuncusu da beden, seçkinlik ile olan bağlantısıdır. Her bireyin ve her toplumsal sınıfın farklı bedensel sağlık, güzellik, estetik vb. ile ilgili düşünceleri ve değerleri vardır. Dolayısıyla da bedensel görünüm ve hareketler, toplumsal anlam ve değerlerle son derece ilişkili görünüme sahiptir (Nazlı, 2009: 65).

2.4.1 Klasik Sosyolojide Beden

Klasik sosyolojinin öncülerinde beden neredeyse bulunmadığını ya da örtük bir biçimde yer aldığını belirten Turner’dan (2012a: 3) farklı olarak aslında klasik sosyoloji içinde beden önemli bir başlık olmadığı iddialarının aksine Durkheim ve Simmel gibi Weber için de beden 19. yüzyıl toplumunu anlamada ve açıklamada son derece önemli olduğu (Çil, 2017: 461) da öne sürülmektedir. Benzer biçimde, Özcan klasik düşünürlerden şöyle örnekler veriyor; Marx, kapitalist teknoloji içinde beden, asimile edilmesini, Simmel, insanları diğerlerine yönelten cisim bulmuş eğilimleri, [...] Weber, beden, rasyonelleşmesini, Durkheim, beden, tümüyle ahlaki bir kapsam içinde bireyleri birbirine bağlamaya yardımcı olan kutsal bir fenomen olmasını ele almışlardır (2007: 227). Klasik sosyolojide keskin çizgilerle olmasa da görülen beden ile ilgili toplumsal teoremin önde gelen düşünürlerinden Friedrich Engels’in sanayileşmenin beden üzerindeki etkilerinden bahseder. Engels 19. yüzyıl fabrikalarındaki işin yapısının işçilerin bedenlerini nasıl şekillendirdiğini şöyle belirtmektedir: “sırtta, kalçalarda ve bacaklarda ağrı, eklemlerde şişlik, varisli damar, uyluklarda ve baldırlarda müzmin yaralar görüyoruz” (Engels, 1974 [1848]: 170’ten aktaran White, 2012: 265). Engels’in

vurgulamaya çalıştığı, endüstriyel üretimin dayattığı, hareketin az, işçinin edilgen ve çevre koşullarının kötü olduğu çalışma biçimi insan bedenini büyük oranda dönüştürmüş olduğudur. Benzer biçimde Karl Marx eserlerinde bedenin sömürülmesine ve üretim için olan önemine değinir. Endüstriyel kapitalizmin beden üzerindeki etkileri bağlamında şekillenmiş bireyin koşullarını belirleyen şey Marx ve Engels için sınıf yapısıyken Weber için yaşam şanslarıdır. Çileciliği vurgulayan ve bedene yönelik disiplinin dini etiğinin nasıl rasyonel, modern bir iş etiği için bir temel oluşturduğuna dair sofistike bir sosyolojik analiz sağlayan Max Weber, kapitalist iş örgütlenmesinin yarattığı disiplinin işçinin bedeni üzerinde fiziksel ve psikolojik sonuçları olan baskı rejimi oluşturduğunu, endüstriyel kapitalizmin işçinin bedeni üzerinde kontrol sağladığını bedenin disiplin edilmiş, rasyonel kullanımını dayattığını ileri sürer. Max Weber beden ile ilgili askeri ve atölye disiplinine değinir. Öte yandan Durkheim'ın intihar ve işbölümü üzerine yaptığı çalışmalar eleştirel bir şekilde, insanların bütünleştirici kolektiflerden, ritüelleştirilmiş inanç sistemlerinden ve ahlaki çerçevelerden koparılmalarının bedensel ve duygusal sonuçları ile ilgilenmektedir (Synnott, 1995: 369; Özcan, 2007: 227;; Turner, 2012(a): 2; White, 2012: 265-267). Özetle, beden klasik sosyolojide yoğun bir şekilde yer almamış olmasına karşın, bu süreçte toplumsal anlarken ve anlatırken bedenin hiç olmadığını söylemek doğru olmaz.

Klasik sosyoloji düşünürlerinin fikirlerini savunan (Marksist, Weberyen ve Durkheimcı) düşünürler de birey yaşamını ve bedeni toplumsal düzlemde anlamaya ve anlatmaya çalışmışlardır. Örneğin, kültürel Marksist olarak tanımlanan Horkheimer ve Adorno organik bedenlerin nasıl kapitalist toplumlar tarafından sahiplenildiğini yazmışlar, Durkheim geleneğinden gelen Mauss ise farklı ülke ve kültürlerdeki beden tekniklerini sınıflandırmıştır (Weinberg, 2012: 146-147). Weber'in endüstriyel kapitalizmin işleyişine uygun, uysal, üretken, disiplin altına alınmış, rasyonelleştirilmiş bedenlerin üretimi ile ilgili kaygıları Foucault'yu etkilemiş. Foucault söz konusu bedenlerin fabrikalar, hapishaneler, akıl hastaneleri ve hastaneler tarafından üretildiğini öne sürmüştür.

Benzer biçimde Weber'den etkilenen Elias bedenin fizyolojik işlevleri üzerindeki toplumsal denetim ve kontrolü süreçsel olarak rasyonelize etmeye çalışmıştır. Elias'ın *Uygarlık Süreci* (Almanca ilk basım 1939, İngilizce basım 1978 ve Türkçe basım 2004) adlı kitabı ve Mauss'un *Techniques of the Body* başlıklı makalesi ((1934) [1973]) bu

çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan ‘habitus’u anlamak adına önem arz etmektedir. Bu gerekçeyle, bu kısımda Elias ve Mauss’un beden ile ilgili fikirlerinin bugün genel olarak sosyolojide ve daha özel olarak beden sosyolojisinde öznel/nesnel, yapı/fail, ruh-zihin/beden düalizmlerini aşma⁸⁷ çabalarına katkıları anlaşılmaya çalışılacak. Bu esnada beden sosyolojisine katkıları göz ardı edilemeyecek sosyolog Michel Foucault’nun fikirlerinin neden bu tez çalışmasının teorik dayanağı olmadığı da irdelenmiş olacak.

2.4.2 İhmal Edilen Bedenden İmal Edilen Bedene İlk Adımlar

Klasik sosyolojinin ihmal ettiği iddia edilen beden, çağdaş sosyal teoride önemli çalışmaları bulunan Foucault, Bourdieu, Turner, Shilling, Featherstone gibi sosyologlar tarafından ele alınmıştır. Bunda Aydınlanma sonrası, sanayi toplumlarında “beden üzerindeki dini otoritenin kaybolması” [ve bunun] “beden üzerinde daha farklı otoritelerin ortaya çıkışına da zemin hazırlaması” (Nazlı, 2009: 64) etkilidir. Artık “biyolojik beden”den ayrı olarak bir “sosyal beden” vardır ve bedenin sosyo-kültürel (Tekin, 2016: 1157) yönü bu çalışmanın da amaçladığı gibi toplumsalı anlamada oldukça önemli bir unsurdur. 1970’lerin başına kadar sosyolojinin beden meselesini arka plana attığını belirten Cregan da benzer isimlerden bahsetmektedir. Bryan Turner’in *The Body and Society* (1984), Featherstone, Hepworth ve Turner’in *The Body: Social Process and Cultural Theory* (1991) adlı kitaplarının beden sosyolojisine temel oluşturduğunu ifade etmektedir (2006: 1-2). Ancak, artagelen bu ilgi dünden bugüne gerçekleşmemiştir. Daha önce kısaca anıldığı üzere 1930’larda kaleme alınan ancak İngilizce basımları 1970’li yıllarda gerçekleştirilen eserlerin beden sosyolojisine katkıları yadsınamaz.

Teknolojik ilerlemeler, bedenin cisimleştirilmesini ‘doğal’ olarak gösteren tıbbi gelişmeler bedene olan ilgiyi artırırken bedenlerin kontrol edilebileceğine işaret eden doku/organ/yüz nakli, kök hücre araştırmaları, bilim, teknoloji ve bedenler arasındaki sınırları zayıflatmıştır (Shilling, 2007: 8). Söz konusu teknolojik yenilikler sayesinde beden, artık insana bahşedilmiş bir nesne olmaktan çıkmış, üzerinde çeşitli düzenlemelerin yapılabildiği ve onarılabilen bir meta haline dönüşmüştür (Özcan, 2007: 235). Eichberg, Aydınlanma düşüncesine göre köleci ve feodal toplumlarda derebeyi-köle ilişkisinde önemi olan *yaşayan bedenin* (Alm. *Leib*) kapitalizmde yaşam kalitesini

⁸⁷Anthony Giddens’in “yapının ikiliği” ve Bourdieu’nun “habitus” kavramları ile.

yitirmiş olduğunu ve *ölü beden* olduğunu öne sürmektedir. Artık beden (*İng. Corpus, Alm. Körper*) piyasada meta, özel mülk işlevini yerine getirmektedir (Eichberg, 2009: 164).

Güzel beden ile çirkin beden, sağlıklı ile sağlıksız, iyi giyimli ile kötü giyimli, temiz ile pasaklı, kaslı ile göbekli arasındaki ilişki, kurallar ile sapmalar doğrultusunda gerçekleşen toplumsal ilişkilerdir, dolayısıyla da toplumsal oluşum içinde en fazla gücü olanların kurallarını bedende doğallaştırmayı hedefleyen siyasal ilişkilerdir (Fiske: 1999: 115). Gerçekten de günümüzde beden ve sağlık iş piyasası ve siyaset terminolojisinde de çeşitli anlamlar ifade etmektedir. Şirketlerin kendilerini gereksiz israftan koruyabilecek ‘sağlıklı’ yönetim tercih etmekte olduğunu ifade eden Turner, neo-muhafazakâr ideolojide merkezi hükümetlerin fazlalıkları alınması gereken politik-obez oluşumlar olarak görüldüğünü belirtmektedir. Benzer biçimde, siyasetçilerin çeşitli propaganda araçları ile partilerinin [sağlıklı] beden imgesini temsil etmeleri sağlanır. Seçim kampanyaları sırasında, günümüz politikacıları yönetmeye talip oldukları hükümetin sıhhatini kendi zindelikleriyle ilişkilendirerek jogging yaparken, bisiklet sürerken ve yüzerken fotoğraf vermeyi tercih ederler. Rusya’da, Vladimir Putin’in bedeninin üstü çıplak halde bir ata bindiği fotoğraf ‘erkeğin [politik ve bedensel] gücünün nihai sembolü’dür (2012a: 4).

Klasik düşünürlerden etkilenerek daha yakın zamanlarda beden sosyolojisinin gelişimine katkı sağlayan düşünürlerin bedeni ele alış biçim, yöntem ve araçları göz önünde bulundurulduğunda bedenin farklı dönemlerde farklı biçimlerde ele alındığı görülebilir. Buna göre, Elias, Foucault gibi düşünürler (*Uygarlık Süreci, Hapishanenin Doğuşu* ve benzeri eserlerinde), geleneksel bedenden modern bedene dönüşümü tarihsel olarak anlamaya çalışmışlardır. Öte yandan, feminist düşünceye katkı sağlayan Simone de Beauvoir⁸⁸, Julia Kristeva, Judith Butler gibi düşünürler (*İkinci Cins, Bela Bedenler, Cinsiyet Belası, Kadın Dehası, Korkunun Güçleri* ve benzeri eserlerinde) modern bedeninin postmodern bedene dönüşümünü ele almışlardır. Bu iki grubun çalışmalarında tarihsel, toplumsal ve kültürel dönüşüm esas olsa da Bourdieu’da özellikle *Bir Pratik Teorisi İçin Taslak, Kabiliye Üzerine Üç Etnoloji Çalışması* ve *Ayrım, Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi* eserlerinde benzer bir tarihsellikten ziyade içinde bulunduğu dönemin farklı

⁸⁸de Beauvoir İkinci Cins adlı eseriyle bir yandan Elias ve Foucault gibi bedeni tarihsel olarak anlamaya çalışması, diğer yandan kadını toplumsal anlamda kendi kendisini erkeğin ötekisi olarak kurgulayan madun cins olarak görmesi (Berk, 2020) sebebiyle her iki gruba da dahil edilebilir.

toplumlarındaki (Cezayir ve Fransa) bedenselliği habitus, hexis gibi kavramsal araçlarla anlama çabası söz konusudur.

2.4.3 Biyo-Psiko-Sosyal Beden

Foucault ceza toplumundan, disiplin toplumuna, oradan da kontrol (denetim, gözetim) toplumuna geçişin yaklaşık olarak 300 yıllık hikayesini anlattığı *Hapishanenin Doğuşu* (Fransızca ilk yayınlanma 1975, İngilizce basım 1977 ve Türkçe basım 2001) adlı eserinde azap çektirilen bedenden terbiye edilen bedene doğru bir çizgi çizmekte. Ona göre, insan bedeni tarih, tıp, biyoloji vb. açılardan ele alınmaya başlayalı uzun zaman olmuştur. Ancak beden aynı zamanda siyasal alanın içine de doğrudan dalmış durumdadır; iktidar ilişkileri onun üzerinde doğrudan bir müdahale meydana getirmektedirler; onu kuşatmakta, damgalamakta, terbiye etmekte, ona azap çektirmekte, onu işe koşmakta, törenlere zorlamakta. Bedenin böylesine siyasal olarak kuşatılması onun ekonomik kullanımına bağlıdır; bedenin iktidar ve egemenlik ilişkileri tarafından kuşatılmasının nedeni büyük ölçüde üretim gücü olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun için bir tabiiyet ilişkisi olmak zorundadır. Yani beden ancak hem üretken beden hem de tabi kılınmış beden olduğunda yararlı güç haline gelebilmektedir (Foucault, 2001: 62-63).

Öte yandan Bauman, postmodernlikte başlıca doğruluk modelinin sağlık değil uygunluk olduğunu ileri sürer. Bauman'a göre "uygunluk", bireyin gittikçe artan yeni deneyimleri bedensel ve ruhsal olarak emme ve bunlara yaratıcı bir biçimde tepki verme kapasitesini, hızlı değişimlere dayanma yetisini, kendi kendisini gözetleme ve performans yetersizliklerini düzeltmek suretiyle "formunu koruma" yeteneğini temsil etmektedir. Bunun tersi olan bedensel gevşeklik, süre giden dengede olma durumundan yüksek rahatsızlıklar ise "uygunsuzluk" belirtileridir. Bu durumdaki bireyler tıbbı ya da psikolojik danışma veya psikiyatrik tedaviye havale edilirler (Gelekçi, 2011: 89)

Dahası, bedenin kontrol edilmesi toplumsal ilişkilerin yeniden üretimini sağlayan toplumsal kontrolün merkezindedir. Kısacası, bedenin kontrolü toplumsal düzenin sağlanmasını sağlar (White, 2012: 268). Mauss bireyin [ve aslında bedenin ve Bourdieu'nun sonradan *dispositions* şeklinde daha ileri boyutta kavramsallaştırdığı bedensel eğilimlerin] sadece biyolojik değil, aynı zamanda toplumsal ve psikolojik de olduğunu, bu üç unsurun ayrılmaz bir şekilde iç içe geçtiğini öne sürmekteydi (1934) [1973]: 74). Benzer biçimde sağlığın anlamının bedensel değil toplumsal olduğunu, güzelliğin anlamının estetik değil siyasal olduğunu öne süren Fiske'ye göre sağlık da

güzellik de aynı ölçüde sosyopolitiktirler, bundan dolayı da toplumsal iktidarı uygulamaya yönelik söylemlerdirler (1999: 115).

Le Breton'un her türlü düzenlemeye, şaşırtıcı deneylere açık, tıbbi etkinliklere, bilim-teknığe ya da siber kültüre model, olarak tanımladığı bedeni şayet toplumun simgesi olarak kabul edersek bedenin biçiminde yapılan her türlü modifikasyon toplumsal bağ simgesel olarak etkiler. Bedenin konfigürasyonunda meydana gelen bir bozukluk dünyanın tutarlılığındaki bir bozukluktur (2016: 233). Tıbbi olsun, dini olsun, kurumsal otoritenin hapishaneler, hastaneler, okullar vasıtasıyla bedeni kontrol altında bulundurduğunu (Cregan, 2006: 10) öne süren Foucault'nun "panoptik gözetim" ile yeniden şekillendirilen ya da ıslah edilen bireyi (ve bedeni) tarihsel açıdan ele aldığı Hapishanenin Doğuşu (2001) adlı kitabı ve cinsellik, tıp ve disiplin üzerine yazdığı *Cinselliğin Tarihi* adlı kitabı (Fransızca ilk yayımlanma 1976, İngilizce basım 1981 ve Türkçe basım 2003) benzer biçimde bedenin disiplin altına alınması ile ilgili yaklaşımları şekillendirmiştir (Turner, 2012a: 2).

Gözetimin birçok farklı tanımı ve anlamı bulunmaktadır. Zureik çalışmasında (2003: 42) gözetimin temel özelliklerini detaylandırmıştır. Bu özelliklerden bir tanesi "öznenin oluşturulmasını teşkil etmesi ve özneye maddi bir suret vermesi" bu çalışma için önemli bir noktaya işaret ediyor. Yani gözetim yalnızca bedeni kontrol altına almanın dışında onu oluşturan ve onu biçimlendirendir. Bir başka deyişle, kontrol teknolojileri temel olarak bireyleri tasniflemek, disiplin altına almak ve kontrol etmek için kullanılsa da beden, bu çalışmanın üzerinde durduğu üzere fitness faaliyetlerinin gerçekleştiği salonlarda belli başlı "bilimsel" kurallara, sosyo-geometrik ve estetik talimatlara maruz bırakılarak disiplin altına alınır ve ritmik tekrarlar, biçimsel benzeştirmelerle bireysel bedenler daha geniş bir bütünle entegre olmuş olurlar (Eichberg, 2009: 172).

Baudrillard'a göre geleneksel ahlak anlayışında bedenin bireye hizmet etmesi beklenirken, modern ahlak, bireylerden kendi bedenlerine hizmet etmelerini buyurmaktadır (2017: 159). Bir önceki paragrafta yer aldığı üzere özellikle bedeni kontrol altına almak üzere kullanılan denetim buharlaşmamakta, ancak biçim değiştirmektedir. Artık, birey ve bedeni üzerinde tarih boyunca görülen (Kilise, hapishane, tıp, eğitim ve daha nice) kurumlar yoluyla gerçekleşen denetim biçim ve odak değiştirmiştir. Bedenin biçimlendirilmesi ve kontrolü bireyin sorumluluğuna bırakılır ancak bedenin kontrolü

yukarıda bahsedildiği gibi yalnızca ‘bilimsel’ yöntemlerle gerçekleşmez. Bugünün bireyi kendi kendisine disiplin mekanizmalarını oluşturmak ve çalıştırmak durumundadır.

Foucault’nun ölümünden bugüne kadar gerçekleşen politik ve ekonomik gelişmeler – özellikle endüstriyel üretimin zayıflaması– neticesinde bugün gereksinim duyulan kendi kendisini düzenleyen ve kontrol eden müstakil bedenlere sahip olmaktır (Petersen ve Bunton, 1997; Petersen ve Lupton, 1996’dan aktaran White, 2012: 268-270). Bu çalışmada da zaman zaman işaret edildiği gibi bireyin (bedeni ve ona yaptığı her türlü yatırım üzerinden) kendi rızasıyla bedeni üzerinde kurduğu bir denetim ve kontrol söz konusudur. Bu yeni disiplin biçimi ağırlıklı olarak bugünün toplumlarında önemli bir yer tutan tüketim kültürüyle ilişkilendirebilir. Yeni biyo-iktidarın tıp, estetik, moda, reklamlar, medya gibi çok çeşitli mecra ve yöntemleri vardır. Fitness salonları da bu mecraların arasında önemli yer işgal eder.

Gerek birtakım teknolojilerle gerek bilimsel yöntemlerle gerekse sosyal medya ile gerçekleşsin, adına gözetim ya da *dataveillance* densin, bireyin kimyasal bir element gibi çözülmesi, kategorilendirilmesi ve sosyal açıdan sınıflandırılması öznenin oluşturulmasını, onun maddi bir suret kazanmasını sağlar. Beden bu sayede akılcı bir biçimde ve modern manada ıslah edilmiş, sıhhat bulmuş olur. Bedeni hem kurtuluşun hem de nefretin yeri olarak niteleyen Le Breton (2016: 235-236) onun ya fosil olarak ortadan kaldırılacağını ya da talihsiz bir müsvedde olarak düzeltileceğini öne sürmektedir.

2.4.5 Biçimlendirilen Beden

Biçim de kudrettir; çünkü bir iyilik belirtisi olduğu için, insanı, kadınlara ve yabancılara beğendirir.
Hobbes, 2007: 69

Mauss’un *Techniques of the Body* başlıklı makalesi, farklı ülkeler, kültürler ve toplumsal konumlara ait bedensel tavırlara yer vermektedir. Mauss farklı toplumsal pratiklerin bedenleri şekillendirme biçimlerini belgelediği çalışmasında beden kullanımının biyolojik olarak belirlenmediğini, çok daha farklı biçimlerde gerçekleşebileceğini öne sürmüştür. Sadece sınıfsal değil, kültürel ve tarihsel konumların koşma, yürüme, yüzme aktivitelerini nasıl yapılacağını, kolların, bacakların nasıl hareket etmesi gerektiğini belirlediğini ifade etmiştir (1934) [1973]: 74). Bugün beden birçok parçadan oluşan yapboz gibidir. İşe yaramayan, eskiyen, bozulan, beğenilmeyen parça derhal yenisiyle değiştirilebilir. Le Breton makinenin parçaları gibi modüler yapıda olan bedenin hem

tedavi gerekçeleriyle hem de kişisel tercih sebepleriyle, hatta bazen insanı arındırmak, onun dünyadaki varlığını düzeltmek [için] eğilip bükülmekte (2016: 11-12) olduğuna işaret ediyor. İlerleyen bölümde Giddens'ta *uzman sistemler*, Bourdieu'da *kültürel sermaye* olarak ele alacağımız teknik bilgiyle donanmış bugünün insanı, bu çalışmanın odak noktası olan fitness salonunda bedenini imal ederken incelikli bir biçimde çalışması ve 'kafa' yorması gerekir. Birey kendi zihin dünyasında yarattığı ve bugünün iş piyasasında değeri olduğuna inandığı imgenin taklidini bir terzi misali dikmek için mücadele eder. Kendi benliğinin üzerine inşa ettiği beden ne kadar kusursuz, eşsiz, benzersiz olursa o kadar değerlidir. Bilim insanı titizliğinde hangi kasa çalışması, hangi kası büyütmesi, ne yemesi, kaç gram, kaç kalori tüketmesi, metabolizmasını nasıl harekete geçirmesi gerektiğine dair teknik bilgi kendisine tevarüs kalan kültürel sermayenin bir bileşeni olan eğitsel niteliklerle, bilinç ve 'müfredat' dahilinde, ya da ilerde Bourdieu'da *habitus* olarak göreceğimiz müfredat dışı yatkınlıklarda yer alır. Bireyin özgeçmişi salonda inşa ettiği, biçimlendirdiği bedenidir.

Görsel 2.10

Self-made man (Victor Hugo Yáñez)

Günümüzde sorumluluğu bireye bırakılan ve bizzat birey tarafından inşa edilen beden beğeniler, farklılıklar, mizaç ve eğilimler ile kendini gösterir. Zorunluktan çıkıp tercihen yapılandırılan beden ya da Eichberg'in işaret ettiği gibi bu yapılanmış beden (*constructed body*) ile ilgili söylem beden biçimi, beden imgesi, onu giydirme, dekore etme, dövmele, estetik cerrahi gibi satın alınabilen şeylerle ilgilidir. Bedenin metalaştırılması biçiminde

ortaya çıkan bu durum bugünün tüketimciliğine tekabül eder. Bedenin bir kaynak olduğu bu kültürde birey istek, eğilim ve beğenilerine göre bedenini seçer (2009: 168) ve bilimle, ustalıklı biçimlendirir. Le Breton bedeni biçimlendirmenin en zahmetsiz yollarından olan estetik cerrahiye hasta olmayan ama görünüşlerini değiştirmek ve böylece kimliklerini modifiye etmek isteyen, dünyayla ilişkilerini [değiştirirken zaman değil para harcayarak] alt üst etmek isteyen [...] beden çizgisini modifiye eden doğrudan simgesel bir operasyona başvurarak yapmak isteyen müşterilere yönelik bir tıp (2016: 46) olarak tanımlıyor. Hasta değil müşteri, bedenini bu yolla ve çarçabuk biçimlendirirken kendi üzerinde hakimiyet kurmuş oluyor.

Bu benzetim bedenle ilgili birçok başka mecra uyarlanabilir. Örneğin, dövme; geçmiş tarih öncesine dayanan dövme (kültürü) estetik cerrahiyle benzetilebilecek bedeni imal etme biçimlerinden birisidir. Dövme ve bedenin toplumsal olarak var edilmesi ile ilgili birçok çalışma vardır. Bunlardan birisinde Sweetman'ın görüştüğü kişilerden kimileri dövme deneyimini "öne çıkmanın [ve] 'bakın, ben benim, ben bir bireyim' demenin bir yolu" şeklinde bireysellik işareti olarak kimilerinin ise "kendini yaratma" eylemi olarak görülebileceğini öne sürmekteydi. Çalışması kapsamında oldukça yoğun dövmelere sahip bir görüşmecinin ifade ettiği gibi: "bilirsiniz, herkes aşağı yukarı aynı bedenlerle doğar, ama siz kendi bedeninizi kendi imajınıza göre yaratmışsınızdır" (2012: 351). Böylelikle birey kendi sorumluluğunda olan bedenini yeni birisi olmak için biçimlendirir. Özcan, bugünün dövmesinin bireysel kimliğin bir unsuru olduğunu ancak geleneksel toplumlardaki dövmelerin belli bir topluluğun kimliğine işaret etmekte olduğunu ifade etmiştir (2007: 234).

Beden modifikasyonunu pratiklerini temelde piercing, dövme, damgalama, çeşitli implantlar olarak tanımlayan Featherstone, bunun yanında bedenin yüzeyinin direk değiştirilmeden bedenin biçiminin değiştirildiği pratikleri ise jimnastik, vücut geliştirme, anoreksiya, perhiz (2005: 1) olarak sıralamakta. Tıpkı dövme ile bedeni donatmak gibi fitness faaliyeti de toplumsal uyum için planlı ve bedensel bir çabadır. Kuvvetli, estetik ve kontrollü olan bedenlerin takdir görmesi, onaylanması, beğeni ve sosyal içerme sağlaması bedenin bir sosyal sermaye biçimi olduğunu gösterir (Atkinson, 2016: 330). Ancak bedenin ve dolayısıyla kimliğin dövme üzerinden üretimi ile kimliğin bu çalışmanın merkezi eylemi olan fitness üzerinden üretimi arasında şöyle bir fark vardır. Dövmeye beden, onu taşıyan özne tarafından bir dövme sanatçısına teslim edilirken tıpkı

estetik cerrahide olduğu gibi beden ve bireyin edilgen, dövme sanatçısının ise etken olduğu nesnel bir biçimlendirme söz konusuysa fitness faaliyetinde birey kendi bedeni üzerinde öznel bir çaba harcar. Dövmenin beden biçimlendirmede fitness ile ilgili önemini farkında olarak bu çalışma kapsamında yürütülen görüşmelerde (iyi, hacimli, fit) beden ile dövmenin bir aradalığıyla ilgili anlam aranmıştır.

2.4.6 hem [o] hem de [öbürü]: İkili Karşıtlıkları Uzlaştırmak

Norbert Elias, Pierre Bourdieu ve Anthony Giddens'in sosyolojik yaklaşımları beden sosyolojisi bağlamında önemli bir temel oluşturmaktadır. Elias'ın kavramları, bireyin öğrenilmiş ve öğrenilmemiş davranışlarını açıklarken (Atkinson, 2012: 54-55) Bourdieu'nun bireyin zaman içinde bilinçsizce öğrendiği/edindiği, bedende şekillenen ve bireyi toplumsal düzlemde konumlandıran habitus kavramına zemin oluşturmaktadır. Elias'a göre, bireyler toplumsal ağlar içerisinde birbirlerine bağımlıdır ve bu bağımlılık, bireyin bedensel pratiklerinden toplumsal konumuna kadar geniş bir alanda etkilidir (Elias, 2000: 481-482). Bu bağlamda, bedenin korunması, beslenmesi ve ona yatırım yapılması, bireyin toplumsal konumunu sürdürebilmesi açısından önem taşımaktadır.

Perspectives in Sociology adlı kitapta postyapısalcı ve postmodernist düşünürlerin görüşlerine karşı tutarsızlıkları ve gerilimleri gidermek adına –radikal yeniliklerden ziyade– mevcut sosyolojik unsurların yeniden yapılandırılması gerekliliğini savunan sentezcileri (Mouzelis, Randall Collins, Jeffrey Alexander, Anthony Giddens, Pierre Bourdieu ve Jürgen Habermas) ele alan Cuff ve diğerleri (2016: 297) söz konusu teorisyenlerin temel amaçlarından bir tanesinin sosyolojideki kutuplaşmış ve tartışmalı yaklaşımları uzlaştırıp 'ya [o] ya da [öbürü]' şeklindeki teori inşasının yerine 'hem [o] hem de [öbürü]' yaklaşımını benimsemek olduğunu ifade etmektedirler. Buna göre sentezci düşünürler 'ya çatışma ya uzlaşma' veya 'ya nesnel ya öznel' anlayışı yerine, toplumun hem çatışma hem uzlaşma hem nesnel hem de öznel bir gerçeklik olabileceği yaklaşımı benimsemişlerdir (Cuff ve diğerleri, 2016: 300).

Bu aşma girişimi Bourdieu'da *habitus*, Giddens'ta *yapının ikiliği*dir. Bourdieu'nün sosyolojik projesinin çıkış noktası birey-toplum düalizmine çözüm getirmek ve temelden yanlış bulduğu nesnelcilik-öznelcilik çelişkisini aşma düşüncesiyle Giddens'a göre, yorumcu sosyolojideki düalizmler "eylem konusunda güçlü, yapı konusunda" zayıf ve yapısalcı ve yapısal-işlevsel sosyolojilerdeki düalizmler "yapı konusunda güçlü, eylem konusunda zayıf"tırlar (Tatlıcan ve Çeğin, 2007: 307-328). Bir başka deyişle, birey/aktör

temelli (sembolik etkileşimcilik) ve toplum/yapı temelli (yapısal işlevselcilik) kuramları değerlendirip bu iki zıt alternatifi de reddeden Giddens bunların yerine tekrarlanan sosyal pratiklerden başlamamız gerektiğini savunur. Giddens toplum, pratikler tekrarlanabilir olduğu, yani sayısız kez tekrar edilebileceği için yapısal özelliklerini kazandığını savunur (Ritzer ve Stepnisky, 2015: 148).

Bourdieu'nun habitus kavramı, bireyin bilinçsizce edindiği ve bedensel pratiklerine yansıyan toplumsal kalıpları açıklar. Bourdieu'ya göre habitus, bireyin toplumsal gerçekliği algılayışını ve bu gerçeklikle nasıl etkileşime geçtiğini belirleyen bir yapıdır (Bourdieu ve Wacquant, 1992: 127). Habitus, bireyin bedeninde somutlaşarak toplumsal yapıların yeniden üretilmesini sağlar (Jenkins, 2006: 46). Bu bağlamda, bireyin günlük hayatında geliştirdiği beden pratikleri, toplumsal sınıf farklılıkları ile iç içe geçmiş bir şekilde değerlendirilmelidir (Tatlıcan ve Çeğin, 2007: 315). Örneğin, bedensel sermaye kavramı, bireyin toplumsal statüsünü güçlendirmek için bedenine yaptığı yatırımları içerir. Bu çalışma, fitness yapan bireylerin bedenlerini nasıl inşa ettikleri ve bunu toplumsal bir mücadele alanı olarak görüp görmediklerini anlamaya yönelik bir analiz sunmaktadır.

Giddens'in yapılaşma (*structuration*) kuramı, bireyin toplumsal yapıyı üretirken aynı zamanda o yapı tarafından şekillendirildiğini savunur (Giddens, 2008b: 148-149). Ona göre, modern toplumda bireyin kimliği refleksif bir şekilde inşa edilmekte, beden de bu sürecin merkezinde yer almaktadır. Geleneksel toplumlarda bireyin bedeni belirli ritüeller ve toplumsal normlarla şekillendirilirken, modern toplumda birey kendi bedenini ve kimliğini sürekli olarak yeniden inşa etmek zorundadır (Giddens, 2008b: 32-33). Soyut sistemler olarak adlandırılan para, uzman sistemler ve tüketim pratikleri, bireyin bedenini ve toplumsal statüsünü belirlemede önemli rol oynar (Giddens, 2008b: 18). Giddens'a göre, beden artık bireyin yaşam tarzı seçimleri ile şekillendirilmekte ve bireyin kimlik inşasında kritik bir rol oynamaktadır.

Bourdieu ve Giddens'in yaklaşımları, birey-toplum ilişkisini ele alırken, toplumsal yapı ve bireysel eylem arasındaki dinamikleri açıklamaya çalışır. Bourdieu'da habitus, toplumsal yapıların bireyin bedensel pratiği ile içselleştirilmesini sağlarken, Giddens'ta beden *refleksif* bir kimlik inşası aracı olarak ele alınır. Bourdieu'nun sermaye kavramı, bireyin toplumsal statüsünü güçlendiren unsurları açıkça belirtirken, Giddens sermaye kavramına daha dolaylı bir şekilde yaklaşmaktadır (Tatlıcan ve Çeğin, 2007: 339-362).

Sonuç olarak, her iki düşünür de birey ve toplum arasındaki ilişkiyi ikili karşıtlıklardan bağımsız bir şekilde ele alarak, toplumsal süreçlerin dinamik yapısını vurgulamaktadır. Bu çalışma, fitness pratikleri üzerinden bedenın toplumsal kimlik ve statü üzerindeki etkisini, bu teorik çerçeve içinde değerlendirmektedir.

2.5 [(habitus) * (sermaye)] + alan = pratikler⁸⁹

Beden dünyada var olmanın ve yaşamının bir aracıdır, bir bedene sahip olmak demek toplumsalın parçası olmak demektir [...] Dünya sayesinde bedenimin farkındayım [...] Nesnelerin birçok yüzü olduğunu biliyorum çünkü onların etrafında dolaşabiliyorum ve işte bu yüzden bedenim sayesinde dünyanın farkındayım.

(Merleau-Ponty, 2012: 84)

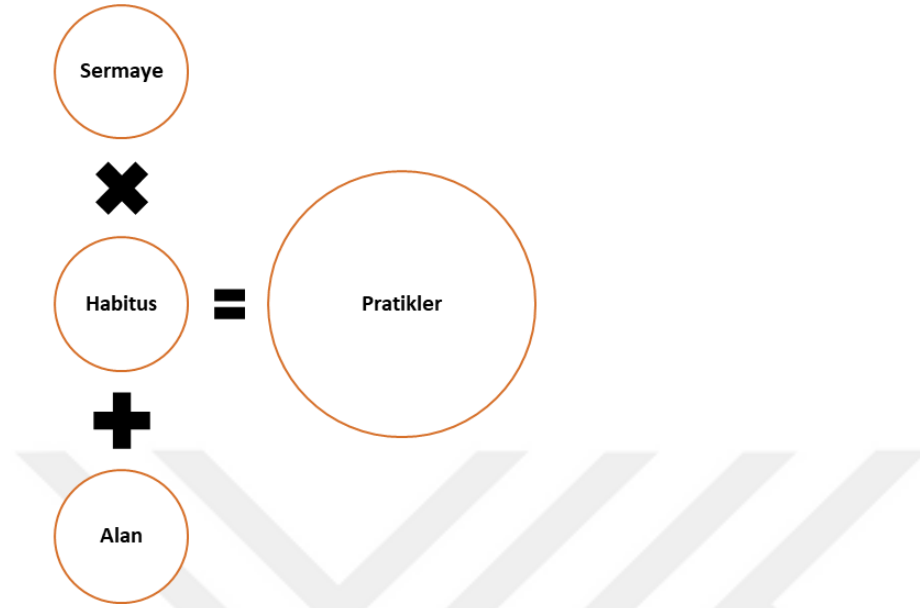
Önceki bölümlerde, bu tez çalışmasının merkezinde yer alan beden kavramının 20. yüzyıl sosyolojisinde nasıl şekillendiği, hangi klasik düşünürlerden nasıl etkilendiğine yer verilmiştir. Yirminci yüzyılın ilk yarısında Mauss ve Elias'ın fikirlerinin 1980'lerde bedene olan ilgiye ne oranda yön verdiği, bu düşüncelerin klasik sosyologların beden ile ilgili fikirlerinin günümüze taşınmasında nasıl köprü vazifesi ifa ettiği ele alınmıştır. Bölümün bir önceki kısmında beden konusunda Mauss ve Elias'tan etkilenmiş olan Bourdieu ve Giddens'in yapı/fail zıtlığını uzlaştırma girişimleri olan sentezleme çabalarına yer verilmiştir. Söz konusu yapının ikiliği ve habitus kavramlarına temel düzeyde değindikten sonra, bu kısımda Bourdieu'nun alan, sermaye ve habitus kavramlarının bu çalışmanın esas konusu olan beden ile ilgili pratikleri nasıl açıkladığına değinmeye çalışacağım.

Bourdieu'ya göre toplumsal pratikleri oluşturan sermaye, habitus ve alanın ilişkisidir. Ancak bu kavramları anlamak başlıktaki formülde olduğu kadar basit değildir. Kimi zaman zihinsel kimi zaman bedensel, bazen hem zihinsel hem de bedensel eğilim ve yatkınlık sahip olunan (edinilen ya da tevarüs olan) sermayelerle birleşip bireyin 'alan'daki eylemlerini oluşturur. Bireyin alandaki konumunu da etkileyen bu eylemler pratiklerdir. Bunun tam tersinde ise bireyin eylemleri yapıyı yeniden üretir. Bu dinamik döngü kesintiye uğramadan devam eder. Bu döngüde sermaye kavramı önemli bir yer işgal eder.

⁸⁹Bourdieu, 1996: 101

Şekil 2.14

Bourdieu'nun Kavramsal Seti

Bourdieu'nun salt birey ya da salt yapıyı ele alan böylece her ikisinden birini edilgen konuma yerleştiren makro ya da mikro kuramlara karşın öznellik ile nesnellik arasında kurmaya çalıştığı köprünün bir ürünü olan habitus ve onun diyalektik bir ilişki içerisinde olduğu alan kavramları bedensel sermayenin üretilmesi sürecini anlamayı kolaylaştırır.

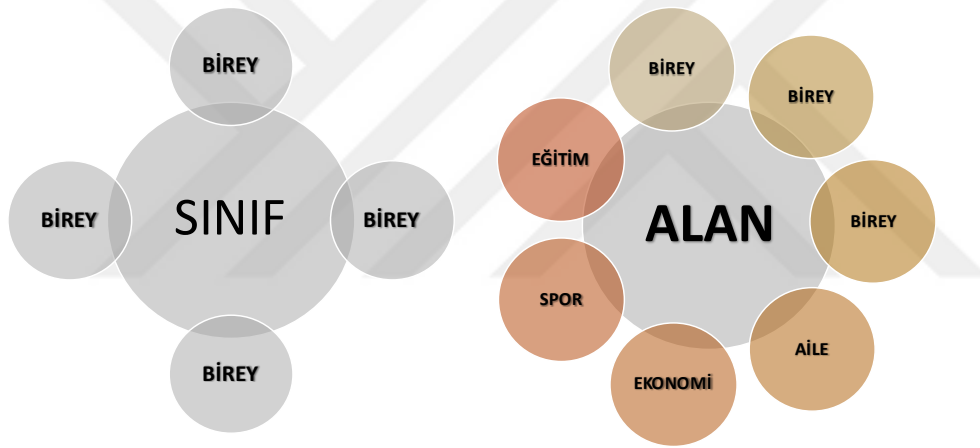
2.5.1 Alan

“Alan” (*champ*) Bourdieu'nün sosyolojisinde önemli bir mekânsal metafordur. Alan, habitusun içerisinde[/üstünde] işlediği sosyal ortamın yapısını tanımlar. Bourdieu alanı, konumlar arasındaki nesnel ilişkilerin ağı ya da konfigürasyonu olarak tanımlar. Bu konumlar faillerin veya kurumların sahip oldukları güç (veya sermaye) dağılımının veya türünün yapısındaki mevcut ve potansiyel durumları (*situs*) ile alanda söz konusu olan belirli kazançlara erişimi sağlar. Bunun yanı sıra diğer konumlarla olan nesnel ilişkileri (tahakküm, tabiiyet, türdeşlik, vb.) tarafından nesnel olarak tanımlanır (Swartz, 1997: 117). Konumları işgal edenler, alanda mallara veya kaynaklara (sermaye) erişimleri sayesinde birbirleriyle mücadele ederler. Alanlar arasında pek çok türdeşlik bulunur: Her birinin mütehakkimi ve tahakküm edileni, her birinde ele geçirme ya da dışarıda bırakma mücadeleleri, yeniden üretim mekanizmaları vb. vardır. Alanda önemli bir konuma sahip mallar temel olarak dört kategoriye ayrılabilir: ekonomik sermaye, sosyal sermaye (diğerleriyle çeşitli türlerde değerli ilişkiler), kültürel sermaye (temelde şu ya da bu türden meşru bilgi) ve sembolik sermaye (prestij ve toplumsal onur) (Jenkins, 2006: 53-54).

Görünür, toplumsal ve nesnel bir olgu olan pratiğin zaman ve mekândan bağımsız anlaşılamayacağını öne süren Jenkins, Goffman gibi bir tiyatro ya da oyuna benzettği toplumsal yaşamda faillerin kimliklerini oluşturmak için bir takım pratik kültürel beceriler edindiklerini ifade eder (2006: 42). Alanlar bu kültürel becerilerin edinildiği yerlerdir ve farklı alanların bir araya gelmesi ise bir toplumu teşkil eder. Bourdieu'nun derin fikirsel dünyasında birbirleriyle ilişkili alanlar yani toplumsal alanları anlamak toplumsal sınıfları, bir başka deyişle toplumsalın kendisini anlamak adına önemlidir. Jenkins'in ifade ettiği üzere sınıflar birbirlerine benzeyen veya yakın pozisyonları işgal eden insanların bulunduğu alanlardır. Alanı sınıftan farklı kılan ise onun sadece bireyleri değil kurumları da kapsamasıdır (2006: 55).

Şekil 2.15

Sınıf ve Alanı Oluşturan Unsurlar

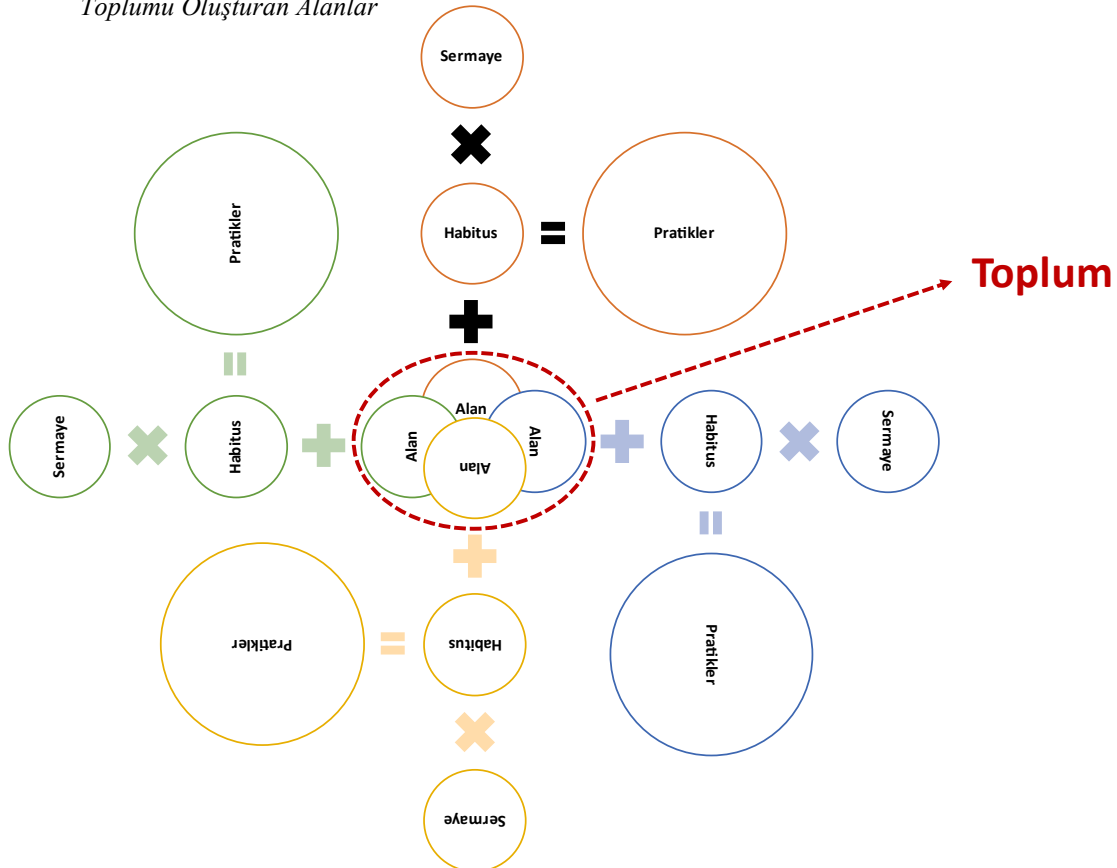

İnsanların üzerinde hareket ettiği özgül çevreler (Garratt, 2016: 80) olan alanların özgül olmasından kasıt şudur: örneğin bir kişi eğitim alanında bir başka kişinin spor alanında hareket ettiğinden farklı hareket eder. Her iki alanın da kendine özgü habitusu bulunmaktadır. Söz konusu habitus ve sermayenin bileşimi aktörün menfaatleri etrafında ve onlara erişim için mücadele edebilmesine olanak tanır. Menfaatler kültürel mallar (yaşam biçimleri), konut, entelektüel farklar (eğitim), istihdam, toprak sahipliği, güç (politika), sosyal sınıf, saygınlık vesairesidir (Jenkins, 2006: 52). Failler alanda sadece yeni pozisyonların peşinden koşmazlar, bunun dışında mevcut pozisyonlarını korumak ya da iyileştirmek için stratejiler geliştirir, mücadele verirler. Stratejilerini ise faillerin o alandaki pozisyonları yani o alana özgü sermayeye sahip olup olmadıkları belirler (Bourdieu ve Wacquant, 1992: 101).

Alan kavramı spor için düşünüldüğünde kelimenin doğrudan karşılığı olan fiziksellik içermiyor. Bourdieu sosyolojisi için sporda alan bireysel ve/veya göğüs göğüse mücadelelerin yanında iktidar için sergilenen kolektif ve sembolik mücadeleleri de kapsamaktadır. Bourdieu'ya göre alan, spor söz konusu olduğunda sadece üzerinde (fiziksel ve sembolik) mücadelelerin yapıldığı, stratejilerin savaştığı anlamda alan değil, aynı zamanda toplumsal ayrımların gerçekleştiği 'yerler'dir. Tenis, yatçılık, binicilik, golf, avcılık gibi sporların icra edildiği alanlar imtiyazlı grupları 'diğer' gruplardan ayıran özel mülkiyetlerde, kulüplerde gerçekleşmektedir (1991: 127). Sporun sınıflar arası ayrım işlevi üst sınıfların spor tercihlerinde belirgindir. Öte yandan hem sınıflar arası mücadelenin hem de (özellikle orta ve alt sınıflarda) sınıf içi mücadelelerin sergilendiği alan olan spor yeteri kadar içselleştirilmeden beden üzerinde mücadelelerin olduğu Bourdieu'cu manada bir *alan* olduğunu anlamak güçtür. Sporun tüm bu özellikleri (ayrım sağlaması, sermaye türleriyle ilişkisi, üzerinde mücadeleler yapılan bir alan olması, umut vaat etmesi, sınıfsal olması, farklılık ve eşitsizlikler üretmesi, tabakalaşmanın bir unsuru olması) imtiyazlı sınıfların bilinçli bir şekilde meşrulaştırdığı, alt ve orta sınıfların ise *doxic* biçimde, sorgulamadan içselleştirdiği toplumsal meseleler bütünüdür.

Şekil 2.16

Toplumu Oluşturan Alanlar

Toplumu oluşturan çeşitli alanlar ve onlarla ilişkili sermayeler gibi, spor veya bu çalışmanın odağındaki fitness da bir alandır ve beden sermayesi bu alanda mücadele eden faillerin kullandığı, elde etmek için mücadele verdikleri ve tüm sermaye türleriyle (ekonomik, sosyal, kültürel, simgesel) ilişkili olan bir sermaye türüdür. Bedenin “fitliği”, biçimliliği, kashılığı, bedensel dönüşümü deneyimleyen faillerin olduğu kadar diğer insanların da ona yüklediği anlam onun simgesel değerini oluşturur. Bu çalışmanın tartıştığı bir diğer mesele bedenin söz konusu simgesel değerinin diğer sermaye türlerine dönüştürülmesidir. Buradan hareketle statü göstergesi ve simgesel sermaye biçimi olarak tanımlanabilecek olan “fit” olma durumu, sıhhat/zindelik, ya da bugünkü yaygın kullanımı ile “fitness” kavramı, boş zaman faaliyetinden rutine dönüşmesi ve zorunluluk arz etmesi açısından incelenirken, fitness salonları bu çalışmanın temel sorularından kimliklerin inşa edildiği üretim alanlarına dönüşmesi itibarıyla incelenmektedir.

2.5.2 Sermaye

Bourdieu ile anılan sermaye kavramı kendisini üç temel kisvede gösterir: ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye. Bu üç temel sermaye tipinin dışında sembolik ve bedensel sermayeler (ve bedenleşmiş kültürel sermaye) de bu sermaye gruplarının içinde yer alır. *The forms of capital* başlıklı makalesinde Bourdieu sermayeleri özetle şu şekilde tanımlıyor. Anında ve direk olarak paraya çevrilebilen ve mülkiyet hakları şeklinde kurumsallaştırılabilen ekonomik sermaye; belli koşullarda ekonomik sermayeye dönüştürülebilen ve eğitsel nitelikler şeklinde kurumsallaştırılabilen kültürel sermaye; belli koşullarda ekonomik sermayeye dönüştürülebilen [...] sosyal bağlantılardan oluşan [insanların sosyal ilişkilere yatırım yaptığı (Turner, 2012b: 70)] sosyal sermaye ([1983] 1986: 242). Bu sermaye biçimleri onur, toplumsal değer, takdir, itibar, saygınlık vs. içeren ve bir diğer sermaye türü olan sembolik sermaye elde edebilmek için belirli alanlarda biriktirilen ve takas edilen sermaye türleridir (Bourdieu, 2015: 420). Sosyal bilimlerde çoğunlukla gelir eşitsizlikleri ve bundan kaynaklanan eğitsel eşitsizlikleri, bedensel eşitsizlikleri ve bunların yeniden üretimini açıklamak üzere kullanılan bu sermaye türleri, aynı zamanda toplumsal konumları anlamak üzere kullanılmaktadır. Sermaye biçimlerinden yoksun olmak eşitsizlikleri üretirken, bir veya daha fazla sermaye türüne sahip olmak alanda bireye farklı türden ayrıcalıklar sağlayabiliyor. Bu çalışmada bedensel sermaye ağırlıklı olmak üzere ekonomik, kültürel ve sosyal sermayenin fitness pratiklerinin sürdürüldüğü (hem soyut hem de somut manada) fitness ‘alan’ında yani

salonda mücadele eden bireylere gelir, saygınlık, prestij, beğenilme, bilgi, ‘network’, bedensel güç gibi ayrıcalıkları nasıl ve ne oranda sağladığı incelenmektedir.

Bourdieu’nun sermaye ile ilgili düşüncelerini sosyoloji açısından önemli kılan nedir? Bu sorunun cevabı güç, çıkar, toplumsal yapı, toplumsal konum ve hareketlilik gibi meseleleri açığa çıkartmaktadır. Bir alanda bulunanlar için öncelikli amaç yukarıda da bahsedildiği üzere sermayeye erişmek değil aynı zamanda onu muhafaza edebilmektir, çünkü kişinin sahip olduğu sermayenin miktarı kişinin o alandaki yerini ve dolayısıyla gücünü belirler. Bununla ilişkili olarak, birey bir alanda ne kadar çok sermaye sahibiyse, o alanı kendi çıkarları için düzenleyebilecek, denetleyebilecek oranda güce sahiptir (Garratt, 2016: 82). Öte taraftan, nesnelleşmiş olsun, bedenleşmiş olsun farklı türden sermayelerin dağılışı toplumsal yaşamın yapısını yansıtır (Bourdieu, 1986: 242). Dahası, ekonomik sermayenin dışında bulunan ve ölçülmesi oldukça zor olan sermaye tipleri (sosyal, kültürel ve sembolik) ekonomik sermayeden yoksun olmalarına rağmen birtakım insanların toplumsal boylamda neden ve nasıl yukarı doğru tırmanabildiklerini açıklamaya yardımcı olur (Malacrida ve Low, 2016: xiii). Bahse konu sermayenin türü ve miktarı Bourdieu kavramsal setinin bir diğer bileşeni olan alana erişimi, alanda verilecek mücadeleleri ve bu mücadeleler neticesinde elde edilecek faydaları (bu çalışmanın araştırma problemi olarak toplumsal konumu muhafaza etmek ya da iyileştirmek) anlamak adına önemli bir yer tutar.

2.5.2.1 Sosyal Sermaye

Bourdieu’nun üyelerinin her birine kolektif olarak sahip olunan sermayenin desteğini sağlayan bir gruba üyelik, onlara saygınlık tanıyan bir “kimlik” olarak tanımladığı sosyal sermaye ilişkileri sadece bu ilişkilerin devamlılığını sağlayan maddi ve/veya sembolik takaslarda vücut bulur. Bu ilişkiler aynı zamanda bir aile, sınıf, siyasal parti, okul gibi ortak bir grup isminin kullanıldığı [...] bir dizi kurucu eylemle de toplumsal olarak tesis edilebilir ve garanti altına alınabilir, takaslarla sürdürülür ve pekiştirilirler. Kurulması ve sürdürülmesi maddi ve sembolik takaslara dayandığından, sadece coğrafi, ekonomik ve toplumsal uzamdaki nesnel yakınlık ilişkilerine indirgenemezler. Bir bireyin sahip olduğu sosyal sermayenin hacmi, etkin bir şekilde tedavüle sokabileceği bağlantı ağının büyüklüğüne ve bağlantılı olduğu her bir kişinin bireysel sermayesinin (ekonomik, kültürel veya sembolik) hacmine bağlıdır. (Bourdieu, 1986: 247).

Az ya da çok kurumlaşmış karşılıklı tanıma ve tanınma ilişkilerinden oluşan kalıcı bir ağa sahip olmayla bağlantılı olan mevcut ya da potansiyel kaynakların toplamı olan sosyal sermayeyi oluşturan ilişkiler ağı, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde kısa ya da uzun vadede doğrudan kullanılabilir toplumsal ilişkiler komşuluk, işyeri, akrabalık gibi grup ilişkileri ya da bireysel olarak hissedilen kurmaya ya da yeniden üretmeye yönelik bireysel ya da kolektif yatırım stratejilerinin ürünüdür. Komşuluk, işyeri ve hatta akrabalık gibi grup ilişkileri, öznel olarak hissedilen (gönül borcu, saygı, dostluk ve benzeri duygular) ilişkilere dönüştürmektedir (Bourdieu, 1986: 248).

2.5.2.2 Kültürel Sermaye

Bu sermaye türlerinden kültürel sermaye, kişinin kitaplar, resimler, sanatsal ve kültürel biçimler hakkındaki bilgi birikimini içermekle beraber, aynı zamanda "kültürlü" bir insanın görünüşü, konuşması, giyim-kuşamı, arz-ı endam ve davranışları gibi bedenleşmiş biçimlerde de mevcuttur. Bourdieu, söz konusu kültürel sermayenin üç biçimde var olduğunu belirtir: bedenleşmiş (zihin ve bedendeki yatkınlıklar); nesnelleşmiş (resimler, kitaplar, aletler vs. gibi kültürel mallar); ve (eğitsel nitelikler gibi) kurumsallaşmış biçimde (Bourdieu, 1986: 243).

Eğitim, spor, müzik, aşçılık gibi kültürel bilgi ve pratik alanlarında sahip olunan uzmanlık biçiminde tanımlanan kültürel sermaye habitusu anlamak adına önemlidir. Şöyle ki, kişinin yaptığı veya yapmadığı spor türleri, yediği yiyecekler, giydiği kıyafetler, kaslarını işyerindeki bedensel emeği ile ya da düzenli antrenmanla geliştirmiş olması, ya da kas sahibi olmaması kişinin bedeninin içindeki ve dışındaki habitusunu oluşturur. Kişi bir alanda ne kadar 'uzman' olursa o alanda kültürel sermayesi o kadar çok olur. Ne kadar çok kültürel sermayeye sahipse alanda manevra yapması ve alanı manipüle etmesi o oranda gerçekleşir (Cregan, 2006: 67).

Sosyal sermaye ve kültürel sermaye, ekonomik sermayeye kıyasla birbirleriyle daha yakından ilişkilidir. Genel olarak, ekonomik sermayenin kültürel sermayeye ve sosyal sermayeye dönüşmesi, tersine dönüşmesinden [kültürel ve sosyal sermayenin ekonomik sermayeye] daha kolay görünmektedir. Bourdieu bazı mal ve hizmetlerin ekonomik sermaye aracılığıyla doğrudan ve hemen elde edilebileceğini kabul eder. Ancak bazı mal ve hizmetlere ise yalnızca sosyal sermaye ve kültürel sermaye aracılığıyla erişilebilir. Dolayısıyla, kültür ve toplumsal ağlar birer sermaye biçimi olmakla birlikte, para ve mülkiyetle tam olarak eşit düzeyde değildir (1986: 252'den aktaran Swartz, 1997: 80).

Ekonomik sermaye ve kültürel sermayenin arasında olan uyumsuzluk belki de sermayeler arasındaki en büyük uyumsuzluktur, [örneğin] öğretmenler nadiren beğenilerine uygun araçlara sahip olabilirler ve liyakate dayalı başarıları, ekonomik ve sosyal sermayenin yanı sıra kültürel sermayenin de gerekli olduğu burjuva çevrelerine girmek için yeterli değildir (Swartz, 1997: 235-236).

Bourdieu'nün çalışmalarının çoğunda olduğu gibi, temel argüman aslında ne yeni ne de köktencidir. Kültür ve kültürel (yeniden) üretim araçları (örneğin elit yükseköğretim kurumları) ekonomik ve politik hiyerarşi ve tahakküm mücadelesinin kaynakları ve silahlarıdır. Aynı zamanda bu mücadelelerin gerçekleştiği zemindirler. Dolayısıyla kültür aynı anda hem bir araç hem de bir amaçtır. Burada Weber'in etkisi açıktır: Bourdieu'nün durumunda kültür, Weber'in durumunda statü olarak okunur. Statü muhtemelen hem kültürel hem de sosyal sermayeyi kapsar (Jenkins, 2006: 76).

Bourdieu'nun sermaye kavramsallaştırmasının, (diğer sermaye türleriyle ilişkili biçimde) özellikle kültürel sermayenin bu çalışma ile ortak noktası bedendir. Garrat'ın ifade ettiği üzere (2016: 74) Bourdieu'nun yaklaşımında beden kişinin statüsünü ve alanlarla olan aidiyetini işaret etmesi bakımından önemli bir role sahiptir. Kişinin davranışları, tavırları, aksanı ve beğenileri toplumsal kökeniyle ve deneyimleriyle bağıntılı bir tür kültürel sermayedir.

2.5.2.3 Simgesel Sermaye

Bourdieu'nun sözünü ettiği dördüncü sermaye tipi ise aşağıda ayrıca ele alınan simgesel sermayedir. Simgesel sermaye diğer sermaye tipleri ile yakından ilişkilidir. Simgesel sermaye kısaca tüm sermaye türlerini çeşitli oranlarda içinde barındıran ve bu şekilde belli bir alanda söz sahibi olabilmek için geçerli hale gelen sermaye türüdür. Gösterge değeri olan soyut bir durumdur. Örneğin eğitimin sonucunda alınan diplomalar simgesel sermaye özelliği taşır. Bu dört sermaye türünün dağılımı, sosyal sistemin objektif sınıf yapısını belirler. Sonuç olarak, ekonomik kazanımlar söz konusu oldukça kimliği oluşturan unsurlar güçlenecek ve kültürel sermayenin sürekliliğini sağlayacaktır (Turner, 2003: 495-496'dan aktaran Görgün Baran ve Özsöz, 2011: 12-13).

Sosyal yaşam sıklıkla bir tür tiyatro veya oyun gibi algılanır ve bu oyunun aktörleri kendi mevcut koşullarının birer ayrılmaz parçasıdır. Bu koşulların içinde yetişmişler, bir takım pratik kültürel beceriler edinmişlerdir. Toplumsal kimlik bunlardan birisidir (Jenkins, 2006: 42). Örneğin, Bourdieu'nün makalesinde işaret ettiği üzere farklı sosyal

gruplar spor ve boş zaman pratiklerini kimliklerini ve toplumsal konumları umuma sergilemek adına kullanırlar (Bourdieu 1978: 834). Bourdieu'nun bahsettiği, spor vasıtasıyla gerçekleşen bu sergileme bugün fitness pratiklerinin gerçekleştiği alanlarda tüm sermayelerin bileşiminden oluşan simgesel sermaye olarak vücut bulur.

2.5.2.4 Bedensel Sermaye

Kültürel sermayenin bir alt bileşeni olan bedensel sermaye ise "ideal" ten rengi, vücut şekli, yaş gibi nitelikleri, incelik ve sportif beceri gibi bedensel yeterlilikleri içermektedir (Malacrida ve Low, 2016: xiii). Kültürel sermayenin altında tanımlanan bu sermaye bedene yatırım yapan kültürel bir kaynak olarak ele alınmıştır (Bourdieu, 1986: 244; Shilling, 1991: 654). Fitness faaliyeti yapan erkeklerin toplumsal konumlarını koruyabilmek ve/veya iyileştirebilmek için giriştikleri mücadeleyi, geliştirdikleri stratejileri, metotları, bu süreci nasıl deneyimlediklerini, bedenlerine verdikleri değeri ve fitness faaliyetini üzerinde mücadele etmeye değer (*illusio*) bir alan olarak bulup bulmadıklarını anlamayı, keşfetmeyi ve açıklamayı amaçlayan bu çalışma için kültürel sermayenin bedenleşmiş ve nesneleşmiş biçimleri elverişli bir çıkış noktasıdır.

Bourdieu 1978 yılında yayımlanan *Sport and social class* adlı makalesinde *physical capital*, 1996 yılında yayımlanan *Distinction: A social critique of the judgement of taste* [Fra. 1979, İng. 1984] başlıklı kitabında ve 1986'da yayımlanan *The forms of capital* makalesinde *embodied capital*, *embodied cultural capital*, *bodily capital*, zaman zaman da *corporeal capital* kavramlarını eş anlamlı olarak kullanmıştır. Benzer şekilde corporeal capital kavramını nadiren de olsa kullanan Wacquant, Türkçeye 2012 yılında *Ruh ve Beden. Acemi Bir Boksörün Defterleri* şeklinde tercüme edilen *Body and soul: Notebooks of an apprentice boxer* (2004) kitabında ise ağırlıklı olarak *bodily capital* kavramını kullanmış. (Wacquant ayrıca kitabına has bir şekilde *pugilistic capital* yani boks(çu)/dövüş(çu) sermayesi kavramını da kullanmıştır). Beden sosyolojisinin önemli figürlerinden olan Shilling ise 1991, 2004, 2007 ve 2016 yıllarındaki çalışmalarında *physical capital* kavramını kullanmış, benzer şekilde Smith Maguire, J. (2008) hem *physical capital* hem de *embodied capital* kavramlarını kullanmıştır. İktisat alanında (makine, bina, araçlar ve benzeri) somut varlıkları ifade eden fiziki sermaye ile karışma ihtimali muhtemelen Bourdieu'nun '*physical capital*' yerine *bodily capital* kavramını tercih ettiği düşünülebilir. Bu tez araştırmasında burada ve farklı bölümlerde alıntılanan çalışmalarda fiziksel/şekillenmiş/şekillenmiş kültürel/bedenleşmiş/bedenleşmiş kültürel

sermaye biçiminde de anılan *bodily capital*'ın Türkçe karşılığı olarak *beden sermayesi* ya da *bedensel sermaye* kullanmak yerinde olacaktır.

Bedensel sermaye kavramını bedenın toplumsal alanlarda güç, statü ve değer ifade etmek üzere inşa edilmesini ve şekillendirilmesini tanımlamak için kullanan Shilling (2005'ten aktaran Garratt, 2016: 83-84) egemen sınıfların bedenlerini ve yaşam tarzlarını daha üstün ve taltife değer olarak tanımlama konusunda daha hünerli olduklarını, 'öteki'lerin bedenlerinin ise hâkim sınıflar tarafından denetlenen alanlarda değerinin düşük ve daha düşük değişim değerine sahip olduğunu iddia etmektedir. Benzer biçimde Turner da insan bedeninin diğer insanların değer atfettiği türden bir tür sermaye olduğunu kaydetmektedir (2012b: 70).

Kültürel sermayenin bedenleşmiş türü ile ilgili yatırım (kaslı vücut yapısı, bronzlaşma vs.) bireysel edinim biçimindedir. Edinim bireyin dolaysız olarak kendi üzerinde çalışmasını, bedensel benzeşimini, dönüşümünü, kısaca, bedenselleşmesini ifade eder, emek ve zamana mal olur. Dışarıdaki varlıkların, sermayelerin bireyin ayrılmaz bir parçası haline, habitusa dönüşmesi, yani bedensel sermaye (para, mülkiyet hakları ve hatta asalet unvanlarının aktarılması gibi) 'ha deyince' tevarüs edilemez, bağışlanamaz, satın alınamaz, takas edilemez (Bourdieu, 1986: 244).

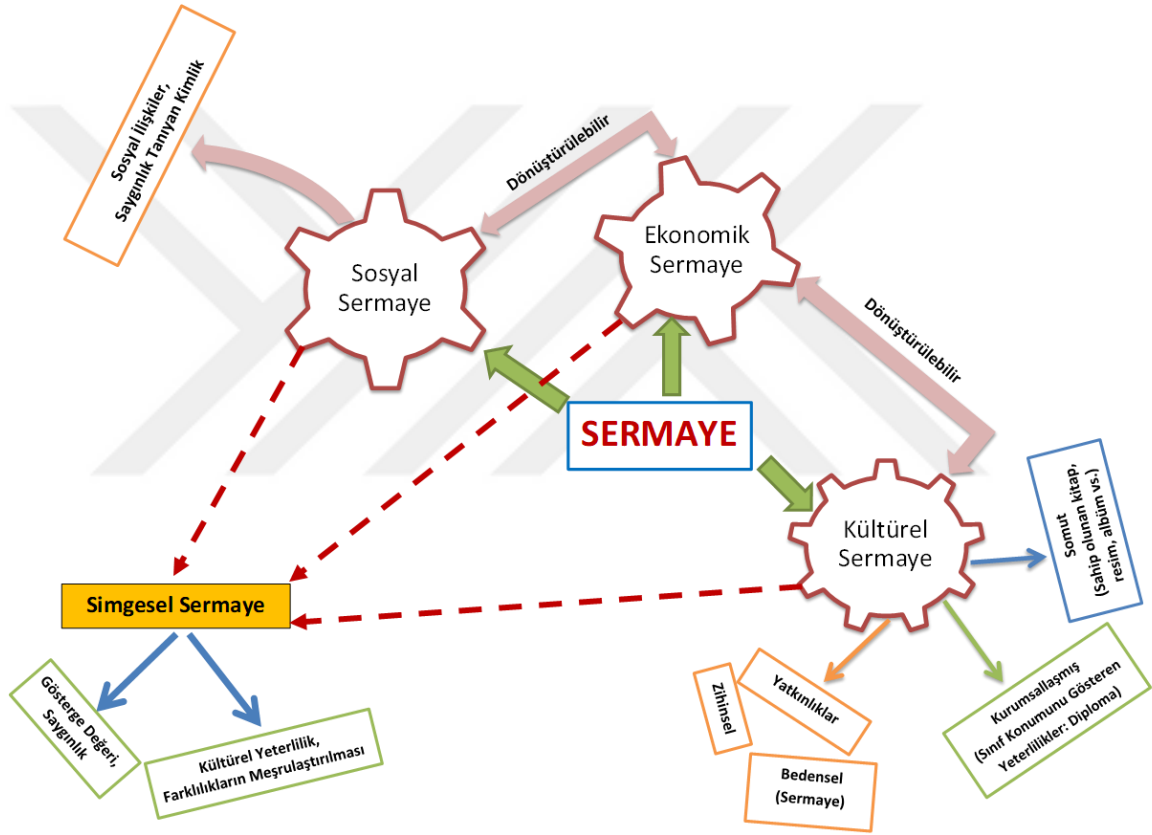
Bourdieu'nun bedensel sermaye olarak adlandırdığı sermaye türü, diğer sermaye türlerine dönüştürülebilmekle beraber, bu sermaye türlerinin bazı özelliklerini taşımaz. Şöyle ki, bedensel sermaye diğer sermaye türlerinden farklı olarak başkalarından edinilebilir ve miras alınabilir değildir. Öte yandan bedensel sermaye biriktirilebilir de değildir, aksine sahip olan kişiyle birlikte azalır ve tükenir. Bedensel sermaye ekonomik değer taşıyan ürünler gibi nadiren satın alınabilir. Plastik cerrahi istisnadır. Ayrıca, estetik kodların zaman içinde değişmesiyle bedensel biçimler her zaman bedensel sermaye olarak kabul edilmeyebilir (Shilling, 2016: 20-22).

Bedensel sermayenin üretimi, bireylerin sınıfsal konumlarını gösteren, simgesel değeri olan spor, boş zaman ve benzeri faaliyetler vasıtasıyla bedenın toplumsal oluşumunu ifade eder. Statü ve değer taşıyıcısı olarak ele alınabilen bedenın bu üretim, oluşum ve dönüşümü ise spor, boş zaman ve diğer faaliyetlere bedensel katılımın farklı sermaye biçimlerine tahvili; bedensel sermayenin ekonomik sermayeye (para, mal ve hizmetler), kültürel sermayeye (akademik nitelikler, bilgi, uzmanlık ve unvanlar) ve sosyal sermayeye (mal ve hizmetlerin duyurabileceği sosyal ağlar, statü biçiminde

kurumsallaşabilen bağlantılar) şeklinde gerçekleştirilebilir (Bourdieu, 1978 ve 1984'ten aktaran Shilling, 1991: 654; 2010: 199; Pedersen ve Thomsen, 2017: 432). Bourdieu'nun sermaye kavramsallaştırmasının en kilit noktası sermayelerin birbirine dönüştürülebilmesidir. Yukarıda da değinildiği üzere kimi sermaye kolaylıkla başka bir sermayeye dönüştürülebilirken bu durum kimi sermayeler için ya ağır işlemekte ya da dönüşüm mümkün değildir.

Şekil 2.17

Sermaye Türleri

Bourdieu *How can one be a sportsman?* başlıklı makalesinde kızlar için bedensel sermayeleri yani güzelliklerinin onlara (hosteslik ve benzeri) mesleki fırsatlar doğurması neyse erkekler için de spor (ve bu çalışmanın odağındaki beden) ve benzeri bedensel sermayeye işaret eder. 'Başarı öykülerini' içeren 'işçi sınıfı kökenli sporcu kültür' bu sınıf için zenginlik ve şöhrete giden yolu temsil eder ([1984] 1991: 127). Dolayısıyla spor ve onunla ilişkili olarak beden işçi sınıfları adına yukarı yönlü hareketlilik şansı sunan toplumsal bir alandır.

Bedensel sermayenin üretimi sadece sınıfsal konumları ifade etmekle kalmaz. Beğeni ve beden arasındaki ilişki, bireylerin bedensel sermayeyi diğer sermaye biçimlerine dönüştürmek için farklı fırsatlara sahip olması nedeniyle toplumsal eşitsizlikleri artırır. Dolayısıyla, gözde sporlar için işçi sınıfı beğenisi, sporda yukarı doğru hareketlilik sağlayabilecek işlere götürebilecek bedensel sermaye üretimini içerir (Bourdieu, 1978). Burada, bedene yatırılan güç, hız ve çeviklik, değişim değerinin nesnesi haline gelir (Shilling, 1991: 656; 2020: 202).

Bedensel sermaye kimileri için çeşitli fırsatlar sunarken elbette başkaları için de eşitsizlikler yaratır. Bu tür eşitsizliklerden birisi olan toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere Shilling şu şekilde değiniyor: Bedensel sermayenin diğer sermaye biçimlerine dönüştürülebilirliği ile ilgili birtakım sorunlar vardır. [Bu sorunlardan birisi] Sınıfsal konumlarına bakılmaksızın, çoğu kadının sportif faaliyetleri veya boş zaman etkinliklerini sosyal, kültürel veya ekonomik sermayeye dönüştürmek için erkeklerden daha az fırsata sahip olmasıdır (Shilling, 1991: 657; 2020: 203).

Bölümün ana başlığını da oluşturan formüldeki işlem sırası ters yüz edilerek öncelikle üzerinde mücadelelerin verildiği, sermayelerin diğer sermayelere dönüştürüldüğü diğer bireylerle takas edildiği, habitusun oluşumuna (soyut ama zaman zaman bu çalışmadaki gibi hem soyut hem de somut) zemin hazırlayan alan kavramına yer verilmiştir. Ardından kısaca sermayeler alan ve bedenle ilişki içerisinde tanımlamıştır. Bu bölümün bir sonraki kısmı habitus kavramını bu tezin araştırma problemleri doğrultusunda tartışmaya açma niyetindedir.

2.5.3 Habitus

Çoğunlukla sosyolojinin bir dövüş sporu olduğunu söylerim. Çünkü asıl amaç [...] çünkü tüm dövüş sporları gibi, onu da nefis-i müdafaa için kullanırsınız ve karşı tarafa zarar verecek herhangi bir darbeyi yasaklar.

Bourdieu, 2001⁹⁰

Bedenin kavramsallaştırılması ile ilgili sorunların kaynaklarından birisi gerçekliği özellikle zihin/beden, doğa/kültür, erkek/kadın, siyah/beyaz, fizik bilimi/sosyal bilim olmak üzere kutuplaştırmak ve ikili karşıtıklara ayırma eğilimidir (Synnott, 1995: 369). Bourdieu bu ikiliklerin yerine “Bedenin toplumsal dünyada olduğunu ancak toplumsal

⁹⁰Bourdieu bu ifadeyi yönetmenliğini Pierre Carles’in yaptığı 2001 yapımı *La sociologie est un sport de combat* belgeselinde (00:17-00:19) ifade ediyor. Belgesel Türkçe altyazılı olarak <https://www.youtube.com/watch?v=saZQigTgpFU> adresinden izlenebilir. (Erişim Tarihi: 10.3.2024)

dünyanın bedende olduğunu”, “en kişisel olanın en kişisel olmayan olduğunu” savunmuştur (Shilling, 2004: 473). Bunu yaparken söz konusu düalizmleri tamamen reddetmeyerek öznel/nesnel, iç/dış, yapı/fail, teorik/ampirik, nitel/nicel arasındaki uçuruma bir köprü kurmak, onları uzlaştırmak amacıyla olduğu, yani dünyayı incelerken analiz edilen nesnel koşullarla öznel anlayışları ilişkilendirme çabası (Balkız, 2004: 138) önceki bölümlerde ele alındı. Bourdieu, toplumun basit bir şekilde sadece insan davranışlarına odaklanarak açıklanamayacağını bilincindedir. Öte taraftan, pratiklerin sadece öznel süreçlerle ya da sadece nesnel yapılar tarafından anlaşılamayacağını da farkında olarak öznellik ve nesnellik arasındaki köprü kurmak adına geliştirdiği ve kullandığı habitus kavramı bu iki uç arasındaki kısırlığı gidermek için önemli bir aygıttır (Jenkins, 2006: 45). Habitus bedenle ilgili bu çalışmanın problemlerini analiz etmek adına kullanılacak anahtar kavramlardan bir tanesidir. Beden-habitus ilişkisini anlayabilmek için tüketim, kimlik, sermaye, alan gibi kavramlar göz ardı edilmemelidir. Çünkü tüketime dayalı kimliklerin gösterildiği ve oluşturulduğu, adeta bir sanat çalışmasının parçası şeklinde sürekli olarak üzerinde oynamaların yapıldığı nesne, bedendir ve bu nedenle bireylerin kimliklerinin ve yaşam biçimlerinin göstergesi olarak, tüketim kültüründe oldukça önemli bir yere sahiptir (Özcan, 2007: 222).

Mauss’un 1934 yılında bedensel teknikleri açıklamak için kullandığı habitus kavramı (1934) [1973]: 73) yaklaşık yarım yüzyıl sonra Bourdieu tarafından toplumsalın (konum, sınıf) inşasında şekillendirilmiş eylemi açıklamak için kullanacağı kavramsal setin önemli bir parçası (1978; 1996) olacaktı. Mauss’un Aristo’dan tevarüs ettiği ((1934) [1973]: 73) ve intizamsız hareketlere mâni olan, geciktiren mekanizma anlamında kullandığı (White, 2012: 268) habitus kavramını sosyolojide kullananlar sadece Mauss ve Bourdieu değildir. Husserl de (1973; 1990) kavramı benzer biçimde kullanmıştır (Jenkins, 2006: 45; Crossley, 2012: 137; Bourdieu, 2013: 45-46).

Toplumsal yaşam basit bir biçimde bireylerin davranışlarının, gündelik pratiklerinde ne yaptıklarının incelenmesiyle anlaşılamayacak kadar karmaşıktır. Önceki kısımlarda da kısaca değindiğim üzere, alanın, dolayısıyla toplumsal kurumların ve yapının anlaşılabilmesi için pratiklerin sadece içsel (öznel, soyut, düşünsel, bilişsel, gömülü) ya da sadece dışsal (nesnel, somut, eylemsel) olarak incelenerek anlaşılması mümkün değildir. Bu gerekçeyle, habitus kavramı öznellik ve nesnellik arasında kurulmaya çalışan bir köprü, fail-yapı kısırlığını aşmak için önemli bir yöntem ya da aygıt işlevi görür.

Kavram, en güncel ve bilindik haliyle Bourdieu ile anılsa da kelime olarak daha önce Hegel, Weber, Durkheim ve Mauss tarafından kullanılmıştır (Jenkins, 2006: 45). Bu düşünürlerden epey sonra Bourdieu'nun habitusu çalışmalarında ustalıkla kullanması onun 1980'lerden itibaren beden alanında önde gelen bir düşünür olmasını sağlamıştır (Atkinson, 2012: 53). Habitus kavramına henüz odaklanmamışken, bu çalışma kapsamında Bourdieu'yu beden üzerinde değerli çalışmaları olan Elias, Foucault gibi çağdaşlarından ayıranın ne olduğundan ve çalışmanın kuramsal çerçevesinin ağırlıklı olarak neden Bourdieu'nun kavramsal seti etrafında oluşturulduğundan kısaca bahsetmekte fayda var. Öncelikli olarak Bourdieu beden ile ilgili çalışmalarında Elias ve Foucault gibi tarihsel süreçlerle ilgilenmemiştir. Bu, Bourdieu'nun fikirlerinin tarihsel bir arka plana sahip olmadığı şeklinde anlaşılmamalıdır, o daha çok içerisinde bulunduğu anda yazmıştır. Bir başka ifadeyle, çalışmalarının merkezî unsuru salt tarihsellik ve süreç değildir. Öte yandan, beden ile ilgili sadece nesnel ve politik yapılarla ve koşullarla ilgilenmemiştir. Elbette Bourdieu'nun “bedeni”nin politik yönü de vardır, bunu habitusu oluşturan *hexiste* görürüz. Kuşkusuz Bourdieu'da beden nesnel koşullardan etkilenir, onlar tarafından biçimlendirilir. Ancak, bu onun teorisinin yalnızca bir yönünü oluşturur. Bourdieu, 1980'lerden itibaren nesne olarak bedenin sadece dışsal etkenler tarafından şekillendirildiği ile ilgilenen çalışmalardan farklı olarak, bedenin ayrıca üzerinde yatırım yapılan öznel bir alan olduğunu yapı ile faili bir arada sunmaya çalıştığı habitus üzerinden anlamaya ve tartışmaya çalışmaktadır. Yapı ve fail gibi farklı iki unsuru birbirini açıklamak üzere işe koşturmak Bourdieu'nun teorisinin güçlü yönünü oluşturur.

Yapı ile habitus arasında diyalektik bir ilişki vardır. Yapılar habitusun var oluşu nedeniyle habitus ise yapıların yeniden üretimini gerçekleştirir. Bu diyalektik ilişki içerisinde çeşitli farklı sermayelere sahip olan failer olarak kendi alanlarımızda yani üzerinde bulunduğumuz toplumsal konumlarda habituslarımıza göre hareket ederiz. Yani habitus farklı alanlarda sosyal, ekonomik, kültürel (ve simgesel) olarak yeniden üretilir. Tatlıcan ve Çeğin aktardığı haliyle sermaye biçimlerine sahip olmak, alanda elde edilebilecek ‘özellik faydalar’a erişimi de belirler (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 81'den aktaran Tatlıcan ve Çeğin, 2007: 318). Habitus kimi durumda yapılandırılmış yapı, kimi durumda ise yapılandırıcı yapı olarak faaliyet gösteren kalıcı, dönüştürülebilir ve aktarılabilir yatkınlıklar sistemidir (Bourdieu, 1992: 53). Bu durum habitus daha önce de bahsedildiği gibi Giddens'ta yapının pratiklerin hem ürünü hem üreticisi olmasına benzerdir. Habitus pratikler aracılığıyla yapı tarafından üretilir ve yapıyı üretir.

Habitus faillerin zihinlerinin içinde var olur, öte yandan, habitus ancak faillerin pratikleri yoluyla (ve bu pratikler sayesinde) ve faillerin birbirleriyle ve çevreyle etkileşimi neticesinde var olur: konuşma biçimleri, hareket etme yolları vs. Bu anlamda habitus kesinlikle salt soyut ya da düşüncesel bir kavram değildir (Jenkins, 2006: 46).

Habitus yer yer Bourdieu'nun kullandığı hexis ifadesinde de vücut bulur. Latince'deki habitusa benzer bir anlamı olan Yunanca kökenli hexis faillerin duruşlarında, yürüyüşlerinde, jest ve mimiklerinde, sahip oldukları tavır, biçim ve tarzı ifade eder.⁹¹ Hexis bireylerin öznel dünyaları ve içine doğdukları ve başkalarıyla paylaştıkları kültürel dünyası arasında arabulucu bir bağdır. Bedensel hexis kalıcı bir duruş, konuşma ve dolayısıyla hissetme ve düşünme biçimi olan yatkınlığa (mizaç, tabiat, tavır, meyil) dönüşür (Bourdieu, 2013: 93-94). Beden kültürün temellerinin ve habitusun nesnel sınıflamalarının görüldüğü, erken çocukluk döneminde oluşan sosyalleşme ve öğrenme sürecinin şifrelendiği hatırlatıcı bir aygıttır (Jenkins, 2006: 46).

Habitus bedenin en derinine yerleşmiş, yeniden harekete geçirilmeyi bekleyen, gücül bir tortulaşmış durum olarak anlaşılabilir (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 30'dan aktaran Demez, 2009: 19). Kısaca, habitus, gündelik yaşam pratikleri içerisinde hem bireyi şekillendiren hem de bireyin şekillendirdiği biçimler, yollar, yöntemler, tarzlar, eylemler ve pratiklerdir. Hem zihinsel hem de bilişsel bir yapı olan habitus kişiyi toplumsal düzene hazırlarken bireye oyun içerisinde (toplumsal yaşamda) bir takım yatkınlık ve pratikler sağlar. Oyun ise alanda, yani bireyin sosyal konumunu ilerletmek için birtakım sermayeleri kullandığı, stratejiler geliştirip manevralar yaptığı mekânda gerçekleşmektedir. Bu alanlarda aktörlerin konumlarını sermaye belirlemektedir ve habitus –bu çalışma özelinde kültürel– sermayenin hem üreticisi hem de ürünüdür. Kültürel sermayeyi oluşturan ise toplumun bütününe değer atfettiği kültürel ürünlere

⁹¹Bourdieu'nun Cezayir'de bulunan Kabiliye bölgesinde kadın ve erkeklerin bedensel eğilimleri ile ilgili yürüttüğü uzun soluklu (1963-1968) antropolojik inceleme ve neticesinde ortaya çıkan başyapıtı (Fr. *La Distinction, critique sociale du jugement*, Fransızca ilk basım 1979, *Distinction, A Social Critique of the Judgement of Taste*, İngilizce basım 1984 ve *Ayrım Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, Türkçe basım 2015) kadın ve erkeklerin cinsiyet açısından farklılık gösteren yürüyüş, bakış ve hatta hareketsiz duruş gibi tavırlarına örnek olabilir: Kadın ve kadının üzerinde kurulan baskı ve kısıtlama kadının vücudunu yere doğru tutmasına neden olurken ideal erkek ise kendi hexisinde yukarı yukarı ve dışa dışa hareket eder, vücudunu diğer erkeklere doğru yöneltir (Jenkins, 2006: 46). Bu örnekte her iki cins de bedenlerinde gömülü olan toplumsal cinsiyet kodlarıyla hareket etmektedir. Kabiliye kadını, muhtemelen bedeninin erkekten anatomik olarak farklı olan kısımlarını gizlemek adına yere yönelik yürüyorken, erkek ise gözdağı vermek adına dik hareket ediyordur. Her iki durum da kurumsal olarak öğrenilmiş değil, bedene yerleşik meyil, yatkınlık (*disposition*) ve hexisin politik dışavurumudur. Habitus bu noktada hatırlatıcı olarak işlev görür.

sahipliktir. Bunlar ise sahip olmanın ya da olmamanın kişinin toplumdaki konumunu belirlediği eğitim, genel kültür, rafine beğeniler gibi toplumsal kazanımlardır. Kültürel sermayeye farklı seviyelerde erişmek ve edinmek kişinin ait olduğu sınıf ve habitus tarafından belirlenir. İşçi sınıfı için herhangi bir habitustan söz edilebilirken, burjuva için bir başka, elit kesimler için bir başka habitus söz konusudur (Cregan, 2006: 74-75).

Habitusu anlamaya veyahut tanımlamaya çalışırken düşülebilecek yanılgı –bedenle olan ilişkisi sebebiyle– onun bireylerin dışında var olduğu ya da sonradan yerleştiğidir. Hâlbuki habitus dışsal olduğu kadar içkin, yerleşiktir de. Bourdieu bununla ilgili olarak habitusun toplumsal faillerin geçmiş deneyimlerle bedenlerine işlenmiş olduğunu ileri sürer (Bourdieu, 2016: 167).

Bourdieu, işçi sınıfındakilerin bedenlerine karşı araçsal bir yönelimlerinin olduğunu vurgulamaktadır. Beden bir vasıta ve bu durum spor tercihlerinde belirgindir (Shilling, 1991: 655; Fiske, 1999: 121). Buna karşın egemen sınıflar bedeni kendi içinde bir amaç olarak ele alma eğilimindedirler. Egemen sınıflar içerisinde bedene yönelimde daha ince bir farklılaşma vardır. Örneğin, ‘formda kalmak’ sıklıkla eforun kendisinde tatmin bulan ve mevcut özverilerinin ödülünü ileride alacaklarını düşünen, toplumsal konumları bakımından yukarı doğru hareketlilik içinde olanların meşgalesidir. Bu onların varoluşlarının anlamıdır. Elit ve burjuva sınıflar için golf, avlanma, polo gibi spor faaliyetlerinin sağlık işlevi ifa etmesinin yanı sıra sosyal işleve de sahip olması bir başka ayrımdır (Bourdieu, 1978: 829-840’tan aktaran Shilling, 1991: 655)

Bourdieu için beden yaşam boyunca şekillenen, tamamlanmamış bir oluşumdur. Bourdieu’nun bedeni bir değer taşıyıcısı olarak kavramsallaştırmasının Elias’ın uygarlaşmış beden görüşünden açık bir şekilde etkilendiğini aktaran Shilling (2016:17) her ikisinin de toplumsal konum ve bedensel gelişim arasında karşılıklı bir ilişkiden bahsettiğini ve her ikisinin de beden yönetiminin toplumsal konum edinmenin merkezinde yer aldığını belirtmektedir.

Habitus, kültürel sermayenin hem öncülü hem de ürünüdür. Kültürel sermayeyi oluşturan ise toplumun bütününün değer atfettiği kültürel ürünlere sahipliktir. Bunlar ise sahip olmanın ya da olmamanın kişinin toplumdaki yerini belirlediği eğitim, genel kültür, rafine beğeniler gibi sosyal kazanımlardır. Kültürel sermayeye farklı seviyelerde erişmek ve edinmek kişinin ait olduğu sınıf ve habitus tarafından belirlenir. İşçi sınıfı için bir

habitustan söz edilebilirken, burjuva için bir başka, elit kesimler için bir başka habitus söz konusudur. (Cregan, 2006: 74-75).

Habitusumuz, sosyal varlıklar olarak içinde yaşadığımız, kendimizi bildiğimiz ve başkalarının bizi tanımladığı sosyal, kültürel ve fiziksel ortamdır. Habitusu oluşturan etmenler karmaşık, detaylı ve iç içe geçmiştir. Bunlar ister resmi ister gayri resmi olsun, doğumdan itibaren edindiği her türlü sosyal bağlantı, başarı, kazanım ve bağlılıktır. Bunlar kişinin ulaştığı eğitim seviyesi, yaptığı işin türü, sahip olduğu eğlence tarzı, kişinin gittiği yerler, katıldığı kültürel arayışlar veya değerler ve kişinin tanımladığı sınıf olarak tanımlanabilir. Belirli bir sosyal gruptaki insanlar o gruba ait habitusun hem üreticileridir hem de onun ürünleri (Cregan, 2006: 66-71).

Yapılar habitusun var oluşu nedeniyle habitus ise yapıların yeniden üretimini gerçekleştirir. Bu diyalektik ilişki içerisinde çeşitli farklı sermayelere sahip olan aktörler olarak kendi alanlarımızda yani sosyal/mesleki konumlarımızda habituslarımıza göre hareket ederiz. Yani habitus farklı alanlarda sosyal, ekonomik, kültürel (ve simgesel) olarak yeniden üretilir. “Sermaye biçimlerine sahip olmak, alanda elde edilebilecek ‘özgül faydalar’a erişimi de belirler” (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 81’den aktaran Tatlıcan ve Çeğin, 2007: 318).

Habitus bedeninin en derinine yerleşmiş, yeniden harekete geçirilmeyi bekleyen, gücül bir tortulaşmış durum olarak anlaşılabilir (Bourdieu, Wacquant, 2003: 30’dan aktaran Demez, 2009: 19). Kısaca, habitus, gündelik yaşam pratikleri içerisinde hem bireyi şekillendiren hem de bireyin şekillendirdiği biçimler, yollar, yöntemler, tarzlar, eylemler ve pratiklerdir. Hem zihinsel hem de bilişsel bir yapı olan habitus kişiyi toplumsal düzene hazırlarken bireye oyun içerisinde (toplumsal yaşamda) bir takım yatkınlık ve pratikler sağlar. Oyun ise alanda, yani bireyin sosyal konumunu ilerletmek için birtakım sermayeleri kullandığı mekânda gerçekleşmektedir. Alanda aktörlerin konumlarını sermaye belirlemektedir. Sermayenin eyleyiciler için hem bir mücadele aracı hem de uğruna mücadele edilen şey olduğunu aktaran Karaçam ve Koca eyleyicilerin daha çok sermaye biriktirdikçe, alandaki konumlarını yükseltebildiğini, sermayenin, bir [iskambil] oyununda elde tutulan kartlar gibi olduğunu ve oyuna (alana) özgü olduğunu ifade etmektedirler. (Bourdieu, 1992 ve 2003’ten aktaran Karaçam ve Koca, 2014, s. 369).

Habitusu oluşturan *disposition*lar üretken temelli pratiklerdir. Habitus failleri birtakım şeyleri yapmaya hazırlar dolayısıyla pratiklerin oluşumuna temel sağlar. Pratikler bir

yandan habitus ve onun dispositionlarının içinde üretilirken öte yandan failin hareket alanı olan sosyal "alan" (field) ya da "pazar"ın kısıtlama, talep ve imkanları sayesinde üretilir (Jenkins, 2006: 48).

Farklı sınıflar, farklı eğilimler ve aynı zamanda meşru beden ve meşru duruş biçimi ve bu beden ve duruşa sahip olma yetenekleri ölçüsünde bedenlerinden farklı boyutlarda tatminkâr olacaklardır. Bourdieu'nun sınıf analizinde sosyo-ekonomik açıdan alt seviyelerde olan kişilerin toplumun bedensel ideallerine ve ortalama sağlığa erişimleri birçok sebepten ötürü daha kısıtlıdır (Cregan, 2006: 80). Farklı toplumsal sınıflar bedenleri ve bedenlerini donatmak için kullandıkları teknolojiler ile ilgili farklı yönelimlere sahip olma eğilimindedirler ve bunlar birbirinin zıttı tecessüm biçimlerinin oluşturulmasına yol açar. Modernitede, bu biçimlere iliştilen sembolik değerler, insanların benlik duygusu için özellikle önemlidir ve belirli sosyal tabakalardan gelenlerin, bedeni yaşam boyu bir proje olarak görme eğilimi vardır (Shilling, 2016: 17).

Habitus bu çalışmanın teorik olarak faydalandığı dayandığı bir kavramdır. Habitus gerçekten kusursuz çalışan bir sosyolojik aygıt mıdır? Bu konuda çeşitli eleştiriler söz konusudur. Jenkins (2006: 115), Bourdieu'nun eserlerine yönelik en büyük eleştirisini Bourdieu'nun fikirleri ve ürettiği eserler arasındaki tutarsızlık üzerinden yapıyor. Ona göre Bourdieu bir tutkulu bir biçimde nesnelcilikle öznelcilik arasındaki ikiliği aşma derdindeyken diğer taraftan çalışmalarında nesnelciliğe sıkı sıkıya bağlı kalıyor. İkilikleri aşma çabası herhangi bir kutba körü körüne bağlı olmamayı öğüt ediyorken, [Jenkins'e göre] Bourdieu bu büyük argümanının tuzağına düşüyor. Jenkins eleştirisini Bourdieu'nun 'determinizmi hararetle reddederken sürekli olarak toplumsal süreçlerle ilgili determinist modeller üretmesi' bakımından yöneltiyor. Benzer şekilde, Bourdieu'nun bir yandan 'toplumsal hayatla ilgili bulgularının genelleme derdi olmadığını, sadece o toplumsal bağlam için geçerli olduğunu' öne sürmesi, ancak bir taraftan da 'analizlerini gerçek dünyaya dayalı olarak sunan pozitivist, ampirik dili kullanmadan da gerçekleştirememesi' bir başka eleştiri konusu. Bu eleştirisinin bir kısmıyla övgüyü de barındırdığını ifade eden Jenkins, Bourdieu'nun çalışmalarının bir taraftan da okuyucuyu sürekli olarak düşünmeye ve eleştirmeye teşvik etmesinden ötürü övgüye layık bulmuştur. Swartz ise benzer eleştiriye ters istikamette yöneltiyor. Ona göre, Bourdieu'nun teorik yaklaşımının yorumlayıcı gücü birçok sosyoloğun arzulayacağı ampirik kesinliğe sahip değildir, mesela, sosyal sermaye Bourdieu'nun analizinde

çoğunlukla ölçebilmiş olduğu bir şey değildir (1997: 163). Gerçekten de soyut olan bir sermayenin somut mallara dönüşmesi fikri ve Bourdieu'nun sermayelerin dönüştürülebilirlikleri ölçüsünde analize anlam katacağına inancı bir miktar sorun içermektedir. Bourdieu için beden bu tartışmaların odağında ve önemli bir yerdedir. Peki neden ikili karşıtlıklara hem bedensel hem de zihinsel bir araçla itiraz ediyor ve fakat bedeninin nesnelliğine ya da habitusun bedende cisimleşmesine çalışmalarında fazlaca yer veriyor? Bourdieu'nun itiraz ettiği ikili karşıtlıklarının başında Batı düşüncesinin bu çalışmada sıkça dile getirilen malum düalist bakış açısı, yani zihin-beden karşıtlığı vardır. Bourdieu yapı/eylem, nesnel/öznel, teori/pratik biçimindeki karşıtlıkların köklerinin zihin-beden düalizmine dayandığına inançla bu ikili karşıtlıkların birbirinin karşıtı olmasının yanında birbirleriyle iç içe ve diyalektik bir ilişki içerisinde olduğunu öne sürüyor.

Chris Shilling, 2004 yılında yayımlanan *Physical Capital and Situated Action: A New Direction for Corporeal Sociology* adlı makalesinde Bourdieu'nun bedensel sermaye (ki Shilling ısrarla fiziksel sermaye kavramını kullanma eğilimindedir) ve habitus kavramlarının toplumsal eşitsizlikleri anlamak adına yeterli olmadığını ya da yanlış yorumlandığını öne sürüyor. Shilling Bourdieu'nun (bedensel sermaye ve habitus bağlamında) 'beden bireyin toplumsal sınıfının belirleyicisidir', 'beden toplumsal eşitsizlikleri yeniden üretir' ve 'toplumsal yapılar bedeni şekillendirir' ve benzeri önermelerinin yerine bedeninin eğitiminin bireyin toplumsal eşitsizlikleri aşması adına potansiyel yarattığını öne sürer. Habitus kavramını bireyin alışkanlıkları (ve bunlardan kriz anlarında vazgeçebilmesi) sayesinde kendini çevreleyen toplumsal yapıları aşabileceğini öne sürdüğü 'yerleşik eylem' (*situated action*) kavramı ile ikame etmeye çalışır.

Shilling'in itirazına benzer itirazı Noble ve Watkins, *So, How Did Bourdieu Learn to Play Tennis? Habitus, Consciousness and Habituation* (2003) adlı makalelerinde yaparlar. Makalede Noble ve Watkins, Bourdieu'nun habitus kavramsallaştırmasının kültürel çalışmalar adına önemli olduğunu ancak Bourdieu'nun habitusla ilgili onun bedensel olmasının yanında bilinçdışı da olması ile ilgili vurgusunun sorunlu olduğundan bahisle habitusun bedenle ilişkin pedagojik açıdan yeniden kurgulanması gerektiğini öne sürüyorlar. Yani, habitusun müfredattan bağımsız anlaşılmasının güçlüğüne işaret etmekte. Bourdieu'nün analizinde gerçekten habitus bedensel olarak cisimleştiği kadar

müfredat dışı yatkinliklarda da yer almaktadır. Salt soyut ya da fikirsel bir kavram olmayan (Jenkins, 2006: 46), zaman içerisinde bilinçsizce edindiğimiz/öğrendiğimiz ve aslında nedenini açıklayamadığımız eğilimlerimiz, ayrıca hem kendimizi tanıdığımız hem de sayesinde başkalarının bizi tanıdığı tüm sosyal, kültürel ve fiziksel unsurların iç içe geçtiği karmaşık bir harita (Cregan, 2006: 69) olan habitusa karşı Noble ve Watkins'ın eleştirisi teknik olarak Bourdieu'nun fikirlerini şekillendiren Elias ve onun bu çalışma kapsamında ele alınan öğrenilmişle öğrenilmemiş kimi zaman bilinçli, kimi zaman da bilinçsiz olarak birleştiren bir mekanizma olarak yapıyı da belirleyen eklem/menteşe (*the hinge*) kavramına da yöneliktir. Araştırmacıların habitusun formel eğitimle bilinç düzeyinde yeniden teşkiline dair fikirleri beraberinde birtakım sorunları da getirir. Bu çalışmanın birçok yerinde sık sık değinildiği üzere bedene dair pratikler başta ekonomik olmak üzere, sınıfsal, kültürel ve benzeri birtakım eşitsizlikleri barındırmaktadır. Beden kimi durumlarda mevcut eşitsizliklerin yeniden üretildiği alan, kimi durumlarda da eşitsizlikleri gidermenin bir umudu olmaktadır. Eşitsizliğe yoğun bir şekilde maruz kalan beden ve sadece yatkinlikların değil, sınıfsal artalana dair eşitsizliklerin de bedende şifrelendiği habitusun yine kendisi birçok eşitsizliği yeniden üreten ve bunları meşrulaştıran toplumsal bir kurum olan eğitim ile birlikte düşünülebilmesi bir hayli güç olacaktır. Bir başka deyişle, birey sınıfsal habitusunun izlerini silebilmek adına eşitsiz bir yarışa girmişken habitusu formel eğitimin müdahalesiyle değiştirmeye çalışmak çok rasyonel değildir. Kaldı ki, Giddens'ta da Bourdieu'da da bilimsel bilgiye tekabül eden soyut sistemler ve kültürel sermaye gibi kavramlar bireyin bedeni ile ilgili bilinç yaratmasına dair işleve sahiptir. Bu bahsi çalışmadan bir örnekle kapatmak yerinde olacaktır. 'Vücut geliştirme' pratiğinde kası geliştirebilmek için kasın yırtılmasının gerekliliği bilginin varlığı özellikle sosyo-ekonomik bakımdan alt olarak nitelendirilebilecek bireylerde yaygın gözlemlenen bir durumdur. Hayatında fitness salonuna girmemiş, inşaatta ağır beden işi yapıp, boş kaldığı zamanlarda işinin gereği olan gücünü sürdürebilmek adına içine çimento döktüğü tenekelerle 'yoğun' antrenman yapan bir kişi bu bilimsel gerçekliği bilinçsizce deneyimliyorken, aynı reaksiyonu kimya veya biyoloji eğitimine formel olarak sahip olan orta sınıf mensubu, bu sefer bilinçli olarak üretiyor ve son olarak formel eğitim sahibi olmayan bir birey vücut geliştirme salonunda laf arasında öğrendiği bu bilgiyi ağır antrenmanlar uygulayarak deneyimliyor olabilir. Kültürel sermayenin bir boyutu olan bu bilgiyi her üç kişinin de bilinçli veya bilinçsiz olarak edindiğini söyleyebiliriz.

Bourdieu ve habitusa dair eleştiriler ile ilgili kısım Calhoun'un şu sözleriyle kapatılabilir “[...] güç yapısı elit sınıfsal kökenlerden gelen Parislilerin hâkimiyetindedir. Onlar, çocuklukları oldukça seçkin okullarda geçtiği için birbirlerini hemen tanır, kolayca benimser ve yabancıları dışlarlar” (2007: 79-83). Calhoun, Bourdieu’nun entelektüel art alanıyla ilgili yazarken aslında Bourdieu’nun yetiştiği Fransız akademisinin hiçbir kültürde olmadığı kadar entelektüelleri ödüllendirdiğini, Bourdieu’nun ise hem bundan şikâyet ettiğini hem de bu durumdan faydalandığını öne sürüyor. Meseleyi Bourdieu’nun metaforlarıyla noktalayacak olursak, Fransız akademisi bir alan, Bourdieu ise bu alandaki fırsatları hem eski bir rugby oyuncusu olarak bedensel manada hem de iyi bir kalemşor olarak fikirleriyle ve zihinsel olarak değerlendirmiş ve yakın çağın oldukça önemli düşünürlerinden birisi olmuştur.

3 YÖNTEM

Sayılabilen her şey önemli değildir
ve önemli olan her şey sayılabilir değildir.
Albert Einstein⁹²

Bu çalışmanın ilk ve en önemli derdi anlamak; beden, fitness, kimlik, statü gibi toplumsal olguları anlamak ve onlara yüklenen anlamları okuyucuya aktarabilmektir. Bu manada önceki bölümlerde yer alan ikili karşıtlıkların elverişli bir rehber olabileceğine inançla bu anlamlandırma gayreti hem teori hem de pratikten, hem yapı hem de bireyden faydalanma niyetine girmiştir. Bu amaçla Bourdieu'dan 'basit görünen ampirik nesnelerle teorik kazanımlar elde edilebilme' fikri (1992: 220) bireylerin gündelik faaliyetleriyle teoriyi anlayabilmek öte yandan bireylerin 'sıradan' gözükten eylemlerini teorisinin ışığında daha iyi görebilmek adına çalışmanın rehberi olmuştur.

Bu anlamlandırma süreci olguları aktörlerin gözünden görebilmek, onların ne hissettiklerini anlamaktan geçmektedir. Bu görme, hissetme ve anlamlandırma süreci olgunun yer aldığı dünyanın onu deneyimleyen aktörler için nasıl tanımlandığını bireylerin bakış açısıyla anlaşılabilir. Bireylerin o olguya nasıl anlamlar yükledikleri ise dışardan bir araştırma rolüyle değil bizzat olgunun deneyimlendiği kültürel dünyaya girmek ve mümkün olduğunca çok şeyi onların gözünden görmek, olguya yükledikleri anlamları yorumlayarak anlaşılabilir. Berktaş'ın sözleriyle ifade etmek gerekirse: "toplumsal ve siyasal olaylar, olgular, süreçler, basitçe kendilerini 'aşikâr' etmezler; yorumlanmaları (Berktaş, 2003: 8) ve sosyoloji diline yeniden tercüme (Wacquant, 2012: 14) edilmeleri gerekir. Bu bölüm, bu meşakkatli ama keyifli ve aydınlatıcı sürecin hangi dille ve nasıl tercüme edildiğine yer verme niyetindedir.

3.1 Araştırmanın Yaklaşımı

Artık anlamaya çalışan sosyoloji açıklamaya çalışan sosyolojiden daha çok önem kazanmaya başlamış, toplumsala nitel yaklaşıma önceki sosyolojik araştırmanın nicelik takıntısından daha fazla önem verilmeye başlanmıştır (Coulon, 2010: 9-10). Sosyal bilimlerdeki toplumsal meseleleri mutlak doğruya ulaşmak adına ilişkisel ve nedensel yöntemler kullanarak açıklamaya çalışan pozitivist paradigmanın kullandığı nicel

⁹²Aktaran Patton, 2002: 12

araştırma modeline ait istatistiksel araçlar ve anket, deney, ölçek türünden tekniklerin araştırmacı ile araştırma konusu arasına nesnellik kaygısı ile koyduğu mesafeden ötürü, etkileşimci bir yaklaşım benimseyen bu çalışmada nitel yöntem izlenmiştir. Creswell, bu türden nitel araştırmaların temel özelliklerini özetle şöyle sıralıyor: doğal ortam (katılımcıların üzerinde çalışılan konu veya sorunu tecrübe ettikleri alandan veri toplamak); temel araç olarak araştırmacı (araştırmacının bizzat konu veya sorunu tecrübe etmesi); çoklu yöntemler (tek bir veri kaynağına güvenmekten çok, çoklu biçimde veri toplamak); katılımcı yorumları (daha çok bakış açısı); bütüncül resim; zamanla beliren desen (alana girdikten sonra sürecin her aşamasının değişebileceği) (Creswell, 2016: 45-47). Nitel araştırmalarda kullanılabilecek çeşitli araştırma desenleri olduğunu belirten Nevra ve Yıldırım ise (2017: 27), bu desenleri şöyle sıralıyorlar; Temellendirilmiş Kuram (Gömülü Teori), Durum Çalışması (Vaka Çalışması), Eylem Araştırması, Anlatı, Etnografi, Kültür Analizi, Fenomenoloji (Olgubilim), Tarihsel Araştırma ve Söylem Analizi.

Bu araştırmanın yaklaşımı açısından önem arz eden etkileşim ve ağ kavramları bugün toplumsal anlamak için git gide daha fazla ihtiyaç duyduğumuz kavramlar olup, toplumsal eylem, hatta toplumsalın bizatihi kendisi ancak anda, ağda ve etkileşim içinde var olan, kolay yapılıp bozulur nitelikte ortaya çıkmaktadır (Ergur, 2016: 25). Toplumsalın etkileşim içinde var olmasının ve anlaşılabilmesinin yanında belirsiz ve karmaşık olduğu, zaman içerisinde değiştiği de göz ardı edilmemelidir. Bu belirsizlikten ötürü nitel yöntemin nedensellik ilişkisi kurma, tahmin etme ve genelleme yapma gibi gayeleri bulunmaz. Nitel yöntem aktörlerin davranışlarından ziyade onların eylemlerine ve bu eylemleri nasıl deneyimlediklerine odaklanır. Toplumu en iyi tanımlayacak olanın, toplumdaki sosyal aktörlerin kendileri olduğunu vurgulayan Gönç-Şavran nitel yöntemle yürütülen araştırmaların sosyal aktörlerin algılarını ve bakış açılarını anlamaya ve sosyal gerçekliği, bu bakış açısına göre ve inşa edildiği sosyal bağlam içinde, yani 'içeriden bakarak' yorumlamaya çalıştığını belirtmektedir (2009: 85). Simmel, insan varoluşunun yalnızca bireylerde gerçekleştiğini, sosyolojiyi "geniş toplumsal formasyonlar"ın incelenmesiyle sınırlamanın, "kendini kalp, karaciğer, akciğerler ve mide gibi, belirli bir büyüklüğü olan organlarla sınırlayıp, sayısız dokuyu göz ardı eden eski anatomi bilimi"ni andırdığını vurguluyordu. Buna göre sosyolojinin nesnesi, "toplumun atomları arasındaki" etkileşimlerdir (Swingewood, 1998: 170).

Bu çalışmada yaklaşım olarak bireysel aktörlere ve bu aktörlerin eylemlerine ve karşılıklı etkileşimlerine odaklanan (Gönç Şavran, 2011: 117) yorumlayıcı yaklaşım benimsenmektedir. Söz konusu yorumlayıcı yaklaşımlardan birisi olan fenomenolojik sosyoloji insan davranışlarının nedensel açıdan anlaşılmasının mümkün olmadığı iddiası ve nesnelliği reddetmesi itibarıyla pozitivist yaklaşımlardan farklılaşmaktadır. Olgubilim (fenomenoloji/*phenomenology*) deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Olgular yaşadığımız dünyada olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi çeşitli biçimlerde karşımıza çıkabilmektedir. Bu olgularla günlük yaşantımızda çeşitli biçimlerde karşılaşabiliriz. Ancak bu tanışıklık, olguları tam olarak anladığımız anlamına gelmez. Bize tümüyle yabancı olmayan aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için olgubilim (fenomenoloji) uygun bir araştırma zemini oluşturur (Yıldırım & Şimşek, 2016: 69).

Patton'un bir felsefe, bir sorgulama yaklaşımı, yorumlayıcı bir teori, sosyal bilimlere ait bir çözümleme ya da yönelim, önemli bir nitel gelenek, ya da bir araştırma yöntem çerçevesi olarak aktardığı fenomenoloji insanların deneyimlerinden nasıl anlamlar çıkarttıklarını keşfetmeye ve bu deneyimleri nasıl hem bireysel hem de ortak anlam olarak bilince dönüştürdüklerine odaklanmaktadır (2002: 104). İlk defa 20. yüzyılın başlarında filozof Edmund Husserl tarafından ortaya atılan kavram öznel deneyim ve bilinç çalışmalarına odaklanmaktadır. Husserl'a göre deneyim tüm bilgilerin kaynağıdır ve bir şeyi anlamak için onun nasıl deneyimlendiğinin anlaşılması gerekmektedir (Sart, 2017: 70)

Fenomenolojik araştırma deneyimsel anlamların bilinç, dil, bilişsel ve bilişsel olmayan anlayış, ön fikir ve ön kabuller tarafından tanımlanma ve yorumlanma girişimidir. Fenomenoloji insan deneyimlerinin ya da olguların özgün anlamlarını inceler (Given, 2008: 614). Creswell yorumlayıcı fenomenolojide araştırmacının ilk evvela kendisinin ciddi bir şekilde ilgisini çeken bir fenomene yöneldiğini (örneğin okuma, koşu yapma, araba sürme, annelik yapma) öne sürer. Bu süreçte, araştırmacı, yaşanmış deneyimin doğasını oluşturan temel konular üzerinde derinlemesine düşünür. Bu süreç yalnızca bir betimleme değil, araştırmacının yaşanmış deneyimlerin anlamına ilişkin yorum yaptığı yorumsal bir süreçtir. Aşkın ve psikolojik fenomenoloji araştırmacının yorumlarına daha az ve katılımcıların deneyimlerinin betimlenmesine daha fazla vurgu yapar (Creswell,

2016: 80). Bu araştırma, insanların çevreleri ile olan etkileşimlerindeki deneyimlerine anlamları nasıl yüklediklerini araştırmak (Sart, 2017: 73) amacıyla yorumlayıcı fenomenoloji ile yürütülecektir.

Gerçek sosyolojik bilgiye gündelik etkileşimlerimizin dolaysız deneyimleri içinde ulaşabiliriz. Aktörler toplumsal dünyalarını çevrelerindeki nesneler, insanlar ve sembollere yükledikleri anlamlar aracılığıyla inşa ettikleri için, bir araştırmacı ilk olarak araştırılan aktörlerin bakış açılarını göz önüne almalıdır (Coulon, 2010: 14-15). İşte bu noktada bu çalışma, Cooley'in aktörün kendi ve diğerlerinin eylemlerine yüklediği anlamların anlaşılabilmesi için araştırmacının, toplumsal aktörün öznel dünyasına girmesi ve kendini onun yerine koyarak bakması gerekliliği olarak tanımladığı duygudaş (sempatetik) içe bakış (Ritzer ve Stepnisky, 2015: 118; Koçak Turhanoğlu, 2011b: 93) adlı kavrama ihtiyaç duymaktadır. Duygudaş içebakış ile araştırmacı, sembolleri ve grubun söz ya da sembol ile kastettiği nesneyi öğrenebilir. Dolayısıyla beden, kimlik, dil, statü, yaşam tarzı, tüketim gibi kavramlar ile ilgili problemlerden yola çıkarak tüketim yoluyla kimliğin inşasında anlam ileten bir nesne olarak erkek bedenin oluşumunu deneyimleyen bireylerin bu deneyimi anlamlandırmadaki benzerliklerini ve farklılıklarını keşfetmeyi amaçlayan bu araştırmada fenomenolojiden faydalanılacaktır.

3.2 Güven Duyulabilirlik ve Düşünümsellik

Nitel araştırmalara yönelik eleştirilerin büyük çoğunluğu bu yaklaşımı benimseyen çalışmaların öznelliği ile ilgilidir. Bu da bu çalışmaların güvenilirlik açısından eleştirilmelerine sebep olmuştur (Lincoln ve Guba, 1985: 289). Lincoln ve Guba, söz konusu eleştirilerin önüne geçebilmek ve nitel araştırmaların güvenilirliğine yönelik yeni ölçütler önermişlerdir. İnandırıcılık (*credibility*), aktarılabilirlik (*transferability*), güvenilirlik (*dependability*) ve doğrulanabilirlik (*confirmability*) olarak sıralanabilecek *güven duyulabilirlik (trustworthiness)* ölçütlerinin 'konvensiyonel' olarak adlandırdıkları nicel gelenekteki karşılıkları iç geçerlilik, dış geçerlilik, güvenilirlik ve nesnelliktir (1985: 300). Yöntem bölümünün bu alt başlığında bu çalışmanın süreçlerine *güven duyulabilirlik* açısından yer verilmiş, devamında bu süreçler araştırmacı perspektifinden anlatılmıştır.

Araştırmacının bağlamı tam olarak anlayabilmesi, araştırdığı (olguyu) "kültürü gözeneklerinden içine çekmesi" için *uzun süreli katılım ve sürekli gözlem* zaruridir (Lincoln ve Guba, 1985: 302-304). Bu stratejilerden uzun süreli katılım ve sürekli gözlem, araştırma sahasında katılımcılarla güven ilişkisi kurmayı ve kültürü öğrenmeyi

kapsamaktadır (Creswell, 2016: 251-252). *Üçgenleme/çeşitleme (triangulation)* veriyi çeşitli ve farklı kaynaklardan; yöntemlerle; araştırmacılar tarafından; ve teoriler yoluyla (Denzin 1978'den aktaran Lincoln ve Guba, 1985: 306) elde etmek anlamına gelir. Araştırmacının nitel çalışma tecrübesi olan ve/veya araştırılan olguyla ilgili deneyimi olan tarafsız bir meslektaşına araştırmayı teorik hatlarıyla birlikte aktarması yani *eşdüzey bilgilendirmesi (peer debriefing)* araştırmacının zihninde örtük kalabilecek unsurları fark etmesini sağlar (Lincoln ve Guba, 1985: 308) Creswell ve Creswell'e göre bu süreç hikayenin doğruluğunu ve geçerliğini artırır (2018: 201). *Katılımcı teyidi (member checking)* verileri sağlayan üyelerle birlikte verilerin, yorumların ve araştırma sonuçlarının gözden geçirilmesi demektir (Lincoln ve Guba, 1985: 315). İlk olarak Esiner tarafından öne sürülen *referans yeterliliği (referential adequacy)* (Eisner 1975'ten aktaran Lincoln ve Guba, 1985: 313) araştırmanın her aşamasında toplanan her türlü veriye ilave olarak ek görüşmeler, belgeler, notlar gibi doğrudan veri analizinde kullanılmayacak, fakat araştırma tamamlandıktan sonra kullanılmak üzere veri toplamayı ve arşivlenmesini ifade eder. Bu veri araştırma tamamlandıktan sonra ortaya çıkan sonuçların bu toplanan ve fakat kullanılmayan verileri de açıklayıp açıklamadığını test edebilmeye yarar (Lincoln ve Guba, 1985: 283). Bu ölçütler araştırmada elde edilen bulguların gerçeği yansıtıp yansıtmadığına dair veri sunan *inandırıcılık (credibility)* ilkesine tekabül eder.

Güven duyulabilirlik ölçütlerinin ikinci ilkesi *aktarılabilirlik* (transferability). Bu kapsamda *yoğun betimleme (thick description)* (Geertz, 1973'ten aktaran Lincoln ve Guba, 1985: 124-125) yoluyla sunulan detay bağlam, duygu ve sosyal ilişki ağlarını temsil eder [...] [ve] duygusallık ve kişisel hisleri uyandırır [...] Etkileşim halindeki bireylerin sesleri, duyguları, eylemleri ve anlamları duyulur (Denzin, 1989b'den aktaran Creswell, 2007: 194). Yoğun betimleme gözlemlenen olgunun yüzeysel olarak betimlenmesinden ziyade araştırmacının olguyla ilgili yapacağı bağlamsal ve kültürel yoğun betimlemeler ile okuyucuyu söz konusu bağlama götürmesi, olguyu yeni alanlara aktarabilmesi veya olgunun başka bağlamlara uyarlanabilirliğidir. Creswell ve Creswell'e göre ayrıntılı ve zengin betimlemeler okuyucuları araştırma ortamına taşıyabilir ve tartışmaya ortak deneyim unsuru katabilir. Örneğin, nitel araştırmacılar ortamı ayrıntılı bir şekilde tanımladıklarında veya bir tema hakkında çeşitli bakış açıları sunduklarında, sonuçlar daha gerçekçi ve zengin hale gelir. Bu yöntem, bulguların geçerliliğini artırabilir (2018: 201). Bulgular yoğun betimlemenin bir parçası değildir ancak betimlemenin

yoğun yapılması okuyucunun bulguları anlayabilmesi için gereklidir (Guba, 1985: 123-125). Kısacası, araştırmacı, incelenen kişiler, okuyucular arasında bulguların anlam bulmasını sağlayan aktarılabirlik için yoğun betimleme gereklidir.

Katılımcıları belirlerken kullanılacak *amaçlı örnekleme*, katılımcılar ile ilgili sağlanan çeşitlilik ve sunulan detaylar da yoğun betimleme unsuruna ve *aktarılabirlik* ilkesine hizmet eder (Lincoln ve Guba, 1985: 316). Zira, “amaçlı örnekleme (rastgele veya temsili örneklemeden farklı olarak) veri kapsamını veya aralığını artırır (Lincoln ve Guba, 1985: 41) [...] ve amacı genelleme yapmak değil bilgi miktarını en üst düzeye çıkarmaktır. [...] Örneklemeyi ne zaman durduracağımızı belirleyen ölçüt, istatistiksel güven düzeyi değil, bilgi bilginin artık tekrar etmeye başlamasıdır” (1985: 202). Nitel araştırmaların temelinde, araştırmacının araştırma problemini en iyi şekilde anlamasına yardımcı olacak katılımcıları, mekanları, belgeleri ya da görsel materyalleri bilinçli bir şekilde seçmek yatar. Nicel araştırmalardan farklı olarak rastgele örneklem seçimi veya büyük sayıda katılımcı ve mekan belirlemek zorunlu değildir. Katılımcılar ve araştırma ortamının amaçsal olarak belirlenmesinde ortam (araştırmanın nerede gerçekleştirileceği), aktörler (kimin gözlemleneceği veya kimlerle görüşüleceği), olaylar (gözlemlenen aktörlerin yapıyor oldukları eylemler) ve süreç (ortamda aktörler tarafından gerçekleştirilen olaylar ve bunların dönüşen/gelişen doğası) (Miles ve Huberman, 1994’ten aktaran Creswell ve Creswell, 2018: 186)

Güvenilebilirlik/tutarlılık (dependability) güven duyulabilirliğin üçüncü ilkesidir ve kapsamında *örtüşen yöntemler* (Webb ve diğerlerinden aktaran Lincoln ve Guba, 1985: 328) (Aralarındaki temel farklılık *üçgenleme* Guba ve Lincoln’de inandırıcılık altında yer alır ve geçerlik ile ilgiliyken Webb’deki örtüşen yöntemlerin güvenilirlik ilkesinde denk düşer ve pozitivist çalışmalardaki güvenilirlik ilkesinin karşılığıdır) yer alır. Güvenilebilirlik/tutarlılık ilkesi ayrıca *denetim izini (audit trail)* barındıran *güvenilebilirlik/tutarlılık denetimini (dependability audit)* kapsar (Lincoln ve Guba, 1985: 328). Bağımsız bir araştırmacının, katılımcıların, meslektaşların projenin çeşitli yönlerini (örneğin, deşifrelerin doğruluğu, araştırma soruları ile veriler arasındaki ilişki, ham veriden yoruma kadar veri analizinin) sürekli istişare yapması ve incelemesi süreci olan denetim izi araştırma faaliyetlerine dair kronolojik anlatı girişleri, alana giriş, görüşmeler, grup faaliyetleri, ilk kodlama çalışmaları, deşifre gibi faaliyetleri içerir ve nitel bir çalışmanın genel geçerliliğini artırır (Creswell, 2007: 291; Creswell ve Creswell,

2018: 201). Denetim ve benzeri denetim izi süreçleri sadece *güvenilebilirlik/tutarlılık* (*dependability*) ilkesinin değil, güven duyulabilirliğin dördüncü ilkesi olan ve nitel araştırmaların nesnelliğine işaret eden *doğrulanabilirlik* (*confirmability*) ilkesinin de bir boyutudur (Lincoln ve Guba, 1985: 219; 328; 378).

Temel unsuru *denetim* olan *doğrulanabilirlik* aynı zamanda *üçgenleme* (*triangulation*) ve *yansıtıcı günlükler* (*reflexive journal*) ile de sağlanabilir. Araştırmacı önyargıları zaman zaman araştırmacının tüm süreçte öznel dilini (ve dolayısıyla duygularını) araştırmaya fazlaca dahil etmesi ile sonuçlanabilir.

Bu kısımda ele alınan *güvenilirlik* (*credibility*), *aktarılabirlik* (*transferability*), *tutarlılık* (*dependability*) ve *doğrulanabilirlik* (*confirmability*) sağlamaya yönelik unsurlara ayrı ayrı değinildi. Tüm bu güven duyulabilirlik ilkeleri için ortak bir sağlama unsuru ise *yansıtıcı günlüklerdir* (yansıtıcı günlükler/reflexive journals [Lincoln ve Guba, 1985: 328], yansıtıcı notlar/reflective remarks [Miles ve Huberman, 1994: 66], öz-yansıtıcı günlükler/self-reflexive journals [Patton, 2002: 292], yansıtıcı notlar / reflective notes [Creswell 2007: 137]). Nitel araştırmalardaki güven duyulabilirliğin bu dört ilkesine geniş çapta uygulanabilen ve denetçinin yapması gereken çeşitli değerlendirmelere temel oluşturan bu teknik, araştırmacının önyargılarının sonuçları ne ölçüde etkilediğini belirlemeye yardımcı olabilir. Araştırmacının kendisiyle ve yöntemle ilgili çeşitli bilgileri kaydettiği bir tür günlük niteliğindedir. Her ne kadar yansıtıcı günlük ile mekanik sınırlar çizmek doğru olmasa da Lincoln ve Guba bu tekniğin günlük araştırma programı ve lojistik bilgileri, yani araştırmanın zamanlaması ve düzenine ilişkin detayları, araştırmacının yaşadığı deneyimleri değerlendirebileceği, kendi değerleri ve ilgi alanları açısından gelişmeleri yansıtıp yorumlayabileceği ve yeni içgörüler hakkında zihin yorabileceği bir alanı, ve araştırma sürecinde verilen yöntemsel kararlar ve bunların gerekçelerinin kaydedildiği bölümü içermesini önermektedirler (1985: 327). Düşünümsel olmak, öz-sorgulama ve öz-anlamayı içerir, çünkü "her türlü anlama, öz-anlamadır" (Schwandt, 1997a: xvi'den aktaran Patton, 2002: 64). Öyleyse düşünümsel olmak, ne bildiğimi ve bunu nasıl bildiğimi sürekli olarak incelemeyi, "deneyim hakkında sürekli bir diyalog yürütürken aynı anda anı [deneyimi] yaşamayı" gerektirir (Hertz, 1997: viii'den aktaran Patton, 2002: 64-65). Düşünümsellik, nitel araştırmacıya kendi bakış açısının ve sesinin kültürel, politik, dilbilimsel ve ideolojik kökenlerinin farkında olmasını ve bunlara dikkat etmesini hatırlatır. Aynı zamanda, görüştüğü kişilerin ve

araştırma sonuçlarını sunduğu kişilerin bakış açıları ve sesleri konusunda da bilinçli olmayı sağlar Patton, 2002: 65). Birinci tekil şahıs ile ve etken sesle yazmak araştırmacının sorgulamadaki öz-farkındalık rolünü yansıtır: ‘Temaları listelemeye ve bunları olaylarla [...] eşleştirmeye başladım.’ Edilgen ses ise bunu yapmaz: ‘Temalar listelendi ve olaylarla [...] eşleştirildi.’ Judith Brown (1996’dan aktaran Patton, 2002: 95) birinci tekil şahıs anlatımının, yani öznel dilin önemi ve anlamını ‘deneyimsel öz-bilginin alanı’ olarak ifade etmiştir (1996’dan aktaran Patton, 2002: 95). Patton, daha önce işaret ettiği sesin/sözün bu alanı açığa çıkarttığını ve ilettiğini ifade etmiştir. Patton’un ‘sesi/sözü’ yalnızca dilbilgisiyle ilgili değildir. Güvenilir, yetkin, inanılır, özgün ve güvenilir bir ses; zengin betimleme, uygun alıntı kullanımı ve bağlamsal netlik yoluyla okuyucuyu araştırmacının anlam arayışına dahil eder.

Katılımcı gözlem nitel araştırmalar için oldukça önemli bir veri toplama yöntemi olmakla birlikte, araştırmacının incelediği olguya olan mesafesi açısından belirli zorluklar barındırmaktadır. Pozitivist gelenekte, araştırmacı ile araştırılan olgu arasına giren bazı araçlar, araştırmacıyı araştırdığı konudan uzaklaştırabileceği için sorunlu görülmektedir. Araştırmacının incelediği grubun içine fazlasıyla dahil olması, onun kendi bakış açısını kaybetmesine ve yansızlıktan uzaklaşmasına yol açabilir. Bu durum gözlemlerin kişisel bir nitelik kazanmasına sebep olabilir (Gönç Şavran, 2009: 88). Bu çerçevede, katılımcı gözlem yöntemi bağlamında sahaya fazla ‘gömülme’ riski bu ve bunun gibi nitel çalışmalarda önemlidir. Araştırmacının gözlem yaptığı aktörlerle aşırı bütünleşmesi ve araştırdığı olguya fazlasıyla gömülmesi de bu tür çalışmalar için güçlütür. Bundan kaçınmak için araştırmacı kendi deneyimlerini “*paranteze almalı*” ve o konuda önceden sahip olduğu yargılarının analiz sürecine müdahale etmesini engellemelidir. Böylece, araştırma sahasındaki olgular ilk kez karşılaşılıyormuş gibi algılanarak yorumlanabilir (Bal, 2016: 113). Toplumsal dünyanın özünü anlamayı amaçlayan sosyologların, bu hedef doğrultusunda kendi tutumlarını paranteze almaları ve hiçbir şeyi verili kabul etmemeleri gerekir. Fenomenolojik araştırmalarda, araştırmacının dünyayı ya da çeşitli toplumsal durumları yaşayanların, yani içeridekilerin bakış açısından görmeye çalışması esastır (Gönç Şavran, 2011: 121). Given (2008: 617), bu durumu “*indirgeme*” (*reduction*) ya da “*paranteze alma*” (*bracketing*) olarak tanımlarken, Creswell (2016: 79) ise “*önyargılardan sıyrılma*” olarak adlandırır. Burada söz konusu olan, araştırmacının önceki deneyimlerini tamamen unutulması değil, geçmiş bilgilerin mevcut analiz sürecine yön vermesine izin vermemektir. Ancak, araştırmacının alana girdikten sonra kişisel

deneyimlerini tam anlamıyla paranteze alması güç olabilir. Bu bağlamda, araştırmacının sahaya fazlasıyla gömülmesi, bakış açısını kaybetmesine ya da meseleye dar bir bakış açısıyla yaklaşabilmesine sebep olabilecek risk olarak değerlendirilmektedir.

3.2.1 Araştırmanın Seyir Defteri

Bu bölümde, bir önceki başlıkta ele alınan nitel araştırmalardaki güvenilirlik unsurlarının bu araştırma sürecinde ne ölçüde yer bulduğunu açıklayacağım. Bunu, fenomenolojik yaklaşım doğrultusunda yürüttüğümüz nitel çalışmanın diline uygun olarak, birinci tekil (ve bazen birinci çoğul) şahıs zamiriyle, yani öznel ve etken bir anlatımla ifade edeceğim.

Araştırmaya 2017 yılında başladığım fitness faaliyeti, *iş* veya *işyeri* gibi mensubu olduğum, kolayca erişebileceğim bir arka bahçe, birtakım kolaylıklar ve avantajlar sağlayan veya içinde fazlaca yer almaktan ötürü görüşümün zayıfladığı, daraldığı, önyargılarım veya taraflılığım olan bir alan değildi. Üyeliğimi 2014 yılı itibariyle aralıksız olarak yenilediğim fitness salonlarına duyduğum ilgi, bedeni ve fitness alanını sosyolojik perspektifle anlama isteğimi uyandıran başlıca faktördür. Bu merak ve isteğin akademik bir ilgiye dönüşmesini ise soyunma odasındaki ayna sağlamıştır. Soyunma odasındaki aynada erkek üyelerin antrenman öncesi uzun uzun bedenlerini incelemelerinin altında yatan motivasyonun kaynağını, yıllar sonra bu araştırmanın sonlarında anlayabildim. ‘Biraz sonra salonda *pumplanacak olan*’ kaslarının henüz ‘şişmemiş’ haline odaklanan üyelerin antrenman sonrasında ise aynı aynaya daha uzun süre bakıyor olmalarının sebebi ise az önce, üst katta, salonda kanın hücum etmesiyle en hacimli halini gördükleri kaslarını bir sonraki antrenmana kadar son kez uzun uzun izlemektir. Aynanın soyunma odasındaki işlevine ilave olarak, bulgularda da yer alacağı üzere, bu çalışmanın gözlem ve mülakatları salon içindeki aynanın da başka işlevleri olduğunu açığa çıkarttı. Bu merakımı doktora tez danışmanımla paylaştıktan sonra ilgi çekici bir konu olduğu kanaatine vardık. Aşağıda bu süreç detaylarıyla sunulmuştur.

Beden ve fitness olgularına farklı teorik açılardan yaklaşmak, katılımlı gözlem, çeşitli dergi ve sosyal medya hesaplarının uzun süreli takibi, Türkiye’den ve yurtdışından kamu kurum ve sivil toplum kuruluşlarından fitness ile ilgili elde edilen veri, gözlem ve mülakat yapılan salonların çeşitliliği (kamu, özel, AVM içi, site altı vs.), kapsamın coğrafi dağılımı, farklı toplumsal konumlardan görüşülen erkek üyelerin yanında kadın veya erkek fark etmeksizin profesyonellerden de mülakat ile veri toplanması, akademiden ve sektörden elde edilen uzman görüşlerinin çeşitliliği bu araştırmanın inandırıcılığına katkı

sağlayan ve bir önceki bölümde *üçgenleme/örtüşen yöntemler* olarak aktardığımız unsurlara dahildir.

Güven duyulabilirliğin iki ilkesi olan güvenilebilirlik/tutarlılık ve doğrulanabilirlik ile ilişkili *denetim, denetim izi ve yansıtıcı günlükler* unsurlarının bir bileşeni olarak araştırma önerisi ile birlikte oluşturmaya başladığımız araştırma takvimi tez izleme jürisinde yer alan akademisyenlerin araştırmayı denetleyebilmelerini, çalışmanın güçlülüklerini ve aksayan yönlerini görebildikleri kolaylaştırıcı bir araç olmuştur. Süreci kronolojik olarak özetleyen takvim aşağıda yer almaktadır.

Şekil 3.1

Araştırma Takvimi

ARAŞTIRMA TAKVİMİ											
YIL	AY			Alanyazın Taraması	Kavramsal Çerçeve	Katılımsız Gözlem ve Kapsam Belirleme	Katılımlı Gözlem	Uzman Görüşü	Pilot Görüşme	Mülakatlar	Veri Analizi
2017	Kasım-Aralık					4 Ay					
2018	Ocak-Şubat	Ocak	Tez Önerisi								
	Mart-Nisan										
	Mayıs-Haziran	Mayıs	1. Tez İzleme	14 Ay		8 Ay					
	Temmuz-Ağustos										
2019	Eylül-Ekim				14 Ay						
	Kasım-Aralık										
	Ocak-Şubat	Ocak	2. Tez İzleme				14 Ay				
	Mart-Nisan										
2020	Mayıs-Haziran	Mayıs	3. Tez İzleme								
	Temmuz-Ağustos										
	Eylül-Ekim										
	Kasım-Aralık							1 Kişi	3 kişi		
2021	Ocak-Şubat	Ocak	4. Tez İzleme								
2022											
2023											
2024											
2025											

Doktora tez araştırmasının danışmanı ile araştırma konusunda alınan ortak karardan sonra 2017 yılının son iki ayında alanyazında beden ile ilgili yürütülmüş çalışmaları inceledik, ardından araştırma önerisi, nitel çalışmalarda uzman üç akademisyenden oluşan tez izleme jürisi tarafından 2018 yılının başında uygun bulundu. Daha sonra gözlem ve görüşme yapılacak salonları belirleyebilmek için 2018 yılında, tez önerisinin kabulünden sonraki sekiz ay boyunca kapsam belirleme amacıyla çeşitli kurum ve kuruluşlarla görüşmeler yapıp özel salonlarda katılımsız gözlem gerçekleştirdim. Eskişehir'deki salonların tespiti, görüşme ve gözlem yapılacak salonların belirlenmesinin ardından 2018 yılının Kasım ayı itibariyle on dört ay boyunca katılımcı gözlem gerçekleştirdim.

Nitel araştırmalarda uzman ve uzun süredir fitness salonlarına devam etmekte olan bir akademisyenden 2019 yılının Aralık ayında uzman görüşü olarak bir pilot görüşme, 2020 yılının Ocak ve Şubat aylarında ise biri fitness alanında profesyonel, aynı zamanda yönetici olan bir öğretmen ve beden sosyolojisi alanında yakın zamanda nitel araştırma sürdürmüş bir uzman ile pilot görüşmeler yürüttüm. Covid-19 pandemisi ile birlikte fitness salonlarının kapanması ve sokağa çıkma yasaklarıyla beraber katılımcı gözleme ara verildi, görüşmeci belirleme ve mülakat yapma süreci yarıda kaldı.

Beden sosyolojisi çalışan bir araştırmacı olarak 2021 yılı itibariyle geçirdiğim ortopedik rahatsızlıklar, bu rahatsızlıkların kronikleşmesi ve yaygınlaşması neticesinde 12 ay boyunca araştırma süreci sekteye uğradı. Akabinde, 2022 yılının Haziran ayında nitel araştırmalarda ve beden sosyolojisinde uzman bir akademisyenden yeniden uzman görüşü olarak katılımcı gözlem yapmak üzere tekrar alana dahil oldum ancak rahatsızlıkların nüksetmesi neticesinde 2. katılımcı gözlem süreci yaklaşık sekiz ay sonra yani 2023 yılının Şubat ayında tekrar sona erdi. Tez İzleme Jürisinin tavsiyesi ile başka bir uzmanın mülakat ile veri toplamasına olanak sağlandı. Bu doğrultuda bir araştırma şirketinden mülakat ile veri toplama hizmeti satın alımı gerçekleştirildi ve mülakatları gerçekleştirecek uzmana tezin teorik boyutu, kavramları, alanyazın, o ana kadar yürütülen katılımcı gözlem notları, pilot görüşmeler, salonlara dair bilgiler ve benzeri tüm detay etraflıca anlatıldı. Bu süreçte yaşadığım bir dizi radyolojik ve cerrahi operasyon, yaklaşık 28 ay alandan ve tez çalışmasından uzaklaşmama neden olmuştur.

Bu zorlu süreç bir diğer açıdan tezin inandırıcılığına, aktarılabilirliğine, tutarlılığına ve doğrulanabilirliğine katkı sağlamıştır. Zira, kimisi tez araştırma sürecine doğal ve planlanan dahil olan, kimisi de süreçte beklenmedik bir şekilde gerçekleşen güçlüklerden

kaynaklanan zaruriyetten ötürü dahil olan, farklı alanlardan fakat ortak noktaları nitel araştırmalar, fitness kültürü ve beden sosyolojisi olan beş deneyimli kişi uzman olarak süreci denetleyerek katkı sağlamış oldular. Böylelikle güven duyulabilirlik ilkelerine ait *eşdüzey bilgilendirmesi, analist üçgenlemesi, uzman değerlendirme* ve *denetim izi* sağlanmış oldu.

Tez araştırma sürecine beş deneyimli uzman katkı sağladı. Bu uzmanlardan bazıları sürece planlı bir şekilde dâhil olurken, bazıları ise süreçte karşılaşılan beklenmedik zorluklar nedeniyle zaruri olarak sürece katıldı. Farklı alanlardan gelseler de ortak noktaları nitel araştırmalar, fitness kültürü ve beden sosyolojisi olan bu uzmanlar, süreci denetleyerek güvenilirlik ilkelerinin sağlanmasına yardımcı oldu. Böylece *eşdüzey bilgilendirme, analist üçgenlemesi, uzman değerlendirme* ve *denetim izi* gibi güvenilirlik unsurları desteklenmiş oldu.

Örnekleme Seçimi ile Kapsam ve Sınırlılıklar bölümlerinde detaylandırılan kota ve kriterler dahilinde, nitel yaklaşımı benimseyen fenomenolojik araştırmaya ve *aktarılabirlik* ilkesine uygun biçimde *amaçlı örnekleme* ile katılımcılar belirlenmiş ve bilgi düzeyi yüksek, çeşitlilik sağlayabilecek katılımcılar araştırmaya dahil edilmiştir.

Bunun üzerine 2023 yılında çeşitli salonlarda katılımcı gözlem ile yer alan uzman, 28 katılımcıyla görüşme yapmıştır. Görüşmelerde hedeflenen alt-orta SES grubuna dair üye dağılımının dengeli olmadığı görüldüğü üzerine araştırmacı olarak 2024 yılının Mart ayından itibaren altı ay boyunca alana tekrar dahil olarak çevre mahallelerde bulunan salonları da kapsayacak on adet görüşme daha gerçekleştirdim.

Toplam 38 katılımcıyla gerçekleşen görüşmelerin birden fazla kişi tarafından detaylı olarak dinlenmesi/incelenmesi neticesinde verimsiz olduğuna karar verilen dört görüşme çalışmanın dışında bırakıldı. Kalan 34 görüşmenin tamamı birden fazla dinlenerek firma tarafından yürütülen mülakatlarda, kimi katılımcılara bazı soruların sehven sorulmaması gibi, eksiklikler tespit edildi. Bunun üzerine katılımcılarla iletişime geçerek bazı soruları doğru anlayıp anlamadıkları teyit edildi, eksik sorular için katılımcıların yanıtları alındı. Özetle, görüşmelerden on tanesi araştırmacı tarafından yapıldı, tüm görüşmeler birden fazla kez dinlendi ve uzman tarafından yürütülen görüşmelerin *katılımcılarıyla* iletişime geçilerek verilerin sağlıklı bir biçimde toplandığı teyit edildi.

Katılımcı gözlem ve mülakat ile veri toplama süreçleri zaman zaman, zorunlu sebeplerle bölünmüş olsa da, araştırmanın resmi olarak başladığı tarihten itibaren aşağı yukarı 42 ay boyunca araştırmacı kimliğim ile fitness salonlarında vakit geçirdim. Salonda geçirdiğim tüm bu vakit zarfında ve sürecin salon dışı anlarında zihnimde bu araştırmanın problemlerinin rehberliğinde sürekli (katılımsız ve) katılımcı gözlem gerçekleştirmiş bulunmaktayım. Katılımcı olarak *alanda uzun süre vakit* geçirmiş olmam ve *sürekli gözlem* yapmam bu araştırma adına güven duyulabilirlik meselesinin inandırıcılık ilkesini teminat altına almaktadır.

Toplanan verilerin araştırmacı olarak dahil olduğum iki kişi tarafından deşifre edilmesinin ardından nitel araştırmalarda tecrübeli ve nitel veri analizinde yetkin iki uzman ile ardışık zamanlı olarak kod kitabı oluşturularak çapraz kontrol ile kodlamaların amaca uygun yapıldığı anlaşılmıştır.

Yoğun betimleme çalışmada elde edilen bulguların bağlamını, koşullarını ve süreçlerini ayrıntılı bir şekilde sunarak, başka araştırmacıların veya uygulayıcıların benzer koşullarda benzer sonuçlar elde edip edemeyeceğini değerlendirmelerine olanak tanır. Bu çalışma sadece başka araştırmacıları hedefleyerek değil, aynı zamanda araştırmanın katılımcılarını ve bu araştırma raporunu okuyacak diğer okurları da göz önünde bulundurarak kaleme alınmıştır. Bu özen sadece katılımcı görüşlerinin aktarıldığı bulgular kısmında değil, araştırma metninin tamamında gösterilmiş, aktarılabilirlik, inandırıcılık, güvenilirlik, doğrulanabilirlik ve düşünümsellik hususlarına uygun bir şekilde araştırmacıları ve okuyucuları teoriyle, olguyla, kültürle, bağlamla bir araya getirebilmek adına *yoğun betimlemeler* yapılmıştır. Örneğin bu çalışmada Ritzer'in Mcdonaldlaşma kavramı ve onun ilkeleri, kapsamı belirlemede güçlükleri aşmak adına verimli olmuştur. Çalışmadaki bu analiz, ileride benzer yaklaşımla farklı bağlamları inceleyecek araştırmacılar için bir rehber niteliğinde olabilirken okuyucuların zihinlerinde çalışmanın kapsamına giren, belki de hiç görmedikleri, salonlara dair imge oluşacaktır. Ya da ileride görülebileceği üzere “ayna” hem fiziksel hem de kavramsal olarak yoğun bir şekilde betimlenmiş araştırmanın birtakım problemlerine cevap bulabilmek adına kullanılmıştır. Katılımcıların yanıtlarına bakarak ayna kavramına yönelik soruların çalışmadığı iddiası gündeme getirilebilirdi. Ancak, aktarılabilirlik ilkesine dayanarak mülakatlarda bulguların odağına yerleşememiş olsa da bu kavramın kontrol, öz-disiplin, gözetim ve mücadele gibi kavramları anlamak adına önemli olduğu

ve ileride bu bakış açısıyla benzer ya da farklı bağlamlarda ayna kavramının elverişli bir araç olarak kullanılabileceği vurgulanmıştır. Buna dair derin betimlemeler aynı zamanda okuyucunun da salonun atmosferini algılayabilmesi açısından önemlidir.

Nitel araştırmada esas olan araştırmacının hem iç sesini hem de katılımcıların sesini duyurabilmesidir. Bu sesler doğru tonlarda duyurulabilirse araştırmanın inandırıcılığı ve tutarlılığı katılımcılara, denetleyiciye ve okuyucuya aktarılıp doğrulanabilir. Beden sosyolojisi çalışan birisi olarak, araştırma başladıktan sonra oturmak ve ayakta durmak gibi önemli bedensel eylemlerden mahrum kalmam neticesinde bedensel kısıtlarımın ve bunların yansması olan zihinsel güçlüklerin okuyucuya aktarılmaması için özen gösterdim. Bedensel güçlüklerle rağmen beden sosyolojisine olan ilgim azalmadı ve ilk günkü heyecanla bu çalışmayı sürdürdüm.

Bu bölümde araştırmaya dair güven duyulabilirlik ile ilgili hususları izah ederek düşünümsel bir araştırmacı kimliğiyle araştırmanın süreçlerini aktarmaya çalıştım. Bir sonraki bölümde araştırma kapsamında örneklemin belirlenmesine yer verilmiş ve çalışmanın amaçlarına uygun örneklem oluşturabilmek için seçilen katılımcılar ile ilgili özet bilgi bulunmaktadır.

3.3 Örneklem Seçimi

Derinlemesine ve bütüncül mülakat teknikleri ile yürütülen çalışmalarda zamanın ve maddi kaynakların sınırlı olması sebebiyle büyük bir örnekleme erişmek mümkün olmayabilir. Nitel araştırmada örneklem seçiminin araştırma probleminin özelliği ve araştırmacının sahip olduğu kaynaklarla yakından ilgili olduğunu belirten Yıldırım ve Şimşek (2016: 85) bazen bir bireyin tek başına bir araştırmanın örneklemini oluşturabileceğini ifade etmektedirler. Nitel araştırmalarda kaç kişiyle görüşüleceği, kaç yere gidileceği ve kaç belge okunacağı gibi soruların cevabının tam olarak cevabının olmadığını belirten Merriam (2013: 79) bunun her zaman sorulan sorulara, toplanan verilere, analize ve çalışmayı destekleyen kaynaklara bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca örneklem sayısının doygunluk ve aşırılık seviyesine ulaşıncaya kadar artırılabilir (Lincoln ve Guba, 1985: 202).

Nitel araştırmacılar bir örneklemin temsil gücünden çok örneklemin veya küçük örnek olaylar, birimler ya da etkinlikler toplamının toplumsal yaşamı nasıl aydınlattığı üzerine odaklanırlar (Neuman, 2013: 320). Bir diğer deyişle, araştırmaya konu bireylerin evreni

temsil etmelerinden ziyade konuyla olan ilgileri esastır. Creswell, fenomenolojik araştırmada bir kişiden 325 kişiye (Dukes, 1984 ve Polkinghorne, 1989'dan aktaran Creswell, 2007: 125-128) kadar örneklemin yer aldığı çalışmalar olduğunu aktarmaktadır. Bal'a göre ise fenomenolojik araştırmalarda ortalama 3-10 kişi veya daha fazla (5-25) kişi ile çalışılabilir (2016: 112).

Neuman'a göre (2013: 320) nitel araştırmacılar olasılıklı olmayan ya da rastlantısal olmayan örneklem kullanma eğilimindedir. Nitel bir araştırma olan bu çalışmada kota kriterlerine uyanlar arasından rastgele olmayan amaçsal örnekleme kullanılmıştır. Araştırmacının, araştırma problemine ve çalışmadaki merkezi olguya bilinçli olarak katkı sağlayabilecek bireyleri ve mekanları seçmesi anlamına gelen amaçsal/amaçlı örnekleme (*purposive/purposeful sampling*) tüm katılımcıların incelenen fenomeni doğrudan deneyimlemiş olmalarını sağlamak için esastır. Bu bağlamda, genellikle kriter örnekleme kullanılır ve bireyler, araştırma konusuyla ilgili yaşanmış deneyimlerine göre seçilir. Araştırmacılar, büyük örneklemlerden ziyade zengin, detaylı anlatıları önceliklendirir ve bu sayede verilerin, deneyimler arasındaki ortak temaları ve farklılıkları doğru bir şekilde yansıtmalarını sağlarlar (Creswell, 2007: 125 – 128). Belirli bir kota dahilinde kriter esaslı amaçsal örnekleme kullanımında esas olan temsili bir örneklem yaratmaktan ziyade kavramlar ile ilgili esas karakteristiklerde yaşanabilecek birtakım sapmalardan kaçınmaktır. Araştırmada yer alması arzulanan özellikler örnekleme dahil edilerek sapmanın önüne geçilebilir. Bu sayede araştırma için önemli olan nüfusun örneklem dışında kalmaması temin edilmiş olur (Given, 2008: 723).

Türkiye'de de birçok erkek, sayıları giderek artan spor merkezlerinde fitness programlarının bir parçası olarak farklı amaçlarla (kaslanmak, kilo vermek, fit olmak, sağlıklı olmak vb.) vücut geliştirme yapmaktadır (Karaçam ve Koca, 2014: 368). Buradan hareketle, Eskişehir ilinde fitness salonlarına giden, farklı sınıfsal konumdaki erkekleri ve abone oldukları salonları kapsam olarak belirleyen bu çalışmada olasılıklı olmayan örnekleme türlerinden amaçsal örnekleme kullanılmaktadır.

Buna göre üç farklı tip fitness salonunda yürütülecek çalışmanın verilerini toplamak için dikkat edilen kriterler şöyledir:

- Seçilen 1. tip fitness salonunu en az 2000 üyesinin olması veya 1 yıllık ortalama üyelik ücretinin 20,000 TL'nin üstünde olması,

- 2. tip fitness salonun 1500-2000 arası üyesinin olması veya 1 yıllık ortalama üyelik ücretinin 10,000 TL'nin üstünde olması,
- 3. tip fitness salonun en fazla 1000 üyesinin olması veya 1 yıllık ortalama üyelik ücretinin 10,000 TL'nin altında olması,
- Katılımcıların erkek olmaları, en az 2 yıldır fitness salonuna düzenli olarak gidiyor olmaları,
- Katılımcıların 20 yaşından genç olmamaları,
- Katılımcıların haftada en az 2 kere spor salonuna gidiyor olmaları,
- Katılımcıların haftada en az 3 saat fitness faaliyeti yapıyor olmaları,
- Katılımcıların sadece doktor tavsiyesi veya sadece fizik tedavi amacıyla salona gidiyor olmamalarına dikkat edilecektir.
- 1. tip fitness salonunda kişilerin Sosyo-Ekonomik Statüleri [SES] dikkate alınmaksızın 5 kişi ile
- 2. ve 3. tip fitness salonunda kişilerin SES'leri dikkate alınmaksızın 10'ar kişi
- Hangi tip salonda olduğuna, cinsiyetine ve yaşına bakılmaksızın 10 uzman/profesyonel/işyeri sahibi olmasına dikkat edilmiştir.

3.3.1 Eskişehir İlinde Bulunan Spor Tesisleri

Eskişehir İç Anadolu Bölgesinde bulunan bir şehirdir. Kent merkezinde 3 devlet üniversitesinde (Anadolu Üniversitesi [AÜ, 1958], Eskişehir Osmangazi Üniversitesi [ESOGÜ, 1970] ve Eskişehir Teknik Üniversitesi [ESTÜ, 2018]) öğrenim gören öğrenciler kent merkezinin nüfusunun daha genç olmasını sağlamışlardır. TÜİK'in verilerine göre 2023 yılında toplam nüfusu 915,418 olan Eskişehir ilinin iki merkez ilçesinden Odunpazarı'nın nüfusu 421,469 ve Tepebaşı'nın nüfusu 390,116 olmak üzere kent merkezinde toplam 811,585 kişi yaşamaktadır (TÜİK, 2023). Bu verilere göre toplam il nüfusun %88.66'sı kent merkezinde yaşamaktadır.

Eskişehir Büyükşehir Belediyesinden elde edilen Eskişehir İstatistikleri (2021) dokümanına göre kent merkezi ve ilçelerde bulunan, bu çalışmanın kapsamındaki fitness salonu tanımına uymadığı için örnekleme dahil edilmemiş ve kamu kaynaklı spor tesislerinin bilgisi kısaca şöyledir:

Eskişehir Gençlik ve Spor İlçe Müdürlüklerine ve İlçe Belediyelerine bağlı 27 adet spor tesisi ilçelerde hizmet sunmaktadır. Eskişehir Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü bünyesinde

kent merkezi ve merkez ilçelerde her yaşa yönelik spor faaliyetleri sunulmakta ve 51 adet spor tesisi yer almaktadır. Çeşitli kurum ve kuruluşlara ait kent merkezinde 4 adet spor tesisi yer almaktadır. Anadolu Üniversitesine ait 1'i yüzme havuzu toplam 7 adet spor tesisi bulunmaktadır. Eskişehir Teknik Üniversitesi bünyesinde 3 adet spor tesisi yer almaktadır. Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde 1'i yüzme havuzu olmak üzere 12 adet spor tesisi bulunmaktadır. Milli Eğitim İl Müdürlüğüne bağlı okullarda 107 adet spor tesisi vardır.

Merkez ilçelerden Odunpazarı Belediyesi bünyesinde 3 adet spor tesisi ve Tepebaşı Belediyesi bünyesinde 9 adet spor tesisi bulunmaktadır. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi'ne ait kapalı ve açık olmak üzere 2 adet yüzme havuzu, toplamda 5 tane spor tesisi vardır. Bunlardan 3 tanesi fitness salonu tanımına uyduğu için çalışmanın kapsamına alınmıştır.

3.3.2. Özel Teşebbüse Ait Spor Salonlarına Dair Bilgiler

Türkiye'de wellness ve yoga salon/stüdyolarının düzenlenmesinden Herkes İçin Spor Federasyonu (HİS) sorumluyken, fitness, vücut geliştirme ve benzeri spor salonlarının düzenlenmesinden ve yeterliliklerinin verilmesi konusunda yetkili olan tek kurum Türkiye Vücut Geliştirme Fitness ve Bilek Güreşi Federasyonudur (TVGFBG). Bu çalışma kapsamında sırasıyla Eskişehir Sanayi ve Ticaret Odasından, Eskişehir Gençlik ve Spor İl Müdürlüğünden, Türkiye Vücut Geliştirme Fitness ve Bilek Güreşi Federasyonundan, T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğünden Türkiye'de ve Eskişehir'de, 2016-2023 yıllarını kapsayan zaman aralığında, bu çalışmanın kapsamına giren fitness ve vücut geliştirme salonlarının sayı bilgisi resmi yollarla istenmiştir. Eskişehir Gençlik ve Spor İl Müdürlüğünden gelen veriler bu çalışmada öngörülen sayıların çok altında çıkmış ve bu alandaki tek yetkili kurum olan TVGFBG'den veri elde edilememiştir. Bunun üzerine Eskişehir'de 2025 yılı itibarıyla bulunan özel teşebbüse ait ve kamu kaynaklı 'fitness' kategorisine girebilecek salonlar araştırmanın kısıtlı beşerî imkanlarıyla tespit edilmiştir.

Eskişehir ve ilçelerinde sayıları 250'ye yaklaşan kamu kaynaklı spor tesislerinin yanı sıra özellikle kent merkezinde genç nüfusun yoğun olmasından ötürü her geçen gün özel teşebbüs tarafından kurulup işletilen birçok salon bulunmaktadır ve bunların sayısı günbegün artmaktadır.

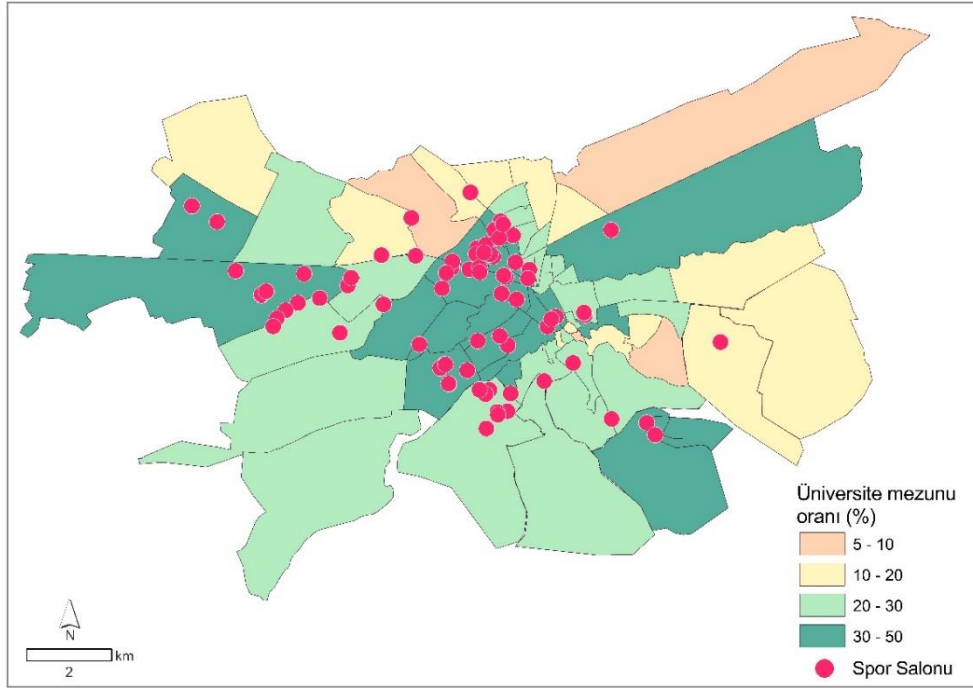
Kent merkezini oluşturan Tepebaşı ve Odunpazarı ilçelerinde bu çalışmanın kapsamına girmeyen (pilates, yoga, wellness) salon/stüdyo sayısı 14, çalışmanın kapsamına giren (fitness ve vücut geliştirme) özel salon sayısı 64 olmak üzere toplam 78 adet fiziksel aktivite salonu bulunmaktadır.

Çalışmanın kapsamına giren 64 adet fitness salonundan 4 tanesi kamu kaynaklı, 4 tanesi sadece kadınlara yönelik (özel), 56 tanesi karma olan (özel) salonlardır.

Şekil 3.1 kent merkezindeki tüm özel teşebbüs salonlarının sayısına, bunların konumlarına ve ilgili mahallelerdeki eğitim durumuna dair genel bir bilgi vermektedir.

Görsel 3.1

Kent Merkezindeki Özel Salonlarının Sayısı, Konumu ve Mahallelerin Eğitim Durumu

Buna göre sırasıyla %5-10 arası üniversite mezunu oranı olan mahallelerde 1 salon, %10-20 arası üniversite mezunu oranı olan mahallelerde 3 salon, %20-30 arası üniversite mezunu oranı olan mahallelerde 15 salon ve %30-50 arası üniversite mezunu oranı olan mahallelerde 59 salon olmak üzere toplamda 78 salon bulunmaktadır. Bu mahallelerdeki salonların kent merkezindeki salonlara oranı (en düşük üniversite mezunu oranının olduğu mahallelerin oranından başlayarak, sırasıyla) %1, %4, %19 ve %75'tir.

Tüm salonların yoğunluğu ve üniversite mezun oranını gösteren harita incelendiğinde, a) eğitim yılı yükselen mahallelerde daha çok salon açıldığı, b) salonların kent

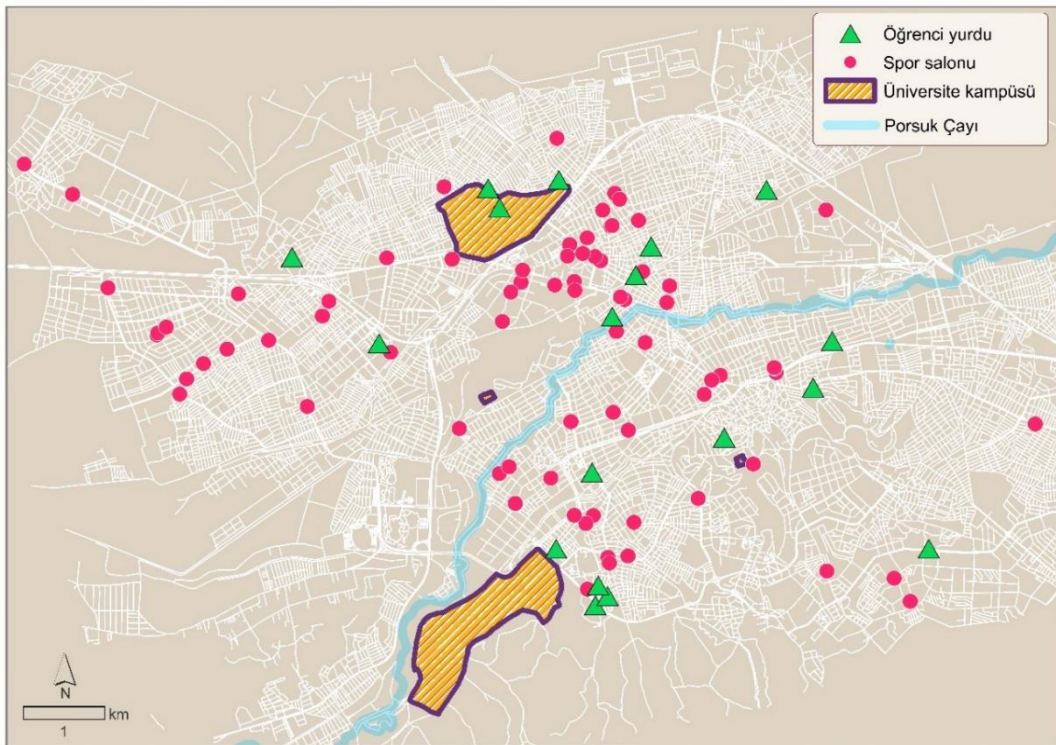
merkezlerinde ve ‘nezih’ semtlerde (Batıkent, Vişnelik, Osmangazi, Sümer) yoğunlaştığı c) kentleşmenin Covid-19 pandemisinden sonra yoğunlaşarak ‘lüks’ yaşam alanlarının (site, müstakil ev, villa) artmaya başladığı Aşağı Söğütönü mahallesinde de diğer ‘nezih’ mahallelerdeki salonlara benzer salonların açılıyor olduğu, d) düşük eğitim seviyesine (ve dolayısıyla düşük hane gelirine) sahip çeperlerde salon sayılarının daha az olduğu gözlemlenmiştir.

Bu verilere göre, Eskişehir’de bedenin biçimlendirilmesine yönelik ‘fiziksel aktivite’ salonlarının belli kültürel sermaye ve ekonomik sermayeye sahip olanların yaşadığı mahallelerde yoğunlaştığı öne sürülebilir. Peki salonların konumuyla devam eden üyelerin konumu örtüşmekte midir? İleriki kısımlarda araştırmacılardan görüşme yöntemiyle elde edilen vurgular bu yönde olduğunu göstermektedir. Salon tercihi ile ilgili sorulara verilen cevaplar ağırlıklı olarak ‘Rasyonel Gerekçeler’ alt kodunda ve ‘en iyi salon evine en yakın salon’dur cevaplarıyla şekillenmiştir.

Kent merkezinde bulunan 74 özel ve 4 kamu spor tesisinin öğrenci nüfusunun yoğun olduğu kampus ve öğrenci yurtlarına göre konumunu gösteren harita aşağıda sunulmuştur.

Görsel 3.2

Kent Merkezindeki Salonların Kampus ve Öğrenci Yurtlarına Göre Konumu

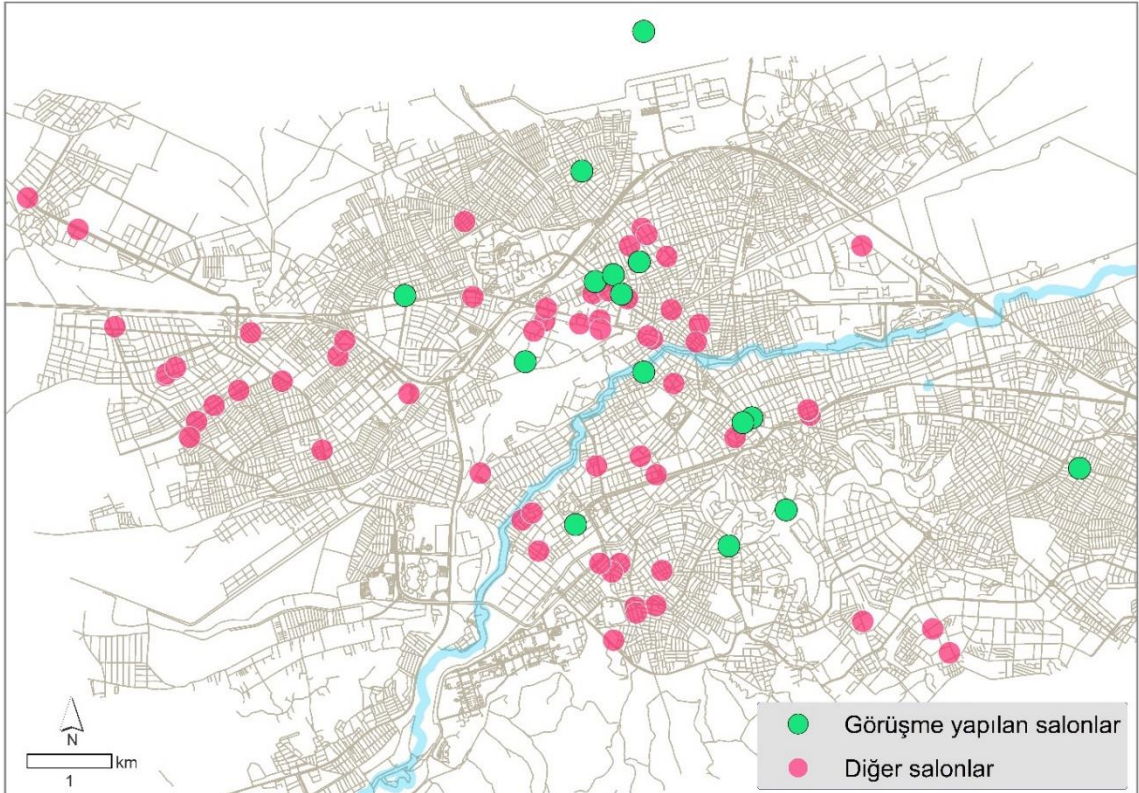
Görsel 3.1’de sunulan salonların bu defa üniversite ve yurtların konumlarıyla ilişki içerisinde sunulduğu Görsel 3.2’ye göre kent merkezinde yer alan salonların büyük bir oranının 2 üniversitenin (AÜ ve ESOGÜ), ve kamu ve özel yurtların etrafında kümелendiği ifade edilebilir. Kentin 3. Üniversitesinin (ESTÜ) sivil havalimanı da bulunan çeperde olmasından ötürü bu bölgede sadece üniversiteye ait 1 adet salon bulunmaktadır.

Bu verilerden ‘fiziksel aktivite’nin ‘nezih’ ve eğitim seviyesi yüksek insanların yaşadığı yerlerde bulunmasının yanında öğrenci mekanlarına da yakınlığı kayda değer. Bir önceki veri neticesindeki iddiayı destekler nitelikte: Eskişehir’de fiziksel aktivite daha çok genç, üniversite eğitimi gören (toplumsal hareketlilik şansı ve iddiası olan) öğrenciler ve ekonomik olarak belirli bir refah (ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye bakımından) seviyesinde olanların bulunduğu mahallelerde yoğunlaşmıştır.

Görsel 3.3 çalışma kapsamında görüşme yapılan salonlarının kent merkezinde bulunan tüm (wellness, pilates, yoga, tekvando/judo/wing tsun, vücut geliştirme ve fitness) salonlar içerisindeki dağılımını göstermektedir.

Görsel 3.3

Görüşme yapılan salonların kent merkezinde bulunan tüm salonlar içerisindeki dağılımı

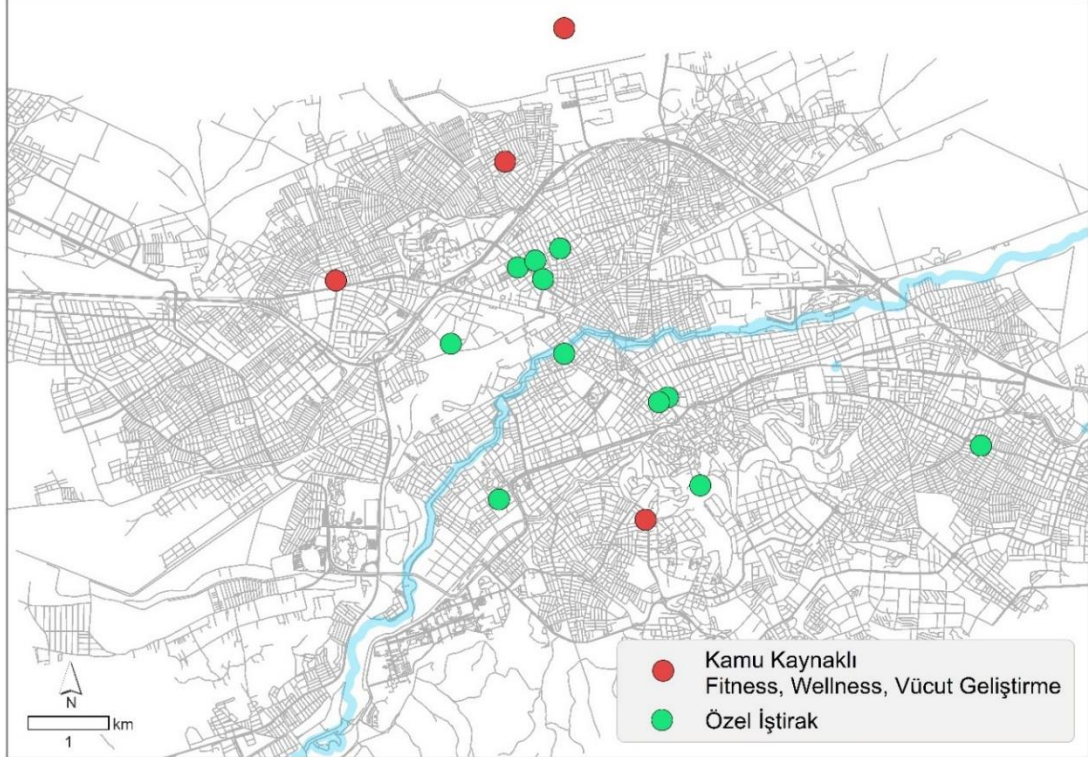

Çalışmanın büyük bir temsiliyet iddiası bulunmasa da katılımcı gözlem ve görüşme yapılan salonların kentin genelini kapsayacak biçimde dağıldığı iddia edilebilir.

Yalnızca katılımcı gözlem ve görüşme yapılan salonların salon türü bakımından kent merkezindeki dağılımını gösteren harita aşağıdadır.

Görsel 3.4

Katılımcı gözlem ve görüşme yapılan salonların salon türü bakımından kent merkezindeki dağılımı

Bu çalışma kapsamında Eskişehir kent merkezinde (Odunpazarı ve Tepebaşı ilçeleri) Arifiye, Bahçelievler, Çamlıca, Dede, Deliklitaş, Emek, Gazipaşa, Gültepe, Yenibağlar, Hoşnudiye, İstiklal, Sümer, Sütluçe, Şirintepe ve Yenibağlar mahallelerinde bulunan salonlardan 2 tanesinde katılımcı gözlemci olmak üzere 14 kentsel mahallede toplam 15 fitness salonundan veri toplanmıştır.

Görüşme yapılan 15 salondan 4 tanesi Eskişehir Büyükşehir Belediyesine ve Eskişehir Teknik Üniversitesine ait kâr amacı gütmeyen kamu kaynaklı spor tesisleridir. EBB'ye ait olan 3 adet salon kent merkezinin çeperinde bulunan Gültepe, Şirintepe ve Sütluçe mahallelerinde yer almaktadır ve step, aerobik, pilates, halk oyunları, tekvando, judo, masa tenisi, jimnastik ve fitness faaliyetleri sunulmakta olup ücretsizdir. Nitelikli insan kaynaklarına, teknolojik ve güncel donanımına sahip bu tesislere talep oldukça yoğundur

(EBB, 2021). ESTÜ’de bulunan tesis ise cüzi miktar üyelik ücreti alınan öğrencilerin ve akademisyenlerin kullanımına yönelik bir salondur. Salonu çalışma için ayrıcalıklı kılan faktör aynı zamanda Spor Bilimleri Fakültesi (eskiden BESYO) ile aynı kampus içinde yer almasıdır.

3.3.3 Gözlem ve Görüşme Yapılan Salonlara Dair Tanımlayıcı Bilgiler

Çalışma kapsamında katılımcı gözlem ve görüşme yapmak için 14 mahallede toplam 15 salon seçilmiştir. Başlangıçta bu salonları 2 kategoride değerlendirme fikri ile yola çıkılmıştır. Buna göre 2 tip salonda 2 farklı sosyo-ekonomik statü [SES] (düşük ve orta) özellikleri taşıyan erkek üyelerle ve SES ve cinsiyeti fark etmeksizin uzmanlarla görüşme fikri çalışma ilerledikçe 3 tip salonda Alt SES ve Orta-alt SES üyeleriyle, SES ve cinsiyeti fark etmeksizin uzmanlarla biçiminde değiştirilmiştir.

Salonlar başlangıçta 2 tipte kategori edilirken Ritzer’in *Toplumun Mcdonaldlaştırılması* adlı eserindeki ilkelere göre sınıflandırılmış, Mcdonaldlaşmış salonda orta SES özellikleri taşıyan bireylerle, Mcdonaldlaşmaya direnen salonlarda ise alt SES özellikleri taşımayan bireylerle görüşme yapılmasına karar verilmişti. Veri toplama süreci ilerledikçe görüşülen kişilerin toplumsal konumlarının keskin çizgilerle orta sınıf ve alt sınıf şeklinde kategorize edilemeyeceği görülmüştür. Bunun sebebi değişen mesleki yapı, küresel ve ulusal ölçekte sürekli değişen ekonomik tablo, her bireyi üniversite mezunu yapma derdi ve yeri geldiğinde alt SES artalanlardan gelenlerin eğitim, meslek ve gelirleriyle orta SES gibi gözükmeleri ve fakat halen artalanının izlerini taşıyor (aksan, dil kullanımı, beğeniler, yaşam tarzı, geçmiş spor deneyimleri ve örneğin şu anda fitness faaliyeti yapmıyor olsaydı hangi faaliyetleri tercih ettiğine yönelik sorular) olması bu belirsizliği doğurmuştur. Ayrıca Türkiye akademisinde SES ölçeklerinin yaygın olmaması ve/veya verimli kullanılamaması bu sorunun bir başka boyutudur. Bu husus bu çalışmanın sınırlılıklarından bir tanesi olarak birinci bölümde yer bulmuştur. Bu sebeple bu çalışmada görüşülen üyeler alt ve orta SES şeklinde değil, alt ve orta-alt SES şeklinde yeniden düzenlenmiştir.

Benzer durum salon kategorizasyonunda görülmüş; bazı salonların net bir şekilde Mcdonaldlaşmış olduğu, bazı salonların Mcdonaldlaşmaya direnen salonlar (*old school*) olduğu (bu başlangıçtaki kategorizasyona uymaktadır) ve bazı salonların ise Mcdonaldlaşma yolunda ilerleyen ancak hala bir takım *old school* özellikler taşıyan ara-tipte salonlar olduğu görülmüştür. Gözlemler bu tip salonların yönünü Mcdonaldlaşan

salonlara daha çok döndüğünü ve salon sayıları içerisinde kayda değer bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Ayrıca salonlara devam eden bireylerin toplumsal konumlarının salonlarla doğrudan örtüşmediği fark edilmiştir. Rasyonel gerekçelerle orta SES özelliği taşıyan ve bu gruba yakın insanların 2. ve 3. tip salonlara gidebildiği veya pragmatik gerekçelerle alt SES grubundaki insanların da 1. tip, lüks olarak adlandırılabilir salonlara gidebildiği fark edilmiştir. Nitel çalışmaların araştırma süreci boyunca yöntem ve yollarda zaruri değişikliklere müsaade etmesinin sağladığı kolaylıkla veriler üç tip salonda ve iki tip toplumsal konumdan toplanmıştır. Dolayısıyla salon tipleri şu şekilde kategorize edilmiştir:

1. tip – Mcdonaldlaşmış salonlar
2. tip – Mcdonaldlaşma yolunda ilerleyen salonlar ve
3. tip – Mcdonaldlaşmaya direnen *old school* salonlar. Kullanım kolaylığı sebebiyle bundan sonraki kısımlarda bu salonlardan 1. tip, 2. tip ve 3. tip salon şeklinde bahsedilecektir.

Araştırmanın ekonomik, beşerî ve zaman kısıtları sebebiyle 15 salonun 2 tanesinde (1. ve 3. tip salonlarda) katılımcı gözlem yapılmıştır.

Aşağıdaki tablo burada anlatılanların özetini içermekle beraber henüz bahsedilmemiş olan birtakım verileri de içermektedir.

Tablo 3.1*Görüşmeciler ve devam ettikleri salonlarla ilgili bilgiler*

	Mahalle	Salon Tipi	Özel - Kamu	Görüşülen			Toplam Görüşme
				Uzman	Alt SES	Orta-Alt SES	
1	Sümer	1. Tip		1		4	5
2	Dede	1. Tip				1	1
3	Çamlıca	2. Tip			2	4	6
4	Bahçelievler	2. Tip		1	2		3
5	Yenibağlar	2. Tip		4	4		8
6	Hoşnudiye	3. Tip	11		1		1
7	Yenibağlar	3. Tip				1	1
8	Deliklitaş	3. Tip		1			1
9	Emek	3. Tip			1		1
10	İstiklal	3. Tip		1			1
11	Arifiye	3. Tip			1		1
12	Gültepe	3. Tip		1	1	1	3
13	Sütlüce	3. Tip			2		2
14	Şirintepe	3. Tip	4		3		3
15	Gazipaşa	3. Tip		1			1

Buna göre daha önce konum ve üniversite mezuniyet durumları gösterilen 14 mahallede, 2 salonda katılımcı gözlem ve görüşme, 13 salonda ise katılımsız gözlem ve görüşme olmak üzere 15 salonda 38 kişiyle görüşme yapılmıştır. Görüşmelerden 4 tanesi oldukça verimsiz geçtiği için analize dahil edilmemiş, dolayısıyla 34 görüşme deşifre edilerek analize dahil edilmiştir.

Salonların 11 tanesi özel, 4 tanesi kamu kaynaklı salonlardır. Veri toplanan 15 salondan 2 tanesi 1. tip (lüks kategoride), 3 tanesi 2. tip kategoride, 10 tanesi de 3. tip kategoridedir.

Covid-19 pandemisinden kaynaklanan sebeplerle veri toplama zaman zaman kesintiye uğramış, salonların kapalı olduğu süreler çıkarılınca 38 kişiyle yapılan görüşmeler 3 yıla yayılmıştır. Üç tip salonda, alt ve orta alt SES grubundan, SES özellikleri ve çalıştığı salon fark etmeksizin uzmanlarla, 38 kişiyle toplam 25.5 saat görüşme gerçekleştirilmiş. Verimsiz geçen 4 adet görüşme çıkarılınca süre 23.9 saate düşmüştür.

Görüşlerine başvuru uzmanlardan 2 tanesi kadın, diğer tüm uzman ve üyelerin hepsi erkektir.

Analize dahil edilen 34 görüşmeden; alt SES grubunda oldukları varsayılanların ortalama yaşı 31.1, eğitim durumu “ortaokul mezunu, lise terk, lise mezunu, önlisans ve lisans”

olarak değişmektedir. Orta-alt SES grubunda oldukları varsayılanların ortalama yaşı 30.4 eğitim durumu “lisans mezunu, yüksek lisans mezunu, doktora devam ve doktora mezunu” şeklindedir. Uzman sıfatıyla görüşülenlerin ortalama yaşı 33.4, eğitim durumu “lise mezunu, lisans mezunu, yüksek lisans mezunu ve doktora mezunu” şeklindedir. Profesyonellerin yer aldığı bu gruptaki tek lise mezunu olan uzman katılımcı gözlem yapılan 3. tip salonun hem sahibi hem de antrenörüdür.

Veriler alt SES grubu ile 2. ve 3. tip salonlar arasında geçişkenlikler olduğunu, 1. tip salonlara ise sadece orta SES gruplarının üye olduklarını göstermektedir.

Sadece bir tane salon için -ki bu salon lüks bir otel bünyesinde faaliyet göstermektedir- ekonomik faktörün bu bakımdan net bir şekilde etkili olduğunu söyleyebiliriz. Diğer 1. tip salon ise özellikle Covid-19 pandemisinden sonra sunduğu ayrıcalıklı hizmetlerden bir miktar ödün vermek ve belli bir seviyedeki müşteri kitlesini kaybetmek pahasına fiyat politikalarında değişikliğe gitmiş, şehirdeki diğer (özellikle 2. tip) salonlarla üyelik fiyatlarıyla rekabet etmeye başlamıştır.

Tablo 3.2

Alt SES grubuna ait görüşmecilere dair bilgiler

Sıra	Anonim İsim	Salon	Mahalle	Yaş	Eğitim Durumu	Kaç Yıldır Fitness Yapıyor Olduğu	Haftalık Fitness'a Gitme Sıklığı	Haftalık Fitness'a Gitme Süresi
1	Adem Bilir	3. tip	Hoşnudiye	21	Önlisans	3	5	10
2	Adil Deniz Çebi	2. tip	Yenibağlar	22	Lisans	1	5	5
3	Ahmet Arlı	2. tip	Yenibağlar	30	Lisans	7	5	11
4	Akın Eriş	2. tip	Çamlıca	27	Lisans	2	4	6
5	Ali Dik	2. tip	Yenibağlar	21	Önlisans	2	5	10
6	Anıl Oran	2. tip	Yenibağlar	32	Lisans	2	3	6
7	Arda Meren	3. tip	Arifiye	22	Lisans	5	3	6
8	Arif Keskin	3. tip	Emek	30	Lise	6	5	9
9	Aslan Kırmaz	3. tip	Sütlüce	36	Önlisans	10	2	2
10	Ata Bozkurt	3. tip	Gültepe	31	Ortaokul	10	2	2
11	Atakan Algör	2. tip	Çamlıca	27	Lisans	1	3	6
12	Aydın Kaval	3. tip	Şirintepe	55	Lisans	5	3	3
13	Ayhan Topgün	3. tip	Şirintepe	44	Lise	1	3	3
14	Azat Kırıl	3. tip	Sütlüce	38	Lise	1	1	1

Tablo 3.3*Orta-Alt SES grubuna ait görüşmecilere dair bilgiler*

Sıra	Anonim İsim	Salon	Mahalle	Yaş	Eğitim Durumu	Kaç Yıldır Fitness Yapıyor Olduğu	Haftalık Fitness'a Gitme Sıklığı	Haftalık Fitness'a Gitme Süresi
1	Oğuz Yenal	3. tip	Gültepe	30	Lisans	14	2	2
2	Okan Hacıoğlu	1. tip	Sümer	51	Doktora	12	4.5	4.5
3	Okat Hazar	1. tip	Sümer	32	Lisans	20	3	6
4	Okay Gönen	2. tip	Bahçelievler	28	Lisans	5	3.5	4
5	Oktay Yıldız	1. tip	Sümer	29	Lisans	2	2	4
6	Olca Fırat	1. tip	Sümer	28	Lisans	7,5	3.5	3.5
7	Olgun Uçar	2. tip	Çamlıca	32	Doktora	5	3	6
8	Onur Mızrak	1. tip	Dede	30	Yüksek Lisans	10	3.5	8
9	Orçun Yöre	2. tip	Çamlıca	27	Lisans	8	3.5	10
10	Orhan Yanık	2. tip	Çamlıca	28	Önlisans	8	5	10
11	Orkun Sarı	2. tip	Bahçelievler	25	Lisans	1	3	5
12	Osman Ersöz	2. tip	Çamlıca	27	Lisans	7	4	12
13	Ozan Gürgen	3. tip	Yenibağlar	28	Lisans	2	5.5	12

Tablo 3.4*Uzman grubuna ait görüşmecilere dair bilgiler*

Sıra	Anonim İsim	Salon	Mahalle	Yaş	Eğitim Durumu	Kaç Yıldır Fitness Yapıyor Olduğu	Haftalık Fitness'a Gitme Sıklığı	Haftalık Fitness'a Gitme Süresi
1	Uğur Eriş	1. tip	Sümer	25	Lisans	5	5	7,5
2	Ulaş Yavuzer	2. tip	Yenibağlar	24	Yüksek Lisans	3	6	9
3	Umran Tekin	2. tip	Yenibağlar	25	Lisans	5	6	18
4	Umut Çağrı	3. tip	Gültepe	42	Lisans	19	5	6
5	Utku Dağlı	3. tip	Gazipaşa	49	Doktora	11	3	6
6	Uzay Doğanay	2. tip	Bahçelievler	27	Lisans	6	4	4
7	Ufuk Uyarer	3. tip	Deliklitaş	42	Lise	20	6	14

Analize dahil edilen 34 görüşmeden bu sporu kaç senedir yapıyor oldukları, haftalık salona gitme sıklıkları ve haftalık spor yapma süreleri kaydedilmiştir.

Buna göre alt SES grubunda kabul edilenler ortalama 4 yıldır bu sporu yapmakta, haftada ortalama 4 kez salona gitmekte ve 6 saat salonda spor yapmaktadırlar.

Orta-alt SES grubunda kabul edilenler ortalama 8 yıldır bu sporu yapmakta, haftada ortalama 3.14 kez salona gitmekte ve 7.18 saat salonda spor yapmaktadırlar.

İki SES grubunda görülen en büyük fark fitness yapma süresi (yıl) ile ilgilidir. Alt SES grubunun bedenlerine yönelik bu faaliyet ile daha geç tanıştıkları, yaşamlarının geçmiş dönemlerinde (tekvando, futbol, boks vb.) farklı sporlara yönelimlerinin aile ve ailenin artalanı ile ilişkili olduğu ifade edilebilir. Bourdieu'nun çalışmasında da görülebileceği üzere dövüş sporları alt sınıflar için güçlülük sağlamanın yanında çetin koşullarda mücadeleci ruha sahip olma anlamına da gelir. 'Başarı öykülerini' içeren 'işçi sınıfı kökenli sporcu kültürü' ([1984] 1991: 127) günümüz alt sınıflarında hala görülür. Öte taraftan ileride göreceğimiz üzere orta SES aile geçmişleri olanların geçmiş spor deneyimlerinde basketbol, badminton ve benzeri sporlar görülmektedir. Orta SES konumlarına talip olan alt-orta sınıf profillerin geçmiş deneyimde ise alt sınıf spor tecrübeleri yatmaktadır.

Haftalık ortalama salona gitme sıklıklarına dair süreler alt SES grubundaki üyelerin orta-alt SES grubundaki üyelere bir miktar fazla (0.15) salona gittiklerini göstermektedir. Bu küçük fark alt SES grubundakilerin bedensel faaliyetleri hareketlilik şansı olarak gördüklerine doğrudan işaret etmese de görüşmelerde bu yönde bulgular elde edilmiştir. Haftalık spor yapma süre ortalaması alt SES grubundaki üyelere 1.18 saat daha az bulunmuştur. Bu SES grubundaki üyelerin spor salonlarında rasyonel davrandıkları, spor haricinde çok fazla vakit geçirmedikleri, genellikle hazırlanarak geldikleri, hızlı bir şekilde spora başlayıp sonrasında duş almadan (kimi salonlarda soyunma odası imkanlarının kısıtlı olduğu durumları da akılda tutmak gerek) çıktıkları gözlemlenmiştir.

Fitness faaliyetinin bu grupta yer alanlar için boş zaman niteliği taşımadığı öne sürülebilir. Bourdieu ([1984] 1991), Shilling (1991), Fiske (1999) çalışmalarında işçi sınıflarının bedenleriyle araçsal ilişki kurduğundan bahsederler. Bu çalışmanın betimsel bulguları bunun doğruluğuna işaret eder ve sadece bedenleriyle değil aynı şekilde bir 'alan' olarak salon, giyim-kuşam gibi meselelerde de araçsal davrandıklarını da gösterir. Tam tersi orta-alt SES grubundakiler için söylenebilir. Salonda 1.8 saat ortalama fazla süre geçiren bu gruptakiler bu faaliyeti ve salonları 'alan'da daha fazla vakit geçirme (ve faaliyeti bir mücadele olarak adlandırma) ve boş zaman faaliyeti olarak gördüklerine işaret edebilir.

En uzun süre bu faaliyeti yapma (9.8 yıl), haftalık salona gitme sıklıkları (5 gün) ve salonda geçirdikleri süre (9.2 saat) doğal olarak salonlardaki profesyonellerdedir.

Katılımcı gözlem yapılan ve Mcdonaldlaşmaya en çok direnen 3. tip salonda diğer salon tiplerine kıyasla insansız teknoloji neredeyse hiç yoktur. Diğer 1. ve 2. tip salonlarda üyeler bileklik ve kartla salona giriş yapıyorlarken (bazı lüks salonlarda döner kapı girişi gibi bir alandan girip birkaç saniye bekleyen üyenin kilosu ve çeşitli özellikleri insansız teknoloji ile denetlendikten sonra salona girişine otomatik kapının açılmasıyla izin veriliyor) 3. tip salonların arasında belki de Mcdonaldlaşmaya en çok direneninde üyelerin girişi dijital olmayan kartlar ile sağlanmaktadır. Tüm üyelerin belki de salonun müdavimlerinin kartları bir masanın üzerinde dizili durmakta, spora gelen üye kartını yetkiliden alıp girmektedir. Bu salona ‘geçici’ olarak ‘göz-kulak’ olan bir genç salona gelen üyelere kartlarını verip onlara sözlü olarak talimatlar iletip, yeni üyelerin hangi antrenman programını yapacaklarını A4 kağıtla verip/gösterip, bazen de sözlü olarak anlatmaktadır. Bu meselenin asıl dikkat çekici kısmı 3. tip salonun geçici profesyonelinin bu işleri yapmadığı zamanlarda salon içinde bulunan aletlerde spor yapıyor olmasıdır.

Antrenör sayısı 2. tip salonlara göre daha fazla olan 1. tip salonun (26 antrenör) ‘vardiya’da olan (giydikleri tişörtlerin arkasında ‘shiftteyim’, ‘özel dersteyim’ yazmakta) antrenörünü, ya da salon terminolojisiyle ifade edecek olursak PT’sini (*Personal Trainer*) belli saatlerde salonun tek tip spor kıyafetleriyle görebilir, biraz sonra kendisine ait üzerinde bir mesaj iletmeyen özel spor kıyafetleriyle bireysel olarak spor yaparken görebilir ve şayet salonda biraz çok vakit geçiriyorsanız PT hizmeti verdiği bir ‘müşteri’yle birebir ilgileniyorken de görebilirsiniz. İki tip (1. ve 3.) salon için de akılcı olan bu durumlar (salona geçici göz kulak olan üye ile PT’ye vardiya dışında spor yapabilme izni) profesyonellerin salonda oldukları gün sayısı ve geçirdikleri saat sayısı ile ilişkilendirilebilecek bir durumdur.

Her iki salondaki profesyonelin zaman zaman salonda (1. tip salonda üniforma-spor kıyafeti-üniforma ile ve 3. tip salonda sadece eşofmanla) çalışması her iki taraf için (işveren/salon sahibi ve PT/geçici antrenör) akılcı gözükmektedir. Ancak özellikle 1. tip salonun PT’si için aslında akıldışıdır. Büyük şirketler çalışanlarına çok ve çeşitli imkânlar sunar. Bir plaza çalışanını sabah saat 6:00’da holdingin ya da plazanın bir katında bulunan lüks spor salonunda spor yaparken, 1 saat sonra duşunu almış ve plazanın en üst katında bulunan seyirli ‘lounge’da açık büfe kahvaltısını yaparken, akşam iş çıkışında salonun

‘spa’ında dinlenirken görebilirsiniz. Bu tıpkı şuna benzer; çalıştığı şirket çalışanına iş telefonu, iş bilgisayarını, şirket arabası verir. Bu birçokları için cazibe kaynağıdır ve belki de o şirkette çalışmayı seçme gerekçesidir. Aslında şirket bu ürünleri geçici olarak çalışana vererek ‘ona her zaman ulaşmayı, her an onun kar/zarar hesaplarına bakmasını, e-postalarını kontrol etmesini, zaman zaman gecenin bir vakti ya da hafta sonu ulaşım derdine düşmeden ofise gelebilmesini’ garanti altına almış olur. Richard Sennett *Karakter Aşınması: Yeni kapitalizmde işin kişilik üzerindeki etkileri* (2014) adlı kitabında buna benzer esnek iş ve esnek çalışana, kısa vadeli iş-işçi ilişkilerine sayısız örnek veriyor. Kısacası, 1. tip salon PT’lerinin her an ‘elinin altında’ olmasını onlara vardiya aralarında ücretsiz spor yapma ayrıcalığı tanıyarak sağlar.

3.4 Verilerin Toplanması

Yorumlayıcı yaklaşıma göre, sosyal gerçeklik dışarıdan bakılarak nesnel olarak anlaşılamayacağı, ancak kendi bağlamı içinden bakıldığı takdirde anlaşılabilirliği için, veri toplama yolu, incelenen olguyla ilişkili kişileri kendi sosyal ortamları içinde ve bu ortama katılarak gözlemlemek ve onlarla etkileşime girmektir. Yani, veri toplama aracı, araştırmacının kendisidir (Gönç Şavran, 2009: 87).

Söz konusu sosyal gerçekliğe ya da toplumsal dünyaya yaklaşarak içine derinlemesine girilmesini sağlayacak iki sorgulama yöntemi vardır; keşfetmek ve yakından incelemek (Bal, 2015: 89). Nitel araştırmada asıl veri toplama araçlarından birisinin araştırmacının kendisidir ve araştırmacı araştırdığı olguyu anlamlandırmak için en nihayetinde alandan topladığı veriyi bilinç süzgecinden geçirip okuyucuya özü sunmalıdır. Bunu gerçekleştirirken nicel yöntemlere ait hassas, detaylı ölçüm araçlarından ziyade veriyi yorum ve anlam temelli olarak toplarlar.

Veri toplamayı, ortaya çıkan araştırma problemlerine cevap verebilmek için nitelikli bilgiler toplamayı amaçlayan, birbiriyle ilişkili bir dizi faaliyet olarak tanımlayan Creswell’e göre (2016: 146) fenomenolojik çalışma birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşamış deneyimlerinin ortak anlamını tanımlar. Araştırmacılar fenomenle ilgili deneyime sahip olan kişilerden veri toplar ve bütün bireylerin deneyimlerinin özünü tanımlayan bütüncül bir betimleme yapar (2016: 77).

Fenomenolojik araştırmalarda kullanılan başlıca veri toplama yöntemi mülakat ya da görüşmedir (Bal, 2016; Creswell, 2016; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Fenomenoloji,

gündelik deneyimlerimizin doğasını derinlemesine anlamayı hedeflediği için (Patton, 2002: 104) bu türden çalışmalarda veri genellikle katılımcılarla derinlemesine ve çoklu mülakatlar kullanılarak toplanmaktadır (Creswell, 2016: 81). Olgulara ilişkin yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmak için görüşmenin araştırmacılara sunduğu etkileşim, esneklik ve sondalar yoluyla irdeleme özelliklerinin kullanılması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 71). Nitel araştırmacılar sordukları sorular ve girdikleri etkileşimler yoluyla kaydettikleri verinin üretilmesinde etkin bir role sahiptirler (Glesne, 2013: 62-63).

Fenomenolojik araştırmalarda oldukça sık kullanılan tekniklerden bir diğeri de katılımcı gözlemdir. Bunda amaç araştırmacının incelediği olguyu derinlikli bir biçimde gözlemlemesi ve alandan detaylı bilgi alabilmesidir. Gözlem yapılırken “araştırmacı incelediği toplumsal dünyanın içine girer ve sosyolojide kullanılan diğer teknikler kadar nesnellığe odaklanmadan incelediği topluluğa ilişkin mümkün olduğunca ayrıntılı bilgiyi elde etmeyi, gözlemlenen olguya ilişkin anlayış derinliğine ulaşmayı amaçlar.” (Gönç Şavran, 2011: 26). Gözlem süresince fiziksel ortamın, katılımcıların, etkileşimlerin, konuşmaların izlenebileceğini belirten Creswell’e göre bu yöntemde katılımcı rolü araştırmacı rolünden daha belirgindir. Bu araştırmacıya daha içeriden bir bakış açısı ve özel veri edinmesine yardımcı olabilmektedir. Fakat araştırmacının aktiviteye katıldığı durumlarda veri kaydetmesi rahatsız edici durum oluşturabilmektedir (Creswell, 2016: 166-167). Katılımcı gözlem üyeler arasındaki ilişkileri doğal yollarla yani aktörleri rahatsız etmeden gözlemlene açısından önemlidir. Bireylerle birlikte benzer aktiviteleri yapıyor olmak, güven ve gruba kabul açısından da anlamlıdır. Bridges, düşünömsel bir etnolog olarak, ağırlık kaldırma költürüne ilgisi olmasının hedeflediği örnekleme erişimi için kolaylık sağladığını, katılımcı gözlemin örnekleme ile kurduğu [örtük] ilişki için bir tür ‘uygunluk’ sağladığını ifade etmiştir (2009: 85).

Garfinkel katılımcı gözlemi tartışırken araştırmacının katılımcı rolünün, gözlemci rolünden daha fazla öne çıkması gerektiğini belirtir. (Bal, 2015: 115). Katılımcı gözlemin amacı, incelenen költürü mümkün olduğunca ayrıntılı bir şekilde tanımlayacak bilgiyi edinmek ve bu költürün dilini, gelenek ve göreneklerini, değerlerini, normlarını etraflıca betimlemektir. Belirli bir toplumsal dünya hakkında yakın görüş edinmek yanlış yorumlardan kaçınmak için üyelerle ortak bir dili paylaşmayı gerektirir. Üyelerin bakış açısını kavramak için sadece söylenen şeyi dinlemek veya onlardan yaptıkları şeyleri

açıklamalarını istemek yeterli değildir. Bu süreç, onların betimlemelerini üretildikleri bağlamlara yerleştirmeyi ve üyelerin açıklamalarını araştırmanın yol gösterici ilkeleri olarak göz önünde bulundurmaya gerektirir (Coulon, 2010: 65-66). Bu gereklilikten yola çıkarak, çalışmanın kapsamındaki fitness salonlarında, erkek üyelerin sportif faaliyetleri öncesinde, esnasında ve sonrasındaki günlük, doğal etkileşimlerine katılım veri toplama araçlarından biridir.

Özetle, Creswell'in önerdiği nitel araştırmada veri toplama yaklaşımlarından bu araştırma için uygun olanlar: bir katılımcı olarak bir gözlemci olmaktan daha fazla zaman harcayarak alan notları toplama; yapılandırılmamış açık uçlu mülakat yürütme, mülakatı ses kaydına alma ve ses kaydını yazıya dökme; araştırma süresince bir dergiyi takip etme (Creswell, 2016: 160).

Veri toplama araçları araştırmanın başında ve devamında açığa çıkan araştırma problemlerini anlayabilmek adına bilgi toplayabilmeye olanak sağlayan ve Creswell'in ifadesiyle "birbirleriyle karşılıklı ilişkili içinde olan bir dizi faaliyettir" (2007: 146). Özetle, nitel bir yaklaşımla yürütülen bu çalışmada kullanılan temel veri toplama araçları bütüncül bir kavrayış kazanmak üzere katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşmedir.

Spor salonlarının mekansal analizinde ise, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) programları olan ArcMap 10.2, Google Earth ve Google Maps etkin bir şekilde kullanılmıştır. Salonların kesin koordinatlarının belirlenmesinde Google Maps ve Google Earth'ün jeolokasyon uygulamalarından yararlanılmıştır. Elde edilen lokasyon verileri, ArcMap yazılımında mekânsal analize tabi tutulmuş ve bu süreç sonunda haritalar oluşturulmuştur.

3.5 Verilerin Çözümlemesi

Fenomenoloji araştırmalarında veri analizi, yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmaya yöneliktir. Bu amaçla yapılan içerik analizinde verinin kavramsallaştırılması ve olguyu tanımlayabilecek temaların ortaya çıkarılması çabası vardır. Sonuçlar betimsel bir anlatım ile sunulur ve sık sık doğrudan anlatılara yer verilir. Bunun yanında ortaya çıkan temalar ve örüntüler çerçevesinde elde edilen bulgular açıklanır ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 72).

Nitel araştırmalarda sahadan toplanan verilerin analizi araştırmanın en sonunda değil verilerin toplanma sürecinde gerçekleştirilir. Böylece her aşamadaki analiz bir sonraki

veri toplanmasına katkıda bulunur (Bal, 2016: 255). Nitel araştırmada parçalara değil bütüne; yani değişkenlere değil, her biri kendine özgü olan olay ya da olgulara odaklanılır ve araştırma konusu tümevarımsal bir yaklaşımla belirlenir. Sosyal gerçeklik sosyal aktörler tarafından sürekli olarak yeniden inşa edildiği, akış hâlinde olduğu için nitel araştırma, sonuçları olduğu kadar süreçleri de anlamaya odaklanır (Gönç Şavran, 2009: 86). Başka ifadeyle, veri analizi dar kapsamlı analiz birimlerinden (örneğin önemli açıklamalar) başlayan ve daha geniş birimlere doğru giden (örneğin birimlerin anlamı) ve sonrasında bireylerin “neyi” “nasıl” deneyim ettiklerinin detaylı betimlemesine doğru ilerleyen sistematik bir süreç izler (Moustakas, 1994’ten aktaran Creswell, 2016: 79). Bu da nitel araştırmaların genellikle tümevarımsal olduklarını gösterir. Nitel araştırmacılar örüntüler, ya da ilişkileri bir araştırma projesinin başlarında, hala veri toplarken arar. Erken veri analizinin sonuçları, sonraki veri toplamaya kılavuzluk eder (Neuman, 2013: 661). Veri toplarken eş zamanlı olarak yapılan veri analizi, araştırmanın odağının belirlenmesi ve biçimlenmesini sağlar (Glesne, 2013: 261). Bu yüzden, analizlerin ekseriyetle araştırmanın sonunda yapıldığı nicel araştırmalara göre, nitel araştırmalarda analiz araştırmanın bütününe yayılmış olur. Dahası toplanan verilerden başlangıçta dikkate alınmayanlar çalışmanın ilerleyen kısımlarında yani daha sonraki mülakatlar ve etkileşimlerde oldukça önem teşkil edilebilir. Mülakat soruları ve gözlem stratejileri alanda vakit geçirdikçe değişebilir. Bu durum temellendirilmiş kuram yaklaşımı benimseyen nitel araştırmalar için doğaldır (Bridges, 2009: 85).

Creswell fenomenoloji için ideal analiz yöntemlerini şu şekilde aktarıyor: Anahtar ifadelerin listelenmesi (önemli açıklamalar, cümleler ve alıntılar), anlam kümeleri/grupları geliştirmek (önemli ifadeleri temalara ayırmak), dokusal betimleme (katılımcıların neyi deneyim ettikleri), yapısal betimleme (katılımcıların fenomeni deneyim etme şekillerini etkileyen ortam ya da bağlam ile ilgili betimleme yaparken). Araştırmacı ayrıca kendi deneyimleri, bağlamları ve deneyimlerini etkileyen durumlar hakkında (2016: 82) yazar. Söz konusu dokusal ve yapısal betimlemeler birleştirilerek fenomenin karma bir betimlemesi yazılır. Bu bölüm deneyimin “özü”dür ve bir fenomenolojik çalışmanın sonuçlanan yönünü temsil etmektedir (Creswell, 2016: 194).

Toplumsal hayat dil aracılığıyla inşa edilir, ancak dilbilimcilerin değil gündelik hayatın diliyle. İnsanlar konuşur, başkalarından emirler alır, soruları cevaplandırır, öğretir, sosyoloji kitapları yazar, alışveriş yapar, bir şeyler satar veya satın alırlar, yalan söyler

veya gevezelik yaparlar, toplantılara katılır, görüşmeler yaparlar. Bütün bunları aynı dilsel ehliyet sayesinde gerçekleştirirler. (Coulon, 2010: 29). Belirlenen salonlarda katılımcı gözlem esnasında her iki salondaki üyelerin kullandıkları dilsel öğeler dilbilimcilerden uyarlanan bir teknik olan bağlama-gönderimlilik ile incelenecektir. Fitness esnasında konuyla alakalı olduğu düşünülen sözlü ya da bedensel ifade, tavır, terim ve benzerleri de dilsel öğe olarak dikkate alınacaktır. Çünkü, oldukça sıradan gözükken bir takım dilsel öğeler kullanıldıkları özel durumlarda farklı, özel anlamlara gelebilir. Konuşanın yaşı, cinsiyeti, eğitimi, toplumsal konumu, konuşmakta olduğu kişi, o kişi ile olan ilişkisi, resmiyeti, samimiyeti vs. birçok faktör bağlam sayılabilir. Bu yüzden, katılımcı gözlem esnasında karşılaşılan her türlü diyalog, kayda ve analize değerlidir.

Araştırmaya konu olan aktörlerin neden fitness faaliyeti yapıyor olduklarını, spor salonlarındaki etkileşimlerini, kurdukları ilişki ve iletişimleri, spor salonuna karşı hissettikleri aidiyeti vs. tanımlama biçimi bu çalışmanın özelinde önemlidir. Aktör kendi eylemi ile ilgili farkındalığa sahipse, yani eylemi anlıyor, yorumluyor ve muhakeme edebiliyorsa araştırmacı ile benzer dili konuşması mümkündür. Bu da aktörün bu araştırmanın problemleri bağlamında bedenine yüklediği anlamların, onunla ilgili ürettiği stratejilerin gündelik etkinlikleri içinde anlaşılmasını sağlayacaktır.

Şişkin verilerle baş etmenin, yöntemsel düzenleme gerektireceğini belirten Glesne'ye göre (2013: 267) veri toplama sürecinde verileri sınıflandırmaya devam etmek, veri yığınına daha az korkutucu ve daha kolay yönetilir hale getirir. Bu sebeple bu çalışmada aktörlerle yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilerin düzenli aralıklarla MaxQda Nitel Veri Analizi yazılımına işlenmesi, verilerin kodlanması, kategorilere ayrılması, kavram ve ağ haritaları elde edilmesi çalışmada kullanılan analizlerdendir. Bu şekilde elde edilecek veriler ile üç farklı tip spor salonuna devam etmekte olan erkek üyelerin meslekleri, ilişkileri, boş zaman faaliyetleri, yaşam biçimleri, beğenileri ile ilgili ilişkisel kategoriler kullanılarak genel bir çerçeve oluşturulmuştur. Netice itibarıyla önemli ifadeler, anlam birimleri, metinsel ve yapısal betimlemeler ile birlikte fitness olgusunun özü betimlenmiş oldu. Bu türden analiz ile yapılan kodlamalar çalışmada farklı ve benzeşik örüntülerin keşfedilmesine, üç farklı spor salonu ve üyelerinin içlerinde ve karşılıklı olarak kıyaslanmasına ve araştırmanın problemleri ile ilgili birtakım açıklamalar üretilmesine yardımcı olmuştur.

3.5.1 Tema, Kategori, Kod, Alt Kod Özet Cetveli

Tezin yöntem bölümünün bu alt başlığında katılımcılardan görüşme yoluyla elde edilen verilerin analiz edilmesi neticesinde oluşturulan tema, kategori, kod ve alt kodlar tablo olarak özetlenmiştir. Bu tablolar bulgular bölümünde ayrıca yorumlanacaktır.

Tablo 3.5

Dil Tema Cetveli

Tema	Kategori
Dil	Fitness'ın Dili
	Salon Dili: Salona Giriş 101
	Salondan Gym'e, Gym'den Club'a
	Fit'li Geçmiş Zaman
	Sonuçsuz Çaba: Fitness'a Türkçe Alternatif

Tablo 3.6

Toplumsal Cinsiyet Tema Cetveli

Tema	Kategori
Toplumsal Cinsiyet	Eril Dil, Eril Tahakküm
	Salondaki İşin Cinsiyet Temelli Ayrımı
	Abilerin Alanı - 1
	Cinsiyet Temelli Hiyerarşi

Tablo 3.7*Fitness Tema Cetveli*

Tema	Kategori	Kod
Fitness	Olgu'nun Algısı: Fitness Pratiğine Yüklene Anlam	Beden(in) Terbiyesi
		Fitness ile Değişen Görünümün Anlamı
		Bir İş Olarak Fitness ve İşyeri Olarak Salon
		Bugün iyi, yarın daha iyi
		Sağlam Kafa, Sağlam Vücut - 1
	Aile Geçmişi: Beden, Beslenme ve Spor	İstikrarlı Hayat Hakikattir
		Miras Kalan Bedensel Özellikler ve Beslenme Pratikleri
		Aile Büyüklerine Miras Bırakılan Spor Kültürü
	Birbirine Bağlı ama Farklı İki Kültür: Fitness ve Vücut Geliştirme	
	Bedene Yatırımın Maliyeti	Antrenman ve Cüzdan
		En Büyük Kalem: Beslenme (ve alternatifi Takviye Ürünler)
		Üyelik ve PT ile Çalışma Maliyeti
		Giyim, Kuşam, Aksesuar ve Ekipmanlar: Gerçekten Fark Yaratır mı?
	Almak ya da Almamak: Besin Takviyesi / Protein Tozu	
	Toplumsal Konumun Göstergesi Olarak Fitness'ın İkamesi	
	Buddy'm Olmadan Asla	Motivasyonun En Önemli Kaynaklarından: Buddy
		Ayrı Dünyaların Buddy'leri
		Buddy Bulmanın 'Racon'u
	Fitness Yapmanın Cazibesi	Görünüm
		Özgüven
		Sosyal Çevre ve Etkileşim - 1
		Başarı, Kendini Gerçekleştirme ve Tamamlama
		Sıradanlıktan Sıyrılmak
		Kişisel Tatmin ve Zihinsel İyi Oluş

Tablo 3.8*Salon Tema Cetveli*

Tema	Kategori	Kod
Salon	Salon İçi Hiyerarşi, Ayrım, Kontrol	Ter, Kas ve Kontrol: Salonda Hakimiyet
		Farklı Tarife: Salon İçi Ayrım
		Salon Adabı 101
		Salonun Denetim, Kontrol, Gözetim Mekanizmaları
		Abilerin Alanı - 2
	Sosyal Çevre ve Etkileşim - 2	Salon İçi Sosyalleşme
		"Salonumuza Suriyelileri Kabul Etmiyoruz"
		Evin Salonunda Olmuyor. Ama Salon Başka
		Salon Aidiyeti: Gym, gym, sweet gym
	Tabakalaşan Salonlar	Ayrıcalıklar Sunan Salon
		Ayrıştırıcı Salon
		Birleştirici Salon
		Kenar Mahalle Salonu
		Salon "Kim Olursan Gel"
Salon Salamanje		Tektip Spor Salonu
		Pragmatik Sebepler - 1: Erişilebilirlik
		Pragmatik Sebepler - 2: Ekonomik Gerekçeler
		Pragmatik Sebepler - 3: Ekipman Çeşitliliği
		Pragmatik Sebepler - 4: Ferahlık, Hijyen

Tablo 3.9*Sermaye Tema Cetveli*

Tema	Kategori	Kod
Sermaye	Dönüştürülen Sermaye	Kaslı Bağlantılar: Sosyal Sermaye ve Salonlar
		Bilgi Stoğu Olarak Kültürel Sermaye
		Dönüşümün Merkezi: Ekonomik Sermaye
	Kimliği Sergilemenin Aracı: Simgesel Sermaye	Gösterge Beden
		Sembolik Anlamlar Üreten Beden
	Bedeni Biriktirmek: Bedensel Sermaye	Saygınlık Aracı Olarak Beden
		Performatif Beden ve Meslek
		Bedensel Sermayenin Kırılabilirliği
Bedene Yapılan Yatırım		

Tablo 3.10

Beden Tema Cetveli

Tema	Kategori	Kod	Alt Kod
Beden	Bedenin İmalatı, Görünüş ve Albeni	Giyim-kuşam	
			Beğenilme
		Estetik Kaygılar	Nergiz Çiçeği
			Dismorfik Hisler
			Bunun Üstüne Bu Olmuş Mu?
	Beslenme: İmal Edilenin Hammadesi	Bedenin Kalıcı Donatımı: Dövme ve Beden İlişkisi	Olmamış Dövme Yoluyla (Sporcu) Kimliği Yansıtırma
		Beslenmenin Maliyeti	
		Beslenmenin Çilesi: Gramla Yemek, Kusacak Kadar Çok Yemek	
		Toplumsal Konum ve Beslenme	Çilenin Bir Başka Boyutu: Alt Sınıf Beslenme Bir Istakoz Değilse de Balık Mutlaka: Orta Sınıf Beslenme
		Salon, Hammade, İşçilik = Beden	
	Bedeni Kontrol Altına Alma	Öz Disiplin	
		Ölçme Derdi	
		Sağlam Kafa Sağlam Vücut - 2	
		Ter ve Gözyaşı: Bedene Çile Çektirmek	

Tablo 3.11

Habitus Tema Cetveli

Tema	Kategori	Kod
Habitus	Bir Alan Olarak Salon	
	Beden ve Meydan Okuma	Bedenin İmalatı İçin Kendine Meydan Okuma
		Bedenin İmalatı Yoluyla Diğerleriyle Mücadele
	Kültürel Sermayenin Bir Unsuru Olarak Bilgi Stoğu, Doxa, İllusio	Doxic Bilginin Büyüsü
		Bilgiyi İfade Etme Aracı Olarak Dil

Tablo 3.12*Toplumsal Konum Tema Cetveli*

Tema	Kategori
Toplumsal Konum	Bedenin Sınıfsallığı
	Öteki 'Spor', Öteki Salon, Öteki Beden
	Eşitsizlik
	Salon İçi Ayrım
	Statü, Saygınlık
	Kaslı Kimlik: Yaşam Tarzı Olarak Fit Olmak

Tablo 3.13*Düşünümsellik ve Ayna Tema Cetveli*

Tema	Kategori
Düşünümsellik ve Ayna	Performatif, Pedagojik, Panoptik Ayna (Salon İçi, Aktif Ayna)
	Pump Aynası (Salon İçi, Aktif Ayna)
	Ayna, ayna, söyle bana... Haz Aynası (Soyunma Odası, Pasif Ayna)

4 BULGULAR

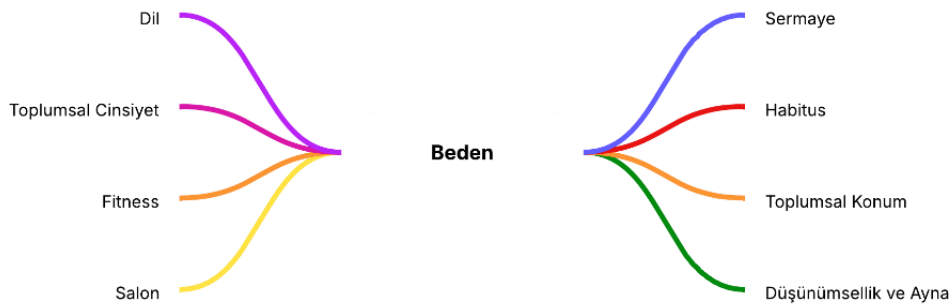
Çalışmanın bu bölümünde, araştırma kapsamında elde edilen verilerin analiz edilmesi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Bu araştırma spor salonlarına gitmeyi bir yaşam biçimi haline dönüştürmüş olan erkeklerin zihinlerinde oluşturdukları kimlik geliştirme stratejilerini, 'fitness' alanında verdikleri mücadeleyi, tüm bu süreci nasıl deneyimlediklerini onların gözünden görmeyi amaçlamaktadır. Söz konusu stratejiler önemlidir, çünkü günümüzde bireyler bu stratejileri, beğenileri ve yaşam tarzları vasıtasıyla kullanarak toplumsal konumlarının sınırlarını belirlemekte, korumakta ve dahası yeni kimlikler oluşturmak adına sınırların ötesine geçmeye çalışmaktadır.

Bu doğrultuda Eskişehir ilinde 14 mahallede yer alan 3 farklı tipte 15 adet fitness salonuna devam etmekte olan erkek üyeler ve uzmanlar ile derinlemesine görüşmeler yürütülmüştür. Ayrıca 1. ve 3. tipte olmak üzere 2 salonda katılımcı gözlem yapılmıştır. Analiz sürecinde, tema, kategori, kod ve alt kodların sistematik bir biçimde oluşturulması ve organize edilmesi için MaxQda nitel veri analizi yazılımından faydalanılmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler sırasıyla temalar halinde sunulmuş ve katılımcı ifadeleriyle desteklenmiştir.

Bir önceki bölümde özet biçiminde sunulan temalar bu bölümde sırasıyla *dil*, *toplumsal cinsiyet*, *fitness*, *salon*, *sermaye*, *beden*, *habitus*, *toplumsal konum* ile *düşünmsellik* ve *ayna* olmak üzere dokuz tema ve bunların kategori, kod ve/veya alt kodları biçiminde öne çıkan katılımcı ifadeleriyle sunulacaktır. Metnin daha akıcı okunabilmesini sağlamak için gözlem notları ve mülakatlara dair bulgular ve yorumlar bir arada verilecek olup bunun için ayrı bir bölüm yer almayacaktır.

Şekil 4.1

Elde Edilen Temalar

Benzer biçimde, bulguların daha akıcı bir şekilde takip edilebilmesini sağlamak için (sıra, sayı, kısaltma vs. kullanmak yerine) görüşmecilere anonim adlar verilmiş ve görüşmelerden alıntılanan ifadelerde bu isimler kullanılmıştır. Buna göre uzmanların hepsinin anonim adı “uzman” kelimesini çağrıştırmaları için “U” harfi ile başlar, alt SES özellikleri taşıyanların hepsinin anonim adları “alt” kelimesini çağrıştırmaları için “A” harfiyle başlar ve orta-alt SES özellikleri taşıyanların hepsinin anonim adları “orta” kelimesini çağrıştırmaları için “O” harfiyle başlar. Ayrıca tüm alıntılarda, alıntı sahibinin devam etmekte olduğu salon tipi daha önce detaylandırıldığı biçimde: 1. tip salon, 2. tip salon, 3. tip salon şeklinde belirtilmiştir. Buna göre anonim olarak **Azat**, 39, **3.** Tip Salon biçiminde anılan katılımcı **alt** SES grubundan, 39 yaşında ve **3.** tip (McDonaldlaşmamış) salona devam etmekte, **Onur**, 31, **1.** Tip Salon şeklinde anılan katılımcı **orta-alt** SES grubunda, 31 yaşında ve **1.** tip (McDonaldlaşmış) salona devam etmekte ve **Ulaş**, 25, **2.** Tip Salon biçiminde anılan katılımcı ise **uzman** grubunda, 25 yaşında ve **2.** tip (McDonaldlaşma yönünde ilerleyen) salonda çalışmaktadır. Umran ve Uzey çalışmanın iki kadın katılımcısı ve uzman olarak görüşlerine başvurulmuştur.

Bir meseleye dair katılımcı ifadeleri aktarılırken mümkün olduğunca önce Uzman, sonra Orta-alt SES ve son olarak Alt SES katılımcıların ifadelerine yer verilecektir.

Görüşmecilerin kullandığı dil alana has, terminolojik, hatta zaman zaman salona özel (jargon) ifadeler içerebiliyor. Okuyucular tarafından verilerin kavranışını bir miktar daha kolaylaştırabilmek adına çalışmanın son kısmında, “Ekler” bölümünde bu çalışmanın görüşmecilerinin kullandığı bu farklı dilin ifadelerini içeren küçük bir salon sözlüğü yer almaktadır.

4.1 Dil

Dil bir olguyu kavramanın, içselleştirmenin veya olguyu başkalarına nakledebilmenin başlıca unsurudur. Görüşmecilerin ağızlarından dökülen her bir kelimenin anlamı kullanıldıkları bağlamdan gelir. Örneğin, görüşmecilerden birisinin ifadesi: “Hep böyledir yani. Babalarımız girer, tanıdıklarımız girer, 5 dakika bizi görür.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon). Burada görüşmecinin kullandığı “baba” biyolojik anlamının yanında farklı bağlamlarda ve alanlarda farklı çağrışımlar (*connotation*) üretmiştir: alanın duayenleri. Bir başka görüşmeci ise: “Herkes zaten gelip babalar gibi sporunu yapıyor.” (Oktay, 30, 1. Tip Salon) derken kast ettiği layıkıyla bir işi yapmaktır. Bu gibi örneklerle gündelik yaşamımızda sayısız defa karşılaşılıyor fakat üzerinde durmuyor olabiliriz. Ancak söz

konusu bilimsel bir araştırma olduğunda her bir kelime değerlidir, anlamlıdır, hiç umulmadık anlamlar çağrıştıracaktır. Bu manada, nitel olarak yürütülen bir çalışma olan bu araştırmada katılımcı görüşlerinde farklı bağlamlarda farklı dilbilimsel çağrışımlar üretilebiliyor. O dili kullananların dahi farkında olmadıkları çağrışımlar o toplumsal olgu hakkında epey bilgi sunabilir. Dil teması altında yer alan kategoriler ve öne çıkan ifadeler aşağıda özetlenmiştir.

Tablo 4.1

Dil Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler

Tema	Kategori	Öne Çıkan İfade
Dil	Fitness'ın Dili	"Amerika'dan gelme spor [...]"
	Salon Dili: Salona Giriş 101	"hevesliysen zaten o jargonu öğrenip o dünyanın içerisine girmeye çalışıyorsun"
	Salondan Gym'e, Gym'den Club'a	Fit, fit, fit, gym, gym, gym
	Fit'li Geçmiş Zaman	"Son dönemde işte artık erkekler eski erkekler gibi değil"
	Sonuçsuz Çaba: Fitness'a Türkçe Alternatif	Fitness zaten Türkçe değil miydi?

İnsanların belirli kültürler veya alt kültürler içinde yaşamaları sonucunda zihinlerinde sahip oldukları temel bilgi stoğu olan habitus ancak faillerin pratikleri yoluyla (ve bu pratikler sayesinde) ve faillerin birbirleriyle ve çevreyle etkileşimi neticesinde var olur: konuşma biçimleri, hareket etme yolları vs. (Jenkins, 2006: 46). Ayrıca habitus zaman içerisinde bilinçsizce edindiğimiz/öğrendiğimiz ve aslında nedenini açıklayamadığımız eğilimlerimiz, ayrıca hem kendimizi tanıdığımız hem de sayesinde başkalarının bizi tanıdığı tüm sosyal, kültürel ve fiziksel unsurların iç içe geçtiği karmaşık bir haritadır (Cregan, 2006: 69). Bu iki tanım da habitusun bedende sadece tavır, eğilim, yatkınlık, duruş, hexis olarak ve bilinçli bir biçimde açığa çıkmadığını, bireyin dilsel becerileri ve pratikleriyle de açığa çıktığını gösterir. Dolayısıyla dil ile ilgili olan bütün bu kısımda anlam ifade eden dilsel öğelere o bireyin ya da o alanın habitusu gözüyle bakmakta fayda vardır.

Katılımcı ifadeleri incelendiğinde spor salonlarında kullanılan dilin farklı bağlamlarda şekillendiği gözlemlenmektedir. Bu tema altında öne çıkan kategori terminolojik dil kullanımına işaret eden *Fitness'ın Dili*. Bulgular ilk elden fitness endüstrisinin kendine ait bir terminolojisi olduğunu ve bu dilin dünyada en büyük fitness endüstrisine sahip ABD ve Avrupa'nın en büyük fitness endüstrisine sahip Birleşik Krallığın resmi dili olan

İngilizce olması tarihsel perspektiften önemlidir. Şöyle ki, jimnastik faaliyetlerinin kökleri antik zamanlara dayanmaktadır, 19. ve 20. yüzyıl Avrupası fitness faaliyetinin bugünkü biçimine doğru en köklü evrilişin yaşandığı dönem ve topraklardır. Daha sonrasında özellikle Almanya, İsveç, Fransa, İspanya gibi ülkelerden ABD'ye göçen sporcuların beraberlerinde göturdükleri teknik ve bilgi bu sporun ABD'de son halini almasına yol açmıştır. Daha sonra kültür endüstrisinin aygıtlarıyla tüm dünyaya bu ülkeden yayılmıştır. Söz edilen bilim insanlarının ABD'ye göçüşü yirminci yüzyılın ilk yarısında gerçekleşmiş olsa da, bu gelişmelerden epey sonra ABD'de vücut geliştirmenin sembol isimlerinden birisi olan Arnold Alois Schwarzenegger'in bir Avusturya vatandaşı olduğu bu hususta verilebilecek güncel örneklerdendir. Asya ve Avrupa'da doğan, Avrupa'da biçimini büyük oranda kazanmış "fitness" önce ABD'ye ithal edilmiş, son biçimine burada bürünmüş ve buradan da tüm dünyaya ithal edilmektedir.

"Salonun kendi dili yok, sektörün kendi bir dili var. O da Latince [...]. Amerika'dan gelme bir spor, Amerika menşeli bir spor ve tabii ki hani işin içine anatomi girdiği için, kas gruplarında tamamen Latince kullanıldığı için isimler ister istemez tabi ki kas gruplarına, yani bütün kas gruplarının ismi Latince kullanıyoruz." (Uğur, 26, 1. Tip Salon)

Uzmanlarca kullanılan terminolojik/bilimsel dil normal karşılanabilir. Ancak katılımcıların bu faaliyete dair küçümsenemeyecek oranda sahip oldukları bilimsel dil şaşırtıcıdır. *Salonun Dili: Salona Giriş 101* kategorisinde ele alınan bu terminolojik dil kullanımının alt SES özellikleri taşıyan bireylerde olması bu mücadele alanında dil becerilerinin, bilimsel bilgi olarak kültürel sermayenin ürettiği bir habitustur. Dil yoluyla ait olma ya da dışarıda kalma sadece alt SES gruplarında değil orta-alt ses gruplarında da özellikle 1. tip salonda da söz konusudur. Alt SES grubunda yer alan üyelerin bu husustaki dil becerilerinden burada detaylıca bahsetmekten ziyade uzman ve orta SES grubunda yer alanların bu meseleye dair görüşleri kayda değer:

"Fitness [...] başladığın zaman da ister istemez o dili öğrenmeye doğru yöneliyorsun. Yani her alanın kendisine ait bir jargonu var dolayısıyla orada da bu var. İlk başta yabancılaşıyorsun yani o jargonun dışında kendini gördüğün için biraz garipsiyorsun yani. İşte hani o aidiyet meselesinde de o dışarıda seni tutuyor bu dil biraz. Sonra hevesliysen zaten bir an önce o jargonu öğrenip o dünyanın içerisine girmeye çalışıyorsun. [...] anatomi öğrenmeye başlıyorsun falan. [...] Onların bilmediği bir şeyle yaklaştığım zaman sana gösterecekleri tavır bile değişiyor [...] ya bu adam biliyor aman dikkatli konuşalım durumu. Hani o dünyanın içerisinde başka bir konumda duruyorsun. [...] Ha bilmiyorsan sana farklı

davranılıyor [...] ya da kendini işte yabancı hissetmeye başlıyorsun, yabancılaşıyorsun biraz ortama.” (Okan, 52, 1. Tip Salon)

Okan söz konusu dil konusunda yeterli olmamanın dışarıda bırakıcı bir unsur olduğunu vurguluyor. Alanda henüz mücadele etmek değil, alana adım atabilmek, var olabilmek, kendini gösterebilmek için kültürel sermayeye sahip olmak, bu konuda yetenekli olmak gerekiyor. Öte yandan bunun aileden miras kalmaması ki genellikle bu noksanlığı alt sınıflarda görürüz (bkz. Berk, 2015) dolaylı yoldan bir eşitsizlik biçimidir.

Okan’ın bir sonraki görüşleri dil, kültürel sermaye ve tahakküm meselesine örnek teşkil edebilir. Araştırmanın sorunsallaştırmaya çalıştığı hususlardan birisi salon içerisinde farklı gruplar arasında (örneğin genç bir antrenör hayli varlıklı bir iş insana bilgi verirken veya özel derste, alt sınıfa mensup fakat bu spor sayesinde bilgi stoğu yaratmış bir üyenin başka bir üyeye, erkek çalışanın kadın çalışana, kadın çalışanın erkek üyeye vs.) kültürel sermaye ve/veya bedensel sermayeden kaynaklanan ast/üst ilişkisi olup olmadığıydı. Bu soru, bu çalışmada çalışmayan sorulardan bir tanesidir, çünkü görüşmecilerde tahakküm ile kast edilenin hiyerarşik bir ilişki değil de kültürel sermaye kaynaklı bir tahakküm biçimi olduğu algısı oluşmadı. Ancak Okan’ın cevabı bu meseleye örnek olabilir: kültürel sermaye sahibi olan üyeye bedensel ve kültürel sermayesi olan antrenörün tahakküm edememesi.

Dil meselesiyle ilgili bir başka kayda değer bulgu da salonların marka isim ve unvanlarıyla alakalıdır. Bu husus *Salondan Gym'e, Gym'den Club'a* kategorisinde yer almaktadır. Yabancı kelime olmasına rağmen *spor* kelimesinin Türkçeye yerleşmiş ve benimsenmiş olduğu varsayımıyla bu kelime dahil edilmez ise Eskişehir’de yer alan 78 spor tesisinden 4 tane kamu kaynaklı tesisin tabela ismi, marka unvanı ve/veya sıfatında yabancı kökenli isim bulunmuyor. Bunun dışında kalan 74 salondan sadece 1 tane özel salonun markasında ve/veya marka unvanında yabancı kökenli isim kullanılmamıştır. Marka, marka bileşeni veya unvanlarda kullanılan yabancı kökenli (özellikle İngilizce) kelimeler: athletic, Atlantis, aura, beauty center, Bee's, B-fit, big, body, boss, box, center, city, club, deportes, drop, fit, fit up, fitup, flex, form, fox, functional, gym, gymboo, infinity, life, living, L'uja, MACFit, mass, master, mini, mob, nice, pilates, plaza, port, pound, pro, PT, PT studio, rave, red, reform, rise up, shield, spa, sporium, sport, sportion, station, studio, tiger, today, wellness, West, women, xoon.

Dil teması altındaki *Fit'li Geçmiş Zaman* kategorisi geçmiş zamanlara referans verirken kullanılan dil faaliyetin bugünkü biçiminde kullanılan dilden farklılaşmakta olduğuna işaret etmektedir. Bu tür kullanımlar görece spor geçmişi daha uzun yıllara dayanan bireylerde daha sık görülmekte.

“Eee eskiden insanlar spor salonunda antrenman yaparken telefonlarını bile yanlarına almazlardı. İnsanlar [...] dikkat dağıtıcı hiçbir şey bulundurmazdı yanında.” (Uğur, 26, 1. Tip Salon)

“[...] ne zaman büyük abilerimden bu tarz hikayeler dinliyorsam gerçekten öyle şeyler varmış. Yeni başlayanlara, biraz eziyorlarmış. Zaten eskiden spor salonları da çok marjinal yerlermiş [...] Giden insanlar oranın demirbaşı olduktan sonra yeni gelenlere biraz daha böyle kabilecilik yapıp ters gözle bakıyorlarmış.” (Adem, 22, 3. Tip Salon)

“Şimdi artık herkes gelmeye başladı. Bu da güzel bir haber. Çok yoğunuz. Spor ciddi artık yoğunlaştı. İnsanlar çabuk bırakıyor, geliyorlar 3 ay yapıyorlar 5 ay yapıyorlar. Olsun yine de bir alt yapı oluyor, bir daha geldiklerinde ne yapacaklarını biliyorlar. Biraz daha önceden biz daha egoluyduk çünkü sayımız azdı, parmakla gösterilenlerdendik” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Fitness salonları eskiden daha çok işte varoş mahallerinin içinde olurdu ve spor salonuyla beraber yok jiu jitsu yok karate yok tekvando falan gibi dövüş sporlarının da içinde yer aldığı bir şeyle birlikte olurdu. [...] Mesela muhafazakâr milliyetçi gençlerin çok miktarda gittiği yani onların salonlarının olduğu yerlerdi oralar. Hatta biraz daha böyle politik bir kimliğin daha net olduğu yerlerdi.” (Okan, 52, 1. Tip Salon)

Görüşmecilerden özellikle spor geçmişi görece daha çok olanlar, SES özellikleri fark etmeksizin, fitness endüstrisindeki hızlı dönüşüme geçmişe referansla vurgu yapıyorlar. “müdavim, abi, demirbaş” şeklinde söz ettikleri “geçmişteki salonun bileşenleri” kültürüyle, ahlakıyla, gelenekleriyle şimdiki salondan oldukça farklı. Küreselleşme ve beraberindeki sarsıcı ve baş döndürücü hızdaki değişimlerin etkisi neticesinde “insanların bütünleştirici kolektiflerden, ritüelleştirilmiş inanç sistemlerinden ve ahlaki çerçevelerden koparılmasının bedensel ve duygusal sonuçları” (Shilling, 2007: 5) fitness salonları örneğinde açığa çıkabilir. Geçmişin endüstrileşmemiş salonları politik meselelerin konuşulabildiği, dayanışmanın olduğu, öğretici mekanlardı. Bu yapıyı, bu alanları oluşturan ise o günün insanının zihinsel ve bedensel dönüştürücü gücüydü. Bu alanlar bireylerin habituslarıyla üretilen ve kendi habitusu olan yapıları. Wacquant’ın boks salonu da buradaki örneklerle benzeşen (Durkheimci manada) ahlaki bir okuldu.

Sonuçsuz Çaba: Fitness'a Türkçe Alternatif kategorisi başlığından da anlaşılacağı gibi tüm çalışma boyunca üzerinde zihin yorulan fitness kavramı/faaliyeti/sporu/salonuna Türkçe bir kavram bulma çabası sonuç vermemiştir. Görüşmeler kapsamında uzman ve üyelere de fitness kelimesini Türkçeleştirmeleri istenmiş ancak bir netice alınamamıştır. Wellness için 'iyilik', 'iyi olma hali', 'sağlık', 'sağlıklılık' bir nebze bu amaca uysa da fitness için sözlüklerdeki karşılıklar dahi bir şekilde yabancı kökenli ya da eğreti duruyor: fit olma, fitlik, form, formda olma, kültür fizik, fiziksel uygunluk, jimnastik, cim, egzersiz, kuvvet, kuvvetlilik, zinde olma, zindelik, spor, spor salonu. Hep bir biçimde yabancı kökenli kelimeler, öte taraftan uygunluk, sağlamlık, elverişlilik, sağlıklı yaşam, sağlıklı olma, güçlülük gibi Türkçe kelimeler de anlam-bağlam sorunu içermekte. Yani Türkçe karşılığı olabilme ihtimali olanlar sadece bir 'hal'i, 'olma durum'unu ifade ediyorken fitness aynı zamanda 'gidilen yer', 'yapılan spor/aktivite'dir ve farz edelim 'uygunluk/uygun olma' bu Türkçeleştirme çabasına 'uygun', bu durumda 'uygunluk yapma', 'uygunluğa gitme', 'uygunlukta olma' ifadeleri fitness kelimesinin kullanımındaki pratikliği vermiyor. Dolayısıyla fitness ifadesi yerine Türkçe bir karşılık bulma gayreti sonuçsuz kalmıştır.

4.2 Toplumsal Cinsiyet

Araştırma bulgularında önem kazanan temalardan biri 'Toplumsal Cinsiyet' olarak tanımlanmıştır. Araştırmanın temel katılımcı kitlesini erkek katılımcılar oluşturmaktadır ve 2'si kadın olmak üzere 7 uzmana, benzer bir mülakatla görüşleri sorulmuştur. Bu tema altında hem erkek üyelerin hem de kadın uzmanların toplumsal cinsiyet ile ilgili algıları ve deneyimleri dört alt kategori altında incelenmiştir:

Tablo 4.2

Toplumsal Cinsiyet Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler

Tema	Kategori	Öne Çıkan İfade
Toplumsal Cinsiyet	Eril Dil, Eril Tahakküm	"Biz [erkekler olarak, iyi vücudu] tebrik ederiz. [...] Kadınların tebrik edeceğini zannetmiyorum doğa gereği. " "Aldığın ağırlığı yerine koyacak kadar güçlü değilsen bayan hocalarından yardım isteyebilirsin"
	Salondaki İşin Cinsiyet Temelli Ayrımı	"Zumba gibi, işte pilates gibi, yoga gibi bir takım [salonun ücretsiz sunduğu ve antrenöre para kazandırmayan] şeyleri kadınlar yönetiyor." "Müşteriyi oraya çeken ve hepsi kadınlardan oluşan, daha giyimine, öz bakıma dikkat eden, konuşmasına dikkat eden kişiler."
	Abilerin Alanı - 1	"Şimdi doğamız gereği, hani derler ya işte erkek avcı, kadın avdır. Erkeğin gücü olmak zorunda. Bence de böyle olmak zorunda." (Kadın Uzman)
	Cinsiyet Temelli Hiyerarşi	"Bir şey sorulacağı zaman genelde erkek hocalara soruluyor. Kadın hocalara çok sorulduğunu görmedim"

Katılımcılara salondaki toplumsal cinsiyet farklılıklarının mevcut olup olmadığı, mevcutsa ne gibi durumlarda ve nasıl tezahür ettiği sorulmuştur.

“[...] e tabii ki biraz özellikle bu vücut geliştirme alanında erkek bir dil var o kaçınılmaz bir hal almaya başlıyor yani oradaki gruplarda benim çok hoşuma gitmese de orada bir erkek bir dil yani eril dilden bahsederseniz evet var.” (Okan, 52, 1. Tip Salon)

Orta-alt tip salona uzun süredir devam etmekte olan Okan, eril dilin fiziki ayrışmayla var olduğunu belirtiyor. Gözlem yapılan 1. tip salonda salon içi ayrım bedensel sermaye, kültürel sermaye, kaslılık ve erillik ile özdeşleştirerek “abilerin alanı” şeklinde değerlendirildi. Ancak özellikle 1. tip salonda bulunan bu alandaki abilerle ilgili stereotipleştirmeyi sarsan bulgular söz konusu. Buna ileride değinilecek.

“Tabi var var. Burada ben genelde şunu gördüm. Biz tebrik ederiz. Kadınları bilmem. Kadınların tebrik edeceğini zannetmiyorum doğa gereği. Kadınlar çok da bu konuda rekabeti sonlandıracak kişiler değil. Onlar daha çok hani tamam onun işte bacağı iyiyse benim de boyum uzun. Bizde “üf adamı gördün mü, omuza bak ha”. [...] ben gider sorarım. “Omuzların çok güzel, maşallahı var. Nasıl yaptın? [...] ben orada bir hegemonyalık yapmak istemiyorum ama bodybuilding erkek sporu. Çünkü testosteron olan bir şey olduğu için, erkek hormonu olduğu için erkekler daha kolay büyüyebiliyor. Et yiyen erkeklerle, et yiyen insanla, yulaf yiyen insanı ben aynı kefiye koyamam” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

Ahmet 3. tip salonun üyesi ve en uzun mülakatı veren müdavimlerden. Salonda sıcak ilişkilerin olduğunu sık sık vurguluyor. Toplumsal cinsiyetle ilgili soruya eril şekilde yanıt vermiştir. Yine ileride göreceğimiz üzere ‘alan’daki mücadele hususunda önemli bir görüş paylaşıyor: erkekler arasında mücadele biter, kadınlar arasında bitmez. Ahmet’in devam ettiği salon temelinde fitness salonu. Ancak salon bir miktar *old school* özellikler sergiliyor (argo ve küfür kullanımının normal olması, öte yandan salon içi saygı kurallarına dikkat ediliyor olması, salonun kelimenin tam anlamıyla ‘havası’ vs.) ve Ahmet böylesine bir fitness salonuna vücut geliştirme amacıyla devam ediyor.

“Kadınlar daha çok ayna karşısında. Çünkü aynayla kadınların ilişkisi daha eski ve daha uzun. Bunun için kadınların aynayla çok defa işi var. Makyajdır, saçtır, baştır. [...] Son dönemde işte artık erkekler eski erkekler gibi değil. O yüzden hani erkeğin en büyük estetiği, duruşu, makyajı, efendim... Erkeğin makyajı nasıl sakalı deniyor da dövmesi zaten vücudu [...]” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Vücut geliştirme daha çok saygın bir spordur yani. Fitness’a göre. Saygınlığı biraz daha açarsak ya fitness şimdi çok abes olacak ama yani fitness kadın spordur ya. Yani bir erkek fitness yapıyorsa ya gelişecek ya da bu sanatı yapmayacak. Yani kalkıp da bir erkek ben

fitnessçyıym deyip de hiçbir şey bir görüntü yoksa ona da fitnessçı diyemem.” (Arif, 31, 3. Tip Salon)

Arif de benzer şekilde bir salon müdavimi, gittiği salon 3. tip fitness salon ve çeperde, kendi ifadesiyle kenar mahalle salonu. Benzer biçimde fitness salonunda vücut geliştirme çalışıyor. Bulunduğu salonda çok fazla kadın üye olmasa da Eskişehir’de birçok salona “girip çıkmışlığı” var. Bedenine hayli zaman ve para ayırmakta. Fabrikada bir işçi, ancak geliri fena değil. Burada anılan sözleri ileride ele alınacak olan fitness ve vücut geliştirme kavramları arasındaki farklılığa yönelik olsa da vücut geliştirmenin erkeklerin alanı olduğunu öne sürmesi itibariyle salon içi olmasa da vücut geliştirme faaliyetinin kendisini *abilerin alanı* olarak kategorize etmiş oluyor. Yaptığı faaliyetten birkaç defa “bu sanat” diye bahsetmesi de dikkat çekici.

“Cinsiyetler arasında fark var ama yani bu anlamda oradaki kadın fitnessçılar diyeyim, tabii ki de erkek hocalar tarafından daha iyi davranılıyor onlara. Kötü davranılmıyor. Erkek çalışan [...] ama daha bir avantajlı davranıyor. Aynı şekilde kadınlar da erkeklere daha avantajlı davranıyor bence.” (Olgun, 33, 2. Tip Salon)

“Aldığın ağırlıkları yerine koyarsın. Hatta, yoksa biraz daha böyle ını cinsiyetçi laflara falan maruz kalabilirsin. “Aldığın ağırlığı yerine koyacak kadar güçlü değilsen bayan hocalarından yardım isteyebilirsin” tarzı. Böyle cinsiyetçi laflar, hatta pek çok merdiven altı salonda hala A4 kağıdında çıkartılmış şekilde duvarlarda asılıdır.” (Adem, 22, 3. Tip Salon)

Aynı zamanda bir psikolog olan Olgun kadın ve erkek hocaların erkek ve kadın üyelerle kurabildiği *cinsiyet temelli ayırım* ve ilişkiden bahsediliyor. Salonun bu tarz ilişkilere yönelik işlevi ile ilgili bir kanı mevcut. Adem’in bahsettiği ifadeyi kelimesi kelimesine başka katılımcılar da dile getirmiştir: Aldığın ağırlığı yerine koyacak kadar güçlü değilsen bayan hocalarından yardım isteyebilirsin. Bu yaklaşımın geçtiği söylenen yerler 3. ve 2. tip salonlar.

“İşte birbirlerini övmeleri, mesela o çok garip geliyor bana. İşte ya “bak işte çok iyi oldu” işte. Bana mesela iki erkeğin birbirini bu kadar övmesi işte bak bu işte. Bana çok garip geliyor.” (Okat, 33, 1. Tip Salon)

“Hep böyledir yani. Babalarımız girer, tanıdıklarımız girer, 5 dakika bizi görür.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Herkes zaten gelip babalar gibi sporunu yapıyor.” (Oktay, 30, 1. Tip Salon)

“Kadın erkek karışık bir spor salonu ama hiçbir erkeğin bir kadına gidip “Ne haber tatlım ya? Şu hareketi gel beraber yapalım.” dediğini hiç görmedim.” (Oktay, 30, 1. Tip Salon)

Şehrin gözde semtlerinden birinde olan, hem üyelerine ayrıcalıklı davranması hem de üye adayları konusunda seçici davranması sebebiyle diğer salonların birçoğundan farklılaşan 1. tip salonun üyesi Okat daha önce Ahmet'in "kadınlar birbirilerini övmüyor, erkek erkeği över, bunda bir şey yok" yaklaşımının zıttı bir şekilde mesele hakkında görüş bildiriyor. Ahmet'in kast ettiği biyolojik 'baba' değil, bedensel sermayeye sahip olmuş, bu işe yatırım yapan üyeler. Oktay da ayrıcalıklı 1. tip salonunun üyesi ve Ahmet'le aynı kelimeyi farklı manada kullanıyor.

"Personel arasında bir hiyerarşi var yine. Bence erkek hocalar kadınlara göre hiyerarşik olarak daha üstün. Çünkü bir şey sorulacağı zaman genelde erkek hocalara soruluyor. [...] Kadın hocalar daha çok grup derslerinde aktif ve üstün. Zumba gibi, işte pilates gibi, yoga gibi birtakım şeylerde kadınlar, daha çok kadın hocalar yönetiyor bu grupları. Orada bir hiyerarşi belki oluşmuş olabilir yine. [...] Bir de büro personeli var. Onlar hiyerarşik olarak kendilerini daha üstün görüyor olabilirler. Çünkü aslında müşteriyi oraya çeken ve hepsi kadınlardan oluşan, daha giyimine, öz bakıma dikkat eden, konuşmasına dikkat eden kişiler." (Olgun, 33, 2. Tip Salon)

Olgun hiyerarşi/tahakküm ile ilgili bir soruya *cinsiyet temelli hiyerarşinin* salonun çalışanlarında olduğunu söyleyerek cevap veriyor. Bu durum katılımcı gözlem yapılan (26 antrenörü) bulunan salonda da bir hayli gözlemlenen bir mesele. O salonun da 'kıdemliler'i çoğunlukla erkekler. Bu salonun web sitesinde tüm antrenörleri fotoğraflarıyla tanıtan kısmında en üstte yer alan ilk 4 antrenör erkek. Alfabetik olmayan sıralamanın çalışma yılına göre biçimlenmiş olması da muhtemel. Olgun markanın vitrini ve satışlarından sorumlu olan büro personelinin hepsinin giyim-kuşamına dikkat eden, bakımlı kadınlardan oluşmasının satış stratejileriyle ilgili olduğunu dile getiriyor. Olgun'un yer verdiği bu tespit salonun Mcdonaldlaşma yolunda olduğuna işaret eden bir başka bulgudur.

4.3 Fitness

Bu bölümde katılımcıların fitness ile ilgili duygu, anlam ve görüşlerine ilişkin bulgular yer almaktadır. Küresel endüstrinin önemli bir bileşeni olan fitness faaliyetine dair sekiz kategoride bulgu edinmiştir. Metin içi alanı daha akıcı hale getirebilmek için bu kategoriler dört seferde sunulmuştur.

Tablo 4.3

Fitness Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler – 1

Tema	Kategori	Kod	Öne Çıkan İfade
Fitness - I	Olgu'nun Algısı: Fitness Pratiğine Yüklenen Anlam	Beden(in) Terbiyesi	"İrademi terbiye etti bir kere. Tüm hayatımı disipline etmemi sağladı."
		Fitness ile Değişen Görünümün Anlamı	"Sağlıklı olmaktan ziyade fit görünmek [...] sağlık açısından çok bakmıyorum ama güzel görünmek güzel"
		Bir İş Olarak Fitness ve İşyeri Olarak Salon	"Gidip bedeni şekillendirmeye ve buna aslında para veriyorum aynı zamanda" "Baştaki banda sadece ham madde olarak gelir sondaki banttan çıktığında bir ürün olarak çıkar"
		Bugün iyi, yarın daha iyi	"Dünden daha iyiysem, yarınki hedefim dünden daha iyi olmak. Burada bırakırım denilen bir nokta yok"
			"Gelişimi görmek çok tatmin edici oluyor." "Kendimi iyi hissediyorum. Çünkü yarının, yani o gün çalıştığım günün yarın daha iyi olacağını biliyorum. Ondan sonraki gün daha iyi olacağını biliyorum."
	Aile Geçmişi: Beslenme ve Spor	Sağlam Kafa, Sağlam Vücut - 1	Babanla mı kavga ettin git ve spor yap. Sevgilin seni terk mi etti, git ve spor yap. Önünü [mü] göremiyosun, git ve spor yap.
		İstikrarlı Hayat Hakikattir	"Hayatınızda bir yere oturtmazsanız biraz çabuk terk ediyor. Nankör bir spor" "Adam yıllarca spor yapıyor, çok gelişmiyor da. Aman aman bir yol gitmemiş, ama ısrarla geliyor, kulaklıklarını takıyor, yanına bir içecek alıyor, su alıyor, bir şey alıyor. Kopuyor."
			Miras Kalan Bedensel Özellikler ve Beslenme Pratikleri
		Aile Büyüklerine Miras Bırakılan Spor Kültürü	"Yarın bizim paramız olduğunda eğitimsizliğimizden dolayı nasıl yemek yiyeceğimizi de bilmeyeceğiz"
			"Ailemde spor yapan yok. Akrabalarım da dahil spor yapan yok." "Babam benden motive oldu diyebilirim" "Hiç yok. Sıfır. Tüm ailede yok. Bir tek ben."

4.3.1 Olgu'nun Algısı: Fitness Pratiğine Yüklenen Anlam

Bu bölümde katılımcıların fitness hakkında hissettikleri anlam ve duygular ile bu olguyla ilgili tanım ve algılarına dair bulgular yer almaktadır.

Görüşmecilerin büyük bir kısmı fitness dolayısıyla bedenleri terbiye etmeleri üzerinden hayatlarına gelen düzenden bahsetmişlerdir. Spor sayesinde kötü alışkanlıklardan

kurtulanlar, salon sayesinde yeni dostluklar kuranlar bu kısmın bulgularındaki belirgin olanlardır.

“Fitness benim için aslında görünenden çok farklı. İnsanın beyni, iradesi her şeyimi değiştirdi. İrademi terbiye etti bir kere. Tüm hayatımı disipline etmemi sağladı. Aslında görüntüden çok daha fazlası benim için” (Umran, 26, 2. Tip Salon)

“Eğitim formasyonum olmasına rağmen aslında çok fazla öğretmenlik sabrına sahip bir insan olmamama rağmen hani bu sporu o kadar çok seviyorum ki yine eğitim üzerine bir şey tercih ettim yani bunu profesyonel olarak yapmayı tercih ettim. Yani hayatımda gerçekten aslında sevmediğim bir şeyi bana sevdirecek kadar büyük bir öneme sahip.” (Uğur, 26, 1. Tip Salon)

Uzman olarak görüş verenlerin benzeri ifadeler orta-Alt SES grubunda yer alanlarda da görülmüştür.

“Hayatımdaki anlamı tamamen hayatımın düzene girmesi. [...] Fitness'a başladıktan sonra, spora başladıktan sonra daha sağlıklı olduğumu hissetmek muazzam bir duygu benim için. O yüzden de hayatımda aslında çok önemli bir yer kaplıyor fitness. Yani spor yapmadığım dönemde giderek düşünüyorum. Bir laf vardır, sen spor bir gün bırakırsın, o seni bir hafta bırakır diye” (Oktay, 30, 1. Tip Salon)

“Genelde hayatınızda düzenli şeyler olur. Hani o düzene alıştığın zaman sen gelmediğinde sağlıksız hissediyorsun [...] Planın, programın, para kazanma güdün olmadan sen spora geldiğinde burada gerek sosyal çevre olsun gerek fitness'te kendini sağlıklı hissetme, işte nefesin açılır. Ondan sonra şey, nasıl diyeyim? Hani bir rahatlama hissediyorsun sonrasında. Hani beslenmen değişiyor, hayat kaliten değişiyor.” (Orçun, 28, 2. Tip Salon)

“Benim karakterim bu tarz bir özveri ve disiplinli bir şeye çalışmaya o dönemlerde müsait değildi. Sonrasında ama müsait oldu. Yani her şey kendini hazır hissedip hissetmediğinle alakalı ve senin kendin isteyip istemediğinle alakalı.” (Ozan, 29, 3. Tip Salon)

“Vücuduna ve kendine bakıyorsun yani bu işi yaparken. Düzene biniyor hayatın. Hem sosyal hayatına bir bakım yapıyorsun hem mental olarak kendine bakım yapıyorsun. Hani o hırs o ego seni, bazı şeyleri unutturuyor, kötü olan şeyleri. Daha kötü şeyler yaşayan insan, ilişkisi bozulan insan da spora başlar yani.” (Orkun, 26, 2. Tip Salon)

SES gruplarının ikisinde de bu yaklaşım hâkim ve aralarında büyük bir farklılık yok. Her iki gruptan da bu etkinin özellikle iş yaşantılarını olumlu dönüştürdüğünü belirttiler.

“Alkol tüketimim vardı onunla da beraber çok kötü besleniyordum, şeker şeker şeker. Kilo aldım [...] kiloyu vereyim diye bir spor salonuna yazıldım, fitness salonuna. Kiloyu verdim sonra da baktım bu iş daha keyifli ve basit [...] Biraz büyümeye başladım. Büyümeye başladıkça da işte bu işin dur durağı yok. Dünden daha iyiysem, yarınki hedefim dünden daha iyi olmak önemli. Burada bırakırım denilen bir nokta yok.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Birincil sebebim artık deşarj olmaya başladım. Hayatımın parçası haline geldiği için yapmadığım zamanlarda kendimi eksik hissediyorum. Şu anda eksik hissetmemek için spor yapıyorum diyebilirim.” (Adem, 22, 3. Tip Salon)

“Bizim zaten böyle sosyal nedenlerden dolayı çok psikolojimiz de değışti. Bunların tek sebebi yine para. Ama o maddi nedenlerden dolayı yani insanlar kafası rahat değil. Zaten o maddi nedenlerden dolayı kafası rahat olmadığı için salona geliyor.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

Katılımcıların bu kısımdaki yanıtların *bugün iyi, yarın daha iyi ve sağlam kafa, sağlam vücut* kategorilerinin belirginleşmesini sağlamışlardır. Ademin salon dışı zamanda kendisini eksik hissetmesini tersten okursak bu faaliyet onu tamamlayan, kendisini gerçekleştirdiği bir işleve sahiptir. Zihinsel iyilik, deşarj olma, dertlerden uzaklaşma, bedeni ve iradeyi terbiye etme, öfkeyi boşaltma gibi yaşam kalitesini artırmaya yönelik faydalar bu kısmın çok tekrar eden görüşleri.

Bu grupta görüşmecilere ayrıca salonda yaptıkları faaliyeti bir iş olarak görüp görmedikleri soruldu. Bu sorunun dahil edilmesinin sebeplerinden birisi salonlardaki katılımcı gözlem, bir diğeri Ritzer’in *Toplumun McDonalddlaştırılması: Çağdaş toplum yaşamının değışen karakteri üzerine bir inceleme* (2011), Wacquant’ın *Ruh ve Beden. Acemi Bir Boksörün Defterleri* (2012) ve Sennet’in *Karakter Aşınması. Yeni kapitalizmde işin kişilik üzerindeki etkileri* (2014) adlı kitapları. Önceki bölümlerde ele alınan müşteriye işe koşmak, insansız teknolojiler bunun bir boyutudur. Bir diğeri boyutu ise insani ilişkileri daha az gözlemlediğim özellikle 1. tip salonlarda üyelerin hepsi değil ama büyük kısmının makineden makineye, o aletten bu alete bir telaş içerisinde hareket etmeleri. Wacquant bunu şu şekilde gözlemlemiştir: profesyonel boksörlerin kendisi de idmanı iş olarak (“yapmam gereken bir iş”, “ev ödevimi yapmam gerek”, “ikinci bir iş sahibi olmak gibi”) ve bedenlerini de alet olarak nitelendirirler (2012: 80) ancak boks salonunda araç olan beden bu çalışmanın kapsamındaki salonlarda amaca dönüşüyor. Montaj bandında beden üreten beyaz yaka emekçiler şeklinde benzetme yapmak çok yanlış olmayacaktır. Bu bir boyutuyla daha önce *old school* salon üyelerinin salonla kurdukları araçsal iletişime benziyor. Ancak bu iki tip salon arasında spor öncesi ve sonrası zamanlara ilişkin zaman-boş zaman ayrımını yinelemek gerek. Bu sorun her iki SES katılımcıları için ya yanlış anlaşılan ya da hiç anlaşılmayan bir soru olarak kaldı:

“İş olarak düşünmezsem gitmek için kendimi motive etmeyeceğim. Gitmek zorundayım hissiyatını vermezsem bu sefer biraz işin [...] kaypaklığı geliyor. Yatağında yatarken bunu

yapmak zorundasın demen gerekiyor. Evde seni ittiren hiç kimse yok. ‘Ya Oktay, sen de hadi bir sporunu yap neden oturuyorsun’ diyen kimse olmadığı için bunu iş olarak görmek zorundayım. İş olarak görmezsem evde sadece yatacağım.” (Oktay, 30, 1. Tip Salon)

“[...] bir beden işi gibi oluyor. Gidip bedeni şekillendirmeye para veriyorum aynı zamanda. [...] Oranın sunduğu olanaklardan faydalanmak için hani para verdiğimi düşündüm. Ama işte o dediğim düzeni ve disiplini sağlamak gerekiyor dediğim zaman iş gibi olduğu zamanlar hissettiriyor. İşe gider gibi gitmek istememe, yorulma durumları olabiliyor. Ama çok da iş gibi tanımlamam yani. Bir işim, işe gelmek gibi değil benim için. Çok da öyle tanımlamıyorum aslında.” (Olgun, 33, 2. Tip Salon)

Beğenilmek, estetik, sanat gibi çağrışımlar da bazı görüşmeciler tarafından dile getirildi. Vücut boyama bulguların içinde farklı görüşmeciler tarafından tekrar edilen bir metafor olarak kayda geçmiştir.

“Hayatımda bir kadın varsa veyahut da karşı cinsten biri bana ... dediği zaman illa ki hoşuma gider. Bu hoşuma gitmiyor diyen bilmiyorum yalan söylüyordur gibi ithamda bulunmayım ama zor, gider, böyledir. Hayatımda bir insan var ve onun hoşuna gidiyorsa daha da tatlı bir hal alıyor bu iş. Spora da daha istekli gidiyorsun. Çünkü o beğendi. Artık o işin şey amacı da kalmıyor, iyiyim, kötüyüm değil, iyisin artık.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Fitness’ı aslında vücut boyama gibi bir şey benim için. [...] Fitnessa gidenler genelde eğer biliyorlarsa nasıl spor yapıldığını tamamen vücudunu boyamaya gidiyor aslında. Yani ben işte bir *six pack* yapayım ya da dur bir *adonis* zorlamaya çalışayım, işte ya omuz yapayım. Kendisini boyayarak şey yapıyor aslında. Kendini güzelleştiriyor. [...] Çok güzel duygular hissettiriyor. İnsanların durduk yere “Ya sen spor mu yapıyorsun?” yani işte “Biraz daha mı kashlaştın?” ya da “İrileşmişsin.” falan diyor olmaları çok tatlı [...] kendini görüyorsun. Ne kadar geliştiğini görebiliyorsun. Her gün aslında kendi fotoğrafını çekiyorsun spora giderken.” (Oktay, 30, 1. Tip Salon)

4.3.2 Aile Geçmişi: Beden, Beslenme ve Spor

Fitness temasının Aile Geçmişi: Beden, Beslenme ve Spor kategorisinde katılımcıların ailelerinden miras aldıkları bedensel özellikler ve beslenme pratikleri ile kendilerinin geçmişte yaptıkları spor faaliyetleri ve aile büyüklerinden miras aldıkları spor alışkanlıkları sorgulanmıştır.

Miras kalan beden özelliklerinde alt SES gruplarında gözlemlenen geçmiş bedensel yapı: şişman, obez, kısa boylu, şişman ve yağlı, zayıf, sıksa, güçsüz ve benzerleriyken bu grupta az sayıda da olsa atletik geçmişi olanlar da mevcut. Orta-alt SES grubunda: atletik, zayıf, çok zayıf, ince-uzun, ne çok kilolu ne çok zayıf, şişman değil ama tombul, obez, şu andaki

gibi, hep böyle. Şişmanlık ve obezite orta-alt grupta daha az olmak üzere her iki grupta da görülüyor. Ancak zayıflık, sıskalık orta-alt SES grubunda belirgin olarak daha çok.

“Obez denebilecek kadar kısa boyumla bir ağırlığım vardı. Bununla ilgili dalga da geçildi benimle. Çok da iyi değildi yani eskiden vücudum.” (Adil, 23, 2. Tip Salon)

“Yemeyi çok severdim. Baya şişman bir çocuktum.” (Adem, 22, 3. Tip Salon)

“Daha şişman ve yağlı olarak nitelendirebilirim.” (Ali, 22, 2. Tip Salon)

“Dışarıdan bakılınca böyle zayıf, kuru, sıska bir görüntüm vardı” (Arif, 31, 3. Tip Salon)

“Tabii ki daha diriydim. Yani ben köyde büyüdüm.” (Akın, 28, 2. Tip Salon)

“Çok zayıftım. Güçsüzdüm. Yediğim hiçbir şeyden kilo alamıyordum (Ata, 32, 3. Tip Salon)

Alt SES gruplarında aile art alanlar ve beslenme alışkanlıklarının izi olarak bedensel yapılarının daha az sağlıklı olduğu görülürken, bu durum uzman görüşü alınanlarda ve orta-alt SES ailelerden gelenlerde biraz fark etmektedir.

“Ergenlikte dönemimde obezite seviyesindeydim. Yağ oranım %35’in üzerindeydi.” (Uğur, 26, 1. Tip Salon)

“Bedenim hep böyleydi yani.” (Uzay, 28, 2. Tip Salon)

“O zamanlar daha zayıftım, atletik yapım vardı.” (Orçun, 28, 2. Tip Salon)

“Çok zayıftım. Yine lise dönemini hatırladığımda 1.80 boyundayım. Bu boyla aynı gene 66 kiloydum.” (Osman, 28, 2. Tip Salon)

“Hep aynı kilodaydım. Kilo almak benim için gerçekten çok zor. Hep orta, orta haldeydim yani. Şişman da değilim, çok zayıf da değilim.” (Orkun, 26, 2. Tip Salon)

“Yine zayıftım. Yani bizim ailede genetikleri biraz özellikle erkekler falan çok uzun boylu olurlar ve bende de bir anda boy atma durumu oldu.” (Ozan, 29, 3. Tip Salon, 3. Tip Salon)

“Sürekli sporla uğraştığım için herhangi bir kilo alma veya [...] vücudum hep fite yakındı.” (Okat, 33, 1. Tip Salon)

“Atletikti. Her zaman için bir sporcu fiziğim vardı. Hatta yani 14-15 yaşındayken bile fitness yapmadan bir fitness yapıyormuş gibi bir fiziğim vardı.” (Orhan, 29, 2. Tip Salon)

“Çocukken, gençken ince uzun bir fiziğim vardı. Ne çok kiloluydum ne çok zayıftım. Ergenlikten sonra biraz daha bu spor alanına ilgi duydum.” (Onur, 31, 1. Tip Salon)

Spor geçmişi ile ilgili bulgular sınıfsal arka plan ve bunun mevcut bedensel sermaye (dolayısıyla diğer sermaye türleri) ile ilişkisi bakımından önemlidir. Alt SES özellikleri sergileyenlerde futbol, koşu, bilek güreşi, boks, barfiks çekmek, güreş yapmak, karate, gibi sporlar ifade edilirken uzman ve orta-alt SES özellikleri sergileyenlerde badminton,

cross, basketbol, yüzme, futbol, yoga, pilates vd. Basketbol orta-alt SES grubunda en yaygın geçmiş spor deneyimiyken, futbol her iki grubun ortak sporudur.

“İlk olarak boksla başladım. 11-12 yaşında 6-7 sene boks yaptım, bir yere varmayacağını fark ettim, dayak yemekten bıktım, boksu bıraktım.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Babam zaten çiftçiydi. Onun spor yapmasına gerek yok. Onun hayatı zaten hareketli. Annemin hayatı da hareketli olmak zorundaydı, babama uyum sağladığı için. Ailemin diğer bireyleri ... Spor yapmayanlar var. Spor da yapanlar var.” (Akın, 28, 2. Tip Salon)

“Çocukluğumda sabahları uyanırdım, babam şınav çekerdi. Çok şaşırarak babamı izlerdim. Galiba çocukken ondan özenmeye başladım ben buna. O da bana işte böyle şınav çekmeyi, mekik çekmeyi, barfiks çekmeyi falan öğretti.” (Arif, 31, 3. Tip Salon)

Alt SES grubunun geçmiş spor deneyimleri aile artalanlarını büyük oranda yansıtmakta. Daha geç sporla tanışan, daha kırıncı ve zor koşullarda spor yapan katılımcılar ve aile büyükleri ile ilgili farklılaşan durum Arif spor olan ilgisini küçükken babasını ev koşullarında spor yaparken görmesine bağlaması: “Benim zihnimi, spor yapmamı oluşturdu. Gen denen faktör var aslında. Bir insanın böyle 1.90 olması, iri yarı gözükmesi, onun geninden geliyor.” (Arif, 31, 3. Tip Salon)

“Ara ara spor geçmişim oldu zamanında. Maraton koştuğum bir zaman vardı. Gym’e başlayıp bıraktığım bir zamanlar oldu. Spor geçmişim. Daha önce maraton koştuğum bir zaman vardı. Yaklaşık bir buçuk yıl falan maraton koştum.” (Adil, 23, 2. Tip Salon)

“Şu anda var ablam var. Yoktu. Şu anda var. Ablama tavsiye ettim ben geçen dönem gitmişim buraya. Bu dönem ablam da yazıldı. Ablam gidiyor.” (Azat, 39, 3. Tip Salon)

“Çocuğun da merakı var. Baskı yok. İstiyor. Ben de düşünüyorum. Futbol da olabilir hocam. Güreş de olabilir. Güreştirme de olabilir. Boks da olabilir.” (Ata, 32, 3. Tip Salon)

Özellikle alt SES gruplarındakiler ailelerinden bir spor kültürü alamamış olsalar da mevcut spor tutkularını başta ebeveynleri olmak üzere aile büyüklerine aktarmaya çalışıyorlar. Öte taraftan Ata’nın kendi geçmişinde bulunan futbol, güreş, boks gibi sporları çocuğunun da yapmasını arzulaması bir başka kayda değer bulgu.

“Babam şimdi seksen yaşında ama öncesinde yapmış. Şu anda da [...] babam sürekli yürüyen biri. Seksen yaşında yine her gün çıkıp en az bir saat yürüyüşü vardır, hiç bırakmadı. Son derecede fit ve sağlıklı. Ailemizde spor yapmam her zaman teşvik edildi, hiçbir zaman karşıma bir engel olarak gelmedi, öğrencilik dönemlerimde, üniversite öncesi, üniversite falan, üniversite sonrası sürekli aile tarafından destek gördü” (Okan, 52, 1. Tip Salon)

“Babam 72 yaşında vefat etti bu arada. Gençliğinde uzun boyluydu. Basketbol ve futbol oynamıştı. [...] Anneannem de şu anda 87 yaşında falan. 3 sene öncesine kadar su jimnastiklerine gidiyordu” (Umut, 43, 3. Tip Salon)

“Ailede şey vardı, spor yap bak, hareket et, koş, gibi bir şey vardı. Baskı değil ama öneri, tavsiye niteliğinde şeyler oluyordu o yüzden.” (Olgun, 33, 2. Tip Salon)

“Babam masa tenisi oynadı bir dönem. Ben de onun etkisiyle tabi, aile çok önemli burada. Aileler gerçekten önemli, sana, senin görebileceğin bir yer çünkü, ona heves edebileceğin bir yer. İşte masa tenisidir, odur budur onlarda çok heves ettim zamanında, lisans da aldım, oynadım da.” (Orkun, 26, 2. Tip Salon)

“Benim babam lisedeyken handball takımındaymış. Baya sağlam bir vücudu da vardı zaten. Handball'ı baya iyi oynuyordu. Daha sonra da memuriyet hayatında da badminton, bilardoda il ikinciliği var. Aslında babamla ben o bilardodaki hevesini görüp, ben kendimi bilardoya zorlamıştım.” (Oktay, 30, 1. Tip Salon)

“Annem gençliğinde bisiklet sürmüştü. Hal-i hazırda annem aktif olarak spor yapıyor. En son boğaz yarışlarına hazırlandı. 68 yaşında şu anda. Annem iki sene önce Ankara'dan İzmir'e bisikletle gitti.” (Umut, 43, 3. Tip Salon).

“Ailen arkanda duruyor. İlk farklı bir branşlarda da olsa anne baba arkada duruyor. Çünkü onlar da önceden spor yaptıklarından dolayı, geçmişlerinde bu branşlarla ilgilendiklerinden dolayı çocuğunun da spor yapmasını ister yani.” (Ulaş, 25, 2. Tip Salon)

“Babam benden motive oldu diyebilirim. O da başlamıştı. Hala da tabii yaşı ilerlediği için baya hafif hafif yapıyor.” (Oğuz, 31, 3. Tip Salon)

Miras kalan spor orta SES grubunda bir miktar daha fazla gözlemleniyorken bu grupta da da kendilerinin fitness deneyimini örnek alan aile fertlerinden spora başlayanlar mevcut. Umut'un hala aktif yüzücü annesi, yakın zamanlara kadar su jimnastiği yapmakta olan anneannesi kendisinin bir bu alanda biz uzman olmasını büyük oranda etkilemiş gibi gözüküyor.

Buradan elde edilen veri değerli katkılar sunar. Bu çalışma hem teorik metinde hem de araştırma problemlerinde alt ve orta sınıf beslenme rutinlerinin farklılaştığını iddia etmektedir, beslenme de bir çok başka meseleler gibi sınıfsaldır. Sonuçlar orta-alt SES üyelerin çocukluklarının ekseriyetle zayıf geçtiğini, alt SES üyelerin ise çoğunlukla fazla kilolu olduğunu söylüyor. Bir başka yerde Ahmet'in de dile getirdiği gibi alt sınıflarda şekerli, yağlı, 'ağır' beslenme daha yaygın. Orta sınıflar ise beslenmelerine dikkat ediyor. Bunun ekonomiyile, çevreyle, kazanılmış teknik bilgiyle alakalı olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan şu anda fitness faaliyetleriyle uğraşan alt SES özellikleri taşıyanlar belirgin

bir şekilde teknik, terminolojik, bilimsel dile aşına ve bu konuda bilgiye sahipler. Bu, onların geçmişlerindeki beslenme kaynaklı bedensel farklılıklarını telafi edebilmek için bir çaba içinde oldukları biçiminde yorumlanabilir. Her iki grubun geçmiş beden deneyimleri sınıfsal arka planları hakkında bilgi verir, habitusun bedende yerleşik olduğu biçiminde okunabilir. Okan'ın tespiti habitusa işaret eder:

“Biraz gözlemlesem kimin geçmişinde spor olup olmadığını çözerim. [...] Çok basit, koşu, koşmak, yani koşmanın bir vücut duruşu vardır. Bu sporcuysa o profesyonel duruş, adım atışın hemen kendini gösterir. Dersin ki bu adam sporcu, mesela. Yüzme zaten çok nettir. Çok barizdir, yani hani geçmişinde yüzme olan [...]” (Okan, 52, 1. Tip Salon).

Fitness temasına ait kategorilerin ikinci kısmına dair özet tablo ve öne çıkan ifadeler aşağıdaki gibidir.

Tablo 4.4

Fitness Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler - 2

Tema	Kategori	Öne Çıkan İfade
Fitness - II	Birbirine Bağlı ama Farklı İki Kültür: Fitness ve Vücut Geliştirme	"Fitness daha fazla sağlık üzerineyken vücut geliştirmede amaca göre sağlık dışına çıkılabilir" "Vücut geliştirme daha büyük olma, daha iri gözükmeye yönelik" "Mesela herkes fitnessçi olabilir ama herkes vücut geliştirmeci olamaz." "Eskiden kanallarda falan da çıkıyordu, Ebru Şallı vardı, onların yaptığı fitness."
	Antrenman ve Cüzdan	[kadın müsabık/antrenör] "Hepsini. Gerçekten. Hepsini harcıyorum. Hiç param kalmıyor. Param aldığım gibi yine fitness'a harcıyorum. Hepsini." "Eğer besin yönünden bedene bir yatırım yapılmak isteniyorsa aylık gelirlerinin %60-80'ini ayırmak zorunda kalıyorlar. Bu hangi sınıftan bahsettiğimize göre değişir."
	En Büyük Kalem: Beslenme (ve alternatifi Takviye Ürünler)	"Beslenmesini iyi yapamıyorsa maalesef bir yere kadar gelebilir" [beslenme için yeterli parası olmayanların fitness faaliyetlerindeki bedensel başarısı] "genetik mucizeler olmadığı sürece imkansızla yakın diyebilirim" Bir öğrencinin alacağı proteinle aylık 40-45 bin kazanacak adamın alacağı protein aynı olmayabiliyor.
	Üyelik ve PT ile Çalışma Maliyeti	"Profesyonel destek almak adına biriyle çalışmak da ek gelir gerektiren bir şey" "Spor salonunun kitlesi [...] antrenörlük yaptığım için benim gelirim de etkiliyor" "[Üyelik ücreti] bir işçinin de verebileceği bir rakam değil artık"
	Giyim, Kuşam, Aksesuar ve Ekipmanlar: Gerçekten Fark Yaratır mı?	"Kıyafeti, ayakkabısı, beslenmesi olsun. Benim daha çok kıyafete gidiyor." "Supplement kullananlar var, protein tozu olsun, kıyafet olsun. O yüzden gelir çok önemli insanların bedenlerini şekillenmesinde."
	Bedene Yatırımın Maliyeti	

4.3.3 Birbirine Bağlı ama Farklı İki Kültür: Fitness ve Vücut Geliştirme

Bu kategoride katılımcıların fitness ile algı ve anlamlarını sorgulamaya devam edilmiştir. Daha özel olarak katılımcılara “fitness ve vücut geliştirme ayırımı ve kendi kavramsal tercihleri” sorulmuştur.

Sağlık, zindelik, güzellik ve gençliğe vurgusuyla küresel bir endüstri haline gelen fitness olgusu ile sıklıkla ilaçlar, steroidler, aşırı-erkeklik (*hyper-masculinity*), gösteriş ve itme-kakmayla (*hustling*) anılan vücut geliştirme olgusu bağlantılı kavramlardır ve birinin anlaşılabilmesi için diğere ihtiyacı vardır (Andreasson & Johansson, 2014a: 105). Bridges’in gerçekleştirdiği mülakatlardan birinde 16 yıllık bir vücut geliştiricisi kendisini şöyle tanımlıyor: “Bir vücut geliştiricisi olmaya devam etmek zorundayım. Karizmamı başka hiçbir yerde kullanamam. İşe yaradığı tek yer burası. Bir sürü insan için ucubeyiz, ama burada, tanrı gibiyiz” (2009: 83). Vücut geliştirmede bedensel sermayenin belirli alanlarda daha değerli olduğunu ve çoğunlukla “eril” olarak algılandığı ileri sürülebilir.

Çok basit bir ayırım olarak görülsede aslında bu iki kavram farklı pratiklere işaret etmektedir. İkisi birbirinden ayrı ama aynı zamanda ilişkilidir. Fitness faaliyeti büyük bir küresel endüstriye dönüşürken vücut geliştirmenin bir alt kültür olarak kalmasında aşırı kaslılığın eskiye oranla kitleleri büyülememesi ve bu alanda kullanılan çeşitli kimyasal maddeler vardır.

“İkisi tamamen ayrı şeyler. Fitness daha fazla sağlık üzerineyken vücut geliştirmede amaca göre sağlık dışına çıkılabilir. Sentetik maddeler girdiği için işin içine” (Uğur, 26, 1. Tip Salon)

“İkisinin arasında fark var. Vücut geliştirme tamamen vücuda odaklı. Vücuda hasar vererek, vücuttaki kas gruplarını çalıştırarak büyümeyi hedefleyen bir branş. Fitness ise fitness içerisinde birçok sporu barındıran, crossfit, biraz da aerobik egzersizler, onun dışında daha çok fonksiyonel antrenmanların mevcut olduğu bir branş.” (Ulaş, 25, 2. Tip Salon)

Bu konuda uzmanlar daha çok teknik ve yöntemsel bir ayrılıktan bahsediyorlarken, bir başka uzman olan Uğur ise vücut geliştirmeyi hiyerarşik, fitness’ı ise daha modern olarak ayrıştırıyor:

“Vücut geliştirmenin kendi kültürü [...] en modern şu anki yarışmacılarda bile bu ast-üst kültürü vardır. Vücut geliştirmede. Fitness da bu yoktur, fitness daha modernidir. [...] İşin tabii ki de fitness tarafı daha genele hitap eden bir taraf. Fitness tarafı dediğim gibi tamamen insanın hayatına somut kalite katmaya yönelik [...] İnsanın hayatına fiziksel ve mental olarak sağlık katmaya çalışıyoruz. Bizim olayımız bu” (Uğur, 26, 1. Tip Salon)

Fitness deneyimi hayli geçmişe dayanan Okan ise teknik ayrışımı ilave olarak alan olarak ayrıştıklarını öne sürüyor:

“Vücut geliştirmeyi fitness’in tam dışında tek başına böyle özerk bir alan olarak görüyorum. çünkü oradaki karakterlerde öyle yani onun dünyası başka.” (Okan, 52, 1. Tip Salon)

“Kastedilen fitness, spor salonuna gidip ağırlık kaldırmak vs. ise buna vücut geliştirme derim. Fitness kelime anlamı olarak uygun, uyumlu olabilmek, uygun olabilmek çevre ortamına. Sporun adının bence doğrusu vücut geliştirmedir.” (Okay, 29, 2. Tip Salon)

Orta SES özellikleri taşıyan kişilerin ve uzmanların bu iki faaliyet arasındaki ayrım konusundaki görüşleri şu şekilde:

“Vücut geliştirme yerine fitnessı kullanırım. Çünkü vücut geliştirme deyince aklıma dediğim gibi aşırı kash, 150- 160 kiloluk izbandut abilerimiz geliyor, bodyguard gibi dolaşan. Öyle vücut hiç istemedim. Yani o benim için çok fazla. O yüzden fitness biraz daha samimi. Yani şey gibi oraya gidiyorsun ve biraz daha sağlığını düzene koyuyorsun. Biraz daha vücudun güzelleşiyor. Vücudunu biraz daha güzel boyayabiliyorsun öyle söyleyeyim. Ama onun haricinde vücut geliştirmek şey, ağır bir kelime.” (Oktay, 30, 1. Tip Salon)

“Birisi daha ciddi, disiplinli bir spor branşı, diğeri ise insanların daha fit ve zinde olmak için yaptıkları bir spor galiba.” (Olgun, 33, 2. Tip Salon)

“Bu bir şey *challenge* yani bir meydan okuma. Dolayısıyla kendine meydan okuyor işte etrafına meydan okuyor falan hani böyle bir şey var ama ağır bir dal orası yani çok ağır bir alan vücudunu çok yıpratın bir alan yani gözlemlediğimi söylüyorum ben burada sadece.” (Okan, 52, 1. Tip Salon)

Orçun farklı bir bakış açısıyla yaklaşarak fitnessın daha kapsayıcı bir faaliyet olduğunu, pilates, vücut geliştirme gibi sporların fitnessın altında olduğu tespitini yapıyor. Bu kısmen doğru, daha önce de zaman zaman yer bulduğu üzere fitness daha kitlesel bir endüstrinin ürünüken vücut geliştirme bir alt kültür olarak, daha eril ve daha çileli bir faaliyet:

“Şimdi pilates de fitnessa girebilir. Mesela bodybuilding de fitnessa girebilir. Bunların hepsinin bir ayrımı var.” (Orçun, 28, 2. Tip Salon)

Alt SES gruplarından da meseleye bilimsel bakımdan yaklaşarak iki alanı farklılaştıranlar olduğu kadar iki faaliyeti birbirinin parçası olarak görenlerin ifadeleri de kayda değer:

“Fitness biraz daha fonksiyonel antrenmanlar. Hayat standartlarını yükseltmek adına. Aşırı yoğun, şiddetli olmayan *intensitive* olarak [...] Bodybuilding direkt kasların büyüsun, yeterli tartımların simetrik olduğu sürece.” (Adem, 22, 3. Tip Salon)

“Fitness genel bir kavram. Vücut geliştirme onun bir parçası. Mesela *kalistenik* var, daha çok harekete yönelik, daha esnek olmaya yönelik. Ben vücut geliştirme kısmıyla uğraşıyorum. Benim yaptığım vücut geliştirme, fitness daha genel bir kavram.” (Ali, 22, 2. Tip Salon)

“Yani fitness daha çok şey, hani göbekten kurtulma. [...] Mesela fitnessa gelen abilerimiz var yukarıda. Onlar daha çok hafif çalışıyorlar.” (Ata, 32, 3. Tip Salon)

Alt SES grubundan görüş bildirenlerden iki faaliyetin ayrımına yönelik göze çarpan ifadeleri vücut geliştirmenin daha çok erillikle ilişkisi olduğu öte taraftan fitnessın daha elit ve kadınlara hitap eden bir spor olduğu, vücut geliştirmenin hard bir spor olduğu yönündedir.

“Biz burada vücut geliştirme yapıyoruz. Bizim yaptığımız daha farklı bir şey. Fitness dersiniz internette videolarda denk gelmişsinizdir, hatta eskiden kanallarda falan da çıkıyordu, Ebru Şallı vardı, onların yaptığı fitness.” (Azat, 31, 3. Tip Salon)

“Vücut geliştirme hard bir spordur. Bu işin ileri seviyesidir. Mesela herkes fitnessçı olabilir ama herkes vücut geliştirmeci olamaz. Bugün spor salonunda yaptığımız bir koşma da fitness'tır ya da bir ip atlama da fitness'tır. Vücut geliştirme dediğimiz olay atletik böyle atletle gezdiğin zaman büyük bir kola, ya da kaba bir omuza sahip olman. Fitness dediğimiz olay daha çok böyle fit olmak formda kalmak. [...] fitness deyince benim aklıma biraz elitlik geliyor. [...] Vücut geliştirmeci daha çok saygın bir spordur, fitness'a göre. Fitness şimdi çok abes olacak ama yani fitness kadın spordur ya. Yani bir erkek bir erkek fitness yapıyorsa ya gelişecek ya da bu sanatı yapmayacak. Yani kalkıp da bir erkek ben fitnessçıyım deyip de hiçbir şey görüntü yoksa ona da fitnessçı diyemem.” (Arif, 31, 3. Tip Salon)

Ahmet ise ülkede spor denilince genel algının vücut geliştirme olmasına eleştirel yaklaşmıştır:

“Spor salonundayım dediğim zaman aklınıza neresi geliyor? Herhangi bir, evet fitness salonu. Belki de ben badminton salonundayım. Çünkü bizim ülkemizde spor denilince bu işi sadece biz vücut geliştirmeyi indirgedik. Ve herkes burada.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon).

4.3.4 Bedene Yatırımın Maliyeti

Fitness ekonomisi sadece üyelik ücretleri üzerinden bile bakılsa oldukça büyük hacme sahip. Ancak alandaki veriler fitness harcamaları bakımından üyelik ücretlerinin diğer kalemler arasında en az yer tuttuğunu gösteriyor. Üyelik ücretlerinden daha çok harcama yaptıkları kalemler: spor kıyafetleri, ekipmanlar, protein takviyesi ve beslenme. En büyük harcama beslenme, açık ara diğerlerinden daha maliyetli. Günlük alınması gereken kalori, protein miktarlarının gramla, milimetreyle ölçüldüğü bu alanda beslenmeye alternatif protein tozu olarak adlandırılan takviye edici tozlar da bu ekonominin parçası. Beslenme

ve alternatif takviye ürünleri bedensel sermayenin oluşumunda bireyler ve gruplar arasında en büyük eşitsizliği yaratan harcamalar. Bu bir başka bulguyu açığa çıkarıyor, katılımcılardan bazılarının da dile getirdiği üzere, fitness (yatçılık, golf gibi elitlerin alanı olan sporlar hariç) diğer gündelik sporlar arasında en pahalı spor. Hal böyleyken fitness salonlarının sürekli dolu olması, günbegün yeni salonların açılıyor olması bedene verilen öneme işaret eder. Böylesine özen en azından alt SES grupları için sağlıklı yaşamdan fazlasını ifade etmektedir. Farklı kategoride olan salonların tüm gruplardaki bireylerin bedenlerinin gelişimine etkisini eş varsayarsak, bir başka ifadeyle salonun etkisini dışarıda bırakırsak, fit bir beden için geriye beslenme kalmaktadır. Orta ve üst gelir grubundakilerin de alt gelir grubundakilerin de en sağlıklı koşullarda (doğal protein kaynakları, sadece tavuk değil, balık ve kırmızı et gibi) beslenebilmesi için aylık harcamalarının aşağı yukarı aynı olduğu söylenebilir. Ancak böyle koşullardaki aylık maliyetin gelirle oranı her bir grup için farklı etkilere sahip olacaktır. Bir başka ifadeyle yarışın başlangıç noktasında eşitlik var gibi gözükse bile yarışın ilerlerinde gruplar arası fark git gide açılacaktır.

Bu kısımda katılımcıların fitness ekonomisi ile ilgili görüşlerinde baskın olan fitness faaliyetinin beslenme bakımından ekonomik zorluğudur.

“Türkiye’de sağlıklı beslenmek, sağlıksız beslenmekten çok çok daha yüksek bir maliyete sahip. Dolayısıyla, eğer besin yönünden bedene bir yatırım yapılmak isteniyorsa aylık gelirlerinin %60’ı ila %80’ini ayırmak zorunda kalıyorlar. Tabi bu hangi sınıftan bahsettiğimize göre değişir. Orta sınıf %60-70’ini ayıracak. Ama alt sınıf bunu daha üst. %80-90’ını ayırmak zorunda kalacak. Üst tabaka bunun %20’siyle 40’ını ayırmak zorunda kalacak. Çünkü gelir büyüyor. Alım gücü ona göre değişmiş oluyor.” (Umut, 43, 3. Tip Salon)

“Türkiye’de en pahalı sporlardan biri. Gelir seviyesi çok yüksek değilse ve beslenmesini iyi yapamıyorsa maalesef bir yere kadar gelebilir. [...] düşük bir gelirle çok iyi bir vücut yapmak zor. Çünkü bu spor[da] bir seviyeden sonra çok ince eleyip sık dokumak ve bunun için de sadece beslenmeye ciddi paralar ayırmak gerekir. Düşük gelirli biri için [...] genetik mucizeler olmadığı sürece imkansız ya yakın diyebilirim.” (Uğur, 26, 1. Tip Salon)

Görüşlerine başvuran uzmanların ortak kanısı gelir ile beslenmenin, dolayısıyla fitness faaliyeti yürütmenin doğru orantılı olduğu yönündedir. Umut, bu kategorinin ilk kısmında belirtilen maliyet aynı kalsa bile harcamanın gelire oranının farklı etkilere sahip olmasına benzer hususu ifade etmiştir.

“Ülkemizin ekonomik koşullarında da besleme, ya da takviyeler biraz pahalı [...] bir öğrenci adamın alacağı proteinle, aylık 40-45 bin kazanacak adamın alacağı protein aynı olmayabiliyor.” (Orçun, 28, 2. Tip Salon)

“Gelirim yaklaşık %60-70’ı [...] Çünkü beslenme bu işin çok büyük bir parçası [...] ve beslenme yoksa aksine olduğun yerden geriye gidersin. Özellikle vücut geliştirme alanında kaslarını yırttığın için o kaslarını kendini iyileştirmesi gerekir. İyileştirmesi için de beslenme, proteine ihtiyacı vardır. [...] Fazla yemen gerekiyor, iyi beslenmen gerekiyor ve bu da [...] Türkiye koşullarında bir masraf açıkçası.” (Ozan, 29, 3. Tip Salon)

“Spor salonuna verilen para biraz da değişkenlik gösterse de yine ortalama bir fiyattır. Çok pahalı spor salonları da var, ucuz olanları da var ama yine ortalama bir fiyat var. Gelir düzeyi çok yükselirse kişilerin aslında inanılmaz sağlıklı beslenme seçeneğinin de artacağını düşünüyorum. Beslenme çok kritik ve günümüzde maalesef çok iyi beslenebilmek düşük bir gelirle söz konusu olamıyor.” (Olca, 29, 1. Tip Salon)

“Beslenme pahalı bir durum, zor bir durum.” (Orçun, 28, 2. Tip Salon)

“Yemeğe çok para harcıyorum özellikle. Hani gelirim yüzde on beşi, belki yirmisi [%15-20]. [...] Dışarıdan temin edersem yemekleri. Baya bir kısım gidiyor. [...] Doğal yöntemleri seçtiğim için, başka protein tozudur falan kullanmıyorum. Onun da ek bir gideri var. Ama tabi sadece yemek içmek, güzel yemekler yapmak baya bir...” (Orkun, 26, 2. Tip Salon)

Orta SES grubundaki katılımcıların da fitness ekonomisi ile ilgili görüşlerinde baskın olan fitness faaliyetinin beslenme bakımından ekonomik zorluğudur.

“Aslında salon bu işin en minimize tarafı.” (Arif, 31, 3. Tip Salon)

“Para bu işin birincisidir. Yüzmede, basketbolda böyle değil. Basketbolda bir pota bir top. [...] Basketbolcu adamın da tabii gidip kaliteli beslenmesi gerekiyor ama beslenmese ne olur? O açığın ona zararı vücut zararı aynı değil.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Sadece 2000 lirayı tavuğa verdiğimizizin farkına varabiliriz. Bunun yanı sıra pirinç. Pirinç de gerçekten çok pahalı [...] Bir pirinçten bir tavuktan mı ibaret, ben avokadoyla bu sporda tanıştım, ben brokoliyle bu sporda tanıştım, yulaf ezmesiyle bu sporda tanıştım, fıstık ezmesiyle bu sporda tanıştım, işte birçok kuruyemişi daha bu sporda tanıdım ben bu işi gerçekten ciddiye boyutunda yaparsan maliyeti çok yüksek.” (Arif, 31, 3. Tip Salon)

“Bu işi ciddi anlamda yapmak istiyorsanız maddiyat önemli. Takviye gıdalar, protein tozları pahalı malzemeler. [...] Belli bir gelire sahip olmak gerekiyor.” (Aydın, 56, 3. Tip Salon)

Üyelik ücretleri, en azından Eskişehir için makul seviyelerde olsa da geçmişe oranla maliyeti artıran unsur olduğu da bulgular arasında.

“Aylık 10 lira 20 lira aidat verirdik. Bir ay o salonu istediğimiz kadar kullanırdık. Sabah öğle akşam girebilirdik. [...] Gidersin bir soru sorarsın, bunlar özel eğitimde der. PT'likle bunları söylüyorlar. PT'lik ücretini de çılgın para alır.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Bu işin fiyatlarını çok minimal olduğu zamanları da biliyorum. Ucuzdu sporcu beslenmesi. Çünkü, yulaf hiç kimse bilmiyordu ve böyle ürünler daha ucuzdu. Tavuk, bu zaten tavuk verdik yani. Tavuk, yani tavuk kaç para olabilirdi ki yani. (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)”

Beslenme kaynaklı eşitsizliklerin boyutu tüm kesimlerin önemle üzerinde durduğu bir mesele. Beslenmenin alternatifi protein ya da takviye gıdalar ise eşitsizliğin hem sebebi hem de sonucu. Fitness temasına ait kategorilerin üçüncü kısmı bu meseleyle başlamaktadır:

Tablo 4.5

Fitness Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler – 3

Tema	Kategori	Öne Çıkan İfade
Fitness - III	Almak ya da Almamak: Besin Takviyesi/Protein Tozu	"O çocuk zannedecek ki bu insanların hepsi protein tozuyla yaptı. Gitsin alsın. Alsın ve onun olmadığını fark etsin. Zaten ikinci kez ona para vermez, gidip o tavuk alacak. Çünkü tavuğun daha kıymetli olduğunu anlayacak"
		"O paraları vermeye gerek yok. Ama rafta durması hoşuna gidiyor insanın."
		"kesinlikle kullanılması gerektiğini düşünüyorum ama önce çiğnememiz lazım, sonra içmemiz lazım."
	Toplumsal Konumun Göstergesi Olarak Fitness'ın İkamesi	"Büyük ihtimalle futbol oynuyor olurdum. Hayatımdan futbol çıksa da olur ama fitness çıkmasın."
		"Büyük ihtimalle dövüşüyor olurdum"
		"[Eskiden] top oynuyordum. Hala top oynardım"
	Motivasyonun En Önemli Kaynaklarından: Buddy	"Köpek de bakabilirdim aslında"
		"Partnerle çalışmak çok farklı bir duygu. Partnerle çalıştığı zaman aranda gerçekten farklı bir bağ oluşuyor. Yani biraz daha böyle artık sevgili gibi mi dersin ne gibi dersin"
		"Ağırlık kaldırırken, hadi ya bu son, bu son diyecek birisi"
	Buddy'm Olmadan Asla	"Şu anda farklı salonlara gidiyoruz. Artık beraber yapamıyoruz."
	Ayrı Dünyaların Buddy'leri	"Hele biraz da senin minvalinde bir insansa, yani spor tecrübeniz birbirinize yakınsa gerçekten çok daha keyifli oluyor."
		"Çok biliyorsan yanına çok bildiğin birini alıp onunla devam etmek, hiçbir şey bilmiyorsan yanına hiçbir şey bilmediği birini alıp, onunla sıfırdan öğrenmeye çalışacaksın"
		"Bir kere hedeflerinizin aynı olması gerekiyor [...] Biri telefonla oynarken diğeri bileklerini sarıyorsa bu iş olmaz."
	Buddy Bulmanın 'Racon'u	"Kaç setin var? beraber yapaalım mı?"[dan] "ya gel kahveyi beraber içelim"
		"Yani aynı seviyede, aynı yaşam tarzına sahip insanlar partner olmalı. Biri orada diyet yapıyorken biri saçma sapan besleniyorsa o ikisi partner olmalı bence."

4.3.5 Almak ya da Almamak: Besin Takviyesi/Protein Tozu

Bir önceki bölümde fitness faaliyetinin beslenme boyutuna değinirken besin takviyesine kısaca değinilmişti. Mülakatın bir kısmında katılımcıların besin takviyesi kullanımı ile ilgili görüşleri de soruldu. Buradan sosyolojik bir anlam çıksa da çıkmasa da fenomenolojik yaklaşıma göre olguya dair edinilecek her türlü bilgi o olguya daha kapsamlı anlamlar yüklemenin bir yoludur. Bu sebeple katılımcıların besin takviyesiyle ilgili görüşlerinin bir kısmı aşağıdadır:

“Sağlıkla alakalı herhangi bir sorunu bugüne kadarki makalelerde hiçbir şekilde gözetlenmemiş. Eski makalelerde birkaç sorun bulunmasına rağmen güncel makalelerde bu tezlerin hepsi çürütülmüş. [...] Yani bir insan, fitness yapan biri vücudunda ne eksik kalıyorsa o günkü düzeninde, protein olabilir, karbonhidrat olabilir, bu vitamin ve mineraller olabilir... Ne olduğunun çok fazla önemi yok. Bunlar eksik kalıyorsa bunları tamamlamak için besin takviyesi tabi ki de kullanması gerektiğini düşünüyorum.” (Uğur, 26, 1. Tip Salon)

“Protein tozunun yararlı bir ürün olduğunu düşünmüyorum. Et tükettiğimiz zaman, bir tavuk budu ya da tavuk göğsü tükettiğimiz zaman bu proteinden önce midedeki o sindirim sürecinin yaktığı bir kalorisi var. Ama protein tozu gibi bir yardımcı madde alındığında o direkt olarak kanı karıştırıyor ve oradaki bazı işlemler es geçilmiş oluyor. Dolayısıyla aynı oranda etkili olduğunu düşünmüyorum.” (Umut, 43, 3. Tip Salon)

“[...] önermiyorum ve kullanmıyorum da. Ama pro fitnessler, bodybuilding yapanlar kullanıyorlar [...] Yanlış bir supplementleri aldığınızda, eğer siz ona uygun antrenmanı yapmıyorsanız [...] faydası yerine zararlı olacaktır [...] Genel anlamda da bu supplementlere çok ben amatörler için uygun olmadığını düşünüyorum.” (Utku, 50, 3. Tip Salon)

Görüşüne başvurulmuş uzmanlar doğal olarak teknik açıdan meseleye yaklaşıyorlar. Yaygın kanı bu ürünlerin halk arasında sanıldığı gibi zararlı olmadığı yönünde. Ancak, kullanılmasında herhangi sakınca görmeyen uzmanlar kadar kullanılmasını (çok gerekli görmediği için) önermeyen uzmanlar da mevcut.

“*Supplement* olarak bakarsak aslında faydalı buluyorum. Diyeti çok kolaylaştırabilecek bir şey bu aslında spor yaparken. [...] Supplementler aslında bu konuda çok pratik oluyorlar. Yani insan supplement kullanıyor yani çok böyle şey var, yok zararlı vesaire de ben deneyiminin bir zararını bir şeyini görmedim.” (Okay, 29, 2. Tip Salon)

“Bilinçli şekilde tüketildiği zaman çok faydalı olduğunu düşünüyorum. Tavsiye ederim şahsen. Güzel oluyor.” (Orçun, 28, 2. Tip Salon)

“Adı üzerinde, besin takviyesi olduğu için insanın kendi besin ihtiyacını gerçekten iş, okul gibi sebeplerle karşılayamıyorsa, protein tüketiminin eksik kaldığı durumlarda protein tozu

alınabilir. Günümüzde maalesef pek erişilebilir fazlasıyla, *affordable*, ucuz olmadığını da göz önüne alırsak çok da gerekli olduğunu düşünmüyorum” (Olca, 29, 1. Tip Salon)

Orta SES grubunda görüş bildirenler arasında da protein tozu gibi besin takviyesine şiddetle karşı çıkanlar yok. Görüşmecilerin neredeyse tamamı (her üç gruptan da) zararlı olmadığı yönünde görüş bildirdiler. Ancak gerekli olup olmadığı hususunda fikir ayrılıkları doğal olarak var.

“Ben kesinlikle kullanılması gerektiğini düşünüyorum ama önce çiğnememiz lazım, sonra içmemiz lazım. [...] Yani ben günlük atıyorum, kendim için söylüyorum. “700 gram tavuğunu yedin mi Ahmet?” “400 gram pirincini yedin mi Ahmet?” İşte 40 gram zeytinyağını tükettin mi Ahmet?” “Vitaminlerini aldın mı?” Şimdi bir iyi hissetmiyorum Ahmet dediğinde ben de protein tozu alıyorum. Çok elzem miydi? Kesinlikle elzem değildi. Olmazsa olmaz mıdır, alakası da yok.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Besin takviyesi gerekli. Vitamin olsun, BCA olsun bunlar gerekli. Olmazsa da olur diyenlere katılmıyorum. [...] Protein tozu da normalde kullanmanız çok şart değil. Ama ülkemizin ekonomik durumları nedeniyle yeterli proteini dışarıdan alamadığımız için protein tozuyla tamamlıyoruz. O da şart gibi bir şey yani bizim için.” (Ali, 22, 2. Tip Salon)

“Protein tozu kullanıyorum. Ucuz yollu protein sonuçta.” (Anıl, 33, 2. Tip Salon)

“Protein tozu artık bu segmentin en basit unsurlarından bir tanesi oldu. Bir değil on alsam [kazançtan bahsediyor] yiyeceklerimde değil sadece besin takviyelerimde değişkenlik gösterirdi. Bunun içerisine protein tozu da katardım. Bir süreçte tabii ki böyle maddiyatın ona uygun olunca alıyorsun.” (Arif, 31, 3. Tip Salon)

Besin takviyeleri kimi katılımcıya göre ekonomik gerekçelerle şart, kimi katılımcıya göre besin takviyesi tüketmek maddi açıdan güç. Bunun sebebi proteinlerin de kendi içinde kategorileri olduğu: iyi protein, ucuz yollu protein, marka protein, merdiven altı protein.

İfadelerden elde edilebilecek bir başka bulgu, esasen alt SES özellikleri taşıyanların grubunda bir miktar fazla olacak biçimde salon müdavimlerinin küçümsenmeyecek fenni bilgiye sahip olduklarıdır. Bu meseleye birkaç farklı açıdan yaklaşabiliriz; bir bakımdan fitness faaliyetlerinin bireylerin sadece ruhsal ve bedensel durumlarına katkısı olmadığı, ayrıca kültürel sermayeyi oluşturduğu veya artırdığı öne sürülebilir. Bir başka bakımdan, mevcut ya da sonradan oluşan bilgi stoğunun bedensel sermayeyi şekillendiren yapı olduğu öne sürülebilir. Kültürel sermaye vasıtasıyla zihinsel açıdan teknik bilgi, bedensel açıdan ise beceri habitusa işaret etmektedir.

Protein tozları benzeri besin takviyesiyle ilgili bir başka sosyolojik mesele üretilen eşitsizliğin farklı boyutlarıdır. Orta ve yüksek gelir grubundakiler doğal protein kaynaklarına rahat erişebilirler, alt-orta ve alt gelir grubundakiler ise bu kaynakları tüketemiyor, çok nadir tüketiyor ya da muadillerini tüketebiliyor. Örneğin alt SES özellikleri taşıyan üyelerin beslenmeyi tanımlarken kullandıkları kelimeler arasında neredeyse kırmızı et ve balık gibi ürünler yok, alternatif olarak daha ekonomik protein kaynağı olan tavuk var ve duruma göre bir her gün hatırı sayılır miktarlarda tavuk tüketebiliyorlar. Orta SES grubuna dahil olan görüşmecilerin ya da salonlarda gözlemlediklerimizin şayet yarışmalara katılmayacaklarsa günlük ve yoğun piriç tüketimi söz konusu değil. Ancak “sıkı” bir beden imalatı için diyabet hastası olma riskine rağmen piriç “ideal” bir besin maddesi, ki gelirlerine oranla pahalı sayılabilecek bir besin maddesi. Bu grup zaman zaman ekonomik ya da pratik gerekçelerle protein tozu kullanıyor. Eşitsizliğin bir yönü bu şekilde tanımlanabilir: Üst, orta gelir grubuyla alt gelir grubu arasındaki gelir farklılıklarından ötürü alt gelir grubunun doğal ve sağlıklı olmayan besinlere yönelmesi.

Gelir dağılımının oldukça altında yer alarak yoğunluklu olarak güç kazanmak amacıyla bu türden bedensel faaliyetler yürüten bir başka grup ise üst-orta ve alt gelir gruplarının tükettiği gıdalarına erişemediği gibi protein tozu gibi takviyelere de erişemiyor. Görüşülenler arasında bu boyutta bir eşitsizlik örneği olmasa da merdiven altı salonlarda buna benzer bir kitlenin bulunması yüksek ihtimal.

Görüşmelerden de anlaşılabileceği gibi besin dolayısıyla oluşan bu farklılık sadece alt SES grubunun yakındığı bir mesele değil, orta SES özelliği taşıyanlar ve uzmanların da bu konuda bir eşitsizlik olduğunu fark etmesi ve dile getirmesi besin kaynaklı eşitsizlikleri daha görünür, daha somut kılar. Örneğin orta SES grubundaki üye bu eşitsizliği tasvir ederken kendini dışarı çıkarıp alt gelir ile üst geliri kıyaslaması gibi.

4.3.6 Toplumsal Konumun Göstergesi olarak Fitness’ın İkamesi

“Salonda ne kadar çok vakit geçirirsen sokakta o kadar az vakit geçirirsin, beni sokaktan uzak tutuyor, sokakta başımı belaya sokacağıma buraya geliyorum.” [...] “Eğer boksa başlamasaydım banka soyguncusu olurdum. Bir zamanlar bunu istiyordum. Uyuşturucu satmak istemedim. En iyisi olmak istedim, onun için de banka soymak istedim. [...] “boks beni delikten çıkardı ve işe yarar bir insan yaptı”

Wacquant'ın çalışmasındaki bu ve benzeri ifadelerden (2012: 42) çalışma için iki soru türetilmiştir: Fitness faaliyeti yapmasaydınız yerine ne yapıyor olurdunuz? ve Fitness size ne kattı, sizi ne yaptı? Çalışma kapsamında fitness faaliyeti yürütmekte olan bireylerin şayet bugün fitness faaliyetini bırakmaları gerekseydi bu faaliyetin yerine ne yapıyor olduklarına dair yanıtları SES gruplarına göre gruplandırılmış olarak aşağıda bulunabilir.

Alt SES Grubu: “büyük ihtimalle dövüşüyor olurdum”, “büyük ihtimalle futbol oynuyor olurdum”, “bir şey yapmıyor olurdum açıkçası”, “hiçbir şey. Yani dediğim gibi top oynuyordum. Hala top oynardım”, “birden fazla enstrümanla uğraşabilirdim, bir köpek de bakabilirdim aslında”, “evde şekerleme yapıyor olurdum”, “vakit namazının hepsini kılardım hocam. Televizyon izlerdim”.

Orta-Alt SES Grubu: “Oyun oynardım diye düşünüyorum yani ya da bir kafeye gidip latte içmek daha mantıklı geliyor”, “futbol oynardım”, “oyun oynardım”, “televizyon izlemeye, arkadaşlarımla dışarı çıkmaya, düzensiz beslenmeye devam ederdim büyük ihtimalle”, “Oyun oynardım falan filan yani. İşimle ilgilenirdim”, “daha gündelik boş şeylerle geçirirdim herhalde. Belki daha boş bir insan olurdum.”, “tenis oynuyor olurdum”, “hobimsi böyle gene bir sürece sokabilirdim uzun vadede. Yani dil öğrenmek vesaire gibi”, “karma dövüş sanatlarıyla ilgilenmek isterdim spor olarak. MMA tarzı.” “klasik boks ya da kikkoks sporu dikkatimi çekerdi ağırlıklı olarak”, “eğlenerek spor yapma taraftarıyım. Belki böyle takım sporları, grup sporları olabilirdi. Hep birlikte yapılan sporlar [...] Yüzme sporunu tercih ederdim herhalde”, “ya arkadaşlarımla buluşmuştum ya işte bilgisayar başındaydım”

Uzman Grup: “Öncesinde futbol oynuyordum. Yine futboldan devam ederdim”, “Alkolik olurdum herhalde. Büyük ihtimalle alkolik olurdum.”

Alt ve Orta-alt SES grupların ikame faaliyetleri arasında ilk bakışta çok büyük bir farklılık gözükmemektedir. Ancak alt SES özellikleri taşıyanların dövüşmek, top oynamak, enstrümanla uğraşmak, şekerleme yapmak, köpek bakmak, gibi pratiklerle fitness faaliyetini ikame etmelerinde ve bununla ilgili kullandıkları dilde bir ölçüde sınıf izlerine rastlanabilir.

Öte yandan orta-alt SES grubuna dahil ettiklerimizden kafeye gitmek, latte içmek, televizyon izlemek, arkadaşlarla dışarı çıkmak, [bilgisayar] oyun[u] oynamak, hobi benzeri faaliyetler yapmak, dil öğrenmek, karma dövüş sanatlarıyla ilgilenmek, tenis yapmak, klasik boks, kikkoks yapmak, eğlenerek spor, grup sporları yapmak, yüzme

benzeri cevaplar elde edilmiştir. Bu gruptakilerin fitness ikame pratikleri orta sınıf boş zaman faaliyetlerine bir miktar yaklaşmaktadır.

Her üç grubun ikame faaliyetlerinde ‘boşluk’ hakimken orta sınıftan iki görüşmecenin dil öğrenmek ve işiyle ilgilenmek gibi üretken faaliyetlere yönelmesi söz konusudur. Dini ritüelleri yerine getirmeyi düşünen görüşmeci normal şartlarda da namaz kılan bir görüşmecidir. Dolayısıyla bunu boş zaman pratiği olarak değerlendiremeyiz.

Bu yanıtlar fitness faaliyetinin bireylerin hayatında ne anlamlara geldiğine dair izler içerir. Öte yandan kapsam dahilindeki SES kategorizasyonunun isabetliliği konusunda fikir verir. Dil kullanım farklılıkları üzerinden sınıfsal farklılıklara işaret eder: top-futbol, dövüş-karma dövüş sanatları, hiçbir şey yapmamak-latte içmek

Tüm bu yanıtların arasından Ali’nin yanıtı bu kısımda fitness ile ilgili anlam, duygu, his cevaplarını özellikle alt sınıflar için özetleyen türdendir: “Büyük ihtimalle futbol oynuyor olurum. Hayatımdan futbol çıksa da olur ama fitness çıkmasın. (Ali, 22, 2. Tip Salon)

4.3.7 Buddy’ın Olmadan Asla

Buddy veya Türkçe söylemek gerekirse “spor eşi” sadece birlikte spor yapılan kişi değil birlikte spora gidilen kişidir. Bu ne demek? Buddy kişiye sporda yardım eden değil, en soğuk günde, en erken saatte, en uykusuz dönemde partnerinin üzerinde kurduğu baskıyla onu salona ‘sokan’dır. Buddy ile spor yapmanın yaygın olduğunu uzun süre gözlemledikten sonra onu araştırmanın sorunsallarından birisi yapmaya karar verdik. Bu doğrultuda mülakata dahil edilen sorular buddy ile çalışmanın ne ifade ettiği, iki buddy arasında denklik olması gerekip gerekmediği ve buddy bulmanın raconları ile ilgiliydi. Bu doğrultuda edindiğimiz yanıtlardan bazıları:

“İnsanların birbirini sürüklemesini, fitness salonunda saatlerin daha çabuk geçmesini, can sıkıntısını almayı, sohbeti, birlikte hareketleri sırayla yaptığınızda işte birbirini sürüklemeyi getiren bir şey.” (Utku, 50, 3. Tip Salon)

“Eğitim, gelir, meslek açısından aslında denk bir şekilde oluyorlar. [...] Yakın bir ilişkisi olan insan genelde partner olabiliyor.” (Uğur, 26, 1. Tip Salon)

“Eğitim, gelir, meslek olarak denk olması gerekmiyor. Ama partner bulurken seviyeye uygun olmalı bence. Aynı yaşam tarzına sahip insanlar partner olmalı. Biri orada diyet yapıyorken biri saçma sapan besleniyorsa o ikisi partner olmalı bence.” (Umrhan, 26, 2. Tip Salon)

Uzman görüşü alınanlar açısından buddy ile çalışmak motivasyonu artıran bir ilişki biçimi ve mesleki ve ekonomik olarak olmasa da yaşam tarzları ve spor anlayışları benzemeli.

“Partnerle çalışmayı çok severim. Verimli de bulurum. Çok motive edicidir. Olduğu zamanlar da olmuştu. Aslında partnerimin olduğu zamanlarda o gelişimin de daha hızlı olduğunu gözlemledim bizzat. [...] Bir partnerinin olması motivasyon açısından çok süreci geliştiren bir durum. Onun dışında senin o öz disiplini oluşturmanı kolaylaştıran bir durum. Sonuçta sen her zaman kendine hadi diyemeyebiliyorsun ama partnerin olduğu zaman partnerin sana hadi diyebiliyor. Bir partnerin olduğu zaman onun zamanına da saygı duyman gerekiyor.” (Okay, 29, 2. Tip Salon)

“İttirecek seni, *hypel*ayacak bir insana çok ihtiyaç duyuyorsun spor salonunda. Bu çok sağlam bir müzik oluyor. Kulaklığını takıp tamamen kendini o akışa bırakıyorsun. Ya da dediğim gibi işte yanında seni ittirebilecek insanlar oluyor.” (Oktay, 30, 1. Tip Salon)

“Beraber planlıyorsunuz, bir zaman aralığında gidiyorsunuz. Gitmek istemediğin zaman bile gidebiliyorsunuz bu şekilde. Gittiğinizde beraber çalışmak yine daha sosyal hale getiriyor. Sporla ilgili konuşabiliyorsunuz, günlük hayattan bahsedebiliyorsunuz [...] Bir grup bir aleti işgal ettiğinde oraya girip çalışmak zor. İki kişi veya üç kişi işgal ettiğinizde sizin avantajınıza oluyor aslında.” (Olgun, 33, 2. Tip Salon)

Orta SES grubundan görüşmeci olan **Olgun** buddy ile ilgili farklı bir meseleye değiniyor. Salon içerisindeki güç ilişkilerinde, ekipmanlar üzerinde kurulan hakimiyette, kısacası mücadelede bir ya da daha fazla buddy ile çalışmak ‘alan’da avantajlar sağlayan bir durum. Burada şu tespiti yapmak yerinde olacaktır. ‘Fitness bireysel bir spordur’ önermesi hem doğru hem de yanlış. Buddy ile çalışmayan ve salon içi güç ilişkileriyle ilgilenmeyen, kulaklığını takıp çalışan kişi için bireysel olduğu söylenebilirken öte taraftan salon içi mücadeleler ve alandaki konumların kolektif açıdan korunması bakımından da hem bir mücadele sporu hem de takım sporudur.

“Partnerle çalışmak çok farklı bir duygu. Partnerle çalıştığı zaman aranda gerçekten farklı bir bağ oluşuyor. Yani biraz daha böyle artık sevgili gibi mi dersin ne gibi dersin bir bağ oluşuyor gerçekten partnerinle aranda. Hele biraz da senin minvalinde bir insansa, yani spor tecrübeniz birbirinize yakınsa gerçekten çok daha keyifli oluyor.” (Adem, 22, 3. Tip Salon).

“O salonda tanıştığım biri. Bu salonun mesela bana birinci avantajı o kardeşim olmuştur. Bir makinede ağırlık kaldırırken [...] “beraber yapalım mı?” ile başlayan bir dostluğumuz oldu. İşler çok daha güzel, hoş yerlere gitti. Oradaki hareketleriyle, “ya fena bir çocuk değilmiş”, “ya gel kahveyi beraber içelim.” “olur abi içelim.” Burada da hiç sporla ilgili konuşmadık mesela. Hayatımızla ilgili konuştuk. O benim buddy'im.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Partnerin olması tek çalışmaktan daha iyi. Birbirini sürekli motive ediyorsunuz.” (Ali, 22, 2. Tip Salon)

“Partner [...] biraz daha kendi minvaline yakın olmandır. Çok biliyorsan yanına çok bildiğin birini alıp onunla devam etmek, hiçbir şey bilmiyorsan yanına hiçbir şey bilmediği birini alıp, onunla sıfırdan öğrenmeye çalışacaksın.” (Adem, 22, 3. Tip Salon)

“İlla buddy olsun diye de buddy olunmaz. Spor anlayışının ve bence sosyal düşüncenin aynı olması gerekir ki hem içeride hem dışarıda görüşülsün.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Bir kere halihazırda çalışılan meslek, hangi meslekte çalışıyorsanız bu bile etkili olabilir. Yani çalıştığımız mesleğin saatleri olsun. İşte atıyorum partneriniz akşam saat 8'de çıkıyorsa, siz 6'da çıkıyorsanız [...] bu olumsuz bir faktör olarak yansıyabilir. Gelir de tabii ki bir yerde etkilidir. Yani az geliri veya çok geliri olması [...] çok fazla etkili olmasa bile statü olarak da denk olmalı. Çünkü bunun sonucunda bir şey alıyorsunuz. Spor yaptığınızda bunun sonucunu karşılığında bir vücut olarak alıyorsunuz. Bunun karşılığında bunu sergilediğiniz ortamlar da çok önemli. Yani bu da statüye geliyor. [...] Bu tabii ki önemli bir etken ve denk olmalı.” (Atakan, 28, 2. Tip Salon)

Orta SES gruplarında partnerlerin spor beklentileri ve zihniyet açısından birbirine yakın olmasının yeterliliğine benzerlik gösteren alt SES gruplarında meslek, kültür, gelir, eğitim gibi açılardan denk olma zorunluluğu olmamasıdır. Ancak özellikle vardiyalı işlerde çalışanlar için düzenli olarak çalışacağı buddy'nin de çalışma koşulları kendisinin gibi olması gerektiği belirginleşen bir başka fikir. Benzer biçimde birlikte ‘inşa’ edilen bedeninin gösterileceği ortamların da önemli olması sebebiyle spor eşinin toplumsal konum bakımından denk olması gerektiğine dair görüşler de söz konusudur.

Alt SES gruplarında yer alanların, partnerleri hangi SES grubuna dahil olursa olsun, birlikte spor yaptıkları partnerleri için duygusal ifadeler kullanmaları da SES grupları arasında fark yaratan bir başka mesele. Bedenleriyle araçsal ilişki kuran alt SES grubuna mensup olanlar ve karşılığında spor eşleriyle araçsal ilişki kuran orta-alt SES grubuna mensup olanlar meselenin iki farklı boyutunu açığa çıkarır.

“Nasıl partner bulunur? Bir kere hedeflerinizin aynı olması gerekiyor. Yoksa birinizden biri eksiye düşecek. Yani biriniz kilo almak isterken, diğeri kilo veriyorsa, bir kere diyetleriniz farklı olduğu için antrenmanlar da farklı olacak. Yoksa birbirlerini çekerseniz. Biraz hedef anlamında ve hedefe odaklanma anlamında benzer olmanız lazım. Biri telefonla oynarken diğeri bileklerini sarıyorsa bu iş olmaz.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Bunu bir şakalaşma yoluyla da bulabilirsin. Örneğin bir antrenman yapıyorsun. Geliyor adam diyor ki “ben daha ağır girerim.” Gel işte “gel şu gün mesela göğüs antrenmanı yapalım” diyorsun. Beraber antrenman yapıyorsun. Veya herhangi bir beğendiğin birisi olur

mesela. Birlikte hani öncesinde kahve içmişsiniz. Beraber antrenman yapabilirsiniz. O şekilde.” (Orçun, 28, 2. Tip Salon)

Partner bulmanın temel şartlarından birisi hedeflerin benzer olması. Bunun haricinde yöntem olarak "kaç setin var?" "beraber yapalım mı?" gibi sıradan konuşmalar özellikle 2. ve 3. tip salonlarda ve alt SES grubuna dahil üyeler için "gel kahveyi beraber içelim"e dönüyor olduğu ifadelerden çıkarılabilmektedir.

4.3.8 Fitness Yapmanın Cazibesi

Bu kategori bireyleri fitness yapmaya çeken gerekçeleri anlamaya yönelik soruların neticesinde oluşmuştur. Görünüm ile ilgili motifler bu kategorinin altındaki kodlardan bir tanesidir.

“Değişik nedenlerle gelenler var: kilo verme amaçlı, kilo almaya çalışan, doktor önerisiyle spora başlayan, kondisyon amaçlı, sadece zevk için, fit kalayım tarzında olanlar.” (Utku, 50, 3. Tip Salon)

“İlk başladığımda normal, kilo vereyim, birkaç tane arkadaşım vardı birlikte bir aktivitemiz olsun kilo veririz falan tarzı başladık. Sonra herkes dağıldı bıraktılar. Ben yıllarca devam ettim.” (Umran, 26, 2. Tip Salon)

Umran kilo verme amaçlı, öylesine başladığı bu faaliyette arkadaş grubu içerisinde kalan tek kişi. Şu anda antrenör olarak çalıştığı salonun müdavimlerinden ve müsabık ve bu alanda kendisini bulduğunu sıklıkla dile getiriyor.

“Tamamen daha iyi bir yaşam. Ben aynı zamanda zayıf biriyim. O zamanlarda zayıftım. Daha kilo almak, daha estetik gözükmek, aynı zamanda bir disiplini kazanmak amacıyla başlıyordum” (Ozan, 29, 3. Tip Salon)

“Şu an sağlıklıyım ama benim temel amacım [...] kendimden on yaş büyük insanları gördüm, 23 yaşındaydım. Dedim ki ben böyle sırtı kambur ve göbekli insanlardan olmak istemiyorum gibi bir imaj oluştu.” (Olgun, 33, 2. Tip Salon)

“Fitness kişinin kendine verdiği fiziksel somut değer. Bu bazıları için zayıflamaktır, bazıları için gelişmektir, bazıları için kilo almaktır, bazıları için sadece omuz büyütme.” (Ozan, 29, 3. Tip Salon)

Orta SES grubunda yer alan Olgun için temel amaç sağlık olsa da görünüm de ön planda.

“Bir gün eşim dedi ki benim kolum senin kolundan daha geniş duruyor dedi. O gün benim için milattı işte. Başladım. Ondan sonra da bırakamadık.” (Anıl, 33, 2. Tip Salon)

Alt SES grubunda estetik kaygıları ön plana çıkaran çok fazla görüşmeciye rastlanmamıştır. Bu tespit, alt SES gruplarda görünüm ile ilgili meseleleri gündeme

getiren kimse yoktur anlamına gelmemeli. Ancak estetik ile güçlülük arasında bir fark olduğu barizdir. Farklı toplumsal konumlarda yer alan insanların bedenleriyle kurdukları ilişkiye dair tartışmaya yeniden kısa bir parantez açmakta fayda vardır. Beden, araçsal olarak ele alındığında, temel olarak bedenin dengesini korumaya yönelik bir işlev söz konusudur. Ancak, beden bir saygınlık sembolü olarak ele alındığında, statü göstergesi haline gelir ve rekabetçi bir dinamığa girer. Bu durum, tıbbi, cerrahi hizmetlere ve ilaç sanayiinin hizmetlerine yönelik sınırsız bir talep yaratır. Bu talep, hem bedene yapılan narsistik yatırımın yol açtığı zorlayıcı bir ihtiyaçtan, hem de kişiselleştirme ve toplumsal hareketlilik süreçleriyle bağlantılı statü arayışından kaynaklanır. Günümüzde sağlık, hayatta kalmayla bağlantılı biyolojik bir gereksinimden ziyade statüyle bağlantılı toplumsal bir gereksinim olmuştur. Artık temel bir değer olmaktan daha çok, bir saygınlık göstergesidir. Bu göstergenin merkezinde, zindelik ve güzellik birbirine yakın konumda yer alır. [...] mükemmeliyetçi bir kişiselleştirme çabası içerisinde, bu işaretler birbirleriyle değiştirilir (Baudrillard, 2017: 157). Bu noktaya kadar yorumlanan mülakatlar alt SES grupların hem faaliyetin gerçekleştiği salon ile hem de bedenleriyle güçlülük temelinde araçsal ilişki kurduklarını göstermektedir. Bulguların devamında da bu tartışmaya katkı sağlayacak ifadeler söz konusudur. Örneğin bir salon profesyoneli olan Uzey’in erkek bedeni ve hem fiziksel hem de sembolik güçlülüğü ile ilgili fikirleri gibi:

“Erkeğin gücü olmak zorunda. Bence de böyle olmak zorunda. Erkek demek bu anlamda hem maddi güç hem bedensel güç.” (Uzey, 28, 2. Tıp Salon)

Birinci tip salonlardan en popüler olana devam eden Oktay, çeşitli noksanlıklarının bulunmasına rağmen⁹³ bu salona gelme amacının ‘network’ ve ‘statü’ olduğunu net bir biçimde dile getiriyor.

“Tamamen network, tamamen statü mevzu. [...] spaya giderken ya da dinlenme odalarında birileriyle sohbet ediyorsun. Yukarıda spor yaparken durduk yere gelip sana “Ya dostum şu

⁹³Bu salon Covid-19 pandemisinden sonra tüm üyelerine istisnasız sunduğu bir takım ayrıcalıklı hizmetlerden büyük oranda kesintiye gitti. Bunu müşterilerine hijyen, küresel ısınma, doğa, su kaynakları gibi gerekçelerle sundu. Bu kesintileri fiyatlarına yansıttı ve müşteri kitlesi belirgin biçimde değişti. Orta hatta şehrin ileri gelen elitlerinin yoğunlukla geldiği salon her geçen gün farklı kitlelere hitap etmektedir. Pandemiden sonra özellikle üst tabakaları işgal eden şehrin ileri gelen ‘seçkinleri’nin bu salona daha nadir gelmeye başladığı gözlemlendi. Peki, bu tabakadakiler nerede? Bourdieu’nun da üzerinde durduğu gibi daha aşağıda bulunan sınıfların orta ve üst sınıfların boş zaman ve spor aktivitelerini taklit etmeleri, alandaki hakimiyetlerini yitirmeleri bu sınıfları yeni ‘alan’lara yöneltir. Bu soruların izinde yeni çalışmalar orta ve üst sınıfların yeni boş zaman faaliyetlerinin neler olduğunu, nerelerde icra edildiğini sorgulayabilir.

hareketi aslında böyle yapman lazım.” diyen adamın sanayide fabrikası var. O yüzden oraya gidiyorsun biraz iş koalamak için.” (Oktay, 30, 1. Tip Salon)

Oldukça büyük bir kompleks olan bu salonun herhangi bir köşesinde iş ağırları yaratabileceğiniz insanlarla rasgelme ihtimali söz konusu. Bu soyunma odası, sauna ya da spor aletlerinin olduğu alan olabilir.

Görünüm, sağlık, esenlik gibi çok yaygın gerekçelerin yanında kendini gerçekleştirmek ve tamamlamak, özgüven edinmek, bir şeyleri başarmak, zihinsel katkıları için salona geldiğini de ifade edenler var, salonu terapi olarak gören de var, sorunlardan uzaklaşmak için araç olarak gören de mevcut.

“Benim [...] için kendimi bulma, kendimi gerçekleştirmek için bulunduğum bir alan.” (Okan, 52, 1. Tip Salon).

“Başarılı hissettiriyor, amacına ulaşmış hissettiriyor. Çok tatmin edici bir duygu bu. İnsanlar senin de başarılı olduğunu söyleyerek kendini doğrulamış oluyorsun. Yaptığın şeylerin, yani doğru yolda olduğunu onaylamış oluyorsun.” (Okay, 29, 2. Tip Salon)

Başarılı hissetmek, tatmin olmak, kendini gerçekleştirmek, tamamlamak her iki SES grubunda belirginleşen cevaplar arasında. Ancak alt SES gruplarının ifadelerinde zihinsel iyi oluş, eksik hissetmeme, salona gitme motivasyonları arasında daha sık vurgulanan kaynaklardandır.

“Şu anda da tabii estetik kaygılar her şekilde ön planda oluyor. Tamamen arka plana attım diyemem ama en azından birincil sebebim artık deşarj olmaya başladım. Hayatımın parçası haline geldiği için yapmadığım zamanlarda kendimi eksik hissediyorum. Şu anda eksik hissetmemek için spor yapıyorum diyebilirim.” (Adem, 22, 3. Tip Salon)

“Bizim böyle sosyal nedenlerden dolayı çok psikolojimiz de değişti. Bunların tek sebebi yine para. Maddi nedenlerden dolayı yani insanlar kafası rahat değil. Zaten o maddi nedenlerden dolayı kafası rahat olmadığı için salona geliyor.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Bunun içinde fena bir özgüven var. Yürüyüş değişir, kalite gelir. Depresif süreci atar. Depresyonun birinci nedeninin özgüvensizlikten [...]. Aynaya bakıyorsun; oran niye böyle, ben niye böyle oldum, niye göbeğim var, niye kilo aldım? Geliyorsun buraya hepsini hallediyorsun. [...] Bedenlerimizi kesinlikle fark etmemiz lazım. En güzel halini görmeye çalışmalıyız. O zaman daha mutlu oluyoruz. İçe kapanıklıklar da bitiyor. Hayata daha hevesli oluyoruz. Bir şeyler başardığını görüyoruz. Ciddi bir başarıdır. Vücut geliştirmek, değiştirmek, şekle sokmak, hele o şekilde tutmak ciddi bir başarıdır. Vücudunda değişiklikler yapan bir insan birçok şeyi de başarabilir.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Çoğu insandan farklıyım sonuçta. Bir saygınlık görüyorum. [...] Allah bir vücut verdiği için kimseyi ezmek istemiyorum. Mesela hayasızlığa kesinlikle şeyim yani azgınlık yapmıyorum, hayasızlık yapmıyorum. Çoğu konuda haklı olsam bile sesimi çıkarmıyorum, mesela kimi insanlar var, bir seferde bir yumrukta yatıracağım insanlara sesimi çıkarmadan dönüp gittiğim çok oluyor” (Ata, 32, 3. Tip Salon)

“Benim yaptığım *power lifti* herkes yapamıyor. Örnek veriyorum *bench* yaparken 80 kiloyu salondaki herkes kaldırırken 180 kiloyu belki o salonda belki bir tek ben kaldırıyorumdur. Bunu bilmek de... ciddi bir özgüven.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

Fitness faaliyetlerine yönelik çabanın karşılığını farklı olmak ve saygı duyulmak olarak almak da amacın bir boyutunu oluşturuyor, gelişen bedeni ile birlikte uysallaşmak, cüssesine rağmen kimseyle ‘dalaşmamak’ da. Buna vurgu bilhassa alt SES özelliği taşıyan ve bedensel açıdan farklı olan birkaç katılımcının daha ifade ettiği bir değişim. Özellikle trafikte ilerlerken yaşanan bir gerginlikte salonda dinginleşmiş, eskiden olsa gerginliğin bizzat öznesi olacak olan birey ve enerjisini boşaltmış bedeni arabadan çıkıp sadece bedensel *hexisi* ile dahi ‘bela’yı savuşturabiliyor.

Başarı fitness faaliyetlerinin sıklıkla vurgulanan bir başka faydası, özgüven vurgusu yapan katılımcıların sayısı da anlam ifade edecek oranda. Arif’in vücudunu değiştirmek amacıyla ilgili çarpıcı benzetmesinde olduğu gibi: kişi salona kendi bedeninin tablosunu çizen bir sanatçı olmak için gider.

Başarmanın yarattığı tatmin duygusu bireyin kendisini doğrulamanın bir aracı olur. Başarmak, özgüven aynı zamanda kendini beğenmeyi ve beğenilme dürtüsünü de harekete geçiriyor. Fitness faaliyetlerinin gerçekleştiği alan olan salon depresif ruh halini baskılayan, empati duygusu aşıl原因an bir alan olarak görülmektedir. Bu gibi olumlu değişimler sadece ruha değil bedene de yansır. Bedene estetik katmasının yanında kişinin duruşunu, yürüyüşünü de dönüştürmekte, sınıfsal habitusu bedenden kazınması pek olası olmasa da salon müdahimlerinin bedenlerine başka alanlarda kendini gösterecek yeni habituslar yerleştirmektedir. Bedenin gelişimi, beğenilme, kendini beğenme, özgüven kazanma gibi kazanımlar neticesinde bireyin başka mecralarda kendini bulması, yeni kimlik edinmesi veya kimliğini dönüştürmesi habitusun hem içselliğine hem bedenselliğine işaret eder. Ahmet’in de vurguladığı gibi, bedeni dönüştürmek oldukça zor, birey bu acılarla dolu, zahmetli, külfetli değişimi kendi bedeninde gerçekleştirebiliyorsa başka alanlarda başka dönüşümlerin aktörü olabilir.

4.4 Salon

Fitness pratiğinin kendisi kadar gerçekleştiği alanı tanımak da zengin bulgular sunabilir. Birçok kamusal alan gibi salon da mekânsal açıdan toplumsala dair izler taşır. Bu çalışma hem kuramsal hem de pratikler bakımından salonu anlamaya odaklanmıştır. Salon spor faaliyetlerinin gerçekleştiği bir alan olmanın da ötesinde aidiyetin, kimliğin, fırsatların, bağlantıların ve en önemlisi mücadelenin yeridir fakat sadece makinaların bulunduğu alandan ibaret değildir. Salon tipik bir şekilde bedensel eylemlerin gerçekleştiği yer değildir sadece, soyunma odasıyla (ki bu alanda bir miktar fazla vakit geçirmek birçok ilişki biçimine şahitlik etmek demektir), havuzuyla, saunasıyla, vitamin barıyla akışkanlığa sahip, trafiği, denetim mekanizmaları, kendine has dili, hiyerarşik yapısı, yazılı olan, yazılı olmayan kuralları olan yaşam alanıdır. Bu kısımda katılımcıların salonla ilgili deneyim, algı ve duyguları yer almaktadır.

Verilerin analiz edilmesi sonucu salon ile ilgili faaliyetine dair dört kategori oluşmuştur. Metin içi alanı daha akıcı hale getirebilmek için bu kategoriler iki seferde sunulmuştur.

Tablo 4.6

Salon Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler – 1

Tema	Kategori	Kod	Öne Çıkan İfade
Salon - I	Salon İçi Hiyerarşi, Ayrım, Kontrol	Ter, Kas ve Kontrol: Salonda Hakimiyet	"Hoca hiyerarşisi enteresan [...] kimi hocalar ön plana çıkıyor özellikle <i>personal trainer</i> 'lar falan çok ön plana çıkıyor. Çünkü onların daha iyi bildiğine inanılıyor." "Daha vücut geliştirme kültürü olan bir salonda ister istemez ast-üst ilişkisi daha çok olacaktır." "Çalışanlar arasında vücutundan değil bedensel sermayeden değil aslında kültürel sermayeden olur."
		Farklı Tarife: Salon İçi Ayrım	"Bir üye kaydını yaptıktan sonra eğer bireysel eğitim almazsa genel program dışında aradığını bulamayabilir." "Meslek, zenginlik, kılık kıyafet bile önemli hale geliyor. Kılık kıyafete göre bile davranışlar değişmeye başlıyor"
		Salon Adabı 101	"Aldığım ağırlığı yerine koyacak kadar güçlü değilsen bayan hocalarından yardım isteyebilirsin."
		Salonun Denetim, Kontrol, Gözetim Mekanizmaları	"Benim bulunduğum kenar mahalle salonunda kimse kimseyi denetlemiyor. Bir denetime de gerek duymuyor. Farklı salonlarda yanlış hareketini bile denetliyorlar." "Adamlar benim vücudumdaki kas oranını, kastaki yağ oranına, su oranına kadar biliyorlar."
		Abilerin Alanı - 2	"Oraya girmek sanki başka bir dünyaya girmek gibi. Orası erkeklerin bir hinterlandı şeklinde bir yer haline geliyor. Salona girildiği zaman o erkek grubu orada olmalı gibi." "Abilerimizin olduğu bir alan var. O alana giremeyiz. Orası hani VIP'nin VIP'si gibi bir yer bizim için. Gidip kullanabilirsin. Adamın kullandığı 70 kiloluk ağırlığı, 10 kilo takıp kullanabiliyorsun."

Sosyal Çevre ve Etkileşim - 2	Salon İçi Sosyalleşme	"İster istemez her gün bir insanı 1 saat gördüğünüzde samimi oluyorsunuz. İş yerinizde bile 1 saat göremediğiniz arkadaşınız oluyor ama salonda 1 saat tamamen aynı şeyi paylaştık. "Ben 125 kiloyum, 70 kilo adam da, savcı da, çalışmayan da gidiyor. Orada ister istemez biri seninle aynı kafada. Benzersiniz ya da hiç değilsiniz, o da güzel bir şey oluyor."
	"Salonumuza Suriyelileri Kabul Etmiyoruz"	"Karşıdaki insanlar zaten ağır toplar. O yüzden de çok fazla ilişemiyor." "Eskişehir'de pik yapmıştır herhalde yani o üst seviye insanların gittiği bir spor salonu."
	Evin Salonunda Olmuyor. Ama Salon Başka	Sosyalleştiği zaman insanın motivasyonu yükseliyor 'Çünkü salonda seni zorluyorlar' Evde spor motive etmez. Bu ego işi, birileri seni görmesi, onaylaması gerek. Gözüyle, sözüyle. Aynada, yandakiyle kıyaslayıp benim kolum daha iyiymiş demen gerekir
	Salon Aidiyeti: Gym, gym, sweet gym	"Pazarda bir şey alacağın yoksa bile alırsın. Alan insanlar ve satan insanlar var. Salon da aynı. Hiç spor yapmak isteme, 5 dakika sonra elinde bir tane ağırlık bulursun."
		"Spor salonu hani birleştirici bir şey. Oraya girdikten sonra hani kimin ne olduğunun çok da önemi yok."

4.4.1 Salon İçi Hiyerarşi, Ayrım, Kontrol

Salona dair hiyerarşiden kasıt basitçe organizasyon yapısıyla ilgili bir mesele değildir. Bir mücadele alanı olarak salonda iki farklı hiyerarşik ilişkiden bahsedilebilir. Bir tanesine kadınla erkek arasında, işçiyle işveren arasında, büro çalışanıyla antrenör arasında, antrenörle müşteri arasında hiyerarşi, diğerine de konumların kendi içindeki hiyerarşisi diyebiliriz. Bu çalışmanın iddiasında yer aldığı biçimiyle antrenör ile antrenör arasında ve erkek üye ile erkek üye arasında bir hiyerarşinin varlığı sorgulanmıştır.

"Vücut geliştirme[de] ast-üst kültürü vardır. Fitnesssta bu yoktur, fitness daha moderndir. Üyeler arasında beden(in)e hürmeten ast-üst ilişkisi, evet kurulur." (Uğur, 26, 1. Tip Salon)

"Biraz fitnessin emeğini almışsa vücut, o kişi de farklı bir böyle aura oluyor hemen. Aşağıda işte ben yaptım, ben buradayım tarzında. Bu şekilde yani çoğu salonda aynı durum söz konusu. [...] Ama adam salon adabını bilmeyen birisi olduğu için ben yaptım, ben iyiyim, vücudum iyi, her şeyi yapabilirim tarzına sokabiliyor kendini." (Umran, 26, 2. Tip Salon)

"Çalışanlar arasında bedensel sermayeden değil [...] kültürel sermayeden olur. İyi bir salonsa, yani, eğer yani biraz daha kurumsal, biraz daha antrenör alımında kriterlere uyan bir salonsa antrenörlerin yeterliliği kendi içlerinde bilinir ve daha yeterli olan daha az yeterli gördüğü insandan herhangi bir tavsiye almayı beklemez. Ama daha deneyimsiz olan, daha deneyimli olan antrenöre sorular sorar, öğrenmeye çalışır. Yani bir nevi ast-üst ilişkisi vardır. [...] Üyelerin bazıları antrenörün kültürel mirası, yani sahip olduklarıyla, sektör hakkında tecrübelerinden dolayı, bilgisinden dolayı saygı duyar. Bedensel sermaye de aynı şekilde.

Hatta, bedensel sermaye günümüzde, evet “bu hoca bir şeyler biliyor” azalsa da eskiye göre, [...] hala tabii ki böyle bir şey var.” (Uğur, 26, 1. Tip Salon)

Uzman olarak görüşü sorulanlardan Uğur hiyerarşik yapının vücut geliştirmede var olduğunu fitness faaliyetlerinde olmadığını Umran ise fitness var olduğunu öne sürüyor. Umran’a göre bu durum çoğu salonda mevcut. Ast-üst ilişkisinin Uğur’un bahsettiği biçimi kişinin bedensel sermayesine, çalışma biçimine yönelik saygıyla gerçekleşiyor, bir başka biçimi de mücadele şeklinde. Bu, antrenörler arasında bedensel ve kültürel sermayenin araç olduğu grup içi bir mücadele olabileceği gibi üyeler arasında bu iki sermaye türüne ilave olarak sembolik, ekonomik, sosyal sermayelerin kullanıldığı bir mücadeleyi de ifade etmektedir.

“Biz de bu işi biliyoruz kardeşim havasında hiyerarşik bir şey getiriyor [...] bunu kale alanlar var kale almayanlar var. Hoca hiyerarşisi enteresan, kimi hocalar ön plana çıkıyor [...] çünkü onların daha iyi bildiğine inanılıyor. [...] ilk geldiği zaman hemen salon dersi de verilmiyor [...] sadece salon içerisinde müşterinin spor denetimini ya da işte sorduklarında cevap vereceksiniz. [...] son aşama(sı) da personal trainer’a dönüşüyor, dolayısıyla buraya geçmek için bile bu hiyerarşiyi takip etmek gerekiyor ve kendinizi kabul ettirmeniz gerekiyor.” (Okan, 52, 1. Tip Salon)

“Kalabalık olan, arkadaş grubuyla gelen insanlar belli çalışma alanlarını domine edebiliyor. Bu kötü amaçla, kötü niyetli olmasa bile onlar orada çalışırken araya girip çalışmak zorlaşabiliyor. Bu bir hiyerarşi yaratıyor bence. Çünkü üç kişinin bir alet üzerinde kendi setlerini tamamlamak için sürekli çalışması aslında belki bir 15 dakikayı falan alıyor [...] Uzun süredir gelenler sosyal olarak daha uyum sağlamış oluyor personelle, sporcularla [...] domine etmeye çalışıyor olabilirler ortamı.” (Olgun, 33, 2. Tip Salon)

“Vücudu daha çok göze hitap eden [...] kişiler kendilerini [...] bir şeyleri önce yapmakta hak görüyorlardı. Diğerleri [...] yanlış yaptığını gözlemliyorsun [...] uyarma, kendinde o yetkiyi hissedebiliyorsun. Görsel olarak iyi durduğun için size önem veriyor. Bakışlarından bile anlaşılıyor. Sonradan bir daha geliyor soru soruyor mesela.” (Oğuz, 31, 3. Tip Salon).

“Personel arasında bir hiyerarşi var yine. Bence erkek hocalar kadınlara göre hiyerarşik olarak daha üstün. [...] Kadın hocalar daha çok [ücretsiz ve ek para kazanamadıkları] grup derslerinde aktif ve üstün. Zumba gibi, işte pilates gibi, yoga gibi birtakım şeylerde kadınlar, daha çok kadın hocalar yönetiyor bu grupları. Orada bir hiyerarşi belki oluşmuş olabilir yine.” (Olgun, 33, 2. Tip Salon).

“[...] insanlar vardı, memurlardı, polislerdi, yanıma geliyorlardı, ben çalıştırıyordum. Yardım istiyorlardı, yaşı biraz büyüktü. Bana diyorlardı, bize de yardım et, hareketleri göster. Ben de yapıyordum. Hareket gösteriyordum. Yeni başlamışlar, bilmiyorlar. O da vücutla alakalı hocam. Mesela, kaslı olan benim, o ortamda, sana söylüyorlar.” (Ata, 32, 3. Tip Salon)

“Üyeler arasında ister istemez oluyor. Ama ast-üst ilişkisi olarak değil yani. Mesela vücudu daha az gelişmiş olanlar daha gelişmiş olanlara imrenerek bakıyor. Ama hani üstte olanların zaten alttakilere herhangi bir ima yapma şeyi olmaz.” (Ali, 22, 2. Tip Salon)

Salon tipleri arasında büyük bir fark göstermemekle beraber *old school* salonlarda - üyelerin aktardıkları kadarıyla- daha az mücadele daha çok saygıdan bahsedebiliriz. Bu ifadeleri doğru varsayarsak, özellikle 1. tip salonun mücadele alanı olma prensibiyle tasarlandığını söyleyebiliriz. Katılımcı gözlemin kanaat beyan etmek için yeteri kadar süredir devam ettiği bu 2 tip salondan 1. tip salon, üyeler bunun farkında olmasa da hiyerarşik tasarımla teşkil edilmiştir.

Üçüncü tip dirençli salon böyle bir tahakküm ortamını salonun fiziksel özelliklerinden dolayı pek oluşturamamış olduğu gözlemlenmiştir. Alt SES özelliği taşıyanlar ifadelerinde bir mücadeleden bahsetmeseler de söz konusu insan olduğunda mücadeleden bahsedilmeyecek alan nerdeyse hiç yoktur. Örtük biçimde gerçekleşse de yaygın olmayan bir mücadeleden söz edilebilir. Üçüncü tip salon daha önce betimlendiği üzere bir apartmanın altında bodrum, zemin ve birinci kattan oluşmakta ve salon fiziki koşullarından ötürü çoğul bir mücadeleye imkân vermemektedir.

Birinci tip salonda idare eliyle düzenlenen alt-alanlar ve kendi içlerindeki hiyerarşi bu salonun fiziki imkanlarıyla ilişkilidir. Okan’ın antrenörler ile ilgili tespiti alan üzerinde gözlenebilecek ilk mücadelenin örneğidir. Bedensel, kültürel sermayesine bakılmaksızın yeni başlayan bir antrenörün kolay bir şekilde ders alması pek mümkün değildir. Evet özel ders üyenin talebi doğrultusunda ve dilediği antrenör tarafından verilir, ancak bunun dağılımı örtük bir şekilde düzenlenebilir. Deneyimli antrenörler yeni gelen antrenörlere karışı kendi alanlarını korumak üzere alan üzerinde tahakküm sağlayabilirler. Bunu bedensel sermayeleriyle ve kültürel sermayeleriyle doğrudan yaparlarken, salon içi güç ilişkileri ve bağlantıları (küçük çaplı sosyal sermayeleri) ile dolaylı olarak sağlayabilirler. Bu hiyerarşi antrenör vardiyalarını ayarlayan büro personeli, yeni gelen antrenörlerin sorumlu olduğu alanları ayarlayan koordinatör antrenör ve benzerleri üzerinden kurulur. Antrenörlerin bu türden konumlanışları ve sahip olduğu sermayelerin türü ve miktarı habituslarıyla ilişkili biçimde alanda mücadele eder.

Olgun’un fikrini burada tekrar anmanın gerekçesi kadın ve erkek antrenörler arasındaki güç ilişkilerine değinmesi. Özellikle 1 ve 2. tip salonlarda erkek ve kadın antrenörler arasında mücadele büyük oranda bitmiş durumda. Başta bedensel sermayeleri olmak

üzere, bağlantıları, toplumsal olarak üretilmiş cinsiyet rolleri erkek antrenörleri genel alanın hâkimi kılmış. Salon içi gözlemlere dayanarak özel derslerin çoğunluğunun erkek antrenörler tarafından yürütüldüğü tespit edilebilir. Bu tespit kadın antrenörlerin hiç özel ders vermediğini öne sürmüyor, elbette kadın antrenörler de özel ders veriyor, ancak daha küçük bir kitleye ve neticesinde daha az gelir elde ederek. Kadın antrenörler söz konusu mücadele neticesinde sermaye ve habituslarını kenardaki alanlarda işler hale getirmek zorunda kalıyor: salon tarafından üyelerine ücretsiz olarak sunulan grup dersleri.

Kamu kaynaklı bir salona devam etmekte olan Ata'nın kaslı olmasının neticesinde farklı meslek grubundan kişilerin ona danışması, bir ast-üst ilişkisini açığa çıkarmasa da neticesinde oluşan saygınlık Ata'nın fitness ile ilgili motivasyonunu yüksekte tutuyor.

Bu çalışma bulguları ve iddialarıyla bireylerin mücadelesine değinmekte ancak kolektif mücadeleye dair hatırlatma Bourdieu'ya atfen yapılabilir. Buna göre kolektif habitus toplumsal sınıfların ortak çıkarlarına ve bunları korumaya dair grubun üyelerince ortaklaşa paylaşılan niteliklerin bütünüdür. Aktör kolektif habitusa yani sınıfının dayattığı normlara uyum sağlar. Kolektif habitusun oluşturduğu alanların ilişkisi ya da bir araya gelmesi neticesinde dünyanın toplumsal açıdan kolektif inşası gerçekleşir. Bir başka biçimde ifade edecek olursak habitus bireyde vücut bulduğu gibi bireyin üzerinde mücadele ettiği alanın da ait olduğu grubun da habitusu vardır. Aktörlerin münferit habitusu, sınıf içi habitus, salon içi bireylerin ve grupların mücadelesinde etkili olan habitus, alanın habitusudur. O salonu oluşturan bireylerin, profesyonellerin ve grupların habitusunun ağırlıklı ortalaması diyebiliriz. Bu bağlamda birer alan olarak salonların diğer salonlarla mücadelesinde salonun habitusu ve antrenörünün veya müşterisinin bedeni (salonun sermayesi) birlikte hareket eder.

Her iki tip (1. ve 3.) salonda da 'abilerin alanı' şeklinde betimlenebilecek bir alan bulunmaktadır. Gözlem yapılan 1. tip salonun yukarıda belirtildiği gibi hiyerarşik olarak tasarlanmış olması hiçbir yazılı kural olmaksızın farklı mikro alanların oluşmasına yol açmış. Buradaki güç ilişkisinden kasıt otorite tarafından 'görme' aracılığıyla kurulan bir hükmetme değil. Bu denetim ve kontrolün salonun tasarımının önemli bileşeni olan (kameralar, ölçüm araçları, her üyeye uygulama sunulması, aletlerin bir kısmının bu uygulamalarla paralel çalışması, otomatik kapılar, bileklik, bileklikle açılıp kapanan dolaplar, giriş çıkış turnikeleri ve dahası) insansız teknolojilerle sağlandığını biliyoruz. Salonun alanlara ayrılması ise daha çok teknolojinin değil tasarımın ürünü. Çok kısaca

betimlemek gerekirse, toplam 5 katlı olan bu salonun -2. katında (boks, kickboks ve türevlerinin icra edildiği) boks salonu var. Buraya devam edenler salondaki üyelerin çok azını (%2-3 gibi) oluşturur. Buradaki alanın hükmedeni ve hükmedileni doğrudan ringdeki galip ve mağlup. Soyunma odalarının olduğu -1. kattan buradaki acının sesi çok rahat duyulur. Bu sesler aynı zamanda o alanın kime ait olduğunu gösterir. Burası abilerin ilk alanı ve bedensel sermayenin en işler olduğu alan. Bir üst katta, yani soyunma odalarının olduğu -1. katta, ayrıcalıklı müşterilerin kullanımına sunulan VIP kısım (özel dolap, ayrı duş, günlük havlu, kâğıt havlu⁹⁴) bulunur. Aylık ücreti olan bu hizmetten faydalanmak sadece o bedeli ödemeye razı olmakla gerçekleşmez, küçük de olsa çaba ve bağlantılara tabidir. Örneğin bunun bir alt kademesi hizmet olan özel dolap kiralayabilmek için bir süre beklemem ve ara ara bu talebimi büro personeline ileterek baskı kurmam gerekti. Bu katta soyunma odaları, içerisinde terapi havuzu, sauna, dinlenme odaları, buhar odası, hamamı içeren spa alanı bulunmaktadır. Burada az miktarda de olsa alana hakimiyet genellikle yaşça büyük üyelerin eliyle, sauna ve buhar odalarında gözlemlenebilir.⁹⁵

Zemin kata çıkınca burada kardiyo yapılabilecek kondisyon aletleri, bisikletler, ana havuz, resepsiyon ve satış departmanı bulunmaktadır. Yararlanıcıların büyük bir kısmını salona sağlık, kilo verme, incelme amaçlı gelen orta yaş ve üstü kadın ve erkeklerin oluşturduğu bu katın kardiyo alanında vakitlerinin büyük bir kısmını geçiren bu grubun bütününde ya da cinsler arasında bir mücadeleye sahne olduğu söylenemez. Elbette üst katta daha ağır antrenman yapanlar haftanın belli günlerinde burada kardiyo antrenmanı yapar ancak buranın ‘U’ harfi şeklindeki tasarımı ve koşu aletlerinin yüzme havuzuna bakıyor olması sebebiyle çok fazla yüz yüze ilişki gerçekleşmez, dolayısıyla bir mücadeleden söz edilemez. Bu alanda iki farklı mücadele ve hakimiyetten bahsedilebilir. Birincisi satışlardan sorumlu -genellikle kadın- bakımlı, bu pozisyonu iyi temsil eden bir duruşa sahip olan personel ile salonu tanımak için gelen müşteri arasında ve satıştan sorumlu personellerin kendi içindeki mücadeleden söz edilebilir.

Zemin katta sermaye ve habitus ilişkisinin en yoğun görüldüğü yer yüzme havuzudur. Öncelikle kültürel ve bedensel sermaye sahibi antrenörlerin bu sermayelerini ekonomik

⁹⁴Pandemi öncesi istisnasız herkesin eriştiği günlük ve sınırsız havlu ve kâğıt havlu pandemi sonrasında sadece VIP müşterilere tanınan bir hakka dönüştü.

⁹⁵Son zamanlarda tadilat geçiren bu alanda buhar odası artık bulunmamaktadır. Sadece bu hizmetin bile noksanlığı müşteri kitlesinde dönüşümlere yol açmıştır.

sermayeye dönüştürdüğü alandır burası. Kadın-erkek antrenör sayısının denk olduğu ve bunların arasında mücadelenin pek gözlemlenmediği havuz tüm salon içerisinde habitusun en belirgin biçimde işlediği yerlerin birincisidir. Gözlemci kimliğimle yüzmeye ilişkili deneyimim çok erken yaşlara dayansa da yüzmeyi kendi kendime öğrendiğim erken çocukluk döneminde genellikle taşrada yaşamam (yüzmeyi bu kasabalardaki süs havuzlarında, küçük çaylarda ve senede bir hafta gittiğimiz deniz kenarında öğrenmiş olmam) ve ailemde yüzmeye yatkınlığı olan fertlerin olmaması sebebiyle bedenimde belirgin olan ve değiştiremediğim bir stile sahibim. Ben ve benim gibi art alanlara sahip olanların yüzmeye habitusu Okan'ın da daha önce bahsetmiş olduğu gibi havuz dışından bir bakışla anlaşılacak türden. Bu özellikler çerçevesinde havuzda yüzmeye pratiklerini gerçekleştiren üyeleri iki sınıfta tanımlayabiliriz. Yüzmeye konusunda bedensel yatkınlık ve (kurumsal veya bireysel bir eğitim almayla biriken) kültürel sermayeye sahip olanlar ve diğerleri. Havuzda bunun dışına (kadın-erkek, çocuk, genç-yaşlı gibi) bir ayırıma gerek yoktur. Bu alandaki mücadele ise az sayıda olan kulvarı rahat kullanabilmek adına gerçekleşir. Yüzmeye hususunda stil sahibi bir üye ile yüzmeye becerileri olmayan ya da az olan bir üye aynı kulvarda yapamazlar: birisi ritmiktir, diğeri hızlı, birisi sakindir, diğeri telaşlı. Ancak yüzmeye becerileri yüksek kişiler (zaman zaman yüzmeye takımları antrenman yapmaktadır) aynı kulvarda 7-8 kişi ahenkle ilerleyebilir.

Suyun içinde olduğu kadar suyun dışında da bu sınıfsal farklılık hissedilir. Kendinden emin duruş, havuza girmeden önce mutlaka yapılan esneme egzersizleri, havuza giriş yöntemi, uzun süre antrenman yapabilmek bir tarafta, esnemenin, ısınmadan, su sıçratarak havuza girme, havuz içinde yüzmeye dışında başka şeylerle ilgilenme, kulvarın hangi yönünden seyredileceğini bilmeme, doğru nefes alamama, yorulup havuzdan bir an evvel çıkma vs. diğer tarafta. Pahalı markaların boneleri, gözlük, kulak ve burun tıkacı, mayo, terlik, havlu gibi yüzmeye aksesuarları da kişiler ve dahil olduğu toplumsal grup hakkında fikir verebilir. Yüzmeye pratiğinin sınıfsal olduğu onu deneyimleyen bireyler üzerinden oldukça kolay bir şekilde anlaşılabilir.

Zemin kattan bir üst kata değil de iki üst kata, yani salonun en üst katına çıkıldığında sol kanatta küçük bir çocuk kreşi, onun bitişiğinde zumba, tabata türünden grup derslerinin yürütüldüğü geniş bir salon, onun bitişiğinde ise HIIT antrenmanları ile spinning denen yorucu ve hareketli bisiklet antrenmanların grup olarak yapıldığı ikinci geniş bir salon vardır. Bu katın aktörleri çoğunlukla kadın profesyonellerdir. Bir alt kattaki erkek egemen

alandan daha az mevcudiyet gösteren kadınlar bu katta bir yandan mesailerinin gerekliliği olan faaliyetleri sürdürüyor, diğer yandan potansiyel özel ders fırsatları için mücadele etmekte. Bu kattaki son yer olan küçük ölçekli kreş ise bizzat ebeveynler tarafından gözetlenen bir alan. Buradaki kameralar CCTV sistemiyle kapalı devre yayın yapmakta. Ebeveynler bu yayını eşzamanlı olarak zemin katta bulunan kondisyon aletleri üzerinde bulunan aynı zamanda TV kanallarının da izlenebileceği ekrandan takip edebiliyorlar.

Buradan bir alt kata, yani çeşitli antrenmanların sürdürüldüğü 2. kata inince sol tarafta daha çok kadın antrenörlerin ve yine daha yoğunlukla kadın müşterilere özel ders verdikleri iki adet salon bulunmakta. Kadınlar elbette buranın haricindeki alanlarda da özel ders verebilirler ancak bunun oranı daha düşüktür. Bu alandaki pilates, reformer pilates, yoga ve bunun gibi kişiselleştirilmiş ücretli antrenmanları kadınların yanında erkek antrenörler de yürütebiliyor, ancak dağılımın bir miktar kadın profesyoneller lehine olduğu gözlemlenebilir.

Buradan çıkınca karşı kısımda badminton salonu, hemen yanında hocaların arkasında durdukları ve bu kata hâkim bir resepsiyon bulunur. Bu katın antrenman bölümleri ‘Y’ harfiyle betimlenebilir. Y harfinin ayağında herkesin kullandığı temel aletler mevcut. Yeni başlayan üyeler (kültürel ve bedensel sermayesi olmayanlar) bu alanlarda cep telefonlarındaki antrenman programını takip ederek başlangıç antrenmanlarını kendi kendilerine yürütüyorlar. Şayet bir üye telefonunu kontrol ettikten sonra bir aleti kullanıyorsa onun ‘yeni’ olduğu anlaşılabilir. Deneyim ve bedensel sermaye sahibi bireyler (çoğunlukla erkek olanları) bu alana hakimler, aletleri yüksek ağırlıkla kullanıyorlar ve bu türden hakimiyet yeni başlayan üyelerin deneyimli üyelerin çalışıyor olduğu aletlere ‘temkinli’ yaklaşımlarına neden oluyor. Ya da kendileri bir aleti kullanırken aleti kullanmak üzere gelen deneyimli bir üyeye, seti bitmemiş olsa da aleti teslim edebiliyorlar. Bu manada Y’nin ayağı ile temsil ettiğimiz alan kadın antrenörlerle erkek antrenörlerin, erkek antrenörlerle erkek antrenörlerin, deneyimsiz üyelerle deneyimli üyelerin arasında mücadeleye sahne olur. Mücadele araçları ise bedensel sermaye ve kültürel sermaye. Y harfinin iki kanadının ortasında kapalı basketbol sahası bulunmakta. Burada buna dair yazılı bir kural olmasa da basketbol oynayanlar arasında basketbol habitusu olmayan neredeyse hiç üye gözlenmemiştir. Burası aynı zamanda tüm salonun kalbinde yer alan, 1. kat ve 2. kattan görülebilen parıltılı ışıklarıyla bir performans alanıdır. Burada basketbol oynayanlar kendi aralarında bir mücadele

sergilemenin yanı sıra bedensel özelliklerini, kıvraklıklarını ve sporcu zekalarını bütün salona sergilerler.

Y harfinin ve basketbol sahasının sol tarafı karma bir alandır. Deneyimliler, yeniler, kadınlar, erkekler buraya girer ve çıkar. Buranın tasarımı ve aletlerin yerleşimi sayesinde ağırlık antrenmanları da yapılabilir, incelme hareketleri de. Burası aynı zamanda set aralarında sohbetlerin döndüğü, bazen bu araların uzadığı, şakaların yapıldığı, küçük meydan okumaların da alanı olarak sosyalleşme işlevi de içerir.

Buradan geri çıkıp Y harfinin sağ kanadına bakılırsa sanki salonun genelinden farklı bir alan görülür: 'abilerin alanı'. Aslında fiziki bir ayırım, büyük tasarım ve teknik farklılık olmayan bu alanın 'o alan' olduğunu anlamak biraz burayı, buradaki profilleri ve pratikleri izlemekle mümkün olur. Bu alanda varlık sergileyenler çoğunlukla sessizliği, bireyselliği tercih eder ve çoğu zaman kulaklık takarlar. Giyim-kuşam bakımından tipik fitness kıyafetleri giymeyi değil sade, salaş, bol, kapüşonlu, ütüsüz kıyafetleri tercih ederler. Üst kısımda bol atlet, alttaki şortun içinden giyilen koyu renk tayt ve yukarı çekilmiş çorap da bu alanın modasına dahildir. Kıyafetleri ne kadar özensiz olsa da hareketleri titiz, ölçülü, yavaş, odaklanmış, özenli ve 'cool'dur. Telaşe sergilemeden ağırlığın etrafında dolaşırken kendini tartar, aynadaki görüntüsüyle konuşur, *pumplanıp pumplanmadığına* bakar. Halterci edasıyla ağırlığa eğilir, emin ve narin bir şekilde barı kavrar, "*nefes al, nefes ver, tut nefesi*" ve olanca gücüyle kaldırır, o aletten alması gereken verimi aldıktan sonra aletin ağırlığı ve bedeninin büyüklüğü oranında bağırarak ağırlığı yere atar ve genellikle yere düşen ağırlığın titreşimi o katın en uzağındaki kişi tarafından bile hissedilir. Gündelik hayatta o çığlığın yarısını çıkartsa insanların şaşkın bakışına maruz kalacakken salondaki bu eylemi sebebiyle deneyimli ve salon müdavimlerin bakışına maruz kalmaz. İrkilen ve bakan yeni üyedir ve aynı üye salonun başka bir yerinde söz konusu ağırlığın çok daha hafifini dahi yere sertçe bırakmaya çekinir.

"Oraya girmek sanki başka bir dünyaya girmek gibi. Orası erkeklerin hinterlandı gibi bir yer haline geliyor. Salona girildiğinde o erkek grubu orada olmalı gibi." (Okan, 52, 1. Tip Salon)

"Old school salonlarda hiç bilmeyen biri gittiğinde sen bu hareketi yapma, bunu yapamazsın, gerek yok, sen burayı kullanma tarzı durumlar olabiliyor." (Umran, 26, 2. Tip Salon)

"Abilerimizin olduğu bir alan var. O alana giremeyiz. Orası hani VIP'nin VIP'si gibi bir yer bizim için. Gidip kullanabilirsin. Adamın kullandığı 70 kiloluk ağırlığı, 10 kilo takıp kullanabiliyorsun." (Oktay, 30, 1. Tip Salon).

Bu alanla ilgili bir kısıtlama olmamasına rağmen üyelerinin büyük çoğunluğu buraya girmez. Alan kapalı değil, uzaktan gözlemlenebilir ancak 'sıradan', bedensel sermayesi olmayan ve bedenlerine bütün enerjilerini yansıtmış olanlar dışında pek kimse buraya girmez. Bu birçok üyenin bilmediği ancak sezgisel olarak riayet ettiği yazılı olmayan bir kuraldır. Alandakilerin kendi pozisyonlarını korumak üzere burada sergiledikleri performans sadece birbirleriyle olan bireysel mücadeleye yönelik değil aynı zamanda kolektif olarak alanın korunması içindir.

Bu kısımda değinilen abilerin alanını ilginç kılan ise, özellikle son yıllarda alana dahil olan kadınlar. Sayıları çok olmasa da benzer tarzla alanda yer tutan kadınların bedeni salondaki diğer kadınların bedenlerine göre oldukça formda ve kaslı. Bu alana 'girebilmiş' olmalarının en büyük nedeni abiler gibi onların da hemcinslerinden farklı olmaları. Salonun (beden sermayesi bakımından) varlıklı aktörlerinin mücadele ettikleri bu kapalı ama açık alana kadınların dahil olabilmelerinin iki bileşeni bedensel sermayeleri ve hem bedensel hem zihinsel habitusları. Artık bu alanda mücadele eden yalnız erkekler değil, aynı zamanda kadınlar. En azından 1. tip salonlar arasında gözlem yapılan bu salon için oyunun kuralları değişeceğe benziyor.

Görüşmecilerden elde edilen bulgular arasında çalıştıkları salonu bu bakışla anlatan oldukça az. Öte taraftan 3. tip salonlarda ise abilerin alanı diye tanımlanabilecek, buradaki kadar sınırları keskin bir alan yok. Üye sayıları rekabet ortamını yaratacak kadar çok değil. Ayrıca üyelerin bir kısmının vardiyalı işlerde çalışmasından ötürü salonun kullanım saatleri istikrarlı değil. Öte yandan salon fiziken içerisinde bir alan oluşturacak yeterlilikte değil. Ancak hem görüşmelerden hem de gözlemlerden anlaşıldığı biçimiyle 'tatlı' ve 'saygı' çerçevesinde meydan okumalar söz konusu. Diğer salondaki rekabetin 'tatlı' olmadığını ima etmiyorum. Üçüncü tip salonların 1. tip salondaki bu özel alana en çok benzeyen yönü, 3. tip salonda da bedensel patlamalar neticesinde bağırmanın oldukça normal karşılanması. Bu sadece gücü boşaltan, motivasyonu sağlayan bir refleks olarak değil aynı zamanda gözdağının, meydan okumanın simgesi olarak da görülebilir. Arif bu bağırma eylemi üzerinden 3. tip salonların diğerlerinden farklılaşmasına şu şekilde örnek vermiştir:

"O kadar gencin arasından farklı olmak için hepsi birbiriyle yarışıyorlar. Kenar mahalle salonunda bağırarak ağırlık kaldırabilirsin. Ama bugün çarşı salonunda iki kere yaparsın üçüncü de sözleşmeni fes[ih] etmek zorunda kalırlar. [...] Bağırabilirsin. Kenar mahalle

salonunda birçok yerde bağırabilirsin. Ama iyi bir salondaysan bağıramazsın abi. Herkes dönüp sana bakar ve rahatsız edersin milleti.” (Arif, 31, 3. Tip Salon)

İkinci ve üçüncü tip salonlarda abilerin alanı gibi korunaklı bir alan olduğuna dair bir bulguya rastlanmamış ve hatta görüşmecilerin bir kısmı ‘bizim salonda rekabet’ olmaz türünden beyanda bulunmuşlarsa da sporların birçoğu mücadele üzerine inşa edildiği için beden ile ilgili sporlarda mikro ölçekte olmasa da toplumsal yaşantının geneline yansıyan bir mücadele biçimi olabilir. Sadece bu problem bile başlı başına bir çalışma nesnesidir.

4.4.2 Sosyal Çevre ve Etkileşim – 2

Salonun önemli işlevlerinden birisi bu alanların toplumu yansıtan mekanlar olması ve burada kurulan ilişki biçimleri. Ayrımların, sınırların daha net olduğu 1. tip salonların ‘network’ edinmek için ideal yerler olduğunu kimi görüşmeciler dile getirdi. Bu kısım, tüm bu ilişki biçimlerinden farklı olarak özellikle 3. ve 2. tip salonların farklı türden insanları bir araya getiren sosyalleştirici işlevini konu edinecek. Bu 1. tip salonlarda insani ilişkilerin olmadığı anlamına gelmemeli. Sadece üye sayıları ve boyutları itibarıyla 2. ve 3. tip salonlardaki sosyalleşme daha kalabalık ve daha büyük salonlardaki sosyalleşmeden daha çok görünür biçimdedir. Başlamadan önce coğrafi bir not düşmekte fayda var. 1. tip salonların büyük bir kısmı toplu taşıma araçlarının daha az olduğu ‘nezih’ semtlerde. Bu salon dışı ayrımın bir nedeni. Çalışmada sıkça vurgulanan “en iyi salon evine en yakın salondur” pragmatizmiyle 2. ve 3. tip salonlara akademiden, bürokrasiden, ticaretten insanlar da üye oluyor. Hal böyle olunca farklı türden insanların daha yoğun bir şekilde bir araya geldiği salon tipi bu ikisi oluyor. Bu kategori altında yer alan *Salonumuza Suriyelileri Kabul Etmiyoruz* alt başlığı özellikle 1. tip salonların ayrıştırıcı politikalarına ithafen ve salonların profilini özetlemek adına açılmıştır.

“Kesinlikle bir sosyalleşme aracı. Benim için mesela ben hem antrenörlük yapıyorum hem de aynı salonda antrenmanlarımı da yapıyorum. Başka bir alanım yok. Yani tanıdığım insanların hepsi spor salonundan. Kesinlikle sosyalleşme aracı.” (Umran, 26, 2. Tip Salon)

“Bunu ilk yazıldığımda hoca söylemişti. İnsanlar bir kafeye gidip 70-80 lira kahveye vereceğine buraya geliyor, insanlarla muhabbet ediyor, sosyalleşiyor diye söylemişti oradaki hoca.” (Okat, 33, 1. Tip Salon)

“İlla ki tanışıyorsun. Çünkü spor salonuna sadece sen gitmiyorsun. İşte akşam vakitlerinde, çok kalabalık olduğu bir vakitte gittiğinde özellikle zaten şeysin hani, adama gidip konuşmak zorundasın. Yani “abi nasılsın?” “Gel sporu beraber yapalım.” diyorsun. İşte oradan bir anda adamın çocukluk hikayesine girebiliyorsun orada.” (Oktay, 30, 1. Tip Salon).

“Soyunma odasında muhabbetler oluyor. Çoğu insanlar soyunma odasında çok aktif sosyal hayatları var yani kendi aralarında.” (Orkun, 26, 2. Tip Salon)

“Ben orada bir süre sonra hiç tanımadığım insanlarla selam vermeye, merhabalaşmaya falan başladım bir süre sonra.” (Okan, 52, 1. Tip Salon)

“Arkadaşlık kurduğum oldu, sohbet ettiğim. Şirkette çalışanlar, özel sektörde çalışanlar. Aynı hastanede çalışıp burada tanıştıklarım da oldu.” (Osman, 28, 2. Tip Salon)”

Orkun’un dikkat çektiği nokta gözlem notları arasında sıkça tekrar ediyor. Gözlem yapılan 3. tip salonun soyunma odası aynı anda 5 kişinin hareket edemeyeceği kadar küçük. Ancak bu salonun hacmine göre daha büyük bir soyunma odasına ihtiyaç da yok. Bu hacimdeki bir salonda soyunma odasında ilişki kurmak bir tarafa uzun süre devam etseniz de rastlamayacağınız üyeler var. Ancak 2. ve 1. tip salonlarda soyunma odası sadece işlevsel amaçlara hitap etmiyor. Soyunma odaları insanların her konuda bilgi alışverişi yaptığı takas mekanları. Ayrıca salonda ıslak alanlar da mevcutsa buralarda da uzun sohbetler söz konusu.

“Salon, sadece spor aktivitesi olarak bakmaktan ziyade daha sosyal alanlara karışmak, daha sosyal biri olmak olarak da değerlendirebiliriz. Salona gittiğinde kurduğum arkadaşlıklar olsun, insanlarla sohbet olsun. Bazı insanların buna ihtiyacı var.” (Adem, 22, 3. Tip Salon)

“Fitness bana öncelikle ciddi çevre katıyor. Çünkü salonda ister istemez her gün bir insanı bir saat gördüğünüz zaman samimi oluyorsunuz. Bazen iş yerinizde bile, çalıştığınız yerde bile bir saat göremediğiniz iş arkadaşlarınız oluyor ama salonda bir saat aynı şeyi, tamamen aynı şeyi paylaştık. Aslında bu çok basite alınacak da bir şey değildir. Gündelik hayatımızda aynı şeyi bir saat paylaştığımız başka kim var? [...] akrabalarımı, böyle hani çocuğun antisosyal, asosyal olmalarıyla ilgili şikayet eden herkesi spor salonuna yönlendiriyorum. İster istemez olacak [...]” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Bir önceki gittiğim salonda bunu yaşamışımıdır. Çok kalabalık bir salon değildi. Toplasan sürekli karşılaştığım 30-40 üyesi vardı. Her biriyle ayrı ayrı arkadaşlıklar kurdum. Hala da denk geldikçe, fırsat buldukça dışarıda oturup bir kahve de içeriz.” (Adem, 22, 3. Tip Salon)

“Bir de zaten spor salonuna gittiğin zaman sadece sen yoksun. Bir sürü insanları görüyorsun ve onları görünce daha da motive oluyorsun.” (Ali, 22, 2. Tip Salon)

“Kendi buddy’m, [Buddy İSMİ] bana göre çok entelektüel bir çocuk. Yani çok kibar. Hatta o da benim şimdi biz yetiştirme tarzı, yetiştirdiğimiz ortam, yaptığımız meslek artı internet çağında yetişmediğim için ben, benim jargonumla onunki hiç benzemiyor. O benden merak ediyor. Ya abi bununla niye dedin? Ben de o çocuğa bakıp bu ne kadar saf temiz bir çocuk diyorum. Buna bak, böyle insanlar hala var mı? Umudumuzu da kaybetmiyoruz. Bu çocuk koca bir uçağı kaldırıp götürecektir. Beni onunla konuşturan şey pilot oluşu değil. Öyle olsaydı

o benimle konuşmazdı. Ben pilot değilim. [...] Orada hiç kimse bakmaz. Sormayız bile yani (Ahmet, 31, 2. Tip Salon).

Eğer sen iyi bir sporcuysan kesinlikle yani çevrende bodyguardla güvenliklerle tanışıyorsun. Bugün ben Eskişehir'in hangi *club*'una gidersem gideyim o club kapısındaki çocuk [ile] birlikte antrenman yapmışızdır. Yani damsız alamazsın falan. Geç. Gececeksin yani. Sen elini kolunu sallayarak o club'tan içeriye girersin (Arif, 31, 3. Tip Salon3)

Öte yandan salonun sosyalleşme işlevinden mutlu olmayanlar da var. Gerekçelerinden birisi de konuşulan konuların çok eril olması.

“Oraya gidip gerçekten sosyalliğini oradan gideren insanlar da çok fazla gördüm. Benimle iletişime geçen insanlar da çok oldu. [...] Ettikleri muhabbet belki de beni sarmıyor. Bilmiyorum ama çok daha basit konular üzerinden konuştukları için belki de hayat o anda çok daha basit yani çok daha testosteron bir şekilde çok daha yüzeysel şekilde akıyor sohbetler. Ben öyle sohbetleri sevmiyorum” (Ozan, 29, 3. Tip Salon).

Salonla ilgili zamanla gelişmiş aidiyet meselesi de anmaya değerdir:

“[...] neredeyse kuruluşundan beri varım.” (Okan, 52, 1. Tip Salon)

“[...] Oranın çok güzel bir havası var. Gidesim de geldi şu anda.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon).

“Pandemi döneminde Eskişehir'deki salonları kapatılınca buradan Bozuyük'e, Söğüt'e spor yapmaya gittiğim günleri biliyorum.” (Arif, 31, 3. Tip Salon3)

Bu düşünceler iki kısımda kategorize edilebilir: Salona [gitmeye] yönelik aidiyet ve belli bir salona [gitmeye] yönelik aidiyet. Burada alt SES gruptakilerin salona karşı aidiyet duygularının daha belirgin olduğu söylemek mümkün. Salonla ilgili sorulara verilen cevaplar arasında salona duygusal gerekçelerle veya temsil ettiği bir topluluğu o salona taşıyan olduğu için aidiyet bağı geliştirenler de var:

“Şöyle bu salona devam etmen gerekiyor mu? Gerekıyor. Şimdi mesela örneğin ben hastanede 111 **** * Sen adına sendikadayım. 111 sendikayla bizim spor salonu bizim hastaneden çok fazla gelen olduğu için bu salona hani buraya üyelik yaptım. Hani temsilcisiyim. O yüzden şimdi oradan gelenler benim adımla söylüyor ya da sendikanın adını söylüyor. Şimdi ben burayı, burada anlaşma yaptım. İşte indirim anlaşması. Buradan farklı bir salona gitmem olmaz. O yüzden şu anda iyi yani. Devam eden alışkanlık.” (Orçun, 28, 2. Tip Salon).

Salonların profillerine yönelik görüşler ise öncelikli olarak salon tipine göre kategorize edilmiştir.

“Çok fazla profesyonel olmak isteyen ya da profesyonel atletlik yapan insan yok. Eskişehir’de bu sektör daha çok acemi, çok geride. Genel olarak orta-yetişkinlik dönemlerinde olduğunu söyleyebilirim.” (Uğur, 26, 1. Tip Salon)

“Muhafazakâr üst sınıfta salonlara gelmeye başladı, eskiden olmayan ama muhafazakâr üst sınıftan kadınlarda kapalı olup salona gelenler. [...] esnaf olup, böyle doktor, avukat” (Okan, 52, 1. Tip Salon).

“Genel olarak Eskişehir’in gelir seviyesi olarak yüksek kesimi, genelde üst düzey yönetici. Çok az sayıda işçiler var. Genel olarak seviye biraz yüksek.” (Okan, 33, 1. Tip Salon).

“Eskişehir’de herhalde pik yapmıştır. Üst seviye insanların gittiği bir salon. [...] Adamın büyük ihtimal kendi evinde de hamamı var, orada duş almaya bile ihtiyacı yok. [...] İnsanların konuşmasından, betimlemelerinden ne kadar iyi Türkçe konuştuklarını, ne kadar iyi eğitim aldıklarını hissedebiliyorsun. Lise mezunu, fabrikadan gelmiş, ya bu adam sadece parayı bulmuş da adam olamamış gibi insanları da görmüyorum. Herkes çok beyefendi, herkes gayet hanımefendi. [...] Hiçbir tanesi[nin] diplomasına gidip bakmadım ama ne kadar iyi insan olduklarını hissettiriyorlar.” (Oktay, 30, 1. Tip Salon).

“Gelir düzeyi yüksek yönetici olarak çalışan ya da işte kendi işini yapan, ticaretle uğraşan insanlar [...] avukat, mimar, doktor gibi [...]” (Olca, 29, 1. Tip Salon)

“Üyelerin hepsi godoman. Ben hariç.” (Onur, 31, 1. Tip Salon).

Birinci tip salonlara gelenlerin profilleri büyük oranda benzeşirken 2. tip ve 3. salonlara gelenlerin profillerinin çeşitlilik gösterdiği gözlemlenmiştir.

“Yani zengini gelip evime yakın deyip orayı tercih edebilir. Fakirinin parası oraya yettiği için gelen vardır. Gelir açısından bence, çeşitli bir salon bizimki.” (Adil, 23, 2. Tip Salon)”

“Öğrenci, çok az profesyonelimiz var. Babalar gelir. ‘Şu göbeği eritemim artık yeter. Kolesterolümüz tavan yaptı.’ Babalar gelir.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon).

“Salonda merhaba dediğin adamın yarın savcı olduğunu görüyorsun (Arif, 31, 3. Tip Salon)

Tüm salon tipleri, üye profilleri bakımından heterojen ve homojen olmalarına göre ileride yeniden ele alınacaktır. Katılımcılara neden evde ya da dışarıda spor yapmak yerine salonda spor yapmayı tercih ettikleri sorulmuştur.

“İnsan limitinin üstüne çıkamıyor. Yeterli ağırlığı, ekipmanları olmuyor. Spor salonlarında bunların hepsi mevcut. Koşu bandı, bisiklet, merdiven, eliptik bisiklet. Dambıllar, benchler, farklı ekipmanlar, farklı makineler, birçok farklı kas grubunu çalıştıran makineler mevcut. Ama evde vücuduna yeteri kadar hasar da vermemiş oluyorsun.” (Ulaş, 25, 2. Tip Salon)

Bu soruya gerekçe olarak salondaki ekipman ve imkanları gerekçe gösteren katılımcı sayısı azdır, görüşülen uzmanlardan Ulaş bunlardan bir tanesi.

Evde seni ittiren hiç kimse yok. ‘Ya Oktay, hadi sporunu yap neden oturuyorsun’ diyen kimse yok evde [...] spor salonunda seni zorluyorlar buna. [...] Şey olmuyorsun, hype'lanamıyorsun mevzuya. Ağırlık kaldırırken hadi ya bu son, bu son diyecek birisine ihtiyaç duyuyorsun. Çünkü oradaki motivasyonu kaybetmemen lazım.” (Oktay, 30, 1. Tip Salon)

“Sosyalleştiği zaman insanın motivasyonu da yükseliyor haliyle.” (Oğuz, 31, 3. Tip Salon).

“Salon, spor yapmayı sadece spor aktivitesi [...] ziyade sosyal alanlara karışmak, daha sosyal birini olmak olarak görebiliriz. Bazı insanlar buna ihtiyacı var.” (Adem, 22, 3. Tip Salon)

“Evde spor yapılmıyor çünkü konfor alanının içinde oluyorsun. Bir şeylerden ödün vermen gerekiyor. Salon her zaman daha iyi. Bir de salona gittiğin zaman sadece sen yoksun. Bir sürü insanları görüyorsun, onları görünce daha da motive oluyorsun.” (Ali, 22, 2. Tip Salon)

“Bu iş vücut geliştirme ya da fitness sporu evde yapılamaz. Kendini o mentale koyamazsın, o psikolojiyi yapamazsın.” (Arif, 31, 3. Tip Salon)

“Evde spor yapmak motive etmiyor. Başlayamıyorsun. Çünkü bu iş ego işidir. Birilerinin seni görmesi gerekir. Birilerinin seni onaylaması gerekir. Gözüyle, direkt sözleriyle. Senin aynada bakıp yandaki insana kıyaslayıp ya benim kolum da bundan iyiymiş demen gerekir. Evde bunu kendinle yapamazsın. Evde baş başasın. [...] Bugün pazara gidersen hiçbir şey alacağın yoksa bile alırsın. Alan ve satanlar var. Salon da aynı şekilde. Hiç spor yapmak isteme, desen 5 dakika sonra elinde bir tane ağırlık bulursun. Babalarımız girer, tanıdıklarımız girer, 5 dakika bizi görür. Baktı elinde dambıl. Çünkü gördü, hoşuna gitti. Bende nasıl duracak diye baktı.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

Cevaplar arasında rasyonel gerekçeler olsa da büyük çoğunluğu motivasyon, ego, onaylanma gibi faktörlerden bahsetmiştir. Bu önemli bir başka bulguya işaret eder. Mücadele alanın esaslarındandır. Kendine meydan okumak kadar başkasıyla mücadele etmek alanda pozisyonlara yerleşebilmek adına önemlidir. Katılımcıların bir kısmı mücadeleden açık bir şekilde bahsederken bir kısmı da mücadeleden örtük biçimde bahsetmektedir. Bu kısımda yer alan motivasyon gerekçeli salona gitmeye yönelik cevaplar söz konusu örtük cevaplardandır, yani salon içindeki rekabete işaret eder.

Salon temasına ait kategorilerin ikinci kısmı salon çeşitlerini ve tabakalaşan salonları içermektedir.

Tablo 4.7

Salon Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler - 2

Tema	Kategori	Kod	Öne Çıkan İfade
Salon - II	Tabakalaşan Salonlar	Ayrıcalıklar Sunan Salon	"Her ay ödemeni yaptığında sana sunulan özellikler çok tatlı. Havuzu var, hiç kullanmadım ama ödüyorum. Oksijen odası mı, ne, İsmi bile unuttum. Hiç girmedim ama ödüyorum." "Meşhur salonlarımız var. Kurumsalın kurumsalı. Oraya gidiyorum diyelim, padişah gibi hissettirmeye çalışan mekanizmalar var. Otomatik kapı, asansör var. Niye? Ben sporcuyum. Ben merdiveni beşer beşer çıkıyorum."
		Ayrıştırıcı Salon	[Elit kesimler] "Kendilerini ayırıyorlar uzaklaştırıyorlar, diğer gruplardan, çok keskin bir şekilde. Bu yine ötekileştirmeyle de ilgili. Sen buraya gelemezsin ben buranın ücretini yıllık *** bin lira belirlerim, sen buraya giremezsin. Bu da ötekileştirmedir."
		Birleştirici Salon	"Bir hareket çok hoşuna gidiyor adamın, ben de yapmak istiyorum. Gel kardeşim. Salonda birbirimizin eğitmeniyiz." "Spor salonu birleştirici bir şey. Oraya girdikten sonra kimin ne olduğunun çok da önemi yok."
		Kenar Mahalle Salonu	"Kenar mahalle salonunda bağırarak ağırlık kaldırabilirsin. Ama başka salonda 2 kere yap, 3.de sözleşmeni feshederler." "Biz kenar mahallelerde oturduğumuz için bu iş buraya kadar geldi. Eskiden çarşıda, şehir merkezinde oluyordu spor salonları. Şimdi yavaş yavaş şehir dışına doğru açılmaya başladı salonlar."
		Salon "Kim Olursan Gel"	"Her tipten, meslekten insan olduğu için yani. İyi yani benim için."
		Tektip Spor Salonu	"İnsanların aslında konuşmasından, betimlemelerinden ne kadar iyi Türkçe konuştuklarını, ne kadar iyi eğitim aldıklarını hissedebiliyorsun."
	Salon Salamanje	Pragmatik Sebepler - 1: Erişilebilirlik	"En yakın spor salonu, en güzel spor salonudur" "İşten çıktıktan sonra çabuk geleyim. Evime en yakın."
		Pragmatik Sebepler - 2: Ekonomik Gerekçeler	[Kamu Kaynaklı] "Evime yakın ve bedava. Çok basit yani, ve kimse gelmiyor. Kimse gelmiyor." "Spor yaparken durduk yere 'Ya dostum şu hareketi aslında böyle yapman lazım.' diyen adamın sanayide fabrikası var. O yüzden oraya gidiyorsun biraz iş kovalamak için."
		Pragmatik Sebepler - 3: Ekipman Çeşitliliği	"Kimisi küçük, kimisinde alet az. Sıra bekliyorsun sürekli. Belli saatin var, spor yapıp çıkacaksın. Bu salonda çok alet var. Sıra beklediğimi hatırlamıyorum." "Aletler ve nispeten iyi bir salondur. O yüzden tercih ettim."
		Pragmatik Sebepler - 4: Ferahlık, Hijyen	"Klostrofobim de yok ama böyle kapalı mekânlarda, dar mekânlarda çalışmayı sevmiyorum" [Kamu Kaynaklı] "Devletin de olduğu için çok güvenilir bir yer. Temiz. Hijyenik olduğu için geliyorum."

4.4.3 Salon Salamanje⁹⁶

Salonların çeşitlilik göstermesine dair gözlemler Eskişehir’de bulunan özel fitness salonlarının profilini oluşturabilmek adına bulgu sunar. Buna göre, Eskişehir’de sayısı 60’ı bulan özel salonların içinde farklılık gösteren salon tipleri bulunur. Bunlardan 2 tanesi tamamen müstakil kompleks biçiminde, 3 tanesi alışveriş merkezi içerisinde, 3 tanesi ‘lüks’ sitelerin altında fakat herkesin kullanımına açıktır, 5 tanesi ise tek bir marka bünyesinde ve ayrıcalıklı üyelikleri satın alanlar tüm salonlardan faydalanabiliyor, 1 tanesi de oldukça lüks bir otelin bünyesinde hizmet vermektedir. Burası otel misafirlerinin konforunu korumak adına üye profili bakımından seçici davranmakta, günlük girişleri belli bir kota dahilinde ve rezervasyona tabi kabul etmektedir.

Alışveriş merkezlerindeki salonları tercih eden üyeler adına devam ettikleri salonun alışveriş merkezinde bulunması akılcı olsa da bireyleri tüketim çarkına sokabilmek adına tasarlanmış projeler olması açısından sorunludur. Bu tür oluşumlar daha çok alışveriş merkezine, oradaki mağazalara ve yeme-içme mekanlarına katkı sunar.

"Bu neredeyse boğucu, tam da monotonluğu ile zehirleyici, yoğun bir atmosfer, bir mikro-iklimdir. Bu sesler, bu kokular bu atmosfer, her gözenekten bedene dolar, içine girer ve onu şekillendirir, sarar ve tüm sinir uçlarından heyecanlandırır ve mücadele için kalıba döker (Wacquant, 2012: 245). Her iki SES grubunda salonları tercih etme gerekçeleri grup içinde benzeşiyor. Alt SES grupları için salonun profili, devam ettikleri salonun ‘şatafatlı’ olması, diğer salonlardaki ayrıcalıkların olması önemli değilken bu değişkenler orta-alt sınıfları cezbediyor.

“Burası bir AVM içerisinde. Gelip gittikçe burada yeni arkadaşlar ediniyorsun. Örneğin spora geliyoruz, öncesinde kahve içiyoruz, muhabbet ediyoruz. Hayattan, spordan. Sonrasında çıkıyorsun birlikte yemek yiyorsun, oturuyorsun.” (Orçun, 28, 2. Tip Salon)

“Her ay ödemeni yaptığında sana sunulan özellikler çok tatlı. Havuzu var mesela, hiç kullanmadım ama ödüyorum. Diğerleri de öyle. İşte oksijen odası mı var? İsmini bile hatırlamadım. Hiç girmedim ama ödüyorum. Yeteri kadar zenginsen ekstralara hiç bakmıyorsun.” (Oktay, 30, 1. Tip Salon)

⁹⁶Fr. *Salle à manger* (salle, salon, manger: yemek(i) / yemek (f)) İçerisinde aynı zamanda yemek yenilen salon. Eski tip evlerde daha çok görülen evin bölümü. AVM’lerde sayıları gün geçtikçe artan fitness salonlarına işaret etmek adına kullanılmıştır.

“Burayı kullananlar öğrenciler [...] Hem okullarına hem iş yerlerine ofislerine yakın. Bir de onların üyelik ve aylık sistemleri dışarıdakine göre uygun fiyatlı olduğu için [...] o da bir tercih sebebi.” (Utku, 50, 3. Tip Salon)

“Kenar mahallede oturduğum için akşam saat 5.30-6.00'dan sonra o trafiğe çıkıp da spor salonuna gitmem benim bir saatim alır. Emekteki spor salonu bana yakın olduğu için [...] benim için iyi bir salon.” (Arif, 31, 3. Tip Salon)

“Evime yakın olması için, yakın olduğu için seçtim. Tek amacım oydu yani. İşten çıktıktan sonra çabucak gideyim, çabucak geleyim. Çünkü çocuklar evde beni bekliyor. Eşim bekliyor.” (Anıl, 33, 2. Tip Salon)

“Evime yakın ve bedava. Çok basit ve kimse gelmiyor.” (Azat, 39, 3. Tip Salon)

“Evime yakın, mahalleimde, en fazla 10 dakikalık bir yürüme mesafesinde ve ücretsiz olması.” (Aslan, 37, 3. Tip Salon)

“Hocalar biliyorsunuz çok güler yüzlü insanlar, çok temiz insanlar. Bir de devletin olduğu için çok güvenilir bir yer. Temiz. Hijyenik olduğu için.” (Ata, 32, 3. Tip Salon).

Katılımcıların salon tercihlerini belirleyen faktörlerde özellikle alt SES özellikleri taşıyan kişiler için bu çalışmanın örneği olan Eskişehir ilinin iklimsel özellikleri belirleyici oluyor. Salon ücreti, daha önce de tartışıldığı üzere bireylerin fitness bütçelerinin beslenmeye oranla küçük bir parçası olduğu için çok fazla şikayet konusu değil ancak alt SES gruplarından kamu kaynaklı ve ücretsiz salonlara gidenler için tercih gerekçesi.

“Rahatsız edici bir ortam yok. Bazı salonlarda çünkü rahatsız edilebiliyorsun. Öyle insanlar yok burada ve ekipman çeşitliliği çok fazla. Benim için aslında bir salonda ekipman çeşitliliği önemli.” (Umrhan, 26, 2. Tip Salon)

“Ekipman olarak gayet yeterli. Gelen insanlar açısından o da çok önemli. Ortamı nezihi, rahatsız edici tipler yok fazla. Bir de ferah olması her şeyden önce. Eskişehir'de çoğu salonlar alt katta oluyor. Böyle dışarıyı göremiyorsun. Herkes için önemli mi bilmiyorum ama benim için çok önemli. Ben dışarıyı göreceğim, hep ferah olacak yani.” (Uzay, 28, 2. Tip Salon)

“Diğer salonlar hem daha küçük hem de daha çok insan geliyor. Sıra beklememek önemli bir şey. Bir de burası daha yakın.” (Osman, 28, 2. Tip Salon)

“Tek şey hareketleri yapabileceğimiz ağırlıklar var mı? Makineler var mı? Tek ona baktık. Başka hiçbir özelliğine bakmadık. Merdiven altında da yaptık. Normal kalifiye bir yerde de yaptık. Ama amacımız bize yetecek mi?” (Anıl, 33, 2. Tip Salon)

“Diğerlerinden buraya ayrı tutma sebebi geniş ve daha böyle makineler, aletler yeniydi. Yeni dediğim bakımlı. Bakımı yapılmış. Aletler bu tip salonlarda sürekli kullanıldığı için bakımı yapılmazsa o konforu vermez. İnsan böyle bir rahatsız olur. Burada bakımlıydı ve salon çok temizdi. Ekipmanlar çok önemli bir iş. Bu da bizim aslında bir eksiğimizdir. Spor yapmayan

spor salonu sahiplerinden dolayı bir bakıyorum saçma sapan bir makina var ve ciddi bir para verildiğini düşünüyorum. Bu makine niye var diyorum. Ayak baş parmağımı çalıştırıyor sadece. Bu makineyi niye aldın ki? Bak bundan alsaydın. [...] İşte spor kültür yok adamda ve parası olduğu için salonu açmış. Bu salonlar hiçbir sporcuya fayda sağlamaz. Çünkü o adam orayı sadece para olarak görür. Bir zaman sonra zaten bakarsınız işte müzik dinlemek bile parayla. Bizim salonda sadece su var. Bunda çok iddialıyım, çok da deneyimliyim bu konuda, eminim de hatta. [...] Spor geçmişi olmayan, sporla uğraşmayan salon sahiplerinin dükkânı market dükkânı gibidir. Çünkü o adamın tek derdi para kazanmak. Diğer adam kendi spor yapacağı için aynı zamanda orada o mantıkla aletleri alır. Kendisinin artık spor yaptığı için salonlardaki eksikliği ve hoşuna gidenleri de bilir.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon).

McDonaldlaştırma’ya direnen Eskişehir’deki az sayıdaki salonlardan bir tanesinin hem işletmecisi hem de çalışanı aynı zamanda uzun yıllar boyunca spor yapmış bir profesyonel. Aynı zamanda spor salonunun tekvando kulübünü çalıştıran, müsabakalara sokan ve başarılı sonuçlar elde eden bir antrenör. Bu salon, fiziken çok büyük olmaması ve eski makinelerin kullanılmasına rağmen salon işletmecisinin spor disiplini sayesinde uzun yıllardır ayakta kalabilmiş, kendince bir çizgiyi koruyabilmiş ve üye konusunda sıkıntı yaşamamaktadır. Yukarıdaki tespit bu manada yerinde. Öte yandan Eskişehir’de benzer türde spordan gelen bir başka profesyonel isim ise McDonaldlaşma ilkelerini benimseyen bir marka yaratmış ve Eskişehir’de 5 adet, Ankara’da 6 adet, İstanbul’da 3 adet, Bursa’da 1 adet ve Konya’da 1 adet olmak üzere toplamda 16 adet lüks kategoride fitness salonlarının kurucu sahibidir. Her iki profil ve izledikleri yöntem de kendi içerisinde rasyonel ve başarılı. Birisi muhafazakâr bir yaklaşımla salonunun ‘old school’ statüsünü sürdürmek, diğeri ise muhafazakarlıktan sıyrılarak küresel fitness endüstrisinin bir oyuncusu olmak için yönetsel bir yol izlemekte.

Özetle salonların tercih sebepleri arasında kolay erişilebilir olması tercih sebebiyken orta-alt SES özellikleri taşıyan kişiler için bu çok önemli bir ölçüt değil. Bunun yerine hijyen, sunulan hizmetlerin ayrıcalıklı olması, ekipmanların çok ve kaliteli olması tercih sebebi oluyor.

4.4.4 Tabakalaşan Salonlar

Salon temasının dördüncü kategorisi Tabakalaşan Salonları ele almaktadır. Bu kategori altında belirginleşen kodlar, *Ayrıcalıklar Sunan Salon*, *Ayrıştırıcı Salon*, *Birleştirici Salon*, *Kenar Mahalle Salonu*, *Salon ‘Kim Olursan Gel’ Tektip Spor Salonu*.

Yüzme havuzu olduğu için, Eskişehir'de en büyük yer olduğu için, [...] Her gittiğimde 8-10 hoca oluyor. 7-8 sefer misafir götürme hakkın oluyor. (Okat, 33, 1. Tip Salon)

“Koçları falan gerçekten başarılı ve aradığım saniye 30 saniye geçmeden birisine elimi uzatabiliyorum bana yardım et diye.[...] Kayıt yaptırdığım kadın bile işte kadını 4-5 ay sonra "Aa Oktay bey nasılsınız?" diye soruyor. İsmimi sadece kayıt yaptırırken görmüş bir kadının ismimi bile hatırlıyor olması. [...] Aslında ne kadar özen gösterdiklerinin bir işareti. Yani içeriye girerken işte sizi karşılama şekilleri çok tatlı. Sizi gördüğünde hoş geldiniz falan dediklerinde çok daha samimi bir hava oluyor ve çok daha güvenli hissediyorum kendimi [...] Yağmurlu bir havada, galoşlar hep köşededir (Oktay, 30, 1. Tip Salon).

“[sabah] 7'den akşam 23'e kadar gidebildiğim bir yer. Birçok olanakları var, yüzme havuzu, saunası, grup dersleri var. Bunları kullanmak hoşuma gidiyor (Olca, 29, 1. Tip Salon)

“Birkaç şubesinin olması avantaj. [Delux üye olarak] birkaç şubeyi birden kullanabiliyorum. İşte işten çıkınca yakın olana gidiyorum. Bir hafta sonu hangisi yakınsa ona gidiyorum. Yüzme salonunun olması, yüzme havuzunun olması (Olgun, 33, 2. Tip Salon).

“Erken açılıyor hatta açılmıyor, gidip ben kendim açıyorum. Otel olduğu için çok kimse karışmıyor. Altıda gidiyorum, altı buçukta gidiyorum, bazen beş yirmide falan gidiyorum, kalkabilirsem. Bir de ıslak zemin şeyleri güzel, olanakları güzel.” (Onur, 31, 1. Tip Salon).

Salonun sunduğu ayrıcalıkları (kullanmasalar da) önemseyenlerin bilhassa orta SES grubundan olmaları dikkat çekici. Öyle ki bu ayrıcalıklar kimilerine güven de sağlıyor. Ağırlıklı olarak 1. tip salonların konforlu olmasının yanında ücretini ödeyebilen ‘herkes’i üye yapmama politikası bu ‘alan’ları tektip üyelere sahip, ayrı ve ayrıcalıklı salonlar yaptığı gibi üyeler açısından toplumsal konumları da koruyabilme açısından avantajları bulunmakta. Tabakalaşan salonlar arasında bu tip salonlar üye tercihleri bakımından ayrıştırıcı salonlar olduğu gibi kendi içerisinde kimi üyelere satılan ek hizmetler üzerinden farklı davrandığı için ayrımcı salonlar olarak da nitelendirilebilir. Ayrıştırıcı salonlar ileride toplumsal konuma dair bulguların tartışıldığı bölümde ele alınacaktır.

“[...] savcısı da geliyor. Ben de geliyorum. Bunun yanında ne bileyim marangoz da geliyor. Sanayiden ustası da geliyor. Buradasınız. Gerçekten bizim ülkenin değerini kaybetmeyen nadide yerlerinden biri. Burada hiyerarşi de yok. Burada insanın mesleğine de bakılmaz. Çünkü yıllık üyeliğini verdikten sonra giren herkes eşittir, sporcudur, aşağıda işler değişir. Yani sen istersen savcı ol yani, orada sıra bende ise sıra bendedir. Bir de beraber çalışıyorsak, hadi gel kardeşim sıra sana geldi der. Aşırı bir dayanışma güzel yani ya da bir destek alınacağı zaman bir destek atar mısın hiç tanımadığınız biri arkanızda duruyor. [...] Çalışmayan insan da gidiyor. Ve orada ister istemez biri sizinle aynı kafada. Benzersiniz. Ya da hiç benzer değilsiniz, o da güzel bir şey oluyor [...]” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Salona girdiğinde aynısınız. Ya ölmek gibi düşünün. Öldüğünde herkes aynı derler ya, spor salonuna girdiğinde herkes aynı. Çünkü vücut parayla satın alamazsın. Bir yerden direkt vücuduna kopyalayamazsın. Emek vermek zorundasın. Dünyanın en zengin insanıyla benim şu an hiçbir farkım yok. Girdiğimizde aynısınız yani. Salona girdiğiniz zaman eşitleniyor. Ama gelir tabi ki önemli. Biri A kalitede bir protein tozu içiyorsa biri C kalitede protein tozu içiyor. Aşırı büyük bir fark var mı? Yok. Ama illaki etki ediyor. (Ali, 22, 2. Tip Salon)

“Salona girdikten sonra herkes eşittir bence.” (Ata, 32, 3. Tip Salon).

“Mesela kendi mahallemdeki arkadaşlarım [...] eğer aile tarafından bir zenginlikleri yoksa seninle aynı okulda okuyup hemen hemen seninle aynı fabrika ortamında çalışabiliyorlar. Ama spor salonlarında böyle değil. Spor salonunda bugün merhaba deyip de sana saygı duyan bir adamın yarın savcı olduğunu görüyorsun. Aslında o ortamda sen ondan daha saygınsın. Belki de hoşuna giden olay bu.” (Arif, 31, 3. Tip Salon).

Salonun birleştirici, eşitleyici özelliğine vurgu özellikle Alt SES grubundaki üyelelerde hakimdir. Bu üyelerin devam ettikleri salonlar incelendiğinde neredeyse tamamının 3. ve 2. tip salonlar olduğu görülebilir. Bu mesele sonuç kısmında tartışılacak ancak küçük bir parantez açmakta fayda var. Birinci tip salondakiler, salonun ayrıştırıcı özelliğinden memnun gözükmemektedirler.

Bu çalışmadaki alanyazın incelemesinde de görülebileceği gibi sporun işlevinden sıklıkla bahsedilir. Örneğin bu kısımda beliren ayrıştırma da dışarıda bırakma da içeride kalanlar için bir işlevdir. Bunu net bir şekilde 1. tip salonda görürüz. Eskişehir’de old school salon olma özelliklerini koruyan az sayıda salondan biri olan 3. tip salonun -bu salonlarda ilişki biçimlerinin daha çok insani, daha az yararçı olduğunu en azından bu çalışma kapsamında rahatlıkla söyleyebiliriz- dışarıda bırakma, ötekileştirme daha azdır. Ancak zorunlu hallerde, örneğin alkollü gelen birinde veya özellikle kadınları rahatsız eden hareket sergileyen başka birinde dışarıda bırakma olayı vuku bulur. Birinci tip salonda bu ayrıştırma örtük bir şekilde (giyim kuşam gibi yaşam tarzları ile, sermayelerin aracılığıyla) gerçekleşir. Bu dışlama araçlarının her birisi habitusun sınıfsallığına işaret eder. Bu salonda bunu ‘öteki’ üyeler sezmez, ya da sezse de doğal karşılarlar. Buraya kadar bu dışlamayı ekonomik olarak açıkladığımızı varsayabiliriz. Salonun (her üç salon tipinde de) ama az ama çok, şu ya da bu biçimde birleştirici işlevi vardır. Salon tipleri arasındaki sınırları çizen zaten bu türden farklılıklar. Birleştirme işlevinin ekonomik sermayeyle ilişkisi en yoğun biçimde 1. tip salonda görülür. Bu ‘bu tür yakınlaşmalar sadece birbirine yakın konumlarda bulunanlarda görülür’ demek değil. Özellikle 2. ve 3.

tip salonlara orta ve üst sınıftan insanların geldiği nadir durumlarda alt sınıf bir üye ile üst sınıf bir üyenin yakınlaşmasının gerçekleştiği durumlar bulgular arasında yer alıyor.

4.5 Sermaye

Bu araştırma bedensel sermaye ağırlıklı olmak üzere ekonomik, kültürel ve sosyal sermayenin fitness pratiklerinin sürdürüldüğü (hem soyut hem de somut manada) fitness ‘alan’ında yani salonda mücadele eden bireylere gelir, saygınlık, prestij, beğenilme, bilgi, ‘network’, bedensel güç gibi ayrıcalıkları nasıl ve ne oranda sağladığına odaklanmıştır. Bu bölümde görüşmecilerin sermaye ile ilgili fikirlerine ilişkin bulgular *Dönüştürülen Sermaye*, *Kimliği Sergilemenin Aracı* olarak *Simgesel Sermaye*, *Bedeni Biriktirmek: Bedensel Sermaye* ve *Bedene Yapılan Yatırım* olmak üzere dört kategori altında toplanmıştır.

Tablo 4.8

Sermaye Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler

Tema	Kategori	Kod	Öne Çıkan İfade
Sermaye	Dönüştürülen Sermaye	Kaslı Bağlantılar: Sosyal Sermaye ve Salonlar	"Gittiğim spor salonunda birbirleriyle tanışıp, birbirleriyle iş birliği yapan insanlar tanıyorum." "Çok iyiyiz ya da biz ucuzuz kısmına bakmadım. Network'ümü sağlayabilmek için bir yandan nerede burjuvazi insanlar var, onların olduğu yeri araştırdım [...] Oraya başladık."
			"Başta o jargonun dışında kendini gördüğün için yabancılaşıyorsun. Dil aidiyet meselesinde dışarıda tutuyor seni. Hevesliysen bir an önce o jargonu öğrenip o dünyanın içine girmeye çalışıyorsun."
	Dönüşümün Merkezi: Ekonomik Sermaye		"Bir spor salonunda herhangi bir üye kaydını yaptıktan sonra eğer bireysel eğitim almak istemezse genel bir program dışında aradığını bulamayabilir." "Çünkü bu takviye gıdalar, protein tozları, bu tür şeyler pahalı malzemeler. Bunları almak için belli bir gelire sahip olmak gerekiyor. Haliyle gelir etkili."
			"Gelir düzeyi yükselirse sağlıklı beslenme seçeneğinin inanılmaz artacaktır. Beslenme çok kritik ve günümüzde iyi beslenebilmek düşük gelirle söz konusu değil."
	Kimliği Sergilemenin Aracı: Simgesel Sermaye	Gösterge Beden	"Sergilediğiniz ortamlar da önemli. İşyerinde sergileme, herhangi bir sosyal ortamda sergileme. Bunu sadece günlük hayatınızda göstermek başka şey, sosyal ortamda göstermek başka bir şey." "İnsanın kolunda dövme gördüğümüz zaman ilimizi çeker, sonra diğer yerlerine bakarız. Kolunda bir dövme var. Dövmeden sonra hepsini görüyor olabiliriz. Böyle bir amaç taşıyor olabilir."
		Sembolik Anlamlar Üreten Beden	"Vücut yapmak bir dövmedir zaten. Süslersin. Vücutçunun tişört almasına gerek yok. Tişörsüz hali en güzel zaten, onun üstüne ne atarsan iyi duracak. Bu adamın dövmesi." "Biz kendimiz için yapıyoruz. Kimseden bir şey beklentimiz yok' derler ama böyle değil. Tabi ki insan istiyor yani, birileri bir şey söylesin, şey yapsın."

Bedeni Biriktirmek: Bedensel Sermaye	Saygınlık Aracı Olarak Beden	"Ye kürküm ye'dir. Bir ortama girdiğinizde, başta gelişine sonra duruşuna bakarlar. Geliş çok önemlidir. İnsanın %50'den fazlasını belirler. Kişinin sana davranışını." "Alışveriş yaparken, bu bana olur mu, şu olur mu demiyorsun. Rahatlıkla internette hiç denemediğin bir şeyi bile alabiliyorsun. Çünkü gayet de iyi bir şekilde oluyor, oturuyor."
	Performatif Beden ve Meslek	"Kuvvetli bedene sahip olan daha gözde görülür. İleride meyvesini de alır. Evet, ilk başlarda zorlanabilir ama ileride bu önüne çıkar."
	Bedensel Sermayenin Kırılganlığı	"Hemen hemen bir seneye yakın spor salonlarımdan uzak kaldım. Bir sene sonra salona gittiğim zaman gücüm gitti. O kadar gücüm gitti ki bütün kazancımın bir kısmını kaybetmişim gibi. Kimse yanıma gelmiyor."
Bedene Yapılan Yatırım	"Mesela spor yapınca bile kafamı yastığa koyduğum zaman bugün ne yaptım mesela: Bedenime yatırım." "Sadece ego, sadece ego. Bunun karşılığını değil ben, yarışmacılar bile alamıyor. Adamlar bizden ciddi daha fazla para harcıyorlar bu işe, zaman harcıyorlar."	

4.5.1 Dönüştürülen Sermaye

Bourdieu sermayelerin kavramsal çerçevesindeki anlamını kazanabilmesi için anında ve direk olarak paraya çevrilebilen ve mülkiyet hakları şeklinde kurumsallaştırılabilmesi (ekonomik sermaye); belli koşullarda ekonomik sermayeye dönüştürülebilmesi ve eğitsel nitelikler şeklinde kurumsallaştırılabilmesi (kültürel sermaye); belli koşullarda ekonomik sermayeye dönüştürülebilmesi [...] sosyal bağlantılardan oluşması gerektiğini (aktaran Turner, 2012b: 70) vurguluyor. Buradan hareketle, bu araştırma, insanların fitness ve salon vasıtasıyla ürettikleri ya da önceden sahip oldukları sermayelerle değil, bu sermayelerin takas edilebilirliğiyle, bunun yol ve yöntemlerinin nasıl deneyimlendiğiyle daha çok ilgilenmektedir. Soruların birçoğu (sermaye, yatırım gibi kavramları içersin, içermesin) örtük bir şekilde bu deneyimi sorgulamaktadır.

Bu tema altında en çok vurgunun ekonomik sermayenin bedensel sermayeye ve bedensel sermayenin ekonomik sermayeye dönüşmesi olduğunu görebiliriz. Dikkate değer ifadelerden bazıları şöyledir:

"Çoğu sektörde olduğu gibi para kazanmıyorsa eğer, yani para kazanmayacaksa o üyeden o üyeye çok fazla yatırım yapmayı tercih etmez antrenör. Burada ama genelleme yapıyoruz. Bu kişiden kişiye değişir. Tabii ki potansiyel gördüğü insana yatırım da yapabilir sonradan onunla çalışmak istiyorsa. Belki üye benimle çalışmak ister diye ona gelebilir, öyle bir tercihte bulunabilir" (Uğur, 26, 1. Tip Salon)

Antrenörlerin en büyük gelir kalemini maaşlarından ziyade yürüttükleri özel dersler kapsamaktadır. Uğur'un da içinde bulunduğu antrenör ekibinin 26 kişi olduğu 1. tip salon göz önünde bulundurulacak olursa, sadece bedensel sermayelerini değil kültürel

sermayelerini de ekonomik sermayeye dönüştürmek için alanda ciddi mücadele ettikleri söylenebilir. Mücadele kendileriyle, üyelerle ve meslektaşları olan diğer antrenörle gerçekleşmektedir.

“Maddiyat artı etki yapacaktır. Salona verilen para biraz değişkenlik gösterse de ortalama bir fiyattır. Çok pahalı spor salonları da var, ucuz olanları da var ama yine ortalama bir fiyat bandı var. Fakat aslında gelir düzeyi çok yükselirse kişilerin aslında inanılmaz sağlıklı beslenme seçeneğinin de artacağını düşünüyorum. Beslenme çok kritik ve günümüzde de maalesef çok iyi beslenebilmek düşük gelirle söz konusu olamıyor.” (Olca, 29, 1. Tip Salon)

“Meslek önemli hale geliyor yani oradaki davranışlar içerisinde, zenginlik önemli hale geliyor, kılık kıyafet bile önemli hale geliyor yani giydiğiniz kılık kıyafete göre bile davranışlar değişmeye başlıyor yani hocaların işte insanlara karşı. Sporla uğraşan biri bunun modasını da ayakkabısını da takip ediyor. Giydiği kıyafetin renklerine kadar dikkat ediyor. Oraya kim geliyorsa yani o bir gösterge ve bu gibi salonlarda muhakkak bu farklı statüde dediğim kişilere şey var farklı muameleler var.” (Okan, 52, 1. Tip Salon)

“Bu sporu profesyonel yapmak için belli gelir düzeyine sahip olmak gerekiyor. Bu da ek takviyelerle, supplementlerle olabilecek bir şey ve gelir düzeyiyle alakalı olan bir şey. Çok düşük gelirli bir insan bahsettiğim şeyleri karşılamak, bunlara ulaşmakta zorluk çekebileceği için etkiler. Ama gelir düzeyi yüksek olan bir insanın bu konuda sıkıntı çekeceğini düşünmüyorum. Profesyonel destek almak adına biriyle çalışmak da ek gelir gerektiren bir şey. Yani bu boyutta da mesela olumlu olduğunu düşünüyorum.” (Atakan, 28, 2. Tip Salon)

“Usta dediğimiz bir hoca var [...] Cidden iyi bir hocadır. Çok da güzel vücudu vardır. Mesela o da bununla ilgili ben bu işten yarışarak para kazanmıyorum işte öğrencilerim var onlardan para kazanıyorum demişti. Bilgisini satarak para kazanıyor. Yoksa bunun dışında tamamen zarar. Bu işte kar yapan kimse yok bu şekilde. Yapamazsın.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Spor her zaman disipline sevk eder. Fakat, şu an biz haftada iki gün ve birer saat geliyoruz. Bundan dolayı çok etkilemiyor. Çünkü ben şimdi gideceğim. Bugün çarşamba. Dört gün evdeyim. [...] Mesela en baştan, her sabah benim anlattığım insanlar *****'ın insan kaynakları müdürü, satın alma müdürü var, *****'ın müdürü var. Statü olarak çok yukarıda insanlar. Adamlar sabahdan kalkıyor. Saat 6'da. Sporunu yapıyor. Eve geliyor, duşunu alıyor. Güzel bir kahvaltısını yapıyor ve işine gidiyor.” (Azat, 39, 3. Tip Salon)

Azat Eskişehir Büyükşehir Belediyesinin 3 adet salonundan birisine devam ediyor. EBB'ye ait ücretsiz salonda daha büyük kitlelerin talebini karşılayabilmek adına yararlanıcılara haftada 2 kez 1'er saat hak tanınıyor. Büyük şirketlerde üst pozisyonlarda olan yöneticiler bu pozisyonda yer aldıkları ve ekonomik sermayeye sahip oldukları için düzenli, disiplinli bir şekilde spor yapıyorlar. Ya da tam tersi düzenli spor yaptıkları için bedenleri üzerinde kurdukları disiplin sayesinde bu pozisyonlara geliyorlar. Azat'ın

önermesi sıradan gibi gözükebilir ancak değildir. Çünkü politika ve iş piyasasına baktığımızda sağlıklı ve fit beden siyaset, iş yaşamı gibi alanlarda geçer akçedir. Siyasi liderler, ülke liderleri ile ilgili örnekler metin içinde yer almaktadır. Seçim zamanlarında parti liderlerini mutlaka basketbol oynarken, futbol oynarken, jogging yaparken görürüz. Atakan böylesine bir takasın varlığına inanıyor, inancını “ek takviyeler, supplementler, PT’den özel ders almak” gibi örneklerle destekliyor. Olcay devam edilen salonun niteliğinden başka beslenme üzerinden böylesine bir ilişkinin olduğunu, Okan bu ilişkinin dolaylı yoldan ‘salon modası’ ile gerçekleştiğini ifade etmişken Uğur meselenin farklı bir boyutuna değinerek içerisinde bulunduğu camianın bir kısım profesyonellerinin bedensel sermaye biriktirmek için gelen üyelere gelir elde edebilmek için yaklaştıklarını dile getiriyor. Bununla ilişkili olarak antrenörlerin bedensel (aynı zamanda kültürel) sermayelerini ‘özel ders satarak’ ekonomik sermayeye dönüştürmeleri mülakatların önemli bir kısmındaki yaygın kanıdır. Ahmet benzer şekilde ‘vücudu çok güzel olan usta’nın yarışarak değil öğrencileri sayesinde, bilgisini satarak hayatını idame ettirdiğini naklediyor. Ahmet’in aktardıkları “kültürel sermayeye eşlik eden bedensel sermaye”ye uygun bir örnek olabilir.

Sermaye türlerinden bir diğeri, sosyal sermaye kısaca üyelerinin her birine kolektif olarak sahip olunan sermayenin desteğini sağlayan bir gruba üyelik, onlara saygınlık tanıyan ve kimliği oluşturan bileşenlerden bir tanesidir. Bu araştırma kapsamında görüşmeciler sosyal sermaye ile ilgili ifadelerinden dikkat çekici olanları aşağıdadır.

“Benim gittiğim spor salonunda birbirleriyle tanışıp, iş birliği yapan insanlar tanıyorum. Dışarıdaki hayatımda da spor salonu hayatının dışında iş hayatında da iş birliği yapan insanlar tanıyorum.” (Uğur, 26, 1. Tip Salon)

“Bütün arkadaşlıklarımı salonda edindim diyebilirim. Özellikle şu çevre konusunda. Her meslekten insan olduğu için ama mutlaka ihtiyacım olan bir şeyde, yapamayacağım bir şeyde destek olan insanlar oldu. Mesleğim dolayısıyla şu an zaten benim çevremdeki, hayatımdaki insanların hepsi antrenör diyebilirim. Hepsi buradan arkadaşlıklarım, çalışma arkadaşlarım. Dışarıda da hep devam ediyorum. Öyle gibi bir şey yani.” (Uzay, 28, 2. Tip Salon)

“Salon zaten neredeyse bizzat onun için gittiğim bir salon. Yani Eskişehir’de çok fazla spor salonu var. Ama ben çok iyiyiz ya da biz ucuzuz kısmına hiç bakmadım. Network’ümü sağlayabilmek için bir yandan da nerede burjuvazi insanlar var diye onların olduğu yeri araştırdım. Oraya başladık. [Salonun ismi] idi. Fitness’a ilk başladığım dönemler tabii ki de network kattı. İnsanlarla tanışıyorsun. Lise döneminde yaptığım ufak bir spor da vardı. O dönemden örneklendirme yaparsam, ikisinin farkı tamamen network’tu. Bir yerde sporunu

yaparken, spor aletiyle uğraşırken yan taraftaki adamın bilmem ne holdingi, bilmem nesi olduğunu biliyorsun. İşte gide gele tanışmaya başlıyorsun herkesle. O yüzden de network sağlıyor size.” (Oktay, 30, 1. Tip Salon).

“İstanbul’da kimi mekânlar işlerin konuşulduğu mekânlar durumuna geliyor. Dolayısıyla orada bu belirgin bir şekilde ortaya çıkıyor ki, orada zaten fiyatların o kadar yüksek olmasının sebebi aşağı grup gelmesin sadece üst grup gelsin” (Okan, 52, 1. Tip Salon)

Bu alıntılarda orta-alt SES özellikleri taşıyan üyeler ve uzmanların görüşü ağırlık kazanmıştır. Çalışmanın geneline baktığımız zaman sosyal sermaye ile ilgili fikri olan veya salona gitme amacını sosyal sermaye biriktirmeyle ilişkilendirenlerin yoğunluğunun alt SES grubundan ziyade orta-alt SES grubunun üyeleri olduğu net görülmektedir. Oktay için salonun “network” sağlama işlevi önemli bir tercih sebebiyken çalışmanın iki kadın uzman görüşmecisinden biri olan Uzay için gündelik işler için faydalı olacak miktarda ilişkiler de bir bakıma bu kapsama giriyor.

Ekonomik sermayeye sahip olmak ya da ondan yoksun olmak toplumun her alanındaki eşitsizlikleri ürettiği (yeniden ürettiği) gibi beden ile ilgili meselelerde de eşitsizlik yaratmaktadır. Bununla ilgili bulguların bir kısmı fitness teması altında ‘bedene yatırımın maliyeti’ kategorisinde ele alınmıştı.

“Alanında iyi uzman bir doktorsan ekonomik olarak zaten hani çok iyi kazanıyorsun lüks içinde yaşayan insanlar. O esnaf da keza öyle yani lüks içinde yaşayan, son model arabalara binen falan filan. Ama oraya geldikten sonra tabi ki bir şey başlıyor, yani o ekonomik şey ortadan biraz kalkıyor. [...] (Okan, 52, 1. Tip Salon)

“Hocalarda PT hizmeti var. Adam gidip parasını verip üyelik almışsa ona zaten farklı davranılır. Çünkü özel ders alıyor.” (Orçun, 28, 2. Tip Salon)

Salonun en önemli işlevlerinden birisi ekonomik sermayenin bedensel sermayeye, bedensel sermayenin ise ekonomik sermayeye dönüştürebildiği alan olması. Bu noktada 1. tip ve 2. tip salonlara gidenlerin daha fazla beklenti içerisinde oldukları çalışmanın bulgularından öne sürülebilir. Hatta Okan’ın daha önce verdiği İstanbul’daki lüks ve ultra lüks salonlarla ilgili örneğinde ekonomik sermayenin dönüştürülmesi için bedensel sermayeye ya da kültürel sermayeye dahi gerek yok. Bu salonlarda sermayeler arası karşılıklı döngüsel ilişki sadece ekonomik ve sosyal sermayeleri kapsıyor:

“İstanbul’da kimi mekânlar [...] sadece üst grup gelsin çünkü var o parayı verecek üst grup İstanbul’da ya Eskişehir’de açarsanız bulamazsınız çok az bulursunuz ya da sürekliliğini sağlayamazsınız. İstanbul’da sen oraya aylık yıllık “elli bin” de o parayı verecek orayı dolduracak bir grup var” (Okan, 52, 1. Tip Salon)

Alt SES özellikleri taşıyanlar açık bir şekilde ifade etmemiş olsalar da bu görüşmenin satır aralarında bedensel sermayenin ekonomik sermayeyle olan takasına dair izler bulunmaktadır. Bu grup görüşmecilerin daha sıklıkla dile getirdikleri iddialar ve deneyimler ekonomik sermayenin salon vasıtasıyla bedensel ve sosyal sermayeye dönüştüğüne dair. Ekonomi ile ilgili hususlar burada yer aldığı gibi farklı temalar altında da bulgular da görülebilecek. Benzer biçimde beslenme kaynaklı eşitsizlikler bu araştırma bulgularının genelinde sıklıkla ifade edilen bir gerçektir. Ancak burada sadece salon içi pratikler ve sosyal sermayeye dönüşmesi ile ilgili dikkat çeken birkaç ifadeye yer verilmiştir.

4.5.2 Kimliği Sergilemenin Aracı: Simgesel Sermaye

Diğer sermaye tipleri ile yakından ilişkili olarak tanımlanabilecek simgesel sermaye kısaca tüm sermaye türlerini çeşitli oranlarda içinde barındıran ve bu şekilde belli bir alanda söz sahibi olabilmek için geçerli hale gelen sermaye türüdür. Nesnelerin gösterge değeri üzerinden oluşturduğu soyut, imgesel fikirlerdir.

Ruha ve zihne ev sahipliği yapan beden özneliğinin dışında bu tez kapsamında bir nesne olarak da ele alınmaktadır. Bu bağlamda simgesel sermaye bireyin bedenini bir performans ögesi olarak sahnelediği ve sergilediği ve bunlardan çeşitli kazanımlar elde ettiği alandır. Bu bölümde katılımcıların simgesel sermayeye dair görüşlerine ilişkin bulgular yer almaktadır.

“Şimdi şöyle, bana göre zaten vücutlu erkeklerin çoğunda dövme vardır. Çok nadirdir olmayan. Şu kafada olduklarını düşünüyorum. “Görsel olarak bedensel bir boyuta ulaşmışım ben. Onu da süsleyeyim. Dahası olsun, eni olsun” diye. Onu dövmeyle yapıyor olabilirler. Dikkat çekme ihtiyacı, ya da vücudunu daha iyi sergileyebilmek.” (Uzay, 28, 2. Tip Salon)

“Karşılığını aynadaki görüntüyle alıyorum. Başka bir karşılığı yok bunun, maddi bir karşılığı yok. Böyle ruhu tatmin ediyoruz” (Umran, 26, 2. Tip Salon)

“Her gün aslında kendi fotoğrafını çekiyorsun spora giderken. İnsanların bunu görebilecek seviyede değişiyor olması ne kadar hızlı bir gelişim. Bu madalyon gibi bir şey senin için. İlk tebrikler, başardın deyip astıkları bir madalyon.” (Oktay, 30, 1. Tip Salon)

“Biz kendimiz için yapıyoruz. Kimseden bir şey beklentimiz yok” derler ama böyle değil. Tabi ki insan istiyor yani, birileri bir şey söylesin, şey yapsın.” (Ali, 22, 2. Tip Salon)

“Bunun karşılığında bunu sergilediğiniz ortamlar da çok önemli. Yani bu da statüye geliyor. Bunu yani işyerinizde sergilemeniz, herhangi bir sosyal ortamda sergilemeniz, tabii ki bunu da önemli bir etken olarak söyleyebilirim. Bunu sadece günlük hayatınızda, normal bir

vatandaş olarak karşılığını insanlara göstermek başka bir şey, sosyal ortamda göstermek daha başka bir şey diye düşünüyorum.” (Atakan, 28, 2. Tip Salon).

Giddens’in teorisinin bileşenlerinden birisi olan soyut sistemler altındaki ‘sembolik göstergeler’ (*symbolic tokens*) burada analizi kolaylaştırır. Giddens’a göre bunun en büyük örneği paradır. Ancak sembolik göstergelerin farklı yerlerde ve durumlarda aynı değeri taşıyan takas edilebilir değişim araçları olduğunu dikkate alırsak bireyler bedensel sermayelerini salon içi ve salon dışında benzer ölçüde sergileyebiliyorlarsa (örneğin çalışmada çokça geçen şu örnek: iyi bir bedene sahipsen en kötü, en ucuz tişörtü dahi giysen yakışır.) ve bunun karşılığında salon içi, salon dışı beğeni ve övgüler benzeşiyorsa bedensel sermaye Oktay’ın madalyon metaforuna tekabül eder. Bir başka sembolik gösterge potansiyeli taşıyan dövme şayet iyi bir bedenle birleşirse daha iyi bir gösterge olur. Atakan’ın bu konudaki fikirleri kayda değer. Buna göre bedensel-simgesel sermayeye sahip olmak kadar onu sahnelediğimiz ortam da önemli. Bu ortamlar, salon dışı performans alanlarıdır. Ancak doğru alanı seçmek lazım.

Simgesel sermayenin gösterildiği bir başka mecra ‘ayna’dır. Gösteren de gösterilen de aynı kişi gibi görülse de bireyin aynada gördüğü başkalarının o kişide ne gördüğünden farklılaşır. Çalışmanın diğer kadın, uzman katılımcısı olan Umran’ın benzetmesi değerlidir: ayna ruhu tatmin eden bir araçtır. Bu araçsallığa ilave olarak aynanın içgörü mekanizması ve arzulanan forma erişme amacı da yansıttığını söyleyebiliriz. Aynada görülen aslında ayna dışında görülmek istenen ideali oluşturur. Ayna bu çalışmada önemli bir yer tutar. Gözlemler aynanın basit bir aksesuar, sırlı bir yüzeyden daha fazlası olduğunu gösterir, bu ayrı bir tema olarak tartışılacaktır.

4.5.3 Bedeni Biriktirmek: Bedensel Sermaye

"Beden dünyada var olmanın ve yaşamanın bir aracıdır, bir bedene sahip olmak demek toplumsalın parçası olmak demektir [...] Dünya sayesinde bedenimin farkındayım [...] Nesnelerin birçok yüzü olduğunu biliyorum çünkü onların etrafında dolaşabiliyorum ve işte bu yüzden bedenim sayesinde dünyanın farkındayım."

Bedensel sermaye, habitusla beraber bu çalışmanın en merkezi kavramlarından birisi. Esasen, bu noktaya kadar yorumlanan bulguların hemen hemen hepsi bu iki kavramı bir biçimde içermekte.

Bourdieu’nün çalışmalarının büyük bir kısmında bedensel sermaye kültürel sermayenin bir parçası olan yatkınlıkların altında zihinsel ve bedensel yatkınlıklar olarak yer alır.

İkisinin bir arada olduğu ilişki beraberinde habitusu oluşturur. Zihinsel ve bedensel yatkınlıklar sınıfsaldır. Buradaki sınıf determinist bir tavırla tek bir faktöre, ‘ekonomik sermaye’ye odaklanmıyor. Bedende izlerine rastlanabilecek yatkınlık, geçmiş deneyimler, miras kalan nitelikler, beğeniler, duruş, hareket, sıradan eylemler veya eylemsizlikler gibi kimi yaradılıştan kimi de süreç içerisinde bedene nakşedilmiş olan bu ve benzeri tüm özellikler bireyin toplumsal konumu, sınıfı, sahip olduğu veya olmadığı sermayeler, yoksulluğu ya da varıllığı hakkında bilgiler içermektedir. Bedene ilişkin tüm bu kodlar habitusta kriptolanmıştır. Bireyin farkında olduğu veya olmadığı bu içsel ya da harici huy, mizaç, eğilim, yatkınlık, hal, tutum ve benzeri tavırlar bedeninde, aynı zamanda dışında açığa çıkarılmayı beklerler. Açığa çıkarma yöntemi var olan sermayelerin kullanımı, bedeninde kendisi, mücadele ve açığa çıkma mecrası ‘alan’dır. Alan toplumsal kuruma tekabül eder, alanların toplamı ise toplumdur.

Bu bölümde katılımcıların bedensel sermayeye yönelik verdikleri yanıtlara ilişkin bulgular yer almaktadır.

“Benim sektörümde “ye kürküm ye” mevzusu çok fazla. Yani hiçbir şey yapmazken böyle kaslı bir vücutla oturayım, işte böyle ****’dan giydiğim tişörtünle merhaba dediğinde zaten işi alıyorsun.” (Oktay, 30, 1. Tip Salon)

Birinci tip salona devam etmekte olan Oktay’ın dile getirdiği ‘ye kürküm ye’ inancı alt SES gruplarda da yaygın gözlemlenen bir durumdur:

“Müşteri temsilcileri olsun, satış sorumluları olsun, röprezant olsun. Bunlar konuşmasından çok ilk başta hep görünüşüne bakarlar. [...] Burada çok büyük bir fark var. Bir adam gelmiş, göbekli falan böyle gelmiş, bıyıklı, sakallı. Merhaba diyor, bir de düşünün onu, kendine bakımı düzgün giymiş, fit. Bir kişinin karşısına geldiniz. Hani ye kürküm, ye olayına geliyoruz biraz da. Konuşmadan önce şöyle adam bakar, onu da görür. Ne kadar konuşması kötü olsa da belki ondan alır. İlk başta gelişine sonra da daha [...] duruşuna bakarlar ya. İnsanın %50’den fazlasını belirliyor. Kişinin sana davranışını.” (Azat, 39, 3. Tip Salon)

[...] "para işi artık geçti. Para artık olanda var, olmayanda yok. O kadar net. [...] bir ara komikler çok iyiydi. Bir ara zeki erkekleri sevdik. Bir ara zayıfları sevdik. Bir ara sakal erkeğin makyajıdır dendi, herkes sakal bıraktı. Yani değişiyor. [...] Bu vücutta ben yaşayacağım. Bir söz 'vücudunuza iyi bakın en son ona kalıyorsunuz' diyordu. Eviniz bile olmayabilir ama vücudunuz yanınızda. Vücut o kadar da mühim." (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Kuvvetli bedene sahip olan daha gözde görülür. Tabi bunu ileride meyvesini de alır yani. Evet, ilk başlarda zorlanabilir ama ileride bu önüne çıkar kendisi” (Ayhan, 45, 3. Tip Salon)

“Bedenlerimizi kesinlikle fark etmemiz lazım. O en güzel halini görmeye çabalamamız lazım. O zaman daha mutlu oluyoruz. Bu içe kapanıklıklar da bitiyor. Daha bir hevesli oluyoruz. Bir şeyleri başardığımızı görüyoruz. Vücut geliştirmek, değiştirmek, şekle sokmak, hele de o şekilde tutmak insanlardan ciddi bir başarıdır. Vücudunda değişiklikler yapan bir insan birçok şeyi de başarabilir.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

Bu kategori altında belirginleşen bir diğer mesele bedensel sermayenin kırılabilirliği kodu olarak aşağıdaki gibidir:

“İyi bir bedene sahip olmanın bedelleri vardır. Fitness ve vücut geliştirme olarak tamamen farklı şeyler çünkü. Fitness'ta sağlıklı bir yaşama sahip oluyorsun. Gayet zinde ve dinç hissediyorsun. Fitness aslında daha güzel insanlar için. Ama benim yaptığım çok zor. Hiçbir sosyal hayatım yok. O yüzden bir arkadaşım bile kalmadı mesela. Çünkü tamamen farklı bir yaşantıya sahibim. Hiçbir şeyi dışarıda yiyip içemiyorum. Her şeyimi yanımda götürmem lazım. Her şeyin bir saati var. Vücut geliştirme [...] iş vs. bunu aslında çok etkiliyor. Negatif yönde etkiliyor. Yani sosyal hayat, iş hepsini negatif yönde etkiliyor. Ama fitness öyle değil. Fitness hepsini pozitif yönde etkiler.” (Umran, 26, 2. Tip Salon)

“Avantaj olmayan taraflar mesela güçlü olduğun için her işe çağırırlar seni. Bu kötü bir durum. Mesela yoğun bakımda çalışıyorsun. Ağır hastaya ben gidiyordum mesela. “Sen kaslısın, çevirirsin” diye. Bedensel olarak çalıştığım işten dolayı güçlü kuvvetlisin diyerek çok yordular.” (Orçun, 28, 2. Tip Salon)

“Gece kulübünde performans sanatçısı bir arkadaşım var. Çocuk gecenin üçünde dördünde sonra içerisi çok sıcak olduğu için hem de performans sanatçısı olarak üzerindeki tişörtünü çıkartıyor ve öyle dans ediyor. Onu görüyorsun, sonra büyük ihtimalle benim vücudum daha iyi diyorsun. Keşke çocuk hani biraz daha kaslı olsa yani. Karşı tarafta bir sanat yapıyor aslında onda da birazcık detaycı olmak istiyorsun yani ufak bir göbeği var mesela, komik geliyor. O tişörtü çıkartma.” (Oktay, 30, 1. Tip Salon)

“Annem hasta oldu, 1 sene boyunca sporla hiç ilgim kalmadı. Kaldıysa da evde 3-5 sınav çek ya da bir dambıl ağırlığın varsa, onunla yap. Hemen hemen bir seneye yakın salondan uzak durdum. Bir sene sonra salona gittiğimde o kadar gücüm gitti ki bütün kazancımın bir kısmını kaybetmişim. Kimse benim yanıma gelmiyor.” (Arif, 31, 3. Tip Salon)

Umran bir salonda antrenör olacak çalışıyor. Hayatını kendi bedenine adanmış, ağır diyetler, çalışmalar sonucunda yarışmalara giriyor. Bedeni hemcinslerine göre çok daha kaslı. Biriktirdiği beden sermayesi için, yarışma dönemlerindeki kaslılığa erişmek için ödediği bedeller var. Aynı zamanda bunun yüzünden de bedel ödemekte. Birincisi hemcinslerinden farklı bir bedeni var. Bunun yarattığı algı gündelik yaşamında önyargı, garip bakışlar ve benzeri biçimde hissettiriyor kendisini. Öte yandan dışarıdaki sosyal yaşantısında da bedenine bakma yükümlülükleri yüzünden arkadaşlık ilişkilerinin

sürdürülebilir olmadığından yakınıyor. Tüm sosyal yaşantısı salon içinde. Bedensel sermaye olarak sevdiği işten kazancını sağlıyor, bu manada ekonomik sermayeye katkı sağlasa da götürdükleri de mevcut. Orçun sağlık çalışanı, fitness geçmişi yaşına göre eskiye dayanıyor, Orçun bedensel sermayesinin olumlu yönleri kadar olumsuz taraflarını da deneyimlemekte. Örneğin bedensel sermayenin kişiyi bedensel işler için ideal yapmasından ötürü dezavantajlı var, iş yerinde “sen yaparsın”larla ağır işleri üstleniyor olması gibi. Oktay’ın örneğinde performans işleriyle profesyonel olarak uğraşanların bedenleri iyi olmalı.

4.5.4 Bedene Yapılan Yatırım

Salonda ve dışında harcanan emek, zaman, beden ve parayı sermayenin koşulu sayarsak bunların bütününe yatırım demek yanlış olmayacaktır. Zira Bourdieu failin hareket alanı olan "alan" kavramını ilk olarak “piyasa/pazar” anlamlarındaki *market* üzerindeki mücadeleyi, sermaye takaslarını, gösterilen sembolleri iktisadi kullanıma benzer arz-talep ilişkileri biçiminde kavramsallaştırmaya çalışmıştır.

“Bedene yatırım bu arada çok geniş bir yelpaze. O şekilde bakacak olursak. Yani giysiden cilt bakımına kadar veyahut da işte yapılan sporlardan beslenmekten çok geniş bir yelpaze. Ve bunların hepsi kişiye, kişinin kendisine yapmış olduğu yatırımlar olduğu için kesinlikle bir katkı sağlıyor. Bazısı %1’lik, bazısı %10’luk, bazısı %15’lik ama kesinlikle bir katkı sağlıyor. Yapılan bir dövme daha dikkat çekici hale getiriyor. Dövmenin yanında vücut geliştirme yapıldığı zaman hemcinslerden veyahut da karşı cinslerden, hiç fark etmez, ilgi çekiyor. İlgi çektiği zaman egosu yükseliyor, özgüveni artıyor, girişimciliği artabiliyor. Yani bunların hepsi aslında kişinin kendisine yapmış olduğu yatırımlar olduğu için silsile halinde olumlu karşılığını alıyor.” (Umut, 43, 3. Tip Salon)

“Mesela spor yapınca bile kafamı yastığa koyduğum zaman bugün ne yaptım mesela. Bedenime bence yatırım.” (Uzay, 28, 2. Tip Salon)

“[Bedene yapılan yatırımın karşılığı] Sadece ego, sadece ego. Bunun değil ben karşılığını, yarışmacılar bile karşılığını alamıyor. O adamlar bizden ciddi daha fazla para harcıyorlar bu işe, zaman harcıyorlar. PT’lik ve uzaktan eğitim vermesinler, yarışmalardan zaten para alamıyorlar.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

Ahmet bu denklemdeki kar/zarar hesabında kar edilemeyen bir yatırım olarak bahsediyor bedensel sermayeden. Çalışmanın tüm bulgularını dikkate aldığımız zaman bu faaliyet özellikle alt sınıfların bedenlerine çileci yaklaşımında ‘kar getirmeyen’den öte zarar doğuran bir eylemdir. Buradaki kasıt bedene verilen zarardır. Steroid ve benzeri kimyasalların kullanımı, *bulk* diye tabir edilen hızlı kilo alımı, ardından gelen ağır

perhizler, özellikle ekonomik kısıtlar neticesinde protein alımında günümüzde GDO’lu olmayanı bulmanın zor olduğu tavuk tüketiminin yoğun olması, *powerlifting* diye tabir edilen bedenin sınırlarını zorlayan pratikler bu sporun öz-disiplin, çevre, sosyalleşme, kültürel sermaye biriktirme gibi nice yararlarının yanında bedene zararlar veren eylemlerdir. Çalışmada görüşlerine başvuru alan uzmanlardan Umut ve Uzeyir Ahmet’in fikirlerinden farklı olarak, bu yatırımın az ya da çok, maddi ya da manevi mutlak suretle karşılığının alındığını söylüyorlar. Görüşmecilerin geneli bu yönde fikir beyan etmiştir.

4.6. Beden

Beden teması altında dört kategori belirginleşmiştir, bunlar kategoriler metnin akıcılığını sürdürmek adına üç tablo ile özetlenmiştir. Birincisi: *Bedenin İmalatı, Görünüş ve Albeni*, ikinci tablo; *Beslenme: İmal Edilenin Hammadesi ve Salon, Hammade, İşçilik = Beden* ve üçüncü tablo ise *Bedeni Kontrol Altına Alma* kategorisini özetlemektedir.

Tablo 4.9

Beden Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler – 1

Tema	Kategori	Kod	Alt Kod	Öne Çıkan İfade
Beden - I	Bedenin İmalatı, Görünüş ve Albeni	Giyim-kuşam		"Karşındakini ikna edebilmek için. En başta, konuşmadan önce seni taryorlar. 'Bu ne giymiş, sağlıklı bir insan mı, psikolojisi nasıl?' Hepsini vücuduna giydiğin kıyafetlerden anlayabiliyorsun."
			Beğenilme	"Güzel bir his. İnsanız. Beğenilmek hoş geliyor."
		Estetik Kaygılar		"Çevrendekiler de fark ettiği zaman 'Evet ya' diyorsun. 'Bazı şeyleri galiba doğru şekilde ilerletiyorum. İstedğim noktaya galiba geliyorum ya, bunu başarıyorum' diyorsun."
			Nergiz Çiçeği	"Duruşu değiştikçe insana özgüven geliyor. Fiziksel olarak kendini iyi hissetmeye başladığında, aynaya baktığında kendini iyi gördüğünde, normalde olandan daha fazla özgüven geliyor."
			Dismorfik Hisler	"Hayatımın belli dönemlerinde sporu bıraktığım zaman vücudum hakkında çok daha olumluydum. Spor yaptıkça biraz <i>body dysmorphia</i> dediğimiz, kendini yetersiz görme hissi gelmeye başlıyor."
		Bedenin Kalıcı Donatısı: Dövme ve Beden İlişkisi	Bunun Üstüne Bu Olmuş Mu?	"İkisini kombinleyerek gerçekten güzel bir görüntü ortaya çıkarabilirsin"
				"Profesyonel değilsen, güzel gözüksün istiyorsan, bedenin de iyiye, kaslı yapıdaysa bazı dövme güzel durabilir."
			Olmamış	"Kapatır, hattı kapatır."
		Dövme Yoluyla (Sporcu) Kimliği Yansıtır		"Vücuduma sürekli bir stiker yapıştırmış gibi hissederim diye düşünüyorum."
				"Ne kadar büyük dövmen varsa o kadar sağlamdır. Yakuza dövme de böyledir. Adam sırtına durduk yere dövme yaptırmıyor."

4.6.1 Bedenin İmalatı, Görünüş ve Albeni

Bedene hangi dönemde nasıl değer verildiğinden, onun nasıl algılandığından bağımsız bedenle ilgili öne sürülebilecek en tartışmasız önerme insanlık tarihi boyunca dünyayla ilişki kurduğumuz yegâne aracın bedenimiz olduğudur. Bugün ise tarih boyunca hiç olmadığı kadar çok önem atfedilen ve değer verilen aynı zamanda toplumla bağlantımızı kuran, en önemli iletişim aracımız olan bedenlerimizin ve kabiliyetlerinin insanlık tarihinin hiçbir dönemde olmadığı kadar bedensel işlerde az kullanıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Spor salonlarının dışında kas gücümüzü kullandığımız bir mecra yok. Bu çalışma boyunca insanının bedenini bir işçinin bedenini kullandığı efor ve enerjiyle kullanıldığı iddiası zaman zaman ortaya atılmıştır. Önceki bölümlerde görüşmecilerin fikirlerine dair bulgularının paylaşıldığı fitness salonlarından sonra bedenlerine karşı yönelimleri ve algılarını anlamaya çalışan bu kısımda katılımcılara bedenleri sayesinde beğenilmenin, saygı duyulmanın, kimliklerinin dönüşmesinin neler hissettirdiği sorulmuştur.

“Fitness benim için aslında bedeninin heykeltraşı oluyorsun.” (Umran, 26, 2. Tip Salon).

“Her gün aslında kendi fotoğrafını çekiyorsun spora giderken. Ama insanların bunu görebilecek seviyede değişiyor olması şey aslında, ne kadar hızlı bir gelişim... Bu şey gibi aslında madalyon gibi bir şey senin için. Hani ilk tebrikler, başardın deyip astıkları bir madalyon” (Oktay, 30, 1. Tip Salon).

“Sanat tarafı var bu işin çünkü geliyorsun ve kendini bir işte heykeltraşın heykeli yontması gibi sen de kendini yontuyorsun. Bu şekilde güzel bir şekilde yapıyorsun. Sonuçta öyle ya da böyle bir önceki haline göre bir sanat ortaya çıkıyor ve hoşuna gidiyor. Bundan sonra da zaten onu görüp durma şansın yok. Tam hayatın merkezine koyma dediğimiz yerde burada oluyor.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Herkesin sanatı da çok farklı. Ben bugüne kadar hiçbir vücudun hiçbir vücuda benzediğini görmedim.” (Arif, 31, 3. Tip Salon)”

Cevaplarda kullanılan ‘sanat’, ‘sanatçı’, ‘sanat eseri’, ‘heykel’, ‘heykeltraş’, ‘tablo, boyama’, ‘madalyon’ ve daha önceki kısımlarda alıntılanan ‘makine’ gibi betimlemeler SES grupları arasında farklılık göstermiyor ancak düşük eğitim yılına sahip alt SES özellikleri taşıyan bireylerin çoğunluğunun bu türden benzetmeleri ve bilimsel dili ustaca kullanmaları önemli bir bulgudur. Fitness faaliyetlerini yürütüyor olmak bu sınıflar için sadece saygınlık, beğeni görme, dinginleşme, farklılık vaat etmiyor, aynı zamanda

düşünce, fikir, bilgi ve dil gibi bilişsel yeteneklerini de açığa çıkarmaktadır. Bu dönüşümün ürettiği yatkınlıklar beden ve spor habitusuna katkı sağlamaktadır.

"Karşındakini ikna edebilmek için en başta, konuşmadan önce seni tarıyorlar. 'Bu ne giymiş vücuduna? Sağlıklı bir insan mı? Psikolojisi nasıl?'. Bunların hepsini aslında vücuduna giydiğin kıyafetlerden anlayabiliyorsun [...] spora başlamadan önce giydiğim kıyafetler böyle klasik, *** [marka], üzerinde saçma sapan desenleri olan tişörtlerim vardı. İşte **** [marka] kot pantolon, altına saçma sapan çakma bir ayakkabı giyersin. [...] *****'dan giydiğim tişörtünle merhaba dediğinde zaten işi alıyorsun. (Oktay, 30, 1. Tip Salon)."

"Tabii üstünüze giydiğiniz bir tişört, bir gömlek ondan sonra kilolu olduğunuzda daha bol kıyafetler tercih ediyorsunuz. Ama fit olduğunuzda biraz daha vücudunuz şekline göre dar kıyafetler giydiğinizde yakışıklı duruyor." (Aydın, 56, 3 Tip Salon).

"Vücutcunun tişört almasına gerek yok. Tişörsüz hali en güzel zaten, onun üstüne ne atarsan iyi duracak." (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

Giyim-kuşam da dövme gibi estetik bedenın tamamlayıcılarından. Ancak kimileri beden ile giyilen kıyafetlerin paralel nitelikte olması gerektiğini düşünüyorken kimilerine göre sıradan kıyafetler dahi iyi bedende estetik bütünlüğü yakalar.

Bireylerin bedenlerine dair başkaları tarafından beğenilme, saygı duyulma ve benzeri duyguları ile ilgili düşüncelerinin bir kısmı burada aktarılmaktadır.

"Kendi açımdan da söyleyeyim, vücutlu bir erkek dikkat çekiyor. Mesela ben baktığım zaman evet etkileniyorum. Evet illa bu olacak demiyorum ama bana vücudundaki mesela kas, bana güçlüyüm dedirtiyor ilk baktığımda (Uzay, 28, 2. Tip Salon).

"Sadece benim görsel olarak doyunluğum değil, başkalarının da benim hakkımda ne düşündüğü önemli. Bu herkes için önemli. Bazısı bunu belli oranda kabul eder, bazısı kabul etmez. Başkaları tarafından da beğenilmem önemli ki benim sosyal oluşumumu bütünleyecek olan durum bu. Hen hiç kimse tarafından beğenilmiyorsam o topluluğa dahil olamayacağım. Beğenilmek için de bazı duruşlar sergiliyorum." (Umut, 43, 3. Tip Salon).

"İnsanların bence sana saygısı artıyor. Bence öyle. İnsanlar sana daha ilgili gözlerle bakmaya başlıyor bu da işin estetik boyutundan başka bir şey. Ya her türden kişinin kendi egosunu farklı farklı alanlarda yüksek tonajda hissedebileceği noktalar, olaylar çıkabiliyor yani. [...] Ve çevrendekiler de fark ettiği zaman "Evet ya" diyorsun. "Ben bazı şeyleri galiba doğru şekilde ilerletiyorum. İstedğim noktaya galiba geliyorum ya bunu başarıyorum" diyorsun. Bu gerçekten kişiye en güzel verilebilecek hediye gibi. Böyle bir tarifi olmayan güzel bir duygu aslında. Çünkü sonucu bu aslında. Bir sonuç aslında. O yüzden bence çok önemli." (Ozan, 29, 3. Tip Salon).

“İnsanlar ilk izlenime önem veriyor. O da fiziksel özellikler oluyor. Buna baktığınızda bir de hani bu *hale* [*hare, halo* olarak da kullanılıyor] etkisi denen bir şey var. Biri işte güzelse aynı zamanda iyidir, dürüsttür, çalışkandır gibi bir etki var. Bu etkiler birden canlanıyor bence. [...] Görünüm iyi hissettiriyor. Yani vücudunuz değişikçe, şekillendikçe hem o hoşunuza gidiyor hem de o bedeni şekillendirmenin verdiği haz da var. Bir şeyleri değiştirebiliyor olmak, kontrol edebiliyor olmak da bir yerde iyi hissettiriyor.” (Olgun, 33, 2. Tip Salon).

“Hiç o aynanın var olmadığını varsayarsak, hayatta olmadığını, ayna diye bir şey olmadığını, bu sefer insanlardan beklenirdi senin iyi gözüktüğün, geliştiğin, şey olduğun. Onu da göremezsen kimsenin ben spora devam edeceğini zannetmiyorum. İstendiği kadar sağlık için denilsin. Görüntü ister istemez önemli olur.” (Oğuz, 31, 3. Tip Salon).

“Güzel bir his. İnsanız. Beğenilmek hoş geliyor” (Adem, 22, 3. Tip Salon).

“Ortaya bir sonuç çıkarıyorsunuz ve bu sonuç insanların gözüne bir estetik algı olarak yansıyor. Bu estetik algı da tabii ki sizin toplumdaki yerinizi olumlu bir yönde etkiliyor diyebilirim.” (Atakan, 28, 2. Tip Salon).

“Bu iş ego işidir. Birilerinin seni görmesi, onaylaması gerekir. Gözüyle, direkt sözleriyle. Senin aynada bakıp yandaki insana kıyaslayıp ya benim kolum da bundan iyiymiş demen gerekir. Evde bunu kendinle yapamazsın. Evde baş başasın.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

Bedeni değişen birey bedeninin ve bunu üretmek için sahip olduğu potansiyelin farkına varıyor ve şayet bunu başarabildiyse başka şeyleri de başarabileceğine inançla bedenine ‘yatırım’ yapmaya devam ediyor. Bedeni dönüştürmek, kendi bedeni üzerinde oluşturduğu disiplin kendisine iyi bir beden olarak dönüyorsa, tüm bunları başarmak, bunun hazzı kendisine verebileceği en güzel hediyelerden bir tanesi. Oğuz bununla ilişkili olarak insanların salona gelme dürtülerinin beğenilmek olduğunu iddia ediyor. Uzun için ise erkeğin bedeni, kaslılığı kısacası güçlü olması etkileyici bir etmen. Atakan, kişinin bedeniyle ilgili olumlu algının aynı zamanda toplumdaki yerini etkileyeceğini öne sürüyor. Umut birilerinin bunu kabul etmese de kişinin kendini beğenmesi kadar bedeninin başkaları tarafından beğenilmesinin de önemli olduğunu ifade ediyor. Umut bir topluluğa dahil olmak adına beğenilmek için çeşitli duruşlar sergilediğini belirtiyor. Bu duruş ve ona eşlik edecek hal, hareket ve tavırlar bir biçimiyle habitusa işaret etmektedir. Neden evde değil de salonda bu faaliyetleri yürütüyorsunuz biçiminde sorulan soruya Ahmet’in cevabı “motivasyon, ego, birileri tarafından onaylanma”.

Başkaları tarafından beğenilmek kadar kişinin kendini beğenmesi, haz duymasına dair katılımcıların ifadelerinin bir kısmı ilgi çekici niteliktedir.

“Çok hoşuma gidiyor. Ama burada asıl önemli olan başkasının değil, kendimin beğenmesi. O yüzden, yani böyle hayalimde benim görmek istediğim bir görüntü var, ona ulaşana kadar da beğenmeyeceğim. Zaten çoğu geliştirmeci kendi vücudunu hiçbir zaman beğenmez, hep daha iyisini ister. Dışarıdan beğenilmek çok güzel ama önemli olan kendine böyle tamam bu sefer oldu diyebilmek. O da olmuyor sanırım.” (Umran, 26, 2. Tip Salon).

“Tatmin olmak da önemli. O hissi veriyor yani. O egomu tatmin ediyor yani o iş gerçekten.” (Orkun, 26, 2. Tip Salon).

“Ben bunu daha önce yaşamamıştım. Yani bir kere birinin bakıp bakmaması önemli değil. Özgüvenli oluyorsun ya. Yani diyorsun ki benim vücudum güzel diyorsun ya. Kimsenin bunu demesine gerek yok. İçindeki o haz gerçekten özgüveni tavan yapıyor. Yani benim çok hoşuma gidiyor. İlk başta eşim için başlamıştım. Sonra kendim için devam ediyorum. Büyük ihtimalle de o yüzden bırakmak istemiyorum.” (Anıl, 33, 2. Tip Salon)

“Ben bedenimi yine seviyordum fitnessden önce. Evet daha zayıftım ama sonuç olarak ben yaşıyorum burada. Nasıl sevmem ki yani. Herkes kendini tabii ki de sevecek bir noktada. Ama şu kesin bir garanti ki spora başladıktan sonra kendimi çok daha sevmeye başladım. Çok daha değer vermeye başladım. Çok daha iyi hissetmeye başladım. Hayatıma pozitiflikler girdi. Ne olduğundan bağımsız. Her şeyin daha iyisi olmaya, daha iyisini hissetmeye başladım. Ki bence önemli olan da fark ettiren şey de bu. İnsan her türlü zaten kendisini bir noktada sever ama neden daha fazla sevmeyesin ki? Neden daha iyi olmayasın? Yani bu varken bence önemli olan da bu bence.” (Ozan, 29, 3. Tip Salon)

Bu yolculukta yoğun çabalar sonunda kendini beğenmek sadece bir durak. Hayal ettiğine ulaşan birey, aslında hayal ettiğinin daha da ötede bir yerlerde olduğunu görüyor. Bu ise daha sık salona geliyor, daha uzun duruyor ve bu mücadele sonunda bireyin bir başka ‘müdavim’ olmasıyla süregidiyor. Kimisi için bu iki kademeli beğenme (hem kendini beğenme hem de başkaları tarafından beğenilmek) şart değildir, kişinin kendini beğenmesi haz ve özgüven olarak bedene yerleştir. Bu duyguları yaşayan insan için beden deneyimi ve spor günümüzde birçok ilişkinin kısa vadeli olmasından farklı olarak uzun vadeli bir birliktelik oluyor. Aynı zamanda haz, tatmin konfor alanından çıkıp salona gidebilmenin ön koşulu.

“Naim Süleymanoğlu gibi düşün. Kendi amacı için, ülkesini duyurmak için o ağırlığı kaldırdı. Oradaki çocuk da sanki o hissiyatta bir çocuk gibi. İşte o kadar gencin arasından farklı olmak için hepsi birbiriyle yarışıyorlar” (Arif, 31, 3. Tip Salon).

“Büyük olmak da böyle farklı olmak herhalde o bende hoşuma giden o oldu. Yine yani herkes adına konuşuyorum ama bunun böyle olduğunu biliyorum ama kanıtlayamam. Herkes de bu zaten bunun için. Herkes bir yerde farklı olmak için.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

Bedeni geliştirmenin, beraberinde kendini beğenmenin ardından toplum tarafından beğenilmenin ortalaması farklı olmak ya da farklı olduğunu hissetmek. Farklı olmak dürtüsü (belki de düşük gelirli ailelerin üyeleri olarak) gençlerin ‘kenar mahalle’ salonundaki mücadelesinin sebeplerinden bir tanesi. Eğitimin artık ‘geçer akçe’ olmadığı bugün alt sınıflar beden ve spor faaliyetlerini yukarı doğru hareketliliğın bir alternatifi olarak görüyorlar. Oyunu oynamaya değeri gören bu gençler salonların yeni müdavimi oluyor. Alanın sıkışıklığını gidermek ve kendine orada bir pozisyon yaratmak birilerini dışarda bırakmakla oluyor. Birilerini pozisyonundan edebilmenin yolu mücadele, koşulu ise daha çok zaman, ter dökmek, gözyaşı akıtmak ve oyuna maddi manevi varlığını yatırmak. Orta ve üst sınıflar bu ve benzeri pozisyonları işgal edenlerin ya da adayların alanı sıkıştırmasının neticesinde kendilerine (diğer sermayeleri de içeren) simgesel sermayelerini sahneleyebilecekleri yeni alanlar arıyorlar. Bunu anlamının yolu zihinde bu problemle alanda olabildiğince uzun gözlem yapmak. Altı yıldır iki farklı tipteki salonu öyle ya da böyle gören bir araştırmacı olarak bu konuda gözleme dayanan fikrimi ifade edebilirim. Gözlem yapılan 3. tip salonun üye profili zaman içinde çok keskin değışiklikler göstermese de 1. tip salon piyasadaki kurumsal markalarla mücadele edebilmenin yöntemi olarak politika değışikliklerine gitmiş, akabinde fiyat ve müşteri profilini değışirmiştir. Bundan 6 yıl önce alanın egemenleri orta ve üst sınıflar çok nadiren görülür olmuştur. Üye profilinin değışen yaşı bu meselenin araştırmaya değeri bir kısmıdır.

Birilerinin “bir şekilde sıradanlıktan sıyrılmasını sağlayan” ve “iş hayatında çok fazla olumlu tarafı” (Uğur, 26, 1. Tip Salon) olan beden herkese, her zaman toplumsal açıdan faydalar sağlamaz. Bu çalışmada Uğur gibi uzman görüşü alınan Umran, müsabakalara giren bir profesyonel kadın ve bedeni simetri, kaslılık ve form bakımından hemcinslerinden oldukça farklı. Böyle olmayı seven, bu tarzı bizzat seçen ve şikâyet etmeyen Umran’ın gündelik hayatında karşılaştığı ‘bakış’⁹⁷ onu aynı zamanda işyeri olan kendi alanından çıkmamaya zorluyor.

“Benim vücudum dışarıdan bakıldığında enteresan gözüktüyor şu an. O yüzden mesela başka hani bu alanda olmayan bir yerde işe girmeye kalktığım zaman garip bakışlar yakalayabiliyorum. Rahatsız oluyorum. Mesela şimdi farklı bir işe girmem gerekecek [diyelim]. Oradaki insanlar nasıl düşünecek, nasıl bakacaklar bana? Hiçbir konudan bağımsız

⁹⁷Muhtemelen söz konusu *bakış* sadece eril değil aynı zamanda dişi bakışıdır.

insanlar nasıl olur diye düşünüyorum. O yüzden sürekli antrenörlük yapmak istiyorum zaten. Olayın içinde olayım diye. Olaydan bağımsız bir yerde çalıştığım zaman sıkıntı yaşayabilirim diye düşünüyorum çünkü.” (Umran, 26, 2. Tip Salon).

Bu tür bakışlar mı etkilidir, bilinmez ama bu pratikleri yapanların kendilerini beğenmemeleri de meselenin bir başka boyutu.

“Ama bazen düştüğümüz durumlarda olabiliyor tabi. Bazı durumlarda vücudumu beğenmediğim zamanlar oluyor. [...] Zaten çoğu geliştirmeci kendi vücudunu hiçbir zaman beğenmez, hep daha iyisini ister. Dışarıdan beğenilmek çok güzel ama önemli olan kendine böyle tamam bu sefer oldu diyebilmek. O da olmuyor sanırım. (Umran, 26, 2. Tip Salon.)

“Ben kendi bedenimi beğenmediğim için insanların gelip güzel demesi tabii ki hoş bir duygu. Ama beni bedenimin güzel olduğu hakkında ikna edemedikleri için eninde sonunda kendimi iyi hissedemiyorum pek. [...]. Hayatımın belli dönemlerinde sporu bıraktığım zaman vücudum hakkında çok daha olumluydum. Spor yaptıkça biraz *body dysmorphia* dediğimiz, biraz böyle kendini yetersiz görme hissi gelmeye başlıyor. Sanki görüntün iyi değil de hep daha kötüye gidiyormuş gibi bir his yaratıyor insanda.” (Adem, 22, 3. Tip Salon).

Ancak bu beğenmemenin tam tersi, bedeni hakkında olumlu olma, en azından Adem’in örneğinde olduğu gibi, spordan uzaklaştığı zamanlar için geçerli. Bedensel pratikler, bulgular da sıkça rastlandığı gibi, insanı sürekli daha iyiye gitme yönünde motive ettiği için ara verilen durumlarda daha iyi hissetme ya da spor esnasında tatmin olamama gibi duygular olağan sayılabilir.

İçe kapanıklıkları bitiren, onu taşıyan kişiyi mutlu eden, hayata dair hevesli olmasını sağlayan bedeni “geliştirmek, değiştirmek, şekle sokmak, hele de o şekilde tutmak [...] ciddi bir başarıdır. Vücudunda değişiklikler yapan bir insan birçok şeyi de başarabilir.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon).

Daha önce ‘gösterge’ ve ‘simgesel sermaye’ kısımlarında kısaca ele alınan dövmenin iyi bedenle ‘kombin’lendiğinde estetik etkiyi daha çok artıracağına dair görüşler hakim:

"Profesyonel değilsen, güzel gözüksün istiyorsan, beden de iyiye, kaslı yapıdaysa bazı dövme güzel durabilir." (Orçun, 28, 2. Tip Salon)

“Ne kadar büyük dövme varsa o kadar sağlamdır. Yakuza dövme de böyledir. Adam sırtına durduk yere dövme yaptırmıyor.” (Oktay, 30, 1. Tip Salon).

"İkisini kombinleyerek gerçekten güzel bir görüntü ortaya çıkarabilirsin" (Adem, 22, 3. Tip Salon)

Dövme aynı zamanda sporcu, mücadeleci kimliğin önemli bir bileşeni. Öte yandan dövme ile ilgili olumlu düşünmeyen katılımcılar da söz konusu.

“Vücuduma sürekli bir stiker yapıştırmış gibi hissederim diye düşünüyorum.” (Onur, 31, 1. Tip Salon)

“Bana kalırsa, vücut geliştirmeciler dövme yaptırmamalı. Kapatır, hattı kapatır.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

Birey, yukarıda kısaca ifadelerin paylaşıldığı giyim-kuşam ürünlerinin üretim süreçlerine dair herhangi bilinç sahibi olmak durumunda değildir. Yani, örneğin, kıyafetinin hangi koşullarda (tarihsel, politik, sosyolojik ve endüstriyel) üretildiğine dair zihin yormaz. Bu durum dövme deneyiminde biraz farklıdır. Birey dövme dolayısıyla bedeninin tadilatında –en azından dövme motifini seçerek, dövmeye bir anlam yükleyerek veya acıya katlanarak– üretim süreci hakkında belirli bir miktarda bilinç sahibidir, sürece dolaylı ve edilgen de olsa katılır. Dövmeyi yaptıran kişi bu hususta bilgi sahibi olmak ya da yetenek sahibi olmak durumunda değildir: dövme sanatçısı kadar estetik, sanat tarihi veya çizim bilgisine sahip olmak zorunda değil. Fakat bu tez çalışması kapsamındaki bedenin ‘üretimi’nde ise bireyin bilinçsiz olması söz konusu değildir. İşte habitus bu noktada hem zihinde hem bedende hem öznel hem nesnel hem bilinçli hem de *doxic* biçimde kendini gösterir. Bunu Bourdieu’nun kültürel sermaye kavramıyla ilişkilendirmek mümkündür. Bu çalışma kapsamında görüşülen alt sınıf bireylerin (orta ve üst sınıfların bu sermayeye mevcut durumda sahip olduğunu varsayarak) eğitimlerinden bağımsız bir şekilde bedenleri ve onun üretim süreçleriyle ilgili küçümsenmeyecek derecede ‘teknik’ bilgiye sahip oldukları kayda değer bir bulgudur.

Tablo 4.10

Beden Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler – 2

Kategori	Kod	Alt Kod	Öne Çıkan İfade
Beden - II	Beslenme: İmal Edilenin Hammadesi	Beslenmenin Maliyeti	"Spor için harcadığım paranın çok büyük bir kısmı yemeklere gidiyor. Ülkemizdeki gıda fiyatlarından dolayı bütün parayı yemeklere veriyoruz." "Çok sağlam vücut istiyorsan, çok sağlam proteine ihtiyacın var. Bunu herkes yapamıyor. Günde kilolarca tavuk yiyen insanları var."
		Beslenmenin Çilesi: Gramla Yemek, Kusacak Kadar Çok Yemek	"Sürekli aynı yemekleri yemek zorundasın. Mutluluk vermiyor, iğreniyorsun. Fitness'in en kötü şeyi zorla yemek yemek." "Ama hani bu çok yorucu bir dönem. Beslenme dönemi."
	Toplumsal Konum ve Beslenme	Çilenin Bir Başka Boyutu: Alt Sınıf Beslenme	"Yedi yaşında bir çocuk ne yiyeceğini bilmiyor. Hadi onu geçelim. İki yaşında bebeği olan anne de ne yiyeceğini bilmiyor." "Tavuk göğsü, lapa pilav, yumurta. Ara sıra. Muz, belli meyveler. Yulaf ezmesi. Nesquik, zayıfken bebe bisküvisi çok yedim, faydası çok."
		Bir Istakoz Değilse de Balık Mutlaka: Orta Sınıf Beslenme	"Çocukluğumdan beri çok düzenli beslenen biriyim. Şu anda da sabah kahvaltısı, öğle yemeği, akşam yemeği düzenli olarak yiyorum." "Fitness'e başlayalı daha böyle balık, tavuk. Bir ara çok yumurta tükettince alerjim olduğunun farkına vardım."
	Salon, Hammade, İşçilik = Beden		"Biz o nabızı gün içinde gerekli yerlerde çıkarıyoruz indiriyoruz. Hani biz, bu vücut bir makina ve biz bunu çalıştırıyoruz." "Bedenlerimizi fark etmemiz lazım. En güzel halini görmeye çabalamamız lazım. O zaman daha mutlu oluyoruz. Bu içe kapanıklıklar da bitiyor. Bir şeyler başardığını görüyoruz. Ciddi bir başarıdır. Vücut geliştirmek, değiştirmek, şekle sokmak, o şekilde tutmak ciddi başarıdır. Vücudunda değişiklikler yapan insan birçok şeyi başarabilir." "Bir malzeme yaptığında, imal ettiğin şeye bir bakarsın nasıl oluyor diye. Vücuduna da bir şeyler yapıyorsun. O lügatla söyleyeyim, işte pumplanıyor, şişiyor kasların falan ona bakmak istiyorsun."

4.6.2 Salon, Hammade, İşçilik = Beden

Etrafımızı kuşatan birçok kurumun, sergilediğimiz birçok pratiğin, ilişkilerin, yemenin-içmenin rutinleşmesi gibi spor da kimisi için gündelik hayatın bir rutini. Böyle düşünenler aslında bu çalışmada cevabını bulamayan sorularından birisine yanıt vermiş oluyor: salon bir fabrika, bir atölye, bir imalathane, iş ve beden bu işin sonunda çıkan mamul müdür?

"Bir malzeme yaptığında, imal ettiğin şeye bir bakarsın nasıl oluyor diye. Vücuduna da bir şeyler yapıyorsun. O lügatla söyleyeyim, işte pumplanıyor, şişiyor kasların falan ona bakmak istiyorsun." (Orkun, 26, 2. Tip Salon).

"Biz o nabızı gün içinde gerekli yerlerde çıkarıyoruz indiriyoruz. Hani biz, bu vücut bir makina ve biz bunu çalıştırıyoruz." (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

Ritzer ve Stepnisky kapitalistlere göre tüketicilerin de işçiler gibi kontrol edilmesi gereken emek ürettiklerini, AVM'lere giderek bir şeyler satın almak [gibi tüketim pratiklerinin] montaj hattında arabalara jant kapağı takmak gibi bir çeşit emek (2015: 205) olduğunu öne sürmektedirler. Wacquant benzer tespiti yapmıştır. Buna göre profesyonel boksörlerin kendisi idmanı iş olarak ("yapmam gereken bir iş", "ev ödevimi yapmam gerek", "ikinci bir iş sahibi olmak gibi") ve bedenlerini de alet olarak nitelendirmişlerdir (2012: 80). Bu çalışmanın her iki sosyo-ekonomik statü grubundaki katılımcıları için sorgulanan bu durum görüşmecilerin beyanlarında ve eylemlerinin gözlenmesiyle açığa çıkmıştır. Bu çalışmada yer alan görüşmeciler, gözlem yapılan salonlar ve diğer üyeler, bedenleriyle farklı biçimde araçsal ilişki kurmaktadır. Alt SES gruplarında bulunanlar bedenlerini yoğunlukla boyanacak bir tablo, yontulacak bir heykel, üzerinde çalışılan bir sanat eseri ve kısmen makine gibi, salonu ise bir atölye/imalathane gibi görmektedirler, bu onların habitusunun bir parçasıdır. Antrenmanlarını oldukça kolay manuel yöntemlerle sürdürme becerileri vardır. Yeri geldiğinde yağ tenekelerine çimento doldurarak 'idman'larını tamamlarlar. Orta ve üst SES grubundakiler ise salonu fabrika gibi kullanmakta ve montaj bandı biçiminde hareket halinde olan salonun ekipmanları değil üyelerin bedenleridir. Bu hareket aynı zamanda alanda mücadele için uygun konumlar arama girişimidir. Ancak fabrikada elektrik kesilirse, bu sınıf paydos eder. Habitusun görünür olduğu iki farklı çalışma yönteminin ortak bir unsuru vardır: bedenlerini öyle ya da böyle imal etmek.

Tablo 4.11

Beden Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler – 3

Tema	Kategori	Kod	Öne Çıkan İfade
Beden - III	Bedeni Kontrol Altına Alma	Öz Disiplin	"Fitness'taki disiplini sağlayabilmek için hayatının geri kalanındaki her şeyi disiplinize etmen gerekiyor, organize etmen gerekiyor zaten." "Önce disiplin, disiplini, insanı disiplinize ediyor yani bir şekilde. Sen gereklilikleri yerine getirmezsən başarıya ulaşamazsın. Bana kattığı en büyük şeylerden birisi disiplin."
		Ölçme Derdi	"Her şeyim tartılı, tuzum, yağım. Her şeyim gramajlı." "Çünkü günlük 6 gram kreatin almak için 3 kilo kırmızı et yemek lazım."
		Sağlam Kafa Sağlam Vücut - 2	"İnsanlar spor yapmak zorunda evrimimiz bu yönde. Antik Yunan'da bile Sokrates çok iri yapılı ve aynı zamanda iyi güreşen bir insan. Özellikle akıl sağlığı için spor şart." "Hafif kilolu birisiyse şey dersin, kafanda direkt oturur yani "Sıkıntıları var, psikolojik problemleri var bu insanın."
		Ter ve Gözyaşı: Bedene Çile Çektirmek	"Eski ekollerden Dorian Yates gibi sporun efsaneleri 'kan, ter, göz yaşı' olarak tanımlamış." "Çünkü orada dışarıda insanların, düşmanlarının bile sana yapamayacağı eziyeti sen orada kendi kendine yapıyorsun. Baktığın zaman çok da mantıklı gelmiyor" "Bu işi sağlık için yapan yüzüsün. Çok sağlıklı bir spor da değil. Gerekli bir spor. Bulk bölümü var, sürekli yemek yemen gerekiyor, açlık. Her gün ağırlık kaldırıp, eklemlemleri yoruyorum."

4.6.3 Bedeni Kontrol Altına Alma

Metnin önceki kısımlarında bedenin Rönesans'ta yeniden doğuşuna değinildi. Bu dönemde bedene dair ilgi çeşitli eserlerde yer almıştır. Bunlardan bir tanesi bedenin sınırları ve geometrisine ile ilgilenen Rönesans hümanizminin ikonik eserlerinden biri Leonardo da Vinci'nin 15. yüzyıl civarlarında çizdiği 'Vitruvius Adam'dır. Da Vinci'nin çizdiği bu eserin kaynağı M.Ö. birinci yüzyılda yaşamış Vitruvius Pollio'nun *De Architectura* adlı 10 kitaplık mimari kitap serisinden almakta. Pollio mimari ilkeleri şöyle tanımlamıştır: "mimaride şu üçü dikkate alınmalıdır; *firmitas* (sağlamlık), *utilitas* (kullanışlılık) ve *venustas* (güzellik/estetik)" (McEwen, 2003: 199). Bu eserden esinlenen da Vinci tarafından insan bedeninin mükemmel orantısını tasvir eden meşhur çizim bugün Venedik Akademi Galerilerinde (İt. *Gallerie dell'Accademia di Venezia*) sergilenmektedir (Britannica, 2023). Kitap serisinden ziyade da Vinci'nin çizimini burada anmanın gerekçesi yaklaşık 500 yıl sonrasının toplumunda tüketim ve fitness endüstrilerinin yarattığı büyük 'alan'da bugünün bireyleri bedenlerini insan bedeninin

geometrisine dair kusursuz çizimin mükemmel oranına benzetmek için çaba sarf ediyor olmalarıdır.

Kusursuz oran, pürüzsüz bedene ulaşmak için süregiden bu arayış birçok güçlüğü de beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada görüşülen kişiler bunun bedelinin, güçlüğünün, maliyetinin farkında olarak bedenleriyle ilgili santimetre, milim, gram cinsinden ince hesaplar yapmaktalar.

“elektrik impedans yöntemi kullanan bir makinemiz var. Bununla şeyi ölçüyoruz işte, vücuttaki işte body-mass, yani yağsız kas kütlelerini, kemik yoğunluğunu, yağ oranını vesaire. Bunları ayırabiliyoruz, bu şekilde ölçüm yapılabilir” (Uğur, 26, 1. Tip Salon).

“Her şeyim tartılı, tuzum, yağım. Her şeyim gramajlı.” (Umran, 26, 2. Tip Salon.)

“Sağlıklıyım da bu öznel bir şey değil. Yani tahlil sonuçlarımdan vesaire bunlara somut bir şekilde ulaşıyorum. Hani kendi kendime belirttiğim öznel bir düşüncem değil.” (Uğur, 26, 1. Tip Salon)

Sağlıklı olduğunu öne sürmek bireysel bir önerme. Bunu tahlillerle, çeşitli ölçümlerle öncelikle kendilerine gösteriyorlar, devamında ise bu titizliği -en azından 1. tip salonlarda- çeşitli makinelerle müşterilerine de sergiliyorlar. Çalışmada uzman görüşüne başvuru alanların bu konuda titiz olması olağan karşılanabilir. Ancak, ölçme derdi Alt ve Orta-alt SES gruplarında yer alan bir çok katılımcı için önemli bir husus.

“Ben genel olarak her zaman tabii ki böyle gramına gramına kadar sayan, hesaplayan kişiler kadar olmasa da çoğu zaman yediğimi kafamda tutan ve hani aşırıya kaçmamaya çalışan, sürekli dikkat eden biriyim. Genel olarak protein alımına dikkat ederim. Diğer tüm fitness yapan insanlar gibi protein alımını yüksek tutmaya, zararlı karbonhidratları da düşük tutmaya çalışırım, şeker tüketiminden kaçınmaya çalışırım. Özellikle trans yağ gibi yağları da tabii tüketmemeye çalışırım. Cips gibi şeyleri yemem.” (Olca, 29, 1. Tip Salon).

“Sağlıklı beslendiğim söylenebilir çünkü düzenli aralıklarla ölçümler de yaptırıyorum. Yağ ölçümü, kas ölçümü. Yani ciddi derecede şişmanlık veya zayıflık durumum yok. Kan değerlerim de iyi.” (Olgun, 33, 2. Tip Salon)”

“[...] spor aslında nasıl başlarsın biliyor musun? Bileklik alarak. Bir tane elektronik bir bileklik alırsın. Sonra durduk yere kalp atışını ölçmeye başlarsın.” (Oktay, 30, 1. Tip Salon).

“Yeteri kadar kalori almak, yeteri kadar. Ya bununla uğraşmayan çok anlamıyor bunu. Ama yani işte o protein hesabı, karbonhidrat hesabı, bunlar insanın hayatını çok düzene sokuyor.” (Orkun, 26, 2. Tip Salon).

“Yani boyuma endeksli bir şekilde tamamen almam gereken kalorinin ne kadar olduğu, kiloma bağlı olarak almam gereken proteinin ne kadar olduğunu hesaplayarak g nbeğ n sürekli aslına bakarsan bu şekilde hesaplayarak ilerledim.” (Ozan, 29, 3. Tip Salon).

Benzer hassasiyet Alt SES grubunda yer alanların da  zen gösterdiği bir durum:

“[...] bodybuilding direkt kasların büyüsün, yeterli tartımların simetrik olduğu sürece.” (Adem, 22, 3. Tip Salon).

“Yeme içme alışkanlığımı spor yaparken kalori hesabına kadar olsun, içeriğinin protein, karbonhidrat, yağ oranlarına kadar olsun detaylı bir şekilde inceleyip ona göre dikkat ediyordum. Bu benim için olumlu bir şeydi.” (Atakan, 28, 2. Tip Salon).

“Günlük 6 gram kreatin almak için 3 kilo kırmızı et yemek lazım.” (Akın, 28, 2. Tip Salon).

G r   lenlerin büyük bir kısmı bu ve benzeri detaylar konusunda hassaslar. Da Vincinin yöntemleri ve ustalığıyla olmasa da oyuna dahil olmaya değer olduğuna inanarak “sağlam, kullanışlı ve estetik” yani kusursuz bedeniimal etme idealini hayatlarının merkezine koymuşlar.

‘Acı’ beden deneyimlerinde sık görülen bir betimleme. Burada her gruptan birer örnekle temsil olsa da bedene acı çektirmek alt SES  zellikleri taşıyanlarda ve daha ağır sporları yapanlarda daha yaygın gözlemlendi. Gözlem yapılan 1. tip salonda ‘abilerin alanı’ acı seslerin duyulabileceği yer.

“Fitness'a başlayana kadar çok zorlanıyorum. Zor geliyor,   seniyorum. Ama başladıktan sonraki o salgılanan mutluluk hormonu o fitnessi sürekli yapma isteği getiriyor. Sonrasında da bir rahatlık hissi getiriyor. Benim hislerim bu.” (Utku, 50, 3. Tip Salon)

“Fitness deyince zorluk geliyor aklıma. Fitness yapması çok zor bir spor bence. Devamlılık, s rekliplik gerektiriyor. Beslenmeyi planlamak, uykuyu planlamak gerekiyor. Düzenli, disiplinli olmayı gerektiriyor. Eğer sonuç almak istiyorsanız. O yüzden bana zor geliyor aslında. Yani fitness deyince ilk aklıma gelen zorluk.” (Olgun, 33, 2. Tip Salon)

‘Bedene  ile çektirmek’ sadece salon içi pratiklerde değil salon dışında özellikle beslenmeyle ilgili bir mesele. Bu çilecilik yalnızca az yemek, dikkatli yemek, yağsız yemek, saat ve dakikayla yemek, a  kalmak değil çok yemek zorunda olmak biçiminde de tezahür edebiliyor. Bir oturuşta kusacak kadar çok yumurta yemek ya da tatsız tuzsuz yemek:

“Sabahları da biraz daha yulafla, sütle, yumurtayla biraz daha sağlıklı diyebileceğimiz besinlerden yaptığım bir şey oluyor. şekersiz mekersiz, tatsız tuzsuz bir kek oluyor. Onu yiyorum sadece.” (Adem, 22, 3. Tip Salon)

“Acı. Fitness yaptığımda acı hissetmeliyim. Hissettiğimde rahatlıyorum ve verim alıyorum. Ve sabır bir de. Acı ve sabır.” (Akın, 28, 2. Tip Salon)

“Çok böyle eski ekollerden Dorian Yates gibi sporun efsaneleri kan, ter, göz yaşı olarak tanımlanmış. Ben de öyle bir şey söyleyeyim bari. [...] Ben acı çekmeyi de seviyorum aslında. Bir duygu hissettikten sonra hangi duyguyu hissettiğinizin çok bir önemi yoktur bence. Bir şeyi yoğun yaşadktan sonra hangi duyguyu yoğun yaşadığınızı çok önemsemem. Acıyı çok seviyorsan acıyı bir şey hissettikten sonra insan her şekilde motive olup mutlu olabiliyor bence.” (Adem, 22, 3. Tip Salon)

“Ağrı. Yani vücudun o yaptığı hareketlere tepki vermesi hoşuna gidiyor. Hem değişim olarak hem de o en çok ağrı hissetmek güzel oldu. Bir yerden sonra çalıştığını hissediyorsun. Diyorsun ki ağrıyor evet buraya çalışmışım oh diyorsun. İlk başlarda o ağrı acıtıyor ama sonra keyif veriyor.” (Anıl, 33, 2. Tip Salon)

“Vücutta, vücudumuzun, ama vücudumuzun oradaki bir açığı değil de bir büyüsünü yakalayıp, o büyü ne? Kaslara zarar verirsen daha iyi iyileşiyor. Heee, o zaman ben kaslara bilinçli zarar vereyim. Yani bugün gideyim koluma zarar vereyim. Yarın gideyim göğsüme zarar vereyim. Ve bunun üstüne de o yırtılan bölgeleri vücudum neyle iyileştiriyor? Proteinle. Ve bu protein oraya neyle gidiyor? Karbonhidratla. Peki bunu yapacak sistem neyle çalışıyor? Hormonlarla, hormonlar için yağ gerekli. Demek ki ben önce kasımı yırtar, minik minik o liflerimi yırtarsam, üstüne çok güzel protein yersem.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Acı doğrusu. Bana acı geliyor çünkü biraz daha antrenman sırasında biraz acı çektiğiniz bir spor. Yani çok zor bir spor mu? Bir takım sporu kadar kesinlikle zor değil. Ama bir takım sporundan daha zor bir antrenman süreci olabilir. Yani onlar belki de çok daha yetenek isteyen şeyler. Fitnes çok yetenek isteyen bir spor değil. Ancak antrenman kısmı biraz öğrenmesi zor. Öğrendikten sonra da yaparken çok acı çektiğiniz bir kısım. O yüzden ilk kelime acı geliyor aklıma.” (Adem, 22, 3. Tip Salon)

“Gün içerisinde kalorie uymak zorundasın. Mesela bugün ben büyümek istiyorum diyorsan 3500 ila 4000 kalori arasında gitmen lazım. Bunu bir gün, iki gün, beş gün, on günden sonra artık sana zulüm gibi geliyor. Aslında biz kendimize işkence çektiyoruz diyebilirim.” (Arif, 31, 3. Tip Salon)

Gelirlerinin yüksek bir oranını bedensel gelişimleri için ayıran alt sınıflar için fitness ekonomisi acı ve çile⁹⁸ anlamına gelmektedir. Bu manada acıyı biraz daha açmakta fayda var. Çalışma boyunca sık tekrar edilen acı çekmek, bedene çile çekertmek özellikle alt

⁹⁸Çalışma boyunca sık tekrar edilen acı çekmek, bedene çile çekmek özellikle alt SES grubuna dahil olan katılımcılar tarafından ilk anlamlarıyla, yani fiziki acıyı kast ederek kullanmışlardır. Bedene acı çekirtmenin kendilerine göre bir rasyonalitesi, bilimsel dayanağı bulunur: kasların büyüebilmesi için önce yırtılmaları gerekliliği, *pumplanabilmek* için bedene ağır antrenmanlarla fazla yüklenmek, *bulk* dönemleri, açlıklar vs. Bu paragrafta bundan farklı manada kast edilen ise acı ekonomi, ekonomik çilelerdir.

SES grubuna dahil olan katılımcılar tarafından ilk anlamlarıyla, yani fiziki acıyı kast ederek kullanılmıştır. Bedene acı çektirmenin kendilerine göre bir rasyonalitesi, bilimsel dayanağı bulunur: kasların büyüyebilmesi için önce yırtılmaları gerekliliği, *pumplanabilmek* için bedene ağır antrenmanlarla fazla yüklenmek, *bulk* dönemleri, açlıklar vs. Bu türden fiziki acıların takibindeki günler de acı içermektedir. Öte yandan hem mülakatların satır aralarında hem de katılımcı gözlemde açının farklı boyutlarının da olduğu fark edilmiştir. Örneğin, özellikle alt SES gruplarının daha yoğunluklu olarak dile getirdikleri beslenme, protein alımı ve bunların ekonomik boyutlarına ilişkin acı, yani ekonomik çileler bunlardan bir tanesidir. Vardiyalı olarak çalışmakta olan ve bedenine “yatırım” yapan üyeler için günün ilk ışıklarında vardiyadan çıkıp salonun kapısında salonun açılmasını beklemek de çiledir, akşam salonun kapanış saatlerine kadar çalışıp, salon kapandıktan sonra uzun ve yorucu vardiyaya gitmek de çiledir.

4.7 Habitus

Yaşam tarzı ve beğeniler toplumsal konumun sınırlarını çizen, kimliği belirleyen ve sürdüren türden işleve sahiptirler. Kültürel alanda yaşam tarzı ile ilgili stratejiler eyleyenlerin konumlarına göre mi değişir, bu çalışmanın özelinde toplum ve kişilerarası etkileşimler mi bedeni şekillendirir, bedenin dış görünüşünü değiştirir yoksa değişen beden mi toplumsalı şekillendirir gibi problemlere cevap arama niteliğinde olan bu tez çalışması fitness “alanında” mücadele eden erkeklerin kimlik inşa stratejilerinin konumlarına göre nasıl farklılık göstermekte olduğunu anlamak ve fitness faaliyetini yapan benzer toplumsal konumlara sahip bireylerin toplumsal konumlarını koruyabilmek ve/veya iyileştirebilmek için giriştikleri mücadeleyi, geliştirdikleri stratejileri, metotları anlamak üzere gerçekleştirilen gözlem ve görüşmelerde dikkat çekici olanları bu kısımda derlenmiştir. Buna göre bu kısımda habitus teması ile ilgili belirginleşen üç kategori bulunmaktadır: “*Bir Alan Olarak Salon*”, “*Beden ve Meydan Okuma*” ve “*Kültürel Sermayenin Bir Unsuru Olarak Bilgi Stoğu, Doxa, Illusio*”

Tablo 4.12

Habitus Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler

Tema	Kategori	Kod	Öne Çıkan İfade
Habitus	Bir Alan Olarak Salon		"O abilerimizin olduğu bir alan var. O alana giremeyiz. Orası hani VIP'nin VIP'si gibi bir yer bizim için. Oraya gidiyorsanız şöyle, gidip sadece kullanabilirsiniz." "Herhangi biri, kalkıp, ben salondayken çalıştığım yere gelip, bana sormadan yerimi alamaz! Yani bozuşabiliriz. Bulunduğun spor salonunda hangi yerde spor yapıyorsan yap üstünlük kimdeyse yanındaki herkes ona uyumak zorunda. Çünkü sen onlardan daha iyi olduğun için adam zaten sana başlı başına saygı duyuyor. Niye? Bu kalemi bile ondan daha iyi tutabildiğin için, o kalemi senden tutmayı öğrenmek istiyor. Bu yüzden sana saygı duyuyor." "Fitness alanına geliyorsun, üzerinde böyle döküntü bir eşofman, ayakkabılar marka değil, üzerinde dri-fit bir tişört yok, bir tane pamuklu atlet. Şimdi o bile ötekileştiriliyor." "Kendine meydan okuyor işte etrafına meydan okuyor. Orası çok ağır bir alan vücudunu çok yıpratın bir alan."
	Beden ve Meydan Okuma	Bedenin İmalatı İçin Kendine Meydan Okuma	"İnsanın tek mücadelesi kendiyi olmalı. Çünkü hepimiz farklı insanlarız, farklı fiziksel yapılarımız var. Bu yüzden hani başkası ile kapışmak yerine hep kendimizin bir üstüne çıkmaya çalışmalıyız."
		Bedenin İmalatı Yoluyla Diğerleriyle Mücadele	"Mücadele, yazılı olmayan bir kural gibi bir şey aslında. Örneğin, 40 kg kaldırmaya çalışıyorsun ve zorlanıyorsun. Birisi gelip 80'e takıyor. Aa demek öyle diyorsun. Sen de 50'yi 60'ı zorluyorsun." "Bir arkadaş fitken ve çalışırken, sen de fit olmak için, onları görüp sen de o mücadeleye giriyorsun." "Gizli bir mücadele, bir yarış var orada aslında."
	Kültürel Sermayenin Bir unsuru Olarak Bilgi Stoğu, Doxa, İllusio	Doxic Bilginin Büyüsü	"Vücudumuzun bir büyüünü yakalayıp, kaslara zarar verirken daha iyi iyileşiyor."
		Bilgiyi İfade Etme Aracı Olarak Dil	"Alışkın olmadığımız tabirler: Pazı kası demiyoruz biceps diyoruz. Baldır demiyoruz quadriceps diyoruz. Bunlar o kasların Latince isimleri aslında, tıpta geçen isimleri kullanıyoruz." "Fitness benim için bütün insanların kas gruplarını ayrı ayrı çalıştırabildiği ve aynı zamanda bunu kardiyo-vasküler egzersizle birleştirdiği genel olarak kasları uyarma ve vücudun kalori yaktığı kardiyo egzersizleriyle birleştirildiği sağlıklı bir spor türüdür."

4.7.1 Bir Alan Olarak Salon

Bourdieu sosyolojisinde alan metaforu toplumsal kurumları ifade etmektedir. Bireylerin üzerindeki mücadeleler alanı oluştururken tüm alanların bir araya gelmesi toplumu oluşturur. Katılımcıların hem fiziki olarak hem de zihinsel olarak fitness alanı ile ilgili düşünceleri aralarındaki rekabeti anlayabilmek adına önemlidir.

"O abilerimizin olduğu bir alan var. O alana giremeyiz. Orası hani VIP'nin VIP'si gibi bir yer bizim için. Oraya gidiyorsanız, gidip sadece kullanabilirsiniz." (Oktay, 30, 1. Tip Salon)

"Fitness alanına geliyorsun, üzerinde böyle döküntü bir eşofman, ayakkabılar marka değil, üzerinde dri-fit bir tişört yok, bir tane pamuklu atlet. Şimdi o bile ötekileştiriliyor." (Okan, 52, 1. Tip Salon)

“Herhangi biri, kalkıp, ben salondayken çalıştığım yere gelip, bana sormadan yerimi alamaz! Yani bozuşabiliriz. Salonda, nerede spor yapıyorsan yap üstünlük kimdeyse yanındaki herkes ona uyumak zorunda. Çünkü sen onlardan daha iyi olduğun için adam zaten sana başlı başına saygı duyuyor. Niye? Bu kalemi bile ondan daha iyi tutabildiğin için, o kalemi senden tutmayı öğrenmek istiyor. Bu yüzden sana saygı duyuyor.” (Arif, 31, 3. Tip Salon)

4.7.2 Beden ve Meydan Okuma

Daha önce abilerin alanı başlığında böylesine bir alanın özellikle 1. tip salonda var olduğu belirtilmişti:

“Kendine meydan okuyor işte etrafına meydan okuyor. Orası çok ağır bir alan vücudunu çok yıpratır bir alan.” (Okan, 52, 1. Tip Salon)

Diğer tip salonlarda da bu türden mücadelelerin sergilendiği kabul edilmekle beraber 1. tip salondaki gibi keskin çizgilerle sınırları belirlenmiş bir alan söz konusu değil. Bu alanlardaki rekabetin kişiyi ileri taşıdığına dair bir tespit ise şöyle:

"Bir arkadaş fitken ve çalışırken, sen de fit olmak için, onları görüp sen de o mücadeleye giriyorsun." (Utku, 50, 3. Tip Salon)

"Mücadele, yazılı olmayan bir kural gibi bir şey aslında. Örneğin, 40 kg kaldırmaya çalışıyorsun ve zorlanıyorsun. Birisi gelip 80'e takıyor. Aa demek öyle diyorsun. Sen de 50'yi 60'ı zorluyorsun." (Oktay, 30, 1. Tip Salon)

"Gizli bir mücadele, bir yarış var orada aslında." (Olgun, 33, 2. Tip Salon)

“Senden bir tık büyüğüne ulaşmak için mesela bugün şöyle olur. Bugün seninle bir bacak antrenmanı atalım dersin. Belki de o gün kaldıramadığın ağırlığı kaldırırısın. O rekabet için. Yani racon var abi. Sen ondan daha hafif kaldıramazsın yani. Kalkıp da bugün ben bundan 3-4 sene önce adam çıkmış podyuma. Çok iyi bir bacakları var. Bacak antrenmanı atmışız. Ben ona uymuşum. Ertesi gün onunla sırt antrenmanı atacağız. Sırtta ben çok iyiyim. Sırtın yarısında kesilmiş adam” (Arif, 31, 3. Tip Salon).

Ya da aşağıdaki iki örnekteki gibi rekabetin insanları bir araya getirmesi:

“Murat diye bir kardeşim var salonda. Arkadaşım, ahabım. O da benim gibi mizacı sert bir insan. Uzun saçlı, uzun sakallı, esmer bir tipi var. Viking erkeklerine benzer, çok sıkı bir vücudu var. Bence o, dört dörtlük bir çocuk. Ben bu çocuğu izliyorum. Ama mizacından dolayı ben ona, ters yaparım. Gerek yok gerilmeye. O da aynı şeyi benim için düşünüyor. Bir gün aman dedim, gideyim konuşayım. “Merhaba kardeşim.” Çok entelektüel, çok beyefendidir. “Merhaba.” Ben sana dedim, hayranım. Çok iyisin. Ya teşekkürler dedi, adamsın. Ben böyle sonra övdüm, övdüm. Sonra ben sordum. Senin omzunu çok beğeniyorum dedim, ne çalışıyorsun? Bunu bunu bunu yapıyorum dedi. Başka yarın gel

istersen, beraber yapalım dedi. Ertesi gün o omuz giriyor, ben omuz yapıyorum. Geldi teknik hareketleri bana gösterdi, bunu böyle yapıyorum, bunu böyle yapıyorum. Onun bir şey derdi yok, “gösteriyorum ama hadi beni geçerse.” Hayır öyle bir şey değil bu. Bu iş buğday gibi. İçinizde oldukça ve büyüdükçe başınız eğiliyor zaten hani. Bir iyiniz var. Murat benden iyi. Murat istediği kadar egolu olsun. Ondan da iyisi var. O da onun farkında. O yüzden o da alçak gönüllü. Biz bu yüzden alçak gönüllüyük. Bu iş böyle gidiyor.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon).

Ata’nın örneğinde ise bedensel sermaye ve neticesindeki meydan okuma devamında arkadaşlığı da doğurabiliyor:

“Mesela hocam başımdan geçen bir olayı anlatayım isterseniz. Bir salona gittim, arkadaşım orada spor yapıyordu, çok kilolu bir arkadaşım. Bu pek fazla şeyi yoktu yani böyle gücü ve kas kütlesi yoktu. Yanında da arkadaşı vardı onun. Yerden ağırlık çalışıyordu hocam. Yetmiş kilo falan göğüs çalışıyordu. Tek barla. Yapabilir misin dedi bana. Yaparım dedim. Üstümde de kumaş pantolon gömlek var. Yaparım dedim. Çocuk yapamazsın diye bana şey yaptı, hocam hani küçümsedi gibi. Direkt yattım altına. Tak tak yaptım. Çocukla arkadaş olduk hocam. O kadar çocuğun hoşuna gitmiş” (Ata, 32, 3. Tip Salon).

Meydan okuma sadece bireyin dışındaki rakiplerle söz konusu değil, kendi kendine meydan okumak da kayda değer bir husus:

“Mücadele derken bu fiziksel mücadele değil. Daha çok ruhsal bir mücadeledir. Kendisinden daha iyi bir vücutta veya daha iyi bir formda olan birini gördüğü zaman tabii ki bu ona bir motivasyon kaynağı sağlar. Ben de onun gibi olacağım, ondan daha iyi olacağım şeklinde bir mücadele durumu olabilir. Ama bu karşıdaki insanın fiziksel mücadelesi değil. Kişilerin diğer insanlarla olan iç mücadelesi diyebilirim.” (Atakan, 28, 2. Tip Salon).

"İnsanın tek mücadelesi kendiyile olmalı. Çünkü hepimiz farklı insanlarız, farklı fiziksel yapılarımız var. Bu yüzden hani başkası ile kapışmak yerine hep kendimizin bir üstüne çıkmaya çalışmalıyız." (Adil, 23, 2. Tip Salon)

4.7.3 Kültürel Sermayenin Bir unsuru Olarak Bilgi Stoğu

Sermaye türlerinden beden ile en ilişkili olan kültürel sermayedir. Kişinin kitaplar, resimler, sanatsal ve kültürel bilgi stoğunu kapsarken aynı zamanda görünüş, konuşma, duruş, yaşam tarzı, beğeniler ve benzeri bedenleşmiş davranışlarını da kapsar. Kültürel sermaye Giddens’in yapılaşma teorisinde soyut sistemlerin altında uzman sistemler olarak karşımıza çıkmakta ve modern dünyada hayatımızın neredeyse her alanına nüfuz eden teknik bilgiyi kapsamaktadır (2008b: 18). Öznel boyutta (refleksif biçimde) bu şekilde teknik bilgi biçiminde tezahür eden uzman sistemler aynı zamanda biyo-politik

anlamda Foucault'nun disiplin edici mekanizmalarını da içermektedir. Ancak bu çalışma kapsamında kültürel sermaye bedensel sermaye ile ilişkili biçimde salon içi fitness faaliyetlerine dair teknik bilgiye ve aileden miras kalan beğeni ve yaşam biçimlerine yönelik bulgularda belirginleşmiştir.

“Yedi yaşında bir çocuk ne yiyeceğini bilmiyor. Hadi onu geçelim. 2 yaşında bebeği olan anne de ne yiyeceğini bilmiyor. Ciddi bir eğitimsizlik de var. Yarın paramız olduğunda da bu iş olmayacak güzel bir şekilde. Çünkü bu sefer de ne yiyeceğimizi bilmiyoruz. Nasıl şu an para harcamayı vatandaşlarımız bilmiyor, videolara atıyorum en lüks telefonlara çok ciddi paralar veriliyorsa bilinçsiz bir şekilde. Benim bir örnek veriyorum, Apple'ın en son çıkan telefonuyla benim hiçbir işim yok. Dijital anlamında yok, sosyal anlamda yok. Kendi telefonum çok yetiyor bana, ben de alıyorum. Nasıl bunu bilmiyorsak, yarın bizim paramız olduğunda eğitimsizliğimizden dolayı nasıl yemek yiyeceğimizi de bilmeyeceğiz. Biz çocuklarımız sussun diye lolipop veren insanlarız. Biz öyle büyüdük. Şeker hastalığı, diyabet, kalp hastalıkları... Bunlar benim çok da şaşırdığım şeyler değil. Çünkü 2 yaşında çocuğa sen, sussun diye, al şeker, al çikolata, al bir çikolata.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Vücutçular kendi hinterlandları [...]olmayan biri o alana girdiği zaman bile davranışları ona karşı bir değişiklik gösteriyor [...] o dünyanın adamı değilsen hemen sana o hinterlandta yer yok.” (Okan, 52, 1. Tip Salon)

Kültürel sermaye Okan'ın da işaret ettiği gibi kimi zaman tahakküm sağlayan kimi zaman tahakkümü engelleyen ve mücadele alanına girebilmeyi sağlayan bir sermaye türü. Burada Okan'ın kast ettiği 'hinterland' ve 'normal fitness alanı' şeklinde ayırttığı salon katılımcı gözlemci rolüyle bulunduğu salonlardan 1. tip salondaki 'abilerin alanı'na işaret ediyor. Fiziksel bir sınırı olmayan bu alan Okan'ın örneğindeki gibi hem kültürel hem bedensel hem de ekonomik sermayeyi içeriyor. Ancak abilerin alanı sadece 'abi'lerin alanı mı? Değişen cinsiyet rolleri ve estetik algı alanı bakımından bu alan ve soyut anlamı yeniden inşa ediliyor mu? Bu konu daha önce tartışıldı ancak yinelemekte fayda var. Buradaki bakış açısıyla üzerinde biraz daha düşünülmesi ve çalışılması gereken bir dönüşüm: o alanın artık neden ve nasıl abilerin alanı olmadığı.

Kültürel sermaye, beslenme meselesine en çok dert yanan, vurgu yapan Ahmet'in fikirlerinde 'toplum olarak' başta beslenme meselesi konusunda bilgi yoksunluğunda belirginleşiyor. Ahmet'e göre, mesele sadece 'paramızın' olmaması değil, para olsa dahi onu harcayacak bir habitusa sahip olmamamız. Bu bir noktada habitusun sınıfsallığına işaret ediyor. Yoksulluk kimi insanların bedenine öylesine sinmiştir ki yoksulluk ve onun eseri tüm yoksunluklardan ötürü bu insanlar para harcama eylemini dahi beceremezler.

Uzay’ın mesleklerinden ötürü sempati beslediği öğretmenler için Swartz meritokratik vasıflarının ekonomik, kültürel ve sosyal sermayenin gerekli olduğu burjuva çevrelerine girmeleri için yeterli olmadığını belirtmişti. Her ne kadar bu tespit eğitsel bilgiyi kültürel sermayeden dışlasa da birçok toplumsal alanda öğretmenler mesleklerine ve (varsayılan) bilgilerine hürmeten saygı gören (en azından 5-10 sene önceye kadar) bir grup olmuştur. Kültürel sermayeden kaynaklanan ötekileştirme bir sonraki bölümde yeniden ele alınacaktır.

4.8 Toplumsal Konum

Bu başlık altındaki sorulardan bir tanesi devam ettikleri salona gitmek ne gibi farklılık yarattığına ve salon üye profilinin heterojen ya da homojen olduğuna dairdir. Genellikle orta SES grubundan üyelerin ve uzmanların olumlu yanıtladığı bu sorulara ve gözlemlere göre 1. tip ve 3. tip salonların üyelerinin toplumdaki yerleri açısından homojen olduğuna dairdir.

Tablo 4.13

Toplumsal Konum Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler

Tema	Kategori	Öne Çıkan İfade
Toplumsal Konum	Öteki 'Spor', Öteki Salon, Öteki Beden	"Fabrikada çalışan bir işçinin 8-10 saatlik mesaiden çıkıp, oraya gelip, orada çalışması daha zor."
		"Daha çok işçilerin gittiği yerlerdi. Sürekli protein tozu kullanıp kendilerini o şekilde kanıtlamaya çalışan insanlardı."
		"Yani bu bir işçinin verebileceği bir rakam değil artık."
		"İçeriye bu Tofaşla dolaşan hızlı kardeşlerimiz gibi insanlar giremiyor en azından."
	Eşitsizlik	"Bizde çok mesela kalori sayımı yoktur."
		"Yazlıkçı deriz biz. Sadece yazın gelir." "Bizim salonumuzda yok. Ama bazı salonlarda var. Bazı böyle old school salonlar oluyor."
		"Diğer spor salonlarında şeyi görürsün. Abi ya 150 lira verelim 2 dakika havuzda bir çimip çıkabilir miyiz? Bizde öyle bir şey olmuyor."
		"Vücut geliştirme daha çok saygın bir spordur yani. Fitness'a göre" "Fiyat olarak da diğer spor salonlarından çok farklı."
	Salon İçi Ayrım	"Ekonomik olarak ötekileştirmeden bahsediyoruz. Kültürel olarak seni ötekileştirmedeği yerde ekonomik olarak ötekileştirmeye çalışacak. Beni kültürel olarak ötekileştiremeyince ekonomik olarak ötekileştirebilir."
		"Varoşun içinde de, spor salonunda da, başka yerde de öteki var. [...] Salonda o ötekileştirmeyi yaşıyorsun. Bu değişmez."
		"Daha yüksek gelire sahip olanlar daha 'iyi' koşullara sahip spor salonlarına gidebilir, özel hocalarla çalışabilir, hızlı sonuç alabilirler, beslenmesi daha iyi olabilir. Ne yediğine içtiğine dikkat eder. Daha kaliteli gıdalara ulaşır. Protein oranı yüksek gıdaya erişmekte sıkıntı yaşamaz. Çalışma koşulları daha iyi olduğunu varsayarsak, daha dinlenmiş şekilde spor yapar."
		"Fiyatlar o kadar yüksekken, gelir yüksekse, özellikle protein tozu gibi şeylere de başvurmuyorsan mecbur daha fazla sıcak yemek yemen gerekiyor protein olarak. Et ve tavuk fiyatları malum. Gelir yüksek değilse besini de alamıyorsun."
Toplumsal Konum	Statü, Saygınlık	"Her gün gidip kilolarca tavuk yiyen insanları da biliyoruz. O çok belini bükerek adamın. Hakikaten ucuz değil."
		"Supplement kullananlar var, protein tozu olsun, kıyafet olsun. Gelir çok önemli insanların bedenlerini şekillenmesinde."
		"... antrenörlerin birini parayla tutmazsan, o antrenörlerden herhangi biri sana selam bile vermez. Kenar mahalle salonu bu yönden iyidir. Kimse kimseden para istemez."
		"Her üyeye aynı yaklaşılmıyor. Özel ders diye bir şey çıkarmışlar, özel hoca bir saat boyunca başında duruyor. Ona göre hareketleri falan yaptırıyor."
	Kaslı Kimlik: Yaşam Tarzı Olarak Fit Olmak	"Eğer antrenörle çalışıyorsa, ilgili antrenör o şekilde takiplerini yapıyor, ölçümlerini."
		"Kızlara daha çok ilgi gösterildiğini fark ettim. Erkek hocalar tarafından."
		"Çalıştığım iş yerinde saygınlığım var. Kaba olacak ama patron benim. Benim sözüm geçer. İşyerinde daha zor işler olduğunda üstleniyorum, isteyerek, ona göre parası fark ediyor."
		"Çoğu insandan farklıyım sonuçta. Bir saygınlık görüyorum. Kolay kolay bela gelip çatmıyor."
	Eşitsizlik	"Vücut geliştirme zamanla toplumdaki yerimi etkiledi. Daha saygın bir hal alıyorsun formdayken."
		"Bu kim olduğunuzu oluşturuyor insanlar arkanızdan sizinle ilgili bir şeyler söylerken, bu sizinle gelen bir takma ad olduğu için hayatımın önemli bir yerinde"
		"Çok fark ediyor. Spora başlamadan önce giydiğim kıyafetler böyle *** [marka], üzerinde saçma sapan desenleri olan tişörtlerim vardı. **** [marka] kot pantolon, altına saçma sapan, çakma bir ayakkabı giyersin. Çünkü umursamazsın. Paran olmadığı için de değil aslında. O mevzuyla bilmiyorsun. Moda anlayışı yok."
		"İlk görünüş, ben işveren olsam ve karşıma iki tane insan gelse, derim ki, fit olan, bu adamın disiplini var, kendine bakıyorsa işine de bakar. Diğer adam daha kendine bakmıyor benim isimle nasıl ilgilenirsin"

Salonlara devam eden üyeler salonların profillerini oluşturmaktadır. Daha önce özellikle 2. tip salonlara erişilebilirlik gibi akılcı gerekçelerle farklı profilde insanların devam ettiği belirtilmişti. Birinci tip salondaki ayırım politikalarının farklı profildeki müşterilere farklı davranılmasına yol açtığı da bir başka bulgu. Okan'ın buna dair yanıtında habitusun izlerini görebiliriz. Bireylerin beden ve habitusları sınıfsal anlamda bir işarettir:

“Zaten olsa bile sen geldin salona zaten o dünyanın adamı değilsin senin gidip de onlarla partner olma falan şansın da zaten yok. Sen gidiyorsun kendi sporunu yapıyorsun hani çok nadirdir orada şey olan orada bir farklılaşan.” (Okan, 52, 1. Tip Salon)

Okan devam ettiği 1. tip salonda nadiren de olsa işçi üye gördüğünü, salonun ücretinin işçinin verebileceği miktarda olmadığını belirtmiştir. Olgun salon profilinin ekonomik olarak diğer salonlara nazaran farklı olduğunu giyimlerinden, ekipman ve aksesuarlarına bakarak anlarken Oktay ise salonun üyelerinin sadece gelir anlamında homojen olmadığını, konuşma ve betimlemelerin üyelerin eğitim durumları ve kültürel sermayeleri hakkında bilgi sunduğunu belirtmiştir. Oktay salonun altkültür yaşam tarzı olan insanları dışarıda bırakma politikasının olduğuna dair bir fikir koymuştur. Tüm bu ifadelerden en belirgin bir şekilde öne sürülebilecek şey, 1. tip salonda birkaç tür ayırım mekanizması işlerken ve kimlik, statü gibi etiketler önemliken 2. tip salonun üyelerinin verdiği örneklerle göre insanlar birlikte çalıştıkları veya salon içinde bir süredir sohbet ediyor oldukları insanların mesleklerini dahi bilmiyorlar. Öte yandan 3. tip salonların birleştirici işlevini verili bir bulgu olarak kabul ettik. Bu salon tipine yüksek gelirli, orta-üst toplumsal konuma sahip birisinin girebilme şansı ile ‘Tofaşçı kardeşlerin’ 1. tip salona girebilme ihtimalleri oldukça zıttır.

“[1. tip salona]’a gitmek zaten sınıfsal bir farklılık yaratıyor. Ha şimdi mesela varoştaki bir spor salonunda da benzer. Orada da kendi gruplar arasında var. Yani burada salonlar içerisinde birbirinden çok farklı düzeyde şeyler pek yok” (Okan, 52, 1. Tip Salon)

“Genel olarak Eskişehir’in gelir seviyesi olarak yüksek kesimi, biraz daha böyle, genelde üst düzey yönetici. Mesela çok az sayıda işçiler var. Bunlar da aralarından işte cımbızla seçiyorsun lafı işte. “Vardiyalı çalışıyorum. Şu vardiyadayım, bu vardiyadayım.” dediği için anlıyorsun. Yani onun dışında da genel olarak seviye biraz yüksek [...] Yani bu bir işçinin de verebileceği bir rakam değil artık.” (Okan, 33, 1. Tip Salon)

“İnsanların aslında konuşmasından, betimlemelerinden ne kadar iyi Türkçe konuştuklarını, aslında ne kadar iyi eğitim aldıklarını hissedebiliyorsun. Yani şey demiyorum işte yani, lise mezunu, işte fabrikadan gelmiş, işte ya bu adam sadece parayı bulmuş da adam olamamış gibi insanları da görmüyorum.” (Oktay, 30, 1. Tip Salon)

“Bazılarının giyiminden ekonomik olarak aslında ekonomik güçlerin daha iyi olduğu anlaşılabilir. Çünkü işte sporda kullanılan ayakkabılar, marka sayılan, yüksek ücreti olan, daha az olan modeli kullanan kişiler tabii ki dikkat çekiyor veya işte farklı ekipmanlar kullananlar farklı eldiven olur kulaklık olur müzik dinleyen.” (Olgun, 33, 2. Tip Salon).

“Yani içeriye bu Tofaşla dolaşan hızlı kardeşlerimiz gibi insanlar giremiyor en azından.” (Oktaç, 30, 1. Tip Salon)

Özellikle 1. tip salonun kendi profiline uymayan üye adaylarına dair ayırım mekanizmalarından sonra aynı salondaki ayırma bir başka deyişle salon için ayırma da burada yer vermek anlamlı olur. Arif Eskişehir’deki birçok salonda bir biçimde vaktinin geçtiği bilgisini vermiştir. Geçmişte zaman zaman gittiği 1. tip salonlarda salon içi ayırımın antrenörler üzerinden işlediğini öte yandan şu an devam ettiği ‘kenar mahalle’ salonunda böyle bir şeyin söz konusu olmayacağını aktarıyor. Benzer ayırım örneğini salon profesyoneli Uğur ‘esnaflık’ olarak nitelemiştir. Orhan’a göre ise özel ders üzerinden yapılan salon içi ayırım meşrudur.

“Düşünün birinden x bir rakam kazanabilecekken diğerinden x’den daha fazla rakam kazanabileceksiniz. Burada işin içine biraz esnaflık giriyor artık. Çünkü spor salonunun kitlesi spor salonunun kalitesini de belirler. Kaliteli ekipmanları, kaliteli ürünleri olan bir spor salonuna zaten ona göre kitle geliyor. Çünkü aidat fiyatları ona göre yüksek ya da düşük oluyor. Ben antrenörlük yaptığım için [...] insanların durumu, yani kitlenin durumu tabii ki bizim için ekstra önemli, normal bir sporcudan ziyade.” (Uğur, 26, 1. Tip Salon).

“Mesela sonuçta eğitmenler de sattıkları ders karşılığında da bir gelir elde ediyorlar. Şahsen ben de fitness eğitmeni olsam, daha yüksek gelirli ve potansiyel olan birine daha ilgi gösteririm yani yalan söylemeyeyim.” (Orhan, 29, 2. Tip Salon).

“Sen hocadan PT hizmeti almıyorsan seninle ilgilenmiyor yani hiç. Müşteri gibi görmüyor aslında.” (Onur, 31, 1. Tip Salon).

“Şimdi sen geldin salon ücretini verdin. Salonda yaklaşık 10 tane antrenörümüz var. Eğer sen o antrenörlerin birini parayla tutmazsan o antrenörlerden herhangi biri sana selam bile vermez. Kenar mahalle salonu bu yönden iyidir. Kimse kimseden para istemez. Bugün ben, daha dün gelmiş bugün benim yanıma merhaba demiş abi şu ağırlığı nasıl tutacağız nasıl kaldıracağız dediğinde ben ona "gel bana 10 lira ver de sana o ağırlığı nasıl tutayım" demedim ama ben başka bir salona gittiğimde bir ağırlığın altına girecekken "hocam bir 5 dakika yardımınızı alabilir miyim" derken bana resmen şöyle demek istedi kardeşim 10 lira ver gelip sana bir set özel ders al. Yani bu farkı var.” (Arif, 31, 3. Tip Salon)

Salon tercihini daha önce bağlantılar ve iş ilişkileri üzerinden tanımlayan Oktay salona devam etmenin ona kazandırdığı prestije ve salonun ve üye profilinin şehirde diğer salonlardan ayrıldığı örneklerle ifade ediyor.

“İlk gün çok sevdiğim bir arkadaşım orada spor yapıyormuş. Onu bilmeden aslında oraya yazıldım. O da şeydi Eskişehir’deki en sağlam gruplardan bir tanesi, solist olan bir arkadaşım. Onu gördüğümde şaşırıp bana şey demişti, sen bu kadar çok para kazanıyor musun demişti. Ben de şey demiştim, ne kadar kazanımı düşünüyordun ki? Yani ben buradayım şu an demiştim. Tam dediğim gibi, statükoculuk var. Oraya gittiğinde şeysin, “Hımm, sen M***** [araba markası] geldin ama işte bende de K***** [motor markası] var abi.” Falan kafası. O herkeste oluyor.” (Oktay, 30, 1. Tip Salon).

“Ooo oraya mı gidiyorsun?” falan filan bilmem ne muhabbeti oluyor. Çünkü salondan çok benim gittiğim yer tesis olduğu için etkiliyor.” (Onur, 31, 1. Tip Salon).

Bu grupta doyurucu cevapların alındığı bir başka soru ile fitness ve salon deneyimi ve bedensel sermayenin toplumsal konuma katkısı sorulmuş ve yaygın kanı bunun doğruluğuna dair oluşmuştur. Buradaki anlamlı yanıtların daha çok alt SES özelliğine sahip bireylerden gelmesi, fitness’ın bu sınıflar için hareketlilik şansı yarattığına işaretler. Daha önce de sık sık dile getirildiği gibi günümüzde eğitim gibi toplumsal kurumlar⁹⁹ eskiye nazaran çok fazla hareketlilik sunmuyor, ancak bedensel sermaye üzerinden biriktirilen sermayeler kimliklerin dönüşmesine daha etkin katkı sağlıyor. Bu iddia -en azından Eskişehir örneğinde- 1. tip salonların sayısının 2. ve 3. tip salonların sayısına göre az olmasıyla desteklenebilir. Burada bedenin bireyin toplumdaki konumuna ve yeni kimlik şanslarına etki etmesinde yaygın kanı bunun spor, disiplin, estetik, fit olma, sağlıklı olma, bir şeyleri başarabilme duygusu, özgüven, üzerinden gerçekleştiğini, estetik anlamında tam tersinin de dezavantaj yarattığı yönündedir.

“Kesinlikle etkiliyor çünkü her şeyden bağımsız bir şeyleri yapabildiğimi gösteriyorum. Bence bu çok büyük bir şey.” (Ozan, 29, 3. Tip Salon).

“Daha göze güzel, çekici gelen insanlara belki daha avantajlı davranıyor olabilirler. Veya diğerine dezavantajlı davranıyor olabilirler. Daha şişman veya onların gözünde güzel ve çekici gelmeyen kişiye daha dezavantajlı davranıyor olabilirler.” (Olgun, 33, 2. Tip Salon).

“Genel olarak spor yapmak toplumda yerini etkiler insanın. Doğruya doğru konuşalım çok basit bir örnek, iş görüşmesine iki tane insan gitsin. Biri 120 kilo, yağlı bir insan olsun. Diğeri

⁹⁹30 Nisan 2023 yılı itibariyle Türkiye’de 208 yükseköğretim kurumunda yedi milyona yakın öğrenci öğrenim görmektedir (YÖK, 2023). Bu konuda kapsamlı bir çalışma için, bkz. *Boşuna mı okuduk?* (Bora, T., ve diğerleri, 2001).

de 80 kilo, fit bir insan olsun. İlk izlenimde zaten o 120 kilo olan adam kaybeder. Bunu genel her şeyde şey yapabilirsin.” [...] işveren olsam ve karşıma iki tane insan gelse derim ki, fit olan, bu adamın disiplini var, kendine bakıyorsa işine de bakar. Diğer adam daha kendine bakmıyor benim işimle nasıl ilgilen sin diye düşünce oluşabilir.” (Ali, 22, 2. Tip Salon).

“Benim özgüvenimi geliştiren bir şey. Benim özgüvenimin artması demek toplumdaki yerimi de değiştirir yani açıkçası. Özgüvenli bir insanla özgüvenli olmayan bir insanın toplumdaki yeri farklıdır. Yani kendi bu iş hayatımda da ilişkilerimde de değişir.” (Adil, 23, 2. Tip Salon)

“Kendi konumumda, çalıştığım iş yerinde bir saygınlığım var. Şöyle söyleyeyim. Biraz kaba olacak ama patron benim. Yani benim sözüm geçerli. Bu çalıştım yerde de arkadaş ortamında da ne söylesem lafım geçiyor hocam. Yani çalıştığım iş yerinde de daha zor işler olduğunda üstleniyorum hocam isteyerek, ona göre parası da fark ediyor.” (Ata, 32, 3. Tip Salon)

Bu kısımda yöneltilen sorular gelirin beden üzerindeki olumlu etkileri ve bunun nedenlerini anlamayla ilgiliydi ve oldukça yüksek cevap sayısı buldu. Bu çalışmada her başlıkta beliren beslenme ve eşitsizlik meselesi burada da belirginleşmiş, özel ders, salonun niteliği gibi diğer meseleler de az miktarda da olsa cevapların arasında yer bulmuştur. Ağırlıklı olarak alt SES gruplarının bu konuda fikir beyan etmesi gelir eşitsizliğini ve benzeri sınıfsal eşitsizliklerin bedensel eşitsizliklere yol açtığına işaret eder. Bedensel sermayeye etki eden bir numaralı etmenin ekonomik sermaye (çokluğu, azlığı, yokluğu) kaynaklı beslenme eşitsizlikleri üzerine olduğudur. Bu çalışmanın büyük kısmında bu olgunun izlerine rastlanabilir. Alt sınıf beslenme sağlıksız beden pratiklerine yol açmıştır. Her ne kadar protein tozlarının bir zararı olmadığı konusunda uzlaşa olsa da kıyaslamalar “biri kırmızı et yerken öbürü ‘hormonlu’ tavuk yemek zorunda”, “birinin akşam yemeğinde balık varken diğeri ucuz kaynağa yönelecek” biçimindedir. Sağlıklı beslenme bir lüks değil haktır ve günümüz eşitsizliklerinin en başlıca meselelerindendir. Kayda değer tespitlerden bir tanesi beslenme habitusunun Türkiye’den üst düzey başarılı sporcuların çıkmaması (az çıkmasının) nedenleri arasında olmasıdır.

Protein tozu gibi besin takviyeleri ile ilgili bulguların bir kısmı protein tozu kullanımının sebebinin eşitsizlik olduğu yönündeyken bir diğer kısmı ise eşitsizliğin sebebinin protein tozu kullanımı olduğuna dairdir. Her ne kadar zararlı olmadığına dair fikirler ağırlıktaysa beslenme kaynaklı protein tozu kullanımı ilerleyen yıllarda kamu sağlığını tehdit edecektir. Diğer cevaplar ise meselenin salonun nitelikleri ve özel ders alabilmeyeyle ilişkili olduğunu ifade etmektedir.

Son olarak ekonomik sermayenin eşitsizliği bedensel sermaye biriktirme süresi üzerinden etkilediğini öne süren görüşler de mevcut. Yani ekonomik sermayenin bedensel sermayeye dönüşmesi daha hızlı olurken habitus ve kültürel sermayenin [önce] bedensel [sonra ekonomik] sermayeye dönüşmesi daha yavaştır. Her durumda alt SES grupları bu fitness (beslenme, özel ders, salon gibi alt) alan[lar]ının ürettiği eşitsizliği doxic zihin yapısıyla kabullenip, oyuna buna ve her şeye rağmen katılmak isterler.

“Burada aynı zamanda sınıfsal olarak da çok ciddi farklar görüyoruz. Bir sporcunun belli bir proteini alması gerekiyor gün içerisinde. Karbonhidrat bir şekilde temin edebiliyor ama protein aynı şekilde temin edilemiyor. Dolayısıyla bu sınıfsal olarak da sıkıntı yaratabiliyor. Düşük sınıftaki insanların, bireylerin aldığı protein miktarı ne yazık ki yüksek kesimdeki insanların aldığı protein miktarı ile aynı değil.” (Umut, 43, 3. Tip Salon).

“Yani sonuç olarak baktığımız zaman et tüketmiş bir güreşçi ile et tüketmemiş bir güreşçi arasında çok ciddi bir fark var.” (Umut, 43, 3. Tip Salon)

“Şimdi hormonlu tavuk yiyen birisiyle et yiyen birisi asla bir olmaz. [...] Hani kuşkonmaz yiyen birisiyle diğeri ne bileyim hani bir tık daha maddi olarak daha iyi durumdaysan her şeyini daha iyi temin edebiliyorsun.” (Umran, 26, 2. Tip Salon).

Uzman olarak görüşlerine başvuranlar bir taraftan profesyonel çalışanlar olarak üyeleri ile ilgili kanaat belirtirlerken, bir diğer taraftan kendileri de sürekli spor yapmak ve bu doğrultuda beslenmek durumunda olan ücretli çalışanlar olarak beslenmenin ekonomik güçlüklerinden mustarıptirler.

“Daha yüksek gelire sahip olanlar daha tırnak içinde “iyi” koşullara sahip spor salonlarına gidebilir. Daha özel hocalarla çalışabilirler veya belki kişisel antrenörle çalışabilirler. Tabii ki de daha hızlı sonuç alabilirler veya beslenmesi bu anlamda daha iyi olabilir. Ne yediğine içtiğine daha kolay dikkat eder. Daha işte kaliteli gıdalara ulaşır. Protein oranı yüksek gıdaya erişmekle ilgili sıkıntı yaşamaz. Çalışma koşulları daha iyi olduğunu varsayarsak, daha iyi dinlenmiş şekilde spor yapar. Fabrikada çalışan bir işçinin işte 8-10 saatlik mesaisinden çıkıp oraya gelip de orada da çalışması daha zor” (Olgun, 33, 2. Tip Salon)

“Tek fark, geliri yükseldikçe bu zaman hızlanıyor yani. Kaybettiğin bir zaman olmuyor, daha hızlı geliyorsun.” (Orkun, 26, 2. Tip Salon).

“Gelirlerinin tek artışı bu süreci hızlandırmak oluyor.” (Okay, 29, 2. Tip Salon)

“Burada maddiyat tabi ki artı etki yapacaktır. [...] Aslında gelir düzeyi çok yükselirse kişilerin aslında inanılmaz sağlıklı beslenme seçeneğinin de artacağını düşünüyorum. Çünkü burada beslenme çok kritik ve günümüzde de maalesef çok iyi beslenebilmek düşük bir gelirle söz konusu olamıyor.” (Olcay, 29, 1. Tip Salon)

“Varoş salondaki çocuklar da vücut yapıyorlar yani sonuçta kendilerini geliştirmek, güzelleştirmek için yapıyorlar bunları falan ama tabi ki o ekonomik farklılık onlarda bu işi daha zor bir şey haline getiriyor. Yani işte ne bileyim belki sadece protein tozu kullanıyor” (Okan, 52, 1. Tip Salon).

“Bu salonda değil ama diğer salonlarda birkaç sefer, yani aynen 2-3 sefer farklı salonlara gitmişim. Mesela orada daha çok işçilerin gittiği yerlerdi. Mesela orada sürekli protein tozu kullanıp kendilerini o şekilde kanıtlamaya çalışan insanlardı.” (Okat, 33, 1. Tip Salon).

Görece ekonomik olarak daha iyi konumda olan orta-alt SES grubu görüşmeciler meseleye benzer şekilde hem kendi perspektiflerinden hem de daha düşük gelir seviyesine sahip olanların açısından yaklaşmaktadırlar.

“Yani protein açığını tamamlayamıyorsan protein ihtiyacını tamamlayamıyorsan gelişimin daha az olacaktır. Yani bu vücuduna etki edecektir. Sen ne kadar kendini yorarsan yor eksiklerini tamamlayamıyorsan maddi olarak bunun sonucunu göremezsin bir yerden sonra. O yüzden maddiyat birazcık önemli diyebilirim.” (Adil, 23, 2. Tip Salon).

“%1000 gelirleri bizim ülkemizde vücutlarını şekillendirir. [...] Aynı şeyleri yiyemeyeceğiz. Aynı şeyleri yiyemediğimiz için ben mecbur ucuz kaynağa koşacağım. Bizim ülkemiz karbonhidrat ülkesi. Bizden nohut, fasulye, bulgur, un, arpa, buğday bu şekilde. Karbonhidrat alan vücutla protein sık alan vücut aynı olmaz. Kim ne derse desin bunla her türlü sonuna kadar da bu işi tartışırım. Azim, istek, irade bir yere kadar. [...] Et yiyen erkekle, et yiyen insanla, yulaf yiyen insanı ben aynı kefeye koyamam [...] Bizim ülkemizde güzel vücutçular bu yüzden çıkamıyor” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Bugün protein tozuyla başlarsın. Yarın diğer supplementleri, vitaminleri, mineralleri bunun içerisine eklersin. Sabah kahvaltıda kuru ekmek, soğan yemek yerine o keza işte sütünü, yulafını tüketirsin. Öğlen işte tavuğunun yanına brokolini, avokadonu koyarsın. Akşam kırmızı etini, somon balığını tüketirsin. Gün içerisinde cebine bir avuç kuru yemiş alırsın. Onu tüketirsin. Tabii ki etkiler yani. Belki de dünya üzerinde en lüks sporlardan bir tanesidir diyebilirim yani abi. Kesinlikle ama kesinlikle yani insanın geliri bu sporu yüzde yüz etkiler.” (Arif, 31, 3. Tip Salon).

“Yani supplement kullananlar var, protein tozu olsun, kıyafet olsun. O yüzden gelir çok önemli insanların bedenlerini şekillenmesinde.” (Akın, 28, 2. Tip Salon).

“Gelir düzeyi yüksek olan bir insanın tabi ki de bu konuda sıkıntı çekeceğini düşünmüyorum. Ayrıyeten işin şey tarafı da var, profesyonel destek almak adına biriyle çalışmak da bir ek gelir gerektiren bir şey. Yani bu boyutta da mesela olumlu olduğunu düşünüyorum.” (Atakan, 28, 2. Tip Salon).

“Paran ne kadar çoksa PT tutarsın, beslenme için diyetisyen tutarsın. Bunları takip edecek insanlar olur. Yani paran çoktur, vaktin vardır. Rahat rahat yaparsın, rahat rahat dinlenirsin.”
(Anıl, 33, 2. Tip Salon)

Bu kısmın belirgin konularından bir tanesi beslenme. Her üç grubun da üzerinde uzlaştığı husus beslenme üzerinden gerçekleşen eşitsizlikler. Beslenme sadece bireysel bir problem olarak belirmiyor, aynı zamanda kullanılan sağlıksız ürünler dolayısıyla halk sağlığını da ilerleyen dönemlerde olumsuz etkileyecek tehdittir.

4.9 Düşünümsellik ve Ayna

“Bir bedene sahibiz ve bir bedeniz de görürüz ve görünürüz: bedenimiz dünyayı gördüğümüz bir platform ve o dünyada diğerleri tarafından görülen bir nesnedir.” (Featherstone, 2006: 233). Bu, görme ve görünme arasındaki ayrımın beden ve zihin arasındaki kuvvetli ayrımı anlamak için kullanılabileceğini ifade eden Featherstone’a göre zihin bedene özsaygı artırarak ve öz kimliği oluşturarak bir beden imgesi oluşturmaları için yol göstermektedir. Bu çalışmanın problemlerinden bazıları zihnin oluşturmak için gayret ettiği beden imgesinin bireyin kendisi tarafından görülebildiği yüzey, yani ‘ayna’ kavramını araştırma amacındadır. Henüz sadece bir üye olarak salona devam ettiğim zamanlarda beden sosyolojisi çalışmaya dair ilgiyi uyandıran, soyunma odasında keşfettiğim ve araştırmanın sorunsalı olabileceğini düşündüğüm nesne aynadır. Mülakat formlarında buna dair sorular sorulmuş, karşılığında da oldukça değerli cevaplar alınmıştır. Ancak yine de salondaki ayna daha fazla irdelemeye değer. Bu kısım önce katılımcıların verdiği yanıtları aktarıp yorumlayacak, ardından da sahada elde edilen gözlem notları paylaşılacak. Bu tema altında elde edilen cevaplardan oluşan kategori ve öne çıkan ifadeler aşağıda yer almaktadır.

Tablo

Düşünümsellik ve Ayna Tema Cetveli ve Öne Çıkan İfadeler

Tema	Kategori	Öne Çıkan İfade
Düşünümsellik ve Ayna	Performatif, Pedagojik, Panoptik Ayna (Salon İçi, Aktif Ayna)	"Fitnessda aynaya bakarım. Ayna ne olduğumu, nerede olduğumu, kim olduğumu, hangi konumda olduğumu hatırlatıyor. Aynaya bakmadan zaten o gelişimi veya o ilerleyişi göremiyorum."
		"Yaptığın hareketleri yanlışsa düzeltebilme imkânın oluyor. Bence en büyük faydası o."
		"Aynaya baktığımda, kendini iyi gördüğü zaman normalde olandan daha fazla özgüven geliyor"
	Pump Aynası (Salon İçi, Aktif Ayna)	"Özellikle spor anında, yoğun çalışan kaslarda kan birikimi daha fazla olur. Böyle şişer. Onu görünce, çalıştırabilmişim, daha fazla çalışmışım demek. Biraz daha üstüne çalışabilirim gibi hissediyorum."
		"Pump dediğimiz bir şey vardır bizde. Kasın kanla dolması. Normal halinden daha şiş durur. Onu sadece antrenman anında görebilirsin. Çünkü antrenman biter, eve giderken o kan çekilir gider."
	Ayna, ayna, söyle bana... Haz Aynası (Soyunma Odası, Pasif Ayna)	"Başta aynaya bakmazsın. Antrenman ilerledikçe, o gelişimi gördükçe aynaya bakarsın ve baktıkça hırslanır, hırslandıkça daha iyi antrenman yaparsın. Daha iyi antrenman yaptıkça daha çok aynaya bakarsın. Ayna sana psikolojik destek verir. Her zaman kendini iyi hissetmeyebilirsin. Ayna senin partnerin gibi. Kendini orada gördüğünde daha iyi hissediyorsun. Çünkü aynanın karşısına poz verince kesinlikle biri gelip senin yanına poz veriyor. Hangimiz daha iyi poz verir diye bakarken kendini daha hırslı buluyorsun."
		"Karşılığını aynadaki görüntüyle alıyorum. Başka bir karşılığı yok bunun, maddi karşılığı yok. Böyle ruhu tatmin ediyoruz"
		"Aynaya baktığımda tatmin oluyorum. Kız arkadaşınız varsa, kollarınızda uyuyabiliyor, bu güzel."
		"Her gün bu iş için para harcıyorsun. Karşılığında aldığın tek şey aynada gördüğün olur. He, iyi bir şey mi? Çok iyi bir şey."

"Aynaya bakmak şöyle emeklerimin karşılığını aldığımı görüyorum bir kere aynaya bakınca. Daha da yapasım geliyor. Daha da şevkleniyorum." (Umran, 26, 2. Tip Salon)

"İnsan fiziksel olarak kendini iyi hissetmeye başladığı zaman, aynaya baktığında kendini iyi gördüğü zaman normalde olandan daha fazla bir özgüven geliyor. O özgüven de insanların dış hayatına gerçekten yansıyor. Bu özgüveni iyi idare etmesini bilen biriye gerçekten iş hayatına çok olumlu olarak yansıyor." (Uğur, 26, 1. Tip Salon)

"Aynaya [...] hareketleri doğru yapıyor muyum diye bakıyorum." (Olgun, 33, 2. Tip Salon)

"Mesela toprağa bir sebze diktiğin zaman onu sularsın. Yetişmeye başladığını gördüğün zaman daha da şevkle sularsın. [...] Bu da onun gibi. Geliştigimi gördükçe daha da fazla motive, motivasyon sağlıyor benim açımdan." (Oğuz, 31, 3. Tip Salon)

"İşte fitness tarafındaki ayna tamamen o vücudun kendini görmesiyle alakalı bir şeydir. Özellikle de vücutçuların orada her yer aynadır. Diğer taraflarda ayna çok azdır ya da yok gibidir. Ama vücut bölümünde ayna neredeyse vazgeçilmez bir şey gibi oraya konur yani o hiç değişmez." (Okan, 52, 1. Tip Salon)

“Ayna, o anki halimi yansıtıyor. Mesela spor yaptığın zaman kendini daha iyi hissediyorsun veya sporu bıraktığın zaman, baktığın zaman işte diyorsun ki bir şeyler değişmiş. Farkındalık yani.” (Okat, 33, 1. Tip Salon)

“Yani şöyle söyleyeyim dışarıdan da birileri ... hiç o aynanın var olmadığını varsayarsak, hayatta olmadığını, ayna diye bir şey olmadığını, bu sefer insanlardan beklenirdi senin iyi gözüktüğün, geliştiğin, şey olduğun. Onu da göremezsen kimsenin ben spora devam edeceğini zannetmiyorum. İstendiği kadar sağlık için denilsin. Görüntü ister istemez önemli olur.” (Oğuz, 31, 3. Tip Salon)

“Fitness’ta aynaya bakarım. Ayna sonuçta ne olduğumu hatırlatıyor bana. Nerede olduğumu hatırlatıyor. Kim olduğumu hatırlatıyor. Hangi konumda olduğumu hatırlatıyor. Aynaya bakmadan da zaten o gelişimi veya o ilerleyişimi göremiyorum.” (Okay, 29, 2. Tip Salon)

Ayna bazı katılımcılar için yarattığı özgüven ile bedensel gelişimi daha ileri götürecek motivasyonun kaynağıdır. Salon içinde bazı alanların vazgeçilmez bileşenidir. Özellikle 1. tip salonda yer alan vücut geliştirme kısmının aynalarla donatılmış olması buradaki yorumları doğrular niteliktedir. Ayna bazıları için geçmişe dair izler de taşıyor. Kim olmak istediğini aynada görenler kadar geçmişte ve mevcut anda kim olduğunu gösteren bir işleve de sahip.

“Gelişimi görmek hoşuma gidiyor. Beni motive ediyor. Özellikle spor anında mesela ister istemez yoğun çalışan kaslarda kan birikimi daha fazla oluyor. Böyle şişmek zorunda. Onu görünce yani çalıştırabilmişim demek. Daha fazla çalışmışım. Biraz daha üstüne çalışabilirim gibi hissediyorum. O tarz yani. Yani bir de hoşuma gidiyor mu gidiyor yani. İzlerim. Önümü iyi görmek istiyorum.” (Akın, 28, 2. Tip Salon)

“Aynaya bakılır. Bakılmalıdır da. Yeni başlayanlar için aynaya bakarak idman yapmanın daha önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü formdan dolayı.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Kendim için gidiyorum. Yapıyorum geliyorum. Aynaya baktığımda tatmin oluyorum. Kız arkadaşınız varsa, kollarınızda uyuyabiliyor, bu güzel.” (Ali, 22, 2. Tip Salon)

“Yunan tanrısı gibi görüyorum. Bugün dünyanın ne kadar iyi sporcusu olursan ol, birçoğu ısınmak amaçlı sanır ama aslında birçoğu vücudunu saklar. İlk spora başlarken üzerinde bol bir kapüşonlu ya da oversized bir tişört olur. Vücudumu pumplayayım, pumpladıktan sonra kendimi göstereyim diye. İlk baş aynaya bakmazsın. Antrenman ilerledikçe, kendinde o gelişimi gördükçe aynaya bakarsın. Aynaya baktıkça hırslanır. Hırslandıkça daha iyi antrenman yaparsın. Daha iyi antrenman yaptıkça daha çok aynaya bakarsın. Aslında ayna sana psikolojik anlamda destek verir. Bence ayna senin partnerin gibi. Yani kendini orada gördüğün zaman daha iyi hissediyorsun. Çünkü aynanın karşısına poz verince kesinlikle biri de gelip senin yanına poz veriyor. Hangimiz daha iyi poz verir diye bakarken abi kendini daha hırslı buluyorsun.” (Arif, 31, 3. Tip Salon)

“Pump dediğimiz bir şey vardır bizde. Kasın kanla dolması ve normal halinden daha şiş durur. Onu sadece antrenman anında görebilirsiniz. Çünkü antrenman biter eve giderken o kan çekilir gider. Onu da iyi bir idmanda yakaladıysa bunu herkes yapıyordur. Böyle bir sıkı bakar böyle bir güzel oldu diye.” (Ahmet, 31, 2. Tip Salon)

“Şunu söylüyoruz salon sahibine, aynanın yanına sarı ışık koyarsan daha güzel pozlar veririz. Sarı ışık insanın vücudundaki derinliği daha çok belli ediyor. O şekillenmeyi, o parçalılığı daha güzel gösteriyor. O anda kendini olduğundan daha büyük görebiliyorsun. Daha iyi görebiliyorsun. Sanki kendi gördüğün yansıma başka birisi gibi.” (Arif, 31, 3. Tip Salon)

Yanıtların bir kısmı aynanın işlevselliğinden bahsediyor, hareketi doğru yaptığından emin olmak, böylelikle olası sakatlıkları önlemek. Bu yanıtlar sorunun bilişsel yönüne işaret ediyor. Diğer yanıtlar ise aynanın performatif işlevlerinden bahsediyor. Bu işlevler kısaca şöyle sıralanabilir; motivasyon kaynağı olarak ayna, mücadeleye davet eden ayna, özgüven sağlayan ayna, kendini beğendiren, kendini tanımlayan ayna. Bunların hepsi üyelerin duygu durumlarına hitap eden işlevler.

Bu çalışma kapsamında ayna ile ilgili sorular araştırmanın problemleri arasında yer almayan başka birtakım sorulara cevap olmuştur. Salonun spor yapılan tüm alanlarındaki ayna ve soyunma odasındaki aynanın işlevleri nelerdir? Buna göre iki aynadan bahsedilebilir: salondaki ayna, soyunma odasındaki ayna. Salondaki aynayı ‘aktif ayna’ ve soyunma odasındaki aynayı ‘pasif ayna’ diye niteleyelim.

Salondaki aktif aynanın üyelerin kendilerini izleyebileceği ve hareketleri doğru yapıp yapmadıklarına dair bir fikir veren pedagojik işlevi vardır. Bu manada ayna basitçe aynadır. Bu şekilde pragmatik kullanılan aynayı aynalıktan çıkaran ise Jeremy Bentham’ın 1785 yılında tasarladığı, Foucault’nun ise kavramsallaştırdığı panoptik işlevidir. Üyeyi üye, antrenörü ise otorite olarak kabul edersek, otoritenin üyeyi (abi olmayanları¹⁰⁰) hareketleri doğru yapıp yapmadığını görmek üzere izleyemediği durumlarda gözetlenen üye kendisini ayna vasıtasıyla gözetler. İlk bakışta bunda karmaşık manalar aramaya gerek yok gibi gözükabilir. Çünkü üye basit bir şekilde bu gözetimi hareketi doğru yapıp yapmadığına bakmak için gerçekleştiriyordur sanki. Ancak bu noktada biraz durup düşünmekte fayda var; yukarıdaki cevaplarda da örtük bir şekilde yer aldığı üzere, üye kendi kendine otorite uyguluyor, bedeninin bir parçası, belki de en

¹⁰⁰Önceden de değinildiği gibi yüklü bir bedensel sermayeye sahip olan abilerin bir otoritenin müdahalesine ihtiyaçları yoktur. Bazen kendilerine hangi hareketin nasıl yapılacağını dahi sorulduğu otorite bizzat kendileridir.

önemli uzuvlarından birisi olan kendi gözüyle kendi bedenini disiplin altına almaya çalışıyor. Bu manada üye hem gören hem de görünen, hem gardiyan hem de mahkum olarak ayna ile kendi bedeni üzerinde otorite kuruyor.

Aktif aynanın bir başka işlevi ise salondaki güç ilişkilerini üretmesidir. Şöyle ki, üye (genellikle müdavimler) salonda mücadele halinde olduğu diğer üyeler ile ilgili kanaatlerini ayna vasıtasıyla oluşturur. Üye alanda mücadele halinde olduğu aktörleri ayna vasıtasıyla keşfeder. Ayna ve bakış ona hem ‘rakipleri’nin bedenleri hem de kendi bedeni hakkında bilgi sunmakta ve geçmişten gelen zihinsel ve bedensel yatkınlıklarının müsaade ettiği ölçüde alanda mücadele etmeyi anlamlı ya da anlamsız bulmaktadır.

Aktif olarak adlandırdığımız aynanın pedagojik işlevi de keşif işlevi de gözetim, denetim, disiplin gibi Foucault’ya ait unsurları ve alan, *illusio*, habitus gibi Bourdieu’ya ait unsurları içerir.

Katılımcı gözlemci vasfıyla soyunma odasındaki pasif aynanın ‘haz’ ve ‘kendini gerçekleştirme’ye yönelik işlevi olduğundan bahsedebilirim. Bu iddia ileride benzer çalışmaları yürütecek araştırmacılar için çıkış noktası olabilir. Söz konusu pasiflik bakan üyenin kendinden başkasını görmemesinden ötürüdür. Bakan/gören ile bakılan/görülen kişinin kendisidir. Bu bakış tıpkı “Nergis’in [*Narcissos*] sudan yansıyan kendi hayaline hayran kalarak ırmağın sularına kapılması” gibidir. “Bu aslında bilincin ‘kendi içine çökmesi’ olarak ifade etmeye çalıştığımız durumdur ve gerçekte Nergis’in düştüğü ırmağın kendi öz bilinci olduğunu gösterir. Bu anlamda, Nergis kendi hayaline kapılarak aslında benliğe düşer” (Haşlakoğlu, 2009: 16). Kendi olmaya, kendini gerçekleştirmeye çabalayan bilinç bu arzuyu ayna aracılığıyla kendi gözü ve kendi bedeninde açığa çıkarır. Buradaki narsist bakış yine bedenin ürettiği sese ve sesin yansımaya benzer. Söz gelimi boş bir binada, bir mağarada ya da bir kanyonda bulunduğumuzda sesimizin ekosunu duyma güdüsüyle bağırırız. Aynanın çalışma mantığında olduğu gibi ses bir yüzeye çarpar ve geri döner. Muhtemelen daha gür olarak algıladığımız ‘ekonun gürlüğü’nün egoda yarattığı haz’ ile soyunma odasının aynasında uzun dakikalar boyunca bedeninden gelen yansımayı izleyen bireyin aldığı haz benzer, ikisinde de *Narcissos*’un izlerine rastlanabilir. Bireyin eylemlerinin toplumsaldan yansımalarının (refleksivitesinin) bireyin benliğini/kimliğini oluşturduğunu öne süren Giddens’a göre beden kimliğin refleksif projesinin temel bir parçası haline (2008b: 178; 218) gelmiştir. Benzer biçimde tüm bu iddiaların odağındaki beden-kimlik ilişkisi ve projesinde ayna yoğun anlamlar üretir.

5 SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Spora dair birçok eserin ana teması sporun kitleleri bir arada tutan, özgürlükçü, eşitlikçi, fırsatlar sunan, birleştirici işlevler ifa eden toplumsal bir kurum olduğuna dairdir. Bu çalışmada yer alan katılımcıların bir kısmının tespitleri bu durumun tam olarak böyle olmadığı yönündedir. Spor, icra edilen alanlar ve beden toplumsal ayrımın aynı anda öznel ve nesnelidir. Çalışmanın bulguları buna işaret etmektedir.

Egemen sınıfların, “spor yapma” ayrıcalıklarını hızla terk ederek tribünlere yöneldiği ve sahalardaki yerlerini sporu meslek haline getiren profesyonellere bıraktığı (Fişek, 1985: 15) dönemler ve sonrasında sporun metalaşması süreciyle beraber belli birtakım sporların başta o sporları icra eden profesyonellere büyük gelirlerin yanında ün, şöhret ve toplumsal saygınlık getirdiği bilinmektedir. Bu açıdan bakıldığında spor özellikle düşük sınıfsal artalanlardan gelenler için eğitim gibi sosyal hareketlilik imkânı doğurur. Amerika Birleşik Devletleri’nde basketbolun siyahiler arasında gündelik yaşamın önemli bir kısmını oluşturması, Türkiye’de düşük gelirli insanların yaşadığı bölgelerde sokak arasında oynanan futbol bunun örneklerinden sadece iki tanesidir.

Sporun toplumsal konumu belirleyici özelliği bu çalışma kapsamında erkeklerin fitness faaliyeti dolayısıyla yatırım yaptığı bedenlerinin toplumsal konumlarına nasıl ve ne ölçüde katkı sağladığını anlamaya çalışan sorularla sorgulanmıştır. Bir önceki bölümde yer alan bulgular ve bunların yorumlanması sadece bedeni biçimlendirmek adına fitness faaliyetine katılım değil aynı zamanda, nasıl, nerede, ne sıklıkta, ne kadar zaman ve para harcayarak, kimlerle etkileşimde bu faaliyetin yürütüldüğünün de toplumsal konumun belirleyicisi nitelikte olduğunu göstermiştir.

Çalışmaya katılan erkeklerin bedenlerine yatırdıkları sermayenin karşılığını doğrudan aldıklarına dair belli belirsiz yanıtlar yer alsa da beğenilme, saygınlık, prestij gibi statü ile ilişkili olumlu katkıları olduğu ortak kanı. Fakat bedensel sermayenin simgesel sermayeye dönüşmesinden öte bunun ekonomik sermayeye dönüşmesine dair umut görüşmecilerin bedensel faaliyetlere karşı geliştirdikleri tutkuyla doğru orantılı. Öte yandan bedensel sermayenin dolaylı yoldan katkı sağladığına dair birçok bulgu var. Spordaki düzen ve disiplinin hayatlarının her alanına yansımaları, bedeni biçimlendirmek gibi hayli zor bir işi başarabilmenin verdiği özgüvenin başta iş yaşamları olmak üzere başka alanlarda daha iyi mücadele edebilmelerine katkı sağlaması, zihinsel sağlıklarını iyi yönde etkilemesi, başka bir insana dönüşmek, daha sakin olmak, öfkelerini kontrol

altına almak, kendilerindeki eksikliği tamamlamak biçiminde katkılara dair ifadeler hayli çok. Bu cevaplar aynı zamanda bedensel sermayenin çeşitli sermayelere dolaylı ya da doğrudan dönüşmesine işaret etmektedir.

Sporun ayrıştırıcı ve sınıfsal niteliği bedensel faaliyetlerin icra edildiği alanlarda, yani fitness salonlarında da açığa çıkmaktadır. Bireylerin hem alanda hem de toplumsal uzamda sahip olduğu sermayelerle birlikte konumlarını belirleyen habitus aynı zamanda bu konumların sınırlarını da çizer. Bu çalışmanın bu sınırların nasıl çizildiğini anlama amacı büyük ölçüde gerçekleşmiştir. Ünal'ın tanımladığı üzere ekonomik ve kültürel sermayeye sahip olamayan gruplar, yani halk sınıfı, çok dar imkânlar içinde daha az seçme özgürlüğüne sahiptirler. Bu da bu sınıfların spor tercihlerine yansır. Bu sporlar daha ekonomik, daha erişilebilir ve kitleleşmiş sporlardır (Ünal, 2017: 1286).

Bu araştırmanın bir öneri olarak sunulduğu tarihten bugüne kadar geçen süredeki sahada fitness salonlarını taramaya yönelik gözlemler bu süre zarfında toplumsal ve küresel değişikliklerin paralelinde bu çalışmanın 3. tip diye adlandırdığı, daimi üyeleri ya da bir zamanlar bu salonları deneyimleyenler tarafından 'merdiven altı', 'kenar mahalle', "old school" salonu şeklinde nitelendirilen salonların Mcdonaldlaşmaya dirençlerinin kırıldığı ve bu salonların 1. tip salonların izini süren 2. tip salonlara doğru istikamet değiştirdiği tespit edilmiştir. Eskişehir'de old school niteliğinde salonların sayısı bir-ikiyi geçmezken küresel dönüşüme direnemeyip dönüşen salonların sayısı hızla artmaktadır. Bu hızlı dönüşümün gerekçeleri arasında, özellikle Covid-19 pandemisinden sonra fitness endüstrinin pandemi dönemindeki zararları kapatarak tekrar 2019 yılındaki yüksek ekonomik boyutlara ulaşması bulunmaktadır. Bu araştırmanın fitness ekonomik pazar büyüklüklerini incelediği bölümü küresel fitness pazarını kültür endüstrisi, tektipleştirdiği güzellik algısı ve beden idealleri doğrultusunda dönüştüren ve pazarı en çok domine eden oyuncuların başında ABD'nin yer aldığını göstermektedir. Pazar büyüdükçe oyundaki aktörlerin sayısı (küresel salon sayısı) artmakta, bu da fitness gelirlerinin dağıtılmasına dair oranları etkilemektedir. Stratejik hamle yapan küçük ve orta ölçekli işletmeler trenin hareket etmek üzere olduğu bu günlerde trene binebiliyorken, yenilikçi adımlar atmayarak direnenler ise gün geçtikçe ekonomik zorluklar çekiyor. Bu ekonomik eğilim toplumsal kurumları oluşturan alanların ve bu alanları oluşturan salonların biçim değiştirmesine yol açıyor.

Bu araştırmanın bulguları 3. tip salonların birleştirici salon tanımına uyduğunu gösteriyor. Birleştirici özelliğinin yanında bu salonlar okul işlevi de görüyor. Bu enformel eğitimin müfredatı ise ötekileştirmeyen, mekanik olmayan insani ilişkiler üzerine kurulu. Bu salonların tedrisatından geçen bireyler ise suça karışmayan, suçtan uzak duran kendi bedenini keşfetmenin ve şekillendirmenin keyfini çıkaran kitle. Sayısı bir elin parmaklarını dahi bulmayan bu salonlar baş döndürücü küresel gelişmeler neticesinde ya dönüşecek ya da faaliyetlerine son verecek. Öte taraftan bu tip salonların profilini oluşturan spor ve beden tutkunları ya farklı mecralara yönelecekler ya da onları bugün dışarıda bırakan yeni tip salonlarda pratiklerini sürdürecekler.

Yeni tip salonların, özellikle lüks statüde olanların alt sınıflardan gelen üyeleri dahil etme konusunda pek istekli olmadıkları ileri sürülebilir. Çalışma kapsamında toplumsal konum ile ilgili ayrımın bizzat salonlar üzerinden gerçekleştiği gözlemlenmiş ve ifade edilmiştir. Eskişehir’de sayıları atmışı bulan fitness salonları birkaç açıdan farklılaşmaktadır. Daha önce detaylıca tanımlandığı üzere çeşitli kitlelere hitap eden salonlar alışveriş merkezi, lüks sitelerin altı, oteller, ya da müstakilen çeşitli yerlerde tesis edilmiştir. Çalışma kapsamında bu salonlar Mcdonaldlaşma ilkeleri çerçevesinde üç tip olarak kategorize edildi. Buna göre 3. tip salonların kuruluş ilkelerinden vazgeçmeyerek old school salonlar olarak kalmaya devam ettiği, 1. tip salonların fitness endüstrisine ayak uydurmak ve fitness pastasından daha büyük pay alabilmek adına akılcı ilkelerle Mcdonaldlaştığı, 2. tip salonların ise 1. tip salonların izinde yarı-akılcı olarak tasarlandığı söylenebilir.

Üye profili açısından 3. tip salonların salonun kurallarını ihlal edenler haricinde kapsayıcı olduğu fakat orta sınıflar tarafından çok tercih edilmediği, 2. tip salonların üye profili bakımından dışlayıcı tavrı olmadığı ve üyelerinin heterojen olduğu ve 1. tip salonların üye profili bakımından dışlayıcı politikalarla salonun homojen yapısını (şimdilik) koruduğu söylenebilir. Bu salonun yeni üyeler konusunda seçici olarak ayrıştırıcı tavrından bu salonun diğer üyeleri memnundurlar.

Covid-19 pandemisinden sonra biraz kırılan bu durum bu salona gelen üst sınıfların mevcudiyetini azaltmıştır. Buna rağmen bu tip salon kolektif bir mücadeleyle alanın homojenliğini muhafaza etmektedir.

Birinci tip salonunun ayrıştırıcı stratejileri salon içinde de gözlemlenmiştir. Kendi üyelerine tanıdığı ayrıcalıklar zaman içerisinde biçim değiştirerek ‘ekonomik sermaye’ye sahip müşterilerine tanınan ayrıcalığa dönüşmüştür. Burada sadece müşterinin ekonomik

sermayesi değil, ona ürün sunan antrenörün cinsiyeti, kültürel ve bedensel sermayesi de etkilidir. Bu durumu dikkat çekici kılan ise çalışanlar ve üyeler tarafından bu durumun sorgulanmadan, meşru kabul edilmesidir.

Çalışmanın katılımcılarının büyük bir kısmı doğrudan belirtmese de hem görüşmelerin satır araları hem de gözlemler fitness'ın genel olarak erkekler için mücadele etmeye değer bir alan olduğunu göstermektedir. Bu her alanın her birey için mücadeleye değer olduğu anlamına gelmemelidir. Üyeler mücadelenin ruhuna uygun biçimde mücadele edecekleri alanlar için seçici davranmaktadır. Mücadele farklı araçlarla, farklı yöntemlerle ve farklı rakiplerle sürdürülmektedir. Söz konusu farklı araçlar kurumsal, ideolojik ve otoriter araçlar olabileceği gibi, bedensel sermaye başta olmak üzere tüm sermayeleri, alanın fiziki ayrışımını, aynayı, toplumsal cinsiyet normlarını vs. içermektedir. Rakipler ise mücadele edilen alana göre değişiklik göstermektedir.

Üyelerin ve profesyonellerin alanı muhafaza etmek üzere sergiledikleri (sınıfsal) kolektif mücadele kadar içerideki mücadeleye dair izler de bulgular arasındadır. Salon içi mücadele orta-alt SES özellikleri sergileyen bireylerde ve uzmanlarda daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Alt SES özellikleri sergileyen bireylerde ise mücadele doğrudan ifade bulmamış olsa da tatlı-sert bir rekabetten bahsedilebilir. Salonun profili bu anlamda mücadele için önem arz eder.

Alt SES grubundakilerin devam ettikleri salon içinde mücadelelerinden ziyade 1. tip sayılabilecek, sadece ekonomik sermayenin dahil olmak için yetmediği, aynı zamanda bedensel, simgesel, kültürel ve sosyal sermayelerin de gerekli olduğu salonlara erişmeyle ilgili bir mücadeleleri söz konusudur. Bu kanı görüşmenin alt SES sahibi katılımcılarından edinilen bilgiden ziyade 1. tip salonların orta-alt SES özellikleri taşıyan üyelerinden edinilen bilgilerle oluşmuştur. Bir başka deyişle, çalışmaya katılan alt SES grubundakilerin daha ayrıcalıklı bir salona gitmek gibi bir dertleri yok ancak 1. tip salonun bu gruptaki insanları dışarıda bırakmak gibi stratejileri bulunmakta. Bu durumda alanın kolektif müdafaası üyelerin bedensel sermayeleriyle ve kurumun ise çeşitli bürokratik araçlarıyla gerçekleşmekte. İstisnai biçimde bu sınırları aşan, yani 1. tip salonda üye olup içeri girebilen alt sınıf üyeler de mevcut.

Bu çalışmada görüşlerine başvurulmuş alt SES özellikleri sergileyenlerin 1. tip gibi ayrıcalıklı salonlarla ilgili tavırları buralara girebilmek adına oyunu mücadele etmeye değer bulmadıkları yönündedir. Bunun yerine daha farklı bir alanda daha çetin bir

mücadele söz konusudur: ekonomik koşullarına rağmen tutkunu oldukları sporda başarı elde edebilmek adına yoğun bir beslenme çabası. Oyuna dair inançları beslenme pratiklerinde belirgindir. Bulgularda detaylıca resmedildiği üzere alt sınıf beslenme, tüm güçlüklerine ve risklerine rağmen bu gruptakilerin önemsedikleri bir meseledir. Bourdieu'ya göre güzellik, estetik kaygısı, sağlıklı yaşam arzusu ile güçlü olmak, dayanıklı olmak arasındaki koordinat düzleminde sınıfların yemek pratikleri farklılaşır [...] ayrıcalıklı sınıfların aksine işçi sınıfı bedenlerinin güçlü kalmasına, dolayısıyla ucuz ve besleyici yemeklere daha çok önem verirler (1994: 190'dan aktaran Türk, 2008: 8). Bu mücadele alt SES özellikleri taşıyan gruptakiler için kültürel sermayenin bilimsel bilgi biçimini doğurur. Edindiği ve biriktirdiği kültürel sermaye sayesinde yeni bir dil öğrenen alt SES grubuna dahil olan birey bu dil sayesinde ait olmaya çalıştığı dünyada artık yabancı değildir. Yeni bir dili öğrenebilmişse ve bu sayede bedenini ustalıkla biçimlendirebiliyorsa toplumun herhangi başka bir alanında başaramayacağı şey yoktur. Bu çalışma kapsamında alt sınıfların bedenlerine yaptıkları yatırıma dair istisnasız en büyük kazanımları budur, yani bedeni biçimlendirebilmeyi başarmanın gücü ve bu gücün başka alanlardaki işlerliği.

Birinci tip salondaki erkeklerin toplumsal konumlarını 'tehdit eden' bir başka rakibin varlığı bu çalışmanın kayda değer bulgularından bir tanesidir. Bu alanın yeni figürü tarih boyunca bilgi, dil, güç, beden ilişkisi nedeniyle dışarıda bırakılan (Wiesner-Hanks, 2011: 6) kadındır. Beauvoir'ın ifadesiyle tarih boyunca bedeni bir yük olmuş olan kadın, erkek egemen akıl karşısında kıramadığı 'ilkel durumunu' (1989: 18-64) bugünün fitness alanında bedenini toplumsal normlara rağmen dilediği gibi biçimlendirerek kırmaya başlamış gözüküyor. Çalışmada görüşüne başvurulmuş uzmanlardan müsabık ve antrenör olan kadın görüşmecisi ile 1. tip salonlardaki abilerin alanında son yıllarda boy gösteren, bunu layıkıyla yapan bedensel sermaye sahibi alt-orta sınıf kadın üyeler bu durumun en net örnekleridir.

Fitness faaliyeti esnasında kimlik oluşturmada kullanılan stratejilerin sınıfsal konum itibarıyla farklılık göstermekte olup olmadığını da sorgulayan bu çalışmanın bulguları oldukça çarpıcı sonuçlar vermiştir. Öncelikle alt SES grubunda yer alanların bedensel faaliyetler etrafında gerçekleşen kimlik geliştirme stratejilerinin güçlülük, büyüklük, kaslılık, acı, ter, çilecilik etrafında yoğunlaştığı söylenebilir. Bu bulgu bedensel faaliyete yönelik algı, anlam, his, duygu gibi tanımlamalarında ve beslenme pratiklerinde

belirginleşmiştir. Buna göre, bu gruptakiler yaptıkları sporu tanımlarken onu fitness faaliyetinden ayırıştırarak vücut geliştirmeye daha yakın tanımlamışlardır. Kimi zaman fitness ile hiç alakası olmadığını düşündükleri faaliyetten tamamen başka bir kültür gibi bahsetmektedirler. Halbuki, çalışmanın çeşitli yerlerinde bu iki faaliyetinin birbirlerinden farklılıklar sergileseler de asla tamamen kopmadıkları dile getirilmiştir (Jary, 1999; Sassatelli, 2010; Andreasson ve Johansson, 2014a; 2014b). Bu grubun gerçekleştirdiği faaliyetin orta-alt SES grubunun tanımladığı faaliyetten farklılaştığı temel nokta güce dayalı olmasının yanında beslenme pratiklerinin bedensel dönüşüm üzerindeki etkisi ve boyutudur. Orta-alt SES grubundakiler beslenmeyi gündelik yaşamlarının olağan, doğal ve olması gereken bir parçası olarak görüyorlarken alt SES grubundakiler için kimi zaman çileli, çoğu zaman külfetli olan beslenme bedenlerini dönüştürebilmenin olmazsa olmazıdır.

Bir başka deyişle orta-alt SES grubunda bulunanlar beslenmeyi tüketim toplumunun ve yeni iş piyasasının bir gerekliliği olarak sağlam bedenler imal etmek adına sağlıklı ilişkili olarak tatbik ediyorlarken (Nazlı, 2009) alt SES grubundakilerin bundan farklılaşarak güçlü olmak üzerine püriten bir (Wiegers, 1998) beslenme kavrayışı benimsedikleri öne sürülebilir. Bu amaç Bourdieu (1991) ve Shilling'in (2016) önermeleriyle ilişkili bir bulgudur. Buna göre: bedenleriyle araçsal ilişki kuran alt sınıfların bu zorunluluğu spor tercihlerine yansımış, öte yandan bedenlerini bir proje olarak ele alan elit sınıflar ise büyük, güçlü beden üretmek yerine 'ekonomik' dünya için uygun ve formda bedeni tercih etmekteydiler. İki sınıf arasında bedensel dönüşüm dürtülerindeki güçlülük algısının farklılaştığı, alt sınıflarda kelimenin tam anlamıyla güçlülük hedeflenirken orta-alt sınıflarda kimliğin bir aracı olan bedenin mesleki bir gereklilikten ziyade sembolik olarak sağlamlığı ön plana çıkmıştır. Dövüş sporlarını andıran sporlar alt sınıflar için güçlülük sağlamlığının yanında çetin koşullarda mücadeleci ruha sahip olma anlamına da gelmektedir. Bourdieu'nun söz ettiği 'başarı öykülerini' içeren 'işçi sınıfı kökenli sporcu kültür' ([1984] 1991: 127) günümüz alt sınıflarında hala geçerlidir. Öte taraftan orta-alt SES özellikleri sergileyenlerin aile geçmişleri ve geçmiş spor deneyimlerinde basketbol, badminton ve benzeri sporlar belirginleşmiştir. Her iki gruba fitness faaliyetlerinin ikamesi sorulduğunda edinilen yanıtlardaki spor türleri ve dahası bu sporlardan bahsederken kullandıkları dilin farklılaşması habitusun sınıfsallığına dair izler taşımaktadır.

Salonlar ve beden pratikleri üzerinden gerçekleşen toplumsal ayrışma güçlölük, büyüklük, kaslılık, acı, ter, gözyaşı ile sağlamlık, fitlik, incelik, konfor arasında ince bir çizgi oluşturmaktadır. Bu çalışmada bu sınıfsal, mekânsal, yöntemsel farklılığın fitness ve vücut geliştirme arasında kavramsal farklılığa yol açtığı görölmüştür. Bedenin gündelik yaşamı belirleme gücü ve gündelik yaşamın bedenin üretimi ve yeniden üretiminden oluşması (Turner, 1992; 1995 ve 2001’den aktaran Nazlı, 2009: 63) bedeni anlaşılması gereken bir fenomen olarak bu çalışmanın merkez kavramlarından birisi haline getirmiştir.

Alt SES grubundakiler artalanlarının ve kimliklerinin izdüşümü olan güçlü beden imal etme yolunda ilerlerken sadece beslenmede değil gündelik yaşamlarının oldukça merkezinde olan pratiklerin bütününde öz-disiplin uygulamaktadırlar. Bu da onları başta iş yaşantısı olmak üzere toplumsal yaşamın başka alanlarında da başarılı kılmaktadır. Bu gruptakilerin bedenlerini toplumsal konum ve kimlik oluşturma amacıyla “dönüştürme” gayretlerinin aslında Foucault’nun kuşatma, damgalama, işe koşma, terbiye etme (2001) kavramlarından faydalandığı gözlemlenmiştir. Bu gruptakilerin bedenleri ile kurdukları disiplin ve tabiiyet ilişkisinin köylü ve işçi sınıfının bedenine yüzyıllarca işlenmiş olan üretime dair yatkınlık biçimindeki habitusun etkilerinden bahsedilebilir.

Alt tabakalarda yer alanlar, üstlere tırmanabilme; üst tabakalarda bulunanlar da statükoyu (var olan durumlarını, konumlarını) koruma eğiliminde (Kaplan ve Akkaya, 2013: 144) oldukları ‘fitness alan’ında mücadelenin çeşitli kuralları vardır. Eskişehir’de yürütölmüş “fitness” salonlarına giden erkek bireyler ile ilgili olan bu (ve bu türden) çalışma[lar] sınıfsal farklılığı (dolayısıyla tabakalaşmayı) salt ekonomik belirlenim üzerinden değil, sosyo-költürel değişkenler, yaşam tarzları ve farklılıkları, boş zaman etkinlikleri, bedenlerinin sözcüsü olan dili kullanışları üzerinden anlamaya çalışmıştır. Dahası, bu çalışmanın bulguları alanyazındaki spor etkinliklerinin sınıfsal konumların yansıması olduğı görüşünden bir adım öteye giderek sporun (fitness özelinde daha estetik bir bedene sahip olmanın) toplumsal konumun belirleyicilerinden bir tanesi olduğunu göstermektedir.

Alt sınıfların güçlölük üzerine kurulu bedensel pratiklerinin onları dönüştürücü etkisi benzer pratiklerin orta ve üst sınıflara yaptığı etkiden daha fazlasıdır. Alt sınıflardan bedenini dönüştürebilme başarısına erişenler ömürlerinin sonuna kadar bu bedenlerde yaşama konusunda kararlı, önceki bedenlerine ise dönmeme konusunda emindirler,

kalemi, bardağı, çekici tuttuğu, dünyayı sayesinde gezdiği, tanıdığı bedeni zaman zaman depresif hallerinin kaynağı olsa da her zaman umut vaat etmektedir. Alt sınıfa dahil bireyin bedeni vasıtasıyla ‘sıyrılabileceği’ne inandığı ‘iş’, bu oyunda yer alma, oyunun mücadeleye değer nitelikte olduğunun inancı yani *illusio*’sudur. Artık beden ve bedensel faaliyetler onların yaşamının merkezinde çok büyük anlamlar ifade eden biçime bürünmüştür.

Bu çalışmada görüşlerine başvurulanan bireylerin büyük çoğunluğu artık salonun müdavimi olmuş durumdadır. Bridges’in çalışmasında alıntılardığı (2009: 83) gibi bu çalışmanın görüşmecileri, yani bedenlerinin büyüsunü yakalamış ve onu nasıl dönüştüreceğini keşfetmiş olanlar bedensel pratiklerini devam ettirmek zorundadır. Çünkü fitness alanı ‘karizmalarını kullanabilecekleri’ başlıca yerlerden bir tanesidir. Bu durum sadece erkek üyeler için geçerli değildir. Gelişmiş bedenlere dair zihinlerde oluşan imge ve algının eril olması bu çalışmanın satır araları dikkatli okunabilirse tersyüz edilebilir. Vücut geliştirmede bedensel sermayenin çoğunlukla “eril” olarak algılanması bir yanılsamadır. Bu araştırma kapsamında fikrine başvurulanan Mcdonaldlaşma emareleri gösteren salonlardaki kadın profesyoneller ve Mcdonaldlaşma sürecini tamamlamış salondaki ‘abilerin alanı’nı ‘işgal etmeye’ başlayan kaslı kadınlar sergiledikleri bedensel sermayeleri ile alanda yeni rakip olduklarına dair mesaj iletiyor.

Çalışmanın bir başka önemli bulgusu habitusun sınıfsallığına işaret eder. Sadece bu çalışma özelinde değil, toplumun genelindeki yoksulluk kimi insanların bedenine öylesine sinmiştir ki yoksulluk ve onun eseri tüm yoksunluklardan ötürü bu insanlar para harcama eylemini dahi beceremezler. Bu insanların para harcama habitusu alanda mücadele şanslarını zayıflatır. Genelleme iddiası bulunmayan fenomenolojik yaklaşımla yürütülmüş bu çalışmada beslenmenin sınıfsal olduğuna dair bulgular oldukça çoktur.. Ancak bedende ve zihinde kazanmış olan bu (para harcayamama ile ilgili) yatkınlıklara rağmen alt sınıflar bu ‘doğal’ eşitsizliği kültürel sermayelerine yaptıkları ciddi yatırımla telafi etme konusunda başarılıdırlar. Orta ve üst sınıf üyelerin ekonomik sermayelerinin yanında (eğitsel nitelikler, teknik ve bilimsel bilgiyi kapsayan) kültürel sermayeleri ile alanda kalma mücadeleleri ve alt sınıfların benzer pedagojiye, bedenlerine olan inançları vasıtasıyla ve habituslarının yarattığı gizil güçle enformel biçimde erişerek bunu alana (en azından) girebilmek için verdikleri mücadelenin önemli bir unsuruna dönüştürmüştür.

Bu çalışmaya dair fikrin yeşerdiği nesne ‘ayna’dır. Ayna aynı zamanda nergis (çiçeği) metaforunun da çalışmada yer bulduğu alandır. Bununla ilgili önceki bölümlerde ifade edilen katılımcı görüşleri ve gözleme dayalı bulgular yeni çalışmalara bir tartışma konusu sunmaktadır. Beden sosyolojisine katkı sağlamaya çalışan bu çalışmanın sorunsallaştırdığı ayna meselesini beden sosyolojisine katkı sağlama niyetindeki yeni çalışmalar derinlikli olarak anlamaya çalışmalıdır.

Habitus bu çalışmaya farklı açılardan fikrinsel temel oluşturduğu gibi (örneğin yukarıda değinildiği üzere soyunma odasında ya da salonda ayna karşısında bireyin sergilediği duruş üzerinden) araştırmanın problemleri ve iddiaları habitus vasıtasıyla oluşturulmuş, çalışmanın birçok köşesinde aynı habitus (alt SES özellikleri taşıyan bireylerin hem politik hem bedensel tavırları üzerinden veya tüm görüşmecilerin başkaları tarafından beğenilen bedenlerinin sergilediği endam üzerinden) tatmin edici yanıtlar sağlamıştır.

Çalışmanın genelinde fitness, beden, sağlık gibi meseleleri kapsayan iki tür eşitsizlik belirginleşmiştir. Her ikisi de ekonomik temelli olan türdeş eşitsizliklerden birincisi beslenme ile ilişkilidir. Bu sınıfsal eşitsizlik sadece sonuç kısmında değil çalışmanın bulgular kısmında tartışılmıştır. İkinci eşitsizlik ise ulusal boyutta belirginleşen, Türkiye’nin küresel ölçekteki fitness ekonomisi konumuna ilişkindir. Fitness endüstrisinin ekonomisine dair bulgulara yer verilirken Türkiye’nin küresel ekonomi anlamında büyük bir potansiyel oluşturduğu (Avrupa’da 9. büyük, dünyada ise 19. büyük ekonomi) ancak bu potansiyelin ulusal spor ve sağlık politikalarında fitness faaliyetlerine katılan halkın aleyhine seyrettiği tespit edilmiştir. Bulgularda elde edilen rakamlar burada detaylarıyla tekrar ifade edilmeyecek ancak hafızayı tazelemek adına bu ulusal eşitsizliğin en çok belirginleştiği noktayı özetle yinelemekte fayda var. Buna göre, 2018 yılı itibarıyla kişi başına düşen yıllık gelirin 54.181 ABD doları olduğu İsveç’te fitness faaliyetine katılım oranı %29.4 ve bu faaliyet için bireyler yıllık 330 ABD doları ödüyorlarken, kişi başına düşen yıllık gelirin 9.693 ABD doları olduğu Türkiye’de fitness faaliyetine katılım oranı %3.3 ve bu faaliyet için bireyler yıllık 372 ABD doları ödemişlerdir. İsveç’te kişi başı yıllık gelir Türkiye’deki kişi başı yıllık gelirin 5.6 katı daha büyükken, fitness faaliyetleri için Türkiye’deki vatandaşların harcadığı yıllık rakam İsveç vatandaşlarının harcadığı rakamın (gelirleri oranında) yaklaşık 6.4 katıdır. Bu eşitsizlik şunu doğurmaktadır: İsveç nüfusunun fitness faaliyetlerine katılımı Türkiye nüfusunun fitness faaliyetlerine katılım oranının 8.9 katı daha fazladır. İsveç’i küresel

ölçekte nüfusun fitness faaliyetine katılımında 1. sıraya, Türkiye’yi ise 75. sıraya yerleştiren bu ekonomik rakamlar doğrudan kamu sağlığını etkilemektedir. Küresel ve ulusal dalgalanmaların yaşandığı mevcut ekonomik tabloda kısa vadede milli gelirin artırılmasının güç olmasından ötürü kamu sağlığını tehdit eden bu tabloyu değiştirebilmek adına fitness faaliyetleri ile ilgili ne gibi tedbirler alınabilir? Sosyal devlet politikaları bu konuda ilk elden fayda sağlayabilir.

Devlet kurumları ve kâr amacı gütmeyen kurum ve kuruluşların (Belediyeler, Üniversiteler, Gençlik Spor Müdürlükleri, Gençlik Merkezleri, çeşitli dernek ve vakıflar) işlettiği tesislerin sayısı artırılabilir; bu tarz kurumların tesislerine devlet desteği sağlanabilir; YÖK daha fazla üniversitede BESYO veya Spor Fakültelerinin kurulmasını teşvik edebilir; bu akademik birimlerin tesis imkanları kamuya açılabilir; spor ekipmanları üretecek özel teşebbüslere kredi, vergi muafiyeti biçiminde devlet desteği verilebilir, böylelikle yerli üretimle fitness salonu açmanın maliyetleri aşağı çekilmiş olur; şehir merkezlerinde yoğunlaşan salonlara çeperlerden erişim ekonomik ve lojistik gerekçelerle güç olduğu için kentsel çeperlerde, taşrada ve kırsalda daha büyük kitlelerin fitness faaliyetine katılımını teminen bu bölgelerde tesisleşmenin önü açılabilir, buralarda tesis yatırımı yapacak girişimciler benzer türden devlet teşviği bulabilmelidir.

Bu çalışmanın kapsamını oluşturan Eskişehir ili birkaç bakımdan böyle bir ulusal kalkınma hamlesi için akademik, endüstriyel ve kamusal altyapı oluşturması açısından iyi bir örnek olarak dikkate alınabilir. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi ve Eskişehir Teknik Üniversitesi gibi köklü üniversitelerin şehirde bulunması bu mesele ve çözümüne ilişkin akademik bilgi ve tecrübe açısından çok kıymetlidir. Bu üniversitelerden birisi olan Anadolu Üniversitesi’nde Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu (BESYO) 1993 yılında kurulmuştur. Bu yüksekokul 2013 yılında Spor Bilimleri Fakültesine dönüştürülmüştür ve 2018 yılında Eskişehir Teknik Üniversitesinin bünyesine dahil olmuştur (ESTÜ, 2022). Ayrıca bu üniversitelerde öğrenim görmekte olan öğrencilerin oluşturduğu dinamizm Eskişehir’i bir ‘öğrenci kenti’ne dönüştürmüştür. Bu gibi faktörler Eskişehir’i spor pratiklerinin analiz edilebileceği elverişli bir alana dönüştürmektedir.

Eskişehir’de 1990 yılında kurulmuş yerel bir marka bugün Eskişehir’de 5 adet olmak üzere tüm Türkiye’de 16 adet salona sahiptir. Aynı marka Eskişehir’de hem iç pazara hem de dış pazara fitness ekipmanları üreten bir sanayi kuruluşuna da sahiptir. Tüm bu

kurum ve kuruluşlar bu çalışma vesilesiyle önerilen ulusal bir fitness hareketinin yönetsel ve akademik ihtiyaçları adına paydaş yapılabilir. Eskişehir ilinin bu çalışmada belirginleşmiş olan fitness faaliyetlerine ilgisi ve Eskişehir Büyükşehir Belediyesi ile Eskişehir Teknik Üniversitesi'nin sunduğu kamusal fitness faaliyetleri iyi örnekler olarak değerlendirilmelidir.

Fitness pratikleri ve bu pratiklerin üzerinde gerçekleştiği alanlar olarak fitness salonları topluma ayna tutar. Bu sebeple hem bedene yönelik faaliyetlerin hem de bu faaliyetlerin icra edildiği yerlerin sosyolojik tahlili topluma dair bilgiler içermektedir. Fitness faaliyetleri ve salonların ortak paydası bedendir. Bu ikisinin hem öznesi hem de nesnesi olan beden sadece statik bir organizma değil, toplumun dinamiklerine göre değişen, toplumsal yapı tarafından şekillenen ve aynı zamanda yapıyı şekillendiren bir yapıdır. Tarihin büyük bir kısmında ihmal edilmiş ve yakın geçmişe kadar arzu nesnesi olarak algılanmakta olan beden artık hem imal edilen mamul hem de imalat sürecinin kendisi olmuştur. Bedenin statüsündeki bu değişim onun artık bireyin kimliğinin bir parçası değil kimliğin ta kendisi olduğunu göstermektedir. Kimliğin çoklu kimlikler evreninde değiştirilebilmesi neticesinde beden toplumsal konumun en önemli belirleyicilerinden birisi haline gelmiştir. Dolayısıyla beden ile ilgili, beden sosyolojik açıdan analiz edilmesine yönelik çalışmalar oldukça önem arz etmektedir. Bedeni toplumsalın bir parçası olarak anlayabilmek ise toplumun bütününe anlayabilmenin başlangıç noktasıdır. Bedenin değişim ve dönüşüm ilkelerini anlamak toplumun nasıl ve neden değiştiğini açıklayabilmek adına yararlı bilgiler sunar.

Bunun ilk adımlarından bir tanesi sporu sosyolojik bakışla tahlil etmektir. Dolayısıyla Türkiye'nin spor tarihini ve sosyolojik dinamiklerini anlamak üzere tarih, sosyoloji gibi disiplinlerin güncel ve tarafsız eserler üretmesine imkân sunulmalıdır. Bu türden akademik girişimlerin sürdürülebilir olması sağlanmalı bu doğrultuda bütçeden pay ayrılarak spor tarihine, spor ve beden sosyolojisine ilgi duyan genç bilim insanları desteklenmelidir. Böylelikle oluşturulması hedeflenen spor hafızasının bir parçası da bu çalışmanın zorluklar yaşadığı 'alanı resmetme' girişimi olmalıdır. Bu konuda otorite kurumlar en azından kısa vadede Türkiye'deki fitness, vücut geliştirme gibi bedensel faaliyetlerin kısa ve yakın tarihi ile mevcut durumuna dair çalışmalar yürütmeli. Bu konuda alandaki profesyonelleri ve beden/spor sosyolojisine ilgi duyan bilim insanlarını sürece dahil etmelidirler.

KAYNAKÇA

- Akdemir, A., İnandı, T., Akbaş, D., Karaoğlu Kahiloğulları, A., Eren, M., & Canpolat, B. I. (2012). Validity and reliability of a Turkish version of the body shape questionnaire among female high school students: Preliminary examination. *European Eating Disorders Review*, 20, 114–115. <https://doi.org/10.1002/erv.1106>
- Aktay, Y. (2003). İktidarın nesnesi ve kaynağı olarak beden ve kimlik politikaları: Kamusal alan tartışmalarına bir dipnot. *Sivil Toplum: Düşünce & Araştırma Dergisi*, 1(2), 17–23.
- Akın, Y. (2014). *Gürbüz ve yavuz evlatlar: Erken Cumhuriyet'te beden terbiyesi ve spor*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Amara, M. (2009). The Middle East and North Africa. In S. W. Pope & J. Nauright (Eds.), *Routledge companion to sports history* (pp. 498–509). New York: Routledge.
- Amber. (22 Aralık 2022). *Michelangelo's David: The perfect human form*. 3 Mart 2025 tarihinde <https://www.forthethepeoplecollective.org/michelangelos-david-the-perfect-human-form/> adresinden erişilmiştir.
- Andreasson, J., & Johansson, T. (2014a). The fitness revolution: Historical transformations in the global gym and fitness culture. *Sport Science Review*, 23(3–4), 91–112. <https://doi.org/10.2478/ssr-2014-0006>
- Andreasson, J., & Johansson, T. (2014b). *The global gym: Gender, health and pedagogies*. Palgrave Macmillan.
- Anlı, G., Akın, A., Eker, H., & Özçelik, B. (2015). Bedeni beğenme ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 36(2), 505–511. <https://doi.org/10.9761/JASSS2906>
- Arıcıoğlu, E. (2012). Kalkınma kavramına küreselleşme perspektifinden bir bakış. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1), 36–53.
- Atik, D., & Örtten, T. (2014). İdeal beden imgesini oluşturan sosyal ve kurumsal faktörler ve bu idealin bireyler üzerindeki etkileri. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25(1), 17–35. Erişim adresi: <http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/index.php/EFD/article/view/372>
- Atkinson, M. (2012). Norbert Elias and the Body in Routledge Handbook of Body Studies ed. Bryan S. Turner. Abingdon: Routledge (pp. 49–61).
- Atkinson, M. (2016). Tattooing and Civilizing Processes: Body Modification as Self-Control in C. Low ve J. Malacrida (Eds.) *Sociology of the Body: A Reader*. 2. Basım. Ontario: Oxford University Press. (pp. 328–335).
- Avalos, L., Tylka, T. L., & Wood-Barcalow, N. (2005). The Body Appreciation Scale: Development and psychometric evaluation. *Body Image*, 2, 285–297. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2005.06.002>
- Aytaç, Ö. (2002). Boş zaman üzerine kuramsal yaklaşımlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 231–260.
- Bal, H. (2015). *Sosyolojide yöntem ve araştırma teknikleri*. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Bal, H. (2016). *Nitel araştırma yöntem ve teknikleri*. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Balkız, B. (2004). Frankfurt okulu ve eleştirel teori: Sosyolojik pozitivizmin eleştirisi. *Sosyoloji Dergisi*, 12-13, 135–158. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Bandy, S. J. (2009). Gender. In S. W. Pope & J. Nauright (Eds.), *Routledge companion to sports history* (pp. 129–147). New York: Routledge.
- Barberini Corsini National Galleries. (t.y.). *Narcissus*. 3 Mart 2025 tarihinde <https://barberinicornisini.org/en/opera/narcissus/> adresinden erişilmiştir.
- Baudrillard, J. (2010). *Simulakrlar ve simulasyon* (O. Adanır, Çev.). Ankara: Doğubati Yayınları.
- Baudrillard, J. (2013). *Tüketim toplumu* (H. Deliceaylı & F. Keskin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2017). *The consumer society: Myths and structures*. (Revised edition). Sage.

- Baker, J. W. (2009). Religion. In S. W. Pope & J. Nauright (Eds.), *Routledge companion to sports history* (pp. 216–228). New York: Routledge.
- Barber, K. (2008). The well-coiffed man: Class, race, and heterosexual masculinity in the hair salon. *Gender and Society*, 22(4), 455–476. <https://doi.org/10.1177/0891243208321168>
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, tüketim ve yeni yoksullar* (Ü. Öktem, Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bauman, Z. (2006). *Liquid modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. (2012). *Küreselleşme: Toplumsal sonuçları* (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Becic, S. (2016). Fitness throughout the history of time. Retrieved December 28, 2018, from <http://www.healthfitnessrevolution.com/fitness-throughout-the-history-of-time/>
- Bocock, R. (2005). *Tüketim* (İ. Kutluk, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Berger, P., ve Luckman, T. (2008). *Gerçekliğin sosyal inşası: Bir bilgi sosyolojisi incelemesi* (V. S. Öğütle, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Berk, K. (2015). Sosyo-ekonomik ve kültürel faktörler: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi örneği. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, Anadolu Üniversitesi.
- Berk, K. (2020). Bedenin eril tarihi. G. Demez, M. Timurturkan, & C. Ertan (Ed.), *Bedenin sosyolojisi: Gündelik hayatın cisimleşme deneyimleri, tıbbileştirme ve dijital gözetim içinde* (ss. 239-262). Bağlam Yayınları.
- Berktaş, F. (2003). Tarihin Cinsiyeti, İstanbul: Metis.
- Bilgin, R. (2015). Tüketim kültüründe kadın bedeninin cinsel kurgu olarak konumlandırılması ve sunumu. *International Journal of Social Science*, 36, 309–329.
- Bilgin, R. (2016). Geleneksel ve modern toplumda kadın bedeni ve cinselliği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 219–243.
- Bingöl, O. (2017). Beden sosyolojisi: Nasıl? Niçin? *Mavi Atlas*, 5(1), 86–96.
- Booth, D. (2009). Theory. In S. W. Pope & J. Nauright (Eds.), *Routledge companion to sports history* (pp. 12–33). New York: Routledge.
- Bora, T., ve diğerleri. (2011). Boşuna mı okuduk?. İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (1978). Sport and social class. *Social Science Information*, 17(6), 819-840. <https://doi.org/10.1177/053901847801700603>
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood Press.
- Bourdieu, P. (1991). How can one be a sportsman? In P. Bourdieu (Ed.), *Sociology in question* (pp. 129–143). SAGE Publications. (Original work published 1984)
- Bourdieu, P. (1992). *The logic of practice*. California: Stanford University Press.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bourdieu, P. (1996). *Distinction: A social critique of the judgement of taste* (R. Nice, Trans.). Harvard University Press. (Original work published 1979)
- Bourdieu, P. (2013a). *Seçilmiş metinler* (L. Ünsaldı, Çev.). İstanbul: Heretik Yayınları. (Orijinal eser 1987 yılında yayımlanmıştır.)
- Bourdieu, P. (2013b). *Outline of a theory of practice* (R. Nice, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayırım: Beğeni yargısının toplumsal eleştirisi* (D. Fırat & G. Berkkurt, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları. (Orijinal eser 1979 yılında yayımlanmıştır.)
- Bourdieu, P. (2016). *Akademik aklın eleştirisi: Pascalca düşünme çabaları* (P. B. Yalın, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal eser 1997 yılında yayımlanmıştır.)
- Bridges, T. S. (2009). Gender capital and male bodybuilders. *Body & Society*, 15(1), 83–107.

- Calhoun, C. (2007). Bourdieu sosyolojisinin ana hatları. In G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, & Ü. Tatlıcan (Eds.), *Ocak ve zanaat* (pp. 77–129). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Carles, P. (Yönetmen). (2001). *La sociologie est un sport de combat* [Belgesel]. CP Productions; VF Films. (Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=saZQigTgpFU>) (Erişim Tarihi: 10.3.2024)
- Coulon, A. (2010). *Etnometodoloji* (Ü. Tatlıcan, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Cregan, K. (2006). *The sociology of the body*. London: Sage.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (5. baskı). Sage Publications.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (2nd ed.). Sage Publications.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). Sage.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Crossley, N. (2012). Phenomenology and the body. In B. S. Turner (Ed.), *Routledge handbook of body studies* (pp. 130–143). Abingdon: Routledge.
- Cuff, E. C., Sharrock, W. W., Dennis, A. J., & Francis, D. W. (2016). *Perspectives in sociology* (6th ed.). Routledge.
- Çabuklu, Y. (2004). *Toplumsalın sınırında beden*. İstanbul: Kanat Yayınları.
- Çakı, F. (2011). Türk sosyolojisinde yeni arayışlar: Beden sosyolojisi üzerine ilk kitap denemeleri. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(Mayıs), 184–192.
- Çatalcalı, A. (2014). Fitness dergilerinde beden kullanımı: *Formsante* ve *Women's Health* dergileri. *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 4, 8–29.
- Çetin, E. (2009). Çalışma yaşamında bedenin değişen görünümü. *Journal of Human Sciences*, 6(1), 73–83. Erişim adresi: <https://j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/578>
- Çil, H. (2017). Toplumsal dünyanın bedensel temelleri: Durkheim, Simmel ve Weber sosyolojisinde bedenin yeri. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (Sefad, 37)*, 449–464. Erişim adresi: <http://sefad.selcuk.edu.tr/sefad/article/view/767>
- Çok, F. (1990). Body image satisfaction in Turkish adolescents. *Adolescence*, 25, 409–414.
- De Beauvoir, S. (1989). *The second sex* (H. M. Parshley, Trans.). Vintage. First published in 1949.
- Demez, G. (2005). *Kabadayıdan sanal delikanlıya değişen erkek imgesi*. İstanbul: Babil Yayınları.
- Demez, G. (2009). Sınıfsal ve bireysel kimlik oluşumunda beden sorunu: Habitus. *Toplumbilim*, 24(Beden Sosyolojisi Özel Sayısı), 17–25.
- Demez, G. (2012). Medyada yeni sağlık anlayışları ve kadın bedeni. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 512–532.
- Demirel, D. H., & Yıldırım, İ. (2013). The philosophy of physical education and sport from ancient times to the Enlightenment. *European Journal of Educational Research*, 2(4), 191–202. <https://doi.org/10.12973/eu-jer.2.4.191>
- Denzin, N. K. (1999). Dennis Hopper, McDonalds and Nike. In B. Smart (Ed.), *Resisting McDonaldization* (pp. 163–185). London: Sage.
- Doğan, S. (2010). Tüketim kültüründe kadın bedeninin idealize edilmesine yönelik kadın algılamaları ve tüketim davranışlarıyla ilişkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 51–59.
- Doğan, T. (2010). Sosyal görünüş kaygısı ölçeğinin Türkçe uyarlaması: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)*, 39, 151–159.
- Dünya Bankası. (2018). Kişi başına düşen GSYH (cari ABD doları). *World Bank Data*. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2018&locations=SE-TR&start=2015>

- EBB - Eskişehir Büyükşehir Belediyesi. (2021). *Eskişehir istatistikleri: 2020*. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Yayını.
- Eichberg, N. (2009). Body culture. In S. W. Pope & J. Nauright (Eds.), *Routledge companion to sports history* (pp. 162–181). New York: Routledge.
- Elias, N. (2000). *The civilizing process: The history of manners* (E. Jephcott, Trans.). Oxford: Blackwell.
- Elias, N. (2004a). *Uygarlık süreci (Cilt 1)* (E. Ateşman, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal eser ilk olarak 1939 yılında yayımlanmıştır.)
- Elias, N. (2004b). *Uygarlık süreci (Cilt 2)* (E. Özbek, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal eser ilk olarak 1939 yılında yayımlanmıştır.)
- Encyclopaedia Britannica. (t.y.). *Charles Atlas*. 3 Mart 2025 tarihinde <https://www.britannica.com/biography/Charles-Atlas> adresinden erişilmiştir.
- Encyclopaedia Britannica. (2023). *Vitruvian man*. In *Encyclopaedia Britannica*. Retrieved January 15, 2025, from <https://www.britannica.com/topic/Vitruvian-man>
- Erbay, H. (2018). Eski hukuk sisteminden yeni hukuk sistemine geçiş süreci, nedenleri ve Türk hukuk devrimi. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 211–238. <https://doi.org/10.30561/sinopusd.478384>
- Erden, Ö. O. (2008). Akıl/beden dikotomisinden modern eril politik uğrağa: Beden'in inşasından cinsiyetçi politika üzerine bir not. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(4), 129–138. Erişim adresi:
- Ergur, A. (2016). Enformasyon çağında yabancılaşma, ağ toplumunda anomi: Yeni hakikat rejimi ve bölünmüş gerçeklik deneyimi. In A. Ergür, *Buruk şenlik: Enformasyon toplumunda anomi ve yabancılaşmanın yeni biçimleri* (ss. 17–56). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Ersöz, A. (2014). Tüketim toplumunda "sıfır beden" söylemi: Neden ve sonuçları üzerine sosyolojik bir değerlendirme. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27(2), 37–53. Erişim adresi: <http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/index.php/EFD/article/view/632>
- Ertan, C. (2017). *Dövmeli bedenler: Bir beden sosyolojisi kitabı*. Phoenix Yayınevi.
- Ertan, C. (2020a). *Akışkan zamanın cisimleşen deneyim alanı olarak beden üzerine sosyolojik bir tartışma*. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(38), 51-77.
- Ertan, C. (2020b). *Bedenin 'Estetik' direnişi: Modanın muhalif gündemleri*. Muhakeme Dergisi, 3(2), 67-76. <https://doi.org/10.33817/muhakeme.831507>
- Escultores México. (t.y.). *Escultores - Esculturas, Bustos, Estatuas*. 20 Aralık 2024 tarihinde <https://escultoresmexico.com/> adresinden erişilmiştir.
- ESTÜ Spor Bilimleri Fakültesi. (2022). *2022-2023 Akademik Yılı Antrenörlük Eğitimi, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği, Rekreasyon Programı Ön Kayıt ve Özel Yetenek Sınavı Kılavuzu*. [Kılavuz PDF dosyası].
- Featherstone, M. (1983). The body in consumer culture. *Theory, Culture & Society*, 1(2), 18–33. <https://doi.org/10.1177/026327648300100203>
- Featherstone, M. (2005). Body modification: An introduction. In M. Featherstone (Ed.), *Theory, Culture & Society: Body modification* (pp. 1–14).
- Featherstone, M. (2006). Body image/body without image. *Theory, Culture & Society*, 23, 233–236.
- Featherstone, M. (2016). The body in consumer culture. In C. Low & J. Malacrida (Eds.), *Sociology of the body: A reader* (2nd ed., pp. 314–319). Ontario: Oxford University Press.
- Fiske, J. (1999). *Popüler kültürü anlamak* (S. İrvan, Çev.). Ankara: Ark Yayınları.
- Fişek, K. (1985). *100 soruda Türkiye spor tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Foucault, M. (2001). *Hapishanenin doğuşu* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Yayınları.
- Foucault, M. (1993). *Cinselliğin tarihi* (H. U. Tanrıöver, Çev.). İstanbul: Afa Yayınları.
- Frederick, A. B. (1998). *Gymnastics*. Retrieved December 28, 2018, from <https://www.britannica.com/sports/gymnastics#ref700589>

- Galtung, J. (2005). Meeting basic needs: Peace and development. In F. A. Huppert, N. Baylis, & B. Keverne (Eds.), *The science of well-being* (pp. 474–501). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198567523.003.0019>
- Gallerie dell'Accademia. (t.y.). *Study of the proportions of the human body, known as the Vitruvian Man*. 3 Mart 2025 tarihinde <https://www.gallerieaccademia.it/en/study-proportions-human-body-known-vitruvian-man> adresinden erişilmiştir.
- Galleria dell'Accademia di Firenze. (t.y.). *Michelangelo's David*. 3 Mart 2025 tarihinde <https://www.accademia.org/explore-museum/artworks/michelangelos-david/> adresinden erişilmiştir.
- Garratt, L. (2016). Using Bourdieusian scholarship to understand the body: Habitus, hexis and embodied cultural capital. In J. Thatcher, N. Ingram, C. Burke, & J. Abrahams (Eds.), *Bourdieu: The next generation* (pp. 73–87). Oxon: Routledge.
- Gelekçi, C. (2011). Zygmunt Bauman: Modernlik ve postmodernlik. In A. G. Baran & S. Suğur (Eds.), *Çağdaş sosyoloji kuramları* (ss. 76–97). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gems, R. G. (2009). The city. In S. W. Pope & J. Nauright (Eds.), *Routledge companion to sports history* (pp. 51–70). New York: Routledge.
- Giddens, A. (2008a). *Sosyoloji* (C. Güzel, Ed.; H. Özel, A. Sönmez, Z. Mercan, İ. Yılmaz, E. Rızvanoğlu, M. A. Sarı, Ş. P. Güzel & M. Özcan, Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Giddens, A. (2008b). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Gill, R., Henwood, K., & McLean, C. (2016). Body projects and the regulation of normative masculinity. In C. Low & J. Malacrida (Eds.), *Sociology of the body: A reader* (2nd ed., pp. 131–135). Ontario: Oxford University Press.
- Given, L. M. (2008). *The Sage encyclopedia of qualitative research methods* (Vol. 1–2). SAGE Publications, Inc.
- Glesne, C. (2013). *Nitel araştırmaya giriş* (A. Ersoy & P. Yalçınoglu, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Global Wellness Institute (GWI). (2019). *Move to be well: The global economy of physical activity*. Global Wellness Institute. Retrieved from <https://www.globalwellnessinstitute.org>
- Global Wellness Institute. (2024). *Global wellness economy monitor 2024*. Global Wellness Institute. Retrieved from <https://www.globalwellnessinstitute.org>
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Doubleday Anchor Books, Doubleday & Company, Inc.
- Goffman, E. (2016a). *Günlük yaşamda benliğin sunumu* (B. Çezar, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Göker, E. (2007). "Ekonomik indirgemeci" mi dediniz? In G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, & Ü. Tatlıcan (Eds.), *Ocak ve zanaat* (pp. 277–302). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gönç Şavran, T. (2009). Sosyolojide nicel ve nitel araştırma yöntemleri. İçinde N. Suğur (Ed.), *Sosyolojide araştırma yöntem ve teknikleri* (ss. 78–96). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gönç Şavran, T. (2011). Fenomenoloji ve fenomenolojik sosyoloji. İçinde S. Suğur (Ed.), *Modern sosyoloji tarihi* (ss. 116–142). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Görgün Baran, A., & Aykutan, A. (2011). Manuel Castells: Enformasyon çağı ve ağ toplumu teorisi. In S. Suğur & A. Görgün Baran (Eds.), *Sosyolojide yakın dönem gelişmeler* (ss. 104–123). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Görgün Baran, A., & Olgun, C. K. (2011). Tüketim toplumu, simülasyon/simülakrlar ve sessiz çoğunluk: Jean Baudrillard. In A. G. Baran & S. Suğur (Eds.), *Çağdaş sosyoloji kuramları* (ss. 98–117). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Görgün Baran, A., & Özsöz, C. (2011). Pratik kültür, sermaye, habitus ve alan teorileriyle Pierre Bourdieu sosyolojisi. In S. Suğur & A. Görgün Baran (Eds.), *Sosyolojide yakın dönem gelişmeler* (ss. 2–21). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Guttmann, A. (2004). *Sports: The first five millennia*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- Guy, J. S. (2019). *Theory beyond structure and agency*. Palgrave Studies in Relational Sociology. Cham: Palgrave Macmillan.
- Gülkaya Timurturk, M. (2008). Felsefi bedenden sosyolojik bedene. *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 1(4), 1–14.
- Güven, U. Z. (2016). Çok merkezli kent, mekansallık ve kültür: Sreklikler ve kopuşlar. In A. Ergr (Ed.), *Buruk şenlik: Enformasyon toplumunda anomi ve yabancılaşmanın yeni biçimleri* (ss. 279–296). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Hacıoğlu, M. (2017). Üniversite ğrencilerinin beden imgesi hoşnutluğu ve iletişim becerilerinin incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(2), 1–16.
- Haşlakoğlu, O. (2009). Uçurum Konak: Ben/beden. *Toplumbilim*, 24 (Beden Sosyolojisi zel Sayısı), 13–16.
- Hearn, J. (2012). Male bodies, masculine bodies, men’s bodies: The need for a concept of gex. In B. S. Turner (Ed.), *Routledge handbook of body studies* (pp. 307–320). Abingdon: Routledge.
- Hepşen, . (2010). Tevrat, İncil ve Kuran-ı Kerim’de kadın bedeni. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hızal Gençtürk, G. S. (2013). *Cumhuriyetin “ılanı”: Türkiye’de modernleşmeyi reklam metinlerinden okumak 1928–1950*. Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Himam Er, D. F. (2009). Modanın yaratım nesnesi olarak “tasarı bedenler”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 2, 17–24.
- History of Fitness. (n.d.). *History of general fitness*. Retrieved December 26, 2018, from <https://healthandfitnesshistory.com/explore-history/history-of-general-fitness/>
- Hobbes, T. (1839). *The English works of Thomas Hobbes of Malmesbury; Now first collected and edited by Sir William Molesworth, Bart., 11 vols. Vol. 3*. London: Bohn. Retrieved July 11, 2020, from <https://oll.libertyfund.org/titles/585>
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan* (S. Lim, Çev., 6th ed.). Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi. İstanbul: YKY Yayınları.
- Holmlund, C. A. (1989). Visible difference and flex appeal: The body, sex, sexuality, and race in the "Pumping Iron" films. *Cinema Journal*, 28(4), 38–51. <https://doi.org/10.2307/1225394>
- Hung, R. (2010). Living and learning as responsive authoring: Reflections on the feminist critiques of Merleau-Ponty’s anonymous body. *Indo-Pacific Journal of Phenomenology*, 10(1), 1–8. <https://doi.org/10.2989/IPJP.2010.10.1.5.1077>
- Hutson, D. J. (2016). Training bodies, building status: Negotiating gender and age differences in the US fitness industry. *Qualitative Sociology*, 39, 49–70. <https://doi.org/10.1007/s11133-015-9319-y>
- IHRSA. (2020). *The 2020 IHRSA global report*. Health & Fitness Association. Retrieved from <https://www.healthandfitness.org/publications/the-2020-ihrsa-global-report/>
- Illich, I. (2017). *Sağlığın gaspı* (S. Sertabiboğlu, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Jary, D. (1999). The McDonaldization of sport and leisure. In B. Smart (Ed.), *Resisting McDonaldization* (pp. 116–135). London: Sage.
- Jenkins, R. (2006). *Key sociologists: Pierre Bourdieu*. New York: Routledge.
- Kalan, . (2014). Foucault’un biyopolitika kavramı bağlamında moda ve beden: Vogue dergisi üzerinden bir söylem analizi. *Selçuk İletişim*, 8, 20–30.
- Kalaycıoğlu, S., Çelik, K., Çelen, ., & Türkyılmaz, S. (2010). Temsili bir örneklemde sosyo-ekonomik statü (SES) lçm aracı geliştirilmesi: Ankara kent merkezi rneği. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 183–220.
- Kaplan, Y., & Akkaya, C. (2013). Toplumsal tabaka farklılıklarının spora yansıyan sonuçları (Antalya rneği). *Mediterranean Journal of Humanities*, 3(2), 143–158.

- Karaçam, M. Ş., & Koca, C. (2014). Vücut geliştirme alanında besin desteği kullanımına sosyolojik açıdan bakış: "Abi ben yeni başladım, benim almama gerek var mı?". *Toplum ve Hekim*, 29(5), 366–380.
- Kaya, İ. (2013). Klasik sosyolojide beden problemi ve birer bedensel deneyim olarak sağlık-hastalık çözümlmeleri. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1), 117–131.
- Koca, E., & Dağlar, G. (2017). Politik olayların kadın modasına tematik yansımaları üzerine bir analiz. *Idil*, 6(29), 349–366.
- Koçak, N., Turan, E. B., & Şahan, H. (2018). Erken Cumhuriyet dönemi beden terbiyesi, spor ve militarizm. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(57), 925–931.
- Koçak Turhanoglu, F. A. (2011a). Postmodernizm ve mekan: David Harvey. In S. Suğur & A. Görgün Baran (Eds.), *Sosyolojide yakın dönem gelişmeler* (ss. 178–204). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Koçak Turhanoglu, F. A. (2011b). Sembolik etkileşimcilik. In S. Suğur (Ed.), *Modern sosyoloji tarihi* (pp. 88–115). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Köse, H. (2010). Tüketim toplumunda bir sosyal beden kurgusu olarak kadın. In *21. Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar: Değişim ve Güçlenme (Cilt IV)* (ss. 125–137). İzmir: Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi.
- Kyle, G. D. (2009). Origins. In S. W. Pope & J. Nauright (Eds.), *Routledge companion to sports history* (pp. 114–128). New York: Routledge.
- Le Breton, D. (2016). *Bedene veda* (A. U. Kılıç, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Le Corre, E. (2014, September 24). The history of physical fitness. Retrieved December 27, 2018, from <https://www.artofmanliness.com/articles/the-history-of-physical-fitness/>
- Low, C., & Malacrida, J. (2016). Sociological understandings of the body. In C. Low & J. Malacrida (Eds.), *Sociology of the body: A reader* (2nd ed., pp. 1–4). Ontario: Oxford University Press.
- Lüküslü, D., & Dinçşahin, Ş. (2013). Shaping bodies shaping minds: Selim Sırrı Tarcan and the origins of modern physical education in Turkey. *The International Journal of the History of Sport*, 30(3), 195–209. <https://doi.org/10.1080/09523367.2012.742067>
- Lyon, D. (2001). *Surveillance society: Monitoring everyday life*. Philadelphia: Open University Press.
- Maguire, J. (1992). Towards a sociological theory of sport and the emotions: A process-sociological perspective. In E. Dunning & C. Rojek (Eds.), *Sport and leisure in the civilizing process: Critique and counter-critique* (pp. [96-120]). London: Macmillan Academic.
- Maguire, J. (2008). *Fit for consumption: Sociology and the business of fitness*. Routledge.
- Majumdar, B. (2007). Nationalist romance to postcolonial sport: Cricket in 2006 India. *Sport in Society*, 10(1), 88–100. <https://doi.org/10.1080/17430430600989175>
- Malacrida, J., & Low, C. (2016). Introduction: Tracing the body in classical and contemporary theory. In C. Low & J. Malacrida (Eds.), *Sociology of the body: A reader* (2nd ed., p. x). Ontario: Oxford University Press.
- Mauss, M. (1973). Techniques of the body. *Economy and Society*, 2(1), 70–88. <https://doi.org/10.1080/030851473000000003>
- McComb, D. G. (1999). *Sports: An illustrated history*. New York: Oxford University Press.
- McComb, D. G. (2004). *Sports in world history*. New York: Routledge.
- McEwen, I. K. (2003). *Vitruvius: Writing the body of architecture*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Mechikoff, R. A. (2010). *A history and philosophy of sport and physical education: From ancient civilizations to the modern world*. New York: McGraw-Hill.
- Merleau-Ponty, M. (2012). *Phenomenology of perception*. London: Routledge.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çev.). Ankara: Nobel Yayınları.

- Miller, S. G. (2006). *Ancient Greek athletics*. New Haven: Yale University Press.
- Mkhize, S. (15 Şubat 2025). *Eugen Sandow was the posterboy of physical culture – his 1904 visit to South Africa reinforced racist ideas*. *The Conversation*. 3 Mart 2025 tarihinde <https://theconversation.com/eugen-sandow-was-the-posterboy-of-physical-culture-his-1904-visit-to-south-africa-reinforced-racist-ideas-230685> adresinden erişilmiştir.
- Monaghan, L. F. (2007). McDonaldizing men's bodies? Slimming, associated (ir)rationalities and resistances. *Body & Society*, 13(2), 67–93. <https://doi.org/10.1177/1357034x07077776>
- Møller, V. (2009). Science and technology. In S. W. Pope & J. Nauright (Eds.), *Routledge companion to sports history* (pp. 182–196). New York: Routledge.
- Mutlu, M. (2020). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e beden terbiyesi ve sporda öncü bir isim: Selim Sırrı Tarcan (1874–1957)*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- NaMaximum. (7 Aralık 2018). *Fitness nutrition according to Schwarzenegger: 5 principles to follow*. 3 Mart 2025 tarihinde <https://www.namaximum.com/articles-and-announcements/articles/fitness-nutrition-according-to-schwarzenegger-5-principles-to-follow/> adresinden erişilmiştir.
- National Wellness Institute. (2025). Six dimensions of wellness. Retrieved from <https://nationalwellness.org/resources/six-dimensions-of-wellness/>
- Nazlı, A. (2009). Sosyolojik bakışın eşiğindeki beden. G. Demez (Dü.), *Toplumbilim (Beden Sosyolojisi Özel Sayısı)*, 24, 61–68.
- Neuman, W. L. (2013a). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar-I* (S. Özge, Çev.). Ankara: Yayın Odası.
- Neuman, W. L. (2013b). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar-II* (S. Özge, Çev.). Ankara: Yayın Odası.
- Nevra, F. S., & Akbulut, M. Y. (2017). Nitel araştırmaların desenlenmesi. İçinde F. S. Nevra & Y. Bayyurt (Ed.), *Nitel araştırma yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Noble, G., & Watkins, M. (2003). So, how did Bourdieu learn to play tennis? Habitus, consciousness and habituation. *Cultural Studies*, 17(3–4), 520–539.
- Nye, R. A. (1982). Degeneration, neurasthenia and the culture of sport in Belle Epoque France. *Journal of Contemporary History*, 17(1), 51–68. <https://doi.org/10.1177/002200948201700103>
- OECD. (2018). Gelir dağılımı: Gini katsayısı (harcanabilir gelir) [Veri seti]. *OECD Income Distribution Database*. Retrieved from <https://data.oecd.org>
- Öngören, B. (2015). Sosyolojik açıdan sağlıklı beden imgesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 34, 25–45.
- Özbolat, A. (2011). Postmodern dönemde bedenin tüketim temelinde yeniden inşası. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(38), 317–334.
- Özcan, B. (2007). Geç kapitalist tüketim toplumunun tüketici kimliklerine ev sahipliği yapan “meta beden”. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 2(3), 217–238.
- Özdağ, S., Yeniçeri, M., Fişekçioğlu, İ. B., Akçakoyun, F., & Kürkcü, R. (2009). Devlet memurlarının boş zaman değerlendirme eğilimleri, antropometrik ve fiziksel uygunluk seviyeleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 307–323.
- Özdemir, Ö. (2016). Moda programlarında kadın bedeninin metalaşması. *Akdeniz İletişim*, 25, 245–270.
- Özlük, D. (2019). Türkiye Türkçesinde Farsça kökenli kelimeler. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3rd ed.). Sage Publications.
- Paulle, B., Heerikhuizen, B. V., & Emirbayer, M. (2011). Elias and Bourdieu. In S. Susen & B. S. Turner (Eds.), *The legacy of Pierre Bourdieu* (pp. 69–93). London: Anthem Press. <https://doi.org/10.7135/upo9780857289278.008>

- Pedersen, P. V., & Thomsen, T. T. (2017). Bodywork and bodily capital among youth using fitness gyms. *Journal of Youth Studies*, 20(4), 430–445. <https://doi.org/10.1080/13676261.2016.1241864>
- Polley, M. (1998). *Moving the goalposts: A history of sport and society since 1945*. New York: Routledge.
- Robertson, R. (1997). Glocalization: Time-space and homogeneity-heterogeneity. In M. Featherstone, S. Lash, & R. Robertson (Eds.), *Global modernities* (pp. 25–44). London: Sage.
- Romanell, P. (1961). Locke's aphorisms on education and health. *Journal of the History of Ideas*, 22(4), 549–554. <https://doi.org/10.2307/2708030>
- Ritzer, G. (2000). *Büyüdü bozulmuş dünyayı büyülemek: Tüketim araçlarının devrimcileştirilmesi* (Ş. S. Kaya, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ritzer, G. (2003). Rethinking globalization: Glocalization/globalization and something/nothing. *Sociological Theory*, 21(3), 193–209. <https://doi.org/10.1111/1467-9558.00185>
- Ritzer, G. (2011a). *Küresel dünya* (M. Pekdemir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ritzer, G. (2011b). *Toplumun McDonalddlaştırılması: Çağdaş toplum yaşamının değişen karakteri üzerine bir inceleme* (Ş. S. Kaya, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2015). *Çağdaş sosyoloji kuramları ve klasik kökleri* (I. Ertuna Howison, Çev.). Ankara: De Ki Sosyoloji.
- Rodriguez, M. (2018). Key findings from the 2018 IHRSA global report. Retrieved December 26, 2018, from <http://fitnessbusinesscanada.com/editorials/key-findings-from-the-2018-ihrsa-global-report/4609>
- Rousseau, J. J. (2003). *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kökeni* (E. Ergun, Çev.). Ankara: Yeryüzü Yayınları.
- Sart, G. (2017). Fenomenoloji ve yorumlayıcı fenomenolojik analiz. İçinde F. S. Nevra & Y. Bayyurt (Ed.), *Nitel araştırma yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* (ss. 70–81). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sassatelli, R. (1999). Interaction order and beyond: A field analysis of body culture within fitness gyms. *Body and Society*, 5(2–3), 227–248.,
- Sassatelli, R. (2010). *Fitness culture: Gyms and the commercialisation of discipline and fun*. New York: Palgrave Macmillan.
- Sehlikoglu, S. (2017). Women's sporting bodies and nationalism in Turkey: An encyclopedia entry. *Encyclopedia of Women & Islamic Cultures*, 14.
- Sennett, R. (2008). *Ten ve taş: Batı uygarlığında beden ve şehir* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2014). *Karakter aşınması: Yeni kapitalizmde işin kişilik üzerindeki etkileri* (B. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Shephard, R. J. (2015). *An illustrated history of health and fitness, from pre-history to our post-modern world*. London: Springer.
- Shephard, R. J. (2018). *A history of health & fitness: Implications for policy today*. Canada: Springer.
- Shilling, C. (1991). Educating the body: Physical capital and the production of social inequalities. *Sociology*, 25(4), 653–672. <https://doi.org/10.1177/0038038591025004006>
- Shilling, C. (2004). Physical capital and situated action: A new direction for corporeal sociology. *British Journal of Sociology of Education*, 25(4), 473–487. <https://doi.org/10.1080/0142569042000236961>
- Shilling, C. (2007). Sociology and the body: Classical traditions and new agendas. *The Sociological Review*, 55(s1), 1–18. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2007.00689>
- Shilling, C. (2016). The body and physical capital. In C. Low & J. Malacrida (Eds.), *Sociology of the body: A reader* (2nd ed., pp. 17–25). Ontario: Oxford University Press.
- Shilling, C. (2020). Bedenin eğitimi: Bedensel sermaye ve toplumsal eşitsizliklerin üretilmesi. In K. Berk (Çev.), *Bedenin sosyolojisi: Gündelik hayatın cisimleşme deneyimleri, tıbbileştirme ve dijital gözetim* (ss. 198–220). İstanbul: Bağlam Yayınları.

- Shukla, G., & Lotha, G. (2008). Philanthropinism. Retrieved December 26, 2018, from <https://www.britannica.com/topic/Philanthropinum>
- Swami, V., Özgen, L., Gökçen, E., & Petrides, K. V. (2014). Body image among female university students in Turkey: Concurrent translation and validation of three body image measures. *International Journal of Culture and Mental Health*, 8(2), 176–191. <https://doi.org/10.1080/17542863.2014.917117>
- Swartz, D. (1997). *Culture and power: The sociology of Pierre Bourdieu*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sweetman, P. (2012). Modified bodies: Texts, projects and process. In B. S. Turner (Ed.), *Routledge handbook of body studies* (pp. 347–361). Abingdon: Routledge.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi* (O. Akinhay, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Synnott, A. (1995). (Review) *The body and social theory* by Chris Shilling. *Contemporary Sociology*, 24(3), 368–369.
- Synnott, A. (2016). Body: Tomb, temple, machine, and self. In C. Low & J. Malacrida (Eds.), *Sociology of the body: A reader* (2nd ed., pp. 41–49). Ontario: Oxford University Press.
- Tatlıcan, Ü., & Çeğin, G. (2007). Habitus ya da yapının ikililiği. In G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, & Ü. Tatlıcan (Eds.), *Ocak ve zanaat* (pp. 303–367). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tarakçıoğlu, S. (2014). A failed project in Turkey's sports history: The law on physical education of 1938. *The International Journal of the History of Sport*, 31(14), 1807–1819. <https://doi.org/10.1080/09523367.2014.940906>
- Tekin, F. (2016). Geleneksel dönemden post-modern döneme beden anlayışının değişimi. *Journal of Turkish Studies*, 11(2), 1153–1172. <https://doi.org/10.7827/TURKISHSTUDIES.9351>
- Terry, L. (2018). Growth study. *Health Club Management*, (218), 42–50. UK: The Leisure Media Co. Ltd.
- Toruk, İ., Güran, S., & Sine, R. (2016). Boş zaman aktivitelerinin toplumsal cinsiyet ekseninde medyada temsili. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (33), 301–324.
- Turner, B. S. (2000). *Statü* (K. İnal, Çev.). Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Turner, B. S. (2012a). Introduction: The turn of the body. In B. S. Turner (Ed.), *Routledge handbook of body studies* (pp. 1–18). Abingdon: Routledge.
- Turner, B. S. (2012b). Embodied practice: Martin Heidegger, Pierre Bourdieu and Michel Foucault. In B. S. Turner (Ed.), *Routledge handbook of body studies* (pp. 62–74). Abingdon: Routledge.
- Turner, S. P. (2013). *Sosyal teori ve sosyoloji: Klâsikler ve ötesi* (Ü. Tatlıcan, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Türk, H. B. (2008). Eril tahakkümü yeniden düşünmek: Erkeklik çalışmaları için bir imkân olarak Pierre Bourdieu. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 112, 119–147.
- Türkiye Herkes İçin Spor Federasyonu (HİS). (2018, March 2). Wellness nedir? *HİS Blog*. Retrieved from <https://his.gov.tr/wellness-nedir>
- Türkiye Herkes İçin Spor Federasyonu (HİS). (2019). *Türkiye Herkes İçin Spor Federasyonu ana statüsü*. [PDF dosyası].
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2019). Yıllık gayrisafi yurt içi hasıla, 2018. Retrieved from <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Annual-Gross-Domestic-Product-2018-30890>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları: İl ve ilçelere göre nüfus. *Türkiye İstatistik Kurumu*. Retrieved from <https://cip.tuik.gov.tr/>
- Türkmen, M. (2012). Siyasal toplumsallaşma aracı olarak beden eğitimi ve spor; işçi sporları ve Türkiye'deki etkileri (1923-1938). *Yayımlanmamış doktora tezi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Türkmen, M. (2013). Erken Cumhuriyette beden eğitimi ve sporun ideolojik temelleri. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(6), 729–740. Ankara.

- Urry, J. (1999). *Mekanları tüketmek* (R. G. Ögdül, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ünal, A. Z. (2017). Spor etkinliğinin sosyal tabakalaşma bağlamında anlamı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1274–1288. Erişim adresi: <http://www.itobiad.com/issue/28774/307942>
- Ünver, D. (2004). Atatürk ve spor. *Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Türklük Bilgisi Dergisi*, 1, 167–172.
- Veblen, T. (2005). *Aylak sınıfın teorisi* (Z. Gültekin & C. Atay, Çev.). İstanbul: Babil Yayınları.
- Wacquant, L. J. (2012). *Ruh ve beden: Acemi bir boksörün defterleri*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Wagner, P. E. (2016). Picture perfect bodies: Visualizing hegemonic masculinities produced for/by male fitness spaces. *International Journal of Men's Health*, 15, 235–258.
- Wagner, P. E. (2017). Bulking up (identities): A communication framework for male fitness identity. *Communication Quarterly*, 65(5), 580–602. <https://doi.org/10.1080/01463373.2017.1321027>
- Walsh, K. (2018a). *The 2018 IHRSA global report: The state of the health club industry*. Boston: IHRSA.
- Walsh, K. (2018b). The mind of members. *Club Business International*, 38(11), 53–58. Boston: IHRSA.
- Walsh, K. (2019, May 30). IHRSA report: Worldwide health club membership now 183M strong. *Health & Fitness Association*. Retrieved from <https://www.healthandfitness.org/about/media-center/press-releases/ihrsa-report-worldwide-health-club-membership-now-183m-strong/>
- Weinberg, D. (2012). Social constructionism and the body. In B. S. Turner (Ed.), *Routledge handbook of body studies* (pp. 144–156). Abingdon: Routledge.
- Wieggers, Y. (1998). Male bodybuilding: The social construction of a masculine identity. *Journal of Popular Culture*, 32(2), 147–161.
- Wiesner-Hanks, M. E. (2011). *Gender in History: Global Perspectives*. John Wiley & Sons.
- Wikipedia contributors. (t.y.). *Ludwig Durlacher*. Wikipedia, The Free Encyclopedia. 3 Mart 2025 tarihinde https://en.wikipedia.org/wiki/Ludwig_Durlacher adresinden erişilmiştir.
- White, K. (2012). The body, social inequality and health. In B. S. Turner (Ed.), *Routledge handbook of body studies* (pp. 264–274). Abingdon: Routledge.
- Yorulmazlar, M. (2017). The effects of globalization processes (1453–1869 / 1870–1914) on the Ottoman state sports institution. *European Journal of Physical Education and Sport Science*, 3(11), 57–71.
- Young, D. (2005). Mens sana in corpore sano? Body and mind in ancient Greece. *The International Journal of the History of Sport*, 22(1), 22–41. <https://doi.org/10.1080/0952336052000314638>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yükseköğretim Kurulu. (2023). Yükseköğretimde yeni istatistikler. Retrieved January 15, 2025, from <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2023/yuksekogretimde-yeni-istatistikler.aspx>
- Zureik, E. (2003). *Surveillance as social sorting: Privacy risk and digital discrimination*. New York: Routledge.

EKLER

EK-1. Salon Sözlüğü

Salon Sözlüğü

Adonis: Mitolojik bir figürden esinlenerek, erkeklerde karın kaslarının estetik olarak en iyi şekilde gelişmiş hali.

BCA: "Branched-Chain Amino Acids", kas onarımını ve büyümesini destekleyen üç temel amino asit (lösin, izölösün, valin).

Bench: Düz bir bankta yapılan egzersiz hareketleri; en popülerleri bench press'tir.

Bench Press: Göğüs kaslarını geliştirmek için halter veya dumbbell ile yapılan bir üst vücut egzersizi.

Biceps: Üst kolun ön kısmındaki kas grubu; dirseği bükmekten sorumludur.

Bodybuilding: Kas kütlesini artırmak ve vücut hatlarını şekillendirmek için yapılan yoğun antrenman ve diyet programları.

Body Dysmorphia: Kişinin vücudunu algılama bozukluğu; genellikle gerçekçi olmayan bir şekilde fiziksel kusurlara odaklanma.

Bulk: Kas kütlesini artırma amacıyla yapılan diyet ve antrenman dönemi.

Challenge: Zorlayıcı bir görev veya hedef; genellikle fitness dünyasında motivasyon sağlamak için kullanılır.

Check-In: Spor salonuna giriş yapmak için kullanılan işlem; genellikle NFC sistemleri ile yapılır.

Crossfit: Yüksek yoğunluklu, fonksiyonel fitness hareketlerini içeren bir antrenman türü.

Dri-Fit: Nem emici ve ter tutmayan spor kıyafetleri.

Full Body Antrenman: Vücuttaki tüm kas gruplarını çalıştıran egzersiz programı.

Gym: Spor salonu; ağırlık kaldırma, kardiyo ve diğer antrenmanlar için kullanılan alan.

Gym Buddy: Spor salonunda birlikte çalıştığınız arkadaş veya partner.

Hardcore / Hard Çalışmak: Zorlu, yoğun ve ciddi bir şekilde yapılan antrenman veya fitness yaşam tarzı.

Hyper-Masculinity: Erkeklik özelliklerinin aşırı şekilde vurgulandığı bir durum veya davranış biçimi.

Hypelamak: Bir şeyi çok abartılı şekilde övmek veya motive etmek.

Intensive: Yüksek yoğunluklu veya zorlu bir egzersiz.

Kalistenik: Vücut ağırlığıyla yapılan temel egzersizler; şnav, barfiks gibi.

Karma Dövüş Sanatları (Mixed Martial Arts - MMA): Tarafların karşılaşmalarda üstünlük sağlamak için her türlü dövüş sanatı tekniğinden faydalanabildiği dövüş sporu.

Kreatin: Kas kütlesini artırmaya ve performansı iyileştirmeye yardımcı olan popüler bir takviye.

Lekaritin: L-Karnitin olarak bilinir; yağ asitlerini enerjiye dönüştürmeye yardımcı olan bir supplement.

Lounge: Spor salonlarında dinlenme alanı.

NFC: Yakın Alan İletişimi; spor salonlarında giriş veya cihazları kontrol etmek için kullanılan teknolojik sistem.

Old School: Eski tarz antrenman veya fitness yaklaşımlarını ifade eder.

Oversized: Bol ve rahat giysiler; genellikle spor giyim için tercih edilir.

Personal Trainer: Kişisel antrenör; bireysel fitness hedeflerine ulaşmak için rehberlik eden uzman.

Postür: Vücut duruşu; iyi postür, kas-iskelet sağlığı için önemlidir.

Pre-Workout: Antrenman öncesinde enerji artırmak için alınan takviye. [Türkçe yaygın kullanış: prevakad]

Pro Fitness: Profesyonel düzeyde fitness çalışmaları veya yarışmaları.

Pumplamak: Kaslara yoğun kan akışıyla dolgun bir görünüm kazandırmak; genellikle ağırlık çalışmasının hemen sonrasında oluşur.

Quadriceps: Ön bacak kas grubu; diz eklem hareketinde önemli rol oynar.

Reformer: Pilates için kullanılan özel bir ekipman; esneklik, güç ve denge geliştirmek için kullanılır.

Sedanter: Fiziksel aktivitesi düşük, hareketsiz yaşam tarzı.

Six Pack: Karın bölgesindeki estetik kaslar; Altılı karın kası.

Spa: Dinlenme ve rahatlama için kullanılan tesis; genellikle masaj ve su terapileri içerir.

Squat: Alt vücut kaslarını çalıştırmak için yapılan temel bir egzersiz.

Supplement: Besin takviyesi; kas geliştirme, enerji veya iyileşme için kullanılır.

Whey: Peynir altı suyu proteini; kas gelişimi ve onarımı için kullanılan bir supplement.

Wellness: Zindelik; fiziksel, zihinsel ve duygusal sağlığın bütünsel bir şekilde iyileştirilmesi.

Workout: Egzersiz yapmak; spor salonunda veya başka bir yerde fiziksel aktivite.

EK-2. Mülakat Soruları

Değerli Katılımcı,

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalında yürütmekte olduğumuz “İhmal Edilen Bedenden İmal Edilen Bedene: Eskişehir’de Ayrışan ‘Fitness’ ‘Alan’larında Beden ve Kimlik” adlı doktora çalışması ile ilgili görüşme sorularına cevap vermeyi kabul ettiğiniz için teşekkür ederiz.

Çalışmanın amacı Eskişehir’de bedensel dönüşüm amacıyla fitness faaliyeti yapan erkeklerin deneyimlerini anlamaktır. Bu konuda değineceğiniz her türlü bilgi oldukça önemlidir. Görüşme sesli olarak kayıt altına alınacaktır ve yalnızca bu araştırma kapsamında gizlilik esasına riayet edilerek kullanılacaktır. Dilediğiniz zaman görüşmeyi sonlandırabilirsiniz. Görüşmeye katılımınız ile araştırmamıza sağladınız katkı için teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Emre GÖKALP
Tez Danışmanı

Öğr. Gör. Kadir Berk
Araştırmacı

Eğitim Durumunuz:

Yaşınız:

Mesleğiniz:

Aylık Geliriniz:

Kaç yıldır fitness faaliyeti yapmaktasınız:

Haftada kaç defa salonda fitness faaliyeti yapmaktasınız:

Haftada kaç saat salonda fitness faaliyeti yapmaktasınız:

Bu çalışma kapsamında anılmak istediğiniz bir takma isim var mıdır, varsa nedir:

(KATILIMCIYI TANIMA AMAÇLI)

1- Kendinizden ve fitness deneyiminizden bahseder misiniz?

- Hangi amaçlarla spor salonuna gitmektesiniz?
- Fitness deyince aklınıza gelen ilk duygu/his nedir?
- Fitness’in hayatınızdaki anlamı nedir?
- Fitness size ne kattı, sizi ne yaptı?
- Çocukken, gençken bedeniniz nasıldı?
- Fitness faaliyeti yapmasaydınız yerine ne yapıyor olurdunuz?
- Yeme alışkanlığınıza bahseder misiniz?
- Besin takviyesi / Protein tozu kullanımı hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
- Dışarıda koşmak ve/veya evde spor yapmak yerine neden salonda spor yapmayı tercih etmektesiniz?

(FİTNESS KAVRAMI HAKKINDA)

2- Fitness'i nasıl tanımlarsınız?

3- Yaptığınız sporu “vücut geliştirme” diye mi “fitness” diye mi tanımlarsınız? Bu ikisi arasındaki fark nedir? Ya da başka ne olarak tanımlarsınız? Fitness yerine Türkçe bir kavram türetecek olsanız bu ne olurdu?

4- Ailenizde (özellikle anne-baba gibi büyükleriniz) spor yapan var mı? Sizin şu anda yapıyor olduğunuz sporu (fitness/vücut geliştirme) yapan var mı? Cevap evetse, bu sizi nasıl etkiledi.

5- Fitness için gelirinizden tahminen ne oranda harcama yaparsınız?

(SALON HAKKINDA)

6- Şu anda devam ediyor olduğunuz fitness salonunu ne gibi gerekçelerle tercih ettiniz?

7- Fitness esnasında aynaya sık ve uzun bakar mısınız? Ayna sizin için ne ifade ediyor?

8- Devam ettiğiniz spor salonunda üyeler üzerinde denetim/kontrol sağlandığını düşünüyor musunuz? Evet ise, nasıl ve ne amaçla yapılıyor?

9- Devam ettiğiniz spor salonunun üyeleri arasında, çalışanlar arasında, üyeler ve çalışanlar arasında ast-üst ilişkileri var mı?

- Salonda belli yerleri bir takım bedensel yapıya ve tecrübeye sahip olan kişilerin kullanması gibi yazılı olmayan birtakım kurallar var mı?

10- Devam ettiğiniz spor salonunda farklı gelir, eğitim ve meslek sahibi insanlara farklı davranıldığını düşünüyor musunuz?

11- Fitness salonunda yaptığınız faaliyeti bir iş olarak tanımlayabilir miyiz? Cevabınız evetse biraz detay verir misiniz?

12- Fitness faaliyetinin ve salonlarının yazılı olmayan kuralları nelerdir?

13- Salonun kendine has bir dili var mı? Kullanılan farklı dille ilgili örnekler verebilir misiniz? Bunlar ne anlamlara gelmektedir?

14- Fitness partneriniz var mı? Partnerle çalışmak ne ifade ediyor?

15- Partner bulmanın bir “raconu” var mıdır? Nasıl partner bulunur? Partnerler eğitim, gelir, meslek gibi açılardan denk mi olmalıdır?

16- Salonda spor yapan bireyin kendisi ile ve diğer üyeler ile mücadelesi söz konusu mu? Öyleyse detaylandırabilir misiniz?

(TOPLUMSAL KONUM)

17- Devam ettiğiniz spor salonundaki üyelerden bahseder misiniz? Eğitim, gelir, meslek, yaşam tarzı vb. açılardan?

- 18- Bu salona devam etmek toplumdaki yerinizi etkilemekte midir? Etkilemekteyse örneklerle açabilir misiniz? Gelir, meslek, ilişkiler, boş zaman faaliyetleri, arkadaşlar?
- 19- Gittiğiniz spor salonunda çevreniz genişledi mi? Farklı gelir ve mesleklere sahip kişilerle arkadaşlık kurdunuz mu? Bu salonda kaç tane arkadaş edindiniz?
- 20- Fitness sporu ile ilgilenen insanların gelirleri bedenlerini şekillendirir mi? Detay verir misiniz?
- 21- İnsanların bedenleri meslek, gelir, ilişkilerini etkiler mi? Evet ise ne ölçüde ve nasıl etkiler?
- 22- İyi bir bedene sahip olmak başta iş yaşamı, yapılan meslek ve gelir olmak üzere, ilişkilerde, arkadaşlıklarda ne gibi avantajlar sağlar, farklılıklar yaratır?
- 23- Fitness ile ilgili kurallar ve disiplin yaşamınızın diğer alanlarına etki etmekte midir? Örnek verebilir misiniz?
- 24- Dövmeniz var mı? Varsa, tarif eder misiniz ve sizin için ne anlam ifade ediyor? (Fitness/beden deneyiminizle ilişkilendirebilir misiniz?)
- 25- Bedeninize yaptığınız yatırımın (spor salonu üyeliği, beslenme ve varsa besin takviyesi, giyim-kuşam, dövme vb.) karşılığını ne şekilde alıyorsunuz?
- 26- Spor neticesinde gelişen bedeninizin başkaları tarafından beğenilmesi size neler hissettiriyor?
- 27- Fitness ve beden deneyiminiz ve bu ikisini nasıl deneyimlediğiniz ile ilgili eklemek istediğiniz başka hususlar var mı?

ARAŞTIRMA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Bu çalışma, “İhmal Edilen Bedenden İmal Edilen Bedene: Eskişehir’de Ayrışan ‘Fitness’ ‘Alan’larında Beden ve Kimlik” başlıklı bir araştırma çalışması olup Eskişehir’de bedensel dönüşüm amacıyla fitness faaliyeti yapan erkeklerin deneyimlerini anlama amacını taşımaktadır. Çalışma, Kadir Berk tarafından yürütülmekte ve sonuçları ile erkek bedeninin bir sermayeye dönüşme sürecini anlayarak beden sosyolojisine ışık tutulacaktır.

- Bu çalışmaya katılımınız gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda, yarı yapılandırılmış sorulara verdiğiniz cevaplar ses kayıt cihazıyla kaydedilerek sizden veriler toplanacaktır.
- İsminizi yazmak ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değilsiniz/araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.
- İstemeniz halinde sizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan veriler araştırmacıya ait bilgisayara kaydetme yöntemi ile korunacak ve araştırma bitiminde arşivlenecek veya imha edilecektir.
- Veri toplama sürecinde/süreçlerinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru/talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zamanda ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Anadolu Üniversitesi Sosyoloji bölümünden Prof. Dr. Emre Gökalp’e yöneltebilirsiniz.

Araştırmacı Adı: Kadir Berk
Adres: Yabancı Diller Yüksekokulu
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabileceğimi bilerek verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.

(Lütfen bu formu doldurup imzaladıktan sonra veri toplayan kişiye veriniz.)

Katılımcı Ad ve Soyadı:

İmza:

Tarih:

EK-4. Dilekçe 1

T.C

Eskişehir Büyükşehir Belediyesi

Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığına

Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalında Eskişehir’de bedensel dönüşüm amacıyla fitness faaliyeti yapan erkeklerin deneyimlerini anlamak amacıyla Prof. Dr. Emre Gökalp danışmanlığında yürütmekte olduğum “İhmal Edilen Bedenden İmal Edilen Bedene: Eskişehir’de Ayrışan ‘Fitness’ ‘Alan’larında Beden ve Kimlik” adlı doktora tez çalışması ile ilgili Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığına bağlı olan **Şirintepe Spor Merkezi, Büyükşehir Spor Merkezi** ve **Şehit Tarkan Karaca Spor Merkezinde** erkek katılımcılarla görüşme yapabilmek adına tarafıma izin verilmesi hususunda gereğini bilgilerinize arz ederim.

Adres: Yabancı Diller Yüksekokulu
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Öğr. Gör. Kadir Berk
Araştırmacı

EKLER:

- 1) Gönüllü Katılım Formu
- 2) Görüşme Soruları (3 Sayfa)

Eskişehir Gençlik ve Spor İl Müdürlüğüne

Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalında Eskişehir’de bedensel dönüşüm amacıyla fitness faaliyeti yapan erkeklerin deneyimlerini anlamak amacıyla Prof. Dr. Emre Gökalp danışmanlığında yürütmekte olduğum “İhmal Edilen Bedenden İmal Edilen Bedene: Eskişehir’de Ayrışan ‘Fitness’ ‘Alan’larında Beden ve Kimlik” adlı doktora tez çalışması kapsamında Eskişehir ilinde faaliyet gösteren fitness ve vücut geliştirme salonları ile ilgili birtakım bilgilere ihtiyacımız bulunmaktadır.

Buna göre Eskişehir’de (merkez ilçeleri Odunpazarı ve Tepebaşı’nda) faaliyet göstermekte olan fitness ve vücut geliştirme salonlarını sayısının ekteki tabloya işlenmesi; salonların bulunduğu konumları sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan inceleyebilecek bir harita oluşturmak adına salonların adreslerinin tarafıma verilmesi hususunda gereğini bilgilerinize arz ederim.

Not: Tarafınızca sağlanan veriler bilimsel etik ilkelerine riayet edilerek kullanılacak ve adres bilgileri sadece mahalle bazında konum olarak göstermek amacıyla harita formatında kullanılacak olup, adres detayları kesinlikle başka kişi ve/veya kurumlarla paylaşılmayacaktır. Eskişehir Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü olarak beden sosyolojisi ve spor sosyolojisine sağlayacağınız katkılardan ötürü şimdiden teşekkür ederim.

Adres: Yabancı Diller Yüksekokulu
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Öğr. Gör. Kadir Berk
Araştırmacı

EK:

1) Fitness ve Vücut Geliştirme Salon Bilgisi Tablosu

	Eskişehir İlinde (sadece merkezde) Bulunan Vücut Geliştirme ve Fitness Salon Sayıları*	
Vücut Geliştirme /Fitness / Gym / Wellness	2016	
	2017	
	2018	
	2019	
	2020	
	2021	
	2022	
	2023	
	2024	

	Tüm Türkiye'de Bulunan Vücut Geliştirme ve Fitness Salon Sayıları*	
Vücut Geliştirme /Fitness / Gym / Wellness	2016	
	2017	
	2018	
	2019	
	2020	
	2021	
	2022	
	2023	
	2024	

* Tek faaliyet alanı pilates, yoga türü bireysel ders veren stüdyolar hariç.

Türkiye Vücut Geliştirme Fitness ve Bilek Güreşi Federasyonu Başkanlığına

Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalında Eskişehir’de bedensel dönüşüm amacıyla fitness faaliyeti yapan erkeklerin deneyimlerini anlamak amacıyla Prof. Dr. Emre Gökalg danışmanlığında “İhmal Edilen Bedenden İmal Edilen Bedene: Eskişehir’de Ayrışan ‘Fitness’ ‘Alan’larında Beden ve Kimlik” adlı doktora tez çalışmasını sürdürmekteyim. Tez kapsamında “Fitness: Küresel bir Endüstri” adlı bir bölüme de yer vermekteyiz. Bu bölümde bugün fitness diye adlandırılan vücut geliştirme kavramını ilkel dönemler’den itibaren ele alarak Antik Yunan’a, buradan da 2000’li yıllara kadar açıkladık. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa’yla ilgili bilgilere de yer verdik. Şu aşamada ise ulusal ölçekte Türkiye’de ve yerel ölçekte Eskişehir’deki fitness faaliyetlerine dair bir bölüm yazmaktayız. Ancak maalesef ulusal ve yerel rakamlara erişmekte zorlanıyoruz.

Türkiye’de fitness salonları ile ilgili akademik çalışmaların az olması ve belki de her yıl akademi-sivil toplum birlikteliğiyle hazırlanabilecek “Fitness Pazar Araştırması” türünden çalışmalara da altyapı oluşturabilmek ve bir hafıza yaratabilmek adına bu bölüm önem taşımaktadır.

Türkiye’de fitness salonlarının yeterliliğini Türkiye Vücut Geliştirme Fitness ve Bilek Güreşi Federasyonu’nun sertifikalandırması sebebiyle doğru bilgilere Türkiye Vücut Geliştirme Fitness ve Bilek Güreşi Federasyonu vasıtasıyla ulaşacağımızı düşünüyoruz. Bu gerekçelerle Türkiye ve Eskişehir ilinde faaliyet gösteren fitness ve vücut geliştirme salonları ile ilgili birtakım bilgilere ihtiyacımız bulunmaktadır.

Buna göre 2016-2024 yılları arasında Türkiye’de faaliyet gösteren fitness ve vücut geliştirme salonlarının sayısını yıl bazında ve Eskişehir’de (merkezde) faaliyet göstermekte olan fitness ve vücut geliştirme salonlarının sayısının aynı periyodu kapsayacak şekilde ekteki tabloya işlenerek aşağıda sunulan e-posta adresine gönderilmesi hususunda gereğini bilgilerinize arz ederim.

Türkiye Vücut Geliştirme Fitness ve Bilek Güreşi Federasyonu olarak beden sosyolojisi ve spor sosyolojisine sağlayacağınız katkılardan ötürü şimdiden teşekkür ederim.

Adres: Yabancı Diller Yüksekokulu
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Öğr. Gör. Kadir Berk
Araştırmacı

EK:

1) Fitness ve Vücut Geliştirme Salon Bilgisi Tablosu

Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü

(İlgili Daire Başkanlığına)

Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalında Eskişehir’de bedensel dönüşüm amacıyla fitness faaliyeti yapan erkeklerin deneyimlerini anlamak amacıyla Prof. Dr. Emre Gökalp danışmanlığında “İhmal Edilen Bedenden İmal Edilen Bedene: Eskişehir’de Ayrışan ‘Fitness’ ‘Alan’larında Beden ve Kimlik” adlı doktora tez çalışmasını sürdürmekteyim. Tez kapsamında “Fitness: Küresel bir Endüstri” adlı bir bölüme de yer vermekteyiz. Bu bölümde bugün fitness diye adlandırılan vücut geliştirme kavramını ilkel dönemler’den itibaren ele alarak Antik Yunan’a, buradan da 2000’li yıllara kadar açıkladık. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa’yla ilgili bilgilere de yer verdik. Şu aşamada ise ulusal ölçekte Türkiye’de ve yerel ölçekte Eskişehir’deki fitness faaliyetlerine dair bir bölüm yazmaktayız. Ancak maalesef ulusal ve yerel rakamlara erişmekte zorlanıyoruz.

Türkiye’de fitness salonları ile ilgili akademik çalışmaların az olması ve belki de her yıl akademi-sivil toplum birlikteliğiyle hazırlanabilecek “Fitness Pazar Araştırması” türünden çalışmalara da altyapı oluşturabilmek ve bir hafıza yaratabilmek adına bu bölüm önem taşımaktadır.

Türkiye’de fitness salonlarının yeterliliğini Türkiye Vücut Geliştirme Fitness ve Bilek Güreşi Federasyonu’nun sertifikalandırması sebebiyle söz konusu federasyondan yakın tarihlerde Türkiye ve Eskişehir ilinde faaliyet gösteren fitness ve vücut geliştirme salonları ile ilgili bilgi talep edilmiş, henüz talebimiz yanıtlanmamıştır.

Söz konusu bilgilere edinmek ve/veya federasyondan gelecek verilerin güvenilirliğini sağlamak adına 2016-2024 yılları arasında Türkiye’de faaliyet gösteren fitness ve vücut geliştirme salonlarının sayısını yıl bazında ve Eskişehir’de (merkezde) faaliyet göstermekte olan fitness ve vücut geliştirme salonlarının sayısının aynı periyodu kapsayacak şekilde ekteki tabloya işlenerek aşağıda sunulan e-posta adresine gönderilmesi hususunda gereğini bilgilerinize arz ederim.

Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü olarak spor sosyolojisinde ve beden sosyolojisine sağlayacağınız katkılardan ötürü şimdiden teşekkür ederim.

Adres: Yabancı Diller Yüksekokulu
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Öğr. Gör. Kadir Berk
Araştırmacı

EK:

1) Fitness ve Vücut Geliştirme Salon Bilgisi Tablosu

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı : Kadir Berk

Yabancı Dil : İngilizce

Doğum Yeri / Yılı :

E-Posta: :

ORCHID Numarası :

Eğitim Bilgileri

2015, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı

2003, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü